REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः

SABDARTHACINTĀMANIH

तृतीय खण्ड

भाग - ब

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

033168
Accession No.
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Sarnath

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Coimbatore 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI
First Published 1860
Reprint 1992

Printed at

Efficient Offset Printers
215, Shahzada Bagh Indl Complex,
Phase-II Phone 533736, 533762
Delhi - 110035

आवालस्यरुदितवलम् । वलमूर्खस्य मौनस्तुतस्करस्याऽनृतवलम् । अपिच० व्र० । क्षत्रियाणावलयुद्ध व्यापारश्चवलंविशाम् । भिक्षावलभिक्षुकाणांशूद्राणाविप्रसेवनम् ॥ हरी भक्तिर्हरेर्दासि वैष्णवानावलहरि । हिंसावलखलानाञ्च तपस्याचतपस्विनाम् ॥ वलवेशश्चवेश्यानायोषितायौवनंवलम् । वलप्रतापोभूपानां वालानांरुदितवलम् ॥ सतांसत्यवलमिथ्यावलमेवासतांसदा । अनुगानामनुगम स्वल्पस्वानाञ्चसञ्चय ॥ विद्यावलपण्डितानावाणिज्य वणिजांवलम् । अश्वतमुक्षर्म्म शीलानागाम्भीर्यसाहसंवलम् ॥ धम वलञ्चधनिनाञ्चुचीनाञ्चविशेषत ॥ वलविवेक शान्तानागुणिनावलमेकता ॥ गुणोवलञ्चगुणिनाचौराणा चौर्य्यमेवच । विप्रवाक्यञ्चकापथ्यम धर्ममृणिनांवलम् ॥ हिंसाचहिंस्र जन्तूनासतीनापतिसेवनम् । वरशापौसुराणाञ्चशिष्याणागुरुसेवनम् ॥ वलधर्मोगृहस्थानांभृत्यानाराजसेवनम् । वलस्तव स्तावकानाव्रह्मच ब्रह्मचारिणाम् ॥ यतीनाञ्चसदाचारोन्यास सन्न्यासिनावलम । पाप वलंपातकिनासुभक्तानाहरिर्वलम् ॥ पुण्य वलपुण्यवतांप्रजानानृपतिर्वलम् । फलवलञ्चवृक्षाणांजलधीनाजलवलम् ॥ जलवलञ्चमत्स्यानामभ्यानाचजलवलम् । शान्तिर्वलञ्चभूपानाविप्राणाञ्चविशेषत ॥ वृ० ॥

वलच । पुं० शुक्लवर्णे ॥ त्रि० तद्वति॥

वलचगु । पु० चन्द्रे ॥

वलजम् । न० गोपुरे ॥ क्षेत्रे ॥ सस्ये । सङ्गरे ॥ धान्यराशौ ॥ वलेजातम् । जनी० । ड ॥ त्रि० भद्राकृतौ । सदाकारे ॥ वलजन्ये ॥

वलजा । स्त्री० वल्गुदर्शनायाम् । वरयोषायाम् ॥ यूथ्याम् ॥ पृथिव्याम् ॥

वलद । पुं० जीवके ॥ पौष्टिककर्म्माङ्गहोमाग्नौ ॥ त्रि० वलदातरि ॥

वलदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

वलदीनता । स्त्री० ग्लानौ ॥

वलदेव । पु० वलभद्रे । प्रलम्बघ्ने । अच्युताग्रजे ॥ अस्यध्यानयथा । वलदेवद्विवाहुञ्चशङ्खकुन्देन्दुसन्निभम् । वामेहलायुधधरदक्षिणेमुसलकरे ॥ हालालोलनीलवस्त्र हेलावन्त स्मरेत्परमिति ॥ वाते । वायौ ॥ वलेनदीव्यति । दिवु० । अच् ॥

वलदेवा । स्त्री० त्रायमाणायामोषधौ॥

वलप्रसू । स्त्री० रोहिण्याम् । वलरामभातरि ॥ वलस्यप्रसू । ॥

वलभद्र । पुं० सीरिणि । हलायुधे ॥ वलशालिनि ॥ लोध्रे ॥ गवये ॥ वलंभद्रं श्रेष्ठमस्य । वलेनभद्रइतिवा ।

॥ भगणे ॥
बलभद्रा । स्त्री० चायमाणौषधौ ॥ कुमार्याम् ॥ बलेनभद्रा ॥
बलभद्रिका । स्त्री० चायमाणौषधौ ॥ बलेनभद्रा । स्वार्थेकन् ॥ माषरोटिकायाम् ॥ चमस्योरचितारोटी कथ्यतेबलभद्रिका । दृष्योष्णावातला बल्यादीप्ताग्नीनांप्रपूजिता ॥
बलभित् । पु० इन्द्रे ॥ बलदैत्यविशेषभिनत्ति । भिदिर्० । क्विप् ॥
बलभी । स्त्री० वडभ्याम् ॥ कूटागारे॥
बलरामः । पु० बलदेवे ॥
बलल । पु० बलदेवे ॥ बललाति । ला० । क ॥
बलवत् । अ० अतिशये । निर्भरे ॥ बलमस्यास्ति । मतुप् ॥
बलवान् । त्रि० मांसले । असले । बलयुक्ते । बलमस्यास्ति । मतुप ॥ प्रबले ॥
बलवर्द्धिनी । स्त्री० जीवकौषधौ ॥
बलवल्लभा । स्त्री० वारुण्याम् ॥
बलविन्यास । पु० व्यूहे ॥ बलस्य सैनायायुद्धार्थं देशविशेषे० विन्यासो दुर्लङ्घ्यत्वनिमित्त विभज्यस्थापनम् ॥
बलसूदन । पु० इन्द्रे ॥ बलनामानमसुरसूदितवान्० सूदयति । सूद क्षरणे । नन्द्यादित्वाल्ल्यु ॥
बलस्थिति । स्त्री० शिबिरे ॥ बलस्य स्थिति । बलस्यस्थितिर्यस्मिन्वा ॥
बलहा । पु० श्लेष्मणि । कफे ॥
बला । स्त्री० वाट्यालके । बाडियाला० इ० गौ० भा० ॥ बलाचतुष्टयस्यनामादियथा । बलावाट्यालिकावाट्याशैववाट्यालकोपिच । महाबलापीतपुष्पासहदेवीचसास्मृता ॥ ततोन्यातिबलाऋष्यप्रोक्ताकङ्कतिकासहा । गाङ्गेरुकीनागबलाझषा ह्रस्वगवेधुका ॥ बलाचतुष्टयशीतमधुरबलकान्तिकृत् । स्निग्धग्राहि समीरास्रपित्तास्रक्षतनाशनम् ॥ बलामूलत्वचश्चूर्णं पीतसक्षीरशर्करम् । मूत्रातिसारंहरतिदृष्टमेतन्नसंशय ॥ हरेन्महाबलाकृच्छ्रं भवेद्वातानुलोमिनी । हन्यादतिबलामेहपयसासितयासह ॥ अपिच । वाट्यालकोत्राट्यपुष्पीसंमांसाविलसावला । श्वेतवाडियाला० इ० गौ० भा० ऋष्यप्रोक्तात्वतिबला पीतपुष्पीमहाबला । पीतवाडियाला० इ० गौ० भा० ॥ स्निग्धायुष्याबलावृष्याग्राहिणीवातपित्तजित् ॥ बलति । बलसंवरणे । पचाद्यच् । बलमस्त्यस्याः अर्शआद्यच् ॥ रामायविश्वामित्रेणदत्तायाविद्यायाम् ॥ यथा । क्षुत्पिपासेनतेरामभविष्येतेनरोत्तम । बलामतिबलाञ्चैवपठत । पथिराघवेत्यार्षेरामायणम् ॥ शारीर

बलाधिक्यञ्चबलाया फलम् । अतिबलायास्तुफलमन सङ्कल्प मात्रे णालौकिकार्थसाधनमित्यन योर्विशेष ॥

बलाका । स्त्री० बकजातिविशेषे । विसकण्ठिकायाम् । बगुली० इ० भा० । जातिवाच्यायास्त्रियामेव सर्वदानियत ॥ व्यु० । बलसंव रणेसंचरणेच । बलाकादयश्चेतिसाधु ॥ बलेनबकतिवा । बकचु टिलायांगतौ । अच् । बला काऽश्वकदम्बौस्याद्वलाकाशङ्खकीषु च । सारसहंसबलाकाचक्राङ्गी चा द्योजलेप्लवनात् । प्लवसञ्ज्ञा कथितास्तेतन्मास गुरूष्णा चवलदा यि ॥ अन्ये बकबलाकाद्यागुरव प्राणिभक्षणात् ॥

बलाकी । त्रि० बलाकावति ॥ बलाका अस्तिअस्यअस्मिन्वा । व्री०इनि ॥

बलाचिता । स्त्री० रामवीणायाम् ॥

बलाट । पु० मुद्गे ॥

बलात् । अ० हठादर्थे । यथा । बला त्सन्दूषयेद्यस्तुपरभार्यां नर क्व चित् । वधदण्डोभवेत्तस्यनापराधी भवेत्स्त्रिया ॥

बलात्कार । पु० प्रसभे । हठे ॥ बलादितिनिपातोहठे० इ० स्वामी ॥ बलात करणम् । भावेघञ् ॥ वद्ध्वाखरगृहमानीयताडनाद्येरूप क्रमे । कथितोदाप्यतेयच्चबला त्कार प्रकीर्तित ॥

बलात्मिका । स्त्री० हस्तिशुण्डाम् ॥

बलाद्या । स्त्री० बलायाम् ।

बलाध्यक्ष । पु० सेनापतिदशकस्यै कस्मिन्सेनानायके ॥

बलानुज । पु० श्रीकृष्णे ॥

बलामोटा । स्त्री० नागदमन्याम् । वि षापहायाम् ॥ बलामोटाकटुस्ति क्तालघुपित्तकफापहा । मूत्रकृच्छ्र व्रणान्रक्षोनाशयेज्जालगर्दभान् ॥ सर्वग्रहप्रशमनीनि शेषविषनाशि नी । जयंसर्वत्रकुरुतेधनदासुमति प्रदा ॥

बलाय । पु० वरुणद्रुमे ॥

बलाराति । पु० शचीपतौ । इन्द्रे ॥ बलस्यासुरस्यअराति शत्रु ॥

बलालक । पु० पानीयामलके ॥

बलाश । पु०) श्लेष्मणि ॥

बलासक । पु०) इतिहेमचन्द्र ॥

बलास । पु० कफे ॥

बलाहक । पु० मेघे । अम्बुदे ॥ वारिवाहकोबलाहक । पृषोदरा दित्वात्पूर्वपदस्यव उत्तरपदादे श्चलत्वम् ॥ बलाकाभिर्हीयतेगम्य ते । ओहाङ्० गतौ० पृ० ॥ बल नहीयतेवा । क्वुन् ॥ गिरौ ॥ दैत्य विशेषे ॥ नागविशेषे ॥ मुस्तके ॥ श्रीकृष्णस्यन्दनाश्वे ॥ रमागर्भाश्व

कल्किदेवपुत्रे ॥
वलाह्वकन्द । पु० गुलञ्चकन्दे ॥
वलि पु० दैत्यप्रभेदे । विरोचनात्मजे ॥ करे । राजग्राह्यभागे ॥ चामरदण्डे ॥ उपहारे । उपायने । भेंट० इ० भा० ॥ पूजासामग्र्याम् ॥ नियोज्योपजीव्ये ॥ पञ्चमहायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ तिर्यग्भिक्षुकादिदाने ॥ ययातिवंशोद्भवसुतपोराजपुत्रे ॥ वलिवैश्वदेवनामकपञ्चयज्ञान्तर्गतयज्ञविशेषे ॥ वलते० वल्यते वा । वलप्राणने० वलसंवरणे सञ्चरणे च । सर्वधातुभ्यइन् ॥ वलनम् । वलदाने । वलते वा । खनिकषीति० इर्वा ॥ यद्वा । वर्णि सौत्र । अस्य० वर्णो वलिश्चाहिरण्ये० इतिवलिरादेश ॥
वलि । स्त्री० जरयाश्लथचर्मणि ॥ चर्म्मतरङ्गे ॥ गृहदारुप्रभेदे ॥ जठरावयवे ॥ यथा । एकवलिर्भवत्सुष्ठु स्त्रीभोगी द्विवलि स्मृत । त्रिभिराचार्यइत्याहुश्चतुर्भि स्याद्बहुप्रजः ॥ अवलिस्तुनृपप्रोक्तोयज्वादानैकतत्पर । विषमावलयोयेषु ते चागम्याभिगामिन ॥ ऋजुव्यस्तुवलयोयेषु ते नरा सुखभागिन ॥ इति । गन्धर्वे ॥ गुडाङ्कुरे ॥

वलिकम् । न० पटलप्रान्ते ॥
वलिकर । त्रि० वलिकर्त्तरि । वलिकरोति । द्विवाविभेतिट ॥
वलिका । स्त्री० अतिवलायाम ॥
वलिक्रिया । स्त्री० इष्टदेवतापूजाविधौ ॥
वलित । त्रि० वेष्टिते ॥
वलिदानम् । न० देवोद्देशेनयथाविधिपूजोपहारत्यागे ॥ देवतोद्देशेन सङ्कल्पपूर्व्वकच्छागादिपशुघातने ॥ वलिदानेनसततंजयेच्छत्रून्नृपानृप ॥
वलिध्वंसी । पुं० विष्णौ ॥ वलिमसुरविशेषध्वंसितुंशीलमस्य । ताच्छील्येणिनि ॥ वलिनापूजादिना० अविद्याध्वंसितुंशीलमस्येतिवा ॥
वली । पु० वलदेवे ॥ माषे ॥ वृषभे ॥ महिषे ॥ उष्ट्रे ॥ शूकरे ॥ कर्फे ॥ कुन्दवृक्षे ॥ त्रि०वलवति । उपचिते । मांसले ॥ वलमस्यास्ति । वलादिभ्योमतुबन्यतरस्यामितिपक्षे इनि : ॥
वलिन : । त्रि० वलिभे । श्लथचर्म्मवति ॥ वलिश्चर्मसङ्कोचोस्यास्ति । पामादित्वान्न ॥
वलिनन्दन । पु० वाणासुरे ॥
वलिनी । स्त्री० वलायाम् । वाट्यालके ॥ वलमस्त्यस्याम् । वलादिभ्योम

तुवन्यतरस्यामितिपचेद्गुनि ' ॥
वलिपुष्ट । पु॰ काके ॥ वलिनापुष्ट ॥
वलिपोद्की । स्त्री॰ उपोदक्याम् ॥
वलिप्रिय । पुं॰ लोध्रवृक्षे ॥
वलिभ । त्रि॰ वलिने । जरयाश्लथचर्मणि ॥ वलिश्चर्मसङ्कोचोस्यास्ति । तुन्दिवलिवटेर्भः ॥
वलिभुक् । पु॰ वायसे ॥ वलिभुङ्क्ते । भुजपालनाभ्यवहारयो । क्विप् ॥
वलिमन्दिरम् । न॰ पाताले ॥ वलेर्मन्दिरमत्र ॥
वलिमुख । पुं॰ वलिमुखे ॥
वलिशम् । न॰ बडिशे । मत्स्यवेधने ॥ वलिनोमत्स्यान्॰ श्यति । शोतनूकरणे । आतोनुपेतिक ॥
वलिष्ठ । त्रि॰ बलवत्तमे ॥ अतिशये नबलवान् । बलशब्दान्मतुवन्तादिष्ठन्प्रत्यय । विन्मतोर्लुगितिमतुपोलुक् ॥ प्रायश्चित्त बिनाप्ताश्च मेवशुद्धमानसा । अकामायावलिष्ठेनन स्त्रीजारेणदुष्यति ॥
वलिष्णु ' । त्रि॰ अपमानिते ॥
वलिसद्म । न॰ रसातले । पाताले । बले ' सद्म ॥
वलिहा । पुं॰ विष्णौ ॥
वली । स्त्री॰ वलौ । त्वगूर्मौ । चर्मतरङ्गे ॥

वलीकम् । न॰ नीध्रे । पटलप्रान्ते । छाची॰इ॰गे॰भा॰ ॥ परावली॰इ॰भा॰ ॥ वलति । आवृणोतिभित्त्यादि । जलसवरणे । अलीकादयश्चेतिकीकन् ॥
वलीमुख । पुं॰ वानरे ॥ वलीयुक्तमुखमस्य ॥
वलीयान् । त्रि॰ अतिशयेनवलयुक्ते ॥
बलीवर्द । पुं॰ वृषे । बैल॰बरध॰व॰र्धा॰इ॰भा ॥ बरणम् । वरईप्सायाम् । सम्पदादित्वात्क्विप् । ईश्वर्च॰ईवरी । तौददाति । आतइतिक ' । अतिशयितबलमस्य । अतइनि । बलीचासौ॰ईवर्दश्च ॥ तीर्थयाचायातदारूढस्यदोषोयथा-मातृसे । बलीवर्दसमारूढ शृणु तस्यापियत्फलम् । नरकेवसतेघोरेगवांक्रोधेहिदारुणे ॥ सलिलञ्च-नगृह्णन्तिपितरस्तस्यदेहिनइति ॥
वलु . । स्त्री॰ हस्तिद तालिकायाम् ॥
वलूक : । पुं॰ पद्ममूले । पक्षिविशेषे ॥ वलते । वल॰ । वलेरूक ॥
वलूल त्रि॰ वलवति ॥ वलनसहते । वलादूल ॥
वल्मिक । पुं॰ न॰वल्मीके ॥
वल्मीकि । पु॰ न॰वल्मीके ॥
वल्मीक ' । पु॰ न॰वामलूरे । नाकौ । पिपीलिकादिकीटविशेषकृतेस्तूपे । बावी॰इ॰भा॰ ॥ न॰ रोग

निम्निषे । यन्द्ररक्षण । यथा । ग्री वाग्जन्वाकरपादरुशिमस्थोगनेवा चिभिरवदोषे । यन्य मदल्मी- कवट्क्रियागाजात क्रमेण वगत- प्रवृत्ति ॥ मुखैरनेको स्तुतिनोद वह्निर्निमर्पवतमर्पतिन्दीन्नताये । वल्मीकमाहुर्भिषजोविकारनिपप्र स्यनीकचिरजविशेषगत् ॥ वाल्मी निमुनौ ॥ वलन्तिप्राणिनोऽत्र । अ- लीकादयश्चेति कीकन्नन्तोनिपाति त ॥

वल्मीकशीर्षम् । न० स्रोतोञ्जने ॥

वल्मीकि । पु० वल्मीके ॥

वल्मीकूटम् । न० वल्मीके ॥

वल्य । पु० बुद्धभिक्षुके । अमणे ॥ न० प्रधानधातौ । रेतसि ॥ चि० बलकरे ॥

वल्या । स्त्री० अतिबलायाम् ॥ अश्व गन्धायाम् ॥ शिमृडीक्षुपे ॥ प्रसा- रिण्याम् ॥

वल्ल । पुं० गुञ्जात्रयपरिमाणे । द्वि गुञ्जपरिमाणे ॥ सार्द्धगुञ्जायाम् ॥ वल्लते । वल्लसंवरणे सञ्चरणे च । प० अच् ।

वल्लक । पुं० निष्पावे । राजशिम्ब्या म् ॥

वल्लकी । स्त्री० वीणायाम् । विपञ्च्या म् ॥ वल्लते । वल्ल० क्वुन् । गौरा दित्वान्ङीष् । सल्लकीवृक्षे ॥

वल्लभ । चि० दयिते । प्रिये ॥ अध्य क्षे ॥ न० कुलीनाश्वे । मल्लनगतु रङ्गमे ॥ अध्यक्षोऽश्वगवाध्यक्ष इति- स्वामी ॥ वल्लते० वल्ल्यतेवा । वल्ल० । रामिवल्लिभ्याचेत्यभच् ॥

वल्लभपाल | पु० | उत्तमाश्व
वल्लभपालक | | पाले ॥ अश्व रक्षके ॥

वल्लभा । स्त्री० प्रियायाम् । प्रेयस्या म् ॥

वल्लरम् । न० वल्लुरे ॥

वल्लरि । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

वष्कय । पु० तरुणवत्से । वष्किहा० द्र० भा० ॥ वष्कते । वष्कगतौ । वा० अयन् ॥

वष्कयणी । स्त्री० वष्कयिण्याम् ॥

वष्कयिणी । स्त्री० तरुणवत्सायाङ्गवि० बाखडी० द्र० भा० ॥ वष्कयस्तरु णवत्स ० सोस्त्यस्या । अतइनि ठनावितीनि । अट्कुप्वाङिति णत्वम् । ङीप् ॥

वह्नि । अ० वाह्य ॥ वहति । वह० द्रुस् ॥ बवयोरभेद ॥

वहु । चि० त्र्यादिसङ्ख्यासु ॥ विपुले । भूयसि ॥ वहते । वह्निवृद्धौ ॥ लङ्घिवह्योर्नलोपश्चेत्यु ॥ स्त्रियां० वह्वादित्वात्० पाक्षिकोङीषभाव । ङीषपक्षे० वह्वी ॥

वहुक । पु० कर्कटे ॥ अर्के ॥ दात्यू

हे । जलखातके ॥ त्रि० बहुभि क्री ते ॥ सङ्ख्यायाअतिशदन्तायाः कन् ॥

बहुकण्टक । पु० क्षुद्रगोक्षुरे ॥ यवासे हिन्ताले ॥

बहुकण्टका । स्त्री० अग्निदमन्याम् ॥

बहुकण्टा । स्त्री० कण्टकायाम् ॥

बहुकन्द । पु० शूरणे ॥

बहुकन्दा । स्त्री० कर्कट्याम् ॥

बहुकर । पु० वक्रग्रीवे । उष्ट्रे ॥ त्रि० खलपू ॥ स्त्रियावहुकरा ॥ बहुकार्यकर्तरि ॥ बहुकरोतिभुवसमार्ष्टि । क्रियत्तद्बहुषुकृञोञ्विधानमित्यच् ॥

बहुकरी । स्त्री० बहुकरभार्यायाम् ॥ पुयोगलक्षणोङीष् ॥ सम्मार्जन्याम् ॥

बहुकर्णिका । स्त्री० आखुकर्ण्याम् ॥

बहुकूर्च । पु० मधुनालिकेरके ॥

बहुक्षम । पु० बुद्धे ॥ बहुक्षमते । क्षमूष्० । ईदृिशचमित्याञ्चेतिण ॥

बहुगन्धम् । न० त्वचे ॥ पु० कुन्दुरुके ॥

बहुगन्धदा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥

बहुगन्धा । स्त्री० चम्पककलिकायाम् ॥ यूथिकायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥

बहुगर्ह्यवाक् । त्रि० कुत्सितबहुवादिनि ॥ जल्पाके ॥ बहुगर्ह्यावागस्य ॥

बहुग्रन्थि । पु० झाबुके ॥ बहवोग्रन्थयोयस्मिन् ॥

बहुच् । पु० प्रत्ययविशेषे ॥ सचप्रकृते पूर्वंभवति० प्रकृतेर्लिङ्गचभजते । स्यादीषदसमाप्तौतुबहुच्प्रकृतिलिङ्गक ॥

बहुच्छिन्ना । स्त्री० कन्दगुडूच्याम् ॥

बहुतन्त्री । त्रि० बहुतन्त्रीविशिष्टे ॥ यथा । बहुतन्त्री काय । बहुतन्त्रीर्ग्रीवा । बहुतन्त्रिशरीरम् । बह्व्यस्तन्त्र्योयस्मिन् । नाडीतन्त्र्योःस्वाङ्गे० ङ्० नकप् ॥

बहुतन्त्रीक । पु० बहुतन्त्रविशिष्टे । यथा । बहुतन्त्रीक पट । बहुतन्त्रीकावीणा ॥ बहुतन्त्रीकवास । बह्व्यस्तन्त्र्योयस्मिन्कप् ॥

बहुतरकणिश । पु० राजधान्ये ॥

बहुता । स्त्री० बहुत्वे ॥

बहुतिक्ता । स्त्री० काकमाच्याम् ॥

बहुतिथ । त्रि० बहुसङ्ख्याके ॥ बहूनांपूरण । तस्यपूरणेडट् । बहुपूगगणसङ्घस्यतिथुक् ॥

बहुतृणम् । न० तृणकल्पे ॥ ईषदसमाप्तं तृणम् । विभाषासुपोबहुच पुरस्तात् ॥

बहुत्वम् । न० बहुतायाम ॥ बहोर्भाव । तस्यभावस्त्वतलौ ॥

बहुत्वक
बहुत्वच् पु० भूर्जद्रुमे ॥

बहुदुग्ध । पु० गोधूमे ॥

बहुदुग्धा । स्त्री० वज्रुलायाम् । बहुक्षीरायांगवि ॥ बहुदुग्धवत्याम् ॥

बहुदुग्धिका । स्त्री० स्नुहीवृक्षे ॥

बहुधा । अ० अनेकप्रकारे ॥ बहव प्रकारा । सङ्ख्यायाविधार्थेधावा ॥ यहा । बहुवारान्॰इति॰ क्रियाभ्या वृत्तिगणने॰विभाषावहोर्धाऽविप्रकृष्टकालइतिधा । बहुधावहुकृत्वोवा दिवसस्यभुङ्क्ते ॥

बहुधान्य । पु० वत्सरविशेषे ॥ सुभिक्षक्षेममारोग्य प्रशान्ता पार्थिवा प्रिये । तस्करोपहतवित्त बहुधान्येवरानने ॥ १२ ॥ अतिशय धान्यविशिष्टे ॥

बहुधारम् । न० वज्रे ॥

बहुनाडि । त्रि० काये ॥ नाडीतन्त्र्यो स्वाङ्गइतिनकप् ॥

बहुनाडीक । त्रि० स्तम्भे ॥ दिवसे ॥ बह्वीनाडीयस्मिन् । कप ॥

बहुनाद । पु० शङ्खे ॥

बहुनामा । पु० असङ्ख्यातनामनि परमेश्वरे ॥ बहूनिनामानियस्य ॥ सर्वार्थ्येतानिनामानिपरस्यब्रह्मणो हरेरितिपुराणोक्ते ॥

बहुपटु । त्रि० ईषदूनेपटौ ॥ बहुशर्मसुदक्षे ॥

बहुपत्र । पु० पलाण्डौ न० अभ्रके ॥ त्रि० अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपत्रा । स्त्री० तरुणीपुष्पे ॥

बहुपत्रिका । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥ मेथिकायाम् ॥ महाशतावर्याम् ॥

बहुपत्री । स्त्री० खिङ्गिन्याम् ॥ गृहकन्यायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ जतुका कायाम् ॥ वृहत्याम् ॥ गोरक्षदुग्धायाम् ॥

बहुपर्ण । पु० सप्तच्छदवृक्षे ॥ त्रि० अनेकपत्रयुक्ते ॥

बहुपर्णिका । स्त्री० आखुकर्ण्याम् ॥

बहुपर्णी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

बहुपात् । पु० वटवृक्षे ॥ ॥ बहव पादायस्य । सङ्ख्यासुपूर्वस्य ॥

बहुपाद । पु० वटवृक्षे ॥

बहुपुत्र । त्रि० अनेकसुतविशिष्टे ॥

बहुपुत्रा । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

बहुपुत्री । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

बहुपुष्प । पु० पारिभद्रवृक्षे ॥

बहुपुष्पिका । स्त्री० धातक्याम् ॥
बहुपुष्पी ।

बहुप्रज । पुं० मुञ्जतृणे ॥ शूकरे ॥ त्रि० अनेकसन्तानयुक्ते ॥

बहुप्रतिज्ञ । पु० अनेकपदसङ्कीर्णपूर्वपक्षविशिष्टव्यवहारे ॥ त्रि० अनेकप्रतिज्ञायुक्ते ॥

बहुप्रद । त्रि० अतिदातरि । वदान्ये । दानशौण्डे ॥ बहुप्रददाति । प्रदाज्ञइतिक ॥

बहुप्रसू । स्त्री० कामिलायाम् । बहुसन्तानप्रसवकारिण्याम् ॥

कह्लते ॥ तेज फले ।

वहुफला । स्त्री॰ भूम्यामलक्याम् ॥ ववित्कायाम् ॥ माषपर्ण्याम् ॥ काकमाच्याम् ॥ त्रपुष्याम् ॥

वहुफलिका । स्त्री॰ भूवदर्याम् ॥

वहुफली । स्त्री॰ आमलक्याम् ॥ मृगेर्वारौ ॥

वहुफेना । स्त्री॰ सातलायाम् ॥

वहुवल । पु॰ सिंहे ॥ त्रि॰ अतिशयवलयुक्ते ॥

वहुमञ्जरी । स्त्री॰ तुलस्याम् ॥

वहुमत । त्रि॰ वहूनांसम्मते॥ नात्यन्त सस्कृतेनैवनात्यन्त देशभाषया । कथांगोष्ठीषुकथयँल्लोकेवहुमतोभवेत् ॥

वहुमल । पु॰ सीसके ॥ त्रि॰ अनेकमलयुक्ते ॥

वहुमार्ग । पु॰ न॰ चत्वरे ॥ वहूनामार्गं समाहारोवा । त्रि॰ अनेकपथयुक्ते ॥

वहुमूर्ति । स्त्री॰ वनकार्पासे ॥ त्रि॰ नानाकारे ॥

वहुमूर्द्धा । पु॰ विष्णौ ॥

वहुमूल । पु॰ कुक्कटे ॥ शिग्रौ ॥ स्थूलशरे ॥ त्रि॰ अनेकमूलयुक्ते ॥

वहुमूलक । पु॰ कुक्कटे ॥ न॰ उशीरे ॥

वहुमूला । स्त्री॰ शतावर्याम् ॥

वहुमूली । स्त्री॰ माकन्द्याम् ॥

वहुमूल्य । त्रि॰ महाधने । महार्घवस्तुनि ॥

वहुयाज्य । पु॰ अनेकयजमाने ॥ वहुशोभूयासोयाज्यायाजनीयायस्य ॥

वहुरन्ध्रिका । स्त्री॰ मेदायाम् ॥

वहुरसा । स्त्री॰ महाज्योतिष्मत्याम् ॥

वहुरुहा । स्त्री॰ कन्दगुडूच्याम् ॥

वहुरूप । पुं॰ शिवे ॥ विष्णौ ॥ धूनके । सर्जरसे ॥ सरटे ॥ स्मरे । कामदेवे ॥ ब्रह्मणि ॥ कुन्तले । केशे ॥ बुद्धप्रभेदे ॥ वालयुवादिरूपे देवनरादिरूपेजीवे ॥ वहुरूपइवाभातिमाययावहुरूपया । रममाणोगुणेष्वस्याममाहमितिमन्यते ॥ नानाकृतिगन्धत्वात्॰ वहूनिरूपाण्यस्य ॥ त्रि॰ नानारूपयुक्ते ॥

वहुरूपक । पु॰ जाहकजन्तौ ॥

वहुरूपा । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥

वहुरेखा । स्त्री॰ प्रचुरदीर्घचिह्नायाम् ॥ वहुरेखायुक्तायाः स्त्रियादोषोयथा । रेखाभिर्वहुभिः क्लेशस्वल्पाभिर्धनहीनताम् । रक्ताभिः सुखमाप्नोतिकृष्णाभिःप्रेष्यतांव्रजेत् ॥

वहुरेता । पु॰ ब्रह्मणि ॥

वहुरोमा । पु॰ मेषे ॥ त्रि॰ लोमशे ॥

वहुल । पु॰ अग्नौ ॥ कृष्णपक्षे ॥ न॰ विहायसि । आकाशे ॥ सितमरिचे ॥ त्रि॰ प्राज्ये ॥ कृष्णवर्णे ॥ वहूनर्थानूलाति । ला॰ । आतो

नुपैतिक ॥ बहूनिबीजानिलाति वा ।

बहुलगन्धा । पु॰ एलायाम ॥

बहुलच्छद । पु॰ रक्तशिग्रौ ॥

बहुलवणम् । न॰ औषरके ।

बहुलवल्कल । पु॰ भूर्ज्जे ॥ चारे पियाले ॥

बहुला । स्त्री॰ नीलिकायाम् ॥ एला याम् ॥ गवि । धेनौ ॥ देवीविशे षे ॥ टाप् ॥

बहुला । स्त्री॰ भूम्नि॰कृत्तिकासु ॥

बहुलिमा । पु॰ । बहुलत्वे । बहुल स्वभाव । इमनिच् ॥

बहुलीकृतम् त्रि॰ अपनीततुच्छधा न्यधान्यादौ । पूते ॥ अबहुलबहु- लमकारि । अभूततद्भावेच्वि । च ख्वौ ॥

बहुवचनम् । न॰ येनबहवोर्थाउच्यन्ते तस्मिन् ॥ बहूनामर्थानांवचनम् । वचे करणेल्युट् । कर्मणिषष्ठी समास ॥

बहुवल्क । पु॰ प्रियाले ॥

बहुवल्ली । स्त्री॰ डोडिक्षुपे ॥

बहुवार । पु॰ उद्दाले । शेलौ । श्लेष्मातके । लसोडा॰ इ॰ भा॰ ॥ बहुवारोविषस्फोटव्रणवीसर्पकुष्ठनु त् । मधुरस्तुवरस्तिक्त केश्यश्च क फपित्तहृत् ॥ फलमामन्तुविष्टम्भि रूक्षपित्तकफास्रजित् । तत्पक्वं मधुरस्निग्धं श्लेष्मलंशीतलंगुरु ॥

बहुवारक । पु॰ श्लेष्मातके । बहुवा रे । बहून्वारयति । वृञ् । णि जन्त । अणन्तिरिल्पिसञ्ज्ञयोरपूर्व- स्यापि ॥

बहुविध । त्रि॰ विविधे । नानारूपे । पृथग्विधे ॥ बह्वोविधायस्य ॥

बहुविस्तीर्णा । स्त्री॰ कुञ्चिताकाम् ॥

बहुवीजम् । न॰ गराडगात्रे । ... ॥

बहुवीर्य । पु॰ विभीतके । तरुड, नीयशाके । शाल्मलिवृक्षे ॥ मरुवे ।

बहुवीर्या । स्त्री॰ भूम्यामलक्याम् ॥

बहुव्रीहि । पु॰ प्रायोन्यपदार्थप्रधा नेसमासविशेषे ॥ सचसप्रधा । द्विपद । बहुपद सङ्ख्योत्तर॰सङ्ख्यो भयपद॰दिगन्तराललक्षण व्यतिहा रलक्षण सहपूर्वपदस्थेतिभेदात् ॥ त्रि॰ प्रचुरधान्ययुक्ते ॥

बहुशत्रु । पु॰ चटके ॥

बहुशल्य । पु॰ रक्तखदिरे ॥ त्रि॰ अनेकशल्ययुक्ते ।

बहुश । अ॰ भूरिशइत्यर्थे ॥ बहूनि । बह्वल्पार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या म् ॥

बहुशाख । त्रि॰ अनेकभेदे ॥

बहुशाल । पु॰ स्नुह्याम् ॥

बहुशिखा । स्त्री॰ जलपिप्पल्याम् ॥

बहुश्रवा । स्त्री॰ शल्लकीतरौ ॥

बहुसन्तति । पु॰ त्वक्सारप्रभेदे ।

वेडुवास० इ० गौ० भा० ॥ त्रि० अनेकसन्तानवति ॥

बहुसम्पुट । पु० विष्णुकन्दे ॥

बहुसार । पु० खदिरे ॥

बहुसुता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

बहुसू । स्त्री० शूकर्याम् ॥ बहुप्रसवायाम् ॥

बहुसूति स्त्री० परेष्टुकायाम् । बह्व पत्यायागवि ॥ बह्वीसूतिर्यस्या ॥ बहुसन्तानप्रसवायाम् ॥

बहुस्रवा । स्त्री० शल्लकीवृक्षे ॥ नाना स्रवणशीलायाम् ॥

बहुस्वन । पु० पेचके ॥ त्रि० अनेक शब्दयुक्ते ॥

बह्वपत्य । पु० शूकरे ॥ मूषके ॥ त्रि० बहुसन्तानयुक्ते ॥

बह्वाशी । त्रि० बहुभोजनशीले ॥ बह्वा शाविशिष्टे ॥

बह्वी । स्त्री० बह्वर्थे । बह्वादित्वान् ङीष् ॥

बह्वृक् । स्त्री० ऋग्वेदे ॥ न० सूक्त विशेषे ॥

बह्वृच । पु० ऋग्वेदिब्राह्मणे ॥ बह्व्य ऋचोऽध्येतव्यायेन । ऋक् पूरित्य ॥

बह्वृची । स्त्री० अध्वर्य्याम् । अध्व र्युशाखाध्येत्र्याम् ॥ बह्व्यऋचो- ध्येतव्यायस्येतिविग्रहः । अनूच बह्वृचावध्येतर्य्येवेतिवचनात् ० ऋक्पूरित्यप्रत्यय समासान्त । यद्यपि० स्त्रीणास्वाध्यायाध्ययन प्रतिषिद्धम् ० तथापिपुराकल्पे ह्येतदासीत् । यथा । पुराकल्पे षु नारीणामौञ्जीबन्धनमिष्यते । अध्यापनञ्च वेदाना साविचीवच न तथेतियमवचनात् ॥ गोत्रञ्च चरणैः सहेतिजातित्वान् ङीष् ॥

वा । स्त्री० गते ॥ गन्धने ॥ तन्तुस ताने ॥

वाढम् । न० दृढे ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥ भृशे । अतिशये ॥ वाहते । वाहृ प्रयत्ने । ओष्ठादि । गत्यर्थेति क्तप्रत्यये० क्षुब्धस्वान्तेतिनिपातित म् त्रि० अतिशायिनि ॥ क्रिया विशेषणेऽस्यक्लीवत्वम् । द्रव्यविशे षणत्वे तुवाच्यलिङ्गत्वम् ॥

वाण । पु० पश्च्ययवर्गे ।

वाणि । स्त्री० वस्त्रादीनावपनक्रिया याम । व्यूतौ ॥

वाणिज । पु० वणिजि ॥ वाडवाऽ ग्नौ ॥ पणते । पण० । पणेरिज्या देश्चव । स्वार्थे प्रज्ञाद्यण् ॥

वाणिजक । पु० वणिजि । वाडवा ग्नौ । धूर्त्ते ॥

वाणिज्यम् । न० सत्यानृताख्यवैश्य वृत्तौ । वणिज्यायाम् । क्रयविक्रया दिलक्षणे वणिजकर्म्मणि । वणि जांकर्म्मभावोवा । ब्राह्मणादित्वा

बाधक	बाधित

तथ्यञ्॥
बाशिनी। स्त्री० नर्त्तक्याम्॥ केकायाम्। मत्तयोषायाम॥ विदग्धवनितायाम्। अवश्य वशति। वशशब्दे। आवश्यकेति० यद्यादित्वाद्दाशिनि ववयोरैक्य॥
बाशी। स्त्री० बाश्याम्॥
बाध। पु० प्रतिबन्धके। व्याघाते॥ अन्वयानुपपत्तौ॥ अतिदिष्टपदार्थनिवृत्तौ॥ ज्ञानान्तरेणविषयासत्त्वप्रतीतौ॥ न्यायमते साध्याभाववत्पक्षे॥ य०। ह्रदोवह्निमान्॥
बाधक। पु० प्रतिबधके॥ आधिक्यबाधकत्वे हेतु। वाधते। बाधृ०। ण्वुल्॥ स्त्रीणांरोगविशेषे॥ यथा। रक्तमाद्रीतथाषष्ठीचाङ्कुरी जलकुमारक '। चतुर्विधोबाधकस्यात् स्त्रीणामुनिविभाषित॥ तेषांस्वभावंवक्ष्यामियथाशास्त्र विधानत। एते षाप्नजन कार्यं जने सन्तानकाङ्क्षिभि॥ निसारण स्थापनञ्चबलिदान जपस्तथा कर्त्तव्यो गुरुवाक्येन यथाशास्त्रविचक्षणै॥ चतुर्विधोबाधकस्तुजायतेऋतुकालत॥ तस्य लक्षणयथा। व्यथाकट्यांतथानाभेरध: पार्श्वे स्तनेऽपिच। रक्तमाद्रीप्रदोषेणजायतेफलहीनता॥ मासमेकद्वयवापिऋतुयोमोभवेद्यदि। रक्तमाद्रीप्रदोषेणफलहीनातदाभवेत्॥ इतिरक्तमाद्या मेचेहस्ते भवेज्ज्वालायोनौचैवविशेषत। लालासयुतरक्तञ्चषष्ठीबाधकयोगत॥ मासेनैनभवेद्यस्याऋतुस्नानद्वयंतथा। मलिना रक्तयोनि स्यात् षष्ठीबाधकयोगत॥ इतिषष्ठा॥ उद्वेगीगुरुतादेहेरक्तस्रावोभवेद्बहु। नाभेरधोभवेच्छूलचाङ्कुर सतुबाधक॥ ऋतुहीनाचतुर्मासन्त्रिमासमथवाभवेद्यदि। कृशाङ्गीकरपादेषुज्वालाचाङ्कुरयोगत॥ इतिचाङ्कुर॥ सशूलाचसगर्भाचगुरुदेहाल्परक्तिका। जलकुमारस्यदोषेणजायते बलहीनता। याकृशाङ्गीभवेत्स्थूलावहुकालऋतुस्तथा। गुरुस्तनीस्वल्परक्ता जलकुमारस्यदूषणात्। इतिजलकुमारक॥ इतिवैद्यकम्॥ त्रि० बाधाजनके॥
बाधनम्। न० पीडायाम्॥ प्रतिबधके॥
बाधा। स्त्री० दुखे। पीडायाम्॥ निषेधे॥ बाधृलोडने। गुरोश्चेत्य॥
बाधित। पु० हेत्वाभासविशेषे॥ यस्य साध्याभाव प्रमाणेननिश्चित स बाधित। यथा। वह्निरनुष्णोद्रव्यत्वादिति। अत्रानुष्णत्वसाध्याभाव। उष्णत्वस्पर्शनप्रत्यक्षेणगृह्यते०इ-

तिबाधितत्वम् ॥ त्रि० बाधायुक्ते ॥ पीडिते ॥ तारकादित्वादितच् । निवृत्ते ।
बाधिर्य्यम् । न० बधिरत्वे ॥ बधिरस्य भाव । ष्यञ ॥ कर्णरोगविशेषे । तस्यनिदानम् बधिरेऽवलोकनीयम् । औषधन्तु । शुष्कमूलकशुण्ठीनां क्षारोहिङ्गुलनागरम् । शुक्त चतुर्गुणद्द्यात्तैलमेतैर्विपाचयेत् । बाधिर्यकर्णशूलञ्चपूयस्रावश्चकर्णयो । क्रमयश्चविनश्यन्ति तैलस्यास्यप्रपूरणात् ॥
बाध्य । त्रि० निराकरणयोग्ये । बाधितव्ये । बाधनीये ॥ न्यूनत्व बाध्यत्वे हेतु ॥
बार्धकिनेय । पु० बधुले । असतीसुते ॥ कौलटेये ॥ बधक्याअपत्यम् । स्त्रीभ्योढकिकल्याण्यादित्वादिनङादेशश्च ॥
बाधव । पु० मित्रे । सुहृदि ॥ सगोत्रे । बधौ । ज्ञातौ । स्वजने ॥ बांधवास्त्रिविधा । आत्मबाधवा ०पितृबाधवा ०मातृबाधवाश्चेति । यथोक्तम् । आत्मपितृष्वसु पुत्राआत्ममातृष्वसु सुता । आत्ममातुलपुत्राश्चविज्ञेयाह्यात्मबाधवा ॥ पितु पितृष्वसु पुत्रा पितुर्मातृष्वसु . सुता । पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेया पितृबाधवा ॥ मातु पितृष्वसु पुत्रामातुमातृष्वसु सुता । मातुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेया मातृबाधवा ॥ इति ॥ बधुरेव । प्रज्ञाद्यण् ॥
बाभ्रवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ पश्यबाभ्रवीम् ॥
बारक । पु० अश्वगतौ ॥ त्रि०निषेधके ॥
बारकी । पु० शत्रौ ॥ चित्राश्वे ॥ पर्णाजीविनि ॥ पयोधौ ॥
बारकीर । पु० द्वारपालिनि ॥ बाडवे ॥ यूकायाम् ॥ वेणिवेधिन्याम् ॥ नीराजितहये ॥
बारण । पु० मतङ्गजे ॥ न० प्रतिषेधे ॥
बारबाण । पु० कञ्चुके ॥
बार्वटीर । पु० रङ्गे । अपुणि ॥ आम्रास्थ्नि ॥ अङ्कुरे ॥ गणिकासुते ॥
बाल । पु० कुन्तले । चिकुरे । कचे ॥ ॥ अश्वलाबालके । किशोरे ॥ अश्वस्य बालधौ ॥ इभपुच्छे ॥ नारिकेले ॥ पञ्चवर्षीयहस्तिनि ॥ य० । पञ्चवर्षो गजोवाल । स्यात्पोतोदशवर्षक । इति ॥ पुच्छे । मत्स्यविशेषे ॥ पु० न० ह्रीवेरे । वर्हिष्ठे । उदीच्ये । वाला० इ० प्र० गन्धद्रव्ये । सुगन्धिवाला० इ० च० भा० ॥ त्रि० मूर्खे ॥ अविवेकिनि । शास्त्रार्थविवेकज्ञानशून्ये । अल्पप्रज्ञे ॥ अर्भ

क्षे । माषवर्के ॥ अप्राप्तव्यवहारे । पञ्चदशवर्षादनधिकवयस्के इति कश्चित् । षोडशवर्षपर्यन्तप्रथमवयस्के ॥ यथा । आषोडशाद्भवेद्बालो यावत्क्षीरनिवर्त्तक । इ० ॥ अत्र सुश्रुत । ऊनषोडशवर्षस्तु नरो बालो निगद्यते त्रिविध सोपि दुग्धाशी दुग्धान्नाशी तथान्नभुक् । दुग्धाशी वर्ष पर्यन्तं दुग्धान्नाशी शरद्द्वयम् । तदुत्तर स्यादन्नाशी एव बालस्त्रिधा मतः इति ॥ अन्यचाप्युक्तम् । आषोडशाद्भवेद्बालस्तरुणस्तत उच्यते वृद्ध स्यात् सप्ततेरूर्द्ध्वं वर्षीयान्नवतेः परम् ॥ इ० ॥ अनाथबालवृद्धानां रक्षिका सर्वदेवता ॥ अथबालपरिचर्याविधि । बालमङ्के सुखं दद्यान्नचैनं तर्जयेत् क्वचित् । सहसा बोधयेन्नैव नायोग्यमुपवेशयेत् ॥ अयोग्यमुपवेशनासमर्थम् । नाङ्कात् स्थापयेत् क्रोडेन क्षिप्रं शयने क्षिपेत् । रोदयेन्न क्वचित् कार्ये विधि मावश्यकं विना ॥ आवश्यकोविधिर्भेषजदानतैलाभ्यङ्गोद्वर्त्तनादि । तस्मिन्मनुवर्त्ते तत सदैवानुमोदयेत् । ससेवितमना एव नित्यमेवाभिवर्द्धयेत् ॥ वातातपतडिद्वृष्टिधूमानलजलादित । निम्नोच्चस्थानतश्चापि रक्षेद्बालं प्रयत्नत ॥ बालस्नभ्भा । वितान्याह । अभ्यङ्गो वर्त्तनेस्नानमनेत्रयोरञ्जनंतथा । वसनमृदुयत् तच्चतथा स्नेहानुलेपनम् ॥ जन्मप्रभृतिपथ्यानि बालस्यैतानि सर्वथा ॥ बालस्य कवलादि समय माह । कवल पञ्चमाद्वर्षाद्विंशतेश्चैव मैथुनमिति ॥ बलति । बलप्राणने । ज्वलितीतिण । बाडते । बाड्डआप्लाव्ये । पचाद्यच्वा ॥ यद्वा । बल्यते । बलसंवरणे । कर्मणिघञ् ॥ बालयति अश्मात्प चाद्यच्वा ॥ ऊनैकादशवर्षस्य पञ्चवर्षाधिकस्यच । चरेद्गुरु सुहृच्चापि प्रायश्चित्तं विशुद्धये ॥ ततोन्यूनतरस्यास्य नापराधो नपातकम् । नचास्य राजदण्डोपि प्रायश्चित्तं न विद्यते इत्यङ्गिरा ॥

बालक । पु० शिशौ ॥ अश्वे ॥ हयबालधौ ॥ हस्तिपुच्छे ॥ अङ्गुरीयके ॥ ह्रीवेरे । सुगन्धिवाला० इ० प्र० ॥ बालकशीतलरूक्षलघुदीपनपाचनम् । हृल्लासारुचिवीसर्पहृद्रोगस्त्वतिसारहृत् । वलये । केशे ॥ निर्बले० ॥

बालकप्रिया । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥ कदल्याम् ॥

बालकृमि । पु० केशकीटे ॥

बालक्रीडनम् । न० बालकखेलायाम् ॥

बालक्रीडनक । पुं० कपर्दके ॥

बालखिल्य । पु० तपोविशेषलब्ध-

सप्तर्षितापसान्तरे । नवान्नलब्धेपु वंसञ्चितत्यागिनि । मुनिविशेषेषु ॥ केशजातावालखिल्या ॥ येषे ग्रास्तबालखिल्या इतिश्रुतेः ॥

बालगर्भिणी । स्त्री० प्रथमगर्भव-त्या गवि । प्रष्ठौह्याम् ॥ बालाचा-सौगर्भिणीच ॥

बालगोपाल । पु० श्रीकृष्णमूर्त्ति विशेषे ॥

बालग्रह । पु० बालकष्टदग्रहविशेषे ॥ यथा बालग्रहाअनाचारात्पी डयन्तिशिशुंयत । तस्मात्तदुप-सर्गेभ्योरक्षेद्बालप्रयत्नत ॥ ग्रहते-षानामानि । स्कन्दग्रहस्तुप्रथम स्कन्दापस्मारएवच । शकुनीरेवती चैवपूतनागन्धपूतना । पूतनाशी-तपूर्वाचतथैवमुखमण्डिका । नव मोनैगमेयश्चप्रोक्तावालग्रहाइमे ॥

बालचर्य्य । पु० सिद्धसेने ॥ कार्ति केये ॥

बालजीवनम् । न० क्षीरे । दुग्धे ॥

बालतनय । पु० खदिरे ॥ बाला तनया पत्राण्यस्य ॥ बालकापुत्रे ॥

बालतन्त्रम् । न० कुमारभृत्यायाम् । ग र्भिण्यवेक्षणे । बालचिकित्सायाम् ॥

बालतृणम् । न० शष्पे । नवतृणे ॥ बालतृणम् ॥

बालधि । पुं० केशयुते०लाङ्गूले ॥ बालाधीयन्तेऽत्र । करणाधिकरणे तिक्षि ॥

बालपत्र । पु० खदिरे ॥ यवासे ॥ दुरालभायाम् ॥ न० नूतनपर्णे ॥

बालपत्रक । पु० खदिरवृक्षे ॥

बालपाश्या । स्त्री० पारितथ्यायाम् । सीमन्तस्थितायांस्वर्णादिपट्टिकाया म् ॥ अम्दी० वेणी० कृ० भा० । सिति० कृ० गौ० भा० । बालपाशे ॥ केशसमूहेसाधु । तत्रसाधुरिति यत् ॥ बालेषुपाश्यापाशसमूहोवा ॥

बालपुष्पिका । बालपुष्पी । स्त्री० [illegible] यूथिका याम् ॥

बालभद्र । बालभद्रक । पु० विषभेदे । शाल्म वे ॥

बालभैषज्यम् । न० रसाञ्जने ॥ बाल स्यौषधे ॥

बालभोज्य । पु० चणके ॥ त्रि० बा लकभक्ष्यद्रव्ये ॥

बालमुकुन्द । पु० श्रीविष्णोर्मूर्त्त्यन्तरे ॥ यथा । करारविन्देनपदारविन्दं मुखारविन्देविनिवेशयन्तम् । वट स्यपत्रस्यपुटेशयानं बालंमुकुन्दमन सास्मरामि ॥

बालमूलकम् । न० लघुमूलके ॥ मूल कवालकरूच्यस्तथीष्णं पाचकं लघु । दोषत्रयज्वरश्वासनासाकण्ठाक्षिरो गनुत् ॥ महत्तदेवरूक्षोष्णं गुरुदो षत्रयप्रदम् । स्नेहसिद्धं तदेवस्याद्दो षत्रयविनाशनम् ॥

बालमूषिका । स्त्री० गिरिकायाम् ॥ बालाचासौमूषिकाच ॥

बालयज्ञोपवीतम् । न० उपवीतविशेषे । उरस्त्राटे । पञ्चवटे ॥

बालयज्ञोपवीतकम् । न० बालयज्ञोपवीते ॥

बालराजम् । न० वैदूर्य्यमणौ ॥ पु० बालकश्रेष्ठे ॥

बालरोग । पु० बालकस्यव्याधौ ॥

बालवाय । पु० वैदूर्य्यप्रभवे० देशविशेषे ॥

बालवायजम् । न० वैदूर्य्यमणौ ॥

बालवास । न० केशरचितवस्त्रे ॥ त्रि० तद्वति ॥

बालवाह्य । पु० वनच्छागे ॥ त्रि० बालकवहनीये ॥

बालव्यजनम् । न० चामरे । रोमगुच्छे । प्रकीर्णके ॥ बालव्यजनमोजस्य मक्षिकादीन्व्यपोहति ॥ बालकस्यव्यजने ॥

बालव्रत । पु० पञ्चचौरे । सिद्धकेलौ । मञ्जुघोषे । पूर्वजिने ॥

बालसध्याभ । पु० अरुणवर्णे ॥ त्रि० तद्वति ॥

बालसूर्य्य । पु० उदितमात्रेऽर्के ॥ न० वैदूर्य्यमणौ ॥

बालहस्त । पु० केशयुक्तलाङ्गूलमात्रे । बालधौ ॥ बाल : ० हस्तइव० हस्तादिवारकत्वात् ॥

बाला । स्त्री० चुल्याम् ॥ त्रोटायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ मल्लिकाप्रभेदे ॥ च स्वष्ठायाम् ॥ नीलझिण्ट्याम् ॥ एकवर्षवयस्कायांगवि ॥ यथा । वर्षमात्रतुबालास्यादितिबालाद्विवार्षिकी ॥ षोडशवर्षीयायांस्त्रियाम् ॥ बालाषोडशवार्षिकीप्युक्ता ॥ शरदिग्रीष्मकालेचबालाशस्याचवर्मदा ॥ देवताविशेषे ॥ वयसिप्रथमेडौपि प्राप्ते ०अजादित्वाट्टाप् ॥ घृतकुमार्याम् ॥ ह्रीवेरे ॥ कन्यायाम् ॥

बालाक्षी । स्त्री० केशपुष्टा० इ० गौ० भा० प्र० हवे । दुर्गपुष्प्याम् ॥

बालातप । पु० प्रथमोदितादित्यतापे ॥ कन्यार्कातपे ॥

बालार्क । पु० प्रातःकालिकेसूर्य्ये ॥ कन्याराशिस्थे सूर्य्ये ॥ यथा । शुष्कमांसस्त्रियोवृद्धाबालार्कस्तरुणदधि प्रभातेमैथुननिद्रासद्यः प्राणहराणिषट् ॥

बालि । पु० ऐन्द्रे । सुग्रीववानरभ्रातरि ॥

बालिका । स्त्री० बालायाम् । कन्यायाम् ॥ बालुकायाम् ॥ पत्रकाहलायाम् । पिञ्जोलायाम् ॥ कर्णभूषणे । बाली०इति० भा० ॥

बालिखिल्य । पु० ऋषिविशेषेषु ॥ पुलस्त्यकन्यायासन्नत्या०जातौ षष्टिसहस्रसंख्यकपुरुषेषु ॥ तेषाङ्गुष्ठपरिमाणा ॥

वाली । पु० ऐन्द्रे । इन्द्रपुत्रे वानर राजविशेषे सुग्रीवभ्रातरि ॥ नसस ङ्कुचित पन्थायेनवालीहतोगत । समयेतिष्ठसुग्रीवमावालिपथम न्वगा ॥ त्रि० वालविशिष्टे ॥

वालिनी । स्त्री० अश्विनीनक्षत्रे ॥

वालिपुत्र । पु० अङ्गदे । तारेये ॥

वालिमा । पु० वालतायाम् ॥ वाल स्वभाव । पृ० इमनिच् ॥

वालिश । त्रि० शिशौ ॥ मूर्खे ॥ वा लिशस्यमन्त्रवेधनस्यायमधिकारी मूर्खत्वादपूज्यत्वात् । तस्येदमित्य ण् ॥ वाडनम् । वाडृ० । इन् ।

वालिश्यति । शो० आतोनुपेतिक ॥

वालिश्यम् । न० मूर्खत्वे ॥ वालिश स्यकर्मभावोवा । ब्रा० ष्यञ् ॥

वालिहन्ता । पु० श्रीरामचन्द्रे ॥

वाली । स्त्री० मेध्ये ॥ स्वनाम्नाप्रसि द्धे० अलङ्कारविशेषे ॥

वालीश । पु० मूत्रकृच्छ्ररोगे ॥

वालु । स्त्री० एलवालुकनामिगन्धद्र व्ये ॥

वालुकम् । न० एलवालुनि ॥ वलते । वलप्राणने । वा० उण् । स्वार्थेक न् ॥ पु० पानीयामलके ॥

वालुका । स्त्री० सिकतासु । वालू० इ० भा० ॥ वालुकालेखनीशीता ग्रधोर' चतनाशिनी ॥ टाप् ॥ क पूरे ॥ कर्कट्याम् ॥ यन्त्रविशेषे ॥

वालुकागड । पु० वालियामच्० इ० गौ० प्र० मत्स्ये । सिताङ्गे ॥

वालुकात्मिका । स्त्री० शर्करायाम् ॥ त्रि० वालुकामये ॥

वालुकाप्रभा । स्त्री० नरकविशेषे ॥

वालुकामय । त्रि० सैकते ॥

वालुकायन्त्रम् । न० औषधपाकार्थं यन्त्रविशेषे ॥ यथा । भाण्डे वितस्ति गम्भीरेमध्ये निहितकूपके । कूपिका कण्ठपर्यन्त वालुकाभिश्चपूरिते ॥ भेषजकूपिकासंस्थ वह्निनायत्रपच्य ते । वालुकायन्त्रमेतद्धियन्त्रतत्त्वबुधैः स्मृतम् ॥ इतिभावप्रकाश ॥

वालुकास्वेद । पु० तप्तवालुकाभि स्तापने ॥ यथा । वातश्लेष्मकृतेस्वे दान्कारयेद्रूक्षनिर्मितान । स्निग्ध स्वेदोनिषिद्धोऽत्रविनावीवलवातजान् ॥ खर्परभृष्टपटस्थितकाञ्जिकससिक्त वालुकास्वेद । शमयतिवातकफा मयमस्तकशूलाङ्गभङ्गादीन् ॥ स्रोत मासार्दवकृत्त्वानीत्वापावकमाश्रय म् । हत्वावातकफस्तम्भस्वेदोज्वर मपोहति ॥ इ० भा० प्र० ॥

वालुकी । स्त्री० कर्कटीभेदे । बहुफला याम् । स्निग्धफलायाम् ॥ वालुकी वातशमनीशीताद्याश्रमापहा । पित्तास्त्रशमनीरुच्याकुरुतेकासपीन सौ ॥ स्याद्वालुकीशरदिवर्धनदोषदा [illegible]

चिप्र करोतिखलुपीनसमर्द्दपक्वापक्वाल्वतीव्रमधुराफलकारिणीच ॥ इ० रा० नि० ॥

वालुङ्का । वालुङ्की । स्त्री०) इर्वारी । कर्कट्याम् ॥

वालूक । पु० विषप्रभेदे ॥

वालेय । पु० गर्दभे ॥ रासभे ॥ अङ्गारवल्लर्याम् ॥ दैत्यविशेषे ॥ चाणक्यमूलके ॥ त्रि० मृदौ । कोमले ॥ बलिछिते । वल्यर्थे । पूजायोग्ये बलयेउपहारायहितम् । छदिरुपधिबलेर्ढञ् ॥ बलेरपत्यंवा । गृष्ट्यादित्वात् ढञ् ॥

वालेयशाक । पु० अङ्गारवल्ल्याम् । बर्बरे । भार्ग्याम् ॥ बालेयस्यशाक । गर्दभशाकत्वात् ॥

वालेष्ट । पु० बदरे ॥ त्रि० बालकाभिलषिते ॥

वालोपवीतम् । न० बालकपरिधानवस्त्रे । पट्टावटे ॥

वाल्मीकि । पु० मुनिविशेषे । रामायणवक्तरि ॥ वल्मीकस्यनाम्नोरपत्यम् । वल्मीकप्रभवोयस्मात्तस्माद्वाल्मीकिरित्यसाविति वक्ष्यैवर्त्तोक्ते वल्मीकप्रभवत्वेनगौणपुत्रादिवद्गौणमस्यवल्मीकापत्यत्वगृहीत्वेवसाधुरपत्यार्थे ' ॥ यद्वा । वल्मीकइति० ऋषिविशेषस्यसंज्ञेत्याहु ॥

वाल्मीकीय : । त्रि० वाल्मीकिसम्बन्धिनि । तस्येदमित्यर्थे । वृद्धाच्छ ॥

वाल्यम् । न० अवस्थाविशेषे । शैशवे ॥ तिथितत्त्वेमतवाल्यमित्युक्ते पञ्चदशवर्षपर्यन्तावस्थायामित्यर्थ ॥ चापल्ये ॥ प्राणिमोवस्थाविशेषे । ज्ञानमनाविष्कुर्वन्नगर्वितत्वे । दम्भदर्पाहङ्कारादिराहित्ये । युक्तित श्रुतार्थानुसन्धानकुशलत्वे ॥ बालस्यभाव कर्मवा । । ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् । पुरोहितादित्वाद्यग्वा ॥

वाष्प । पु० न० नेत्रजले ॥ ऊष्मणि ॥ बाधतेनेत्रम् । बाधृ० । खष्पशिल्पशष्पवाष्परूपपर्पतल्पा । इति पप्रत्यय ॥ धातो' रादेश्चनिपात्यते ॥ वाष्पमूष्माश्रु० इत्यमर ॥

वाहु । पु० स्त्री० कक्षादङ्गुल्यग्रपर्यन्तावयवविशेषे । भुजे । प्रवेष्टे । दोषि । वाहु० इ० भा० ॥ अस्यशुभाशुभलक्षणयथा । उन्नतबाहु । पुरुषोवधबन्धमवाप्नुयात् । दीर्घबाहुर्भवेद्राजा।समुद्रवचनयथा ॥ प्रलम्बबाहुरैश्वर्यंप्राप्नुयाद्बहुसम्मतम् । ह्रस्वबाहुर्भवेद्दास परप्रेष्यकरस्तथा । वामावर्त्तभुजायेतुयेचदीर्घभुजानर ' । सम्पूर्णबाहवोयेतुराजानस्तेप्रकीर्तिता इति० ॥ कूर्परस्योर्द्ध भागे ॥ बाधते । बाधृ० । अर्जिदृशिकम्यमिपशिबाधामृजिपशितुक्

धुकद्दीर्घहकारान्तेतिकुर्त्स्याऽन्तस्य स॥ सगणे० पु०॥ रवे पार्श्व गे॥

बाहुक । पु० नलाभिधनृपे। पुण्य स्लोके। अश्वविदि। नैषधे॥ त्रि० बाहुभ्यातरतियस्तस्मिन्॥ नौद्व्यचष्ठन्। स्त्रियाम्०। बाहु का॥

बाहुकुण्ठ । त्रि० कुण्ठितबाहुयुक्ते। कुम्रे। दोगंडी॥

बाहुकुन्थ । पु० गरुति। पक्षे। पतत्रे। पङ्ख० द्र० भा०॥

बाहुज । पु० क्षत्रिये। कीरे॥ स्वयञ्जाततिले॥ त्रि० बाहुजाते॥ बाहुभ्याजात। पञ्चम्यामजा ताविति ड॥ बाह्वोर्जातोवा। स प्तम्याजनेर्ड॥

बाहुत्राणम । न० अस्त्राघातवारणा र्थं बाहुबद्धलौहादौ। बाहुले॥

बाहुदन्ती। पु० इन्द्रे॥

बाहुदा। स्त्री० तीर्थविशेषे॥ सैत वाहिन्यानद्याम्॥ यदाचिल्लिखि तस्यर्षेर्भ्रातु शून्याश्रमेफलभक्ष णाद्राज्ञाबाहुच्छिन्नौ०तौचास्यातप स्यतस्तस्यजाताविच्यत ०बाहु० च्छिन्नौदत्तवतीलिखितस्यर्षे। डुदा ञ्०। आतोनुपेतिक॥ यद्वा। बहुदस्यकार्तवीर्यस्येयम्। ते नावतारितत्वात्। तस्येदमित्य ण्॥

बाहुभूषा। स्त्री० केयूरे॥ बाहुभूष णमाने॥

बाहुमूलम्। न० कक्षे। काख० द्र० भा०॥ बाह्वोर्मूलम्॥

बाहुयुद्धम्। न० नियुद्धे। दोर्भ्याम् सङ्ग्रामे। बाहुभियुद्धम्॥

बाहुल । पु० कार्त्तिकमासे। ऊर्ज्जे॥ बहुलाकृत्तिका० तयायुक्तापौर्ण मासी० बाहुली। बाहुलीपौर्ण माऽस्मिन्। सास्मिन्पौर्णमासी त्यण्॥ अग्नौ॥ शाक्यमुनेः श्रुते। यशोधरेये॥ न० बाहुत्राणे॥

बाहुलकम्। न० प्राचुर्ये॥ यथा। क्वचित्प्रवृत्ति क्वचिदप्रवृत्ति क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव। विधे र्विधानम् बहुधासमीक्ष्य चतुर्वि धं बाहुलकं वदन्ति॥ बहुलस्यभा व। द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यश्चेतिवु ञ्॥

बाहुलेय । पु० कार्त्तिकेये। गुहे। स्कन्दे॥ बहुलाना कृत्तिकानाम पत्यम्। स्त्रीभ्योढक्॥

बाहुल्यम्। न० बहुत्वे॥ बहुलस्य भाव। ष्यञ्॥

बाहुशर्द्धी। पु० इन्द्रे॥ बाह्वो स्तोययोरेवशर्द्धोबलयस्य॥

बाहुसहस्रभृत्। पु० कार्तवीर्यार्जुने॥ बाहूनासहस्रम ० विभर्त्ति।

डुभृञ् । क्षिप् । तुक् ॥
बाहूबाहवि । अ० बाहुयुद्धे ॥ बाहु भ्यांबाहुभ्याप्रहृत्येद युद्ध प्रवृत्तम् । तत्रतेनेदमितिसरूपे ० इतिबहुव्री हौ० इच् कर्म्म व्यतिहारइतीच् समासान्त । अन्येषामपिदृश्यत इतिदीर्घ । ओगुण । अव् । तिष्ठद्गुप्रभृतिषु पाठादव्ययीभावा दव्ययत्वम् ॥
बिटूर ' । पु० देशविशेषे ॥ यत्रवाल वायज सक्रियते ॥
बिभित्सा । स्त्री० भेत्तुमिच्छायाम् ॥ भिदिर्० । सन् हलन्ताच्चेति कित्वाद्गुणाभाव । अप्रत्ययादि त्यकारप्रत्यये० टाप् ॥
बिभ्यत् । त्रि० वेपमाने ॥ बिभीते शतरि० नाभ्यस्ताच्छतुरितिनुमभा व ॥
बिभाण । त्रि० दधाने ॥ भृञ कर्त्तरिशानच् ॥
वीभत्स । पु० अर्जुने । पार्थे ॥ त्रि० क्रूरे ॥ घृणात्मनि ॥ विकृते ॥ रस विशेषे ॥ जुगुप्सास्थायिभावस्तुवीभ त्स कथ्यतेरस. । नीलवर्णोमहाकाल दैवतोयमुदाहृत : ॥ बधे निन्दा यांसन् । भावे ० घञ् ॥ यद्वा । अ प्रत्ययात् । वीभत्साऽस्त्यस्य । अर्श आद्यच् ॥ यद्वा । वीभत्सते० वी भत्स्यतेवाऽनेनवा । वधवन्धनै । स न्नन्त । मान्वधे त्यभ्यासदीर्घ । पचाद्यच् ० घञ् ० घोवा ।
वीभत्सा । स्त्री० वीभत्से ।
वीभत्सु । पु० अर्जुने । विजये ॥
बुक । पु० बुक्के ॥
बुक्क । पु० छागे ॥ न० अग्रमांसे । बुक्कायाम् ॥ बुक्यते । खादुत्वान् न्यते । बुक्कभषणे । घञ् ॥ हृद ये । पु० स्त्री० समये० इतिरभ स ० ॥
बुक्कनम् । न० भषणे । श्वरवे ॥
बुक्का । स्त्री० बुक्के । हृदयान्तर्गतमांस विशेषे ॥ मेद शोणितयो सारा दुक्कयोर्युगल भवेत् । तौतुपुष्टिक रौप्रोक्तौजठरस्थस्यमेदस : ॥ हृद- ये ॥
बुक्कार । पु० सिंहनादे केशरिध्व- नौ ॥
बुक्की । स्त्री० बुक्के ॥
बुडिल ' । पु० ऋषिविशेषे । आश्वत राश्वौ ॥
बुद्ध ' । पु० लब्धवर्णे । विचक्षणे । विदुषि । पण्डिते ॥ परमार्थदर्शि- नि । ब्रह्मविदि ॥ विष्णोरवतारवि शेषे । सर्वज्ञे । सुगगते । धर्म्मरा- जे । जिने । अजिनसुते । मुनी- न्द्रे ॥ यथा । तत : कलौस प्रवृत्ते सम्मोहायसुरद्विषाम् । बुद्धोनाम्नाऽ जिनसुत ' कीकटेषुभविष्यति ॥

ईश्वरनिरूपणे बुद्धविशेषाणामतमा ह। सर्वज्ञइतिसौगता। निराव रणइतिदिगम्बरा। लोकव्यवहारसिद्धइतिचार्वाका। शरीरात्मवचे तनानि॰गौरोहं जानामीत्यादिज्ञानेन॰गौरवत्वज्ञानवत्वयो सामानाधिकरण्यानुभवादितिचार्वाकाणामतञ्च। तेषामतेजगत क्षणभङ्गुरत्वम्॥ नन्वस्तुक्षणभङ्ग पूर्वपुञ्जाच्चोत्तरपुञ्जोत्पत्ति तथाच पुञ्जनिष्ठकुर्वद्रूपाख्यजातिविशेष स्मरणजनकतावच्छेदकइतिनटीषइति कुसुमाञ्जलिप्रथमस्तवकटीकायांरामभद्र॥बुद्धानादशविधमतभेदमाह। वदन्तिपुत्रआत्मेति १ हठप्राकृतबुद्धय। देहआत्मेति २ चार्वाका॰इन्द्रियाण्यपरे ३ चते॥ तेऽन्येप्राण ४ स्ततोन्येतेमनआत्मेति ५ वादिन। बुद्धिरात्मेति ६ बौद्धाश्च॰शून्यमात्मेति ७ तेऽपरे॥ याज्ञिकायज्ञपुरुष सर्वज्ञ ८ सौगताविदु। निरावरणमाहुर्यं दिगम्बरमतानुगा॥ चार्वाकाश्चापिलोकानाव्यवहारप्रसिद्धकम् १०। इत्यात्मप्रकाश॥ त्रि॰ बुधिते। ज्ञाते। विदिते॥ प्रशस्ताबुद्धिरस्य। अर्शआद्यच्। प्राशस्त्यञ्चसुगतिसाधकत्वात॥ यद्वा। बुद्ध्यतेस्म। बुधअवगमने। क्त। दिवादिरनिट्॥ प्राब्रुद्धे॥

बुद्धद्रव्यम्। न॰ लौपिके। ओघा॰ इ॰भा॰॥

बुद्धवान्। त्रि॰ ज्ञातवति। ज्ञानिनि॥

बुद्धान्त। पु॰ जागरे॥

बुद्धि। स्त्री॰ आत्मगुणे॥ सर्वव्यवहारहेतुर्ज्ञानं बुद्धि। साद्विधा। अनुभूति स्मृतिश्च। यथा। विभुर्बुद्ध्यादिगुणवान्बुद्धिस्तुद्विविधामता। अनुभूति स्मृतिश्चस्यादनुभूतिश्चतुर्विधा। प्रत्यक्षमप्यनुमिति स्तथोपमितिशब्दजे॥इतिनैयायिकमतेबुद्धेर्विभागईरित॥ अध्यवसायलक्षणायामनीषायाम्। धिषणायाम्। धियि॥ अध्यवसायोबुद्धि क्रियाक्रियावतोरभेदविवक्षया। सर्वोव्यवहर्ता॰आलोच्य॰मत्वा॰अहमत्राधिकृतइत्यभिमत्य॰कर्त्तव्यमेतन्मयेत्यध्यवस्यति॰ (‡) ततश्चप्रवर्ततइतिलोकसिद्धम्। तत्रकर्तव्यमितियोयनिश्चयश्चितिसन्निधापन्नचैतन्यायाबुद्धे सोध्यवसायोऽसाधारणव्यापार तदभेदाबुद्धिसचबुद्धेर्लक्षणम्। समानासमानजातीयव्यवच्छेदकत्वात्॥ तत्त्वातत्त्वविवेकसामर्थ्ये। महत्तत्त्वे॥ अन्त करणे॥ निश्चयात्मिकाया मन्त करणवृत्तौ॥ बुद्धिरुपलब्धि

ज्ञानमित्यनर्थान्तरम्। नतुसाङ्ख्यानामिव॰बुद्धितत्त्वस्य॰महत्तत्त्वापरपर्यायस्यपरिणामविशेषोज्ञानम्। तथाच॰बुद्ध्यादिपदवाच्यत्वमनुभवसिद्धज्ञानत्वजातिरेववा॰लक्षणम्

ज्ञानस्यभार्यायाम्। पञ्चमेधाम्। मतौ। धिषणायाम्॥ अध्यात्मबुद्धिरित्याहु षडिन्द्रियविचारिणी। अधिभूतञ्चमन्तव्य ब्रह्मातत्राधिदैवतम्॥ इत्याश्वमेधिकपर्व। सत्त्वादिगुणभेदेनबुद्धेस्त्रैविध्यमीरितम्। गीतायावासुदेवेनअर्जुनायानुपृच्छते। यथा। प्रवृत्तिंचनिवृत्तिञ्च कार्याकार्येभयाभये। बन्धं मोक्षञ्च यावेत्तिबुद्धि सापार्थसात्त्विकी। १॥ यथाधर्ममधर्मञ्चकार्यञ्चाकार्यमेवच। अयथावत्प्रजानातिबुद्धि सापार्थराजसी॥ २॥ अधर्मं धर्ममितियामन्यतेतमसावृता। सर्वार्थान्विपरीतांश्चबुद्धि सापार्थतामसीति। ३॥ भारतेमोक्षधर्मेस्याघुणा पञ्चप्रकीर्तिता। यथा। इष्टानिष्टविपत्तिश्चव्यवसाय समाधिता। संशय प्रतिपत्तिश्चबुद्धेः पञ्चगुणान्विदुरिति॥ इष्टानिष्टानावृत्तिविशेषाणां॰विपत्तिर्नाश॰ निद्राद्युपावृत्तिरित्यर्थ। व्यवसाय उत्साह। समाधिता॰ चित्तवृत्तिनिरोधइत्यर्थ। संशय॰ कोटि

द्वयस्पृग्ज्ञानम्। प्रतिपत्ति प्रत्यक्षादिप्रमाणवृत्ति॥ इतितट्टीका॥ अस्या सप्तगुणाः यथा। शुश्रूषाश्रवणञ्चैवग्रहणधारणन्तथा। ऊहापोहोर्थविज्ञानतत्त्वज्ञानञ्चधीगुणा॥ इति॥ अस्याद्वत्तय पञ्च। यथा। प्रमाणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतयइति॥ बुध्यतेऽनया। बुध॰। क्तिन्॥

बुद्धितत्त्वम् न॰ बुद्धिस्वभावे॥ तच्च प्राकृतत्वादचेतनमिति॰तदीयोध्यवसायोप्यचेतनोघटादिवत्। एवं बुद्धितत्त्वस्य॰सुखादयोपिपरिणामभेदाअचेतना॰ पुरुषस्तुसुखाद्यननुषङ्गीचेतन। सोयंबुद्धितत्त्ववर्तिनाज्ञानसुखादिनातत्प्रतिबिम्बितस्तच्छायापत्त्या ज्ञानसुखादिमानिवभवतीतिचेतनोनुगृह्यते॰ चिच्छायापत्त्याच॰अचेतनापिचिबुद्धिस्तदध्यवसायश्चेतनइवभवति। उक्तञ्च। तस्मात्तत्संयोगादचेतन चेतनावदिवलिङ्गम्। गुणकर्तृत्वेच तथा कर्तेवभवत्युदासीन इति॥

बुद्धिधर्म । पुं॰ धर्मादिषु॥ धर्मो ज्ञानविरागऐश्वर्यम्॰सात्त्विकमेतद्रूपतामसमस्माद्विपर्यस्तम्॥

बुद्धिभेद । पु॰ बुद्धेर्विचालने॥ बुद्धिरहमेतत्कर्म करिष्ये॰एतत्फलञ्चभोक्ष्ये॰ इति॰तस्या॰ भेदो विचालनम्॰अकर्तात्मोपदेशेन॥

बुद्धिभ्रंस । पु० मतेर्विषयेषुपतनकर्तरि ॥ रजोगुणे ॥

बुद्धिमान् । त्रि० बुद्धियुक्ते । ज्ञानवति ॥ तद्भुज्यतेयद्द्विजभुक्तशेषंसबुद्धिमान्योनकरोतिपापम् आत्मज्ञानवति । विवेकिनि ॥ प्रशस्तबुद्धौ ॥ बुद्धेःप्राशस्त्यनाम । शुश्रूषाश्रवणंचैवग्रहणधारणंतथा ।ऊहापोहोर्थविज्ञानतत्त्वज्ञानञ्चधीगुणाः ॥प्रशंसायामतुप् ॥

बुद्धियुक्त । त्रि० बुद्धिमति ॥ परमात्मसाक्षात्कारवति । समत्वबुद्ध्या युक्ते ॥

बुद्धियोग । पु० आत्मबुद्धिसाधनभूते निष्कामकर्मयोगे । आत्मतत्त्वविषयेसम्यग्दर्शने ॥ अप्रचलितेनसम्यग्ज्ञानस्थैर्यलक्षणेनसमाधिनायुज्यतेइति ॥ बुद्ध्याव्यवसायात्मिकयाकृतं कर्मयोगं बुद्धियोगं ॥ बुद्धिसाधनभूतोवायोगः ॥

बुद्धिवित् । पु० बौद्धे ॥ बुद्धिरेवात्मेतिबौद्धानाभ्रान्तिमात्रमेव । सुप्तेव्यभिचारात्॰वेद्यस्यचघटवद्‌तिरिक्तवेद्यत्वात् ॥

बुद्धिसम्पत्ति । स्त्री० धीशक्तौ ॥ बुद्धेः सम्पत्तिः ॥

बुद्धिसहाय । पु० धीसचिवे मन्त्रिणि ॥ मतेः साहाय्यकर्तरि ॥

बुद्धिस्कन्धमय । पु० संसारवृक्षे ॥ वृक्षस्यद्विशाखाः स्कन्धादुद्भवन्ति संसारस्यच बुद्धेः सकाशान्नानाविधा परिणामाभवन्ति॰तेनसाधर्म्येण॰ बुद्धिरेवस्कन्धस्तन्मयस्तत्प्रचुरोयंसंसारवृक्षः ॥

बुद्धीन्द्रियम् । न० ज्ञानेन्द्रिये । धीन्द्रिये ॥ तत्रेन्द्रियंतावत्त्रिविधंभवति । बुद्धीन्द्रियंकर्मेन्द्रियमन्तरिन्द्रियञ्च ।यथाहमनुः । बुद्धीन्द्रियाणिपञ्च श्रोत्रादीन्यनुपूर्वशः । कर्मेन्द्रियाणिपञ्चैषांपाय्वादीनिप्रचक्षते ॥ एकादशंमनोज्ञेयंस्वगुणेनोभयात्मकम् । यस्मिन्जितेजितावेतौभवतः पञ्चकौगणाविति ॥ बुद्धेः करणत्वाद्बुद्धीन्द्रियम् । सङ्कल्परूपेणोभयरूपेन्द्रियगणप्रवर्तकस्वरूपम् । मनस्त्वन्तरिन्द्रियंज्ञातव्यं । बुद्ध्यर्थमिन्द्रियं ॥

बुद्ध्यमान ' । त्रि० गम्यमाने ॥

बुद्बुद । पुं० जलस्फोटे । वर्तुलाकारेजलविकारे । बुल्बुला॰ इ० भा० ॥ अभ्रच्छायातृणाद्ग्निर्नीचसेवापथेजलम् । वेश्यारागः खलेप्रीतिः षडेतेबुद्बुदोपमाः ॥ गर्भस्यावयवविशेषे यथा । पञ्चरात्रेणकललंबुद्बुदाकारतांव्रजेत् ॥

बुद्बुददृष्टि । त्रि० पुष्पिताक्षे ॥

बुध । पुं० विदुषि । विपश्चिति । दोषज्ञे । सति । पण्डिते ॥ विवे-

क्तिनि । विवेकेनावगततत्त्वे । अ-धिष्ठानसाक्षात्कारेणनिवृत्तभ्रमे । आत्मतत्त्वज्ञे । ब्रह्मविदि ॥ चतुर्थग्रहे । रौहिणेये सौम्ये ॥ अस्य वारेजातस्यफलम । यथा । गुणीगुणज्ञ कुशल क्रियादौविलासशीलोमतिमान्विनीत । मृदुस्वभाव कमनीयमूर्तिर्बुधस्यवारेप्रभवोमनुष्य ॥ सूर्यवंशीयदेवामीढनृपस्यपुत्रे ॥ बुद्ध्यते । बुध० । इगुपधेतिक ॥ बुद्धमुनौ ॥ सर्वज्ञ ॥ सुगतोबुध । ॥ इ० व्याडिकोष ॥

बुधगृहम् । न० मिथुनराशौ ॥ कन्याराशौ ॥ बुधस्यगृहम् ।

बुधचार । पु० मघ्यवाराहोम् ॥

बुधतात । पु० विधौ । चन्द्रे ॥

बुधरत्नम् । न० मरकतमणौ ॥

बुधराशि । पु० मिथुने । कन्यायाम् ॥

बुधसुत । पुं० पुरूरवसि ॥

बुधा । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

बुधान । पु० गुरौ । जीवे । बृहस्पतौ ॥ त्रि० विज्ञे ॥ ब्रह्मवादिनि ॥ प्रियवादिनि ॥ बुध्यते० बोधयति वा । बुध० । युधिबुधिदृशः किच्च त्यानच् ॥

बुधाष्टमी । स्त्री० व्रतविशेषे ॥ पतङ्गे मकरेयातेदेवेजावतिमाधवे । बुधाष्टमींप्रकुर्वीतवर्जयित्वातुचैत्रकम् ॥ प्रसुप्ते चजगन्नाथेसन्ध्याकालेमधौ तथा । बुधाष्टमींनकुर्वीतकृतानाहन्ति पुराकृतम् ॥

बुधित । त्रि० ज्ञाते । बुद्धे । विदिते ॥ बुध्यतेस्म । बुध० भ्वादि सेट् । क्त ॥

बुधिन ।) त्रि० पण्डिते ॥
बुधिल ।)

बुध्न । पु० मूले ॥ रुद्रे । गिरिशे ॥ बध्नाति० बध्यतेवा । बधबन्धने । बन्धेर्ब्रधिबुधीचेतिनक् ॥ वर्तुले । यथा । पृथुबुध्नोदराकारोघटइति ॥

बुभुक्षा । स्त्री० क्षुधि । अशनायायाम् ॥ भोक्तुमिच्छा । भुजपालनाभ्यवहारयो । धातो' कर्मणइतिसन् । अप्रत्ययादित्य । टाप् ॥

बुभुक्षित । त्रि० क्षुधार्ते । क्षुधिते ॥ बुभुक्षासञ्जातास्य । तारकादित्वादितच् ॥

बुभुक्षु : । त्रि० ससारभोगासक्तजने ॥

बुभुत्सा । स्त्री० बोद्धुमिच्छायाम् ॥

बुभूषु । त्रि० भवितुमिच्छौ ॥ भुव सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

बुम्बारव । पु० हस्तमुखयोगेनक्रियमाणशब्दे ॥ कस्मिंश्चिदनर्थेसम्प्राप्तेएतमशब्दंलोका कुर्वन्ति । यथा । गत्वादैत्यपतिसर्वेचक्रुर्बुम्बारवमुहु । रक्षरक्षमहाराजभक्ष्यत्यद्यकालिकेतिशुम्भप्रतिरणात् पराह्वत्यागतानांदैत्यानामुक्तिभंग

बते ॥ बीवी इ० भा० ॥
बुलि । स्त्री० भगे ॥
बुषम् । न० बुसे ॥
बुसम् । न० तुच्छधान्ये । कडङ्करे । भुस्० भूसा० इ० भा० ॥ बुस्यति बुस उत्सर्गे । इगुपधेतिक ॥
बुस्त । पुं० न० मांसपिण्डविशेषे ॥ स्थालीभृष्टमांसे ॥ पनसादिफलस्यासारभागे ॥ बुस्यतेस्म । बुस० । क्त ॥
बुद्ध । पु० पश्चान्तस्यादिम् ॥
बृहच्चञ्चु । पु० महाचञ्चुशाके ॥
बृहच्चित्त । पु० बीजपूरे ॥
बृहच्छल्क । पु० चिङ्गटमत्स्ये ॥
बृहच्छुक । पु० दार्वाघाटे । काठकोरवा० इ० भा० ॥
बृहच्छ्रवा । त्रि० महायशसि ॥
बृहच्छ्लोक । पु० भगवतिवासुदेवे । बृहन्त श्लोका कवीनापद्यानियस्मिन् ॥
बृहज्जीरक । पु० कृष्णजीरके ॥ मगरैलाइतिलोकेइतिभावप्रकाश ॥
बृहज्जीवन्ती । स्त्री० वृक्षविशेषे । पञ्चभद्रायाम् । जीवपुष्टायाम् ॥
बृहड्ढक्का । स्त्री० दण्डढक्कायाम् ॥
बृहत् । त्रि० महति ॥ बर्हति । बृहवृद्धौ ॥ वर्तमानेपृषद्बृहन्महज्जगच्छतृवच्चेत्यतिप्रत्ययान्तोनिपातित ॥ ब्रह्मणि ॥ बृहत्त्वाद्बृहणत्वाच्चब्रह्मबृहत् । अत्रापिप्रत्ययेनहेतुकर्तृसाधारणकर्तृत्वसामान्यप्रतिपाद्यते । वर्हतिवृद्धिप्राप्नोतिबृंहयतिवर्द्धयतिचेतियोगात् । तथाच बृहिधात्वर्थवृद्धिप्रतिकर्ताहेतुकर्ताचेत्युभयमपिकर्तृत्वेनरूपेणलभ्यतइतिवर्धितावर्धयिताचेति बृहत्पदेनोच्यते ॥ आदित्यदैवत्ये सामविशेषे ॥ बृहत्सामतथासाम्नामिति भगवदुक्ते ॥
बृहतांपति । पु० सुराचार्ये ॥
बृहतिका । स्त्री० उत्तरीये । उपरिवस्त्रे । उपर्ना० इ० भा० ॥ बृहती वसनान्तरं०बृहत्येव । बृहत्याआच्छादने० इतिकन् ॥ कण्टकार्याम ॥
बृहती । स्त्री० वसनान्तरे ॥ वारिधान्याम् ॥ वाचि ॥ वितताम् ॥ महत्याम् ॥ क्षुद्रायाक्षुद्रवार्ताक्याम् बृहतीतिनिगद्यते । एवं तत्क्षुद्राचन्द्रहासालक्ष्मणासेवदूतिका ॥ गर्भदाचन्द्रभाचन्द्राचन्द्रपुष्पाप्रियङ्करी ॥ बृहतीग्राहिणीहृद्यापाचनीकफवातहृत् । कटुतिक्तास्यवैरस्यमलारोचकनाशिनी ॥ उष्णाकुष्ठज्वरश्वासशूलकासाग्निमान्द्यजित ॥ कण्टकार्याम् ॥ विश्वावसोर्वीणायाम् ॥ नवाक्षरायांवृत्तौ ॥ वर्हति । बृह० । वर्तमानेपृषदितिसाधु । ऋतृवत्त्वान्ङीप् ॥

बृहतीपति । पु० बृहस्पतौ ॥
बृहतीसहस्रम् । न० महदुक्थे ॥
बृहत्कन्द । पु० गृञ्जने ॥ विष्णुकन्दे ॥
बृहत्कालशाक । पु० कासमर्दान्तरे ॥
बृहत्काश । पु० पोटगले ॥
बृहत्कुचि । त्रि० तुन्दिले ॥ विशाल जठरेजने ॥ बृहत्कुक्षिरस्य ॥
बृहत्ताल । पु० पाठायाम् ॥
बृहत्तृण । पु० वंशे ॥
बृहत्त्वक् । पु० सप्तपर्णे ॥ रोध्रे ॥ ग्रहनाशनवृक्षे । कातियान् इ० भा० ॥
बृहत्पञ्चमूलम् । न० पञ्चमूले ॥
बृहत्पत्र । पु० दीर्घपत्रे ॥ पट्टिकालोध्रे ॥ हस्तिकन्दे ॥
बृहत्पत्रा । स्त्री० त्रिपर्णिकायाम् ॥
बृहत्पाटलि । पु० धुस्तूरे ॥
बृहत्पाद । पु० वटवृक्षे ॥
बृहत्पारेवतम् । न० महापारेवते ॥
बृहत्पाली । पु० वनजीरे ॥
बृहत्पीलु । पु० महापीलौ ॥
बृहत्पुष्प : । पुं० कुअके ॥
बृहत्पुष्पी । स्त्री० घण्टारवायाम ॥
बृहत्फल । पुं० पनसे ॥ कूष्माण्डे ॥ चचेण्डायाम् ॥
बृहत्फला । स्त्री० कटुतुम्ब्याम् ॥ महेन्द्रवारुण्याम् ॥ कूष्माण्डयाम् ॥

महाजम्ब्वाम् ॥
बृहत्साम । न० गीतिविशेषे ॥
बृहदङ्ग । पु० मतङ्गजे ॥
बृहदम्ल । पु० कर्माकरे । कर्मरङ्गे ॥
बृहदारण्यकम् । न० यजुर्वेदीयोपनिषद्विशेषे ॥ यथा । अरण्येऽध्यापनादेतदारण्यकमुदाहृतम् । बृहत्त्वाद्ग्रन्थतोऽर्थाच्च बृहदारण्यकमतम् ॥ बृहच्चतदारण्यकञ्चेति विग्रहः ।
बृहदेला । स्त्री० पृथ्वीकायाम् । स्थूलैलायाम् ॥
बृहद्गृह । पु०) भ० कारूषदेशेषु ॥ विन्ध्या
बृहद्गृह । पुं०) द्व पश्चान्मालवदेशस्य समीपेतिदेशावर्तन्ते ॥
बृहद्गोलम् । न० तरम्बुजे । तरबूज इ० भा० ॥
बृहद्दल । पु० पट्टिकालोध्रे ॥ हिन्ताले ॥
बृहद्दलम् । न० हलौ । जिल्यायाम् ॥
बृहद्भट्टारिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
बृहद्भानु । पु० अनले । वह्नौ ॥ बृहन्तोभानवोस्य ॥ चित्रके ॥
बृहद्रथ । पु० पराशरशिष्ये । शार्ङ्गरवे ॥ इन्द्रे ॥ यज्ञपात्रे ॥ मन्त्रविशेषे ॥ सामवेदांशे ॥
बृहद्रावी । पुं० चुद्रोलूके ॥
बृहद्वनम् । न० गोकुले ॥ महद्वने ॥
बृहद्वल्क । पुं० पट्टिकालोध्रे ॥
बृहद्वात : । पुं० अम्लरीहरे । देवधा

न्ये ॥

बृहद्वारुणी । स्त्री० महेन्द्रवारुण्या म् ॥

बृहद्बीज । पु० आम्रातके ॥

बृहन्नल । पु० महापोटगले ॥ अर्जुने । सुभद्रेशे ॥

बृहन्नला । स्त्री० अर्जुने ॥ द्वादशवर्षवनवासानन्तरमज्ञातवासे विराटभवने विराटकन्यायानृत्यगीतादिशिक्षार्थं स्त्रीक्लीववेशेनार्जुनो बृहन्नलेति नाम्नाख्यातोऽभूत् । यथा । अर्जुनउवाच । गायामिनृत्याम्यथवादयामि भद्रोस्मिनृत्ये कुशलोस्मिगीते । त्वमुत्तरायैप्रदिशस्वमास्वय भवामिदेव्यानरदेवनर्त्तक ॥ इदन्तुरूपममयेनकिन्तवप्रकीर्त्तयित्वा भृशशोकवर्द्धनम् । बृहन्नलामानरदेवविद्धिसुतं सुतांवा पितृमातृवर्ज्जिताम् ॥ विराटउवाच । ददामितेहन्तवरं बृहन्नले सुताचमेनर्त्तययाश्चतादृशी ॥ इतिमहाभारते विराटपर्व ॥

बृहस्पति । पु० सुराचार्ये । गीष्पतौ ॥ पंचमवारे ॥ तद्वारजातफलम् । नृपेन्द्रमन्त्रीनृपलब्धकामोविद्याविनोदीचतुरः प्रगल्भः । आचार्यपूज्योमधुरस्वभावोवारेभवेद्देव वगुरोर्मनुष्य ॥ बृहताम्पतिः । तद्बृहतोरितिसुट्तलोपौ ॥

बृहस्पतिगृहम । न० धनूराशौ ॥ मीनराशौ ॥

बेटक । पु० वैकटिके । मणिकारे ॥ मत्स्यप्रभेदे । भेकटी० इ० गौ० दे० भा० ॥ यूनि । जाततारुण्ये ॥ विदूषके ॥

बेढमिका । स्त्री० वेढमी० वेढवी० इ० भा० प्र० खाद्ये ॥ यथा । माषपिष्टिकयापूर्णगर्भागोधूमचूर्णत । रचितारोटिकासैवप्रोक्तावेढमिकाबुधैः ॥ भवेद्वेढमिकावल्याब्रह्याकच्छ्यनिलापहा । उष्णासन्तर्पणीगुर्वीबृंहणीशुक्रलापरम् ॥ भिन्नमूत्रमलास्तन्यमेद पित्तकफप्रदा गुदकीलार्दितश्वासपक्तिशूलानिनाशयेत् ॥ पङ्क्तौत्यच० यकृदिति पाठान्तरम् ॥

बोकडी । स्त्री० वस्तान्त्र्याम् ॥

बोद्धव्य । त्रि० ज्ञातव्ये । प्रतिपाद्ये ॥

बोद्धा । त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बुद्ध्यति । बुधअवगमने । तृच् ॥

बोद्ध्यमान । त्रि० उपदिश्यमाने ॥

बोध । पु० ज्ञाने ॥ यथा । बोधविहीने श्रोतरिवक्तुर्वाक्यंप्रयातिवैफल्यम् । नयनविहीनेभर्त्तरिलावण्यमिवखञ्जनाक्षीणामिति ॥ साक्षान्मोक्षसाधनेज्ञाने ॥ यथा श्रुरा

चार्या । वोधोन्यसावनेभ्योहिंसा चान्मोचेक्षमाधनम् । पाकस्यवह्नि वत्ज्ञान विनामोक्षोनसिद्ध्यती ति ॥ वृत्तिज्ञाने ॥ जागरणकाले चैतन्ये ॥ निर्णयात्मकज्ञाने ॥ आत्मसाक्षात्कारे ॥ प्रमाणनयर्त्र तनाधन्तोरनुग्रहस्ततफल प्रमावो धद्भतिसाङ्ख्या । बोधनम । बुध ० । बुद्ध्यतेयेनबाघञ् ॥

बोधक । पु० सूचके ॥ प्रमाणे ॥ त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बोधजनके ।

बोधकार । पु० निशान्ते बोधका रकेस्तुत्यादिनाप्रातर्बोधके ।। बोध करोति । डुकृञ् ० । कृञोहेत्वि तिट ॥

बोधघ्न । पु० श्रीकृष्णे ॥ य० । सर्वभावविदांश्रेष्ठोबोधघ्न . कामशा स्त्रवित् । कामिनींबोधयामासवा सयामासवचसि ॥ त्रि०अभिप्राया भिज्ञे ॥

बोधद । पुं० अर्हति ॥ त्रि०बोध-दातरि ॥

बोधनम् । न० गन्धदीपने । विज्ञाप ने । वेदने ॥

बोधनी । स्त्री० कार्त्तिकशुक्लैकादश्या-म् ॥ बोधो ॥ पिप्पल्याम् ॥ शिव-चक्रेषुकैलासादुपरिस्थे ॥

बोधनीय । त्रि० बोध्ये । बोधित-व्ये । बोधयोग्ये ॥

बोधभानु । पुं० ज्ञानार्के ॥ यथा । सतितमसिमोहरूपे विश्वमपश्यन्न् दतदित्यखिलम् । उदितवतिबोध-भानौकिमपिनपश्यामिकिन्त्विद चि त्रम् ॥

बोधवासर । पु० भगवत प्रबोधदि ने । उत्थानैकादश्याम् ।

बोधात्मा । पु० ज्ञानस्वरूपे परमा-त्मनि । यथा । कदाचिद्द्रष्टवत्तारं तु द्वैत यद्यपि श्यति । बोधात्मव्यति रेकेणनपश्यतिचिदन्वयात् ॥ किन्तु पश्यतिमिथ्य वदिङ्मोहेन्दुविभाग वत् ॥

बोधायन । पु० ऋषिविशेषे । ज्यो तिष्टोमादियज्ञपरमार्थवादिनि ॥

बोधि । पु० बौद्धसमाधौ ॥ पि प्पलपादपे ॥ बोधे ॥ त्रि०ज्ञातरि ॥ बुद्ध्यते । बुध० । सर्वधातुभ्य-इन् ॥

बोधित । त्रि० ज्ञापिते ॥ सञ्जातबो धे ॥ ता० इतच् ॥

बोधितरु । पुं० अश्वत्थद्रुमे ॥ बो-धिश्चासौतरुश्च ॥

बोधितव्य । त्रि० ज्ञापितव्ये ॥

बोधिद्रुम । पुं० पिप्पलवृक्षे ॥ बो-धिश्चासौद्रुमश्च ॥

बोधिवृक्ष । पुं० अश्वत्थे । चलदले ॥

बोधिसत्त्वम् । न० बुद्धे । श्रीघने ॥

बौद्ध । पु० बुद्धशास्त्रावलम्बिनि ॥

भिन्नके । क्षपणे । अह्रीके । वैनायिके । अस्तिनास्तीत्यादिसप्तप्रकारे पदार्थानामनेकरूपत्ववादिनि विवसने । वैशेषिके ॥ न० बुद्धमुनिप्रणीतेनिरीश्वरशास्त्रे ॥ त्रि० बुद्धिभवेप्रत्यये ॥

बौद्धैकदेशी । पु० बाह्यास्तित्ववादिनि ॥

बौध । पु० पुरूरवसि ॥ बुधस्याऽपत्यम् । अण् ॥

ब्रतति । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तारे ॥ वृजन्तीततिर्विस्तृतिरस्या । । पृषोदरादि ॥ यद्वा । प्रतनोति । तनु० । क्तिच् क्तौचस ञ्ज्ञायामितिक्तिच् । पृषोदरादित्वात्पस्यब ॥ व्रतमिवकरोति । व्रतशब्दात्०तत्करोतीतिण्यन्ताद्बाहुलकात्तिर्वा ॥

व्रतती । स्त्री० वल्ल्याम् । लतायाम् ॥ विस्तारे ॥

ब्रध्न । पु० सूर्य्ये ॥ व्रचमूले ॥ गिरिशे । रुद्रे । अर्कवृक्षे ॥ वध्नाति । बन्ध० । बन्धेर्ब्रधिबुधीचेतिनक्० धातोर्ब्रधादेशश्च । रोगविशेषे ॥

ब्रह्मकन्यका । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ ब्राह्म्यामोषधौ ॥

ब्रह्मकर्म । न० ब्राह्मणजाते कर्मणि ॥ शमोदमस्तपः शौचं क्षान्तिरार्जवमेवच । ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥

ब्रह्मकर्मसमाधि । पु० ब्रह्मण्येवकर्मात्मकेचित्तैकाग्र्ये ॥ यथा । ब्रह्मार्पणंब्रह्महविर्ब्रह्माग्नौब्रह्मणाहुतिम् । ब्रह्मैवतेनगन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥

ब्रह्मकल्प । पु० सृष्ट्युपक्रमे ॥

ब्रह्मकुण्डम् । न० ब्रह्मणानिर्मिते सरोविशेषे ॥ य० पाण्डुनाथस्योत्तरस्यां ब्रह्मकुण्डाह्वयसरः । ब्रह्मणानिर्मितंपूर्वंस्नानायस्वर्गवासिनाम् ॥ आयामेनशतव्यामविस्तीर्णेनतदर्द्धकम् । सर्वपापहरंपुण्यं देवलोकात्समागतं ॥

ब्रह्मकूट । पु० पर्वतविशेषे ॥ यथा ब्रह्मकुण्डजलेस्नात्वा पूजयित्वाउमापतिम् । ब्रह्मकूटं समारुह्यमुक्तिमेवाप्नुयान्नरः ॥

ब्रह्मकूर्चम् । न० व्रतविशेषे ॥ तत्तुउपवासपूर्वं पञ्चगव्यपानम् । य० । अहोरात्रोषितोभूत्वा पौर्णमास्यां विशेषतः । पञ्चगव्यं पिबेत्प्रातर्ब्रह्मकूर्चविधिः स्मृतः ॥ इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

ब्रह्मकोशी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

ब्रह्मगर्भा । स्त्री० आदित्यभक्तायाम् ॥

ब्रह्मगिरि । पु० ब्रह्मशैले ॥

ब्रह्मघातक । त्रि०ब्राह्मणवधकर्त्तरि ॥ यथा । रागाद्द्वेषात्प्रमादाच्चस्वत

परतएवच । ब्राह्मण घातयेद्यस्तुऽ सभवेत्ब्रह्मघातक ॥ अपिच । गो भूहिरण्यहरणे स्त्रीसम्बन्धे कृते पिवा । यमुद्दिश्यत्यजेत्प्राणांस्त माहुर्ब्रह्मघातकम् ॥
ब्रह्मघोष । पु० मन्त्रपाठे ॥ ब्रह्मणो वेदस्यघोष ॥
ब्रह्मघ्न । पु० आत्मघातिनि ॥ यथा । भूमिजव्रजवापि च्छत्राकभक्षय-तिये । ब्रह्मघ्नास्तान्विजानीयाद् ब्रह्मवादिषुगर्हितान् ॥
ब्रह्मघ्नी । स्त्री० गृहकन्यायाम् ॥
ब्रह्मचर्य्यम् । न० आश्रमविशेषे ॥ गुरुकुलवासादिलक्षणेतपसि ॥ ब्रह्मचर्यैस्थितोनैकमन्नमद्यादनाप-दि । ब्राह्मण काममश्नीयाच्छ्राद्धे व्रतमपीडयन् ॥ मधुमांसंतथाश्नी लमित्यादिपरिवर्ज्जयेत् । प्रतिवेद ब्रह्मचर्यंद्वादशाब्दानिपञ्चवा ॥ य हणान्तिकमित्येके० केशान्तश्चैवषो डशे॥ सचकलौनास्त्येव ब्रह्मच र्याश्रमोनास्ति वानप्रस्थोपिचप्रिये । गार्हस्थोभैक्षुकश्चैवआश्रमौद्वौकलौ युग इतिमहानिर्वाण तन्त्रोक्त ॥ स्त्रीविषयतृष्णात्यागे ॥ निषिद्धमैथुन निवृत्तौ ॥ अष्टाङ्गमैथुनाभावे ॥ य थोक्तम् स्मरण कीर्तनकेलि प्रे क्षण गुह्यभाषणम् । सङ्कल्पोध्यव सायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवच ॥ एत न्मैथुनमष्टाङ्ग प्रवदन्तिमनीषिण । विपरीत ब्रह्मचर्य मेतदेवाष्टलक्षण मिति ॥
ब्रह्मचारिणी । स्त्री० भार्य्याम् ॥
ब्रह्मचारी । पु० प्रथमाश्रमिणि ॥ उप नयनानन्तर नियमकृत्वागुरौ स न्निधौस्थित्वासाङ्गवेदाध्ययनकारि-णि ॥ सद्विविध । उपकुर्वाणोनै-ष्ठिकश्चेति ॥ यथा । ब्रह्मचार्य्युप कुर्वाणोनैष्ठिकोब्रह्मतत्पर । योऽ धीत्यविधिवद्वेदान् गृहस्थाश्रममा व्रजेत् ॥ उपकुर्वाणकोज्ञेयो योनैष्ठि कोमरणान्तिकइति ॥ ब्रह्मवेद तदध्ययनार्थं व्रतमप्युपचाराद्ब्रह्म । ब्रह्मचरितुशीलमस्य । व्रतेइति०-सुपीतिवाणिनि ॥ यद्वा ब्रह्म० तपो०ज्ञान वा०आचरत्यवश्यत्यव श्यम् । आवश्यके०णिनि ॥
ब्रह्मचारिणी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ वेदे षुचरतेयस्मात्तेनसाब्रह्मचारिणीति देवीपुराणम् ॥ करुणोवृक्षे ब्रह्मी शाके ब्रह्मचर्यव्रतधारिण्याम्
ब्रह्मज । पु० अग्नौ ॥ ब्रह्मणोहिर ण्यगर्भाज्जाते ॥
ब्रह्मजन्न । पु० अग्नौ ॥ ब्रह्मजस्या सौज्ञश्च ॥
ब्रह्मजन्म । न० उपनयनजन्मसंस्कार-रूपे ॥ ब्रह्मणोवेदस्यग्रहणार्थं ज-न्म ॥

ब्रह्मजटा । स्त्री० दमनकवृक्षे ॥

ब्रह्मजिज्ञासा । स्त्री० ब्रह्मविचारार्थेच्छायाम् ॥

ब्रह्मजीवी । पु० द्विजकार्येषु मूल्येन परिचारके ॥

ब्रह्मज्ञ । त्रि० ब्रह्मविदि ॥ ब्रह्म जानाति । ज्ञा० । चातव्रतिक ॥ यथा । सब्रह्मज्ञ सवेदज्ञ सोभिज्ञोवीसदीक्षित । चीनाचार क्रमाचारैर्योयजेत् तारिणींनर ॥ अपिच । सांसारिकसुखासक्त ब्रह्मज्ञोस्मीतिवादिनम् । त्यजेत्तस ततवीरचण्डालमिवदूरत ॥ इति श्रीरुद्रजामलवचनम् ॥ न० श्रीकृष्णे । परमात्मनि ॥ ब्रह्मशब्दार्थे भूतान्वेदान्प्रलयेप्रलयेस्वात्मनिप्र लीनान्सृष्ट्यादौहिरण्यगर्भोपदेशार्थंजानात्यनुसम्यस्ते इतितथा ॥

ब्रह्मज्ञानम् । न० ब्रह्मविषयकज्ञाने इतिसमञ्जसावृत्ति ॥ मिथ्यावास नाविरहविशिष्टचात्मभिन्नभिन्नज्ञाने० इतिमुक्तिवाद ॥ प्रकृतिपुरुषयोर्विवेकविषयज्ञाने० इतिसाङ्ख्यमतम् ॥ क्लेशकर्मविपाकाशयनिवर्तकहिरण्यगर्भविषयकेज्ञाने० इतिपातञ्जलमतम् ॥ तत्वमस्यादिवाक्यजन्यप्रतिफलितवृत्त्यारूढज्ञाने इतिवेदान्तलघुचन्द्रिका ॥ प्रत्यक्तयापरोक्षज्ञाने ॥ प्रतिबोधमवभासाश्रितप्रतिबिम्बास्तेषांप्रत्यगात्मतयाऽव्यभिचरितस्वरूपेणबिम्बस्थानीयेनैकैकरूपेणयद्ब्रह्मवेदनतद्ब्रह्मज्ञानम्० तदेवसम्यग्दर्शनमितिव्याख्यातार ॥

ब्रह्मज्ञानी । त्रि० ब्रह्मज्ञानविशिष्टे ॥ यथा । कुशलाकुशलाहस्तिरहित समदर्शन । लिङ्गाश्रमपरित्यागीब्रह्मज्ञानीनिगद्यते ॥ कृष्णभक्तिस्तुतेनापिकर्तव्येतिपुराणगी ॥ यथा । ब्रह्मानन्देनपूर्णोहितेनानन्देनपूर्णधी । तथापिशून्यमात्मानमन्येकृष्णरतिविना ॥ इति पाद्मेपातालखण्डे आवालिप्रतिब्रह्मविद्यावचनम् ॥

ब्रह्मण्य । पु० विष्णौ ॥ ब्रह्मदारुवृक्षे ॥ शनैश्चरे ॥ मुञ्जतृणे ॥ तूलवृक्षे ॥ त्रि० ब्रह्मसाधौ ॥ ब्रह्मरते ॥ ब्रह्मणिवेदिकेसाधु । तत्रसाधुरितियत् । येचाभावकर्मणोरित्यनृप्रकृत्या । ब्रह्महिते ॥ तपोवेदाश्वजातिश्च ज्ञानञ्चब्रह्मसतम् । तेभ्योहित । खलयवमाषतिलवृषब्रह्मणश्चेतियत् ॥

ब्रह्मण्यदेव । पु० श्रीकृष्णे ॥

ब्रह्मताल । पु० चतुर्मुखताले ॥ सतुदशतालात्मक । तत्र ७ मात्रा । मात्रातु० क च ट त पु०-इतिपञ्चाचराणामुच्चारणकाल ।

सैवलघुमात्रा । तद्द्वं द्रुतमात्रा । तन्मध्ये ४ लघव ६ द्रुता ०।०।००।०००। यथा। चतुर्मुखाभिधेतालेजगणानन्तरप्लुत । इति सङ्गीतदामोदर ॥

ब्रह्मतीर्थम् । न० पुष्करतीर्थे ॥ पुष्करमूले ॥ ब्राह्मेतीर्थे ॥ तीर्थविशेषे॥

ब्रह्मत्वम् । न० ब्रह्मभूये । ब्रह्मसायुज्ये ॥ ब्रह्मणोभाव । तस्यभावस्त्वतलौ ॥ ब्रह्मणोऋत्विग्विशेषस्यकर्मभावयो ॥ ब्रह्मणस्त्व । नेतिवाच्ये० त्ववचनतलोबाधनार्थम् । ब्राह्मणपर्यायात्तुब्रह्मन्शब्दात्त्वतलौभवतएव । ब्रह्मत्वम्० ब्रह्मता ॥

ब्रह्मदण्ड । पुं० ब्राह्मणशापे ॥ वशिष्ठमुने सिबयष्ट्याम् ॥ यथा । धिग्बलक्षत्रियबलं०ब्रह्मतेजोबलबलम् । एकेनब्रह्मदण्डेनसर्वाणिनाशितामम ॥ पाशे ॥ केतुविशेषे ॥ उक्तञ्चनारदसंहितायाम् । पितामहात्मज । क्रूरस्त्रिवर्णशिखिरान्वित 'ब्रह्मदण्डोद्भवकेतु सर्वभूतविनाशन ॥ इति ॥ ब्राह्मणयष्टिकायाम् ॥

ब्रह्मदण्डी । स्त्री० क्षुद्रक्षुपविशेषे ॥ अजदण्डायाम् । कण्टपत्रफलायां ॥

ब्रह्मदत्त । पु० इक्ष्वाकुवंशीयराजविशेषे । ब्रह्मसूनौ ॥

ब्रह्मदभा । स्त्री० यमान्याम् ॥ अजमोदायाम ॥ ब्रह्मणाद्दभ्यते । दभी ग्रन्थे । घञ् । कर्मकारकेकृतेतिस मास ॥

ब्रह्मदर्भिका । स्त्री० यमान्याम्

ब्रह्मदारु । न० स्वनामाख्यातेऽश्वत्थाकारवृक्षविशेषे । नूदे । पूगे । क्रमुके । ब्रह्मण्ये । अश्वत्थाकारे पार्श्वपिप्पलइतिख्याते । तूत इ० भा० ॥ ब्रह्मणो० ब्रह्मणिवा० दारु ॥

ब्रह्मदेया । स्त्री० ब्राह्मविवाहेनोढायाम् ॥

ब्रह्मदैत्य । पु० प्रेतयोनिप्राप्तब्राह्मणे ॥

ब्रह्मद्विट् । त्रि० ब्राह्मणानाद्वेष्टरि ॥ ब्राह्मणान्द्वेष्टि । द्विष्० । क्विप् ॥

ब्रह्मा । पु० चतुर्मुखे । वेधसि । विश्वसृजि । हिरण्यगर्भे ॥ तदण्डमभवद्धैमंसहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिन् जज्ञेस्वयंब्रह्मासर्वलोकपितामह ऋत्विग्विशेषे ॥ विष्कम्भादिसप्तविंशतियोगान्तर्गतपञ्चविंशयोगे ॥ तत्रजातस्यफलम् । नानाशास्त्राभ्यासरतोतकालोवर्णाचारै सयुतश्चारुकीर्तिं । शान्तोदान्तोजायतेचाक्षकर्मासूतौयस्यब्रह्मयोगप्रयोग '॥ इति॥विप्रे । ब्राह्मणे ॥ अर्हदुपास

ध्वविशेषे ॥ बृंहति० वर्द्धयति प्रजा । बृंहितहृदे । अन्तर्भावितण्यर्थः । बृंहेर्नोच्चेति० मनिन्० धातोर्नस्या दादेश ॥ बृंहति० वर्द्धते वा ॥

ब्रह्म । न० वेदे ॥ तपसि अव्यक्ते । सर्वकारणकारणे० परमात्मनि ॥ यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् । तद्विसृष्टः स पुरुषो लोके ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥ अध्यात्मे ॥ ज्ञाने ॥ तपो वेदाश्च जातिश्च ज्ञानं च ब्रह्म सञ्ज्ञितम् ॥ प्रत्यस्तमितभेदं यत् सत्तामात्रमगोचरम् ॥ वचसामात्मसंवेद्यं तज्ज्ञानं ब्रह्मसंज्ञितम् ॥ इ० वि० पु० ॥ बृहत्त्वाद् बृंहणत्वाद्वा सत्यज्ञानादिलक्षणम् । ब्रह्मानन्तं हि विज्ञेयं शास्त्राचार्योपदेशतः ॥ साक्षादपरोक्षात् सर्वान्तरे० आत्मनि० अशनायाद्यतीते० नेति नेत्यस्थूलमनण्वह्रस्वमित्यादिलक्षणे० औपनिषदे तत्त्वे अव्यावृत्ताननुगतवस्तु ब्रह्मेति रोच्यते । अकारणमकार्यं तदित्यर्थे नोदितं भवेत् ॥ अव्यावृत्तपदेन० अकार्यम् । अननुगतपदेन० वस्तुतोऽकारणमिति लक्षोक्तं भवतीत्यर्थः ॥ न व्यावृत्तं विशेषेभ्यो नानुवृत्तं स्वगोत्ववत् । अव्यावृत्ताननुगतं चैतन्यं केन वीक्ष्यताम् ॥ तदिदं तादृशमीदृशमेतावत्तावदिति च यन्न भवेत् । ब्रह्म तदित्यवधेयं नो चेद्विषयो भवेत्परोक्षस्य ॥ यल्लाभान्नापरो लाभो यत्सुखान्नापरं सुखम् । यज्ज्ञानान्नापरं ज्ञानं तद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ॥ यद्दृष्ट्वा नापरं दृश्यं यद्भूत्वा न पुनर्भवः । यज्ज्ञात्वा नापरं ज्ञेयं तद्ब्रह्म० ॥ तिर्यगूर्द्ध्वमधः पूर्णं सच्चिदानन्दमद्वयम् अनन्तं नित्यमेकं यत्तद्ब्रह्म० ॥ अतद्व्यावृत्तिरूपेण वेदान्तैर्लक्ष्यतेऽद्वयम् । अखण्डानन्दमेकं यत्तद्ब्रह्म० ॥ दृश्यते श्रूयते यद्यद्ब्रह्मणोऽन्यन्न तद्भवेत् । तत्त्वज्ञानाच्च तद्ब्रह्म सच्चिदानन्दमद्वयम् ॥ सर्वगं सच्चिदात्मानं ज्ञानचक्षुर्निरीक्षते । अज्ञानचक्षुर्नेक्षेत भास्वन्तं भानुमन्धवत् ॥ इत्यादि । ब्रह्म चतुर्विधम् यथा । विराट् १ हिरण्यगर्भ २ ईश्वर ३ तुरीय ४ । इति भेदात् ॥ अपि च । सत्यमानन्दमद्वयममृतमेकरूपं वाङ्मनसागोचरं सर्वगं सर्वातीतं चिदेकरसं देशकालापरिच्छिन्नमपादमपि शीघ्रगमपाणि च सर्वधृषमचक्षुरपि सर्वदृष्ट० अश्रोत्रमपि सर्वश्रोतृ० अचिन्त्यमपि सर्वज्ञं सर्वनियन्तृ सर्वशक्ति सर्वेषां सृष्टिस्थितिप्रलयकर्तृ किमपि वस्तु ब्रह्मेति वदन्ति ॥ तच्च शुद्धबुद्धस्वभावमित्यौपनिषदा । १ । आदिविद्वान्सिद्ध इति कापिला । २ । क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टो निर्मा-

बृहम

थकायमधिष्ठासम्प्रदायप्रद्योतकोऽनु
ग्राहकश्चेतिपातञ्जला । ३ । लोक
वेदविरुद्धेऽपिनिर्लेप स्वतन्त्रश्चेतिम
हापाशुपता । ४ । शिवइतिशैवा
पुरुषोत्तम इ० वैष्णवा । । ६ ।
पितामहइतिपौराणिका । ७ ।
यज्ञपुरुषइतियाज्ञिका ८ । स
र्वज्ञइतिसौगता । ९ । निरावर
णमितिदिगम्बरा । १० । उपास्य
त्वेनदेशितइतिमीमासका । ११ ।
लोकव्यवहारसिद्धइतिचार्वाका ।
१२ । यावदुक्तोपपन्नइतिनैयायिका
। १३ । विश्वकर्मेतिशिल्पिन ।
। १४ । इतिकुसुमांजलि ' ॥ वि-
श्वेशे० परमेश्वरे० विश्वात्मनि० वि-
श्वाश्रये ॥ सएकएवसद्रूप सत्यो
द्वैतपरात्पर । स्वप्रकाश सदापूर्ण
सच्चिदानन्दलक्षण ॥ निर्विकारोनि
राधारोनिर्विशेषोनिराकुल गु
णातीत सर्वसाक्षीसर्वात्मासर्वदि
ग्विभु ' ॥ गूढ सर्वेषुभूतेषुसर्व
व्यापीसनातन ' । सर्वेन्द्रियगुणा
भास सर्वेन्द्रियविवर्जित ॥
लोकातीतोलोकहेतुरवाङ्मनसगो
चर । सवेत्तिविश्व सर्वज्ञस्त नजा
नातिकश्चन ॥ तदधीनजगत्सर्वं वै
लोक्य सचराचरम् । तदालम्बनत
स्तिष्ठेदवितर्क्यमिदजगत् ॥ तत्सत्य
तामुपाश्रित्यसद्वद्भातिपृथक्पृथक् ॥

बृहम

तेनैवहेतुभूतेनवयजातामहेश्वरि
कारणसर्वभूतानासएक . परमेश्व
र ॥ लोकेषुसृष्टिकरणात्स्रष्टाब्र
ह्मेतिगीयते । विष्णु पालयिताहि
विसहर्ताहिमतदिच्छया ॥ इन्द्रादयो
लोकपाला सर्वेतद्वशवर्तिन ।
स्वेस्वे धिकारेनिरतास्ते शासन्तित-
दाज्ञया ॥ त्व पराप्रकृतस्तस्यपूज्यासि
भुवनत्रये । तेनान्तर्यामिरूपेणतत्
तद्विषययोजिता ॥ स्वस्वकर्मप्र
कुर्वन्तिनस्वतन्त्रा ' कदाचन ॥ यद्भ
याद्वातिवातोपिसूर्यस्तपतियद्भयात् ।
वर्षन्तितोयदा कालेपुष्प्यन्तितरवो
वने ॥ कालकालयतेकालेमृत्योर्मृ
त्युर्भियोभयम् । वेदान्तवेद्योभगवा
नततत्तच्छब्दोपलक्षित ॥ सर्वेदे
वाश्चदेव्यश्चतन्मया सुरवन्दिते ।
आब्रह्मस्तम्बपर्यन्ततन्मयसकलंजग
त् ' तस्मिंस्तुष्टे जगत्तुष्ट प्रीणिते
प्रीणितजगत् ' । तदाराधनतोदेवि
सर्वेषाप्रीणनभवेत् ॥ तरोर्मूलाभि
षेकेणयथातद्भुजपल्लवा ' । तृप्यन्ति
तदनुष्ठानात्तथासर्वेमरादय ॥
यथातवार्चनाद्ध्यानात्पूजनाज्जप
नात्प्रिये । भवन्तितुष्टा सुदर्यस्त
थाजानीहिसुव्रते ॥ यदागच्छन्तिस
रितोऽवशेनापिसरित्पतिम् । तथा
भ्यादीनिकर्माणितदुद्देश्यानिपावं-
ति ॥ योयोयान्यान्यजेद्देवान्श्र

इयायच्चहाप्रये । तत्तद्ददातिसौख्य
यस्तेस्तैर्देवगणै शिवे ॥ बहुनाच
किमुक्तेनतवाग्रे कथ्यतेप्रिये । ध्येय
पूज्य सुखाराध्यस्तं विनानानास्ति
मुक्तये ॥ नायासोनोपवासश्चकाय-
क्लेशोनविद्यते । नैवाचारादिनिय
मोनोपचाराश्चभूरिश ॥ नदिक्का
लविचारोस्तिनमुद्रान्यासस्रति
। यत्साधनेकुलेशानितंविनाकोन्य
माश्रयेत् ॥ इतिश्रीमहानिर्वाणत
न्त्रेसर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या
सदाशिवसंवादेजीवनिस्तारोपायप्र
श्नोत्तरद्वितीयोल्लासेपरब्रह्मपासनो
पक्रम ॥ अपिच । श्रीसदाशिव
उवाच । ज्ञेयभवतितद्ब्रह्मसच्चि
द्विश्वमयपरम् । यथातत्त्वस्वरूपेण
लक्षणैर्वामहेश्वरि ॥ सत्तामात्रनि-
र्विशेषमवाङ्मनसगोचरम् । अस
त्त्रिलोकीसद्भानस्वरूप ब्रह्मणः स्मृ
तम् ॥ समाधियोगैस्तद्वेद्य सर्वत्रस
मदृष्टिभि । द्वन्द्वातीतैर्निर्विक
ल्पैर्देहात्माध्यासवर्ज्जितैः ॥ यतो
विश्व समुद्भूतयेनजातञ्चतिष्ठति ।
यस्मिन्सर्वाणिलीयन्ते ज्ञेयतद्ब्रह्म
लक्षणैः ॥ स्वरूपबुद्ध्यायद्वेद्य तदे
वलक्षणै . शिवे । लक्षणैराप्तुमि
च्छूनाविहिततत्रसाधनम् ॥ इति-
॥ महानिर्वाणतन्त्रेतुशिवेनोक्तंहि
साधनम् । तत्तस्माद्वगन्तव्यं ते

नंनि श्रेयसभवेत् ॥ व इतिबद्धते
निरवयमहत्त्वलक्षणवृद्धिमान्भवति
। वृहि० । व हेर्नोच्चेतिमनिन्० नु
मोनस्याकारादेशश्च ॥

ब्रह्मनालम । न० काश्याचक्रतीर्थस्य
पूर्वभागेपितामहेश्वरलिङ्गस्याधस्ती
र्थविशेषे ॥

ब्रह्मनिर्वाणम् । न० ब्रह्मणिनिर्वृ
तौ ॥ मोक्षे ॥ ब्रह्मपरमानन्दरूप
म् ० कल्पितद्वैतोपशमरूपत्वेनंनि
वाण तदेव०कल्पितभावस्याधिष्ठा-
नात्मकत्वात् ॥

ब्रह्मनिष्ठ । त्रि० कृतब्रह्मसाक्षा
त्कारे ॥ हित्वासर्वाणिकर्माणिके
वलेऽद्वयेब्रह्मणि०निष्ठातदेकपरता
यस्य ॥

ब्रह्मनिष्ठत्वम् । न० औपनिषदब्रह्
मात्मविज्ञानपरिपूर्णत्वे । वेदान्त
वेद्यब्रह्मात्मनावस्थितत्त्वे ॥

ब्रह्मपत्रम् । न० पलाशच्छदे ।
ढाककापत्ता इ० भा० ॥

ब्रह्मपथ । पु० सत्यलोकस्थब्रह्मणः
प्राप्तिमार्गे ॥ गन्तव्यंनब्रह्मणोपल
क्षित पन्थाब्रह्मपथउच्यते ॥

ब्रह्मपर्णी । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥

ब्रह्मपवित्र । पु० कुशे ॥ दर्भे ॥

ब्रह्मपादप । पु० पलाशे ॥

ब्रह्मपुत्र । पु० क्षेत्रविशेषे ॥ नदवि
शेषे ॥ अमोघानन्दने । लौहित्ये

॥ ब्रह्मणः पुत्र ॥ सत्ये ॥ धर्मे ॥ मरीच्यादिषु ॥ विषप्रभेदे ॥ ब्रह्मपुत्रस्तुकपिलोमलयाद्रिभव स्वरः । इतितल्लक्षणम् । अपिच । वर्णतः कपिलोयः स्यात्तथा भवतिसारकः । ब्रह्मपुत्रः सविज्ञेयोतोजायतेमलयाचले ॥

ब्रह्मपुत्री । स्त्री० सन्ध्यायाम ॥ सरस्वतीनद्याम् । शिखायाम् ॥ वाराहीकन्दे ॥

ब्रह्मपुरम् । न० शरीरे ब्रह्मोपलब्धिहेतुत्वात्० ब्रह्मणः सदाख्यस्यपुरमिवपुरम् ॥

ब्रह्मपुराणम् । न० अयुतश्लोकात्मकेमहापुराणविशेषे ॥ यथोक्तं देवीभागवते । तथाचायुतसङ्ख्याकपुराणं ब्रह्मसञ्ज्ञकमिति ।

ब्रह्मपुरी । स्त्री० काश्याम् ॥ ब्रह्मलोके ॥ ब्राह्मणानांनिवासस्थाने ॥

ब्रह्मबन्धु । पुं० अधिक्षिप्ते । निन्द्यविप्रे ॥ ब्राह्मणस्यनिर्देशे ॥ ब्राह्मणस्यबान्धवे ॥ ब्रह्म वब्राह्मणजाति, बन्धुरस्य । ब्रह्मणोब्राह्मणस्यबन्धुरेव० अनुष्ठानाभावादिति० जाति ब्राह्मणोधिक्षिप्यते ॥ ब्राह्मणान्बन्धून्व्यपदिशतिनस्वयंब्राह्मणइत्यर्थः ॥

ब्रह्मवधू । स्त्री० वृतस्वाध्यायहीनायांब्राह्मणजातौ ॥ जङ्गतद्रस्य

ड् ॥

ब्रह्मभूत । पुं० ब्रह्मणि ॥ ब्रह्मैवभूतउच्यते ॥

ब्रह्मभूति । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥

ब्रह्मभूमिजा । स्त्री० सिंहल्याम् ॥

ब्रह्मभूयम । न० ब्रह्मसाक्षात्कारे । ब्रह्मभवने । मोक्षे । ब्रह्मत्वे ॥ ब्रह्मणोभाव । भुवोभावइतिक्यप् ॥

ब्रह्ममय । त्रि० ब्रह्मस्वरूपे ॥

ब्रह्ममीमांसा । स्त्री० उत्तरमीमांसायाम । ब्रह्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे । वेदव्यासप्रणीते० वेदान्तत्वेनप्रसिद्धे० ब्रह्मसूत्रे ॥

ब्रह्ममूर्द्धभृत् । पुं० शिवे ॥

ब्रह्ममेखल । पुं० मुञ्जे ॥

ब्रह्मयज्ञ । पुं० विधिनावेदानामध्ययने । विधिनाशिष्याणामध्यापने ॥ अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञस्तुतर्पणमितिमनुः ॥ ब्रह्मयज्ञरूपमिदं वक्ष्येवेदाध्ययनमाश्रितौ० सावित्रीमात्राध्ययनेनापिसिध्यतीत्याहमनुः । अपांसमीपे नियतोनैत्यिकं विधिमास्थितः । सावित्रीमप्यधीयीतगत्वारण्यं समाहितः इति॥ अत्रोक्तं छन्दोगपरिशिष्टे । यश्च श्रुतिजपः प्रोक्तोब्रह्मयज्ञः सउच्यते । सचार्वाक्तर्पणात्कार्यः पश्चाद्वाप्रातराहुतेः ॥ वैश्वदेवावसानेवा

नान्यवर्त्तनिमित्तकात् । ऋते निमित्तकान् जलस्थतपर्यादिनिमित्त विना ॥

ब्रह्मयष्टि । स्त्री॰ भार्ग्याम् ॥ विप्रयष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयष्टिका)। स्त्री॰
ब्रह्मयष्टी ।)स्त्री॰ भार्ग्याम ॥ विप्रयष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयोनि । पु॰ ब्रह्मगिरौ ॥ तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मयोनी । स्त्री॰ कुरुक्षेत्रे सरस्वतीतीरे पृथूदकनिकटे तीर्थविशेषे ॥ तत्रब्रह्मणाचत्वारोवर्णा, सृष्टा ॥

ब्रह्मरन्ध्रम् न॰ उत्तमाङ्गे ॥

ब्रह्मरात । पु॰ शुकदेवे ॥

ब्रह्मराक्षस । पु॰ भूतविशेषे ॥ यथा । स योगपतितैर्गत्वापरस्वैवचयोषितम् । अपहृत्यचविप्रस्वंभवतिब्रह्मराक्षस ॥ महादेवस्यगणविशेषे॥ पारिभाषिकब्रह्मराक्षसा यथा । मूर्खं स्त्रीबालकपश्चैवबा जीवधिरएवच । गृहीतार्थं नमुचन्ति पश्चैतेब्रह्मराक्षसा ॥ इति ॥

ब्रह्मराति । पु॰ याज्ञवल्क्यमुनौ ॥

ब्रह्मराच । पु॰ ब्राम्हमुहूर्त्ते ॥

ब्रह्मराचि । पु॰ याज्ञवल्क्यमुनौ- ॥ ब्रह्म॰ ज्ञान॰राति॰ ददातिय । ब्रह्मोपपदाद्रातेः क्विप् ॥

ब्रह्मरात्रि । स्त्री॰ ब्रह्मणोनिशायाम् ॥ सदैवसहस्रयोगैनभवति ॥

ब्रह्मरीति । स्त्री॰ पित्तलप्रभेदे ॥ राजरीतौ ॥ इ॰ रा॰ नि॰ ॥

ब्रह्मरूपम् । न॰ असत्यादिषु ॥ यथा । अस्तिभातिप्रिय रूप नाम चेत्य शपञ्चकम । आद्य त्रय ब्रह्म रूप जगद्रूप ततोद्वयम् ॥

ब्रह्मर्षि । पु॰ भृग्वादिषु । ब्रह्मणोमानसतनयेषु ॥ तेयथा । भृगु पुलस्त्य पुलह क्रतुमङ्गिरस तथा । मरीचिन्दक्षमत्रिञ्चवसिष्ठञ्चैव मानसान् । नवब्राह्मणइत्येते पुराणे निश्चय गता ॥

ब्रह्मर्षिदेश । पु॰ कुरुक्षेत्रादिदेशचतुष्टये ॥ यथा । कुरुक्षेत्रञ्चमत्स्याश्चपञ्चाला शूरसेनका, । एषब्रह्मर्षिदेशोवैब्रह्मावर्त्तादनन्तर ॥ एतद्देशप्रसूतस्यसकाशादग्रजन्मन । स्वस्वचरित्र शिक्षेरन् पृथिव्यांसर्व्वमानवा ॥

ब्रह्मलोक । पु॰ ब्रह्मणि ॥ लोकनलोक । ब्रह्मैवलोकोब्रह्मलोक ॥ कार्यब्रह्मणि ॥ ब्रह्मण कार्यस्यसद्मनि । ब्रह्मणोभुवने ॥ यथा । सत्यस्तुसप्तमोलोकोह्यपुनर्भववासिना

म । ब्रह्मलोक समाख्यातोह्यप्रतीघातलक्षण ॥ इ०देवीपुराणम् ॥ अपिच । षड्गुणेनतपोलोकात्सत्यलोकोविराजते । अपुनर्मारकायचब्रह्मलोकोहिसस्मृत । अस्यार्थ । जनलोकापेक्षयैवषड्गुणेनद्वादशकोट्युच्छ्रायेणतपोलोकानन्तरसत्यलोक । नतुतपोलोकात्षड्गुणेनेतिमन्तव्यम् । तथासत्यष्टाचत्वारिंशतकोट्युच्छ्रायत्वेनब्रह्माण्डेतस्यावकाशाभावात् । सूर्याण्डगोलयोरन्त कोट्य स्तु पञ्चविंशतिरितिशुकोक्ते । सत्यलोकएवकार्याभेदेनब्रह्मधिष्ण्यात्परवैकुण्ठलोकादिज्ञेयम । एवञ्च भूतलादूर्ध्वं पञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयोविंशतिकोट्योभवति । सत्यलोकादूर्ध्वं पञ्चदशलक्षोनकोटिद्वयादण्डकटाहइतिज्ञेयम । अपुनर्मारका पुनर्मृत्युशून्या । इतिविष्णुपुराणे २ अंशे ७ अध्याय ॥

ब्रह्मवद्यम । न० ब्रह्मोद्ये ॥ ब्रह्मत्रैदस्यवदनम । वद सुपिक्यपचेति भावेयत् ॥

ब्रह्मवद्या । स्त्रि० ब्रह्मोद्यायाम ॥ टाप ॥

ब्रह्मवनम् । न० ससाररूपे ॥ ब्रह्मणोजीवरूपस्यभोग्य वननीयसभजनीयम ॥

ब्रह्मवर्चसम । न० ब्राह्मणस्य०वृत्ताऽध्ययनर्द्धौ । वेदाध्ययनतदर्थज्ञानादिप्रकर्षकृततेजसि ॥ ब्रह्मणोवेदस्यतपसोवा०वर्च ब्रह्महस्तिभ्यावर्चसइत्यच् ॥

ब्रह्मवर्चसी । पु० वृत्तस्वाध्यायनिमित्त तेजोब्रह्मवर्चसम तद्वति ॥

ब्रह्मवर्चस्यम । त्रि० ब्रह्मवर्चसोनिमित्ते ॥ब्रह्मवर्चसस्र०निमित्त०सयोग० उत्पाती । । ब्रह्मवर्चसादुपसङ्ख्यानमितियत् ॥

ब्रह्मवर्चस्वी । पु० श्रुताध्ययनसम्पत्तिकृततेजोयुक्ते ॥

ब्रह्मवर्द्धनम । न० ताम्रे ॥

ब्रह्मवाद । पु० वेदपाठे । श्रुतादाने ॥

ब्रह्मवादी । त्रि० मुक्ते । वेदान्तिनि ॥ वेदार्थज्ञे ॥ ब्रह्मणिवदितुमवश्यात्शीलमस्य । वद० । सुप्यजातावित्यत्र०ब्रह्मणिवदइतिणिनि । ॥ वेदवक्तरि ॥

ब्रह्मवादिनी । स्त्री० गायत्र्याम् ॥ मैत्रेयीप्रभृतिषु ॥ ब्रह्मवदितुशीललमस्या । णिनि । ङीप् ॥

ब्रह्मवित् । पु० वेदार्थाभिज्ञे । परमार्थदर्शिनि । ब्रह्मसाक्षात्कारवतिअकर्मणि ॥ ब्रह्मवेद वेदार्थस्वयथावद्वेत्ति०विन्दतेवा ।विदज्ञाने० विदलृलाभेवा । क्विप ॥ प्रसन्नेन्द्रि

यत्प्रहसितवदनश्च निश्चिन्त कृता-
र्थो ब्रह्मविद्भवतीति॰भाष्यम् ॥ अ
स्य माहात्म्य स्मृतौ यथा । यद्येको
ब्रह्मविद्भुङ्क्ते जगत्तर्प्यते ऽखि
लम् । तस्माद्ब्रह्मविदे देय यद्यस्ति
वस्तु किञ्चनेति ॥ अस्य लक्षणन्तु । नि
यत लक्षण किञ्चिन्नह्यस्ति ब्रह्मवेदि-
न ॥ रागी कश्चिद्विरक्तोऽन्य क्रु-
द्धोऽन्य शान्तिमान् पर । प्रारब्ध
भोगनानात्वात् कथ लक्ष्म नियम्यते
॥ देहेन्द्रियमनोबुद्धिधर्मा नैषोऽस्य व
र्त्तते । प्रत्यगैकात्म्यसम्बोधात्त-
द्धर्मैर्न व्यतिक्रमः ॥ सर्व स सारभा
वोऽस्य न यथा लक्षण तथा । सर्वाभा-
वोऽपि नैवस्यात् सुषुप्ते व्यभिचारत
॥ ननु ज्ञानात् पूर्वं यत् साधनममानि
त्वादि॰ तत्सर्व मुमुक्षु ज्ञानिलक्षणमि
ति सम्प्रदायविद॰ न तदन्यथयि
तुयुक्तमतआह । शोभते श्रद्दधानाना
लक्ष्मैतन्न विवेकिनाम् ॥ साम्प्रदा-
यिका अज्ञालव सन्तो विदुषोय
लक्षणमाचक्षते॰ तत्सर्व व्यवहार-
स्यैव न तदतीतस्येत्यर्थ । तर्हि-
व्यवहारातीतस्य कि लक्षणमित्याश
ङ्क्य॰ ब्राह्मणलक्षणमेव तल्लक्षण-
मित्याह । वेद्यानुरोधतोयस्मा-
द्व्युत्पत्तेलक्ष्म तद्विद ॥ भावाभावोभ
यधूसि ब्रह्मवेद्यं तत श्रुति । येनेदृगे
वतेनेतिलक्षण तद्विदोऽब्रवीत् ॥ ब्र

अयादृक्ताहगेवभवेदिद्वान्निबोधत
। बोधोतोलक्षण तस्य बोधस्वसात्म-
साक्षिकवृत्ति ॥ तस्यविष्णुस्वरूप-
त्व बोध्यम् । ज्ञानीत्वात्मैवमेमतमि
तिभगवद्वचनात् ।

ब्रह्मविद्या । स्त्री॰ वेदार्थपरिज्ञाने ॥
ब्रह्मणोवेदत्रयस्य॰विद्याशिक्षादिरू-
पा ॥ ब्रह्मज्ञाने ॥ यथा । न्यायाग-
तधन शान्तोब्रह्मविद्यापरायण ।
स्वधर्मपालकोनित्य सोऽमृतत्वायक
ल्पते ॥ परविद्यायाम ॥ ब्रह्मपर-
मात्मा॰तद्ययावेद्यते॰साब्रह्मविद्ये
तिभाष्यकारा ॥

ब्रह्मविन्दु । पु॰ वेदपाठकालेमुखा
न्निर्गतविन्दौ ॥ ब्रह्मणोविन्दु ॥

ब्रह्मविन्दुक । पु॰ब्रह्मविन्दौ ॥

ब्रह्मबीजम् । न॰ प्रणवे ॥

ब्रह्मवृक्ष । पु॰ किंशुके । पलाशवृ
क्षे । पलाशोब्रह्मरूपधृगितिपद्म
पुराणोक्ते ॥ उदुम्बरे ॥ ब्रह्मणो
वृक्ष ॥ परमात्मनाऽधिष्ठिते॰स
सारवृक्षे ॥

ब्रह्मवृत्ति । स्त्री॰ ब्राह्मणस्यजीवनो
पाये ॥ यथा । स्वदत्तापरदत्तावाब्र
ह्मवृत्ति हरेत्तु य । षष्टिवर्षसह
स्राणिविष्ठायाजायतेकृमिरिति ॥
पूर्णवृत्तौ ॥ ब्रह्माकारवृत्तौ ॥
यथा । येतुवृत्ति विहायैनाब्रह्मा
ख्यापावनीपराम् । तेतुवृथैवजीव

न्तिपशुभिश्वममानरा ॥

ब्रह्मवेद । पु० ब्रह्मज्ञाने

ब्रह्मवेदि । स्त्री० देशविशेषे यथा । ब्रह्मवेदि कुरुक्षेत्रपञ्चरामहृदान्तरमितिहेमचन्द्र ॥

ब्रह्मवैवर्त्तम् । न० अष्टादशमहापुराणान्तर्गतदशमपुराणे ॥ य० । अष्टादशसहस्त्रब्रह्मवैवर्त्तमीरितम् । सर्वशास्त्रपुराणानांसारमेवविदुर्बुधाः ॥

ब्रह्मशल्य । पु० सोमवल्के । बबूर० इ० भा० । इतिरत्नमाला ॥

ब्रह्मशासनम् । न० ब्रह्मविचारगृहे । धर्म्मकीलकी । ब्रह्मणआज्ञायाम् ॥ पत्रविशेषे ॥

ब्रह्मसंस्थ । पुं० मुख्यपरिव्राजि । ब्रह्मणिसम्यक्स्थिते । निवृत्तसर्वकर्म्मतत्साधने० परिव्राज्यत्वाश्रमिणि०परमहंसे ॥ ब्रह्मणोपरमात्मनि०सम्यगव्यभिचारिणिस्थितिर्निष्ठायस्यपरब्रह्मसाक्षात्कारवत स ॥ निवृत्तकर्म्माभिक्षुकएवब्रह्मसंस्थइतिभाष्यम् ॥

ब्रह्मसंस्पर्श । पु० ब्रह्मतादात्म्ये ॥

ब्रह्मसंहिता । स्त्री० भगवत्सिद्धान्तसङ्ग्रहग्रन्थविशेषे ॥ अध्यायशतसम्पन्नाभगवद्ब्रह्मसंहिता । कृष्णोपनिषदांसारं सञ्चिताब्रह्मणादिति जीवगोस्वामी ॥

ब्रह्मसत्रम् । न० अध्यापने ॥ आत्मनोविचारे ॥ यज्ञममानाएवब्रह्मवादिनोवक्तृश्रोतृभावं नब्रह्ममीमांसन्ते तद्ब्रह्मसत्रमित्युच्यते ॥

ब्रह्मसभा । स्त्री० चतुर्मुखसभायाम् ॥ सभाविशेषे ॥ यथा । यस्मिन्देशे निर्मादाक्षविप्रावेदविदस्त्रय । शास्त्रयाधिकृतोविद्वान्ब्रह्मणस्तांसभाविदु । ब्रह्मणः सभ वसभा ॥

ब्रह्मसंभव । पु० द्विपृष्ठनामकजैनविशेषे ॥

ब्रह्मसर्प्प । पु० सर्प्पविशेषे । हलाहले ॥

ब्रह्मसात् । अ० ब्रह्माधीने ॥

ब्रह्मसायुज्यम् । न० ब्रह्मत्वे ॥ युनक्ति । युजिर्० । इगुपधेति क । युजेनसह । तेनसहेति बहुव्रीहि । वोपसर्जनस्येतिसहस्य स । यद्वा । योजनयुक् । सम्पदादित्वात्क्विप । सहयुजा । सयुजस्य सयुजोभाव । ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् । ब्रह्मण सायुज्य ॥

ब्रह्मसावर्णि । पुं० दशममनौ ॥

ब्रह्मसुवर्चला । स्त्री० सुवर्चलायाः

प्रभेदे । इयतिक्ताकषायोष्णासरारू क्षालघु कटु । निहन्तिकफपित्ता स्रश्वासकासारुचिग्रहान् ॥ विस्फोटकुष्ठमेहास्रयोनिरुक्कृमिपाण्डु-ता ॥

ब्रह्मसू । पु० भगवकेतौ । काम देवे ॥ अनिरुद्धे । उषापतौ ॥ ब्रह्मतप सुवतिचालयति । घृग्ररणे । अन्येभ्योपीतिक्किप् । इतिकाम पक्षे । अनिरुद्धपक्षेतु । ब्रह्माण सूतवान् । कल्पान्तरे किलानि रुद्धमूर्त्तेर्भगवतोब्रह्माजात ॥ तथाचब्रह्मपुराणम् । अनिरुद्धात् ततोब्रह्मातन्नाभिकमलोद्भव ॥ इति ॥

ब्रह्मसूत्रम् । न० यज्ञसूत्रे । पवित्रे । यज्ञोपवीते ॥ व्याससूत्र ॥ ब्रह्म सूच्यते० एभिरितिव्याख्यातार ॥ तटस्थलक्षणपरेषूपनिषद्वाक्ये षु ॥

ब्रह्मसूनु । पु० इक्ष्वाकुवंशोद्भव राजविशेषे । ब्रह्मदत्ते ॥

ब्रह्मस्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्थूणा । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्तेयी । त्रि० आचार्यानुमति विनायेनकेनापिप्रकारेणवेदं गृह्णाति । यथाहमनु । ब्रह्मयस्त्वननुज्ञातमधीयानादवाप्नुयात् । सब्रह्मस्तेयसंयुक्तो नरकं प्रतिपद्यतइति ॥

ब्रह्मस्वम् । न० ब्राह्मणसम्बन्धिधने ॥ तद्धरणेदोषोयथा । ब्रह्मस्व वागुरुस्व वादेवस्व वापियोहरेत् । सकृत प्रकृतिर्योमहापापीचभारते ॥ अवटोदेवसे तसोपियावदिन्द्राश्च तशतम् । ततोभवेत्सरापीतिस्तत शूद्रस्तत शुचिरितिब्र० वै० पु० ॥

ब्रह्महत्या । स्त्री० ब्राह्मणवधे । ब्राह्मणशहननजन्ये महापातकविशेषे ॥ ब्राह्मणप्राणवियोगरूपफलकेव्यापारे ॥ सचव्यापार साक्षादन्यवानियुज्य । तथागोहिरण्यादिनिमित्त कार्यकस्यापि तदुद्देशेन ब्राह्मणमरणे ब्रह्महत्या । एव सुशास्त्रतोयस्त्वब्राह्मणहन्तृत्व प्रतीयते० सएवब्रह्महन्तेतिनिश्चयम् ॥ ब्रह्मणोहननम् । हन० ० । हनस्तचेति०हन्तेर्भावेक्यप०तकारश्चान्तादेश ॥ अनृतञ्चसमुत्कर्षे राजगामिचपैशुनम् । गुरोश्चालीकनिर्बन्ध समानिब्रह्महत्यये ति मनु ॥ निद्राभङ्ग कथाच्छेदोदम्पत्यो प्रीतिभेदनम् । शिशुमातृविभेदश्चब्रह्महत्यासम स्मृतमिति देवीभागवतम् ॥

ब्रह्महा । पु० ब्रह्मघ्ने । ब्राह्मणवधकर्त्तरि ॥ श्वसूकरखरोष्ट्रा

णागोजाविमृगपक्षिणाम् । चण्डालपुक्कसानाञ्च ब्रह्महा योनिमृच्छति ॥ ब्रह्माणं ब्रह्म वा हतवान् । हन० ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विप् ॥ ब्रह्महा न भवत्यन्यो ब्रह्महा वृषलीपतिः । यस्तस्यामाहितो गर्भः स तेन ब्राह्मणो हतः ॥

ब्रह्महुतम् । न० पञ्चमहायज्ञान्तर्गतयज्ञविशेषे । नृयज्ञे । अतिथिपूजने ॥

ब्रह्माक्षरम् । न० प्रणवे ॥

ब्रह्मायभू । पु० ऋतुपर्णे । घोटके ॥

ब्रह्माञ्जलि । पु० वेदपाठकालाञ्जलौ । अध्ययनस्यादावन्ते च गुरवे प्रणवोच्चारणपूर्वेऽञ्जलौ ॥ ब्रह्मारम्भेऽवसाने च पादौ ग्राह्यौ गुरोः सदा । संहत्य हस्तावध्येयं स हि ब्रह्माञ्जलिः स्मृत इति मनुः ॥

ब्रह्माणी । स्त्री० ब्रह्मणः पत्न्याम् ॥ ब्रह्माणमणति कीर्त्तयति ॥ अण शब्दे । कर्म्मण्यण् । ङीप् ॥ यद्वा । ब्रह्माणमानयति० जीवयति । अन प्राणने । ण्यन्तात् कर्म्मण्यणि० णेरनिटीति णिलोपे० टिड्ढेति ङीपि० पूर्वपदात् णत्वे च० ब्रह्माणीति रूपसिद्धिः । अन्यथा इन्द्रवरुणेति सूत्रे ब्रह्मन्शब्दस्य पाठाभावादानुगनुपपन्न एव । दुर्गायाम् ॥ ब्रह्माणी ब्रह्मजननात् ब्रह्माक्षरपरा मतेति देवीपुराणम् ॥ रेणुकानामगन्धद्रव्ये । राजरीतौ । पित्तलविशेषे ।

ब्रह्माण्डम् । न० भुवनकोषे । विश्वगोलके । चतुर्दशलोकास्थावरजङ्गमभूतलोकालोकपर्वततद्बाह्यपृथिवीतद्बाह्यसमुद्रैः सहितं ब्रह्माण्डमित्युच्यते ॥ अथ ब्रह्माण्डगोलमाह भास्कराचार्य्यः । भूभूधरत्रिदशदानवमानवाद्यैर्याद्यधिष्ण्यगगनेचरचक्रचक्रा । लोकव्यवस्थितिरुपर्य्युपरिप्रदिष्टा ब्रह्माण्डभाण्डजठरे तदिदं समस्तमिति ॥ द्वादशैव सहस्राणि ब्रह्माण्डञ्च शताधिकमित्युक्तसंख्याके महापुराणविशेषे । महादानविशेषे ॥

ब्रह्माण्डकपालम् । न० योजनार्बुदकोटिविस्तृते ॥

ब्रह्मात्मभू । पु० अश्वे ॥

ब्रह्मादनी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥

ब्रह्माद्रि । पु० गिरिविशेषे ॥

ब्रह्माद्रिजाता । स्त्री० गोदावर्य्याम् ।

ब्रह्मानुभव । पु० अविषयतयैव विषयानपरक्षाचित्स्फुरणे ॥ ब्रह्मणोऽनुभव ॥

ब्रह्मार्पित । पु० माघमासे सूर्य निकटस्थितराक्षसे ॥

ब्रह्मारण्यम् । न० वेदपाठभूमौ ॥ वनवि० ।

ब्रह्मार्पणम् । न० ब्रह्मण्यर्पितसमर्पणे ॥ तत्प्रकारश्चोक्तः कूर्मपुराणे यथा । ब्रह्मणा दीयते देयं ब्रह्मणे सम्प्रदीयते । ब्रह्मैव दीयते चेति ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ नाहं कर्त्ता सर्वमेतद्ब्रह्मैव कुरुते तथा । एतद्ब्रह्मार्पणं प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ प्रीणातु भगवानीशः कर्मणानेन शाश्वतः । करोति सततं बुद्ध्या ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ यद्वा फलानां सन्न्यासं प्रकुर्यात्परमेश्वरे । कर्मणामेतदप्याहुर्ब्रह्मार्पणमनुत्तममिति ॥

ब्रह्मावर्त्त । पु० देशवि० । तपोवटे ॥ सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम् । तद्देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्त्तं प्रचक्षते ॥ तीर्थविशेषे च ॥

ब्रह्माश्रम । पु० ब्रह्मज्ञानसाधनीभूते सन्न्यासाश्रमे ॥

ब्रह्मासनम् । न० ध्यानयोगासने ॥ ध्यानप्रत्ययैकतानता च० योगश्चित्तवृत्तिनिरोधश्च तयोरासनम् ॥ यद्वा । ध्यानस्य योग उपायः ० ध्यानमेव योगो वा । तस्यासनमित्यर्थः ॥ ब्रह्मणा सम्बन्धि आसनम् ॥

ब्रह्मास्त्रम् । न० ब्रह्मस्वरूपास्त्रे । ब्राह्मे ॥

ब्रह्मास्त्रविद्या । स्त्री० बगलामुख्याम् । पीताम्बरायाम् ॥

ब्रह्मिष्ठ । त्रि० ब्रह्मविदि ॥ अतिशयेन ब्रह्मवान् । मतुबन्ताद्ब्रह्मशब्दादिष्ठन् । विन्मतोर्लुगिति मतुपो लुक् । नस्तद्धित इति टिलोपः ॥

ब्रह्मिष्ठा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ ब्रह्मिष्ठा वेदमातृत्वाद्गायत्री चरणाग्रजा । वेदेषु चरते यस्मात्तेन सा ब्रह्मचारिणी ।

ब्रह्मी । स्त्री० कञ्जिकायाम् ॥ शाकविशेषे । मत्स्याख्याम् । सुरमायाम् ॥ पङ्कगडकमत्स्ये ॥

ब्रह्मीघृतम् । न० औषधविशेषे । सारस्वतघृतमिति ख्याते ॥ यथा । समूलपत्रामुत्पाट्य ब्रह्मीं प्रक्षाल्य वारिणा । उलूखले चोदयित्वा रसं वस्त्रेण गालयेत् ॥ रसे चतुर्गुणे तस्मिन् घृतप्रस्थं विपाचयेत् । हरिद्रामालतीकुष्ठं बृहती सहरीतकी ॥ एतेषां पलकैर्भागैः शेषाः स्युः कार्षिका स्मृता । पिप्पल्योऽथ विडङ्गानि सैन्धवं शर्करा वचा ॥ सर्वमेतत्समालोड्य शनैर्मृद्वग्निना पचेत् । एतत्प्राशितमात्रेण वाग्विशुद्धिः प्रजायते ॥ सप्तरात्रप्रयोगेण किन्नरैः सह गीयते ॥

अष्टराचप्रयोगेणस्वरोभवतिकौलि
क ॥ मासमेकप्रयोगेणभवच्छ्रु-
तिधरोनर । पञ्चगुल्मान्प्रमेहाश्च
कासपञ्चविधजयेत ॥ बन्ध्यानाचैव
नारीणानराणामल्परेतसाम । घृत
सारस्वतनामबलवर्णवपु प्रदमिति
चिकित्सारत्नसङ्ग्रह ॥
ब्रह्मोद्यम् । त्रि० ब्रह्मणोवेदस्यवदने
। ब्रह्मवद्ये ॥ वद सुपिक्यप् ॥
ब्रह्मोद्यास्वकथा कुर्यात्पितृणामे
तदीप्सितम् ॥
ब्रह्मोपनिषद् । स्त्री० वेदगुह्ये ॥
ब्रह्मोपनेता । पु० पलाशवृक्षे ॥
ब्रह्मौदनम् । न० यज्ञेऋत्विग्भ्योर
त्तेऽन्ने ॥
ब्राह्म । पु० ब्रह्मोपासके । ब्रह्मा
राधनतत्परे ॥ ब्रह्मास्त्रे ॥ विवाह
विशेषे । वरमाहूययथाशक्त्यलङ्कृता
या कन्यायादाने , यथा । आच्छा
द्यचार्चयित्वाचश्रुतिशीलवतेस्वयम्
। आहूयदानकन्यायाब्राह्मोधर्म
सउच्यते ॥ जननचापिमरण-
शरीराणायथासकृत् । दानत
थैवकन्यायाब्राह्मोवाह सकृत्सकृ
त् ॥ ब्रह्मणइवायम् । नतुब्रह्म
दैवतात्त्वविवाहस्यसम्भवति ॥ ना
रदे ॥ न० ॥ मानसेसरसि ॥ ब्रह्म
तीर्थे ॥ अङ्गुष्ठमूलस्यतलेब्राह्मंतीर्थं
प्रचक्षते ॥ अनेनद्विजस्याचमन य

था । अन्तर्जानुशचौदशउपविष्ट
उदङ्मुख । प्राग्वाब्राह्मेणतीर्थेन
द्विजोनित्यमुपस्पृशेत् ॥ अङ्गुष्ठोत्तर
तोरेखायापाणेर्दक्षिणस्यच एतद्
ब्राह्ममितिख्याततीर्थमाचमनायवै
ब्रह्मपुराणे ॥ त्रि० ब्रह्मदेवताके
॥ ब्रह्मादेवताऽस्य । सास्यदेवते त्य
ण् । ब्रह्मोजातावितिसाधु ॥ तस्ये
दमित्यण्वा ॥ नस्तद्धितइतिटिलोप
ब्राह्मण । पु० प्रथमवर्णेसत्वप्रधाने
द्विजातौ । अग्रजन्मनि । भूदेवे ।
वाडवे । विप्रे । वक्त्रज । वर्णज्येष्ठ
। षट्कर्मणि । द्विजोत्तमे । द्विजे ॥
ब्राह्मणोजङ्गमामूर्तिर्श्रीविष्णो प-
रमात्मन । अतएवहिविख्याता
भूदेवास्तेमहामते ॥ राज्ञोब्राह्मण
पितृवन्मान्यउक्तोमनुना । ब्राह्मण
दशवर्षन्तुशतवर्षन्तुभूमिपम् । पिता
पुत्रौविजानीयात्ब्राह्मणस्तयो .
पितेति वचनात् ॥ जात्याकुलीनव-
त्तेनस्वाध्यायेनश्रुतेनच । एभिर्युक्तो
हियस्तिष्ठेन्नित्य सद्विजउच्यते ॥ वृ०
वह्निपुराणम् ॥ अपिच । तप , श्रु
तञ्चयोनिश्चएतद्ब्राह्मणकारकम् ।
तप श्रुताभ्यायोहीनोजातिब्राह्म
णएवस ॥ अविदुषोब्राह्मणस्यापू
ज्यत्वयथा । अविद्वान्ब्राह्मणः कोपि
नैवपूज्य कदाचन । आहारादधि
कानैवदेयमूर्खायकर्हिचित् इतिभाग

वतम्॥ ब्राह्मणस्यतु देहोयनकामार्था यजायते। इहक्लेशायतपसेप्रेत्यत्व नुपमसुखमितिभारते मोक्षधर्मेपाव काध्ययनाध्याय । १४५॥ अस्य वर्जनीयानिकर्माख्याह नारद । । ज्याकर्षणमनुनिवर्हणञ्चकृषिर्वणि ज्यापशुपालनञ्च। शुश्रूषणञ्चापि- तथार्थहेतोरकार्यमेतत्परमब्राह्मणा स्य॥ राजप्रैष्य कृषिधनजीवनञ्च वणिज्यया। कौटिल्य कौलटीयञ्च कुषीदंचविवर्जयेत॥ शूद्रोराजन् समवतिधर्मापितोदुराचर। वृषली रमतेयस्तुपिशुनोनर्तनस्तथा॥ या मप्रेष्योविकर्माचयोविजश्चरिताच्च्यु त। वेदानपिजपन्शूद्रै सम सपरिकीर्तित॥ कूल्येषुवर्जनीयो सोवैद्विकतान्निकेपिच। निर्मर्यादि चाशुचात्र्क्रूरस्त्विहसात्मकेत्यक्तध- र्मैष्ववत्त। हव्यञ्चकव्य चनदेयमेवदा नचदत्त विफलभवेद्दिति॥ ब्राह्मणो क्षत्रियावैश्यासुब्राह्मणाज्जातोब्रा ह्मणाञ्जातोब्राह्मण। यथा। ब्राह्मण्यांब्राह्मणाज्जातोब्राह्मण स्यान्नसंशय। क्षत्रियायास्तुय पुत्रोब्राह्मण सोप्यसंशय॥ क्ष त्रियायायथैवस्याद्वैश्यायामपिचैव हीतिमहाभारते दानधर्म॥ ब्र ह्मणोऽपत्यम्। तस्यापत्यमित्यण्। अन्निति॰ टिलोपीन॥ यद्वा। ब्रह्

म॰वेद। तदधीतेवेदवा तदधीते तद्वेदेत्यण॥ अपरोक्षीकृतपरमार्थ तत्वे॰ब्रह्मविदि॥ यन्नसन्त नचा- सन्त नश्रुतनबहुश्रुतम्। नसुवृत्त- नदुर्वृत्त वेदकश्चित्सब्राह्मण॥ गूढधर्माश्रितोविद्वान्अज्ञातचरित चरेत्। अन्धवज्जडवच्चापिमूकव- च्चमहींचरेत्॥ नक्रुध्येन्नप्रहृष्येच्च मानितोमानितश्चय। सर्वभू- तेष्वभयदस्त देवाब्राह्मणविदु॥ अनाशिषमनारम्भ निर्नमस्कारम- स्तुतिम्। अक्षीण क्षीणकर्माण तदेवाब्राह्मणविदु॥ अक्षीण पूर्णम्॥ अनुत्तरीयवसनमनुपस्तो र्णशायिनम्। बाहूपधानीयशान्त तदेवाब्राह्मणविदु॥ येनकेनचिदा च्छन्नोयेनकेनचिदाशित। यत्रक्व चनशायीचतदेवाब्राह्मणविदु॥ कन्थाकौपीनवासास्तुदण्डधृग्ध्यान्य तत्पर। एकाकीरमतेनित्यतदेवा ब्राह्मणविदु॥ योऽहेरिवगणाद्भी त सन्मानान्नरकादिव। कुणपा दिवच स्त्रीभ्यस्त देवाब्राह्मणविदु॥ येनपूर्णमिवाकाशभवत्येकेनसर्वदा। शून्य यस्यजनाकीर्ण तदेवाब्राह्मण विदु॥ सन्यासिनि॥ अमौनञ्चमौ नञ्चनिर्विद्याथब्राह्मणइतिश्रुति। ब्राह्मणोबुद्धवाक्यार्थ साक्षाद्दित्या दिलक्षण। ब्राह्मणश्च गौणमन्यस्य-

ब्रह्मबोधार्हजन्मन । विप्रजन्मनो
ब्रह्मधीयोग्यत्वात्तत्रब्राह्मणशब्दो
गौण । विदुषिमुख्यइत्यर्थ ॥ ब्रह्म
णोवेदस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥
ब्राह्मणम् । न० ब्रह्मसङ्घाते । विप्रस
मूहे ॥ मन्त्रेतरवेदभागे ॥ सचविधि
वचनत्वेनार्थवादवचनत्वेनअनुवा
दवचनत्वेनचत्रिधास्मृत ।
ब्राह्मणक । पु० आयुधजीविब्राह्म
णानादेशे॥ ब्राह्मणकोष्णिकेसञ्ज्ञा
यांकन् ॥
ब्राह्मणकीय । त्रि० ब्राह्मणकेजाते
॥ ब्राह्मणकोनामजनपद ० यत्र
ब्राह्मणाआयुधजीविन ०तत्रजात
। छ ॥
ब्राह्मणचाण्डाल । पु० ब्राह्मण्या
शूद्राज्जाते ॥
ब्राह्मणधनम् न० ब्राह्मणानासमता
दिरूपेवित्ते ॥ नैतादृशब्राह्मणस्या
स्तिवित्त यथैकतासमताभत्यताच ।
शीलंस्थितिर्दण्डनिधानमार्जवतत-
स्ततश्चोपरम क्रियाभ्य । ब्रह्मस्वे ॥
ब्राह्मणप्रिय . । पु० नारायणे० भग
वति०वासुदेवे ॥ ब्राह्मणानांप्रिय ।
ब्राह्मणा . प्रियाअस्यवा । घ्नन्तश
पन्तंपरुषवदन्तयोब्राह्मणनप्रणमेन्म
यादृम् । सपापकृद्ब्रह्मदवाग्निदग्धो
बध्यश्चदण्ड्यनचास्मदीय : ॥ इति
भगवद्वचनम् ॥ अपिच । यद्देवदेव

कीदेवीवसुदेवादजीजनत् । भौमस्य
ब्रह्मणोगुप्त्यैदीप्तमग्निरिवारणिरि
तिभारतम् ॥
ब्राह्मणब्रुव । पु० जातिब्राह्मणे ।
जातिमात्रोपजीविब्राह्मणे । योब्रा
ह्मण क्रियारहितआत्मानब्राह्
मणब्रवीतिसइत्यर्थ ॥ यथा । वि-
प्र . संस्कारयुक्तोननित्य सन्ध्यादिक
र्मय । नैमित्तिकन्तुनोकुर्याद्ब्राह्
मणब्रुवउच्यते ॥ युक्त स्यात्सर्वसंस्का
रैर्द्विजस्तुनियमव्रते । कर्मकिञ्चि
न्नकुरुतेवेदोक्त ब्राह्मणब्रुव ॥ गर्भा
धानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेनच ।
नकर्मकृन्नचाधीतेसज्ञेयो ब्राह्मण-
ब्रुव ॥ अध्यापयतिय शिष्यान्
नाधीतेवेदमुत्तमम् । गर्भाधानादिस
स्कारैर्युत स्याद्ब्राह्मणब्रुव ॥
इति ॥ तस्मैदानेफलविशेषोयथा
। सममब्राह्मणेदानद्विगुण ब्राह्म
णब्रुवे । अधीतेशतसाहस्रमनन्त वेद
पारगे ॥ इ० मनु . ॥
ब्राह्मणयष्टिका । स्त्री० फञ्जिकायाम्
। पद्मायाम् । भार्ग्याम् । ब्राह्मने
टी० इ० भा० भारङ्गी० इ० च० ॥
ब्राह्मणयष्टी । स्त्री० अङ्गारवल्ल्याम् ।
बालेयशाके । भार्ग्याम् ॥
ब्राह्मणहित . । त्रि० ब्राह्मणस्य
हितकारिणि । ब्रह्मण्ये ॥ यद्ब्रा
ह्मणस्यकुशल तदेवसततवदेत् ।

तूष्णीमासीतनिन्दायाकुर्वन्भैक्ष्य
मात्मन ॥

ब्राह्मणाच्छंसी । पुं० ऋत्त्विग्विशेषे ॥
ब्राह्मणे विहितानिशास्त्राणि० उप-
चाराद्ब्राह्मणानि । तानिशंसति ।
ब्राह्मणाच्छंसिनउपसङ्ख्यानमित्य
लुक । द्वितीयार्थे पञ्चम्युपसङ्-
ख्यानादेव ॥ अय शब्दश्छान्दस ।
ब्राह्मणाच्छंसिन छन्दसीत्युपस-
ङ्ख्यानात् ॥

ब्राह्मणाच्छंसीयम् । न० ब्राह्मणाच्छं-
सिनऋत्त्विग्विशेषस्यकर्म्मभावयो
। होत्राभ्यश्छ ॥

ब्राह्मणायन । पु० शुद्धसन्तानजेविप्रे
॥ ब्राह्मणस्यापत्यम् । नडादिभ्य
फक् ॥

ब्राह्मणिका । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

ब्राह्मणी । स्त्री० विप्रभार्यायाम् । ब्रा
ह्मणपत्न्याम् ॥ ब्राह्मणद्वयम् । तस्ये
दमित्यण । शार्ङ्गरवादित्वान्ङी
न् ॥ फञ्जिकायाम् ॥ पृक्कायाम् ॥
वरट्याम् ॥ पिपीलिकाभेदे । स्थू-
लशीर्षिकायाम् ॥ रक्तपुच्छिकाख्य
जन्तौ । ब्राह्मनी० इ० भा० ॥

ब्राह्मण्यम् । न० ब्राह्मणत्वे ॥ ब्राह्मण
स्यकर्म्मभावोवा । गुणवचनब्राह्मणा
दिभ्य कर्मणिचेतिष्यञ् ॥ ब्राह्मण्य
बहुभिरवाप्यतेतपोभिस्तल्लब्ध्वानर
तिपरेणहेलितव्यम् । स्वाध्यायेतप-

सिद्धमेचनित्ययुक्त क्षमार्थीकुश
लपर सदायतस्वेतिभारतेशान्तौ
मोक्षधर्मेपावकाध्ययनम् ॥ पाण्डि
त्यवाच्यमौनानिश्रवणादीनितैरय
म् । भवतिब्राह्मणस्तस्यब्राह्मण्य ब्रह्म
रूपता ॥ विप्रवृन्दे ॥ ब्राह्मणानास
मूह । ब्राह्मणवबाडवाद्यन् ॥
त्रि० ब्राह्मणहिते ॥ ब्राह्मणेषुहित
। यत् ॥ ब्राह्मणेभ्योहितोवा ॥

ब्राह्मस्य । पु० तृणप्रभेदे । मुञ्जे ।
इढतृणे ॥

ब्राह्ममुहूर्त । पु० अरुणोदयकालस्य
प्रथमदण्डद्वये ॥ ब्राह्ममुहूर्तमाह-
पितामह । रात्रेश्चपश्चिमेयामेमु
हूर्तोब्राह्मउच्यते । पश्चिमेयामेशेषा
र्द्धप्रहरे । शेषार्द्धप्रहरेब्राह्मोमुहूर्त
इतिमदनपारिजातात् । तत्रापि
सूर्योदयात्प्रागर्द्धप्रहरेद्वौमुहूर्तौ
० तत्राद्योब्राह्म ० द्वितीयोरौद्र
। ब्राह्मश्चासौमुहूर्तश्च ॥ ब्रह्मणो
मुहूर्त ॥ सतु ० एकमनुस्थिति
काल । दैविकानायुगानान्तुसह
स्त्र ब्रह्मणोदिनम् मन्वन्तर तथै-
वैक तस्यभागश्चतुर्द्दशइतिलिङ्गपु-
राणम् ॥

ब्राह्मावधूत । पु० अवधूतविशेषे ॥
ब्रह्ममन्त्रोपासकायेब्राह्मणक्षत्रियाद
य । गृहाश्रमेवसन्तोपिज्ञेयास्ते
ग्लय प्रिये ॥

ब्राह्माहोरात्र पु० ब्रह्मणोदिनयामिन्यो । द्वयोर्दैवयुगसहस्रयो ॥ देवै षष्ट्यधिकैस्त्रिभिरहोरात्रगतैर्दिव्य वर्षम् । तैर्द्वादशभि सहस्रैर्मानुष चतुर्युगम् । तच्चदेवानामेकयुगम् । तत्सहस्र ब्रह्मणो दिन भूतानास्थितिकाल । तावत्येवरात्रि प्रलयकाल ॥ "ब्राह्मासावहोरात्रश्च ॥

ब्राह्मी । स्त्री० भारत्याम् । सरस्वत्याम् ॥ दुर्गायाम् ॥ अस्मात् कान्तर्गतमात् काविशेषे । ब्रह्मण श-क्ती ॥ शाकप्रभेदे । हिलमोचिकायाम् । हिलि चा० इ० गौ० दे० भा० ॥ फञ्जिकायाम् ॥ रोहिणीनक्षत्रे ॥ वाराहीकन्दे ॥ महाज्योतिष्मत्याम् । वडीमालकङ्गुनी० इ० भा० ॥ मत्स्यप्रभेदे । पङ्कगडकी ... स्वनामाप्रसिद्धायामोषध्याम् । सोमवल्लयाम् । सौम्यलतायाम् । मण्डूकमातरि । मेध्यायाम् । ब्राह्मीहिमासरातिक्ता लघुर्मेध्याच शीतला । कषायामधुरास्वादुपाकायुष्यारसायनी ॥ स्वर्ग्यास्मृतिदा कुष्ठपाण्डुमेहास्रकासजित् । विषशोथज्वरहरीतद्वन्मण्डूकपर्णिनी ॥ मत्स्याख्याम् । मछेछी० क्वचकरिया० इ० प्र० पुष्पशाबी ॥ वृहस्पतद्वयम् । तस्येदमित्यण् । ब्राह्मीजाता

मितिटिल्लोपेटिड्ढतिङीप् ॥

ब्राह्मीकन्द । पु० वाराहीकन्दे ॥

ब्राह्मीघृतम । न० मेवाकरोषधविशेषे । ॥ पञ्चमेगाम् ॥

व्रीहि । पु० यवादिसामान्यधान्ये ॥ आशुधान्ये ॥ अस्यसामान्यनामगणनागुणाश्चयथा । धान्य भोग्यश्च भोगार्हमन्नाद्य जीवसाधनम् । तच्च तावत्त्रिधाज्ञेयशूकशिम्बीतृणाह्वयम् । व्रीह्यादिकतदिहशूकसमन्वितस्यात्तत्शूकधान्यमथमुद्गमकष्टकादि । शिम्बीनिगूढमितितत्प्रवदन्तिशिम्बीधान्य तृणोद्भवजमथोतृणधान्यमन्यत् ॥ तत्रत्रिदोषशमन लघुशूकधान्य तेजोबलातिशयवीर्यविवृद्धिदायि । शिम्बीभव गुरुहिमञ्चविबन्धदायिवातालकन्तृणशितृणधान्यमाहु ॥ देशदेशशूकधान्येषुमङ्ख्यातुशक्यानोनरैर्वतेर्वा । तस्मादिपायेपभोगोपभोगास्तान्यस्माभिव्याक्रियन्ते कियन्ति ॥ शालय कलमारुच्याव्रीहिश्च षाण्डुपप्रिया । धान्योत्तमाश्चविज्ञेया केदारकुरका ॥ राजान्नषष्टिकमितिनीरदमाङ्गस्थूलाणुगन्धतिरियादिकशालिसज्ञा । व्रीहिस्तथेति दशधाभुविश्रायना । स्युस्तेषाक्रमेणगुणनामगणब्रवीमि ॥ व्रीहिर्गौरोमधुरशिशिर : पित्तहारीकषाय

स्निग्धोवृष्यः कृमिकफहरस्तापरक्तापहश्च । पुष्टिं दत्ते श्रमशमनकृद्वीर्यवृद्धिं विधत्ते रुच्योत्यन्तं जनयति मुदं शातकुम्भेचकोना ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥ अपिच । वार्षिकाः कण्डिताः शुक्लाव्रीहयश्चिरपाकिनः । कृष्णव्रीहिः पाटलश्चकुक्कुटाण्डकइत्यपि ॥ शालामुखोजतुमुखइत्याद्याव्रीहयः स्मृताः । कृष्णव्रीहिः सविज्ञेयोयः कृष्णतुषतण्डुलः ॥ पाटलः पाटलापुष्पवर्णकोव्रीहिरुच्यते । शालमुखः कृष्णशूकः कृष्णतण्डुलउच्यते ॥ लाक्षावर्णमुखयस्तुज्ञेयोजतुमुखस्तुसः । व्रीहयः कथिताः पाकेमधुरावीर्यतोहिमाः ॥ अल्पाभिष्यन्दिनोबद्धवर्चस्काः षष्टिकैः समाः । कृष्णव्रीहिर्वरस्तेषांतस्मादल्पगुणाः परे ॥ इति भावप्रकाशः ॥ बर्हतिउपचयगच्छति । बृहद्वृद्धौ । इगुपधात्किदितीन् । पृषोदरादिः ॥ व्रीयत व्रीड्धश्याम् । बाहुलकात्°हिकवा ॥ यद्वा । व्रीणाति । व्रीवरणे । व्रीहिशाल्योर्ढंगितिज्ञापकात्°हिक ॥ व्रीहेः फलम् °व्रीहि । बिल्वादिभ्योण् । फलपाकशुषामितिलुपि° युक्तवद्भाव ॥

व्रीहिक । त्रि° धान्यविशिष्टे । व्रीहिणि ॥ व्रीह्यादित्वात्ठन् ॥

व्रीहिकाचन । पु° मसूरे ॥

व्रीही । त्रि° व्रीहिमति°क्षेत्रादौ । व्रीहिके । व्रीह्यादित्वादिनि ॥

व्रीहिपर्णी । स्त्री° शालिपर्ण्याम ॥

व्रीहिभेद । पु° अणौ । चीणा° इ° भा° प्र° धान्ये ॥

व्रीहिमय । पु° पुरोडाशे ॥ व्रीहि-विकार । व्रीहिपुरोडाश इतिमयट् ॥

व्रीहिराजिक । पु° कङ्गुधान्ये ॥ चीनकधान्यम् ॥

व्रीहिश्रेष्ठ । पु° शालिधान्ये ॥

व्रीह्यगारम । न° धान्यगृहे । कुसूले ॥

ब्रुवन । त्रि° कथयति ॥

ब्रुवाण । त्रि° आचक्षाणे । वक्तरि ॥

ब्रूहि । अ° प्रैषे ॥ अनुज्ञायाम् ॥ अवसरे ॥

व्रैह । त्रि° व्रीहिनिर्मिते ॥

व्रैहेयम् । त्रि° आशुधान्योपयुक्तभूस्थले । धान्यसामान्यस्यकलमादेस्तोत्पत्तियोग्ये क्षेत्रे ॥ व्रीहीणां भवन क्षेत्रम् । व्रीहिशाल्योर्ढक् ॥

—+— —◦— —।—

भ । पु° भवर्णे । भकारे ॥ भृगुनन्दने । शुक्राचार्ये ॥ भ्रमरे ॥ आदिगुरौत्रिकले° ऽ॥° ॥ भाती ॥ न° उडुनि । नक्षत्रे ॥ राशौ । क्षेत्रे । गृहे ॥ भाति । भादीप्तौ । अन्येष्वपीतिड ॥

भकूटम् । न० वैवाहिकविचारोप योगिनिपीटकविशेषे ॥ यथा । एकराशौच दम्पत्यो शुभस्यात्स मसप्तके । चतुर्थे दशके चैवहतौ यैकादशेतथेति ॥

भक्त । त्रि० भक्तियुक्ते । तत्परे पूज्यविषयकानुरागोभक्ति० तद्वति । भगवदनुरक्तिविशिष्टे । शरणागतत्वे सत्यत्यन्तप्रीतिमति ॥ भज्यते स्म । भजसेवायाम् । कर्मणिक्त ॥ भक्तत्यागेदोषउक्त श्रीदेवीभागवते ॥ ब्रह्महत्यासुरापानं गोवधः स्त्रीवधस्तथा । तुल्यमेभिर्महत्पापं भक्तत्यागादुदाहृतम् । भजन्तं भक्तमत्याज्यं त्यजतः स्यात्कथं सुखमिति ॥ न० अन्ने । अन्धसि । ओदने । भात० इ० भा० । तस्यविधिर्गुणाश्च । यथा । जलेचतुर्दशगुणे तण्डुलानांचतुष्पलम् । विपचेत्स्रावयेन्मण्डं तद्भक्तं मधुरं लघु ॥ चक्रदत्तस्तु । अन्नपञ्चगुणे तोये यवागूः षड्गुणे पचेत् । अत्रान्नं भक्तम ॥ अपि च । सुधौतांस्तण्डुलान् स्फीतांस्तोये पञ्चगुणे पचेत् । तद्भक्तं प्रस्रुतं चोष्णं विशदं गुणवन्मतम् ॥ भक्तं वह्निकरं पथ्यं तर्पणं रोचनं लघु । अधौतमस्रुतं शीतं गुर्वरुच्यं कफप्रदम् ॥ अपिच । वारिणाभूरिणाशालितण्डुलान् क्षालितान् बहु । तक्रेणासिच्य तत्तप्ते स्थाल्यं भसि विनिक्षिपेत् । ततः पयो घृतं क्षिप्त्वा प्रस्विन्नान् स्रावयेदिमान् । राजार्हं तद्भवेद्भक्तं गन्धवर्णरसान्वितम् ॥ यस्यधान्यस्य यद्भक्तं तस्य तद्गुणमादिशेत् । भक्तं लघुपुराणस्य शालेस्त्रिपिटोगुरु ॥

भक्तकार । पु० कृत्रिमधूपे ॥

भक्तकार । पु० पाचके । औदनिके ॥ भक्तं करोति । डुकृञ० कर्मण्यण् ॥

भक्ततूर्यम् । न० नृपाभीरे । भूभुजां भोजनकालविदके वाद्यविशेषे ॥

भक्तदास । पुं० पञ्चदशदासान्तर्गतदासविशेषे । सुभिक्षेपि भक्तेनाङ्गीकृतदास्ये ॥

भक्तमण्ड । पु० अन्नाग्ररसे । मासरे । माड० इ० भा० ॥

भक्तवत्सल । पु० श्रीहरौ । भक्ता वत्सलायस्य ॥ त्रि० भक्तस्नेहवति ॥

भक्ति । स्त्री० विभागे ॥ गौणवृत्तौ ॥ भङ्ग्याम् ॥ श्रद्धायाम् । भजने ॥ अनुरक्तौ ॥ अनुरागविशेषे ॥ पूज्येष्वनुरागोभक्तिरित्युपदेशः ॥ परमेश्वरविषयेपरमप्रेमणि । नचेष्टदेवात् परमस्तिकिञ्चिदिति

बुद्धिपूर्विकायां प्रीतौ ॥ उपास
नायाम् । उपास्याकारचित्तवृत्त्या
वृत्तिरूपायांपरिपक्वनिदिध्यासना
ख्यायाश्रवणमननाभ्यासफलभूताया
मनुरक्तौ ॥ तात्पर्यं ॥ जन्मान्तर
सहस्रेषु तपोज्ञानसमाधिभि ।
नराणांक्षीणपापानांकृष्णेभक्तिःप्रजा
यते ॥ उक्तानिलक्षणानिगौतमी
यतन्त्रे । देवतायाञ्चमन्त्रे च तथा
मन्त्रप्रदेगुरौ । भक्तिरष्टविधायस्य
तस्यकृष्णः प्रसीदति । तद्भक्त
जनवात्सल्य पूजायाञ्चानुमोदनम्
। सुमनाश्चर्येन्नित्य तदर्थे दम्भ
वर्जनम् ॥ तत्कथाश्रवणे रागस्तदर्थे
चाङ्गविक्रिया । तदनुस्मरणंनित्य
०यस्तन्नाम्नोपजीवति । भक्तिरष्ट
विधाह्येषा यस्मिन्म्लेच्छेऽपिवर्त्त
ते । समुनि सत्यवादीचकीर्त्ति
मान्सभवेन्नर ॥ श्रीभागवते
प्रह्लादोक्तिर्यथा । श्रवणं कीर्त्तनं
विष्णो स्मरणम्पादसेवनम् । अर्च
नं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेद
नम् ॥ इतिपुंसार्पिताविष्णौभक्ति
श्चेन्नवलक्षणा । क्रियते भगवत्यद्धा
तन्मन्येऽधीतमुत्तमम् ॥ इति ॥
उदाहरणम् यथा । विष्णोस्तुश्रवणे
परीक्षितिरभूद्वैयासकिः कीर्त्त
नेप्रह्लाद स्मरणे तदङ्घ्रिभजने
लक्ष्मी पृथु पूजने । सुग्रीवस्त्व

भिवन्दनेऽथहनुमान् दास्येऽथ
सख्येऽर्जुन सर्वस्वात्मनिवेदने
बलिरभूत्कैवल्यमेषाम् पदमिति
॥ हिमालयउवाच । कीदृशीभक्ति
वदस्वाम्बयेनज्ञान सुखेनहि । जा
यते मनुजस्यास्यमध्यमस्याविरागि
ण ॥ मध्यमस्य मध्यमाधिमारि
ण विरागिणोभक्ति रहितस्यापि
दुर्लभज्ञान येनभक्तिहेतुनाजायेत
ताभक्ति वदेत्यर्थ ॥ श्रीदेव्यु
वाच । मार्गास्त्रयोमेविख्यातामो
क्षप्राप्तौनगाधिप । कर्मयोगोज्ञान
योगो भक्तियोगश्चसत्तम ॥ मोक्ष
प्राप्तौत्रयोमार्गा ते चकर्मोपासना
ज्ञानभेदेनत्रिविधा । तत्रज्ञान
मार्गं साक्षान्मोक्षसाधनम् इत
रौचित्तशुद्धिद्वारेतिविवेक । तानमा
र्गान्दर्शयतिकर्मयोगइतिभक्तियोग
उपासनायोगइत्यर्थ ॥ त्रयाणाम
प्ययोग्य कर्त्तुंयोग्योऽस्तिसर्वथा
। सुलभत्वात्मानसत्वात्कायचित्ता
द्यपीडनात् ॥ गुणभेदान्मनुष्याणां
साभक्तिस्त्रिविधामता । परपीडास
मुद्दिश्यदम्भं कृत्वापुरस्सरम् ॥
मात्सर्य क्रोधयुक्तोयस्तस्यभक्तिस्तु
तामसी । परपीडादिरहित स्वक
ल्याणार्थमेवच ॥ नित्य सकामहृद
योयशोर्थीभोगलोलुप । तत्तत्
फलसमावाप्त्यैमामुपास्तेतिभक्ति

त ॥ भेदबुद्ध्यादिमाम्यस्मादन्य
जानातिपामर । तद्भक्ति स
माख्यातानगाधिपतुराजसी ॥ पर
मेशार्पण कर्मपापसङ्क्षालनाय
च । वेदोक्तत्वादवश्यततकर्त्तव्य
तुमयानिशम् ॥ इतिनिश्चितबु
द्धिस्तुभेदबुद्धिमुपाश्रित ।
करोतिप्रीतयेकर्मभक्ति साऽग
सात्त्विकी ॥ परभक्तेः प्रापिकेय
भेदबुद्ध्यवलम्बनात् । पूर्वप्रोक्ता
ह्युभे भक्ती नपरप्रापिकेमते ॥
अधुनापरभक्तिन्तु प्रोच्यमानांनि
बोधमे । मद्गुणश्रवणं नित्यं मम
नामानुकीर्त्तनम् ॥ कल्याणगुण
रत्नानामाकरायां मयिस्थिरम् ।
चेतसोवर्त्तनञ्चैवतैलधारासमं
सदा ॥ हेतुस्तुतत्रकोवापि नकदा
चिद्भवेदपि । सामीप्यसार्ष्टिसा
युज्यसालोक्यानानचैषणा ॥ मत्
सेवातोधिकं किञ्चिन्नैवजानाति
कर्हिचित् । सेव्यसेवकताभावा
त् तत्रमोक्षं नवाञ्छति ॥ परा
नुरक्त्यामामेवचिन्तयेद्योह्यतन्द्रि
त । स्वाभेदेनैवमानित्यं जाना
तिनविभेदत ॥ मद्रूपत्वेनजी
वानां चिन्तनं कुरुतेतुय । यथा
स्वस्यात्मनिप्रीतिस्तथैवच परात्म
नि ॥ चैतन्यस्यसमानत्वान्नभेदं
कुरुतेतुय । सर्वत्रवर्त्तमानांमा

सर्वरूपाश्रमर्वदा ॥ नमते यजते
चैवाप्याचाण्डालान्तमीश्वरम् ।
नकञ्चापिद्रोहंवै कुरुते भेदवर्ज
नात् ॥ मत्स्थानदर्शनैश्वर्यमद्
भक्तदर्शनेतथा । मच्छास्त्रश्रवणे
मन्त्रामन्त्रणचादिषुप्रभो ॥ मयिप्रे
माकुलमतीरोमाञ्चिततनु स
दा । प्रेमाश्रुजलपूर्णाक्ष कण्ठ
गद्गदनिस्वन ॥ अनन्येनैवभावे
नपूजयेद्योनगाधिप । मामीश्वरं
जगद्योनिं सर्वकारणकारणम् ॥
व्रतानिममदिव्यानिनित्यनैमित्ति
कान्यपि । नियत य कुरुते भक्त्या
वित्तशाठ्यविवर्जित ॥ मदुत्स
वदिदृक्षाचमदुत्सवकृतिस्तथा ।
जायते यस्य नियतं स्वभावादेवभू
धर ॥ उच्चैर्गायन्नामानिममैव
वगानृत्यति । अहङ्कारादिरहिता
देहतादात्म्यवर्जित । प्रारब्ध
नयथायच्च क्रियते तत्तथाभवेत् ।
नमेचिन्तास्तितत्रापिदेहसरक्षणा
दिषु ॥ इतिभक्तिस्तुयाप्रोक्तापर
भक्तिस्तुसास्मृता । यस्यादेव्याति
रिक्तन्नकिञ्चिदपिभाव्यते ॥
इत्थं जातापराभक्तिर्यस्यभूधरतत्त्व
त । तदैवतस्यचिन्मात्रे मद्रूपे
विलयोभवेत् ॥ भक्तेस्तुयापरा
काष्ठासैवज्ञानं प्रकीर्त्तितम् ।
वैराग्यस्यचसीमासाज्ञानेतदुभय

यत । भक्तौकृतायांयस्यापि प्रार
ब्धवशतोनग । नजायते ममज्ञान म
णिद्वीप सगच्छति ॥ तत्रगत्वाखिला
न् भोगाननिच्छन्नपिचर्च्छति ॥
तदन्ते ममचिद्रूपज्ञान सम्यग्भवे
न्नग । तेनमुक्त सदैवास्याज्ञाना
न् मुक्तिर्नचान्यथा ॥ इहैवयस्य
ज्ञान स्याद्धृद्गतप्रत्यगात्मन ।
ममसवितपरतनोस्तस्यप्राणाव्रजन्ति
न । ब्रह्मैवस स्तदाप्नोतिब्रह्मैव
ब्रह्मवेदय ॥ कण्ठचामीकरस
ममज्ञानात्तुतिरोहितम् । ज्ञाना
दज्ञाननाशेनलब्धमेवहिलभ्यते ॥
विदिताविदितादन्यन्नगोत्तमवपु
र्मम । यथादर्शे तथात्मनियथाजले
तथापितृलोके । छायातपौयथा
स्वच्छौविविक्तौतद्वदेवहि । मम
लोकेभवेज्ज्ञान द्वैतभानविवर्जि
तम् ॥ यस्तुवैराग्यवानेवज्ञानही
नोम्रियेतचेत् । ब्रह्मलोकेव
सेन्नित्य यावत्कल्प तत परम् ॥
शुचीनाश्रीमतागेहेभवेत्तस्य
जनि पुन । करोतिसाधन
पश्चात्ततोज्ञान हिजायते ॥ अ
नेकजन्मभीराजन्ज्ञान स्यान्नैक
जन्मना । तत सर्वप्रयत्नेनज्ञाना
र्थ यत्नमाश्रयेत् ॥ नोचेन्महा-
विनाश स्याज्जन्मैतद्दुर्लभ-
पुन । तत्रापिप्रथमेवर्णेवेदप्रा

प्तिश्चदुर्लभा ॥ शमादिषट्कसम्प
त्तियोगसिद्धिस्तथैवच । तथोत्तम
गुरुप्राप्ति सर्वमेवात्रदुर्लभम् ॥
तथेन्द्रियाणापटुतासस्कृततनुत
थैवच । अनेकजन्मपुण्यैस्तु
मोक्षेच्छाजायते तत । साधने
सफलेप्येव जायमानेपियोनर ।
ज्ञानार्थं नैवयतते तस्यजन्मनिरर्थक
म् ॥ तस्माद्राजन्यथाशक्त्याज्ञा
नार्थ यत्नमाश्रयेत् । पदेपदेऽश्व
मेधस्यफलमाप्नोतिनिश्चितम् ॥
घृतमिवपयसिनिगूढ भूतेभूतेचवस
तिविज्ञानम् । सततमन्थयितव्यमन
सामन्थानभूतेन ॥ ज्ञानलब्ध्वा
कृतार्थ स्यादितिवेदान्तडिण्डिम
। सर्वंकृतम नेनकिंभूय श्रोतुमि
च्छसि ॥ ४५ ॥ इतिश्रीदेवीभाग
वतेमहापुराणे सप्तमस्कन्धे देवी-
गीतायासप्तत्रिंशोऽध्याय ॥ ३७ ॥
भक्तिश्चवैराग्यस्यपत्नी । यथा । वैरा
ग्यस्यचद्वेभार्येश्रद्धाभक्तिश्चपूजिते ।
याभ्यांशश्वज्जगत्सर्वंयज्जीवन्मुक्ति
मन्मुने । इति ॥ भज्यतेसेव्यते । भज
सेवायाम् । कर्मणिक्तिन् ॥ भजइ
त्येषवैधातु सेवायापरिकीर्तित
। तस्मात्सेवाबुधै प्रोक्ताभक्तिसा
धनभूयसी ॥

भक्तिकर । पु॰ भक्ति । भक्तिं करोति
दिवाविभेतिट ॥

भक्तिमान् । त्रि॰ भक्तियुक्ते ॥

भक्तियोग । पु॰ प्रेमलक्षणे ॥ यथोक्तादेवीगीतायाम् । त्रयाणामप्ययंयोग्य कर्त्तुं शक्योऽसि सर्वथा । मुलभत्त्वान्मानसत्त्वात्कायचित्ताद्यपीडनात् ॥ अस्यार्थः । त्रयाणामपिमार्गाणातन्मार्गगामिनांत्रयाणांपुरुषाणामप्ययंभक्तियोगः कर्त्तुंयोग्यः शक्यश्चभवति । कुतइतिचेत॰ अस्य भक्तियोगस्यान्यापेक्षयासुलभत्त्वात् मानसत्वात्॰ द्रव्यव्ययशरीरायासमन्तरेणकेवलं मनोव्यापारैवसम्पाद्यत्वात् । यस्मिन्भक्तियोगे । कायचित्तद्रव्यव्ययादिपीडनाभावो भवति तस्मादित्यर्थः । तस्मात्सर्वैरप्ययं भक्तियोगोनियमेनाश्रयितव्य इत्यर्थः ॥

भक्तिल । पु॰ साधहये ॥

भक्षक । त्रि॰ भक्षणतत्परे । अद्मरे । घस्मरे ॥ भक्षयति । भक्षअदने । ण्वुल् ॥

भक्षटक । पुं॰ क्षुद्रगोक्षुरे ॥

भक्षणम् । न॰ द्रवेतरद्रव्यस्यगलाधःकरणे । नादे । अदने । खादने । भखना॰ खाना॰ इतिभाषा । भक्षेर्ल्युट् ॥ यथाशाकंतथामांसकरेणाकथितंदधि । तर्जन्यादन्तधावश्च सद्योगोमांसभक्षणम् ॥

भक्षणीयम् । त्रि॰ भक्ष्यद्रव्ये । भक्षणयोग्ये ॥ भक्ष्यतेयत् । भक्ष॰ । अनीयर् ॥

भक्षपत्रा । स्त्री॰ नागवल्ल्याम् ॥

भक्षित । त्रि॰ कृतभक्षणवस्तुनि । चर्विते । प्रत्यवसिते । खादिते । अभ्यवहृते । अशिते । भुक्ते । खायगिया॰ इ॰ भा॰ ॥ भक्ष्यतेस्म । भक्ष॰ । क्त ॥

भक्ष्य । त्रि॰ अदनीयद्रव्ये । अपूपादौ ॥ दन्तैः खण्डंखण्डंकृत्वायत् भक्ष्यते॰ तद्भक्ष्यम् । खरविशदमभ्यवहार्यंभक्ष्यमितिव्याख्यातारः । खरंकठिनम्॰ विशदंविविक्तावयवत्वाद॰ भक्ष्यमित्यर्थः ॥ यतप्रत्याम्लाश्चभक्षयतेस्तत्त्वप्रयोगात् ॥ भक्ष्यस्वनाम्नःक्षुत्प्रतिघातार्थमुपादीयते॰ शक्यस्वानेनक्षमांसादिभिरपिक्षुत्प्रतिहन्तुम् । तत्रनियमक्रियतेइदम्भक्ष्यमिदमभक्ष्यमितिमहाभाष्यम् ॥ भक्ष्यस्वनामेत्यस्यतद्धवतियदितिशेषइतिविवरणम् ।

भक्ष्यकार । त्रि॰ पिष्टकादिखाद्यद्रव्यविक्रयजीविनि । आपूपिके । कांदविके । कंदोइ॰हलवाई॰ इ॰ भा॰ ॥ भक्ष्य करोति । कर्मण्यण् ॥

भक्ष्याभक्ष्यम् । न॰ खाद्याखाद्यद्रव्ये ॥ यथा । भक्ष्याभक्ष्याण्यनेकानिनानाशास्त्रेषुविशेषतः । अवशिष्टाययामनुस्मृत्याकार्योविनिर्णयः ॥

भल्याला‍बू । स्त्री० राजालाब्वाम् ॥

भग । पु० भाग्ये ॥ ऐश्वर्यादिषु ॥ यथा । ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यधर्मस्ययशस श्रिय । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव षसाभगइतीङ्गना ॥ सूर्ये । रवौ ॥ भज्यते । भजसेवायाम् । पुंसीतिघ । खनोघचेतिघित्करणाद्वा घ ॥

भगम् । न० स्त्रीचिह्ने । योनौ । वराङ्गे । उपस्थे । स्मरमन्दिरे । रतिगृहे । जन्मवर्त्मनि ।। तस्य लक्षणं यथा । विस्तीर्णं चगभीरं च द्विविध भगलक्षणम् । तद्गुणा यथा । कूर्मपृष्ठ गजस्कन्ध पद्मगन्ध सुकोमलम् । अकोमल सुविस्तीर्णं पचैते चभगोत्तमा ॥ तद्दोषा यथा । शीतलं निम्नमत्युष्णं गोजिह्वासदृश परम् । इत्युक्तं कामशास्त्रज्ञैर्भगदोष चतुष्टयम् ॥ विस्तीर्णमुषलयोज्य गभीरंब शवीजकम् ॥ श्रुति ॥ श्रियि ॥ वीर्ये ॥ इच्छायाम ॥ ज्ञाने ॥ वैराग्ये ॥ कीर्त्तौ ॥ माहात्म्ये ॥ ऐश्वर्ये ॥ यत्ने ॥ धर्मे ॥ मोक्षे ॥ रूपे ॥ स्थियि । सौभाग्ये ॥ कान्तौ ॥ सूर्य । तपने ॥ चन्द्रे ॥ पूर्वफल्गुनीनक्षत्रे ॥ पूर्वफल्गुन्योर्देवतायाम् ॥ पुंसागुह्यमुष्कमध्यभागे ॥

भगण । पुं० नक्षत्रसमूहे ॥ यद्वा । भग मायासमाख्यातायोनि सर्वस्यसायत । तद्वतीतितद्दीशानीनाम्नाभगवतीस्मृतेतिशिवपुराणान्तर्गतोमासहितोक्तं सर्वकारणत्वाद्योनिस्थानापन्नायामायाशक्तिस्तस्यास्वामिनीत्वात्तद्वतीयासच्चिदानन्दरूपिणीदेवीसाभगवतीपदेनोच्यते ॥

भगदत्त । पु० नरकासुरस्यज्येष्ठात्मजे ॥ यथा । सकरीभगदत्तेनप्रेर्यमाणोमुहुर्मुहु । नकरोतिवचस्तस्य दरिद्रस्य वयोषित ॥

भगदैवतम् । न० पूर्वफल्गुनीनक्षत्रे ।। वृहस्पतेर्जन्मभे ॥

भगन्दर । पु० अपानदेशेव्रणरोगविशेषे ॥ तद्रूपमाह । गुदस्यद्व्यङ्गुलेक्षेत्रे पार्श्वत पिडकार्तिकृत् । भिन्नोभगन्दरोज्ञेय सचपञ्चविधो भवेत् ॥ आर्त्तिकृत् पीडाकृत । पञ्चविध ०वातिकपैत्तिकश्लैष्मिकसान्निपातिकशल्यजभेदै ॥ भगदारयति । भगेचदारेरितिकाशिकोक्तो खच् । मुम ॥ तथाचभोज । भग परिमन्ताच्चगुदवस्तीतथैव च । भगवद्दारयेद्यस्मात्तस्मादेष भगदर ॥ इ० । भजन्त्यनेनेतिभगमेहनम । भजन्त्यस्मिन्निति भगं योनि । अत्रभगशब्दे नद्वयमप्य

भिहितम् । भगवत् ० योनिवत् ॥ कटीकपालनिस्तोदृदाहकगडूरुजादय । भवन्तिपूर्वरूपाणिभविष्यति भगन्दरे ॥ कटीकपालमत्रकटीफलकम् ॥ अथास्यपिडकामेवतथायलादुपाचरेत । शुद्धदेहस्यसुतिर्स काद्यैर्यापाकनगच्छति ॥ लङ्घन स्वेदन लेप विम्लापनविरेचनैः । रक्तमोक्षादिभि शीघ्र गुदजापिडकाजयेत ॥ तथायत्नं भिषक्कुर्याद्यथापाक नियच्छति । अपक्वा वाथ पक्वा वाजलौकापातन हितम् ॥ तदभावे तुशृङ्गाभ्यामिदरक्तस्यमोक्षणम् ॥ गुग्गलु त्रिफलायुक्तपीत्वा नश्येद्भगन्दर ॥

भगभक्षक । पुं० कुण्डाशिनि। कुटना० इ० भा० ॥ तस्यान्न भक्षणे निषेधोयथा । योवान्यवै 'परित्यक्त साधुभिर्ब्राह्मणैरपि । कुण्डाशीयस्ततस्यान्न भुक्त्वाचान्द्रायण चरेदिति ।

भगवान् त्रि० अचिन्त्यैश्वर्यादिगुणे ० ईश्वरशब्दवाच्ये ॥ भग माहात्म्य षड्विधमैश्वर्यं चनित्यमप्रतिबन्धेनयत्रवर्त्तते ० सभगवान् नित्ययोगेमतुप् ॥ उत्पत्ति निधनञ्चैवभूतानामागतिङ्गतिम् । वेत्तिविद्यामविद्याञ्चसवाच्योभगवानिति विष्णुपुराणम् ॥ पूजावति

। पुञ्चर्ये ॥ आत्मनि ॥ त्रि० ॥

भगवती । स्त्री० अचिन्त्यैश्वर्यायामाद्यायाम् । गौर्याम् । दुर्गायाम् । परस्याप्रकृतौ ॥ तस्या स्वरूप यथा । यथानित्योहिभगवान्नित्याभगवतीतथा ॥ स्वमाययातिरोभूतातत्रेशे प्राकृतेलये ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्त सर्वं मिथ्यैवकृत्रिमम् । दुर्गासत्यस्वरूपासाप्रकृतिर्भगवान्यथा सिद्धेश्वर्यादिकसर्वंयस्यामस्तियुगेयुगे । सिद्ध्यादिकैर्भगोक्तैर्यस्तां नभगवतीस्मृता ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥ अपिच । सैव्यतेयामुरै सर्वैस्ताञ्चैवभजतेयत । धातुर्भजे तिसैवायाभगवत्येवसास्मृतेति ॥ चतुर्व्यूहात्मकभगवत्यास्वरूपक्रमेणदर्शितश्रीदेवीभागवते । तद्यथा । सर्वस्याद्यामहालक्ष्मीर्वरेश्वराशक्तिरुत्तमा । सात्विकीयमशैपालाजगत्पालनतत्परा ॥ सृजतेयारजोरूपासत्त्वरूप चपालने । सहारचतमोरूपात्रिगुणासासदामता ॥ निर्गुणापरमाशक्ति ' सर्वकामफलप्रदा । सर्वेषाकारणसाहिब्रह्मादीनानृपोत्तमा ' ॥ सर्वस्याद्येति। एकापालयितीसात्विकीमहालक्ष्मीर्विष्णुशक्ति सर्वप्रपञ्चस्याद्येयम् । द्वितीयातु० सृजतेयारजोरूपासा० सत्वरूपाचपालने० इतिपुनस्त

क्तिरनुवादरूपा सहारेतमोरूपा-यासैयत्तृतीयाशक्ति । एतासाना-मानिप्रथमस्कन्दएवोक्तानि। तथा स्तुसात्विकीशक्तीराजसीतामसीत-था। महालक्ष्मीसरस्वतीमहाकाली तिता स्त्रियइति । ननुरहस्ये तु० सत्वाख्ये नातिशुद्धे नगुणेनेन्दुप्रभ दृधाऽ इतिवचनेनमहालक्ष्मीरजोगु णासरस्वतीसत्वगुणेतिलभ्यतइति-चेन्न । कल्पभेदेनगुणभेदव्यवस्था या सुस्थत्वात् । एतासाचशक्ती-नाशक्तस्वरूपाव्यतिरेकाद्ब्रह्माश्रय विहायावस्थान सम्भवेन०तत्तद्रू-पाविर्शिष्ट ब्रह्मैवमहालक्ष्म्यादिना मकमिति ध्येयम् ॥ निर्गुणेति । अथयागुणत्रयकारणभूतासाम्याव-स्थात्मिकासानिर्गुणा०त० ।अपिप राशक्तित्वे न०ब्रह्माश्रयविनाऽवस्था नासम्भवेन० साम्यावस्थमायोपाधि कब्रह्मैव०पराशक्तिमायाभु नेश्व-रीशब्दवाच्य भवति । सर्वंचेदमुपो-त्वातेस्पष्टम् । तत्रनिर्गुणासर्वे-षाकारणमित्याह । सर्वाकारणा साहीति । सर्वकारणत्वानवस्था भियाकस्मादप्युत्पत्त्यभावेननित्य-त्वमुक्तम् । तेनचकीयशक्ति कुतो जातेत्याशङ्कोसरदत्त भवति ॥ रूपच तुष्टयमध्ये प्याह । निर्गुणासर्वया-ख्यातुमशक्यायोगिभिर्नृपा । सगु-

णासुखसेव्यासाचिन्तनीयासदाबुधै ॥ अयोगिभिरितिच्छेदः । अयो गिभिर्निर्विकल्पसमाधिरहितैर्निर्गु णाख्यातुमशक्यायोगिबुद्धिगम्यै वेति त्यर्थ । तथाचश्वेताश्वतरैध्या-नयोगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्ति स्वगुणैर्निगूढामिति । मध्यमाधि-का रिणामयोगिनान्तुसगुणामहा-लक्ष्म्यादिरूपाचिन्तनीयेत्यर्थ । तदुत्तरामूलप्रकृतेरेवसर्वोपास्य-त्वमितिरहस्यम् । सर्वंचेदशक्तित-त्वविमर्शिन्यास्पष्टम् ॥ पूज्यायाम् ॥ उगित्वान्ङीप् ॥

भगवत्पदी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भगवत्पूज्यपाद । पु० श्रीशङ्कराचार्ये ॥

भगवद्द्रुम । पु० तगरवृक्षे ॥

भगवद्धर्म । पु० हरिपरितोषकैकादश्यादिनियमस्वरूपे धर्मे ॥ त्रि०त द्विशिष्टे ॥

भगवद्भक्त । त्रि० स्थितप्रज्ञे ॥ य० । दैवाधीनजगत्सर्वंम् जन्मकर्मशुभा शुभम् । तयोगाश्चवियोगाश्चनचदै वात्परबलम् ॥ कृष्णायत्तश्चतद्दैव सदैवात्परतस्तत । भजन्तिसततं सत परमात्मानमीश्वरम् ॥ दै-व वर्द्धयितुशक्त क्षय कर्तुं स्वली लया । नदैवबद्धस्तद्भक्तश्चाविनाशी चनिर्गुण ॥

भगालम् । न० नृकरोटिकाया म् । नृमस्तके ॥ भनक्ति । भञ्जो श्रामर्दने । बाहुलकात् कालन् । नलोप । न्यङ्क्वादित्वात् कुत्व म् ॥

भगाली । पुं० चन्द्रमौली । सदाशि वे ॥ भगालमस्यास्ति । इनि ॥

भगिनी । स्त्री० सहोदरायाम् ॥ स्वसरि ॥ भग कल्याणम् ० इच्छा वास्त्यस्या । । इनि । ङी प् ॥

भगनीपति । पुं० आवुत्ते ॥ भामे । । भगिन्या ' पति ॥

भगीरथ । पुं० सूर्यवंशीयनृपति विशेषे । दिलीपात्मजे ॥ योहि गङ्गास्वर्गादानीयभागीरथीतिसज्ञा चकार ॥

भगोल । पुं० भपञ्जरे । नक्षत्रचक्रे ॥

भगो । अ०) हेभगवन्०

भगो । अ०) इतिसम्बोधने ॥

भग्न ' । त्रि० पराजिते ॥ स्फुटिते । फूटा० इ० भा० ॥ भङ्गे ॥ तोड़ा० इ० भा० ॥ यथा । चिरकालोषित' जीर्णं कीटनिष्कुषितधनु । । किं चित्र यदिरामेणभग्न क्षत्रियकाम्नि के ॥ भञ्जे : क्त ॥ न० रोगविशेषे । अस्थिविश्लेषलक्षणे ॥

भग्नपादर्क्षम् । न० पुष्कराख्यनक्षत्र षट्के ॥ यथा । पुनर्वसूत्तराषाढाः कृत्तिकोत्तरफल्गुनी । पूर्वभाद्र विशाखर्क्षं चषड् तेपुष्करा स्मृता० ॥ भग्नपादर्क्ष संयोगात्० द्वितीया द्वादशीषष्ठि । सप्तमीचार्कमन्दारे जायतेजारजोध्रुवम् ॥

भग्नपृष्ठ । पु० सम्मुखे ॥ इ० त्रि० शेष ॥

भग्नसन्धि । पु० शरीरस्थसन्धिस्था नभग्नरोगविशेषे ॥ तस्यौषध यथा । अभयात्रिफलाव्योष सर्वैरेभि समौकृतं । तुल्योगुग्गुलुनायो ज्योभग्नसन्धिप्रसारक ॥

भग्नसन्धिकम् । न० घोले ॥

भग्नात्मा । पु० चन्द्रमसि ॥

भग्नाश । त्रि० हताशे ॥

भग्नी । स्त्री० भगिन्याम् ॥

भङ्गारी । स्त्री० दंशे ॥

भङ्क्ता । त्रि० भङ्गकर्त्तरि ॥ भनक्ति । भञ्जो० । तृच् ॥

भङ्ग । पुं० तरङ्गे । वीच्याम् । ऊ र्म्योर्म्याम् ॥ भज्यते । भञ्जो० । क र्मणिघञ् ॥ जयविपर्यये । पराजये । भञ्जनम् । घञ् ॥ भेदे ॥ रोगविशे षे ॥ रोगमात्रे ॥ स्फोटने ॥ कौटि ल्ये ॥ भये ॥ विच्छित्तौ ॥ जलनि र्याणे ॥ न० खण्डे ॥

भङ्गवासा । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

भङ्गसार्थ '। त्रि० कुटिले ॥

भङ्गा । स्त्री० शणाख्यशस्यान्तरे । मा

तुलान्याम् ॥ इन्द्राशने । विजयायाम् । भाङ्ग० इ० भा० । भङ्गाकफहरीतिक्ताग्राहिणीपाचनीलघु । तीक्ष्णोष्णापित्तलामोहमदवाग्वह्निवर्द्धनी ॥ भज्यतेऽनया । भञ्जो० । अकर्त्तरिचेतिहलश्चेतिवा० घञ् । टाप् ॥ चित्रतायाम् ॥

भङ्गाकटम् । न० भङ्गारजसि ॥ अलाबूतिलेति० कटच् ॥

भङ्गान । पु० मत्स्यविशेषे ॥ दीर्घजङ्गले । भाङ्गन० इ० गौ० दे० भा०

भङ्गि । स्त्री० भक्तौ ॥ वीच्याम् ॥ विच्छेदे ॥ कौटिल्यप्रभेदे । त्रिभङ्ग्याम् ॥ विन्यासे । भङ्गे ॥ व्याजे ॥ छलनिभे ॥ नानाविधशब्दरचनावैदग्ध्यविशेषाभङ्गयन्तीतिव्याख्यातार ॥ भङ्गस्यकरणम् । तत्करोतीतिण्यन्तादिच् ॥

भङ्गिमा । पु० भङ्ग्याम् ॥ यथा । अधरेकज्जलचारुदृशोस्ताम्बूलरङ्गिमा । प्राणनाथकिमेतत्तेवेशविन्यासभङ्गिमा ॥

भगी । स्त्री० त्रिभङ्ग्याम् । कौटिल्ये । अगमनोहरविन्यासे ॥ जानाभिमानमलवागिवचोविभगीभगीशतनयनयोरपिचातुरीच । आभीरनन्दनमुखाम्बुजसगशसौवशीरवोयदिनमामवशीकरोतीत्युद्भट

भगुर । पु० नद्यावक्रे । त्रि० कुटिले । वक्रे ॥ नश्वरे ॥ भज्यतेस्वयमेव । भञ्जो० । भञ्जभासेतिघुरच् ० कर्मकर्त्तर्येव ॥

भगुरा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥

भङ्ग्यम । न० भागीने ॥ भगायाभवनक्षेत्रम् । विभाषातिलमाषोमाभङ्गाणुभ्य इ०पक्षेयत् ॥ भंगार्हे । भङ्गमर्हति । दण्डादित्वाद्यत् ॥

भचक्रम् । न० राशिचक्रे ॥ यथा । भमावर्त्तीभचक्रेस्मिन्ध्रुवोनाभौव्यस्थित । आराचक्रेत्विन्दुभौमौशुक्रजीवशनैश्वरा ॥ राहु केतुरगस्त्यश्चनक्षत्राण्यथराशय । यदादित्युसुअष्टासुमेरोर्भूगोलकोद्भवा ॥ छायाभवेत्तदारात्रि स्याच्चतद्विरहाद्दिनम् । सूर्येन्द्वोरुपरागस्तुगोलच्छाययाभवेत् ॥ अन्योन्ययोस्तयोरेवकारणात् । ग्रासमोक्षौतुजायेतेतत्रात पूर्वपश्चिमौ ॥ तत्रपुण्यफलाद्भागक्रतोराहोस्तुविष्णुनेत्यादौ वह्निपुराणेभेदनामाध्याय ॥ अथभचक्रभ्रमणव्यवस्थामाहसिद्धान्तशिरोमणौ ॥ निरक्षदेशेक्षितिमण्डलोपगौध्रुवौनर पश्यतिदक्षिणोत्तरौ । तदाश्रित खेजलयन्त्रवत्सदाभ्रमद्भचक्र निजमस्तकोपरि ॥ उदग्दिशंयातियथायथानरस्तथातथाखान्नतमृक्षमण्डलम् । उदग्ध्रुवपश्यतिचोन्नत

चितैस्तदन्तरैर्योजनजा पलाश्का ॥ योजनसङ्ख्याभाश्र२६०गुणिता कुपरिधिहृता४९६७भवन्त्य शा भूमौकच्छायावाभागेभ्योयोजनानिच व्यस्तम् ॥ इति ॥

भजन् । त्रि० विभजति । भागकर्त्तरि ॥ सेवाकर्त्तरि । सेवति ॥ भजति । भजसेवायाम् । लट शत्रादेश ॥

भजनम् । न० भक्तौ ॥ भाग सेवायाम् ॥ भजेभावेल्युट् । दारास्तेयेभजनसहायापुत्रास्तेयेतद्धनकाया । धनमपितद्वद्वरिभजनार्थैनोर्च्चे देत तसर्वंव्यर्थम् ॥

भजमान । त्रि० औपयिके । न्यायागते ॥ शरणागते ॥ भजतेफलमनुवध्नाति । भज० । ताच्छील्येति० चानश्० शानच्वा ॥ भागकर्त्तरि ॥ सेवाकर्त्तरि ॥

भजिष्णु । त्रि० भजनशीले ॥

भञ्जक । पु० त्रि० भञ्जनकर्त्तरि ॥ भनक्ति । भञ्जो० । लट शतृ ॥

भञ्जनम् । न० खण्डने ॥ भञ्जोभावेल्युट् ।

भञ्जनक । पु० मुखरोगविशेषे । यथा । वक्त्रं वक्रं भवेद्यस्यदन्तभगश्च जायते । कफवातकृतोव्याधि स भञ्जनकसंज्ञित ॥

भञ्जन । पु० देवकुलोद्भूततरौ । कांचिमे ॥

भञ्जा । स्त्री० अन्नपूर्णायाटव्याम् ॥

भञ्जित । त्रि० खण्डिते ॥

भट । पु० योद्धरि । वीरे ॥ पामरविशेषे ॥ म्लेच्छप्रभेदे ॥ मिथ्याभाषिणिसेवके ॥ रात्रिचरे ॥ वर्णसङ्करजातिविशेषे ॥ यथा । वह्नकारा इटोजातोनटिक्यावरवाहक । इ० प० पु० ॥ भटति । भटभृतौ । पचाद्यच् ॥

भटा । स्त्री० वृन्दावाकुण्ड्याम् । राखालशसा० इ० द० भा० ॥

भटित्रम् । न० शूलाकृते । शूल्य । शलपक्वमांसे । शूला० पू० भा० । भटतिभक्ष्यतेवा । भट० । अशित्रा वित्ति० इत्र ॥

भटी । स्त्री० भटयोषिति ॥

भट्ट । पु० मीमांसकविशेषे भाट० इ० भा० प्र० वर्णसङ्करजातिविशेषे ॥ तस्योत्पत्तिर्ब्रह्मवैवर्त्त यथा । वैश्यायाशूद्रवीर्येण पुमानेकोवभूव ह । सभट्टोवावदूकश्चसर्वेषास्तुतिपाठक ॥ अपिच तत्रैव । क्षत्रियाद्विप्रकन्यायाभट्टोजातोनुवाचक । इति ॥ शिविरान्शिकिरान्ध्यातस्यवासोदेय । यथा । भट्ट वैद्य पुष्पकारस्थापयेच्छिविरान्तिके । इ० ॥

भट्टाचार्य । पु० भट्टाचार्ययोर्मताभिज्ञे ॥ तुतातभट्टमतंमीमांसाशास्त्रम् उदयनाचार्यमतन्यायशास्त्रम्०एत

दुभयमतनिष्णातोभट्टाचार्य ॥

भट्टार । त्रि॰ पूज्ये ॥ भटति । भट । क्विप् । भट् चासौतारश्च । पृषोदरादि ॥ भट्ट ऋच्छतिवा । कर्म्मण्यण् ॥

भट्टारक । पु॰ नाट्यवाचा॰नृपे । नाट्योक्ता॰देवे ॥ तथा॰ तपोधने ॥ त्रि॰ पूज्ये ॥ भटति । भटपरिभाषणे । क्विप् । भट् चासौतारकश्च । पृषोदरादित्वात्॰ ष्टुत्वनिषेधेन ॥ भट्ट स्वामित्वम्॰ऋच्छतिवा । कर्म्मण्यण् । तत स्वार्थेक ॥

भट्टारकवार । पु॰ अदित्यवारे ॥

भट्टि । पु॰ सनामप्रसिद्धे रामकथाश्रयेमहाकाव्ये ॥

भट्टिनी । स्त्री॰ नाट्योक्ताऽकृताभिषेकायाराजयोषायाम् ॥ ब्राह्मण्याम्

भड । पु॰ वर्णसङ्करजातिविशेषे ॥ सतुलेटात्तीवरकन्यायाजात । यथा । लेटस्तीवरकन्यायाजनयामास षण्नरान् । माल्ल मल्ल मातरञ्च भडकोलस्वकन्दरम् ॥ द्र॰ ब्र॰ वै॰ पु॰ ॥

भडाग्नि । पु॰ अग्निविशेषे ॥ भड भडइतिशब्दयुक्तो वह्नी ॥

भडिल । पु॰ शूरे ॥ सेवके ॥ भडइतिसौत्रोधातु । सलिकल्यनिमहिभडिभ डिश डिपि ंडितु डिकु किभूभ्यइलजिति॰ इलच् ॥

भणित । त्रि॰ कथिते । शब्दिते ॥

भणिति । स्त्री॰ वाचि ॥

भण्टाकी । स्त्री॰ वार्ताक्याम् ॥ भण्यते॰ भण्यतेवा । भटभृतौ॰ भणश्च ब्देवा । पिनाकादयश्चेतिसाधु ॥ वृहत्याम् ॥

भण्टिका । स्त्री॰ वृन्ताके । भटा॰ भण्टा॰ इ॰ भा॰ ॥

भण्टुक । पु॰ श्योनाकवृक्षे ॥

भण्ड । पु॰ चाटुवटौ । अश्लीलभाषिणिभाण्ड॰इ॰भा॰ ॥ भण्डते । भडिकल्याणे॰ पचाद्यच् ॥

भण्डक । पु॰ खञ्जनखगे ॥

भण्डनम् । न॰ कवचे ॥ युद्धे ॥ खलीकाकारे ॥

भण्डहासिनी । स्त्री॰ वेश्यायाम् ॥

भण्डि । स्त्री॰ वीच्याम् ॥

भण्डिका । स्त्री॰ मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डिर । पु॰ भण्डिले ॥ शिरीषवृक्षे ॥ रलयोरैकत्त्वम ॥

भण्डिल पु॰ । शिरीषवृक्षे भण्डति । भडिकल्याणे ॰ परिभाषणेवा । सलिकलीति॰ इलच् । त्रि॰ दूते । शुभे ॥ शिल्पिनि ॥

भण्डी । स्त्री॰ मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्डति । भण्डश्चाभण्डने । पचाद्यच् । गौ॰ ङीष् ॥ शिरीषवृक्षे ।

भण्डीतकी । स्त्री॰ मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डीर । पु॰ कोविदारे । काञ्च

नारे ॥ तण्डुलीयबीजे ॥ गिरी
षबृचे ॥ भण्डेरीरन् ॥
भण्डीरलतिका । स्त्री॰ मञ्जिष्ठाया
म् ॥
भण्डीरी । स्त्री॰ मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डआमर्दने । वा॰ इरन्
गौ॰ ॥
भण्डील । पु॰ मञ्जिष्ठायाम् ॥
भण्डुक । पु॰ मत्स्यविशेषे । भाकुर॰
ड॰ गौ॰ दे॰ भा॰ ॥
भण्डूक । पु॰ श्योनाकवृक्षे ॥
भदन्त । पु॰ सौगतादिबुद्धे ॥ सुते
जसि ॥ मायादेवीसुते ॥ त्रि॰ प्रव्र
जिते ॥ पूज्ये ॥ भदते ॥ भदिक
ल्याणेसुखेच । भन्देर्नलोपश्चेतिझ
च् ॥
भद्राक । पुं॰ न॰ मगले ॥ भन्दते।
भदि॰ । पिनाकादित्वात्मा
धु ॥
भद्रम् । न॰ कल्याणे ॥ शर्मणि ।
सौख्ये ॥
भद्र । पु॰ शिवे ॥ खञ्जरीटे ॥
बृषभे ॥ कदम्बके । करिजाति
विशेषे ॥ मवशुक्लबलान्तर्गतबल
देवे । रामचरे ॥ स्नुह्याम् ॥ न॰
मङ्गले ॥ मुस्ते ॥ काञ्चने ॥ त्रि॰
श्रेष्ठे । भन्दनीये ॥ सुत्ये ॥ सा
धौ ॥ पु॰ स्त्री॰ करणान्तरे ।
विष्टिसंज्ञके ॥ मृणाले ॰ । भन्द

ते । भदि॰ । ऋज्रेन्द्रेति रन्॰
भन्देर्नलोपश्चनिपात्यते ॥
भद्रक । पु॰ देवदारुणि ॥ सुपार्श्वा
ख्यविष्कम्भशैलमूले॰ धृतिमन्ना
मकाननम्॰ तत्रत्यह्रदे ॥ न॰
भद्रमुस्तके ॥ त्रि॰ मनोज्ञे
भद्रकगट । पु॰ गोक्षुरे ॥
भद्रकर्ण । पु॰ सिद्धस्थानविशेषे ॥
भद्रास्याद्भद्रकर्णके ॥
भद्रकर्णह्रद । पु॰ तीर्थविशेषे ॥
भद्रकर्णी । स्त्री॰ गन्धालिकायाम् ॥
॥ गोकर्णाधिवासिन्यादेव्याम् ॥
भद्रकाली । स्त्री॰ कात्यायन्याम् ।
महिषमर्द्दिन्याम् ॥ औषधीभेदे
। गन्धोल्याम ॥ भद्रं कल्याणं का
लयति वर्द्धयति । कर्मण्यण् भद्रा
चासौकालीचेतिवा ॥
भद्रकाशी । स्त्री॰ भद्रमुस्तायाम ॥
भद्रकुम्भ । पु॰ पूर्णकुम्भे । भद्रश्च
॰ भद्रोवाकुम्भ
भद्रगन्धिका । स्त्री॰ मुस्तके ॥
भद्रङ्कर । त्रि॰ क्षेमङ्करे । शुभङ्क
रे ॥
भद्रचूड । पु॰ स्नुहीभेदे । लङ्का
स्थायिनि ॥
भद्रज । पु॰ इन्द्रयवे ॥
भद्रतरुणी । स्त्री॰ कुब्जकवृक्षे ॥
भद्रतुरगम् । न॰ जम्बुद्वीपस्थनवव
र्षान्तर्गतवर्षविशेषे ॥ यथा ।

माल्यवज्जलधिमध्यवर्त्तियत् तत्, भद्रतुरगजगुर्वुधा ॥ द्र० सिद्धान्तशिरोमणि ॥

भद्रदन्तिका । स्त्री० दन्तीवृक्षप्रभेदे । क्षीरकाष्ठायाम् । जयावहायाम् ॥

भद्रदारु । पु० न० देवदारुणि ॥ न० सरलवृक्षे ॥ भद्रदारु ॥

भद्रदार्वादिक । पु० औषधगणविशे० ॥

भद्रनामा । पुं० काष्ठकुट्टखगे ॥

भद्रनामिका । स्त्री० त्रायन्तीवृक्षे । बहला०गौ० दे० भा० प्र० ॥

भद्रनिधि । पु० महादानविशेषे ॥

भद्रपर्णी । स्त्री० सुभगायाम् ॥ भद्रपतिर्यस्याः ० इतिविग्रहे०नित्यसपत्न्यादिष्वितिपतिशब्दस्यनान्तादेशे० नान्तलक्षणोङीप् ॥

भद्रपदा । स्त्री० प्रोष्ठपदासु । पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्रपदनक्षत्रयोः ॥ भद्र पद यासाम् ० ता । अचारोपाद्बहुत्व ॥

भद्रपर्णी । स्त्री० गम्भार्याम् ॥ भद्राणिपर्णान्यस्याः । पाककर्णेतिङीष् ॥ प्रसारण्याम् ॥

भद्रपीठ । पु० सिंहासने ॥

भद्रबलन । पु० बलरामे ॥

भद्रबला । स्त्री० लताविशेषे । प्रसारण्याम् । कटम्भरायाम् ॥ भद्रबलमस्याः ॥ बलायाम् ॥

भद्रमल्लिका । स्त्री० वेल्लीतिख्यातपुष्पे ॥

भद्रमल्ली । स्त्री० अपराजितायाम् ॥

भद्रमुञ्ज । पु० शरे । वृत्तुबेष्टने । सरकण्डा० द्र० भा० ॥

भद्रमुस्त । पु० भद्रमुस्तके ॥ भद्रासौमुस्तकश्च ॥

भद्रमुस्तक । पु० नागरमुस्तके ॥ भद्रासौमुस्तश्च ॥

भद्रमुस्ता । स्त्री० भद्रमुस्तके । गुन्द्रायाम् ॥

भद्रयवम् । न० कुटजफले । कलिङ्गे । इन्द्रयवे ॥ यवाकारबीजत्वाद्यवम् । भद्रञ्चतद्यव च ॥

भद्ररेणु । पु० ऐरावतहस्तिनि ॥

भद्रवट । पु० भौमतीर्थविशेषे ॥

भद्रवत् । न० देवदारुणि ॥

भद्रवती । स्त्री भद्रपर्ण्याम् ॥ कट्फले ॥

भद्रवर्मा । पु० नवमालिकायाम् नवाल्याम् । नवारा० द्र० भा० ॥

भद्रवल्लिका । स्त्री० गोपवल्ल्याम् । अनन्तमूल० द्र० भा० प्र० ॥

भद्रवल्ली । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥ माधवीलतायाम् ॥ लताविशेषे । शतभीरौ । अष्टापदिकायाम् ।

मदनमालो॰इ॰ हापरमाली॰इ॰ च॰गी॰दे॰भा॰ ॥

भद्रश्रयम् न॰ चन्दने ॥

भद्रश्री । पु॰ चन्दनवृक्षे ॥ भद्राश्रीरख्य ॥

भद्रसोमा । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥

भद्रा । स्त्री॰ रास्नायाम् ॥ कृष्णायाम् ॥ व्योमनद्याम् ॥ यथा । भद्रा तथोत्तरगिरीन् उत्तरांश्चतथाकुरून् अतीत्योत्तरमम्भोधिमभ्येतिमहामुने ॥ प्रसारिण्याम् ॥ कट्फले ॥ अनन्तायाम् ॥ तिथिभेदे । द्वितीयासप्तमीद्वादशीषु ॥ जीवन्त्याम् । अपराजितायाम् ॥ नील्याम् ॥ बलायाम ॥ शम्याम् ॥ वचायाम ॥ दन्त्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥ काश्मर्याम् ॥ सारिवाविशेषे । गवि ॥ काकोदुम्बरिकायाम् ॥ बुधशक्तिविशेषे । तारायाम् ॥ छायागर्भजातसूर्यकन्यायाम् ॥ श्रीकृष्णभगिन्याम् ॥ सुभद्रायाम् । दुर्गायाम् ॥ यथा । भद्रास्याद्भद्रकर्णीति ॥ विष्ट्याम् ॥ यथा । शुक्ले पूर्वार्द्धेऽष्टमीपञ्चदश्योर्भद्रैकादश्याञ्चतुर्थ्यां परार्द्धे । कृष्णेऽन्त्यार्द्धे स्यात्तृतीयादशम्योः पूर्वेभागेसप्तमीशम्भुतिथ्यो ॥ विशयविपरीद्राणिविष्टिसर्वंचवर्जयेत् । विष्टिशिरश्चिद्राणि

छिप्रं पृष्ठे कार्यं जयावहम् ॥

भद्राकरणम् । न॰ मुण्डने

भद्राक्ष । त्रि॰ शोभननेत्रे ॥

भद्रात्मज । पु॰ खड्गे ॥

भद्रारक । पु॰ अष्टादशक्षुद्रद्वीपान्तर्गतद्वीपविशेषे

भद्रालपत्रिका । स्त्री॰)

भद्राली । स्त्री॰) गन्धाल्याम् ॥

भद्रावती । स्त्री॰ कट्फलवृक्षे ॥

भद्राश्वम् । न॰ भुवोनववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । इलावृतवर्ष॰ भद्राश्वम्माल्यवत्प्राच्यांवर्षं भद्रजनाकुलम् ॥

भद्रासनम् । न॰ नृपासने ॥ भद्रञ्चतदासनं च ॥ तृतीययोगाङ्गविशेषे तद्यथा । सीवन्त्याः पार्श्वयोन्यर्स्तेद्गुल्फयुग्मं सुनिश्चलम् । वृषणाधःपादपार्ष्णी पाणिभ्यां परिबन्धयेत् ॥ भद्रासनं समुद्दिष्टं योगिभिः सारकाल्पितम् ॥

भद्रेश्वर । पु॰ काल्पग्रामस्थशिवे ॥ शिवप्राप्त्यर्थं दुर्गाराधितहिमालयस्थपार्थिवशिवलिङ्गे ॥

भद्रैला । स्त्री॰ स्थूलैलायाम् ॥

भद्रौदनी । स्त्री॰ बलायाम् । वरिआरा॰इ॰भा॰ । नागबलायाम् ॥

भन्दम् । न॰ कल्याणे ॥ प्रचाद्यम् ॥

भन्दिल । पुं॰ दूते न॰ शुभे ॥ कम्ये ॥

भनभुक । पु॰ भारतवर्षान्तर्गतदेशविशेषे ॥

भपञ्जर । पु॰ नक्षत्रचक्रे ॥

भपति । सुधांशौ ।। भानांपति ॥

भम । पु॰ धूमे ॥

भमरालिका । स्त्री॰ भद्गार्याम् । दंशे ॥

भमराली । स्त्री॰ मक्षिकायाम् ॥ दंशे ॥

भम्भासार . । पु॰ मगधराजविशेषे । श्रेणिके ।

भयम् । न॰ घोरे । भयङ्करे ॥ कुब्जकप्रसूने । प्रतिभये । दरे । त्रासे । भीतौ । भिया । साध्वसे । अनागतप्रतिकूलप्रतिसन्धाने ॥ तल्लक्षणानियथा । रौद्रशक्त्यातुजनित चित्तवैक्लव्यदं भयम् । व्याघ्रादिदर्शनाधीनचित्तवृत्तिविशेषे ॥ भयम् ॥ गर्भवासादिदुःखरूपम् । रागविषयस्य विनाशके समुपस्थितेतन्निवारणासामर्थ्यमात्मनोमन्यमानस्य दैन्यात्मकश्चित्तवृत्तिविशेष. ॥ सर्वान् विषयान्परित्यज्य ज्ञानमार्गेकथंजीवितव्यमितित्रास ॥ अनिष्टहेतूपनिपाते तत्परित्यागानर्हतासानम् ॥ परत स्वानिष्टसम्भावना ॥ भय द्वितीयाभिनिवेशत स्यात् ॥ यथा व्याघ्राद्बिभेति॰व्याघ्राधीनस्वनस्वीयमरण सम्भावयतीति ॥बिभेत्यस्मात् । ञिभीभये । अज्विधौ भयादीनामुपसङ्ख्यान नपुंसके क्तादिनिवृत्त्यर्थम् ॥ बिभेत्यनेनेति विग्रहे॰ एरजितिकरणेऽच ॥ भय द्विविधम् । दैवम्॰मानुषञ्च । यथा हकामकन्दक । हुताशनोजलं व्याधिर्दुर्भिक्ष मरण तथा । इतिपञ्चविध दैव मानुषव्यसन तत ॥ आयुक्तकेभ्यश्चौरेभ्य : परेभ्योराजवल्लभात् । पृथिवीपतिलोभाच्चनराणांप चधाभयमिति ॥ आगते भये॰अभीतवत्स्थातव्यम् । यथा । तावद्भयस्यभेतव्य यावद्भयमनागतम् । उत्पन्नेतुभयेतीव्रे स्थातव्य तैरभीतवत् ॥ पु॰ रोगे ॥

भयङ्कर . । पुं॰ डुण्डुलपक्षिणि । त्रि॰ भयोत्पादके । भैरवे । दारुणे । भीषणे । भयानके ॥ भयकरोति । मेघर्त्तिभयेषुकृञइति खच । मुमागम ॥ पु॰ यात्रायोगान्तरे ॥ यथा । एकर्क्षगौशुक्रजीवौक्षतामन्योन्यसप्तगौ । भयङ्कराख्योयोगोय यातुर्भीति प्रदायक. ॥

भयडिण्डिम । पुं॰ सङ्ग्रामपटहे ॥

भयद्रुत । त्रि॰ कान्दिशीके । भी त्यापलायिते ॥ भयदुद्रुवत् । द्रुगतौ । कर्त्तरि क्त । भयात्द्रुत । पञ्चमीतियोगविभागात्समास ॥

भयनाशिनी । स्त्री॰ भयनाशकर्त्र्याम् । विद्यायाम् ॥ त्रायमाणालताम् ॥

भयभीत । त्रि॰ त्रासेनातङ्किते ॥ यथा । एकतोभयभीतस्यप्राणिन: प्राणरक्षणम । नातोगुरुतमोधर्म: कश्चिदन्योस्तिवस्वरेति ॥ वह्निपुराणे शिविराजोपाख्यान ॥

भयभ्रष्ट । त्रि॰ भयद्रुते ॥

भयानक । पुं॰ व्याघ्रे ॥ राहौ ॥ शृङ्गाराद्यष्टरसान्तर्गतवष्ठरसे ॥ त्रि॰ भयानके । भीषणे ॥ विभेत्यस्मात् । त्रिभी॰ आनक । भीक्भियद्रुत्यानक: ॥

भयापह । पुं॰ राजनि ॥ परमेश्वरे ॥ भयं संसारजंमुमुक्षूणामपहन्तीति । हन॰ । अन्येभ्योपिदृश्यतइतिड: । भयमपवद्ध्यात्मा । व्याधिपिहनइतिड: ॥ त्रि॰ भयापहरणकर्त्तरि ॥

भयावह: । त्रि॰ भयङ्करे ॥

भर: । पुं॰ अतिशये । भरति । भृञ॰ । पचाद्यच् ॥ भरणं भर: । पुंसीतिघोषा ॥ अत्यद्व्यवाचित्वे त्रि॰ पुंस्त्वमेव । यजस्तत्वा: पुंसी तिवचनात् ॥ चतुर्थी ॥ भ नयन्त राति । रा॰ क ॥ यज्ञे ॥ भारे ॥ प्रीतिधराभराक्रान्ते शेषेनाराय या स्वयम् । लक्ष्मीवन्नोनजानन्ति सद्दापरवेदनाम् ॥

भरट । पुं॰ कुम्भकारे ॥ भृतके ॥ विभर्त्ति । डुभृञ॰ अनिदृश्यादिना॰ अटच् ॥

भरणम् । न॰ वेतने ॥ भृतौ । मूल्ये ॥ भ्रियते ऽनेन । भृञ॰ ल्युट् ॥ पोषणे ॥ यथा । भरणं पोष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् । नरकं पीडनेचास्यतस्माद्यत्नेन तं भरेत् ॥ पुं॰ भरणीनक्षत्रे ॥

भरणी । स्त्री॰ द्वितीयनक्षत्रे । यमदैवते ॥ तत्रजातस्यफलम्॰ यथा । सदापकीर्त्तिर्हि महापवादोनाना विनोदैरविनीतकाल: । जलेविलासी चपलःखल: स्यात् प्राणिप्रणीतोभरणीषु जातः ॥ प्राणिप्रणीत. प्राणिनि विप्रः ॥ पोषणे ॥ टित्वात् ङीप् ॥

भरणीभू । पुं॰ राहुग्रहे ॥

भरणीय: । त्रि॰ पोष्ये । भरणयोग्ये ॥

भरण्ड: । पुं॰ स्वामिनि । क्रमौ ॥ नृपे ॥ वृषे ॥ भरति । भृञ॰ । भरणम्इत्यन्भ्य: । वृषण्डन् ॥

भरण्डा । स्त्री॰ भूमौ ॥

भरण्यम् । न० वेतने । मूल्ये ॥ भरणे साधु । तत्रसाधुरितिय त् ॥

भरण्यभुक् । त्रि० वैतनिके । कर्मक रे । मूल्येनकर्म्मकुर्वति ॥ भरण्य वेतनभुङ्क्ते । क्विप ॥

भरण्या । स्त्री० वेतने ॥

भरण्याह्वा । स्त्री० रामदूतीतिगौ०दे० ख्यातायापूर्व्वपुष्प्याम् ॥

भरण्यु । पु० शरण्ये ॥

भरत । पु० नाट्यशास्त्रे ॥ अलङ्कारादिशास्त्रस्यसूत्रकारे०मुनौ ॥ रामानुजे ॥ शबरे ॥ क्षेत्रे ॥ भरतात्मजे ॥ देवर्षिविशेषे ॥ तन्तुवाये ॥ नटे ॥ भरतस्यमुनेः शिष्य । तस्येदमित्यण् । संज्ञापूर्वकत्वान्न वृद्धि ॥ यद्वा । बिभर्त्तिलाङ्ग । डुभृञ् । भृमृदृशीत्यतच् ॥ च न्द्रवंशीयनृपविशेषस्यदुष्यन्तस्यपुत्रे । शाकुन्तलेये । दौष्यन्तौ । सर्वदमने ॥ निरुक्तिरस्यश्रीभागवते । माताभस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसः । भरस्वपुत्रंदुष्यन्तमावमस्थाःशकुन्तलाम् ॥ इति ॥ ऋषभदेवादिन्द्रदत्तजयन्त्याकन्यायामुत्पन्नशतपुत्रान्तर्गतज्येष्ठपुत्रे ॥ यथा ॥ अथाहभगवानृषभदेवःस्ववर्षंकर्मक्षेत्रमनुमन्यमानःप्रदर्शितगुरुकुलवासोलब्धवरैर्गुरुभिरनुज्ञातोगृहमेधिनाधर्मानननुशिक्षमाणोजयन्त्यामिन्द्रदत्तायामुभयविधकर्मसमाम्नायमभियुञ्जन्नात्मजानामात्मसमानानाशतंजनयामास । येषांखलुमहायोगीभरतोज्येष्ठःश्रेष्ठगुणआसीत्‌ । येनेदंवर्षंभारतमितिव्यपदिशन्तीति ॥ पावकस्यपुत्रे ॥

भरतखण्डम् । न० भारतवर्षान्तर्गतकुमारिकाखण्डे ॥

भरतज्ञ । त्रि० नाट्यशास्त्रज्ञे ॥

भरतपुङ्गव । पु० गाङ्गेये । भीष्मे

भरतपुत्रक । पु० शैलूषे । नटे ॥

भरतप्रसू । स्त्री० कैकय्याम् ॥

भरताग्रज । पु० श्रीरामचन्द्रे ॥

भरथ । पु० लोकपाले ॥ बिभर्त्ति । डुभृञ् । भृञशिदिभ्यश्च ॥

भरद्वाज । पु० मुनिविशेषे ॥ व्याघ्राटे । भारुइ०गौ०दे०भा०प्र०पक्षिणि । भर्द्दल०इ०भा० ॥ गुरोः पुत्रे । उतथ्यपत्न्याम्ममतायांबृहस्पतेर्वीर्य्याज्जातेमुनिविशेषे ॥ अस्य नामनिर्वचनयथाविष्णुपुराणे । मूढे भरद्वाजमिमं भरद्वाजंबृहस्पते । यातौयदुक्त्वापितरौभरद्वाजस्ततस्त्वयम् ॥ इति ॥ भरन्द्वाजकौवाजोऽस्य ॥ यद्वा । भरद्वाजस्यापत्यम् । ऋष्यण् । संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभाव ॥

भरवाम् । पु० शिवे ॥ भरचन्द्रोस्त्य

स्य । मतुप् ॥ भरसहितायाम् ॥
भरिणी । स्त्री० हरिद्वर्णे । हरा०इ०भा० ॥
भरित . । पु० हरिद्वर्णे ॥ त्रि०तद्वति ॥ भृते ॥ पुष्टे ॥ परिपूर्णे । भरा०इ०भा० ॥ भर सञ्जातोस्य । ता० इतच् ॥
भरिता । स्त्री० हरितायाम् ॥
भरिमा । पु० भरणे ॥ कुटुम्बे ॥ भरति०बिभर्त्ति वा । भृञ्०डुभृञ्० वा । हृभृधृसृस्तृशृभ्य इमनिच् ॥
भरु । पुं० स्वर्णे । कनके ॥ हरे । -शिवे ॥ भर्त्तरि । स्वामिनि । भरति०बिभर्त्ति वा । भृञ्०डुभृञ् वा । भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमसजिभ्य उ : ॥
भरुज । पु० चुद्रशृगाले ॥
भरुटम् । न० निष्क्काथपक्वमांसे ॥
भरुटकम् । न० भृष्टामिषे ॥
भर्ग॑ । पु० स्मरहरे । शिवे ॥ भजते । भृजोभर्जने । प० घञ् । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वम् ॥ भृज्यन्ते कामादयोऽभेने तिवा । हलश्चे तिघञ् ॥ भृज्यते० पच्यते जगद् नेनेतिवा ॥ सवितृमण्डलगतादित्यरूपे पुरुषे ॥ चिन्तयामोवय भर्गं धियोयोन : प्रचोदयात् । धर्मार्थकाममोक्षेषु बुद्धिवृत्ती : पुन : पुन ॥ चपित्र । भसज पाकेभवे हातुर्यस्मात् पाचयते स्य सौ । भाजते दीप्यते यस्मात्जगन्वा न्ते हरत्यपि ॥ कालाग्निरूपमास्थाय सप्तार्चि : सप्तरश्मिभि । भाजते यत् स्वरूपेण तस्माद्भर्ग : सउच्यते ॥ भे तिभीषयते लोकान् रेति रञ्जयते प्रजा । गत्यागच्छत्यजस्र योभगवान् भर्ग उच्यते ॥ इतियोगियाज्ञवल्क्य : ॥
भर्ग॑ । न० तेजसि ॥ भर्जते । भृजोभर्जने । अञ्च्यञ्जियुजिभृजिभ्य कुश्चेत्यसुन्० कवर्गश्चान्तादेश : । भर्गसी० इत्यादि ॥ स्वरूपभूते तेजसि ॥
भर्ग्य॑ । पुं० शिवे ॥ भजते । भृजी० । ऋहलोर्ण्यत् । चजोरिति कुत्वम् ॥
भर्जनम् । न० भृष्टौ । भूलना० इ० भा० ॥
भर्ज्जि॑त । त्रि० दग्धे॥ भृजी० । क्त ॥
भर्त्त॑व्य । त्रि० भरणीये । पोषणीये ॥ वृद्धौचमातापितरौसाध्वीभार्या सुत . शिशु : । अप्यकार्यशतं कृत्वाभर्त्तव्यामनुरब्रवीत् ॥
भर्त्ता । पुं० स्वामिनि । नाथे । पत्यौ । परिवृढे । नेतरि ॥ विष्णौ ॥ . प्रपञ्चस्याधिष्ठानत्वेभरणात् ॥ बिभर्त्ति स्वाध्यस्त सर्वमधिष्ठान

तयाधारयति सत्तास्फूर्त्ति॑प्रदाने
नपोषयतिवेति विभर्त्ति॑धारणपो
षणार्थात्तृच् ॥ त्रि॰ धातरि ।
धारके ॥ सुखसाधनस्यदातरि ॥
देहेन्द्रियमनोबुद्धीनांसङ्घातानां॰
चैतन्याभासविशिष्टानां॰स्वसत्तया
स्फुरणेन धारयितरि ॥ बिभर्त्ति॑
भरतिवा । डुभृञ्॰ भृञ्॰वा ।
तृच् ॥

भर्त्तृ॑दारक । पु॰ नाट्योक्त्यायुव
राजे । द्रियते । दृङ् आदरे॰
तुदादि । ण्वुल् । भर्त्तू॑राज्ञो
दारक ॥

भर्त्तृ॑दारिका । स्त्री॰ नाट्योक्तौराज
कन्यायाम् ॥ भर्त्तू॑राज्ञोदारि
का ॥

भर्त्तृ॑प्रपञ्च । पु॰ औपनिषद मन्ये
वेदान्तानाव्याख्यातृविशेषे ॥

भर्त्तृ॑स्थानम् न॰ तीर्थ॑विशेषे ॥
यत्रकार्त्ति॑केयस्तिष्ठति ॥

भर्त्तृ॑हरि । पु॰ व्याकरणकारिका
कर्त्त॑रिऋषिविशेषे ॥ स्वनाम्नाप्र
सिद्धकाव्यकर्त्त॑रिराजविशेषे ॥
सचविक्रमादित्यराजभ्राता ॥

भर्त्स॑नम् । न॰ अपकारगिरि । चौ
रोसित्वघातयिष्यामित्वामित्याद्य
पकारार्थ॑वचने ॥ भर्त्स॑तर्ज॑सन्तर्ज॑
ने । ल्युट् ॥

भर्त्स॑पत्रिका । स्त्री॰ महानीत्या

म् ॥

भर्त्सि॑त । त्रि॰ अधिक्षिप्ते ॥

भर्म्म॑म् । न॰ ॥ स्वर्णे॑ ॥ भृतौ ॥
नाभौ ॥

भर्म्म॑कम् । न॰ रोगविशेषे ॥ विड
ङ्गे ॥ कलधौते । सुवर्णे॑ ॥

भर्म्म॑ण्या । स्त्री॰ गणिकाशुल्के ॥

भर्म्म॑ । न॰ भारे ॥ काञ्चने ॥ भृतौ
। भरणे । पोषणे । कुमारभृत्या
कुशलैरधिष्ठितेभिषगिभिराप्तै रथ
गर्भभर्म॑णीति रघु॰ । अत्रगर्भहेम
प्रभृतिषुद्भूतिमल्लिनाथधृत शाश्वत
॥ नाभौ ॥ धुस्तूरे ॥ बिभर्त्ति॑॰
भरतिवा । भ्रियतेऽनेनवा । डुभृ
ञ्॰भृञ्॰ । मनिन् ॥

भलता । स्त्री॰ प्रसारण्यामोषधौ ।
राजबलायाम् ॥

भलन्दन । पु॰ कान्यकुब्जदेशीय
नृपविशेषे ॥

भलूक । पुं॰ भालुके ॥ भलते ।
भलभल्लपरिभाषणहिंसादानेषु
॥ उलूकादयश्चेतिसाधु ॥

भल्ल । पु॰ भल्लूके । ऋक्षे ॥ पु॰
न॰ अस्त्रप्रभेदे । भाला॰ इ॰भा॰
॥ वाणविशेषे ॥ क्षुद्रौदलफलो
भल्लइतियादव : ॥ भल्लते । भल्ल॰
। पचाद्यच् । न॰ भद्रे । शिवे ॥
इ॰ त्रि॰ शे॰ ॥

भल्लक । पुं॰ भल्लूके ॥ स प्राया

कन् ॥

भल्लपुच्छी । स्त्री॰ गवेधुकायाम् ॥

भल्लाट । पुं॰ न॰ ग्रशिध्वजराजपुरे

भल्लात : । पु॰ भल्लातके ॥

भल्लातक । पुं॰ अग्निमुख्याम् । च रुष्करे । शोथकृति । भावा॰ हृ॰ भा॰ ॥ भल्लातकफलंपक्वं स्वादुपाकरसंलघु। कषायपाचनंस्निग्ध तीक्ष्णोष्णं छेदिभेदिनम् ।मेध्यं वह्निकरंहन्तिकफवातव्रणोदरम्॥ कुष्ठार्शोग्रहणीगुल्मशोफानाहज्वरक्रिमीन् ॥ तन्मज्जामधुरोवृष्योबृंहणोवातपित्तहा । वृन्तमारुष्करंस्वादुपित्तघ्नं केश्यमग्निकृत् ॥ भल्लातकः । कषायोष्णः शुक्रलोमधुरोलघुः । वातश्लेष्मोदरानाहकुष्ठार्शोग्रहणीगदान् ॥ हन्तिगुल्मज्वरश्वित्रवह्निमान्द्यक्रिमिव्रणान् ॥ भल्लइवाततिं अत॰ । ण्वुन् ॥

भल्लातकी । स्त्री॰ वीरवृक्षे । अग्निमुख्याम् । भल्लातके ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥

भल्लिका । स्त्री॰) भल्ला

भल्ली । स्त्री॰)तके ॥

भल्लु : । पुं॰ भल्लुके ॥ भजते । भज॰ बाहुलकादु : ॥

भल्लुक : । पुं॰ दुर्वोधे । कपौ । रौद्र भालू॰ हृ॰ भा॰ सप्तायाकन् ॥

भल्लूकः । पुं॰ कपौ । भल्लुके ॥ भल्लति । भल्ल॰ । उलूकादित्वात्साधु । ॥ श्योनाकप्रभेदे ॥ कुक्कुरे ॥

भवः । पुं॰ ईशे । शिवे । शङ्करे । हरे ॥ क्षेमे । श्रेयसि ॥ सम्पत्तौ ॥ यस्यावतारोभूतानांक्षेमायचभवायच ॥ संसारे ॥ अपामार्गलतेवाय विरुद्धफलदोभव । प्रत्यगुद्धयांविमोक्षायससारायपराग्दृशाम् ॥ सत्तायाम् ॥ प्राप्तौ । भद्रप्राप्तौ ॥ उत्पत्तौ । जन्मनि ॥ जन्मादेकादशे ॥ भवति॰ भवतीवासर्वम् । भू प्राप्तौ । पचाद्यच् । अन्तर्भावितण्यर्थोवा ॥ जन्मनितु॰ भावे॰ ऋदोरप् ।। न॰ फलविशेषे । भव्ये । चालता॰ हृ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ वि॰ क्षेमान्विते ॥

भवघस्मर । पुं॰ दावानले ॥

भवच्छिद् । वि॰ संसारनिवर्तके ॥ भवंछिनत्ति । छिदिर्॰ । सत्सूद्विषेत्यादिना॰ क्विप् ॥

भवान् । वि॰ युष्मदर्थे॰ भाति । भादीप्तौ भातेर्डवतु : ॥ लिंगत्रयेरूपंतु । भवान्॰ भवती॰ भवदिति॥ पूज्ये ॥ सति । विद्यमाने ॥ भवतीसंटः शत्रादेशे । भवन्॰ भवन्तीभवत्॰ इतित्रिलिंगेरूपंबोध्यम् ॥ आयमाने ॥

भवती । स्त्री॰ विषाक्तवाणे ॥ पूज्यायाम् ॥ दीप्तिमत्याम् ॥ उगितश्चेति ङीप् ॥

भवदारु । न० देवदारुवृक्षे ॥

भवदीय । वि० भावत्के ॥ भवताम यम् । भवतश्छछसाविति० छस् ॥

भवनम् । न० अगारे । मन्दिरे । गृहे । भावे ॥ भवन्त्यत्र । भू० । ल्यु, ट् ॥ राशौ ॥ क्षेत्रे ॥

भवनाशन । पुं० आत्मगोबोधे ॥

भवनाशिनी । स्त्री० सरयूसरिति ॥

भवनीय । वि० भवितव्ये ॥ उत्पत्त्ये ॥

भवन्त । पुं० कालसामान्ये ॥ वर्तमानकाले ॥ भवति० भूयाद्या ॥ भू० तृभूवहिवसिभासिसाधिगडिमण्डिजिनन्दिभ्यश्चेति० झच्० सचमित् ॥

भवन्ति । पु० वर्तमानकाले ॥ भवति । भू० । भुवोझिच् ॥

भवन्ती । स्त्री० पूर्वाचार्याणालट संज्ञायाम् ॥ यथा । अस्तिर्भवन्तीपरोऽप्रयुज्यमानोऽप्यस्तीत्यादिभाष्यम् ॥ उगित्वान्ङीप् ॥

भवभावन । वि० संसारकारणे ॥ भवः संसारस्तस्यभावनयेन ॥ उत्पत्तिकर्त्रे ॥

भवभूति: । पुं० भोजराजसभास्थे कविविशेषे । मालतीमाधवादिनाटककर्तरि । भूगर्भे ॥ महादेवस्यैश्वर्ये ॥

भववत् । पुं० प्रतिपटके ॥

भवाघनाशिनी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भवात्मजा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥

भवादृश । वि० भवादृशे ॥ भवानिवपश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्प्रेक्षणे । त्यदादिष्विति० कञ्चोपि वाच्यइति० क्स. । आसर्वनाम्नइत्यत्र० दृग्दृशवतुषु इति वार्तिकादाकारोन्तादेश ॥

भवादृक् । वि० भवादृशे ॥ भवानिवपश्यति० भवन्तमिवत्वा । दृशिर्० । त्यदादिष्विति क्विन् । आसर्वनाम्न ॥

भवादृश । वि० युष्मत्सदृशे । भवद्विधे ॥ भवानिवपश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्० त्यदादिषुदृशोनालोचनेकञ्चेति० कञ् । आसर्वनाम्न इत्याकारोन्तादेश ॥

भवानी । स्त्री० पार्वत्याम् । दुर्गायाम् ॥ भवस्यस्त्री । इन्द्रवरुणभवशर्वेत्यादिना० ङीषानुकौ ॥ परदेवतायाम् ॥ एकैवशक्ति. परमेश्वरस्यभिन्नाचतुर्धाव्यवहारकाले । भोगेभवानीपुरुषेषुविष्णुः कोपेषुकालीसमरेषुदुर्गा ॥ चट्टलपीठवासिन्याम्बायाम् ॥

भवानीगुरु: । पु० हिमालये ॥

भवानीपति । पु० महादेवे ॥

भवापवर्ग । पु० मोक्षे ॥ भवस्यापवर्ग नाश ॥

भवाभीष्ट । पु० गुग्गुलौ ॥

भवाब्धि । पुं॰ संसाररूपसमुद्रे ॥ भवाब्धितरणोपाय . कुलमार्गोहितनापर ॥

भवायना । स्त्री॰ गङ्गायाम् ॥

भविकम् । न॰ भव्ये । कुशले ॥ भवोभद्रास्त्यस्यास्ति । अतइनिठनाविति ठन् ॥ त्रि॰तद्वति ॥

भवित . । त्रि॰ अतीतोत्पत्तिके । भूते ॥

भवितव्यम् । त्रि॰ भवनीये ॥ भवितव्यमभवत्येवनारिकेलफलाम्बुवत् । गन्तव्यंगतमित्याहुर्गजभुक्तकपित्थवत् ॥

भवितव्यता । स्त्री॰ नियतौ । भाग्ये । अर्थानामनर्थानाञ्चावश्य भावित्वे । अवश्यभाव्यर्थायाम् ॥

भविता । त्रि॰ भविष्यौ ॥ भवनशील. भू॰ । तृन्निति तृन् ॥

भविल : । त्रि॰ काव्यकर्त्तरि ॥

भविल : । पुं॰ भव्ये ॥ भवति । भू॰ । सलिकल्यनीत्यादिना॰इलच् ॥ त्रिं कुशी । विदूषके ॥

भविष्णु । त्रि॰ भवितरि । भूष्णौ ॥ भवनशील : । भुवश्चेति॰भवतेरिष्णुच् ॥

भविष्यम् । न॰ पञ्चशताधिकचतुर्दशसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥ यथा । चतुर्द्दश भविष्यं स्यात्तथा पञ्चशतानिचेति श्रीभागवतम् ॥ अपिच । चतुर्दशसहस्राणितथा पञ्चशतानिच । भविष्यं परिसंख्यात मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिरितिदेवीभागवतम् ॥ त्रि॰ भविष्यत्काले ॥

भविष्यत् । त्रि॰ आगामिकाले । वर्त्तमानप्रागभाव प्रतियोगिनिकाले ॥ वर्त्तमानकालोत्तरकालीनोत्पत्तिकत्वे । अनागते । श्वस्तने ॥

भव्य । पुं॰ कर्मरङ्गतरौ ॥ न॰ फले ॥ फलविशेषे चालता॰ इ॰ गौ॰ दे॰ प्र॰ । बभेरक्षयोधमे ॥ भव्यंस्वादुकषायाम्लं ग्राह्यमास्यविशोधनम् । तदेवपक्वं दोषघ्नंगुरुवातविषापहम् ॥ पुं॰ न॰ रस भेदे ॥ त्रि॰ शुभे ॥ सत्ये ॥ योग्ये ॥ भाविनि ॥ भविष्यमाणे ॥ भवति॰ भाव्यमनेनवा । भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्यावेति . कर्त्तरि॰ भावे वायतासाधु . ॥

भव्या । स्त्री॰ उमायाम् । करिकणायाम् ॥

भष । पुं॰ कुक्कुरे ॥ भषति । भष॰ । अच् ॥

भषक : । पुं॰ कुक्कुरे । शुनि ॥ भषति । भषणेशुनां । ण्वुल् ॥

भषणम् । न॰ कुक्कुरे । शब्दे ॥

भष० ल्युट् ॥
भषा । स्त्री० स्वर्णचौर्याम् ॥
भषी । स्त्री० शुन्याम् ॥ भषतिपान्य म् । भषभर्त्सने । पचाद्दौ ० भष डितिपाठात् ० टिड्ढेतिङी प् ॥
भसद् । स्त्री० भास्वरे । योनौ । जघने ॥ काले ॥ मासे ॥ कारण्ड वखगे ॥ प्लवे । भेलके । बभस्ति । भसभर्त्सनदीप्त्योः । शृदृ भसोदि ॥
भसन । पुं० भ्रमरे ॥
भसन्त । पु० काले ॥
भसितम् । न० भस्मनि ॥
भसूचक । पु० दैवज्ञे ॥
भस्त्रका । स्त्री० चर्मप्रसेविका याम् ॥
भस्त्रफला । स्त्री० ओषधिविशेषे । भस्त्रेवफलान्यस्याः । पाककर्णेति प्राप्तं ङीषं बाधित्वा० सम्भस्त्राजिने तिटाप् । ङ्यापोरितिह्रस्व ॥
भस्त्रा । स्त्री० अग्निदीपकचर्मनिर्मि तयन्त्रविशेषे । चर्मप्रसेविकाया म् ॥ जलादिनीयते येनलोहादि धमायते तथा । चर्मणोविकृति । साव भस्त्राशास्त्रेप्रकीर्त्तिता । भस्यतेऽनया । भसदीप्तौ । हुयामा श्रुभसिभ्यस्त्रन् । तितुत्रेतिनेट् । अजादित्वाट्टाप् ॥
भस्त्राका । स्त्री० भस्त्रिकायाम् । भस्त्रा या ॥
भस्त्रिक । त्रि० भस्त्रयाजलादिहरणक र्त्तरि । भिस्त्री० हृ० भा० ॥ भस्त्रया हरति । भस्त्रादिभ्य । ष्ठन् ॥ स्त्री० भस्त्रिकी । षित्वान्ङीष् ॥
भस्मक । पुं० रोगविशेषे ॥ तस्य निदानसम्प्राप्तिपूर्वक लक्षण । य था । कट्वादिरूक्षान्नभुजांनराणांक्षी णे कफे मारुतपित्तवृद्धौ । अतिप्रवृद्ध पवनान्वितोऽग्नि र्भुक्तं क्षणाद्भस्म करोतियस्मात् ॥ तस्मादसौभस्मक स ञ्ज्ञकोऽभूदुपेक्षितोयं पचते च धा तून् ॥ भस्मसोपद्रवमरिष्टं यथा । तट् स्वेददाहमूर्च्छादीन् कृत्वे वात्य ग्निसम्भवान् । पक्वान्नमाशुधात्वा दीन्सद्यःक्षिप्र नाशयेद्ध्रुवम् ॥ इ०
भस्मकार । पुं० रजके ॥
भस्मगन्धा । स्त्री० रेणुकायाम् । हरे णौ ॥
भस्मगन्धिका । स्त्री० हरेण्वाख्योषधौ । रेणुकायाम् ॥ भस्मनोगन्ध । भस्म गन्धोस्त्यस्याः । अतइनि । ठनावि तिठन् । टाप् ॥
भस्मगन्धिनी । स्त्री० रेणुकायाम् । हरेण्वाख्यौषधौ ॥ गन्धद्रव्यमेतदिति स्वामी ॥ भस्मगन्धोस्त्यस्याः । अत इनिठनाविति इनिः । ङीप् ॥
भस्मगर्भ । पुं० तिनिशद्रुमे ॥

भस्मगर्भा । स्त्री० कपिलवर्णपुष्पाया शिंशपायाम् ॥ रेणुकानामगन्धद्रव्ये । ओषधिभेदे ॥ भस्मगर्भेयस्या. शुक्लसारत्वात् ॥

भस्मतूलम् । न० ग्रामकूटे ॥ पांशुवर्षे ॥ हिमे ॥

भस्म । न० काष्ठादेरग्निकृतेविकारे । शिवाङ्गभूषणे । भूतौ । भसिते । विभूतौ ॥ बभस्ति । भसभर्त्सनदीप्त्योः' । सर्वधातुभ्योमनिन् ॥ विनाभस्मत्रिपुण्ड्रेणविनारुद्राक्षमालया । पूजितोपिमहादेवोनस्यात्तस्यफलप्रदः ॥ भस्मरीविकारे ॥

भस्मरोहा । स्त्री० दग्धारुहवृक्षे ॥

भस्मवेधक । पुं० कर्पूरे ।

भस्मसात् । अ० भस्मीभावे ॥ कृत्स्नं भस्मसम्पद्यते । विभाषासातिकार्त्स्न्ये० इतिसातिः प्रत्ययः ॥

भस्मस्नानम् । न० सप्तविधस्नानान्तर्गताग्नेयस्नाने ॥ यथा । आग्नेयभस्मनास्नानंवायव्यं गोरजः स्मृतम् ।

भस्माह्वयः । पुं० कर्पूरे ॥

भस्मित' । त्रि० दग्धे ॥

भा । स्त्री० भाति । प्रभायाम् । छवौ । दीप्तौ । रोचिषि । ज्ञाने । चैतन्यरूपे ॥ यथा । अभारूपस्यविश्वस्यभार्नभासन्निधेर्विना । कदाचिन्नावकल्पेतभाचार्न्तैर्मसर्वग: ॥ भाति भादीप्तौ । इगुपधज्ञा० क: ।

टाप् ॥

भाकुट । पुं० भेकुटी० इ० मी० दे० भा० प्र० मत्स्ये ॥

भाकूट । पुं० शैलप्रभेदे ॥ मत्स्यविशेषे । भेकटी० इ० भा० ॥ भाकूटो मधुरः शीतोष्णः श्लेष्मकरोगुरुः । विष्टम्भजनकश्चापिरक्तपित्तहरः स्मृतः ॥

भाक्तोष' । पुं० सूर्ये ॥

भाक्त । त्रि० औपचारिके । गौणे । लाक्षणिके ॥ भक्तसम्बन्धिनि ॥ अन्नेनपोष्ये । भाक्तिके ॥ भक्तमस्मै नियुक्तं दीयते । भक्तादण्यतरस्यामित्यण् ॥ न० शालिधान्ये ॥ भक्ते साधु । भक्ताणः इतिणः ॥

भाक्तिक । त्रि० अन्नेनपोष्ये । भाक्ते ॥ भक्तमस्मै नियुक्तं दीयते । भक्तादण्यतरस्यामितिपक्षेठक् ॥

भाग: । पुं० अंशे । वण्टके । स्वीकृतिसमाप्तांशे । रूप्यार्द्धके भाग्ये ॥ एकदेशे ॥ भज्यते । भजसेवायाम् । कर्मणिघञ् ॥ भागाःमेषवृषादयस्तदर्थासमूहोवा । घञ् ॥ राशित्रिंशभागेकभागे ॥ त्रिंशांशकस्तथाराशेर्भागइत्यभिधीयतेइत्युक्तेः ॥

भागत्याग: । पुं० अहदजहल्लक्षणायाम् । विरुद्धांशपरित्यागे ॥

भागत्यागलक्षणा । स्त्री० अहदजहल्लक्षणायाम् । अंशान्तरपरित्यागेन.

शान्तरलक्षणायाम् ॥

भागधेय । पु॰ करे । राजस्वे । ग्रामादेराजग्राह्ये षष्ठभागादौ ॥ दायादे ॥ भागएव । भागरूपनामभ्यो धेयइतिस्वार्थे॰ धेयप्रत्यय ॥ न॰ भाग्ये । प्राक्तनेकर्मणि । दैवे ॥

भागलक्षणा । स्त्री॰ भागत्यागलक्षणायाम् ॥

भागलेख्यम् । न॰ भागपत्रे ॥ भागायलेख्यम् ॥

भागवत । पु॰ भगवद्भक्ते ॥ यथा । सर्वदेवान्परित्यज्यनित्य भगवदाश्रय । एतस्तदीयसेवायांसभागवतउच्यते ॥ शङ्खोयस्यग्रहे नास्तिघण्टावागरुडान्विता । पुरुतो वासुदेवस्यनसभागवत कलौ ॥ उत्तमभागवतस्तु । सर्वभूतेषु यः पश्येद्भगवद्भावमात्मन । भूतानि भगवत्यात्मन्येषभागवतोत्तम ॥ नयस्यस्वपरइतिवित्तेष्वात्मनिवाभिदा । सर्वभूतसम शान्त सवैभागवतोत्तम । गृहीत्वापीन्द्रियैरर्थान्योनद्वेष्टिनहृष्यति । विष्णोर्मायामिद पश्यन्सवैभागवतोत्तम ॥ शिवेचपरमेशाने विष्णौचपरमात्मनि । समबुद्ध्या प्रवर्त्तन्ते तुवैभागवतोत्तमा ॥ भगवतोयम् । अण् ॥

भागवतम् । न॰ अष्टादशपुराणान्तर्गते अष्टादशसहस्रश्लोकात्मकेउपपुराणविशेषे ॥ महापुराणविशेषे ॥ तत्राष्टादशाध्यायोत्तरत्रिशताध्यायात्मक देवीभागवत नाममहापुराणं द्वात्रिंशदध्यायाधिकत्रिशताध्यायात्मक विष्णुभागवतमितिविवेक ॥ अष्टादशसहस्र वै पुण्य भागवत किलेतिदेवीभागवतम् ॥ आत्मतत्त्वदीपकेज्ञाने ॥ भगवताप्रोक्तम् । तेनप्रोक्तमित्यण् ॥ भगवत्यामायोपाधिकब्रह्मरूपिण्या प्रतिपादिक॰ सर्व खल्विदमेवाह नान्यदस्तिसनातनमित्यर्धश्लोकात्मकसूत्रभूतमेवसर्ववेदसार सर्व खल्विद ब्रह्मनेहनानास्तिकिञ्चनेतिसर्ववेदतात्पर्यार्थप्रतिपादकवाक्यार्थाभिलापक पुराण मन्त्ररूप भगवत्यावटपत्रशयानायविष्णवे प्रकटीकृतं यत्तत् । भगवत्याप्रोक्तम । तेनप्रोक्तमित्यण् ॥

भागिकम् । त्रि॰ भाग्ये । सवृद्धिकमुद्रादौ ॥ भागोरूपकस्यार्धवृद्धि-भाव ॰ शुल्कम्॰ उपदावास्मिन्दीयते । भागिक शतम्॰ भागिकाविंशति । भागाद्यश्चेतिठन् ॥

भागी । त्रि॰ अंशिनि ॥ दायादे ॥ सम्पृचेत्यादिना॰ भजेर्घिनुण् ॥

भागिनेय : । पुं० भगिनीपुत्रे । स्वस्रीये ॥ भगिन्या : अपत्यम् । स्त्रीभ्योढक् ॥

भागिनेयी । स्त्री० भगिन्यास्त्र्यपत्ये । भानजी० इ० भा० ॥ टिड्ढेति ङीप् ॥

भागीरथी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भगीरथस्येयम् । तस्येदमित्यण् । ङीप् ॥

भागुरि : । पुं० स्मृतिव्याकरणकर्त्तरिमुनिविशेषे । माकण्डेयपुराण प्रसिद्धमुनौ ॥ कविविशेषे । यत लुम्पकी० इति जटाधर : ॥

भाग्यम् । न० प्राक्तनशुभाशुभकर्म्मणो : । नियतौ । दैवे । दिष्टे । फलोन्मुखौ भूतपूर्वदैहिकशुभाशुभकर्म्मणि । जडानामविवेकाना मशूराणामपिप्रभो । भागभोग्या निराज्यानिसन्त्यनीतिमतामपि ॥ भज्यतेऽनेन०भजते वा । भज सेवायाम् । ऋहलोर्ण्यत् । चजो रितिकुत्वम् ॥ त्रि० भागिके ॥ भागोवृध्यादिरस्मिन्दीयते । भाव्य शतम्० भाव्यावि शति : । भागाच्चेति०यत् ॥ भागार्हे ॥ भागमर्हति । दण्डादित्वाय त् ॥

भाग्ययोग : । पुं० यात्राविधाकाले । पञ्चमेस्थौरविपञ्चके वर्त्तमानेयुक्त । भाग्ययोगाभिधे योगेनिर्गन्तारे रिपवोसदा ॥

भाग्यवान् । त्रि० भाग्ययुक्ते ॥ भाग्यवतांसर्वं श्रेयस्सिभवति ॥

भाग्याख्या । स्त्री० तुष्टिविशेषे ॥ यथा । यातुनप्रकृतेर्ज्ञानान्नाप्युपादानाद्विवेकख्यातिरपितुभाग्यादेव० अतएवमदालसाऽपत्यानिभाति बालानिमातुरुपदेशमात्रादेवविवेकख्यातिमन्तिमुक्तानिबभूवु : ० तस्माद्भाग्यमेवहेतुर्नान्यदित्युपदेशे तुष्टि : साभाग्याख्यातुष्टिरुच्यते ॥

भाङ्गीनम् । त्रि० भङ्ग्यै । भङ्गायै ॥ भङ्गायाभवनम्क्षेत्रम् । विभाषातिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यइतिपक्षेखञ् ॥

भाजक् । प० ग्रैष्म्ये ॥

भाजनम् । न० पात्रमात्रे ॥ योग्ये ॥ य : स वाद्यतेनित्य योऽतिवाद्यःस्तिति । यस्तत्रागतपतिहढ सोऽयस्यभजनम् ॥ पाठकपरिमाणे इतिवैद्यकपरिभाषा ॥ भाजयति । भाजपृथक्कर्म्मणिल्युट् ॥

भाजित : । त्रि०पृथक्कृते । विभक्ते । न०भागे ॥

भाजी । स्त्री० श्रपणायाम् । पक्वायाम् ॥ जानपदेतिङीष् ॥

भाज्य । चि० भागार्हे । भाजनीये ॥

भाटक । पु० न० व्यवहारार्थं दत्त गृहशकटादिलभ्यधने । भाडा०इ० भा० ॥

भाट्ट । पु० आत्मनश्चिदचिद्रूपत्व-वादिनिभट्टाचार्यमतानुसारिणि-मीमांसके ॥ गूढं चैतन्यमुत्प्रेक्ष्य द्रव्यबोधस्वरूपताम् । आत्मनोब्रुवतेभाट्टाश्चिदुत्प्रेक्षोत्थितस्मृते . ॥ जडोभूत्वातदाऽस्वाप्समितिजाड्यस्मृतिस्तदा । विनाजाड्यानुभूतिनकथं चिदुपपद्यते ॥ द्रष्टुर्दृष्टेरलोपश्चश्रुत सुप्तोतितस्स्वयम् । अ-प्रकाशप्रकाशाभ्यामात्माखद्योतव-दृयुत . ॥

भाण । पु० नाटकादिदशरूपकान्तर्गतरूपकविशेषे ॥

भाण्ड . । पु० गर्दभाण्डवृक्षे ॥

भाण्डम् । न० पात्रे । घटकवादि-भाजनमात्रे ॥ पण्यद्रव्ये । वणिङ्मूलधने ॥ भूषायाम् । भूषणे ॥ अश्वभूषायाम् । तुरङ्गाणांमण्डने ॥ नदीकूलद्वयमध्ये ॥ भण्यते । भणशब्दे । अमन्ताड्ड . । ॥ भणतिवा । ड ' । प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वाभन्दते । भदिकल्याणे सुखे च । अच् । पृषोदरादिः ॥ भण्डव-त्ती । भंडीभा०इ०भा० ॥

भाण्डपुट । पु०नापिते ॥ भाण्डे-पुटा : यस्य स ' ॥

भाण्डपुष्प । पुं० सर्पविशेषे । कौक्कुटिकन्दले ॥

भाण्डागारम् । न० गृहविशेषे । अन्नादिद्रव्याणांगृहे ॥ भाण्डानामागारम् ॥ धनागारे ॥

भाण्डागारिक ॥ चि० भाण्डागारे-नियुक्ते । भण्डारी०इ०भा० ॥ अगारान्ताट्ठन् ॥

भाण्डागारी । चि० भाण्डारिणि । भाण्डागारवति ॥ भाण्डागारमस्या-स्ति । इनि ' ॥

भांडारी । पु० भाडागाराध्यक्षे । स्वनामख्यप्रसिद्धे ॥ यथा क्षुधितस्तृषित ' कामीविद्यार्थीकृषिकारक । भाडारीचप्रवासीचसप्तसुप्तान्प्रबोधयेत् ' ॥

भाण्डि । पुं० नापितक्षुराद्याधारे ॥

भाण्डिल ' । पुं०) नापिते ॥

भाण्डिवाह : । पुं०)

भाण्डीर । पु० वटवृक्षे ॥ व्रजमण्डलान्तरेषोडशवटवनमध्ये द्वितीयवटवने ॥

भातम् । न० प्रभाते ॥ भा० । क्त ॥ दीप्ते ॥ चि० तद्वति ॥

भाति । स्त्री० शोभायां ॥

भानु ' । पु० आदित्ये । सूर्ये ॥ भाति । भादीप्तौ । कमिगमीतितु ॥

भाद्र : । पु० नभस्ये । प्रोष्ठपदे । भा

द्रपदेमासि ॥ भाद्रीपौर्णमास्यस्मि न् । सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥ अत्रजातस्यफलम् । नभस्यमासिखलु जन्मयस्यधीरोमनोज्ञस्ववराङ्गनाना म् । रिपुप्रमाथीकुटिलोऽतिमर्मप्र पन्नभर्त्तासभवेत्सहास . ॥ अत्रगी प्रसवेनारद : । भानौसिंहगते चैव यस्यगौ सम्प्रसूयते । मरणंत स्यनिर्दिष्टं षड्भिर्मासैर्नसंशय. ॥ प्रसूतांतत्क्षणादेवतांगांविप्राय दापयेत् । पश्चाच्छान्तिं प्रकुर्वीत तथा गिराङ्गोक्तवर्त्मनेति ॥

भाद्रपद । पुं॰ वर्षर्तुद्वितीयमासि । भाद्रे ॥ भद्रपदाभिर्युक्तापौर्णमा स्यस्मिन् । सास्मिन्पौर्णमासीत्य- ण् ॥

भाद्रपदा । स्त्री॰ प्रोष्ठपदासु । भद्रप दासु । पूर्वभाद्रपदानक्षत्रे॰उत्तर भाद्रपदानक्षत्रेच ॥ भद्रमेव॰ ॥ भा द्रम् । भाद्र पदयासां॰ता ॥

भाद्रमातुर . । पुं॰ सतीतनये ॥ भद्र मातुरपत्यम् । मातुरुत्सङ्ख्यास म्भद्रपूर्वाया ' ॥

भामम् । न॰ आभासे ॥ प्रतीतौ ॥ प्रकाशे । साक्षात्कारे ॥ नहिभाना इतिसत्त्व मर्तमानचितोऽचित : । चित्सर्वो दीपिका ध्यासाद्धतीतिमाद्य मदय . ॥ भाति । भा॰ । ल्युट् ॥

भानु ' । पुं॰ किरणे । मयूखे । अं- शौ । करे ॥ रवौ । सूर्ये । क्रमे । सहस्रांशौ ॥ दिने भाति । भा॰ । दाभाभ्यानु ॥ यद्वा । भाति॰ चतुर्दशभुवनमध्ये अन्यादित्यप्र काशेभ्य अधिकदीप्यतेवा । पूर्व वत् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रभौ ॥ राजनि ॥ वृत्ताईत्पितृविशेषे ॥

भानु ' । स्त्री॰ भानुमत्याम् ॥

भानुफला । स्त्री॰ रम्भायाम् । कद ल्याम् । भानुरिवफलान्यस्या । अजादि ॥

भानुमान् । पु॰ सूर्ये ॥ भानवोविद्य न्तेऽस्य । मतुप् ॥ त्रि॰ दीधिति युक्ते । सकिरणे ॥

भानुमती । स्त्री॰ विक्रमादित्यनृपस्य पत्न्याम् ॥ यथा । देवगुरो प्रसादे नजिह्वाग्रेमेसरस्वती। तेनाहंनृपता नामिभानुमत्यास्तिलयथैतिवररुचि

भानेमि : । पु॰ गभस्तिहस्ते । सूर्ये ॥

भाभ । त्रि॰ नक्षत्रकान्तौ ॥ भस्याभे वाभायस्यायस्य . ॥

भाम : । पु॰ क्रोधे ॥ रवौ ॥ दीप्तौ रुचौ ॥ पूज्ये ॥ भगिनीपतौ ॥ यथा । अहोभगिन्याहोभामसया वालपापमना । पुत्रशार्दूलापस्य सुखदोहिसिता सुता ॥भाति । भा॰ पतिसुसुकुसधुक्षिसुभायावापद्यित्रि क्षिनीभ्योमन्निति मन् ॥ भामते । भामक्रोधे । अच्वा

भामक । पु॰ भगिनीपतौ ॥ स्वार्थे क ॥

भामा । स्त्री॰ कोपनायांयोषिति ॥ सत्यभामायाम् । विनापिप्रत्ययमितिपूर्वपदलोप ॥

भामी । त्रि॰ क्रोधिनि ॥

भामिनी । स्त्री॰ कोपनायाम ॥ अवश्य भामते । भाम॰ । आवश्यके णिनि । यस्मादिणिनिर्वा ॥ स्त्रीमात्रे ॥

भामिनीविलास । पु॰ जगन्नाथमिश्रपण्डितराजकृते विलासचयात्मके ग्रन्थविशेषे ॥

भार । पुं॰ वीवधे । विष्णौ । विंशतितुलापरिमाणे । पलानांद्विसहस्रे । अष्टसहस्रतोलकात्मके ॥ द्विशूपागोण्युदाहृता । तामेवभारजानीयाद्वाहोभारचतुष्टयम् ॥ भ्रियते । भृञ्भरणे । अकर्त्तरि चकारकेसञ्ज्ञायामितिघञ् ॥

भारण्ड : । पुं॰ उत्तरकुरुदेशजशकुन्तपक्षिणि ॥

भारत । पुं॰ छागवाहने । वह्नौ ॥ नटे ॥ भरतस्यमुनेः शिष्य । अण् ॥ भरतात्मजे । भरतवंशोद्भवे । महाकुलप्रसूते ॥ भरतस्यराज्ञोयम । तस्येदमित्यण् ॥ सङ्ग्रामविशेषे । भरतायोद्धारोऽस्मिन्सङ्ग्रामस्य । सङ्ग्रामेप्रयोजनयोद्धृभ्यश्छस्य ॥ त्रि॰ ज्ञानभिरते ॥ भाज्ञानम॰ तत्ररत . ॥

भारतम् । न॰ व्यासप्रणीतलक्षश्लोकात्मकमहाभारतसञ्ज्ञके॰ इतिहासे ॥ तस्यश्रवणादिफलयथा । भारतंशृणुयान्नित्यं भारतं परिकीर्त्तयेत् । भारतं भवने यस्य तस्य हस्तगतोजय ॥ योगोशतं कनकशृङ्गमयं ददातिविप्रायवेदविदुषे चबहुश्रुताय । पुण्यांस्मभारतकथांशृणुयाच्चनित्यं तुल्यं फलं भवतितस्यचतस्यचैव ॥ नवनीतं यथादध्नोद्विपदाम्ब्राह्मणोयथा । ह्रदानामुदधिः श्रेष्ठो गौर्वरिष्ठश्चतुष्पदाम । यथैतानीतिहासानांतथाभारतमुच्यते ॥ यश्चैनं श्रावयेच्छ्राद्धे ब्राह्मणान्पादमन्ततः । अक्षय्यमन्नपानं वै पितॄंस्तस्योपतिष्ठते ॥ इतिहासपुराणाभ्यांवेदं समुपबृंहयेत् । बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदोमामयं प्रहरिष्यति ॥ कार्ष्णं वेदमिमं विद्वान्श्रावयित्वार्थमश्नुते । भ्रूणहत्याकृतञ्चापिपापं जह्यादसंशयम् ॥ इति ॥ जम्बुद्वीपनवमांशेवर्षविशेषे ॥

भारतवर्ष । पु॰ न॰ जम्बुद्वीपस्य नववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । यथा । हिमाह्वं दक्षिणं वर्षं भरतायददौ पिता । तस्माच्चभारतं वर्षं तस्यनाम्नामहात्मन . ॥ तस्यनवभागाश्च्या

भारतस्यास्य वर्षस्य नवभेदान्निबोध मे। समुद्रान्तरिता ज्ञेयास्ते त्वगम्याः परस्परम्॥ इन्द्रद्वीपः कशेरुमांस्ताम्रवर्णो गभस्तिमान्। नागद्वीपस्तथा सौम्यो गान्धर्वो वारुणस्तथा॥ अयन्तु नवमस्तेषां द्वीपः सागरसंवृतः। योजनानां सहस्रं वै द्वीपोऽयं दक्षिणोत्तरात्॥ पूर्वे किराता यस्यान्ते पश्चिमे यवनाः स्मृताः। ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्तः स्थिताः॥ इज्यायुद्धवणिज्याद्यैः कर्मभिः कृतपावनाः। तेषां संव्यवहारश्च एभिः कर्मभिरिष्यते॥ स्वर्गापवर्गप्राप्तिश्च पुण्यं पापं च वै तथा। महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्तिमानृक्षपर्वतः॥ विन्ध्यश्च पारियात्रश्च सप्तात्र कुलपर्वताः। तेषां सहस्रशश्चान्ये भूधरा ये समीपगाः॥ विस्तारोच्छ्रायिणो रम्या विपुलाश्चित्रसानवः। कोलाहलः सवैभ्राजो मन्दरो दर्दुराचलः॥ वातन्धमो वैद्युतश्च मैनाकः सुरसस्तथा। तुङ्गप्रस्थो नागगिरिर्गोधनः पाण्डुराचलः॥ पुष्पश्चैव जयन्तश्च रैवतोऽर्बुद एव च। ऋष्यमूकः सगोमन्तः कूटशैलः कृतः स्मरः॥ श्रीपर्वतश्च कोरश्च शतशोऽन्येऽपि पर्वताः। तैर्विमिश्रा जनपदा म्लेच्छा आर्याश्च भागशः। तैः पीय

न्ते सरिच्छ्रेष्ठा यास्ताः सम्यङ्‌निबोध मे। गङ्गा सरस्वती सिन्धुश्चन्द्रभागा तथापगा। यमुना च शतद्रुश्च वितस्तैरावती कुहूः। गोमती धूतपापा च बाहुदा च दृषद्वती॥ विपाशा देविका चक्षुर्निष्ठीवा गण्डकी तथा। कौशिकी चापरा विप्र हिमवत्पादनिःसृताः॥ वेदस्मृतिर्वेदसिनी वेत्रघ्नी सिन्धुरेव च। वेण्या सनन्दना चैव सदानीरा मही तथा॥ पारा चर्मण्वती लूपी विदिशा वेत्रवत्यपि। शिप्रा ह्यवन्ती च तथा पारियात्राश्रयाः स्मृताः॥ शोणो महानदश्चैव नर्मदा सुरसा क्रिया। मन्दाकिनी दशार्णा च चित्रकूटा तथापगा॥ चित्रोत्पला च तमसा करतोया पिशाचिका। तथान्या पिप्पलश्रोणी विपाशा वञ्जुला नदी॥ सत्सन्तजा शुक्तिमती मञ्जिष्ठा कृत्तिमा वसुः। ऋक्षपादप्रसूताश्च तथान्या वेगवाहिनी॥ शिप्रा पयोष्णी निर्विन्ध्या तापी च निषधावती। वेणा वैतरणी चैव सिनीबाली कुमुद्वती॥ तोया चैव महागौरी दुर्गा चान्तःशिला तथा। विन्ध्यपादप्रसूतास्ता नद्यः पुण्यजलाः शुभाः॥ गोदावरी भीमरथी कृष्णा वेण्या तथापगा। तुङ्गभद्रा सुप्रयोगा बाह्या कावेरी चापगा॥ सह्यपादविनिष्क्रान्ता इत्येताः सरिदुत्तमाः॥

कृतमालाताम्रपर्णी पुष्पजात्युत्प
लावती । मलयाद्रिसमुद्भूतानद्यः
शीतजलास्त्विमा ॥ पितृसोमर्षि
कुल्याचइक्षलाभिदिवालया । ला-
ङ्गूलिनीवंशकरामहेन्द्रप्रभवा स्मृ
ता ॥ ऋषिकाचकुमारीचमन्दगा
मन्दवासिनी । कृपापलाशिनीचै-
वशुक्तिमत्प्रभवा स्मृता ॥ स-
र्वा पुण्या सरस्वत्य सर्वागङ्गा-
समुद्रगा । विश्वस्यमातर सर्वा
सर्वा . पापहरा स्मृता ॥ अ
न्या सहस्रशश्चोक्ता . क्षुद्रनद्यो-
द्विजोत्तम । प्रावृटकालवहा स-
तिसर्वकालवृहाश्रया . ॥ मत्स्या
कुशूला . कुल्याश्चकुन्तला काशि
कोशला ॥ अर्बुदाश्चकुलिङ्गाश्च स-
मकाश्चवृकै सह । मध्यदेशजनप-
दा : प्रायशोमी प्रकीर्त्तिता. ॥ सह्य
स्योत्तरेषवयत्रगोदावरीनदी ।
पृथिव्यामपिकृत्स्नाया सप्रदेशोम-
नोरम . ॥ गोवर्द्धनपुर रम्य भार्ग-
वस्यमहात्मन . ॥ वाह्लीकावाटधा
नाश्चआभीरा कालतोयका ॥
अपरान्ताश्चशूद्राश्चपह्लवाश्चर्मखण्डि-
का । गान्धारायवनाश्चैवसिन्धु
सौवीरमद्रका . ॥ शतद्रुवालित्था
अपारदाश्चारमूषिका । माठरार-
धृतका : कैकयादशमानिका ॥
क्षत्रियोपनिवेशाश्चवैश्यशूद्रकुलानि

भारतवर्ष

च । काम्बोजादरदाश्चैववर्वराह्य-
ङ्गलौकिका ॥ चीनाश्चैवतुषारा-
श्चपह्लवावाह्यतोदरा । आत्रेया
सभरद्वाजा ' प्रस्थलाश्चदशेरका ॥
लम्पका . स्तनकारास्वचूलिकाजा-
ङ्गवै सह । अपधाश्चालिमद्राश्च-
किरातानाञ्चजातय : ॥ तामसाह
समार्गाश्चकाश्मीरास्तङ्गनास्तथा ।
चूलिकाहुहुकाश्चैवजर्णादार्वास्त-
थैवच ॥ एतेदेशाह्युदीच्यास्तु॰प्रा-
च्यान्देशान्निबोधमे । अन्ध्रवाका
मुदगरकाअन्तर्गिरिवहिर्गिरा ॥ त
थाप्रवङ्गावङ्गेयामलदामलवर्त्तिका
ब्रह्मोत्तरा प्रविजया भार्गवाङ्गेय
मर्इका । प्राग्ज्योतिषाश्चमद्रा-
श्चविदेहास्तामलिप्तका । मल्वा-
मगधगोमेदा प्राच्याजनपदा
स्मृता ॥ अथापरेजनपदादक्षिणा
पथवासिन । पाण्ड्याश्चकेरलाश्चै
वचोला ' कुल्यास्तथैवच ॥ सेतुका
मूषिकाश्चैवकुमारावानवासिका ।
महाराष्ट्रामाहिषिका कलिङ्गाश्चै
वसर्वश ॥ आभीरा ' सह-
चैषीकाआटव्याशवराश्चये । पु-
लिन्दाविन्ध्यमालेया वैदर्भादण्ड-
कै . सह ॥ पौरिकामौलिकाश्चैव
अश्मकाभोगवर्द्धना : । नैलिका .
कुन्तलाअन्ध्राउद्भिदानालकारका
॥ दाक्षिणात्यास्त्विमेदेशा॰ अपरा

नृत्तानृनिशीधमै । सौपारका का
लनदादुखालालीयकैः सह । का
रस्करलीहजङ्घावानैयाराजभद्र-
का । तोसलाः कोशलाश्चैव पु
राविदिशास्तथा ॥ तुषारास्तुम्बरा
श्चैवपाटवोनैषधैः सह । पुलिन्दा-
श्चसुमीनाश्चरूपमांसासमसे सह ।
तथाकुरुमिनश्चैवसवेश्चैवकारस्कराः।
नासिकाख्याश्चयेचान्ये येचैवान्तर-
नर्मदाः । भानुकच्छाः समाहेयाः
सर्वसारस्वतैः सह । कच्छीयाश्च-
सुराष्ट्राश्चआवन्त्याश्चार्बुदैः सह ॥
इत्येतेह्यपरान्तास्तु शृणुविन्ध्यनिवा
सिनः । मलजाश्चकरूषाश्चमेकला-
श्चोत्कलैः सह । उत्तमर्णादशार्णा
श्चभोजाः किष्किन्धकैः सह ।
अनूपास्तुण्डिकेराश्चवीरहोत्राह्यवन्त
यः ॥ एतेजनपदाः सर्वे विन्ध्य
पृष्ठनिवासिनः ॥ अतोदेशान्प्रव
क्ष्यामिपर्वताश्रयिणश्चये ॥ निहारा
हंसमार्गाश्चकुपथास्तङ्गणाः खशाः
। कुत्साः प्रावर्णाश्चैवऊर्णादर्वाः
सहूहुकाः ॥ त्रिगर्त्तामालवाश्चै
वकिरातास्तामसैः सह । कृतत्रे
तादिकश्चात्रचतुर्युगकृतोविधिः ॥
एतत्तुभारतंवर्षंचतुःसंस्थानसंस्थि
तम् । दक्षिणेपरतोह्यस्यपूर्वेणचम
होदधिः ॥ हिमवानुत्तरेणास्यकार्
मुकस्ययथागुणः । तदेतद्भारतं

वर्षंसर्वबीजंद्विजोत्तम ॥ देवत्वममर
ेशत्वं देवत्वं मर्त्यतां तथा । मृगपश्व
प्सरचरायोनीस्तद्वत्सरीसृपाः ॥ स्था
वराश्चास्यसर्वेषामतोब्रह्मन्शुभाशु
भे । प्रयान्तिकर्मभूर्ब्रह्मन्नान्य
लोकेषुविद्यते । देवानामपिविप्रर्षे
सदैवैषमनोरथः ॥ अपिमानुष्यमा
प्स्यामोदेवत्वात्प्रच्युताः क्षितौ ।
मनुष्याः कुर्वतेतत्तु यन्नशक्यं सुरा
सुरैः ॥ तत्कर्मनिगडग्रस्तैस्तत्कर्म
क्षपणोन्मुखैः । नकिञ्चित्क्रियते
कर्मसुखलेशोपबृंहितैः ॥ इतिश्री
मार्कण्डेयपुराणे भारतखण्डवर्णन
नामाध्यायः ॥

भारतिः । पुं० दशनामसन्यासिनां
मध्येसन्यासिविशेषः ॥ यथा । ना
मास्त्राश्रयोभिज्ञोनानाकर्मविशा
रदः । सदेष्टदेवीभावेनभाषयेद्यो
हिभावकाम् । सएवभारतिश्रीरोम
हाज्ञानीजितेन्द्रियः इति ॥

भारती । स्त्री० वचने । सरस्वत्याम् ।
यथ परिज्ञानफलाहिभारती गरुडा
धिनिपक्षिविशेषे । भार० इ० गौ०
दे० भा० प्र० ॥ ब्राह्मीमोषधौ ॥
नाट्यवृत्तिप्रभेदे ॥ शृङ्गारेकौशिकी
वीरेसात्वत्यारभटीपुनः । रसेरौद्रे
चबीभत्से वृत्तिः सर्वत्रभारती ॥
भारतीवृत्तिस्तुसंस्कृतप्रायोवाग्व्या
पारोनराश्रयः ॥ विभर्ति । डुभृञ्

भूमृद्भिर्यजीत्यतच् । ततः प्रज्ञा
द्यणि० ङीप् ॥

भारद्वाज .। पु० बृहस्पते पुत्रे ॥
व्याघ्राटाख्यविहङ्गमे द्रोणाचार्ये ।
ऋषिविशेषे ॥ मङ्गलग्रहे ॥ भारद्वा
जस्यगोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ॥
अगस्त्यमुनौ ॥

भारद्वाजी । स्त्री० वनकार्पास्याम् ॥
भरद्वाजऋमुनेरियम् । तेननिर्मि
तत्वात् । तस्येदमित्यण् । ङीप् ॥

भारभूति । पु० पुण्यस्थानविशेषे ॥
भारभूतौभवेद्भूतिरितिभागवतम् ॥

भारय । पु० भरद्वाजपक्षिणि ॥

भारयष्टि स्त्री० उभयतोबद्धशिक्ये
स्कन्धवाह्यकाष्ठे । विहङ्गिकाया
म् ॥ भारस्ययष्टिः ॥

भारवम् । न० ज्यायाम् । गुणे ॥

भारवाह । त्रि० भारिके ॥ भारंवह
ति । वह० । कर्मण्यण् ॥

भारवाहक । त्रि० भारवहनकर्त्त-
रि ॥ भारम्वहति । वह० । ण्वु-
ल् ॥ भारस्यवाहकोवा ॥

भारवाहन । त्रि० उष्ट्रादौभारवाह
के ॥ वहेर्ण्यन्तात्कर्त्तरिल्युट् । भा
रस्यान्नादेर्वाहनं । वाहनमाहिता
दित्वात्षत्वम् ॥

भारवाही । पु० धुर्य्ये ॥

भारवाही । स्त्री० नील्याम् ॥

भारवि .। पुं० किरातार्जुनीयका-
व्यकर्त्तरिकविविशेषे । शतानुमये
दूलिचिकाण्डशेष ।

भारवृक्ष । पु० काक्षीनामकगन्धद्र-
व्ये ॥

भारशृङ्ग । पु० रुरुनामकहरिणजा
तौ । वारंसिगा० इ० भा० ॥

भारहर । पु० भारिके ॥ हरति । हृ
ञ्० । अच् । भारस्यहरः ॥

भारहार । पु० भारिके ॥ भारं हर-
ति । हृञ्० । कर्म्मण्यण् ॥

भाराक्रान्त । त्रि० भारवाहे ॥ भारे
णाक्रान्तः ॥

भाराक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिवृत्तिप्रभे
दे ॥ भाराक्रान्तामभनरसलागुरु
श्रुतिषड्हयैः ॥ यथा । भाराक्रा-
न्तामम तनुरिय गिरीन्द्रविधारणा
त्० कम्प धत्ते श्रमजलकणतथापरिस्रु
प्लुति । इत्याशृण्वन्जयतिजलद-
स्तनाकुलवल्लवीस्ते घोत्य स्मरविल
सित विलोक्यगुरु हरि ॥

भारिक .। पु० भारवाहे ॥ भारोस्ति
वाह्यत्वेनास्य । अतइनिठनाविति
ठन् ॥

भारि । पुं० सिंहे ॥

भारिट .। पु० पक्षिविशेषे । श्यामच
टकी । शैशिरे । कणभक्षके ॥

भारी । पु० भारवाहके ॥ त्रि० भारपी
डिते ॥ भारयुक्ते ॥ भारोऽस्त्यस्य०
अस्मिन्वा । इनि ॥

भारोढी । स्त्री० भारवाहिकायाम् ॥

भार्गव । पु० गजे । मतङ्गजे । धन्विनि । धानुष्के ॥ शुक्राचार्ये ॥ परशुरामे ॥ भृगोरपत्यम् । ऋष्यण् । बहुत्वे ० तस्य भृग्वत्रिकुत्सवसिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यश्चेति ० लुकि० भृगव . ॥

भार्गवा : । पु० भू० भारतवर्षमध्ये प्राच्यदेशान्तर्गतदेशविशेषे ॥

भार्गवप्रिय . । पुं० हीरके ॥ शुक्राधिष्ठातृदेवताकत्वात् ।

भार्गवी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ श्रियि ॥ कृष्णदूर्वायाम् ॥ शुक्लदूर्वायाम् ॥ मतान्तरे । भृगोरियम् । तस्येदमित्यण् ० ङीप् ॥

भार्गी ० । स्त्री० ब्राह्मणयष्टिकायाम् । फञ्जिकायाम् । भारङ्गी ० इ० भा० ॥ यथा । भार्गी रूक्षा कटुस्तिक्ता रुच्योष्णा पाचनी लघु । दीपनी तुवरा गुल्मरक्तनुत् नाशयेद् ध्रुवम् । शोथकासकफश्वासपीनसज्वरमारुतान् ॥ भर्जनम् । भ्रस्ज पाके । घञ् । भ्रस्जो रोपधयोरमन्यतरस्याम् ० इति रमागम । चजोरिति कुत्वम् ॥ भृज्जी भर्जनैवा । घञ् । भर्गी स्यस्या ० । ज्योत्स्नादिभ्य उपसङ्ख्यानमित्यण् । ङीप् ॥

भार्गीजी । स्त्री० वंशाकार्पासयाम् ॥

भार्य्य ० । त्रि० भरणीये ॥ भृ० ऋहलो ण्यत् ० वा । ण्यत् ॥

भार्य्या । स्त्री० जायायाम् । द्वितीयायाम् । पाणिगृहीतायाम् । सा भार्य्या या प्रियं ब्रूयात् स पुत्रो यस्तु जीवति । स जीवति गुणा यस्य धर्मो यस्य स जीवति गुणधर्मविहीनो यो निष्फलं तस्य जीवनम् ॥ भ्रातुर्ज्येष्ठस्य भार्य्या या गुरुपत्न्यनुजस्य सा । यवीयसस्तु या भार्य्या स्नुषा ज्येष्ठस्य सा स्मृता ॥ भर्य्याकाम् स्वामार्य्या । भर्त्तुं योग्या । डुभृञ् ० भृञोऽसंज्ञायाम् । ऋहलोर्ण्यत् । टाप् ॥

भार्य्याट : । पु० अन्यार्थं स्वस्त्रीदातरि ॥

भार्य्याटिक : । पुं० स्त्रीजिते ॥ ऋषिभ्यान्तरे ॥ मुनिभेदे ॥

भार्य्यापती । पु० सस्त्रीकत्वाज्जायापत्यो । दम्पत्यो : ॥ भार्य्या च पतिश्च तौ । राजदन्तादि : । नित्यद्विवचनान्तोयम् ॥

भार्य्यारु : । पुं० शैलविशेषे ॥ मृगप्रभेदे । क्षेत्रपरभार्य्यायां पुत्रोत्पादके ॥

भालम् । न० मस्तके । तेजसि । ललाटे ॥

भालदर्शनम् । न० सिन्दूरे ॥

भालदृक् । पुं० शिवे । भाललोचने ॥

भालाङ्क ० । पुं० करपत्रे । क्रकचे

॥ शाकविशेषे ॥ रोहितमत्स्ये ॥ महालक्षणसम्पन्नपुरुषे ॥ कच्छपे ॥ हरे ॥

भालुक । पु॰ ऋक्षे । अच्छभल्ले । भल्लूके ॥ भलते । भलहिंसायाम् । बाहुलकादु । सञ्ज्ञायांकन् । प्रज्ञाद्यण् ॥

भालूक । पु॰ भालुके ॥ भलते । भलपरिभाषणादौ । उलूकादित्वात् साधु । प्रज्ञाद्यण् ॥

भाल्लवेय । पु॰ इन्द्रद्युम्ननामनि ऋष्यन्तरे ॥ भल्लवेरपत्यम् भाल्लवि । तस्यापत्यम् । शुभ्रादेराकृतिगणत्वात्॰ ढक् ॥

भाल्लुक । पु॰ भल्लूके ॥)

भाल्लूक । पु॰)

भाव । पु॰ सत्तायाम् । सत्त्वे ॥ परमार्थसत्तारूपे ॥ स्वभावे ॥ मानसधर्मे ॥ उपसनोपायसाधके ॥ यथोक्तं श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे । पशुवीरदिव्यभावादेवतामन्त्रसिद्धिदा इति । तत्रापि । पशुभावः कलौ नास्ति दिव्यभावोपिदुर्लभः । वीरसाधनकर्माणिप्रत्यक्षाणिकलौयुगे इति ॥ अपिच । श्रृणु भाव त्रय देवि दिव्यवीरपशुक्रमात् । दिव्यस्तु देववत्प्रायोवीरश्चोद्धतमानसः ॥ सत्यत्रेताद्वापर्यन्त दिव्यभावविनिर्णय । चैताद्वापरपर्यन्त वीरभावस्तौरितम् ॥ मद्य मत्स्य तथा मांस मुद्रामैथुनमेवच । श्मशानसाधन भद्रे चितासाधनमेवच ॥ एतत्ते कथित सर्व दिव्यवीरमत प्रिये । दिव्यवीरमत नास्तिकलिकालेसुलोचन इतिकालीविलासतन्त्रम् ॥ अभिप्राये ॥ आत्मनि ॥ चेष्टायाम् ॥ प्रकृतिजन्यबोधविषयप्रकारे ॥ क्रियायाम् ॥ लीलायाम् ॥ पदार्थे ॥ विभूतौ ॥ नाट्योक्त्या विदुषि । बुधे ॥ जन्तौ ॥ मानसविकारे॰ रत्यादौ ॥ योनौ ॥ उपदेशे ॥ शृङ्गारादिकारणे ॥ शब्दप्रवृत्तिहेतौ ॥ गौरविते ॥ अभिनयान्तरे । धात्वर्थे ॥ संसारे ॥ भवने । भावनायाम् । चिन्तने ॥ सद्भावे ॥ परमार्थतत्त्वात्मस्वरूपे प्रेम्णि । भक्तौ । अनुरागे ॥ तत्त्वादात्म्ये ॥ भू॰ विभाषाग्रहश्रुवश्च॰ भवतेश्चेति॰ कर्तरिवाच्यणाश्च । भावयतिकरोतिरसान् । भावयति॰ परिभावयतिवा । पचाद्यच् ॥ भवन वा । श्रिणीभुवोनुपसर्गेइतिघञ् वा । भावाबुद्धिगुणाधर्मज्ञानवैराग्यभूतय । सात्त्विकाव्यत्ययेनैते रागमुत्सृज्यतामसा ॥ धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्याख्या बुद्धिगुणाः॰ भाव सञ्ज्ञया विज्ञेया । एतेचसात्त्विकावीख्या । व्यत्यये

न॰ रागमुत्सृज्य नगाम्यविवर्जिता मानसा । अधमाज्ज्ञानवैराग्यरूपा ॰ धर्मागाम्य नलगाम्नुभावो गजमदत्यर्थ । धमादिभिरन्विताज्जिस्तदन्वित सूक्ष्मशरीरमित्युक्तम् । भावयन्तिय तालिङ्गतेनभावाइतिस्मृता ॥ सचसात्त्विकादिभेदात्त्रिविध । तत्र॰ सात्त्विक शमदमादिरूप राजसोहर्षदर्पादिरूप ॰ शोकमो हादिरूपस्तु तामस । बाह्याध्यात्मि कभेदाद्द्विविधस्सयथासाध्यसाधनत यास्थितोबाह्य ।सुखंदु खज्ञानरागस्त्व वमाकारआध्यात्मिक ॥ विभाव स्थायिसंयुक्तश्च सानुभावोयसात्त्वि क । व्यभिचारीतिपञ्चैतेभावभे दा प्रकीर्त्तिता अष्टमवत्सरे ॥ वसुधीरास्तथागागोधान्यस्मवत्स रम् । आयमृतेसर्वशस्यानिभावि-वर्षेवरानने ॥ ८ नवयवायांशयना दिवादयश्चेष्टासुतन्वादितवाद्यसु॥ स्त्रीणांयौवनकालेस्वभावजाष्टाविंश त्यलङ्कारस्तर्गतागजप्रथमालङ्कारे ॥ यथा। यौवनेसत्त्वजास्तासामष्टावि शतिसङ्ख्यका॰ ॥ अलङ्कारा स्तत्रभावहावहेलास्त्रयोङ्गजा । तत्र भावोयथा । निर्विकारात्मकेचि त्तेभावःप्रथमविक्रिया । जन्मतःप्र भृतिनिर्विकारेमनसि॰ उद्बुद्धमा त्रोविकारोभावः ।॰यथा । सपत्नसुर

भिकाल सएवमलयानिल: । सैव यमवलाकिन्तुमनोन्यदिवदृश्यतद्रू-ति ॥ प्रतिवर्षपरिणामिन सर्वभा वाकृतेषिच्छता : ॥

भावक । पुं॰ भावे । मानसविकारे ॥ त्रि॰ सत्ताश्रये ॥

भावकरणम् । न॰ अभिप्रायस्यसूचने ॥

तत्रभावज्ञ.। त्रि॰ अभिप्रायज्ञे।

भावत । त्रि॰ भवदीये । भावत्के ॥ भवतोऽयम् । भवतष्ठक्छसावित्यत्र वृद्धादित्यनुवृत्ते अकन्तादण्येव ॥

भावत्क ।त्रि॰ भवदीये ॥ भवतामय म् भवतष्ठक्छसाविति ॰ ठक् । इसुसुक्तान्तात्क ॥

भावन । पुं ॰ परमेश्वरे ॥ सर्वेषांभो क्तृणांफलानिभावयतिउत्पादयती तिव्याख्यानात् भगवित्यर्न्तात्ल्यु ट् ॥ न॰ कल्पने ॥ भावनायाम् ॥ भावनन्तुनमाध्यानेपर्यालोचेऽधिवा सने ॥ भव्ये । चामृता दृ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ फलविशेषे ॥

भावना स्त्री॰ ध्याने ॥ पर्यालोचे ॥ अधिवासने ॥ कल्पनायाम् ॥ सं स्कारे ॥ भावनानामभवितुर्भवनानु कूलोभावयितुर्व्यापारविशेषः सा द्विधा । शब्दभावना॰ । अर्थभावना चेति । भाव्यस्यविपर्यासपरिहारे णचेतसिपुनःपुनर्निवेशने । निदि ध्यासनात्मिकायांविजातीयप्रत्ययत

नन्तरितसजातीयप्रत्ययप्रवाहरूपा याम् ॥ भावनातिङ्प्रत्ययवाच्येति मीमांसका ॥ उत्पादनायाम् ॥ ० उत्पत्त्यर्थाद्भवतेर्ण्यन्तात् ० युच् । त्रिविधाभावनायथा । त्रिविधाभावनाविप्रर्षिश्रमे तन्निबोधमे । ब्रह्माख्याकर्मसञ्ज्ञाच तथाचैवोभयात्मिका ॥ ब्रह्मभावात्मिकाह्येका कर्मभावात्मिकापरा । उभयात्मिकात थैवान्या त्रिविधाभावभावना ॥ सनन्दनादयोब्रह्मभावभावनयायुता । कर्मभावनयाचान्ये देवाद्या स्थावराश्चरा ॥ हिरण्यगर्भादिषुचब्रह्मकर्मात्मिकाद्विधा । बोधाधिकारयुक्तेषुविद्यतेभावभावना ॥ इति विष्णुपुराणे ६ अंशे ७ अध्याय ॥ त्रिविधभावनाश्रयजीवात्मकत्वात्तदुपचारेणत्रिविधाभावनेत्युच्यते। एतद्धिहरे स्थूलरूपम । अत परकपप्राप्त्युपायत्वात् ० तत्प्रथममनसन्धार्यमितिभाव : । भावनानाम ज्ञानविशेषजावासना । तात्रिविधामपिसञ्ज्ञामादिशति ० ब्रह्माख्येति । तामेवविषयत्रैविध्येनविविनक्ति ० ब्रह्मभावनात्मिकेति ॥ । भावभावना ० भावोवस्तु ० तद्विषयाभावनात्रिविधा । तत्रवयंब्रह्मैवभावयाम । । वयकर्मैवकुर्म । । वयन्तूभयमिदमनुसन्दध्मइत्येवत्रिविधाभावना । भावनायुक्तान्जीवानुदाहरति ० सनन्दनादयइतिद्वाभ्याम् । इतितट्टीका ॥

भावबोधक । पु० अनुभावे ॥ भावस्यरत्यादेर्बोधक सूचकोगुण क्रियादिरनुभाव । अनुभाव्यतेप्रतीतियोग्यतानीयतेरत्यादिरनेनेति ० अनुभाव । घञ् । तत्ररतेरनुभावा लोचनचातुर्यभ्रूक्षेपादय । हासस्यच कपोलाकुञ्चना ० नासोत्फुल्लनादयोऽनुभावा ०एमन्यत्रानुमन्तव्यम् ।

भावरूपम् । न० दृश्ये ॥

भाववृत्त । पु० ब्रह्मणि । भाव सृष्टि ० तत्रवृत्त प्रवृत्त ॥

भाववृत्ति । स्त्री० घटाद्याकारवृत्तौ ।

भावशुद्धि । स्त्री० अन्त करणशुद्धौ ॥ कलिकल्मषयुक्तानासर्वदास्थिरचेतसाम् । निद्रालस्य प्रसक्ताना-भावशुद्धि कथ भवेत्इतिमहानिर्वाणत च ॥

भावसशुद्धि । स्त्री० हृदयस्य कामक्रोधलोभादिमलनिवृत्तौ पुनरशुद्ध्युत्पादराहित्ये नसाम्यत्वेनविशिष्टायाम् ॥ परे सद्व्यवहारकाले मायाराहित्ये ॥

भावसरोरुहम् । न० हृदयकमले ॥

भावाट । पु० भावके ॥ साधुनिवेशे ॥ कामुके ॥ नटे ॥

भावानुगा । स्त्री० छायायाम् ॥

भावार्थ । पुं० सत्ताकर्मे । परमार्थे ।
भावालीना । स्त्री० छायायाम् ॥
भावाव । त्रि० विश्वधानरि ॥ भावा
न्० अवति । अव० । कर्मण्यण् ॥
भावावबोध । पुं० अभिप्रायपरिज्ञा
ने ॥ यथा । भावावबोधकलुषितोन
दुनोतिदोषश्रुति ॥
भाविकम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा
। प्रत्यक्षाइवयद्भावा , क्रियन्ते भूत
भाविन , । तद्भाविकम् ॥ भूताश्च
भाविनश्चेतिद्वन्द्वः । भाव :
कवेरभिप्रायोऽस्तीति० भाविकम्
। उदाहरणम् । आसीदञ्जनमत्रे
तिपश्यामितवलोचने । भाविभूष
णसम्भारांसाक्षात्कुर्वेतवाकृतिम् ॥
अत्राद्यं भूतस्य० द्वितीयेभाविनोद
र्शनम् ॥
भावित : । त्रि० वासिते । सञ्जाते ।
प्रापितहिङ्ग्वादिगन्धे व्यञ्जनादौ
॥ प्राप्ते ॥ चिन्तिते ॥ भाव्यतेस्म ।
भूप्राप्तौ । चाधृषादेर्वेतिवाणिजन्त :
। क्त ॥ भुवोवकल्कनइतिग्रन्था-
न्तःक्षोवा ॥ सम्यादित्वाद्गुरु ॥
भावितत्वम् । न० ससक्ततत्वे ॥
भावितात्मा । त्रि० शुद्धचित्ते ॥
भावित्रम् । न० त्रैलोक्ये ॥ भवति ।
भू० । भूवादिगृभ्योणित्रन् ॥
भावी । त्रि० भविष्यति ॥ भविष्यत्का
ले । वर्त्तमानप्रागभावप्रतियोगिनि-

त्पत्तिकै ॥ भू० । भुवश्चेति०इनि-
णि त् ॥ भवितुं योग्ये ॥
भाविनी । स्त्री० नारीविशेषे ॥ भाव .
शृङ्गारचेष्टाविशेषोविद्यतेऽस्या : ।
अतइनि । ङीप् ॥ वर्त्तमानप्रा-
गभावप्रतियोगिन्याम् ॥
भावुक . । पुं० भाव्वोक्त्याभगिनीप
तौ ॥ न०भविके । कल्याणे । म-
ङ्गले । शुभे ॥ क्षेमम् । भूप्राप्तौ ।
लषपतपदेत्युकञ् ॥ त्रि०मङ्गल-
वति ॥ रसविशेषभावनाचतुरे ।
उत्पत्तिशीले । भवनाश्रये ॥ भवति
य . । कर्त्तरि०उकञ् ॥
भाव्यम् । त्रि० कार्ये ॥ विभावनीये ॥
भवितव्ये ॥ भवति । भू० । चाकु
लकात्कर्त्तरियत् । यथा । कृत-
श्वकरणंनास्तिदेवाधिष्ठितकर्मच
। भावीऽवश्यं यद्भाव्यं तद्भवत्याप्य-
बाधकम् ॥ इति ॥ न०अवश्यभवि
तव्ये ॥ भीदावश्यके । इतिद्यत् ॥
साध्ये ॥ भावयतीतिभवतेण्यन्ता
त्कर्मणियत् ॥
भाषणम् । न० कथने ॥ यथा । सं
लापोभाषणमिति ॥ भावव्यञ्जायां
चाचि । ल्युट् ॥ नर्मच्छासुग्ध्या
सिंच . सङ्गभाषेत ॥
भाषा । स्त्री० व्याहृते । उक्तौ । वच
ने ॥ भाष्यते प्रयोक्तभ्योमानाभूयो
व्यवहारे यत्प्रयुज्यते । भाष० । गु-

भाषा

रोम्बे त्यप्रत्यय । टाप् । शास्त्रीया
ष्टादशभाषायथा । सस्कृता१ प्राकृता
२ उदीची ३ माहाराष्ट्री ४ मागधी
५ मिश्रार्द्धमागधी ६ शकाभीरी ७
अवन्ती ८ द्राविडी ९ ओड्रीया १०
पाश्चात्या ११ प्राच्या १२ बाह्लिका
१३ रन्तिका १४ दाक्षिणात्या १५
पैशाची १६ आवन्ती १७ शौरसे
नी १८ । एतासालक्षणोदाहरणा
निप्राकृतलङ्केश्वरव्याकरणे द्रष्टव्या
नि ॥ अथभाषाविभाग । पुरुषा
णामनीचानासस्कृत स्यात् कृता
त्मनाम् । शौरसेनीप्रयो क्तव्याताह
शीनाञ्चयोषिताम ॥ आसामेवतु
गाथासु महाराष्ट्रीं प्रयोजयेत् ।
अत्रोक्तामागधीभाषा राजान्त पु
रचारिणाम् । चेटानाराजपुत्रा
णाञ्श्रेष्ठिनाञ्चार्द्धमागधी । प्राच्या
विदूषकादीनांधूर्त्तानास्यादवन्तिका
॥ योधनागरिकादीनांदाक्षिणात्या
हिदीव्यताम । शकाराणाशकादी
नाशाकारींसम्प्रयोजयेत् ॥ बाह्
लीकभाषादिव्यानाद्राविडीद्रविडा
दिषु । आभीरेषुतथाभीरीचाण्डा
लीपुक्कसादिषु ॥ आभीरीशावरी
चापिकाष्ठपत्रोपजीविषु ॥ तथैवा
ङ्गारकारादीपैशाचीस्यात्पिशाच
वाक् । चेटीनामप्यनीचाना
मपि स्याच्छौरसेनिका ॥

भाषा

बालानांषण्डकानाञ्चनीचग्रहविचा
रिणाम् । उन्मत्तानामातुराणांसैव
स्यात्सस्कृतंक्वचित् ॥ ऐश्वर्येण
प्रमत्तस्यदारिद्र्योपप्लुतस्यच । भिक्षु
बन्धधरादीनांप्राकृतसम्प्रयोजयेत् ॥
सस्कृतसम्प्रयोक्तव्यलिङ्गिनीषूत्तमा
सुच । देवीमन्त्रिसुतावेश्यास्वपिके
षुचित्तथोदितम् ॥ यद्देशनीचपात्र
न्तुतद्देशतस्यभाषितम् । कार्यतश्चो
त्तमादीनांकार्योभाषाविपर्यय ॥
योषित् सखीबालवेश्याकितवाप्सर
सांतथा । वैदग्ध्यार्थंप्रदातव्य स
स्कृतञ्चान्तरान्तरा ॥ एषामुदाह
रणान्याकरेषुबोद्धव्यानि । भाषाल
क्षणानिभाषार्णवे ॥ इतिसाहित्य
दर्पणे ६ परिच्छेद ॥ संस्कृतप्रा
कृतभूतभाषाऽपभ्रंशिकागिर । ना
टकेनियता.शस्ताएताभाषारसाव
हा ॥ भाषाविभाषाभेदेनप्राकृतन्तु
चतुर्द्दश ।मागध्यवन्तिकाप्राच्याशौ
रसेन्यर्द्धमागधी ॥ बाह्लीकादाक्षि
णात्याचभाषा सप्तप्राकृते ॥ श
काराभीरचाण्डालशबरद्रविडोद्र
जा । वनौकसीविजातीनांविभाषा.
सप्रकीर्त्तिता । कैकेयीशौरसेनी
चपाञ्चालीमध्यमागधी । द्राविडीचा
पाण्ड्यदेशीचभूतभाषाप्रकीर्तिता ॥
॥ वैदर्भीमागधीलाटीकाश्मीरीचोप
नागरी । पाञ्चालीचापभ्रंशभाषा

स्य देशभेदत ॥ इतिसङ्गीतदामोदर ॥ चासामुदाहरणमुरारेरनर्घराघवे० भवभूतिकृतरचरिते० कालिदासस्याभिज्ञानशाकुन्तलेऽवलोकनीयम् ॥

भाषापाद । पुं० चतुष्पाद्व्यवहारान्तर्गतप्रथमपादे । तल्लक्षणं यथा । अर्थवद्धर्मसंयुक्तं परिपूर्णमनाकुलम् । साध्यवद्वाचकपदप्रक्षातार्थानुबन्धि च ॥ प्रसिद्धमविरुद्धञ्च निश्चितसाधनक्षमम् । संक्षिप्तं निखिलार्थञ्च देशकालाविरोधि च ॥ वर्षर्तुमासपक्षाहोवेलादेशप्रदेशवत् । स्थानावसथसाध्याख्या जात्याकारवयोयुतम् ॥ साध्यप्रमाणसङ्ख्यावदात्मप्रत्यर्थिनामच । परात्मपूर्वजानीकराजनामभिरङ्कितम् ॥ क्षमाक्षिप्तात्मपीडावत्कथितावर्त्तदायकम् । यदावेदयते राज्ञे तद्भाषेत्यभिधीयते ॥ इतिमिताक्षरा ॥ अस्य विवरणं भाषाशब्दे कल्पद्रुमे द्रष्टव्यम् ॥

भाषितम् । न० वचने । वचसि ॥ यथा । आचार, कुलमाख्याति वपुराख्याति भोजनम् । सन्तति पुरुषमाख्याति देशमाख्याति भाषितमिति ॥ भाषणम् । भाष० । भावे क्तः ॥ त्रि० कथिते । उक्ते । अभिहिते ॥ भाष्यतेस्म । भाषि : कर्म्मणि क्त ॥

भाष्यम् । न० सूत्रार्थे ॥ सूत्रोक्तार्थप्रपञ्चके । सूत्रानुकारिभिर्वाक्यैः सूत्रार्थस्वसपदाना(?)प्रपञ्चनपरे० ग्रन्थविशेषे ॥ तथाचभरतः । सूत्रार्थोवर्ण्यतेयत्रपदैः सूत्रानुसारिभिः । स्वपदानिचवर्ण्यन्ते भाष्यं भाष्यविदोविदुरिति ॥ त्रि० कथनीये ॥

भाष्यकार । पु० श्रीशङ्कराचार्य्ये । महाभाष्यकर्त्तरिमुनौ । गोनर्दीये । पतञ्जलौ । चूर्णिकृति ॥ अस्यभाष्यकारस्यतुभगवान्गीयधियानुभौ । नैव शब्दाम्बुधि पारकिमन्ये जडबुद्धय ॥ भाष्यं करोति । कृञ्० । कर्म्मण्यण् ॥

भाष्यकृत् । पुं० भाष्यकारे ॥

भा । स्त्री० प्रभायाम् । दीप्तौ । प्रभावे ॥ मयूखे । इच्छायाम् ॥ भामते । भाचदीप्तौ । भाजभासेति क्विप् । भा० भासौ० भास ॥

भास । पुं० प्रभायाम् ॥ विहगविशेषे । शकुन्ते गृध्रे । कुक्कुटे ॥ गोष्ठे । व्याघ्रव्यापवातादिप्रतिभासे ॥

भासनम् । न० दीप्तौ । प्रकाशने ॥ सतताविदगत्विश्वशोभयात्म भासते । यथापिप्रत्यक्षाद्विजत्व सुभासनार्थेविन्द्रियापिरखामितथापि तन्यस० चित्तगतव्यवहारस्य० स्वपादाक्षानुशा(?)चैतन्य पूर्वं कामैव जडं

भासते । तत्रासति ० पश्चात् ससमानस्यजडस्यप्रथमतोभा समान चैतन्य मेवभासत रूप मिति नि श्चित्य० जडमुपेक्षन्‌चिन्मात्रंचित्तेवा सयेदितिजीवन्मुक्तिप्रकरणम् ॥

भासन्त । पुं० भासपक्षिणि । शकुन्ते ॥ सूर्ये । भे । नक्षत्रे ॥ चन्द्रे त्रि० रम्ये । सुन्दराकारे ॥ भासते। भास० । तृभूवहिवसिभासिसाधीति भच्‌पित् ॥

भासन्ती । स्त्री० नक्षत्रे ।' ङीप् ॥

भासमान : । त्रि० प्रकाशमाने ॥

भासित । त्रि० प्रकाशिते ॥

भासु । पु० सूर्ये ॥

भासुर । पु० स्फटिके । वीरे ॥ प्रमाणनिरपेक्षतयैवभासनशीले० आत्मनि ॥ न० कुष्ठौषधे ॥ त्रि० भासनशीले । दीप्तियुक्ते ॥ भासते तच्छील । भास० । भञ्जभासमि दोघुरच् ।

भासुरपुष्पा । स्त्री० वृश्चिकाख्या म् ॥

भास्कर । पुं० आदित्ये । प्रभाकरे ॥ यथा । सदायजन्तियज्ञेनसदा दान ददन्तिच । सदाचरायुभक्ता स्ते निष्य येऽर्चन्तिभास्करमितिभ विष्यपुराणम् । अग्नौ । वह्नौ ॥ भा करोतीति । दिवाविभेतिट । कस्कादित्वात्स० । ते नविसर्ज नीयजिह्वा मूलीयौसकारस्यनभवत वीरे ।, अर्कवृक्षे ॥ न० सुव र्णे ॥

भास्करवर्षम् । न० प्रयागे ॥

भास्करप्रिय । पुं० पद्मरागमणौ । पु स्त्री० कृतिकंचित् ॥

भास्करेष्टा । स्त्री० आदित्यभक्ताया म ॥

भास्मन । त्रि० भस्ममये ॥ भस्मनो विकार । अण । अन्निति प्रकृति भावान्नतद्धितइतिटिलोपोन ॥

भास्वत् । पुं० सूर्ये । अर्कवृक्षे ॥ दीप्तौ । प्रभायाम ॥ भास सन्त्य स्य । तदस्यास्तीतिमतुप ॥ त्रि० भास्वरे । दीप्तिविशिष्टे । प्रकाश वति ॥

भास्वर । पुं० दिने ॥ न० कुष्टौष धौ । कुष्ठ० इ० भा० ॥ त्रि० प्रका शवति । भासनशीले ॥ भासते ० तच्छील । भासदीप्तौ । स्थेशभा सपिसकसोवरच् ॥

भि सटा । स्त्री० भिक्षाटायाम् ॥

भिक्षा । स्त्री० भृतौ ॥ याच्ञायाम् । अर्थ नायाम् ॥ सेवायाम् । भिक्षितवस्तुनि । चत्वारासमाभक्ष्दॆ ॥ क्षिशाताल- म् । सम्भवेत्वधिकमपिदेयमिति० भिक्षाख्यभिक्षवेदद्याद्विधिवद्ब्रह्मचा रिणे० इत्यनकुलकाभट्ट ० ॥ यद्वैव यतिग्रासप्रमाणोदकविहितिमन्दैव०

। भिक्षाहारं कर्त्तव्यम् । यथोक्तं ग
। रुडपुराणे । भिक्षाञ्च भिक्षवे द-
द्यात् परिव्राड्ब्रह्मचारिणे । कल्पि
तादन्नादुद्धृत्य सव्यञ्जनयुतादपि ॥
भक्षतेवै ब्रह्मदेवे तु भिक्षौ चरणमागते
। उद्धृत्यवै ब्रह्मदेवाय भिक्षां दत्त्वा वि-
सर्जयेत् इति ॥ प्राक्ग्रासानुपक्रम्य-
ब्रह्मपुराणे तेभ्योदेयं गृहाद्बहिरित्य
भिहितम् । भिक्षया लभ्यते यच्चापि-
रिग्रहविवर्ज्जिता । भिक्षोस्य परि
गृह्णीयात् सर्वं भोज्यं तु दोषकृ-
गाचया भाभाचरेत्तु भिक्षामादिश्य-
तिरिक्तसर्वं भोज्यत्यागो भिक्षायन्दे
तव्यतत्वार्थः । इत्यत्र चर्याजि-
वेक्तिनामति सुखमेतावत् । किमो-
न्यमिति । यथाहुः । भिक्षाहारो-
निराहारो भिक्षा नैव प्रतिग्रहः । अ
सतो वा सतो वापि सोमपानं दिने दि-
ने ॥ भिक्षाप्रार्थनस्य रथार्थं कन्यामीत
निवारिणी । अचलाकेशवे भक्तिर्वि
भवे । किमर्थोऽन्नम् ॥ भिक्षणम्॰-
भिक्ष्यतेऽनयावा । भिक्षभिक्षाया-
याभेचलाभेच । गुरोश्च हलः । टाप् ।
भिक्षाकः । पुं॰ भिक्षुके ।
भिक्षाकी । स्त्री॰ भिक्षुकाया ।
भिक्षाचर । पुं॰ स्त्री॰ भिक्षुकी ।
भिक्षाटनम् । न॰ भिक्षार्थं गमनं ।
भिक्षाशित्वम् । न॰ भिक्षावृत्तिः ।
भिक्षाशीः । स्त्री॰ [illegible]

भिक्षुः । पुं॰ ब्रह्मचार्याद्याश्रमचतुष्ट
यान्तर्गतचतुर्थाश्रमे ॥ आश्रमचतुष्टो
यधर्मिपरोधर्मपरत्व । तत्पर्यायाः ।
परिव्राट् । कर्मन्दी । पाराशरी ।
मस्करी । इति । तस्य धर्मो यथा । भि:
क्षोर्धर्मं प्रवक्ष्यामि तन्निबोधत सत्तम ।
। वनाद्गृहाश्रमात्त्यक्त्वा सर्वं च वस
दृक्षिणाम ॥ प्राजापत्यां तदन्तं तु
अग्निमारोप्य चात्मनि । सर्वभूत-
हित । शान्तस्त्रिदण्डी सकमण्डलुः
। सर्वारामं परित्यज्य भिक्षार्थी ग्राम
माश्रयेत् । अप्रमत्तश्चरेद्भैक्ष्यं सायं
ह्नेनातिलक्षितः । रहितो भिक्षुर्धै
र्यमिधायामायमलोलुप । भवेत्प
रमहंसो वाप्येकदण्डी यमादिमान् ॥
सिद्धयोगस्त्वयं देहममृतत्त्वमिवा-
प्नुयात् ॥ योममभ्यस्यमितसुखपरां
सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ दानातिथिप्रियो
श्राणीष्वपि श्राद्धेऽपि शुध्यति । इति गा
रुडे १०२ अध्यायः ॥ अपिच । च-
तुर्थ आश्रमो भिक्षोः । प्रोच्यते योमनी-
षिभि: । तस्य स्वरूपं गदतो मम श्रो-
तुमर्हसि ॥ पुत्रद्रव्यकलत्रेषु त्यक्त-
स्नेहो नराधिप । चतुर्थमाश्रमस्था
नं गच्छेन्निर्धूतमत्सर । त्रैवर्णि-
कांस्त्यजेत्सर्वानारम्भानवनीपते ।
मित्रादिषु समो मैत्रः समस्तेष्वेव
[illegible]
[illegible]

कुर्वीत तत्र दोषस्य मक् गांश्चवमस्थि यी-
त् ॥ एकरात्रस्थितिर्ग्रामे पञ्चरात्रस्थि
ति. पुरे तथातिष्ठेद्यथाप्रीतिर्न्दे
नोत्रानास्य जायते । प्राणयात्रानिमि
त्तञ्च व्यगारे भुक्तवज्जने। काले प्रश-
स्तवर्णानां भिक्षार्थं पर्य्यटेद्गृहान्-
॥ काम क्रोधस्तथादर्पमोहलोभा
दयश्च ये । तांस्तु दोषान् परित्यज्य परि
व्राट् निर्म्ममो भवेत् ॥ अभयं सर्व
सत्त्वेभ्यो दत्त्वा यश्चरते मुनिः । न त
स्य सर्वभूतेभ्यो भयमुत्पद्यते क्वचित् ॥
कृत्वाग्निहोत्रं स्वशरीरसंस्थं शारीर
मग्निं स्वमुखे जुहोति। विप्रस्तु भैक्षोपह
तैर्हविर्भिश्चिताग्निनां स व्रजति स्मलो
कान्॥ मोक्षाश्रमं यश्चरते यथोक्तं शु
चि सुसङ्कल्पितबुद्धियुक्तः । अनिन्धन
ज्योतिरिव प्रशान्तः स ब्रह्मलोकं श्रय
ति द्विजातिः ॥ इति विष्णुपुराणे
३ अंशे ९ अध्यायः ॥ अपि च
। चतुर्विधा भिक्षवस्तु कुटीचरबहूद
कौ । हंसः परमहंसश्च यो यः प
श्चात् स उत्तमः ॥ एको भिक्षुर्य
थोक्तः स्याद् द्वावेव मिथुनं स्मृत
म् । त्रयो ग्रामः समाख्यात ऊर्द्ध्वं
तु नगरायते ॥ नगरं नहि कर्त
व्यं ग्रामो वा मिथुनं तथा । राजादि
वार्त्ताविस्तृत्याद्भिक्षावार्त्तां परस्परम्
इति स्मृतिः ॥ मुण्डकः । वर्जितः
पाखण्डः । पंशुल्यो बिडम्बकः ।

मुण्डमस्पृश्यते भिक्षुः अखिरतं न
संशय ॥ अचक्षुर्जिह्वादिपदव्या
ख्यानं यथा स्यानेद्रष्टव्यम् ॥ अपि
च । अनिन्दा नस्तुति कुर्यान्नव
ञ्चिन्मम पिशुनं येत् ॥ नातिव्याधि
भवेत्तद्वत् सर्वथैव समो भवेत् ।
न सम्भाषेत् स्त्रियं काञ्चित् पूर्वंह
ष्टाञ्च न स्मरेत् । कथाञ्च वर्जयेत्
तासां न पश्येल्लिखितामपि ॥ इति ॥
भिक्षवशील । भिक्षवाश्चायाम् ।
सनाथ सभिक्षव ॥ वृद्धभिक्षु
के॥ श्रावणीक्षुपे ॥ कोकिलाक्षे ॥
भिक्षुक । त्रि॰ याचके । अर्थिनि॥
भिक्षुसङ्घाटी । स्त्री॰ चीवरे ॥
भिण्डः । पु॰ भिण्डा क्षुपे ॥)
भिण्डक । पुं॰)
भिण्डा । स्त्री॰ शाकक्षुपविशेषे॰
तत्पर्य्याय । ऋ ष्यस्त्रभव । सुषाक
। अग्रफल । वृत्तबीज । भिण्डी॰
॰ इ॰ भा॰ ॥ भिण्डीत्वोष्णाग्राहि
नीचतथा रुचिकरास्मृता ॥
भिण्डीतक । पु॰ भिण्डायाम् ॥
भित्तम् । न॰ खण्डे ॥ भिद्यतेस्म ।
भिदिर् विदारणे । क्त । भित्त श
कलमिति निष्ठातकारस्य नत्वाभावो
निपात्यते । यथा । भित्तं तिष्ठति
॰ खण्डमित्यर्थः ॥
भित्तिः । स्त्री॰ कुड्ये । काष्ठ॰ काष॰
काष्ठ॰ भीत ॰ इ॰ भा॰ ॥ भिद्य

ते । भिदिर् ० । क्विप् ॥ प्रदेशे ॥ प्रशस्ते ॥ मतल्लिकोद्घमित्राः स्युः प्रकाण्डमुद्घतल्लजौ इत्यमर रत्नमशोद्धिः ॥

भित्तिका । स्त्री० भित्ती ॥ पल्लिकायाम् । पल्ल्याम् ॥ भिनत्ति ० भिद्यते वा । भिदिर् ० । तृतिभिदिल तिभ्य . किदितिं ० तिकन् ॥

भित्तिचौर पु ० चौरविशेषे । कुड्य च्छेदिनि । सीधचोर० इ० भा०

भित्तिपातन : पुं ० महामूषके । मूस ० इ० भा० ॥

भिद् । स्त्री० प्रभेदे ॥ भिनत्ति भिदिर् ० । तच्छीलादिषु ० अन्यतोपिह श्यत इति क्विप् ॥ त्रि ० भेदकर्त्तरि ॥

भिदक । पुं० खड्गे ॥ न ० वज्रे ॥

भिदा । स्त्री० भेदे ॥ वस्त्रादेर्विदारणे । विदरे । स्फुटने । फाड़ा० फाटा ० फाडना ० इ ० भा० ॥ भेदन म । भिदिर् ० । भिदाद्यङ् । टाप् ॥ अन्याके ॥

भिदि । पुं० वज्रे ॥ भिनत्ति । भिदिर् ० । कुगुपूकुटिभिदिछिदि भ्यश्चेति ० इ ० सचकित् ॥

भिदिरम् । न० वज्रे ॥ भिनत्ति । भिदिर् ० । इषिमदीत्यादिना किरच् ॥

भिदु । पु ० मके ॥ वज्रे ॥ भिनत्ति । भिदिर् ० । पृभिदिव्यधीति कुः ॥

भिदुरम् । न० कुलिशे वज्रे ॥ भिनत्ति । भिदिर् ० । विदिभिदिच्छिदे कुरच् । न ० प्लक्षवृक्षे । त्रि० भिन्ने ॥

भिदेलिम . । त्रि ० भेत्तव्ये ॥ भिद्यते कर्मविभिदे केलिमर ॥

भिद्य । पु ० नदे । भिनत्ति कूलम् । भिदिर ० । भिद्योद्ध्यौनदे ० इति ० क्यपवाद कर्त्तरि क्यप् निपात्यते ॥

भिद्रम् । न० शतधारे । वज्रे भिनत्ति । भिदिर ० स्फायीतञ्चीत्यादि नारक् ॥

भिन्दि . स्त्री ० क्षपाविक्रयाम् ॥ भिनत्ति । भिदिश्चवयवे । सर्वधातुभ्य इन् ॥

भिन्दिपाल । पुं० स्वमचीये । सुगे । गोफण ० इ० । ० ॥ भिभिन्द पालयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण् ॥

भिन्न: । त्रि० भेदविशिष्टे । दारिते । भ दिते । खण्डितावयवे । अन्यसङ्गते ॥ फुल्ले ॥ विदृषे भिद्यतेस्म ॥ भिदिर् ० । क्त । रदाभ्यामिष्ठातो न पूर्वस्यचद इति० दकारतकारयो र्नौ ॥ न० अन्यार्थवचने । पुं० न० क्षतरोगविशेषे । तल्लक्षण यथा । यस्मिन्कुक्षिप्रविश्य गात्रमिषार्थदाय शेषतः । यत्किंचित्प्रस्रवेत्त द्विधिभिन्नमित्यभिधीयते ॥ आम वा : कोष्ठ : ॥

भिन्नक । पुं॰ क्षपणे । बौद्धे । त्रि॰ ईषद्भिन्ने ॥ अनन्तरपन्नगतौक्तादि तिकन् ॥

भिन्नगाचिका । स्त्री॰ कर्कटीविशेषे । फूट॰ इ॰ भा॰ ॥ भिन्न गात्रमस्या

भिन्नदर्शी । त्रि॰ अज्ञे । कुतार्किके । अविद्यामोहितात्मान . पुरुषाभि न्नदर्शिन ॥ भिन्न द्रष्टु शीलयस्य । णिनि ॥

भिन्नधी । त्रि॰ अ सितमतौ ॥

भिन्नभिन्नात्मा । पु॰ चणके ॥

भिन्नयोजनी । स्त्री॰ पाषाणभेदवृक्षे ॥

भिन्नार्थक । त्रि॰ अन्यस्मिन् ॥ भि न्नार्थकाअन्यतरएकत्वान्यतराअपि इत्यमर ॥ भिन्न अर्थीयस्यस ॥

भिया । स्त्री॰ भये ॥ ञिभीभये । भि दाद्यङिइयङ् । टाप् ॥

भिरिण्टिका । स्त्री॰ श्वेतगुञ्जायाम ॥

भिल्ल । पुं॰ म्लेच्छजात्यन्तरे । भील इ॰ भा॰ ॥ यथाह । हेमचन्द्र । मालाभिल्लाकिरातास्सर्वेमिल्ले च्छ जातय इति ॥ सचब्राह्मणकन्याया तीवराज्जात । यथा । पुलिन्द मेदभिल्लाश्चपुल्लोमल्लश्चधावक । कु न्दकारोडोखलोवामृतपोहस्तिपस्त था ॥ एतेवैतीवराज्जाता ' कन्या यांब्राह्मणस्यचे तिप॰ पद्धति ॥

भिल्लगवी । स्त्री॰ गवय्याम् ॥

भिल्लतरु पुं॰ लोध्रे ॥

भिल्ली । स्त्री॰ लोध्रे ॥

भिषक्पाश । पु॰ निन्द्यवैद्ये ॥ कुत्सितोभिषक् । याप्ये पाशप् ॥

भिषक्प्रिया । स्त्री॰ गुडूच्याम् ॥

भिषक्जितम् । न॰ औषधे ॥

भिषग्भद्रा । स्त्री॰ भद्रदन्तिकायाम् ॥

भिषङ्माता । स्त्री॰ वासके ॥

भिषक् । पु॰ वैद्ये ॥ इतीलिङ्गप्रश मनेरोगाणामपुनर्भवे । ज्ञानचतु र्विधयस्यसराजार्होभिषक्तम ॥ दण्डनीयोयथा । अज्ञातौषधमन्त्र स्तुयश्चव्याधेरतत्ववित् । रोगिभ्यो ऽर्थंसमादत्ते सदण्डाश्चौरवद्भिषक् ॥ भिषजोन्नस्याभोज्यत्व यथा । शूद्रा न्नब्राह्मणोभुक्त्वातथारङ्गावतारिण. । चिकित्सकस्यक्रूरस्यतथास्त्रीमृग- जीविनाम् ॥ शौण्डिकान्न सूति कान्न भुक्त्वामासंव्रतीभवेत् । व्र- तीयावकेन । तच्चधेनुद्वयमितिप्राय श्चित्तविवेक ॥ अपिच । पूयचि कित्सकस्यान्न पुंश्चल्यास्त्वन्नमिन्द्रिय म् । विष्ठावार्धुषिकस्यान्नशस्त्रविक्र यिणोमलम् ॥ इतिमानवे ४ अध्या य . ॥ भिषज्यति । भिषज् रुग् जये । कण्ड्वादि । क्विप् ॥ बिभेतिवा । ञिभी॰ । भिय . षुगह्रस्वश्चे त्य जि ॥

भिक्षाटा । स्त्री॰ दग्धिकायाम् । दग्धा न्ने । भिक्षाटीकते । टीकृगतौ ।

मन्ये भ्योपीतिड .। उग्रापोरितिह्र स ' ॥

भिक्षा । स्त्री॰ अन्ने । याच्ञे । भक्ते ॥ वभस्ति । भसदीप्तौ । वाहुलकात्म छन्दसिवहुलमितीत्वम् । आह्वय भिक्षे तिभाष्यप्रयोगाल्लोकेपि ॥ य द्वा । भेदनम्॰भित् । सम्पदादि त्वात्क्विप् । भिदस्यति । योवन्त कर्मधि । आतोनुपे तिक . । पृषो दरादि : ॥

भिक्षारुडम् । न॰ ग्रालूके । भसौक॰ कृ॰ भा॰ प्र॰ कान्दे ॥

भी ' । स्त्री॰ भये ॥ ञिभीभये । सम्प दादित्वात्क्विप् ॥

भीतम् । न॰ भये वि॰ भययुक्ते ॥ वि भेति । ञिभी॰ क्त ' ॰ ।

भीतभीत : । वि॰ अतिशयेनभीते । भीतप्रकारे ॥

भीति : । स्त्री॰ भये ॥ ञिभीभये । क्तिन् ॥ कम्पे ॥

भीम . । पुं॰ अम्लवेतसे ॥ शिवे ॥ पीठविशेषे ॥ यथा । भीमेश्वरोभी मपीठे शिवाभीमेश्वरीतयेत्यागम . ॥ सर्वसम्प्रतिपन्नपराक्रमेपाण्डुतन ये । वृकोदरे ॥ वि॰भयङ्करी । घो रे ॥ भयानके ॥ विभेत्यस्मात् । भी माद्योऽपादाने॰ भिय : षुग्वेति मक् ॥

भीमकर्मा । पुं॰ भीमसेने ॥ भीमं॰ हिडम्बवधादिरूपकर्मास्य ॥

भीमनाद । पु॰ सिंहे ॥

भीमनिर्ह्राद . । पु॰ राक्षसान्तरे ॥

भीमपूर्वज । पुं॰ भीमाग्रजे । युधि ष्ठिरे ॥

भीमरथ : । पुं॰ तामससमनुवंशजाता सुरविशेषे ॥ हरिवंशानुमं कृयिवद्गतो भीमरथोऽसुरइतिमारुङ्गयामाहा त्म्ये ८६ ऽध्याय ' ॥

भीमरथी । स्त्री॰ अवस्थाविशे षे ॥ यथा । सप्तसप्ततिवर्षे सप्तमेमासिसप्तमी । रात्रिर्भीमरथी नाममराणामतिदुस्तरा ॥ नराणां दुरितक्रमेतिचपाठ . ॥ नामतीत्वम । रोयोसौ दिनानि यानिसोवति । क्रतुभिस्तानितुल्यानिसुवर्णशतदक्षि णे ॥ गति . प्रदक्षिणंविष्णोर्भस्य नमस्कभावयम् । ध्यानंनिद्रासुधा नानु भीमरथ्या . मतस्मृति : ॥ न दीविशेषे ॥

भीमविक्रान्त : । पुं॰ आरिमाचले । सिंहे ॥ भीमआसीविक्रान्त : ॥ वि॰ भयानकविक्रमवति ॥

भीमशासन : । पुं॰ यमे ॥ भीमंशास नंयस्य ॥

भीमसेन: । पुं॰ मध्यमपाण्डवे । भी मोवृकोदरे ॥ कर्पूरभेदे । भीम सेनोकपूरइतिभाषा ॥ यथा । पी तासोभीमसेनस्तदनुघितसार : श्र

रावासंसत्र । पांशु पिष्टोऽब्ज सारस्तदनुहिमयुतावालुकाजूटिका च। पश्चादस्यास्तुषारस्तदुपरिसहिम शीतल पत्रिकाख्याक्रस्येतिभेदाशुषारसमहत्त्वावैसदृश्यं नदृश्या ॥

भीमसुता । स्त्री० दमयन्त्याम् ॥

भीमा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ रोचनाख्य गन्धद्रव्ये ॥ कशायाम् ॥

भीमाकाली । भीमादेवी । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥

भीमास्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

भीमेश्वरी । स्त्री० भीमपीठस्थायाम् ॥

भीमैकादशी । स्त्री० माघशुक्लैकादश्याम् ॥ भैम्याम् ॥

भीर । त्रि० भयदे ॥ भियराति । रा । क ॥

भीरु । पु० इक्षुप्रभेदे ॥ यथा । भीरु श्च प्रकार स्वादुरविदाहीगुरु स्मृत इति ॥ व्याघ्रे ॥ शृगाले ॥ त्रि० भार्त्ते । कातरे ॥ भीरुवी । वल्ली । दरपोक० इ० भा० ॥ रणे भीरो स्वर्गाभाव ॥ बिभेति । ञिभीभये । भिय . क्रुक्रुकनाविति०क्रु ॥ स्त्री० भयशीलायाम् । वरयोषिति ॥ कण्टकार्याम् ॥ शतावर्याम् ॥ अजायाम् ॥ छायायाम् ॥ स्त्रीमात्रे ॥

भीरुक । पुं० इक्षुप्रभेदे । भोरुरी० इ० दे० भा० प्र० ॥ वातपित्तप्रश मनोमधुरोरसपाकयोः । सुशीतोबृंहणोबल्यः पौण्ड्रकोभीरुकस्तथा ॥ पेचके ॥ न० वने ॥ त्रि० भयशीले । भीलुके । वल्ली ॥ बिभेति । ञिभी० । क्रुकन् ॥

भीरुहृदय । पु० मृगे ॥

भीरूः । स्त्री० भयशीलायांयोषिति ॥ ऊङुतद्भल्यू ङ् ॥

भील . । पु० भिल्ले ॥ भियलाति । ला० क० ॥

भीलभूषणा । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥

भीलुक . । त्रि० भयप्रकृतिकेजने । वल्ली ॥ बिभेति । ञिभी० । भिय क्रुक्रुकनाविति क्लुकन् ॥

भीषण . पु० भयानकरसे ॥ शल्लक्याम् ॥ कुन्दुरुके ॥ कपोते ॥ हिन्ताले ॥ भैरवविशेषे ॥ त्रि० गाढे ॥ दारुणे ॥ भीरुरसान्विते ॥ भीषयते । ञिभी० । नन्द्यादित्वाल्ल्युः । भियोहेतुभयेषुगिति षुक् ॥

भीष्म । पु० गाङ्गेये । पाण्डवानां पितामहे ॥ रुद्रे ॥ राक्षसे ॥ भयानकरसे ॥ त्रि० भयहेतौ । भयङ्करे ॥ बिभेत्यस्मात् । ञिभी० । भिय षुग्वेति०मक्० षुगागमश्च

भीष्मक । पु० रुक्मिण्या पितरि ॥

भीष्मजननी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भीष्मपञ्चकम् । न० कार्तिकशुक्लपक्षी यैकादश्यादि पूर्णिमान्तपञ्चतिथि कर्तव्यव्रतविशेषे ॥

भीष्मरत्नम । न० हिमालयोत्तरदेश जातशुक्लवर्णप्रस्तरविशेषे । भीष्म पाषाणे ॥

भीष्मसू. । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भीष्मं सूते । सूङ्० । क्विप् ॥ शान्तनो- र्महिषीभूत्वाभीष्म सूतवतीयत । तस्मात्साभीष्मसू प्रोक्तागङ्गात्रै लो क्यपावनी ॥

भीष्माष्टमी स्त्री० माघशुक्लाष्टम्याम् ॥ तत्रभीष्मस्यतर्पणकर्त्तव्यम् ॥

भीसटम् । न० क्षेमान्तके ॥

भुक्तम् । न० भक्षणे ॥ त्रि० भक्षिते । खादिते । अभ्यवहृते । अशिते ॥ भुज्यतेस्मभुज० । क्त. भुक्ताब्राह्मणा इत्यत्रतुभुक्तमेषामस्तीत्यकारोमत्व र्थीयोनतुकर्त्तरिक्त. । सकर्म्मकेभ्यस्तत्रविधानाभावात् ॥ यद्वोत्तर पदलोपोत्रद्रष्टव्य । भुक्तान्नाभुक्ता । अत्रान्नस्यभुक्तत्व ब्राह्मणे षूपचर्य्यते ॥

भुक्तसमुज्झित । त्रि० फेलायाम् ॥ पूर्वम्भुक्तम्० पश्चात्समुज्झितम् । पूर्वकालैकेतिसमास ॥

भुक्ति ' । स्त्री० भोजने ॥ भोजनम् । भुजपालनाभ्यवहारयो : । स्त्रियां क्तिन् । भोगे । यथा । भुक्तिमुक्तिप्रदर्षीसिध्य दिति ॥

भुक्तिप्रद । पु० मुद्गे ॥ त्रि०भोगदातरि ॥

भुक्तोज्झित । त्रि० फेलायाम् ॥ पूर्वंभुक्तम्०पश्चादुज्झितम् । पूर्व कालेकेतिसमास ॥

भुग्न । त्रि० रोगादिनाकुटिलीकृते रुग्णे ॥ नम्रे ॥ भुज्यतेस्म । भुजो कौटिल्ये । क्त । ओदितश्चेति नत्वम् ॥ भुजतिस्मवा । गत्यर्थेति क्त ॥

भुज । पु० स्त्री० करे ॥ बाहौ ॥ अस्यशुभाशुभलक्षणंयथा । कथाश्व त्थदलाग्रे छासुगन्धिन्यूर्ध्वरोमिका । अन्यथाचर्येलोमानामसौनि स्स्य रोमशौ ॥ निर्मांसौचैवभग्नास्थ्यौश्लि ष्टौचविपुलौभुजौ । आजानुलम्बि नौवाह्वूत्तौपीनौनौनरेश्वरे ॥ नि स्सार्मारोमशौक्स्वौस्त्रौ छौकरिकारप्र भौ । इति ॥ भुज्यतेऽनेन । भुज पालनाभ्यवहारयो . । भुजन्युब्जौ पाण्युपतापयोरितिसाधु ॥ यद्वा । भुजति । भुजकौटिल्ये । इगुप- धेतिक ॥ चतुष्कलिङ्गिषगुरुसंज्ञा याम् ॥ ० ॥ पु० ॥

भुजकोटर. । पु० कक्षे ॥

भुजग. । पु० सर्पे ॥ भुज. सन्गच्छ ति । अन्यत्रापीतिड ॥ भुजेनकौ टिल्येनगच्छतिवा ।

भुजगदारण । पु० गरुडे ॥

भुजगभोगी । पु० मयूरे ॥

भुजगराज । पु० शेषाहौ ॥ भुजगानां राजा । टच् ॥

भुजगशिशुभृता । स्त्री० बृहतीछन्दः प्रभेदे ॥ भुजगशिशुभृतानौम । यथा । यमुनातटनिकटस्थोभुजगशिशुभृतायासीत् । मुररिपुदलितेनागेन्द्रजनसुखदासाऽभूत् ॥

भुजगान्तक । पु० गरुडे ॥

भुजगाभोजी । पु० मयूरे ॥

भुजगाशन । पु० पक्षिसिंहे । गरुडे ॥ भुजगानश्नाति । अश० । ल्यु । भुजगाअशन यस्यवा ॥

भुजङ्ग । पु० षड्गे । सर्पे ॥ षिड्गे ॥ भुजं नकौटिल्यं नगच्छति । गमे सुपिखच् खच्चडिद्वावाच्य इतिडित्वपक्षे टिलोपः ॥ सीसके ॥

भुजङ्गघातिनी । स्त्री० सर्पाख्याम् । चुत्कार्य्याम् । कङ्कालिका० इ० गौ० दे० भा० ॥

भुजङ्गजिह्वा । स्त्री० महासमङ्गायाम् ॥ सर्परसनायाम् ॥

भुजङ्गप्रयातम् । न० जगतीछन्दः प्रभेदे ॥ भुजङ्गप्रयात चतुर्भिर्यकारै ॥ यथा । सदारात्मजञ्जाति भृत्योविहायत्वमेत हृद जीवितं लिप्सता । मयाक्लेशित । कालिके त्यं कुरुत्व भुजङ्गप्रयात द्रुतमागराय ॥

भुजङ्गभुक् । पु० मयूरे ॥ भुजङ्गं भुङ्क्ते । भुज० । क्विप् ॥ गरुडे ॥

भुजङ्गभोजी । पुं० राजसर्पे ॥

भुजङ्गम । पु० सर्पे । भुजं नकौटिल्यं नगच्छति । गमे सुपिवाच्यइतिखच् । खच्चडिद्वावाच्य इति डिद्भावे टिलोपाभावः ॥ न० सीसके ॥

भुजङ्गलता । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

भुजङ्गविजृम्भितम् । न० उत्कृतिच्छन्दः प्रभेदे ॥ वस्वीशाश्वैश्छेदोपेत ममतनयुगलसजजगैर्भुजङ्गविजृम्भितम् ॥ यथा । हेलोदञ्चन्यञ्चतपादप्रकटविकटनटनभरोरणत्करतालकझारुप्रेङ्खझुङ्झावञ्चस्फुतितरलनवकिशलयतरङ्गितहार धृक् । वस्यन्नागस्त्रीभिर्भक्त्या मुकुलितकरकमलयुग कृतस्तुतिरच्युत । पायान्नश्छिन्दन्कालिन्दीहृदकृतनिजवसतिमहद्भुजङ्गविजृम्भितम् ॥

भुजङ्गसङ्गता । स्त्री० बृहतीछन्दः प्रभेदे ॥ सजरैर्भुजङ्गसङ्गता ॥ यथा । तरलातरङ्गरिङ्गितैर्यमुनाभुजङ्गसङ्गता । कथमेतिव-

त्वचारकास्वपल ' सदैवताहरि ॥

भुजङ्गहा । पुं॰ श्रीकृष्णस्यन्दनध्वजे । गरुडे ॥

भुजङ्गाक्षी । स्त्री॰ रास्नायाम् ॥ भुजङ्गान् अत्ति । अक्षूव्याप्तौ । कर्मण्यण् ॥ यद्वा । भुजङ्गोऽक्षियस्या । अक्ष्णोऽदर्शनादित्यच् । जातेरिति॰ गौरादित्वाद्वा॰ङीष् । भुजङ्गशब्दस्यभुजङ्गाक्षिसदृशैलक्षणा ॥

भुजङ्गाख्य । पुं॰ नागकेसरे ॥

भुजशिर: । न॰ स्कन्धे ॥ भुजस्यशिर ॥

भुजा । स्त्री॰ बाहौ ॥ करे ॥ भुजाट्टाप् ॥

भुजाकण्ट: । पुं॰ काम्राङ्घ्रि । नखे॥

भुजादल । पुं॰ हस्ते ॥ भुजान्तरम् न॰ क्रोडे ॥ भुजयोरन्तरम् ॥

भुजि । पुं॰ वह्नौ ॥ भुनक्ति॰ भुज्यतेवा । भुज॰ । भुजे . किच्चेति॰ इ ॥

भुजिष्य । पु॰ स्वतन्त्रे ॥ हस्तसूत्रे । दासे ॥ भुङ्क्ते॰ स्वाम्युच्छिष्टम्॰ भुज्यतेवा । भुज॰ । रुचिभुजिभ्या किष्यन् ॥

भुजिष्या । स्त्री॰ दास्याम् ॥ गणिकायाम् ॥ टाप ॥

भुज्यु । पु॰ भोजने ॥ अग्नौ ॥ भुनक्तिपालयतिसर्वाणिभूतानि । भुजमृङ्भ्यायुक्त्युकाविति युक् ॥ भोजनेशा ॥ भाजने ॥ ऋषिविशेषे ॥

भुञ्जन् । त्रि॰ भोगकर्तरि । भुञ्जाने॥ भुजि॰ लँट शतृ ॥

भुञ्जान ' । त्रि॰ भुञ्जति । यथा । त्रिपुधामसुयद्भोज्य भोक्तायश्चप्रकीर्तित ' । वेदैतदुभययस्तुसभुञ्जानोनलिप्यत इति । त्रिपुधामसुजाग्रदादिषु ॥ भुजि . कर्त्तरिलट शानच् ॥

भुविक् । स्त्री॰ पृथिव्याम् ॥ बिभर्त्ति॰ भरति मनुष्यादीन् । डुभृञ॰ । भुअतश्चेति॰ इष्प्रत्यय

भुवनम् । न॰ सलिले । जले । गगने । जने ॥ पिष्टपे । जगति ॥ भूरादिसर्वलोके ॥ चतुर्दशभुवनानियथा । भूर्भुव. स्वर्महश्चैवजनश्चतप एवच । सत्यलोकश्चसप्तैतेलोकास्तु परिकीर्त्तिता: । अतलसुतलचैव वितलञ्चगभस्तिमत् । महातलरसातलपातालसप्तमस्मृतम् ॥ इति ॥ भवन्त्यस्मिन् भूतानि॰ इति भुवनमयलोक ॥ भूयते । भूप्राप्तौ । भूसूधूभ्रस्जिभ्यश्छन्दसीतिक्युन् ॥ यद्वा । भवन्ति॰ उत्पद्यन्तेऽनेनकरणेल्युट् । सज्ञापूर्वकत्वादगुणाभाव ' ॥

भुवनकोष: । पु॰ भूगोले ॥

भुवनकोषवित् त्रि॰ । चतुर्दशभुवना

निवसन्ति० इतितात्पर्य्यार्थाभिधे ॥ कल्पनामात्रमेतत् । तेषामदृष्टत्वात् । नचवचनेभ्यस्तद्दर्शनम् । तेषांमिथोविप्रतिपत्तिदर्शनात ॥

भुवनेश्वर । पु० एकाम्बरे ॥

भुवनेश्वरी । स्त्री० महाविद्याविशेषे। साम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिण्याम् ॥ मणिद्वीपाधिवासिन्याम्॥ यथा । पाशाङ्कुशधराभीतिधरादेवीं चिदात्मिकाम् । वन्देसमन्दहसितामणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥ आयुधस्थानानिवामाध करमारभ्यदक्षिणाध करपर्य्यन्तम् । तदुक्तं महासम्मोहनतन्त्रे । दक्षिणेचाङ्कुशदद्याद्वामेपाशप्रदापयेत् । अभयदक्षिणेदद्याद्वरवामेप्रदापयेदिति । दशपटल्यामपिभुवनेशीध्याने । दक्षेङ्कुशाभयेप्रोक्तेवामेपाशमथेष्टदमिति॥

भुमन्यु । पु० भानौ ॥ सूर्य्ये ॥ ज्वलने । वह्नौ ॥ शशलाञ्छने । शशिनि ॥ भवति । भू० । मन्युच् चिपिचेति० बाहु० मन्युच् ॥

भुवर० । अ० अन्तरिक्षे । गगने ॥ षष्ठ्यन्तप्रतिरूपकमव्ययम् । भवति। भू० । भूरञ्जिभ्याकिदित्यसुन् । उवङ् ॥

भुवर्लोक । पुं० भूरादिसप्तलोकान्तर्गत द्वितीयलोके॥ यथा । भूमिसूर्य्यान्तरयत्रसिद्धादिमुनिसेवितम्। भुवर्लोकस्तुसोप्युक्तोद्वितीयोमुनिसत्तम ॥ अपिच । तिथिलक्षोभुवर्लोकोभ्रुवप्रान्तोमहीतलात्॥ भूपृष्ठादारभ्यभ्रुवप्रान्तइति० ज्योतिश्चक्रावलम्बनभूतभ्रुवपर्य्यन्तपञ्चदशलक्षोच्छ्रायोभुवर्लोकइत्यर्थं ॥

भुवि । न० अब्धौ । समुद्रे ॥ भवन्त्यस्मिन् । भू० । भुव किदिति० इसन् ॥

भुशुण्डी । स्त्री० अस्त्रान्तरे । अग्नियन्त्रे ॥ यथा । उड्डीयोड्डीयचप्राप्यनदन्तीदशकर्ण्डका । क्रमतेचानताक्षीयासाभुशुण्डीनिगद्यते ॥

भू । अ० रसातले ॥

भू । स्त्री० स्थानमात्रे ॥ एकाङ्के ॥ व्याहृत्यन्तरे ॥ धरण्याम् । भूमौ ॥ दृष्टात्मविजयन्त्ययान्नृपान्हसति भूरियम् । अहोमाविजिगीषन्तिमृत्योः क्रीडनकानरा ॥ भवति० भवनवा । भू० सत्तायाम् । कर्त्तरिभावेवाक्विप् ॥ भवन्त्यस्यांसर्वमित्यधिकरणेबहुलवचनाद्वाक्विबित्येके । भवन्त्यस्याभूतानीत्यपादानेवाक्विबित्येके ॥ उत्पत्तौ ॥

भूक । पुं० न० काले ॥ छिद्रे ॥ अन्धकारे ॥ भवति॥भू० । सृवृभूशुषिमुषिभ्यः कक् ।

भूकदम्ब । पु० अलम्बुषवृक्षे । कोकसिम० इ० गौ० दे० भा० ॥

भूकदम्बक । पु॰ यवान्याम् ।
भूकदम्बिका । स्त्री॰ महाश्रावणिकायाम् ॥ मुण्डाम् ॥
भूकन्द । पु॰ महाश्रावणिकायाम् ॥
भूकम्प । पु॰ उत्पातविशेषे ॥ स-यथा । यामक्रमात्त्भूकम्पोहिजादीनामनिष्टद । अनिष्टद क्षिती शानांसन्ध्ययोरुभयोरपि ॥ इतिव शिष्ठ ॥ यदाविजृम्भतेनन्तोमदाघूर्णितलोचन । तदाचलतिभूरेषा साद्रितोयाब्धिकानना ॥ भुव कम्पो भूकम्प ॥ मेषेवृश्चिकभेगज प्रचलतिव्यासादिभि कथ्यते चापे मीनकुलीरभेचवृषभेसव्य चलेत्कच्छप । युकेकुम्भधरेमृगेन्द्रमिथुनेकन्यामृगेपन्नगस्तेषामेकतमोयदि प्रचलतिक्षोणीतदाकम्पते ॥ कच्छपेमरणञ्च यमरण चापिपन्नगे । सर्वं चमुखदश्चैवपृथिव्या चलितेगजे ॥ प्रथितनरेश्वरमरणव्यसनान्याग्नेय मारुतयो । क्षुद्भयमतिवृष्टिभि रुपपीडान्तजनाश्चापि ॥ त्रिचतुर्थपञ्चमदिनेमासेपक्षेत्रिपक्षके । भवतियदाभूकम्प प्रधाननृपनाशनंकुरुते । सवायभूमिजोत्पातविशेष ॥ यथा । चरस्थिरभवभौमभूकम्पमपिभूमिजम् । जलाशयानांविकृत्य भौमतदपिकीर्तितम् ॥ भौमंयाप्यफलंचैयचिरेणपरिपच्यते ॥ अपिच । चितिकम्पमाहुरेके बृहदन्तर्जलनिवासिसत्त्वकृतम् । भूभारखिन्नदिग्गजविश्राम्समुद्भवचान्ये ॥ अनिलोऽनिलेननिहत क्षितौपतन्सस्वनकरोत्यन्ये । केचित्त्वदृष्टकारितमिदमन्ये प्राहुराचार्या ॥ गिरिभि पुरासपक्षैर्वसुधाप्रपतद्भिरुत्पतद्भिश्च । आकम्पितापितामहमाहामरसदसिसव्रीडम् ॥ भगवन्नाम ममैतत्त्वयाकृतयदचलेतितन्नतथा । क्रियतेऽचलैश्चलद्भि शक्ताहना सहेदस्य । तस्या सगद्गदगिर किञ्चित्स्फुरिताधरविनतमौपत् । साश्रुविलोचनमाननमवलोक्यपितामह प्राह ॥ मन्युहरेन्द्रधात्त्या क्षिपकुलिशशैलपक्षभङ्गाय । शक्र कृतमित्युक्त्वामाभैवीरितिवसुमतीमाह ॥ किन्त्वनिलदहनसुरपतिवरुणा , सदसत्फलावबोधार्थम् । प्राग्द्वित्रिचतुर्भागेषुदिननिशो का म्पयिष्यन्ति ॥ अतोविशेषोद्रष्टव्यो वाराहीसंहितायाम् ॥

भूकर्बुदार । पु॰) क्षुद्रश्लेष्मान्तके ।
भूकर्बुदारक । पु॰) भूशैलौ । छोटा लसोडा॰ इ॰ भा॰ ॥ भूकर्बुदारोमधुर कृमिशूलापह परम् । वातप्रकोपन किञ्चित्शीतल , रक्तमारक ॥
भूकल । पु॰ दुर्विनीताश्वे ॥

भूकश्यप । पु॰ वसुदेवे ॥
भूकाक । पु॰ स्वल्पकङ्के । क्रौञ्चे । नीलकपोते ॥
भूकुम्भी । स्त्री॰ भूपाटल्याम् ॥
भूकुष्माण्डी । स्त्री॰ विदार्याम् ॥
भूकेश । पु॰ शैवले ॥ वटे ॥
भूकेशा । स्त्री॰ राक्षस्याम् ॥
भूकेशी । स्त्री॰ अवल्गुजे ॥
भूक्षित् । पु॰ सूचीरोमणि । शूकरे ॥
भूखर्जूरी । स्त्री॰ क्षुद्रखर्जूर्याम् । भूयुक्तायाम् ॥ भूखर्जूरीतुमधुरा शिशिरादाहपित्तनुत् ॥
भूगरम । न॰ विषे ॥
भूगर्भ । पु॰ भगवति । भूर्गर्भेयस्य भूः सर्वभूताश्रयभूतागर्भवद्वान्तर्वर्त्तिनीयस्य भूस्ता गर्भेऽस्येतिवा॥ भवभूतिनामनि॰ कवौ ॥
भूगोल । पु॰ ज्योतिश्शास्त्रप्रसिद्धे भुवनकोषे ॥ भोज्य यथासर्वरसविनाज्य राज्य यथाराजविवर्जितञ्च । सभानभातीवसुवक्तृहीनागोलानभिज्ञोगणकस्तथैव ॥ वादीव्याकरणविनैवविदुषाधृष्ट प्रविष्ट सभाजल्पन्नल्पमति स्मयात्पटुवटुभ्रूभङ्गवक्रोक्तिभि । ह्रीतः सन्नुपहासमेतिगणकोगोलानभिज्ञस्तथाज्योतिर्वित् सदसिप्रगल्भगणकप्रश्नप्रपञ्चोक्तिभि ॥
भूचर । त्रि॰ भूमिचारिणि ॥

भूच्छायम् । न॰ अन्धकारे ॥ भुवच्छाया । छायाबाहुल्ये॰ इति क्लीवता ॥
भूजन्तु । पु॰ भूनागे ॥
भूजम्बू । स्त्री॰ गोधूमे ॥ विकङ्कतफले ॥ भूमिजम्ब्वाम् ॥
भूत । पु॰ दे॰योनिविशेषे ॥ सच अधोमुखोर्द्ध्वमुखादिपिशाचभेदोरुद्रानुचरोबालग्रह ॥ कुमारे ॥ कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ योगीन्द्रे ॥ शब्भोगपविशेषेषु ।न॰ क्ष्मादौ । पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशेषु ॥ पिशाचादौ ॥ जन्तौ । युक्ते । न्याय्ये ॥ वस्तुतत्त्वानुसरणे । त्रि॰ उचिते ॥ प्राप्ते ॥ वित्ते ॥ ऋते । सत्ये ॥ प्राणिनि ॥ कालविशेषे । वृत्ते । अतीते । गते ॥ परमार्थे ॥ विद्यमानेवस्तुनि॥ अतीतोत्पत्तिके । जाते ॥ समे ॥ उत्तरपदस्थएव भूतशब्द समार्थइतिशाब्दिका । यथा पितृभूत । देवभूतोयमिति पूर्वमपिविद्यमाने ॥ भवनभूमिर्णि ॥ भाव्यते स्म । भूप्राप्तौ । आधृषाद्वेतिणिजभाव पक्षे॰ क्त ॥ भूमिरस्यास्तिवा । अर्शआद्यच् ॥ अभवद्वा । भुवोगत्यर्थेति॰ भूतार्थेक्तः रिक्त ॥ अर्द्धर्चादि ॥
भूतकृत् । पु॰ धातरि । द्रुहिणे ।

भूतानि करोति । डुकृञ्० । क्विप । तुक् ॥ रुद्रे ॥ भूतानि कृन्तति० छिनत्ति । कृतीछेदने । क्विप् ॥ कृणोतिहिनस्तिवा । कृञ्० । क्विप तुक् ॥ विष्णौ ॥ रजोगुणसमाश्रित्यविरिञ्चिरूपेण० भूतानिकरोतिद्रुतितथा ॥

भूतकेश । पु० तृणविशेषे । गोलोम्याम् । अल्पकेश्याम् ॥ भूतानाकेशइव । भूत केशोस्य वा ॥

भूतकेशी । स्त्री० भूतकेशे ॥ शेफालिकायाम् ॥ नीलसिन्दुवारे ॥

भूतक्रान्ति । स्त्री० भूतावेशे ॥

भूतगणः । पु० पृथिव्यादिपञ्चके ॥ भूतानागण ॥

भूतगन्धा । स्त्री० मुरानामनिगन्धद्रव्ये ॥

भूतग्राम । पु० देहेन्द्रियसङ्घातात्कारेणपरिणते पृथिव्यादिभूतसमुदाये ॥ सच० जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जभेदाच्चतुर्विधोभवति । भूतानांपृथिव्यादीनाग्राम ॥

भूतघ्न । पु० भूर्जवृक्षे ॥ उष्ट्रे ॥ लशुने ॥ त्रि० भूतनाशके ॥

भूतघ्नी । स्त्री० तुलस्याम् ॥ मुण्डितिकाया ॥

भूतचतुर्द्दशी । स्त्री० कार्त्तिककृष्णचतुर्द्दश्याम् । यमचतुर्द्दश्याम ॥

भूतजटा । स्त्री० जटामांस्याम् ॥ गन्धमांस्याम् ॥

भूतत्वम् । न० वर्त्तमानध्वसम्प्रतियोगिसमयवृत्तित्वे ॥ बहिरिन्द्रियग्राह्यायोग्यविशेषगुणवत्त्वे ॥ पृथिव्यादयस्तुजातिविशेषा ॥

भूतदर्शनम् । न० परमार्थदर्शने ॥

भूतद्रावी । पुं० भूताङ्कुशवृक्षे ॥ रक्तकरवीरे ॥

भूतद्रुम । पुं० श्लेष्मातकवृक्षे ॥

भूतध्रुक् । पु० भूतानामपकारके ॥ भूतानिद्रुह्यति । द्रुह० । सत्सूद्विषेति क्विप् ॥ भूतध्रुक्कोलभेतश्रम् ॥

भूतधात्री । स्त्री० भूमौ ॥ भूतानाधात्री ।

भूतनाथ । पु० शिवे ॥ भूतानांनाथ ॥ भूतैर्जन्तुभिर्याच्यते० तानुपतापयति०तेभ्यआशास्ते०तेषामभीष्टमितिनाभूतनाथ ॥

भूतनायिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

भूतनाशन । पु० श्वेतसर्षपे ॥ सर्षपे । भल्लातके ॥ न० रुद्राक्षे ॥ भूतान्नाशयति । णशअदर्शने ल्युट् ॥

भूतपति । पुं० महादेवे ॥ भूतानापति ॥

भूतपत्री । स्त्री॰ तुलस्याम् ॥

भूतपुष्प । पु॰ श्योनाकवृक्षे ॥

भूतपूर्णिमा । स्त्री॰ आश्विनपूर्णिमायाम् । शारद्याम् । कोजागरायाम् ॥

भूतपूर्व । त्रि॰ अतिक्रान्ते ॥ पूर्वं भूत । सुप्सुपेतिसमास । भूतपूर्वेचरडितिनिर्देशात्भूतशब्दस्यपूर्वनिपात ॥

भूतप्रादुर्भाव । पु॰ अतिक्रान्तोत्पत्तौ ॥ भूतस्यप्रादुर्भाव ॥

भूतभावन । पु॰ सर्वभूतपितरि । ईश्वरे । भूतानिभावयतिजनयति॰ प्रापयतिवा । भवतेर्ण्यन्ताद्युच् ॥

भूतभृत् । पु॰ विष्णौ ॥ भूतानि बिभर्त्ति धारयति॰ पोषयतिवा॰। डुभृञ्॰ । क्विप् । तुक् ॥

भूतभैरव । पुं॰ भैरवविशेषे ॥ शीतज्वरापहेचूर्णविशेषे ॥ यथा । एलाजातिफलव्योषत्रिफलाजीरकघन । सविडङ्गसितायुक्त चूर्णंशीतज्वरापहमिति ॥

भूतमात्रा । स्त्री॰ शब्दादिषु ॥ पृथिव्यादिषुविषयेषु ॥

भूतमारी । स्त्री॰ चीडानामगन्धद्रव्ये ॥

भूतयज्ञ । पुं॰ पञ्चमहायज्ञान्तर्गतवलिवैश्वदेवकर्म्मणिभूतेभ्योवलिहरणे ॥

भूतयोनि । पु॰ परमात्मनि ॥ भूतानांयोनि ॥

भूतलिका । स्त्री॰ पृक्कायाम् ॥

भूतवास । पु॰ कलिद्रुमे ॥ भूतानांवास । भूतानांवासोस्मिन्वा ॥

भूतविक्रिया । स्त्री॰ अपस्माररोगे ॥

भूतवित । पुं॰ लौकायतिके ॥ सच पृथिव्यप्तेजोवायवस्तत्त्वानि॰तानि-चत्वारिभूतानिजगत्कारणानीति कल्पयति ॥

भूतविद्या । स्त्री॰ भूततन्त्रे ॥ यथा । भूतविद्यानाम॰ देवासुरगन्धर्वयक्षरक्ष पितृपिशाचनागग्रहाद्युपसृष्टचेतसा॰ शान्तिकर्मवलिहरणादिग्रहोपशमनार्थमितिसुश्रुत ॥

भूतवृक्ष । पु॰ शाखोटवृक्षे। श्योनाकवृक्षे ॥ कलिवृक्षे ॥

भूतवृक्षक । पु॰ शाखोटे ॥ वहुवारके लसोडा॰ इ॰ भा॰ ॥

भूतवेशी । स्त्री॰ श्वेतशेफालिकायाम् । श्वेतसुरसायाम् । श्वेतन्यवारी॰ इ॰ भा॰ ॥ भूतानिविशन्ति । विशप्रवेशने । कर्मण्यण् ॥

भूतब्रह्मा । पु॰ देवले ।

भूतसञ्चार । पु॰ भूतोन्मादरोगे । भूतक्रान्तौ । ग्रहागमे ॥

भूतसञ्चारिणी । स्त्री॰ कृष्णचतुर्दश्याम् ॥

भूतसञ्चारी । पुं० दावानले ॥

भूतसर्ग । पु० भूतसृष्टौ । देवासुरभेदेनभूतानांसृष्टौ ॥ यथा । ब्राह्मप्राजापतीयश्चसौम्यऐन्द्रस्तथैवच । गान्धर्वोप्यथकौवेरोरक्ष. पैशाचमानुषः ॥ स्थावर पार्थवोमार्ग सार्प शाकुनिकस्तथा । चतुर्दशविधोह्येषभूतसर्ग प्रकीर्तित ॥

भूतसार । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥

भूतसृट् । पुं० ब्रह्मणि ॥

भूतहन्त्री । स्त्री० वंध्याकर्कोटक्याम् । नीलदूर्वायाम् ॥

भूतहर । पु० गुग्गुलौ ॥

भूतहारि न० देवदारुणि ॥

भूता । स्त्री० कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ यथा । स्कान्दे । ब्रह्माण्डोदरमध्येतुयानितीर्थानिसन्तिवै । पूजितानिभवन्तोहभूतायापारणेकृते ॥ अपिच । शिवरात्रिव्रतेभूताकामविद्धाविवर्जयेत् ॥

भूताङ्कुश. । पुं० गौ० दे० खनामाप्रसिद्धे वृक्षे । चवके । शस्ताङ्कये ॥ भूताङ्कुशस्तीक्ष्णगन्धः कटुरुष्णस्तथोत्कट. । भूतग्रहादिदोषघ्न कफवातनिकृन्तन. ॥

भूतात्मा । पुं० देहेपृथिव्यादिभूतारब्धत्वात्० भूतान्येवात्मास्वभावो यस्यस ॥ परमेष्ठिनि । द्रुहिणे हिरण्यगर्भे ॥ भूतानांव्यष्ट्युपाधीनामात्मानिवव्यासमष्ट्युपाधित्वात्० इति ॥ सदाशिवे ॥ जीवात्मनि ॥ विष्णौ ॥ भूतानांप्राणिनामात्माअन्तर्यामी ॥

भूतादि । पु० सर्वजगत्कारणे । तामसाहङ्कारे ॥ भूतानामादि ॥ परमेश्वरे ॥ भूतानांभवनधर्मकाणामुत्पत्तिमतांसर्वेषामादि कारणकर्तृपादानोभयात्मकमितियावत्॥

भूतादिसर्ग पु० भौतिकसर्ग ॥ भूतादे सर्ग. ॥

भूतारि । न० हिङ्गुनि० ॥

भूतार्त । त्रि० भूताविष्टे ॥ भतेनआर्तोदीप्त । आर्तेचतृतीयासमास इतिवृत्ति ॥ भूतेनआर्त्तोवा ॥

भूतार्थ । पु० सिद्धार्थे ॥

भूतार्थवाद । प० प्रमाणान्तरविरोधस्तुतिरहितार्थबोधकेवेदवाक्ये ॥ यथा । इन्द्रोवृत्रायवज्रमुदयच्छदित्यादि ॥

भूताली । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥ मुषल्याम् ॥

भूतावास । पु० विभीतके । बहेडा० इ० भा० ॥ भूतानामावास ॥ वाराणस्यांश्रये० वासुदेवे ॥ भूतान्याभिमुख्येनवसन्त्यत्र ॥ वसन्तित्वयिभूतानिभूतावासस्ततोमवान् । इतिहरिवंश ॥ काये ॥

भूताविष्ट. । त्रि० पिशाचग्रस्ते ॥ भ

तात्क्रान्ते । भूतादिनारोगग्रस्ते ॥
भूताविश । पुं० आवेशे । भूतसञ्चारे ॥
भूति । स्त्री० भस्मनि । सम्पत्ती । हस्तिशृङ्गारे । मांसपाकविशेषे । उत्पाते । शिवस्याणिमाद्यष्टविधैश्वर्ये । अणिमामहिमाचैवलघिमा गरिमातथा । प्राप्तिः प्राकाम्यमीशित्व वशित्व चाष्टभूतय ॥ शम्भुधृतभस्मनि । भूतृणे । उत्पत्तौ । जातौ । वृद्धिनामौषधे । रोहिषतृणे । विभूतौ । भवनम् भूति । स्त्रियां क्तिन् । भवत्यनया । क्तिच्वा ॥
भूतिक । पु० यवान्यामोषधौ । न० कटफलौषधौ । घनसारे । भूनिम्बे । भूस्तृणे । भवति । भू० । क्तिच्क्तौचसञ्ज्ञायामिति० क्तिच् । सञ्ज्ञायांकन् ॥
भूतिकाम । पु० ऐश्वर्याभिलाषिणि ॥
भूतिकील । पुं० भूखाते ॥
भूतिगर्भ । पुं० भवभूतिकवौ ॥
भूतिनिधानम् । न० धनिष्ठानक्षत्रे ॥
भूतिमान् । त्रि० ऐश्वर्ययुक्ते ॥
भूतिकम् न० भूनिम्बे । यवान्याम् । कर्पूरे । भूस्तृणे । तृणे ॥
भूतृणम् । न० गन्धतृणे । गन्धखेडे । रोहिषे । पु० रोहिषे । भूतिके । मालातृणे । सुगन्धरोहिष० द्वृ०

परिमलदग्धनि० वृ० श्याम प्रभाकाप्रसिद्धे ॥ भूतृणकटुकतिक्ततीक्ष्णोष्णरोचनलघु । विदाहिदीपनरूक्षमनोज्ञमुखशोधनम् ॥ अहृद्यवक्रुविट्कृच्छ्रपित्तरक्तप्रदूषणम् । भुवस्तृणम् ॥
भूतेश । पु० शिवे । सर्वभूतनियन्तरि ॥ भूतानांप्रमथादीनांबालग्रहाणां प्राणिनांवाईश ॥
भूत्तमम् । न० स्वर्णे । भुविउत्तमम् ॥
भूदरोभवा । स्त्री० आखुकर्ण्याम् ॥
भूदार । पुं० वराहे । सूकरे । भुवन्दारयति । दृ० कर्मण्यण् ॥
भूदेव । पु० ब्राह्मणे । ब्राह्मणोजङ्गमामूर्तिः श्रीविष्णोः परमात्मनः । अतएवहिविख्याताभूदेवास्तेमहारते । भुवः भुविवादेव ॥
भूधन । पु० राज्ञि ॥ कृषीवले ॥
भूधर । पु० पर्वते । महीध्रे ॥ धरति धृञ् पचाद्यच् । भुवोधर ॥ यन्त्रविशेषे ॥ यथा । जलकाष्ठपपाताल टीलाभूधरवालुका । वकाद्या यन्त्रभेदा स्युरितिशब्दचन्द्रिका ॥
भूधात्री । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥ भूधात्रीवातकृत्तिक्ताकषायामधुराहिमा । पिपासाकासपित्तास्रक् कफकण्डुक्षतापहा ॥
भूध्र । पु० पर्वते ॥ भुवन्धरति । धृ-

अ॰ । मूलविभुजादित्वात्क ।
भूनाग । पु॰ उपरसविशेषे । क्षिति नागे ॥
भूनिम्ब । पु॰ क्षुपविशेषे । किराततिक्ते । चिरायता॰ इ॰ भा॰ ॥ भुवोनिम्बइव ॥
भूनीप । पु॰ भूमिकदम्बे । भूकदम्बे । लघुपुष्पे ॥ भूकदम्बा, कटूष्णाश्वभूप्यादोषहराहिमा । काषायतिक्ता, पित्तघ्नावीर्यवृद्धिकरापरा: ॥
भूनेता पुं॰ राज्ञि । भुवोनेतानायक ॥
भूप: । पुं॰ राजनि ॥ भुवपाति । पारक्षणे । आतोनुपेतिक । १६ सङ्ख्यायाम् ॥
भूपति । पुं॰ नृपे । राज्ञि ॥ भूभृत्नीयस्यपत्नीसतुभवतिकथभूपती रामचन्द्र । इतिरामायणे सीतायावाक्यम् ॥ भुव. पति ॥ ऋषभौषधे ॥
भूपद । पुं॰ वृक्षे ॥ भुविपदानियस्य ॥
भूपदी । स्त्री॰ मल्लिकायाम् । बेली॰ इ॰ भा॰ ॥ भुविपदमस्या. । गौरादि ॥
भूपलाश । पु॰ वृक्षविशेषे । विशाली इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ ॥ भुव: पलाश ॥
भूपाटला । स्त्री॰ भूपाटल्याम् ॥
भूपाटली । स्त्री॰ भूकुम्भ्याम् । रक्तपुष्पिकायाम् ॥ भुव पाटली ॥
भूपाल । पुं॰ राज्ञि ॥ भुवपालयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण् ॥ यथा । राज्य पालयतेनित्य सत्यधर्मपरायण । निर्जित्यपरसैन्यानिक्षितिधर्मेणपालयेत् ॥
भूपुत्री । स्त्री॰ सीतायाम् ॥ भुव पुत्री ॥
भूपेष्ट । पु॰ राजादनीवृक्षे ॥
भूबदरी । स्त्री॰ लघुबदर्याम् । क्षितिबदर्याम् । झडबेरी॰ इ॰ भा॰ ॥
भूभर्त्ता । पुं॰ नृपे ॥ भुवोभर्त्ता । पत्यर्थभर्तृशब्दस्ययाजकादित्वात्॰ याजकादिभिश्चेतिसमास । तेन॰ अपांस्रष्टा॰ वज्रस्यभर्त्तेतिवत्॰ तृजकाभ्याकर्त्तरीति॰नसमासनिषेध ॥
भूभुक् । पु॰ राज्ञि ॥ भुवभुनक्तिपालयति । भुज॰ । क्विप् ॥
भूभृत् । पु॰ अद्रौ । गोत्रे । गिरौ ॥ महीपतौ ॥ भुवविभर्त्ति । डुभृञ॰ । क्विप् तुक् ॥
भूमा । पु॰ बहुत्वे ॥ भूमामहान्निरतिशयवह्निर्तिपर्याय । ॰ इतिभाष्यम् । सकलसांसारिकव्यवहाराभावोपलक्षितितत्त्वे । ब्रह्मणि ॥ यत्रनान्यद्विजानातिनान्यच्चशृणोतिच । नान्यत्पश्यतियस्मिन्वैसभूमाप्रोच्यतेश्रुतौ ॥ योभूमासोऽमृत प्रोक्त सुखनाल्पे विचोरय— बहोर्भाव । पृथ्वादित्वादिमनिच्

। वह्वोलोमोभूवबहो ॥ त्रि० बहु त्वविशिष्टे ॥

भूमय त्रि० मृदात्मके । भूमिमये

भूमयी । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ॥ छाया याम् ॥

भूमि । स्त्री० स्थानमात्रे वसुन्धरायाम् । क्षितौ । अचलायाम् । रसायाम् । स्थिरायाम् ॥ विष्णुर्भूमिसम्पूज्योवाच । सर्वाधाराभवशुभेसर्वैः सम्पूजितासुखम् । मुनिभिर्मनुभिर्देवैः सिद्धैश्चदानवादिभिः ॥ अम्बुवाचीत्यागदिनेगृहारम्भेप्रवेशने । वापीतडागारम्भे चगृहेचकृषिकर्मणि । तवपूजाकरिष्यन्तिमद्वरेण सुरादयः । मूढायेनकरिष्यन्तियास्यन्तिनरकञ्चते । इति ॥ अम्बुवाचीत्यागदिनेगृहारम्भेप्रवेशने । तस्मिन्नदिनेतवपूजाकरिष्यन्तीत्यन्वयः ॥ अष्टा गुणामहाभारते मोक्षधर्मे यथा । भूमेस्थैर्यंगुरुत्वञ्चकाठिन्यप्रसवार्थता । गन्धोगुरुत्वं शक्तिश्चसङ्घातः स्थापनाधृतिः ॥ इति ॥ अस्यार्थः । स्थैर्यमचाञ्चल्यम् १ । गुरुत्वं पतनप्रतियोगीगुणः २ । काठिन्यम् ३ । प्रसवार्थता० धान्यादुत्पत्तिस्तदर्थता ४ । गन्धः ५ । गुरुत्वं पिण्डपुष्टिः ६ । शक्तिः गन्धग्रहणसामर्थ्यम् ७ सङ्घातः ० श्लिष्टावयवत्वम् ८ । स्थापना०मनुष्याद्याश्रयत्वम् ९ । धृतिः प्राणभौतिकीमनसियोधृत्यश १० । इति ॥ षष्टिवर्षसहस्राणिस्वर्गेतिष्ठति भूमिदः । उच्छेत्ताचानुमन्ताचतान्यनरकंवसेत् ॥ योगिनामवस्थाविशेषे ॥ यथा । निरुद्धे चेतसिपुरा सविकल्पसमाधिना । निर्विकल्पसमाधिस्तुभवेदत्रत्रिभूमिकः ॥ व्युत्तिष्ठतेस्ततस्त्वाद्ये द्वितीयेपरबोधितः । अन्ते व्युत्तिष्ठतेनैवसदाभवतितन्मयः ॥ एवंप्राग्भूमिसिद्धावप्युत्तरोत्तरभूमये । विधेयाभगवद्भक्तिस्तांविनासानसिध्यति ॥ भवन्त्यस्याभूतानि । भूसत्तायाम् । भुवः किदिति० मि ॥

भूमिकदम्ब । पु० कदम्बविशेषे । भूनीपे । भूमिजे । लघुपत्रे । वृत्तपुष्पे । विषघ्ने ॥

भूमिकन्दली । स्त्री० कन्दल्याम् । द्रोणपर्ण्याम् ॥

भूमिका । स्त्री० रचनायाम् ॥ वेशान्तरपरिग्रहे । रूपान्तरस्वीकारे यथा । हेमचन्द्रः । प्राचार्यिनाप्य्येऽधिकृतास्तस्यैशास्त्रभूमिका । इति ॥ ज्ञानिनामवस्थाविशेषे ॥ यथाहुः । ज्ञानभूमिः शुभेच्छाख्याप्रथमासमुदाहृता । विचारणा द्वितीयास्यात् तृतीयातनुमानसा । सत्त्वापत्तिश्चतुर्थीस्यात् ततोऽससक्ति

नामिका ॥ पदार्थभावनाषष्ठीसप्तमी तुर्यगास्मृतेति भूमिकानामचित्तस्यावस्थाविशेषः। अत्रभूमिकाचित्तयत्रस्यविद्यासाधनमेव० नतुत्रस्यविद्याकोटावन्तर्भाव ० भेदसत्यत्वबुद्धेरत्नसत्वात्। यश्चतुर्थभूमिकांप्राप्त सब्रह्मविदित्युच्यते। पञ्चमभूमिर्निर्विकल्पातदातस्या स्वयमेवव्युत्तिष्ठति० सोयब्राह्मीब्रह्मविद्वर षष्ठभूमौपार्श्वस्थबोधितोव्युत्तिष्ठति० सोयब्रह्मविद्वरीयान्। तदेतद्भूमिद्वयसुषुप्तिरितिचाभिधीयते ॥ असम्प्रज्ञातप्रतिपादकानि योगशास्त्राणिसप्तभूमिकाप्राप्तं योगिन्येवपर्य्यवस्यन्ति० सोयमीदृशोयोगीव्युत्थानरहितोनिर्विकल्पकसमाधिस्थ परमहंस सप्तमभूमौब्रह्मविद्वरिष्ठइतिचोच्यते॥ इति ॥ भूमिकापञ्चकमप्याहु । यथा। क्षिप्त मूढविक्षिप्तमेकाग्र निरुद्धमिति ॥ तत्र० आसुरसम्पल्लोकशास्त्रदेहवासनानुवर्त्तमानचित्त क्षिप्तभूमिकानिद्रातन्द्रादियस्तचित्त मूढभूमिका कदाचिद्ध्यानयुक्तचित्त क्षिप्ताद्विशिष्टतयाविक्षिप्तभूमिका। तत्रक्षिप्तमूढयो समाधिस्वशङ्कैवनास्ति० विक्षिप्ते तुसमाधिस्वयकृतदितरत्भूमिकाद्वयसमाधि ॥ एकाग्रे मनसिसद्भूतमर्थंप्रद्योतयति० क्लेशान्क्षिणोति० कर्म्मबन्धनानिश्लथयति० निरोधमभिमुखीकरोति० इतिसम्प्रज्ञातोयोग एकाग्रभूमिका। सर्ववृत्तिनिरोधरूपासम्प्रज्ञातसमाधि ० निरुद्धभूमिकेति ॥

भूमिकूष्माण्डी। स्त्री० लताविशेषे। विदार्य्याम् ॥

भूमिखर्जूरिका। स्त्री० क्षुद्रखर्ज्जूर्य्याम् ॥ भूमिखर्जूरिकास्वादीदुरारोहाच्छदा। अयस्कान्तफलाकारकर्कटीस्वादुमस्तका। पिण्डखर्जूरिकात्वन्यासादेशेपश्चिमेभवेत् ॥

भूमिखर्जूरी। स्त्री० भूमिखर्जूरिकायाम् ॥

भूमिगृहम्। न० तहय तनागृहे ॥

भूमिचम्पक। पु० पुष्पवृक्षविशेषे। ताम्रपुष्पे। सन्धिबर्ध्दे। द्रुघवी भूँचाँपा० इ० भा०॥ भूचम्पा० इ० भा० ॥ अस्यमूलव्रणपाककारकम् ॥

भूमिच्छत्रम। न० शिलीन्ध्रे ॥

भूमिज। पुं० नरकासुरे। अङ्गारके। कुजे। भौमे। भूमिकदम्बे। मनुष्ये ॥ न० गौरसुवर्णे ॥ भूमेर्भूमौवाजात। अभी०। ड ॥

भूमिजगुग्गुलुः। स्त्री० मायापुरसम्भवे। दैत्यमेदजे। महिषासुर सम्भवे। मायापुरीगूगुल० इ० भा० ॥

तिक्तोसीकटुरुष्णश्च कफवातहरस्तथा । उमाप्रियश्चभूतघ्नोमेध्य सौरभ्यदायक ॥
भूमिजम्बु । स्त्री० भूमिजम्बुकायाम् । नादेय्याम् ॥ भूमेर्जम्बु ॥
भूमिजम्बुका । स्त्री० क्षुद्रजम्ब्वाम् । नादेय्याम् ॥ ह्रस्वत्वात्स्वार्थेकन् ॥ यद्वा भूमिजम्बाजम्बुका । शाकपार्थिवादि । भूमिलग्नपत्रत्वात् ॥
भूमिजम्बू । स्त्री० क्षुद्रजम्ब्वाम् । ह्रस्वफलायाम् । भ्रमरेष्टायाम् । पिकभक्ष्यायाम् । काष्ठजम्ब्वाम् ॥
भूमिजा । स्त्री० जनकात्मजायाम । सीतादेव्याम् ॥ भूमेर्जाता । जनी० । ड । टाप् ॥
भूमिजीवी । स्त्री० विश्यि ॥
भूमिदानम् । न० दानोत्तमे ॥ यथा । इक्षुभि सन्तताभूमियवगोधूमशालिनीम् । ददातिवेदविदुषेसन भूयोभिजायते ॥ भूमिदानात्परदान नभूतनभविष्यतीति ॥
भूमिदेव । पु० ब्राह्मणे । भूदेवे ॥ भूमेर्भूमौवादेव ॥
भूमिप । पु० राजनि ॥
भूमिपक्ष । पु० वाताश्वे ॥
भूमिपिशाच । पुं० तालवृक्षे ॥
भूमिपिशाची । स्त्री० माधवीलतायाम् ॥
भूमिपुत्र । पु० आरे । मङ्गले ॥ भूमे पुत्र
भूमिमण्ड । पु० अष्टपादिकायाम् । मदनमाली० हारमाली० इ० गौ० दि० भा० ॥
भूमिमण्डपभूषणा । स्त्री० माधवीलतायाम् । अतिमुक्ते । पुण्ड्रके ॥
भूमिमान् । त्रि० भूमिविशिष्टे । यवादित्वाद्वत्व न ॥
भूमिरथक । पु० वाताश्व ॥
भूमिलाभ । पु० मृत्यौ ॥ भूमेर्लाभो येन ॥ भूमिप्राप्तौ ॥
भूमिलेपनम् । न० गोमये ॥ भूमेर्लेपनंयेन ॥ भूमेर्लेपे ॥
भूमिवर्द्धन । पु० न० शवे ।
भूमिसम्भवा । स्त्री० सीतायाम् ॥
भूमिसुत । पु० मङ्गलग्रहे । नरकासुरे । भूमे सुत ।
भूमिसुता । स्त्री० जानक्याम् ॥
भूमिस्पृक् । पुं० मानवे ॥ वैश्ये ॥ चौरविशेषे ॥ अन्धे ॥ खञ्जे ॥ भूमिंस्पृशति । स्पृशस्पर्शने । स्पृशोऽनुदकेक्विन् ॥
भूमी । स्त्री० भूमौ । क्षितौ ॥ भवति । भू० भुव किदितिमि० । कृदिकारादक्तिनइति० ङीष् ॥
भूमीन्द्र । पु० नृपे । राजनि ॥
भूमिरुह । पु० वृक्षे ॥ यथा । दीर्घास्तापयुतायथाविरहिणीश्वासास्तथावासरायामिन्यश्चपलायथाकुलवधू

दृष्टि सरोषाप्रिये । छायावाञ्छा तमानवोढवनितावाणीवभूमीरुहा निष्पन्दा मुचिरायथामिलितयो र्यूनोर्मिथोदृष्टय ॥

भूमीसह । पु० द्रुमान्तरे । शारदा तौ ॥ भूमीसहस्तुशिशिरोरक्तपित्त प्रसादन ॥

भूम्यामलकी । स्त्री० क्षुपविशेषे । वहु पुष्पायाम् । जडायाम् । अध्यण्डाया म् । तामलक्याम् । भूँम्यामला

ड्र० भा० ॥

भूम्यामली । स्त्री० तमाल्याम् चा रव्याम् । भूम्यामलक्याम् । भुम्या मलाद्र०गौ०दे०भा० ॥ अरुनेली० ड्र० भा० ॥

भूम्याहुल्यम् । न० क्षुद्रकेतौ । क्षुपे । मार्कण्डीये । महौषधे । भुजित खड० । ड्र० भा० ॥

भूय । अ० अधिकारे । पुनरर्थे ॥

भूयान् । त्रि० वहुतरे । प्रचुरे ॥ अ- परिमितमहिमनि ॥ अयमनयोर तिशयेनवहु । द्विवचनविभज्योप पदेतरवीयसुनाविति०ईयसुन् । व होर्लोपोभूचवहो ॥ स्त्री० भूयसी अतिमहत्याम् ॥ ङीप् ॥

भूयिष्ठ । त्रि० प्रचुरे । वहुतमे ॥ अ यमेषामतिशयेनवहु । अतिशोयने इष्ठन् । इष्ठस्ययिट्चेति० वहोपर स्य इष्ठस्यलोपः० यिडागमश्च०वहो

स्थाने भूरादेशश्च ॥

भूयुक्ता । स्त्री० भूमिखर्जूर्याम् ॥

भूयोभूय । अ० वारंवारमर्थे ॥ यथा । भू योभूयोभाविनोभूमिपालान्नत्वान त्वायाचतेरामचन्द्र । सामान्योयं धर्मसेतुर्नृपाणां कालेकालेपालनी योभवद्भिरिति ॥

भू' । अ० रेफान्तमव्ययम् । भुर्लोके ।

भूरि । पु० वासुदेवे । हरे ॥ परमे ष्ठिनि ॥ न० सुवर्णे ॥ त्रि० प्राज्ये । प्रचुरे ॥ भवति० भूयतेवा । भुस त्तायाम्० प्रासीवा । अदिशदिभूशु भिभ्य क्रिन ॥

भूरिगन्धा । स्त्री० पुरामामनिगन्धद्र- व्ये । गन्धाढ्यायां ॥

भूरिगम' । पु० खरे । गर्दभे ॥

भूरिदावा । पु वाहुदातरि ॥

भूरिपत्र । पु० उखवालतृणे ॥

भूरिपलितदा । स्त्री० पाण्डुरफल्या म् ॥

भूरिपुष्पा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

भूरिप्रेमा । पुं० चक्रवाके ॥

भूरिफेना । स्त्री० सप्तलायाम् । च र्मकषोषधौ । भूरय फेनाय- स्या. ॥

भूरिवला । स्त्री० अतिवलायाम् ॥ भूरिवलसामर्थ्यं यस्याम् ॥

भूरिभाग । त्रि० महद्भाग्ये ॥

भूरिमल्ली । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

भूरिमाय । पु० शृगाले ॥ भूरयो मायायस्य ॥
भूरिरस । पु० इक्षौ ॥ ॥
भूरिश । अ० बहुशब्दस्यार्थे । बह्वर्था च्छसूकारकादन्यतरस्याम् ॥
भूरिश्रवा । पु० चन्द्रवंशीयसोमदत्त पुत्रे ॥ त्रि० बहुयशोविशिष्टे। भूरिप्रचुरश्रवीयशोयस्य ॥
भूरुण्डी । स्त्री० श्रीहस्तिन्याम् । हस्ति कर्णपत्रायाम् ॥ शाकविशेषइतिस्वामी । भुवरुण्डयति० आच्छादयति । रुटिलुटिस्तेयकरणे० इत्यत्र० माधवीयायाद्दत्ती० रुडिलुडी त्यपरे० इतिपाठान्तरमुपन्यस्तम । कर्मण्यण् ॥
भूरुट् । त्रि० भूरुहे ॥ भुविरोहयति । रुहजन्मनिप्रादुर्भावे । क्विप् ॥
भूरुह । पु० वृक्षे ॥ रोहति । रुह० । इगुपधेतिक । भुविरुह सप्तमीसमास ॥
भूर्ज । पु० मृदुत्वचि । भूतघ्ने । रक्षापत्रे । भोजनपत्र इतिभाषा भूर्जीभूतयदस्य प्रकर्णरुक्पित्तर क्तजित् । कषायोरक्षसघ्नश्चमेदोविषहर पर ॥ अर्जनमूर्ज ऊर्जबलप्राणनयो । घञ् । भू अर्जोऽस्य ॥
भूर्जकण्टक । पुं० सङ्करजात्यन्तरे । ब्रात्याद्ब्राह्मणात्सवर्णायामुत्पन्ने । आवन्त्ये ॥
भूर्जपत्र । पु०) स्वनामप्रसि-
भूर्जपत्रक । पु०) द्धे । मृदुत्वचि ॥
भूमि । स्त्री० भूमौ । पृथिव्याम । मरुभूमौ ॥ विभक्ति । डुभृञ्० । घृणिपृश्निपार्ष्णिचूर्णिभूर्णीति० विभर्त्तेरुत्व निप्रत्ययश्च ॥
भूर्लोक । पु० अन्तरीक्षादधोलोके। सप्तद्वीपसमुद्रसन्निवेशविशिष्टे ॥ पृथिव्याम् । मर्त्यलोके ॥ अस्यलक्षणं । यथा । पादगम्यञ्चयत्किञ्चित् वस्त्वस्तिपृथिवीमयम् । सभूर्लोक समाख्यातोविस्तारोस्यमयोदित ॥ इ० वि० पु० २ अंश ५ अध्याय । विस्तारोमयोदितइति। सर्वतो लोकालोकावधि पञ्चविंशतिकोटि प्रमाण ॥ भू सन्नकोलोक ॥
भूलग्ना । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥
भूलता । स्त्री० किञ्चुलुके ॥
भूवायु । प० आवहाभिधेयवने। भूमेर्वहिर्द्वादशयोजनान्यस्यस्थानमत्र।म्बुद विद्युदादयश्चरन्तीतिशिरोमणि ॥
भूशय । पु० नकुलगोधादौ ॥ विष्णौ ॥ लङ्काप्रतिमार्गान्वेषणंकुर्वन् समुद्र प्रतिव्रताचरणायतदुपकण्ठे भूमौशेतेदाशरथिरूपेणेतिभूशय । अधिकरणेशेतेरित्यच्प्रत्यय ॥ तथाचरामायणम् । तत , सागरवेलायादर्भानास्तीर्यराघव , । अञ्ज-

लिप्राङ्मुखं कृत्वाप्रतिभिद्यर्य महौ दधीरिति ॥

भूशैलु । पु॰ भूकर्बुदारे ॥

भूषणम् । न॰ अलङ्कारे ॥ तद्धारणफलंयथा भूषणंभूषयेदङ्गं यथाभोग्यविधानतः । श्रुविसौभाग्यसन्तोषदायकं काञ्चनस्मृतम् ॥ ग्रहदृष्टिहरंपुष्टिकारदुःखप्रणाशनम् । पापदौर्भाग्यशमनरत्नाभरणधारणम् ॥ माणिक्यं तरणेः सुजात्यममलंमुक्ताफलंशीतगोर्माहेयस्य चविद्रुमोनिगदितः सौम्यस्यगारुत्मतम् । देवेज्यस्यचपुष्परागमसुराचार्यस्यवज्रं शनेर्नीलंनिर्मलमन्ययोश्चगदितेगोमेदवैदूर्यके ॥ वास . सगन्धरत्नानां धारणं प्रीतिवर्द्धनम् । रक्षोघ्नमर्घ्यमोजश्च सौभाग्यकरमुत्तमम् ॥ भूष्यते ऽनेन । भूषअलङ्कारे । ल्युट् ॥ भूषयतिवा । कृधमरणार्थेभ्यश्चेतिभूषिर्युच् ॥ यत्तोर्माभूषणञ्चासन्तोषोहिद्विजन्मनाम् । उत्तमश्चनूतनभूषणंभूतिमिच्छतामिति पारिभाषिकम् ॥

भूषा । स्त्री॰ अलङ्क्रियायाम् । अलङ्कारसाध्यशोभायाम् ॥ भूषणम् । गुरोश्चहलद्भत्य : ॥

भूषित . । त्रि॰ अलङ्कृते । मण्डिते ॥ भूष्यतेस्म । भूष॰ । क्त : । कृट् ॥ भूषावुषिते ॥ भुविउषित ' स्थित

भूषिता । स्त्री॰ अलङ्कारैरलङ्कृतायाम् । मण्डितायाम् ॥ टाप् ॥

भूष्णु, । त्रि॰ भविष्णौ । भवनशील । भू॰ । ग्लाजिस्थश्चग्स्नु, ॰ चाद्भुवः । क्ङितिचेत्यत्रगकारप्रश्लेषाद्गुणाभाव ॥

भूसुत । पु॰ भौमे । मङ्गलग्रहे ॥ नरकासुरे ॥

भूसुता । स्त्री॰ सीतायाम् । जानक्याम् ॥

भूसुर । पु॰ ब्राह्मणे ॥

भूस्तृणम् । न॰ भूतृणे ॥ अस्यपर्यायगुणाश्चयथा । गुह्यबीजश्चभूतीकसुगन्धगोमयप्रियम् । भूस्तृणन्तु भवेच्छत्रामालातृणकमित्यपि ॥ भूस्तृणंकटुकंतिक्तं तीक्ष्णोष्णं रोचनं लघु । विदाहिदीपनंरूक्षमनेल्यं मुखशोधनम् ॥ अवृष्यं बहुविट्कश्च पित्तरक्तप्रदूषणम् ॥ कृति ॥ भुवस्तृणम् । पारस्करादित्वात्सुट् ॥ मालवदेशप्रसिद्धे ॰शाकविशेषे ॥

भूस्पृक् । पुं॰ मर्त्ये । पञ्चजने । मनुष्ये ॥ भुवस्पृशति । स्पृश॰ । क्विन् ।

भूस्वर्ग . । पुं॰ सुरपर्वते । सुमेरौ ॥

भूस्वामी । पु॰ भूपतौ ॥ भुवः स्वामी ॥

भृकुंस : । पुं॰ स्त्रीवेशधरनर्त्तके । भ्रकुंसे ॥ पटपुटे तिदण्डकोत्राभाषणार्थकुंसिधातोर्भ्रुवादिष्यन्तात्॰

एरच । भ्रुवाकुसोभावयमस्य । पृषोदरादि ॥

भृकुटि । स्त्री० भ्रुकुट्याम् । क्रोधादिनाभ्रुव कौटिल्ये ॥ कुटकौटिल्ये । इगुपधात्किदिति० इन् । भ्रुवो कुटि । पृषोदरादित्वातऋकार ॥

भृकुटी । स्त्री० भ्रुकौटिल्ये । क्रोधादिनाललाटसङ्कोचने ॥ कुट० । इगुपधादिति० इन् । कृदिकारादितिङीष् । पृषोदरादित्वाद् ऋकार ॥

भृगु । पु० ब्रह्मणस्त्वचोजाते महर्षिविशेषे । महर्षीणाम्भृगुरहमितिभगवद्वचनाद्भगवद्विभूतौ । मनुपुत्रे ॥ वज्रे सानये ॥ अग्नेर्भ्रष्टात्तेसउत्पन्नत्त्वात्भृगु ॥ हरे । शिवे ॥ शुक्राचार्ये ॥ यमदग्नौ ॥ सानौ । निरवलम्बनपर्वतप्रान्ते । यस्मात्पतने ऽवलम्बनक्रियाविशेषोनास्ति । तत्पर्यायौ । प्रपात । अतट । इति ॥ भृज्जति० तपसा० भृज्यतेवा । भ्रस्ज पाके । प्रथिम्रदिभ्रस्जासम्प्रसारणसलोपश्चेति० भ्रस्जे कुप्रत्यय० सम्प्रसारणभ्रस्जे सलोपश्च न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वम् ।

भृगुकच्छ । पु० शककारकवजेन्मस्थानपत्तनविशेषे ॥

भृगुतुङ्गम् । न० तीर्थविशेषे ॥

भृगुपति । पु० परशुरामे ॥

भृगुप्रस्रवण । पु० हिमवत पादे ॥

भृगुभवा । स्त्री० भार्ग्याम् ॥

भृगुषट्क । पु० योगविशेषे ॥ लग्नात्षष्ठोभवेच्छुक्रोभृगुषट्क इतीरित

भृगुसुत । पु० शुक्रग्रहे ॥

भृगूणापति । पु० परशुरामे ॥

भृङ्ग । पु० भ्रमरे । मधुव्रते । भृङ्गराजे ॥ धूम्याटे । कलिङ्गपक्षिणि । फिङ्गा० इ० गौ० दे० भा० भृङ्गइवकृष्णत्वात्० भृङ्ग ॥ षिङ्गे ॥ न० गुडत्वचि । त्वक्पत्रे ॥ अभ्रके ॥ विभक्तिं । डुभृञ्० । भृञ किन्नुट्चेति०गन् ॥

भृङ्गक । पु० राजवासनपक्षिणि ॥

भृङ्गजम् । न० अगुरुणि ॥

भृङ्गजा । स्त्री० भार्ग्याम् ॥

भृङ्गपर्णिका । स्त्री० सूक्ष्मैलायाम् ॥

भृङ्गप्रिया । स्त्री० वासन्त्याम् । माधवीलतायाम् ॥ भृङ्गाणांप्रियेव ॥

भृङ्गमूलिका । स्त्री० भ्रमरच्छल्याम् लतायाम् ॥

भृङ्गरज । पु० भृङ्गराजे ॥ भृङ्गइव

रजोऽस्य ॥

भृङ्गरजा । पु० भृङ्गराजे ॥ भृङ्गवत् रजोऽस्य ॥

भृङ्गराज । पु० मार्कवे । कुन्तलवर्द्धने । केशरञ्जने । भ गरा०इ० भा० ॥ भृङ्गराज कटुस्तिक्तो रूक्षोष्णः कफवातनुत् । केश्यस्त्वच्य ' क्रिमिश्वासकासशोथामपाण्डुनुत् ॥ दन्त्योरसायनोबल्यः कुष्ठनेत्रशिरोऽर्त्तिजित् ॥ पक्षिविशेषे ॥ भ्रमरे ॥ वृक्षविशेषे ॥ भृङ्गइवराजते । राजृदीप्तौ । अच् ॥

भृङ्गराजादिचूर्णम् । न० भैषज्यरत्नावल्युक्ते चूर्णविशेषे ॥ यथा । सच्छोक्तन भृङ्गराजस्य चूर्णं तिलार्द्धकं चामलकार्द्धकं च । सशर्करं भक्षयते गुडैर्वानतस्यरोगोनजरानमृत्युः ॥ पश्येद्गमनरहितोमत्तमातङ्गगामीमूकावाग्मी श्रवणरहितोदूरशब्दानुसारी । नीरुग्मर्त्त्योभवतिपलितोनीलजीमूतकेशोजीर्णादन्ता . पुनरपिनवा जीरगौराभवन्तीति ॥

भृङ्गरिट । पुं०
भृङ्गरिटि । पु०
भृङ्गरीट पु० } शिवद्वारपाले ॥

भृङ्गरील । पु० कीटान्तरे । विषद्रुकायाम् । वरोले । हयघटपदे । शीघ्रचल इ०गौ०भा० ॥

भृङ्गवल्लभ । पु० भूमिकदम्बे ॥ धाराकदम्बे ॥

भृङ्गवल्लभा । स्त्री० भूमिजम्ब्वाम् ॥

भृङ्गसोदर । पु० केशराजे । नागमारे ॥

भृङ्गानन्दा । स्त्री० यूथिकायाम् ॥

भृङ्गाभीष्ट । पुं० आम्रवृक्षे । रसाले ॥ न० आम्रमुकुलफलयो ॥

भृङ्गार । पु० कनकालुकायाम् । स्वर्णघटितजलपात्रे । भृङ्गराज । मार्कवे ॥ बिभर्त्ति जलम् । डुभृञ् अ० । भृङ्गारभृङ्गारावितिसाधु ॥ न० लवङ्गे ॥ काञ्चने ।

भृङ्गारि । स्त्री० कणिकापुष्पे ॥

भृङ्गारिका । स्त्री० झिल्लिकायाम् ॥

भृङ्गारी । स्त्री० झिल्लिकायाम् । झींगुरइतिख्याते कीटे । भूकम्पुरूपमारातिः । राट्रायै । मूलविभुजादित्वात्क । गौरादि । यद्वा । बिभर्त्ति । डुभृञ० । भृङ्गारभृङ्गाराविति०भृञधारन्०नुम्०गुक्०ह्रस्वश्च ॥ यद्वा । रूपेणभृङ्गमृच्छति । ऋगतौ । कर्मण्यण् ॥

भृङ्गाह्व । पु० जीवके ॥ भृङ्गराजे ॥

भृङ्गाह्वा । स्त्री० भ्रमरच्छल्ल्याम् ॥

भृङ्गि . । पुं० भृङ्गिणि । शिवद्वास्थे ॥

भृङ्गिणी । स्त्री० वटीवृक्षे ॥

भृङ्गी । पुं० शिवद्वारपालविशेषे । अस्थिविग्रहे । नाडीदेहे ॥ वटद्रौ ॥

भृङ्गी । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥

भृङ्गीफल । पु० आम्रातकवृक्षे ॥

भृङ्गीश । पु० महादेवे । शिवे ॥

भृङ्गिरिटि । पु० भृङ्गरीटे । भृङ्गिणि ॥

भृङ्गेष्टा । स्त्री० काकजम्बाम् ॥ घृतकुमार्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ भार्गीम् ॥

भृज्जन । पु० न० अम्बरीषे । भर्जनपात्रे ॥ भृज्जन्त्यत्र । भ्रस्जपाके । भूसूधूभ्रस्जिभ्यश्छन्दसीतिक्युन् ॥

भृत । त्रि० भरिते । धारिते ॥ वेतनेनक्रीते ॥ भृञ् ० । क्त ॥ भरणीये । पुष्टे ॥

भृतक । पु० वेतनग्राहिकर्मकर्त्तरि । भृतिभुजि । कर्मकरे । वैतनिके ॥ सचत्रिविध । यथा । उत्तमस्त्वायुधीयोऽत्रमध्यमस्तुकृषीवल । अधमोभारवाहीस्यादित्येवत्रिविधो भृत ॥ इति ॥ भ्रियतेस्म । भृञ् भरणे । क्त । स्वार्थे क ॥ यद्वा । भृतिं करोति । तत्करोतीतिणिजन्तात्क्वुन् ॥

भृतकाध्यापक । पु० अपाङ्क्तेये० द्विजाधमे ॥ भृतक सन्योऽध्यापक ॥ अयञ्चसर्वानर्थकृत्त्वत्वात् ॥

भृतकाध्यापित । पु० वेतन दत्त्वापाठिते । अपाङ्क्तेयेद्विजाधमे ॥ भृति वेतनम् । तद्ग्राहीभृतक । भृतक सन्योध्यापित सतथा ॥

भृति । स्त्री० भरणे । वेतने ॥ मूल्ये ॥ भ्रियन्तेकर्मकराअनया । भृञ् भरणे । कर्मणिस्त्रीक्तावितिनिर्द्देशात्क्तिन् ॥

भृतिभुक् । त्रि० भृतके । वैतनिके ॥ भृति वेतन भुङ्क्ते । भुज० । क्विप् ॥

भृत्य । पु० किङ्करे । दासे ॥ भृत्यावहुविधाज्ञेयाउत्तमाधममध्यमा । नियोक्तव्यायथार्थेषु त्रिविधेष्वेवकर्मसु । भ्रियते । भृञ् ० । भृञोऽसञ्ज्ञायामितिक्यप् ॥ त्रि० पोष्ये । अवश्यभरणीयेवृद्धमातापित्रादौ ॥

भृत्या । स्त्री० भृतौ । वेतने ॥ भ्रियन्तेकर्मकराअनया० भरणंवा । भृञ्० । सञ्ज्ञायासमजनिषदनिपतमनविदषुञ्शीङ्भृञिणइतिक्यप् ॥ चिकित्सायां ॥ यथा । कुमारभृत्याकुशलैरितिरघु ॥

भृमि । पु० वायुविशेषे । घुरन्वायु० इ० भाषा ॥ जलादिभ्रमणे ॥ भ्रमति० भ्राम्यतिवा । भ्रमुअनवस्थाने० भ्रमुचलनेवा । भ्रमेः सम्प्रसारणञ्चेति० इन्० कित् ॥ भृमिभ्रमणशीलदरिद्र जनमितिवेदभाष्यम् ॥

भृशम्। न॰ अतिशये॥ त्रि॰ अतिश याम्विते॥ भृशति। भृशुभृंशुअध पतने। अन्तर्भावितण्यर्थादिगुपधे तिक॥

भृशम्। अ॰ प्रकर्षार्थे॥ शोभने॥

भृषतुक्। पु॰ पाषाणे॥

भृष्टः। त्रि॰ अलोपसेकेनविनापक्वे॥ भूना॰ भुजेना॰ इ॰ भा॰॥

भृष्टतण्डुल। पु॰ भर्जनविशिष्टधा न्यनिकरे। भूनाचावल॰ इ॰ भा॰ सुगन्धिःकफवातघ्न. पित्तलोभृ ष्टतण्डुल॥

भृष्टमासम्। न॰ शूल्ये॥ भृष्टचत न्मासंच॥

भृष्टयव। पु॰ धानासु। बहुरी॰इ॰ भा॰॥ भृष्टश्चासौयवश्च॥

भृष्टान्नम्। न॰ भृष्टतण्डुले॥

भृष्टि। स्त्री॰ भर्जने॥ शून्यवाटिका याम्॥

भेक। पुं॰ मण्डूके। वर्षाभ्वि। मेघे॥ त्रि॰ भीरौ॥ बिभेति। ञिभी भये। वृणभीकेतिकन्॥

भेकट। पुं॰ मत्स्यवि॰॥

भेकभुक्। पुं॰ कुम्भीनसे। सर्पे॥ भेकान्भुङ्क्ते। भुज॰। क्विप्॥

भेकरावण। पुं॰ मेघे॥ भेकान्राव यति। रुशब्दे। नन्द्यादित्वाल्- ल्युः॥

भेकल। पुं॰ वनस्पतिविशेषे॥

भेकलि। पुं॰ मत्स्यविशेषे। भाङ्गन इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्रसिद्धे॥ भेक लिर्मधुरः शीतोहृद्यः संग्रहकरो- गुरुः॥

भेकी। स्त्री॰ भेकस्त्रियाम्। शिस्याम्। मण्डूपर्ण्याम्। वर्षाभ्व्याम्॥ क्षुद्र माण्डूके॥ जातेरस्त्रीतिङीष्॥ म ण्डूकपर्ण्याम्॥

भेड। पुं॰ मेषे। भेड़ा॰ इ॰ भा॰॥ इतिहे॰॥

भेडी। स्त्री॰ भेडस्त्रियाम्॥

भेडीदुग्धम्। न॰ आविके॥

भेत्ता। त्रि॰ भेदकर्त्तरि॥ भिनत्ति। भिदिर्॰। तृच्॥

भेद। पु॰ उपजापे। शत्रोरमात्या दीनामुपायेन॰ परतोविश्लिष्यात्म सात्करणे। ऐकमत्यं नाश्यतानारा जामात्यादीनांभयजननादिनापृथक्क रणे॥ तद्विधानयथा। मत्स्यपुराण च। परस्परन्तुयेदुष्टा क्रुद्धाभीता वमानिता। तेषांभेदंप्रयुञ्जीतभेद साध्याहितेमता॥ येतुयेनैवदोषे णपरस्माद्वापराध्यति। तेतुतद्दोष पातेनभेदनीयाभृशंतत॥ आत्मी यदर्शयेद्दोषपरस्मादर्शयेद्भयम्। एव मिदर्शयेद्भिन्न यथावद्वशमानयेत्॥ संहताहिविनाभेदंशक्रेणापिसुदुस हाः। भेदमेवप्रशंसन्तितस्मान्नयवि शारदाः॥ स्वमुखेनाश्रयेद्भेदंभेदंपर

मुखेनच। परीक्ष्यसाधुमन्यन्तेभेद परसुखाच्छृतम् ॥ भेद्या स्वकार्य मुद्दिश्यकुशलैर्येहिभेदिता ,।भेदिता स्तेविनिर्दिष्टानैवराजार्थवादिभि ।। अन्त कोपोवहि कोपोयच्चस्या तामहीक्षितान् । अन्त कोपोम हांस्तत्रनाशक पृथिवीक्षिताम् ।। सामन्तकोपोबाह्यस्तुकोप प्रोक्तो मनीषिभि । महिषीयुवराजाभ्या तथासेनापतिर्द्विज । अमात्याम न्त्रिणश्चैवराजपुत्रास्तथैवच । अन्त कोपोविनिर्दिष्टोदारुण पृथिवी क्षिताम् ॥ बाह्यकोपेसमुत्पन्नेसुम हत्यपिपार्थिव ,। शुद्धान्तस्तुमहा भागशीघ्रमेवजयीभवेत् ।। अपिश क्रसमोराजाअन्त कोपेननश्यति । अन्त कोपेसमुत्पन्नेतस्माद्रक्ष्ये न्महीक्षिताम् ॥ परत कोपमुत्पा द्यभेदेनविजिगीषुणा । ज्ञातीना भेदन कार्यपरेषाविजिगीषुणा ।। रक्ष्यश्चैवप्रयत्नेनज्ञातिभेदस्तथा त्मन । ज्ञातय , परितप्यन्तेसत त परितप्ययम् ॥ तथापितेषाकर्त व्य सुगभीरेणचेतसा । ग्रहण दान मानाभ्याभेदस्तेभ्योभयकार ॥ नज्ञातिरनुगृह्णातिनज्ञातिर्दग्धु मिच्छति । ज्ञातिभिर्भेदनीयास्तु रिपवस्तेनपार्थिवै ॥ भिन्नाहि शक्याग्रिपव प्रभूता ' खल्पेन

सैन्येननिहन्तुमाजौ । सुसहता नाहिततस्तुभेद कार्यरिपूणानय शास्त्रविद्भि , ॥ इतिमात्स्येराज धर्मे १६७ अध्याय ॥ इंधि ॥ आपद्यात्मीयानात्मीययोर्भेद ॥ विशेषे ॥ विदारणे ॥ मन्त्रभेदे कार्यहानिरितिविद्रामतम् ॥ वै धे ॥ भिद्यमानभावे॥ भेदनम् । भिदिर् ० घञ् ॥ त्रिरिके ॥

भेदकम् । न० व्यावर्त्तके । विशेष णे ॥ त्रि० नाशके ॥ विदारणे ॥ विरेचकौषधादौ ॥ पृथक्कारके ॥ यथा । भेदयति० अन्यपदार्थ पृथक्करोतीतिभेदकम् । नाम। शित्र गोत्रेणगार्ग्य । अपिच। भेद्यभेदकयो श्लिष्ट सम्बधोन्यो न्यमिष्यते । द्विष्ठायद्यपिसम्बन्ध षष्ठ्युत्पत्तिस्तुभेदकादितिभर्तृह- रि ॥

भेददर्शी । त्रि० अपराधिनि ॥ यथा । यदस्तितन्नजानातियन्नेहा स्तितदीक्षते । मृत्योवम्परावीक्ष विद्यतेभेददर्शिन . ।। किञ्चजाग्र त्स्वप्नयोर्विद्यावद्भिर्भ्रान्तेरुपलम्भा त्० सुषुप्तिसमाध्योर्भ्रान्त्यभावेऽ नुपलम्भान्मिथ्यात्वभेदस्यसिद्धमि त्यनुभवाचभेददर्शिनोमिथ्याज्ञादि त्वात्सापराधत्वमितिनिश्चय . ॥

भेदनम् । न० विदारणे ॥ भिदेल्युँ

ट् ॥ हिङ्गुलि ॥ पु० अश्मन्तके ॥ सूकरे ।

भेदनिम्न । त्रि० ससारानुगे ॥

भेदित । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥ भेद्यते स्म । भिदिर्० । चुरादि ण्यन्त । क्त ॥

भेदी । पु० अम्लवेतसे ॥ त्रि० भेदकर्त्तरि । तद्विशिष्टे च ॥

भेदुरम् । न० भिदुरे । कुलिशे ॥

भेद्य । त्रि० व्यावर्त्त्ये । विशेष्ये ॥ असमानितजने ॥ भेत्तुं शक्ये । विघट्टनीये । वाच्ये ॥

भेर । पु० पटहे ॥ बिभेत्यस्मात् । ञिभीभये । स्फायितञ्चीत्यादिनारन् ॥ भेर्याम् ॥ दुन्दुभौ

भेरि । पु० वाद्यप्रभेदे । करणाल० इ० भा० ॥ बिभेत्यस्या रवात् । ञिभी० । वङ्क्र्यादयश्चेति० क्रि न । बाहुलकाद्गुणः ॥

भेरी । स्त्री० बृहड्ढक्कायाम् । आनके ॥ वाद्यविशेषे । करणालइति ख्याते ॥ कृदिकारादिति पक्षे ङीष् ॥ बिभेतेः क्रिन्निति रन् ॥ गौरादित्वान्ङीष्० इतितुरामाश्रम ॥ वितस्तित्रयदीर्घाताम्रनिर्मिता चर्म च्छन्ना चतुर्विंशत्यङ्गुलवदनद्वया भेरीति कश्चित् ॥ अल्पस्त्रीकाढक्का भेरीतिस्वामी ॥

भेरुण्ड । पुं खगे ॥ त्रि० भयानके

भेरुण्डा । स्त्री० देवतान्तरे ॥ यक्षिणी विशेषे ॥

भेल । पु० प्लवे । डोंगा० इ० भा ष० जलतरणसाधने मुनिविशेषे । त्रि० भीरौ अज्ञे । बुद्धिविवर्जिते । मूर्खे ॥ बिभेत्यस्मात । ञिभी । स्फायितञ्चीत्यादिना रन् । निपातनाल्लत्वम् चपले ॥

भेलक । पु० न० उडुपे । प्लवे । स्वल्पे जलतरणसाधने ॥ स्वार्थेक ॥

भेषजम् । न० औषधे । जार्या ॥ भेषयति । भेष्ट भये । ण्यन्त । अच् भेषरोगं जयति । जि० । अन्येभ्योपीति ड ॥ भेषजायतिवा । जैक्षये । आतोनुपेतिक ॥ भिषज इदम् । तस्येदमित्यण् । अनन्तावसथेतिह भेषजादिति निर्देशात् स्वार्थित्यन्ये ॥ ससाररोगस्य स्वसाक्षात्कार पाभेषजं अतभेषज निवर्त्तकत्वाभिज्ञात्मज्ञानम् ॥

भेषजाङ्गम् । न० अनुपाने ॥

भैक्षम् । न० भिक्षाणिकुरम्बे ॥ भिक्षासमूहे । भिक्षादिभ्योण् ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशश्चरेयुर्भैक्षमन्वहम् । सजातीयगृहेष्वेव सार्ववर्णिकमेववा ॥ सर्वं वापिचरेद्ग्रामपूर्वोक्तानामसम्भवे । अन्त्यवर्ज महाभागशास्त्रे च्छित्य विनिश्चय ' ॥ भैक्षे आद्दत्तिनोष्टत्तिरुपवाससमास्मृता ।

भैक्षचर्य्या । स्त्री० भिक्षासमूहाहरणे॥
भैक्षजीविका । स्त्री० भिक्षयाजीवनो पाये पैण्डिन्ये ॥ इतित्रिकाण्ड शेष ॥
भैक्षभुक् । त्रि० भैक्षाशिनि ॥ भैक्षभुनक्ति । भुज० । कर्त्तरिक्किप् ॥
भैक्षाश । पु० परिव्राजि । प्राणस न्धारणार्थंयथाशास्त्र माधूकरादि भिक्षाकुर्व्वाणे ॥
भैक्षुकम् । न० भिक्षुकवृन्दे ॥ भिक्षूणासमूह । खण्डिकादित्वादञ् ॥
भैमी । स्त्री० दमयन्त्याम् ॥ भीमतिथौ । माघशुक्लैकादश्याम् ॥ भीमोक्तलप्सिकाप्रभेदे ॥ यथा । श्रेष्ठगोधूमचूर्णंप्रचुरघृतपुतनालिकेरेणसार्द्धं द्राक्षाखर्जूरशुण्ठीत्वचमरिचयुतशर्करापूर्णगर्भम् । पक्वा तास्मैकटाहेटलविटलटलेपावकेमन्ददीप्तौ धन्यैर्हैमन्तकालेसुजनपरिवृतैर्भुज्य तेलापनश्री । भीमस्येयम् । अ ण् । ङीप् ॥
भैरव । पु० शङ्करे । रुद्रे ॥ रागविशेषे ॥ नदविशेषे ॥ भयानकरसे ॥ भैरवपर्वतइतिप्रसिद्धे ॥ भैरवाख्यभैरवीदेवी ॥ सिद्धान्तविशेषे ॥ त्रि० भयानके । भीषणे । भीरोरिदम् । तस्येदमित्यण् ॥
भैरवी । स्त्री० देवताभेदे । चामुण्डायाम् ॥ रागिणीविशेषे । भैरव रागपत्न्याम् ॥
भैषजम् । न० भेषजे ॥ लावकपक्षिणि ॥
भैषज्यम् न० औषधे ॥ भेषजमेव । अनन्तावसथेतिष्वभेषजाञ्ञ्य
भो । अ० सम्बोधने ।
भोक्तव्य । त्रि० भोजनीये ॥ भोज्ये । यथा० । यत्नेनभगिनीहस्ताद्भोक्तव्य पुष्टिवर्द्धनम् ॥
भोक्ता । पु० पत्यौ ॥ शरीरेन्द्रियमनोभि संयुक्तात्मनि०संसारिणि । अवस्थात्रयविशिष्टजीवे ॥ भोक्तात्मानकर्त्तेतिसाङ्ख्या ॥ सुखादिभोगकर्त्ता० यथा कश्चाच देहीभोक्ताचआत्माभोजयितासदा । भोगोविभवभेदश्चनिष्कृतिर्मुक्तिरेवचेति ब्र० वै० पु० वैश्वानरेग्नौ ॥ सर्वेषांयज्ञानातपसाञ्चकर्त्तृरूपेणदेवतारूपेणचभोगकर्त्तरि ॥ आनन्दमये ॥ बुद्धे सुखदुःखमोहात्मकान्प्रत्ययान्स्वरूपचैतन्येनप्रकाशयतीतिनिर्विकारएवोपलब्धरि॥ त्रि० पालके ॥ भोगकर्त्तरि । भोजनकर्त्तरिचेतनेदेवदत्तादौ ॥ तस्य प्रकारोयथा । स्नात सुधौतस्वदुसुन्दरशुक्लवासास्तत्कालधौतचरण सहपुत्र मित्रै । स्वस्वीप्रसन्नहृदयोरसपाकवेत्ताभोक्ताविशेषसततहिस र्षाप्तवेदी ॥ मृदुतूलमयेस्थूलेचारुव

स्वावगुण्ठिते । आसनेप्राङ्मुखो-
भोक्तोपविश्योदङ्मुख ॥ भुङ्-
क्ते । भुज० । तृच् ।

भोग । पुं० सुखे । क्षुद्रसुखलवानु-
भवे । सुखसाधनविषय० पञ्चक्लेश
रथ्यादौ । नन्वनुत्साहवतामननु
तिष्ठतामलसानां भोगप्राप्तिर्लोकेदृ-
ष्टेतिपूज्यपादा ॥ सुखादिप्रत्यये ।
सुखदुःखानुभवे ॥ धने ॥ अहे
शरीरे । अहेरितिप्रयोगबाहुल्याभि
प्रायम्० भोगशब्दस्यपन्नगस्यशरीरमा
त्रे० कृत्याकर० ॥ अहे० फणायाम्
॥ पालने । अभ्यवहारे । योषिदा
दिभृतौ । वेश्यादिवेतने । आदिना
हस्त्यश्वादिकर्मकराणांभृतौभाण्डा०-
इ०भा० ॥ विषये । राज्ये ॥ भोज
नम० भुज्यतेवा । भुजपालनाभ्यवहा
रयोः । भुजोकौटिल्ये वा । भावे
कर्मणि वा घञ् । योगिनोभोग० म-
हैतौभिक्षाव्यापारे० वर्णाश्रमोचि-
तव्यापारेच ॥ यथा । वित्तस्यभो
गैर्द्वौभागौशास्त्रेणैकंप्रपूरयेत् । गु
रुशुश्रूषयाभागमव्युत्पन्नस्यसत्तमः ।
किञ्चिद्व्युत्पत्तियुक्तस्यभागभोगेन
पूरयेत् । गुरुशुश्रूषयाभागौभागाशा
स्त्रार्थचिन्तया । व्युत्पत्तिमनुयात
तस्यपूरयेच्चेतसोन्वहम् । द्वौभागौ
शास्त्रवैराग्यैर्द्वौध्यानगुरुपूजयेतिव
सिष्ठ । ॥ भूम्यादौर्भाभोगो यथा ।
त्रिपुरुषभोगमाहव्यास । प्रपिता
महेनयद्भुक्तं तत्पुत्रेणविनापितम् ।
तौविनायस्यपित्रापितस्यभोगस्त्रि
पौरुष ॥ पितापितामहोयस्यजो
वेच्चप्रपितामह । यथाभोजीवतां
भोगोविज्ञेयस्त्वेकपूरुष ॥ नार
द । तथारूढविवादस्यप्रेतस्यव्यव
हारिण । पुत्रेणसोऽर्थः संशोध्यो
नतभोगोनिवर्त्तयेत् । विभवभे-
दे ॥ म० । कर्त्तापदेशोभोक्ताचचा
त्माभोजयितासदा । भोगोविभव
भेदश्चनिष्कृतिर्मुक्तिरेवच ॥

भोगगृहम । न० वासगृहे ॥

भोगदेह । पु० स्वर्गनरकादिभोगार्थ
सूक्ष्मशरीरे ॥ यथा । कृतेसपिण्डी
करणेनर । संवत्सरात्परम् । प्रेतदे
हपरित्यज्यभोगदेहंप्रपद्यते० इति ।

भोगपाल : । पुं० अश्वरक्षके । चि०
भोगरक्षके ।

भोगपिशाचिका । स्त्री० क्षुधायाम् ॥

भोगभूमि । स्त्री० सुखस्थाने ॥ भा
रतवर्षातिरिक्तवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारतंश्रेष्ठजम्बुद्वीपेमहामुने । य-
तोहिकर्मभूरेषाततोन्याभोगभूम-
य ॥

भोगवान् । पुं० फणी । सर्पे ॥ भोगो
ऽस्त्यस्य । मतुप् । वाच्य । त्रि०
भोगविशिष्टे ॥

भोगवती । स्त्री० नागपुर्याम् ॥ पा-

तालगगायाम् ॥ ङीप् ॥ वासुकि तीर्थे ॥

भोगसद्म । न० वासगृहे । भोगायसद्म ॥

भोगार्हम् । न० धने ॥ भोगायअर्हम् ।

भोगार्ह्यम् । न० धान्ये ॥

भोगावली । स्त्री० नागपुर्याम् । वन्दिनास्तुतौ । बन्दिपाठे ॥

भोगावास । पु० वासगृहे ॥ भोगस्थवास ॥

भोगिक । पु० भोगपाले । अश्वरक्षके ॥

भोगिकान्त । पु० कम्बलक्षमणि । वायौ ॥

भोगी । पु० जिह्मगे । भुजङ्गे । सर्पे ॥ भोग फणीवक्रगतिर्वाऽस्यास्ति । अतइनिठनावितीनि ॥ ग्रामपात्रे । ग्रामण्याम् । ग्रामाधिपतौ ॥ नृपे । राज्ञि ॥ नापिते ॥ वैयावृत्तिकरे ॥ त्रि० सर्वैर्भोगोपकरणैरुपेते ।

भोगिनी । स्त्री० महिषीविहायान्य राजयोषिति ॥ अतिशयितोभोगोस्त्यस्या । इन्नन्तान्नान्तलक्षणोङीप् ॥

भोगिवल्लभम् । न० चन्दने ॥

भोगीन्द्र । पु०)

भोगीश । पु०) अनन्ते । नागराजे । शेषे ॥ वासुकौ ॥ भोगिनाम् इन्द्रः ईशोवा ॥

भोग्यम् । न० धने ॥ धान्ये ॥ फले ॥ आधिविशेषे । फलभोग्ये ॥ त्रि० भोगार्हे । शब्दादिविषयेषु ॥ भोक्तुमर्हे । भुजेर्ण्यत् ॥

भोग्या । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ भोक्तुमर्हायाम् ॥ टाप् ॥

भोज । पु० यादवे ॥ दूरेऽभवन् भोजवलअगच्छन्नतिमाघ ॥ देशविशेषे ॥ धारानगरीपतौ० कलिप्रसिद्धे नृपविशेषे ॥ देशविशेषे । भोजकटे ॥

भोजकट । पु० रुक्मिनिर्मितपुरे रुक्मिभोजकट नामपुर कृत्वाऽवसत्तदेतिवि०पु० ॥ देशविशेषे ॥

भोजकटीय । त्रि० भोजकटदेशोद्भवे ॥ वृद्धाच्छ. ॥

भोजनम् । न० आहारे । निघसे । जेमने । जीवन० इ०भा० ॥ वहूनापङ्क्त्यावशने ॥ भुज्यते । भुज० । ल्युट् ॥ भोज्यरूपतयाप्रकृतौ ॥ अअभोजनगुणविधानादियथा । भोजनाग्रे सदापथ्य जिह्वाकण्ठविशोधनम् । अग्निसन्दीपन हृद्य लवणार्द्रकभक्षणम् ॥ आयुर्घृतेगुडे रोगोमृत्युर्लौनोविदाहिषु । आरोग्य कटुतिक्तेषु वलमांसिपयस्सु-च ॥ अन्नादष्टगुणा पिष्ट पिष्टादष्टगु

णं पयः । पयसोऽष्टगुणं मांसं मांसादष्टगुणं घृतम् ॥ घृतादष्टगुणं तैलं मर्दनान्न च भक्षणात् । आहारप्रीणनं सद्योबलकृद्देहधारणं । फलमाद्यौ दिवाश्नीयाद्भोजनस्य नरोत्तम । विना मोचाफलं तद्वद्वर्जनीया च कर्कटी ॥ मृणालविसशालूककन्दे च प्रभृतीन्यपि । पूर्वमेव हि भोज्यानि न तु भुक्त्वा कदाचन ॥ याममध्ये न भोक्तव्यं यामयुग्मं न लङ्घयेत् । याममध्ये रसोत्पत्तिर्युग्मेऽतीते बलक्षयः ॥ आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः । श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः ॥ कुर्यादन्नेन भागौ द्वावेकं पानेन पूरयेत् । वायोः सञ्चारणार्थं च चतुर्थमवशेषयेत् ॥ दन्तैश्चावगतं चान्नं शोधेनावहरेज्जलैः । कुर्याद्दन्तनिर्गतं तद्विमुखस्यानिष्टगन्धताम् ॥ भुक्त्वा पाणितलं घृष्ट्वा चक्षुषोर्यदि दीयते । अचिरेणैव तद्वारि तिमिराणि व्यपोहति ॥ भुक्त्वाचम्य करं वामं दत्त्वा कुक्षौ ततः पठेत् । भुक्तं महेन्द्रदत्तेन वैश्वानरमुखेन च ॥ गरुडस्य च कण्ठेन समुद्रश्च वह्निना । वातापिर्भक्षितो येन पीतो येन महोदधिः ॥ यन्मयाखादितं पीतं तदगस्त्यो जरिष्यति । पठित्वैतत्सुखासीनः

स्तिष्ठेद्दन्ताकुन ॥ भुक्त्वा पादशतं गत्वा वामपार्श्वेन संविशेत् । एवं ह्यधोगतं चान्नं सुखं तिष्ठति जीर्यते ॥ भुक्त्वा संविशतस्तुष्टं बलमुत्तानशायिनः । आयुः श्रमकामृगस्य मृत्युर्धावति धावतः ॥ अपि च । ततो भोजनवेलायां कुर्यान्मङ्गलदर्शनम् । तस्य प्रदक्षिणं नित्यमायुर्धर्मविवर्धनम् । लोकेऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणो गौर्हुताशनः । हिरण्यं सर्पिरादित्य आपो राजा तथाष्टमः ॥ पादुकारोहणं कुर्यात्पूर्वं भोजनतः परम् । पादरोगहरं वृष्यं चक्षुष्यं चायुषे हितम् ॥ अश्नीयात्तन्मना भुक्त्वा पूर्वं तु मधुरं रसम् । मध्येऽम्ललवणौ पश्चात्कटुतिक्तकषायकान् ॥ विदाहीन्यन्नपानानि यानि भुङ्क्ते हि मानवः । तद्विदाहप्रशान्त्यर्थं भोजनान्ते पयः पिबेत् ॥ एवं भुक्त्वा समाचामेद्यत्नपूर्वकम् । भोजनं दन्तलग्नानि निर्हृत्याचमनं चरेत् ॥ दन्तलग्नमनिर्हार्यं लेपमन्ये तदन्तवत् । न तत्र बहुशः कुर्याद्यत्नं निर्हरणे प्रति विस्तरस्त्वन्यत्र ॥ अस्नाताशी मलं भुङ्क्ते अजपी पूयशोणितम् । अहुत्वा तु कृमिं भुङ्क्ते अदत्त्वा विड्विभोजनम् ॥ अघं स केवलं भुङ्क्ते यः पचत्यात्मकारणात् । इन्द्रियप्रीतिजनकं

वृथापाकविवर्जयेदितिजावालि ॥ बालसुवासिनीवृद्धगर्भिण्यातुरकन्यका । सम्भोज्यातिथिभृत्यांश्चदम्पत्यो शेषभोजनम् इतियाज्ञवल्क्य ॥ नभोजनार्थंस्वेविप्र कुलगोत्रे निवेदयेत् भोजनार्थंहितेश सन्वान्ताशीत्युच्यतेबुधैरितिमनु ॥

भोजनपात्रम् । पु॰ आहारभाजने ॥ हैमदोषहरपात्र चक्षुष्य राजतशुचि । कांस्य बुद्धिप्रदरम्य पालाशरुचिकारकम् ॥

भोजपति । पु॰ कंसासुरे ॥ भोजानाक्षत्रियविशेषाणापति ॥

भोजपुरम् । न॰ स्वनामाप्रसिद्धे देशवि॰ ॥

भोजयिता । त्रि॰भोजनकारयितरि ॥ भोगप्रयोजके । पु॰ ईश्वरे ॥

भोजविद्या । स्त्री॰ ऐन्द्रजालिकविद्यायाम् ॥

भोजाधिप । पु॰ कंसासुरे ॥ भोजानामधिप ॥

भोज्यम् । न॰ भोजनीयद्रव्ये । यत्किवलजिह्वयाविलोड्यनिगीर्यते सूपौदनादितस्मिन् । पायसादौ ॥ विषयमात्रे ॥ भुज्यते । भुज॰ । ऋहलोर्ण्यत् । भोज्य भक्ष्ये इतिण्यतिकवर्गाभावोनिपातनात् ॥ आहारादधिक भोज्य ब्रह्माण्डविभवेपिन ॥ अभ्युदयार्थब्राह्मणभोजने ॥ स्वाराज्यसाम्राज्ययोर्भोगभाक्त्वे ॥ सोमे ॥

भोज्यवित् । पु॰ सूपकारे॥ सूपकारोहिभोज्यवस्तुत्वेनजानाति ॥

भोज्यसम्भव । पु॰ शरीरस्थरसधातौ ॥

भोज्या । स्त्री॰ भोजराजगोत्रापत्ये स्त्रियं ॥ क्रौड्यादिभ्यश्चेत्यनेनभोजक्षत्रिये॰ इत्युक्ते ष्यङादेश । ष्यङश्चाप् ॥

भोट । पु॰ भोटाङ्ग । भोटान्ते ॥

भोटाङ्ग । पु॰ स्वनाम्नाप्रसिद्धे देशविशे॰ । भोटान्॰ इ॰भा॰ प्र॰॥

भोटान्त । पु॰ देशविशेषे ॥ यथा । काश्मीरन्तुसमारभ्यकामरूपात्तुपश्चिमे । भोटान्तदेशोदेवेशिमानसेशात्प्रदक्षिणे ॥

भोभो । अ॰ सम्बोधने ॥

भोलि । पु॰ वक्रग्रीवे । उष्ट्रे ॥

भो । अ॰ सम्बोधने विषादे ॥ प्रश्ने । भाति । भा॰ । बाहुलका- त्॰ डोस् ॥

भौत । पु॰ देवले॥ भूतयज्ञे ॥ न॰ भूतसङ्घे ॥ भूतानासमूह । । भिक्षाद्यण् ॥ त्रि॰ भूतसम्बन्धिनि ॥

भौतिक । पु॰ स्थाणौ ॥ शिवे ॥ सर्वविशेषे ॥ यथा । अष्टविकल्पोदैवस्तैर्यग्योनिश्चपञ्चधाभवति । मानुष्यश्चैकविध समासतोभौतिक सर्ग ' ॥ भौतिकाख्या स्वसर्गे

सा चैतन्योत्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्या मूर्ध्वाधोमध्यभावेनत्रिविध्यम् । यथा । ऊर्ध्वं सत्त्वविशालस्तमोविशालश्चमूलतः सर्गः । मध्ये रजोविशालोब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तः ॥ न० सुतायाम् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥ रूपादिषु ॥ चक्षुरादिषु ॥ शरीरादिषु ॥

भौती । स्त्री० तन्याम् । रात्रौ । रजन्याम् ॥

भौत्य । पु० भूतिमुने पुत्रे चतुर्दशमनौ ॥

भौम । पुं० कुजग्रहे । मङ्गले । नरकासुरे ॥ अम्बरे ॥ रक्तपुनर्नवायाम् ॥ न० पानीयविशेषे । भौममभौमिगदितप्रथम त्रिविधबुधे । आकाशपरमानूपतत साधारणक्रमात् ॥ भौमानामनसांप्रायेणसंप्रातरिष्यते । भौत सत्त्व निर्मलत्व स्वयतसर्वागतानुगुण ॥ त्रि० भूमिभवे ॥ तत्र ॥ भवनभवभूमिकार्ये ॥ भूमेरपत्यम् । शिवादित्वादण् ॥ भूमौभवति शैषिकोऽण् ॥ भूमेरिदम् । तस्येदमित्यण् ॥

भौमवार । पु० मङ्गलवारावच्छिन्नायाम् ॥

भौमन । पुं० विश्वकर्मणि ॥

भौमरत्नम् । न० प्रवाले ।

भौमावाश्या । स्त्री० गोसहस्त्रीतिविख्यातायाममायाम् यथा । अमावास्यांभवेद्वारोयदिभूमिसुतस्य च । गोसहस्रफलद्याता स्नानमात्रेण जायतेत्याज्ञवीतिव्यास ॥

भौमी । स्त्री० सीतायाम् । जानक्याम् ॥

भौरिक । पु० कनकाध्यक्षे ॥ भूरिषि । सुवर्णेनियुक्त । तत्रनियुक्तइतिठक् ॥

भ्रंश । पु० अध पतने ॥

भ्रस । पु० भ्रंशे ॥

भ्रकुस । पु० स्त्रीवेषधारिणिनर्तकी । भ्रूकुसे ॥ पटपुटेतिदण्डकेक्तभाषार्थकुसिधातोर्भ्रुरादिर्यस्मादेरच् । भ्रुवाकुसीभाषणमस्य । इकोह्रस्वोऽङ्योगालवस्येतिसूत्रे० अभ्रुकुसादीनामितिवार्त्तिकस्यअकारोनिवधीयतइतिव्याख्यानान्तरात् अकुंस ॥

भ्रुकुटि । स्त्री० क्रोधादिनाभ्रुवकौटिल्ये । भ्रुकुट्याम् ॥ कुटकौटिल्ये । इगुपधात्किदिति० इन् । भ्रुवोः कुटिः इकोह्रस्वइत्यत्र० अभ्रुकुसादीनामितिवार्त्तिकेनाकारोविधीयते ॥

भ्रकुटी । स्त्री० भ्रुकुटी । कुटेरिन्नन्त० कृदिकारादितिङीष् ॥ भ्रुवो. कुटी ॥ इकोह्रस्वइतिसूत्रे० अभ्रकुंसादीनामितिवार्त्तिकस्य०-

यक्त रोनेनविधीयतद्व्यर्थादिकार ॥
भ्रम । पु० भ्रम्‌निर्गमे । प्राकारगृह भित्तिषुजलनिर्गमनजाले ॥ कुन्दाख्यशिल्पियन्त्रे ॥ चरख० इ० भा० भ्रमणे। भ्रान्तौ। मिथ्याज्ञाने। मिथ्यामतौ। व्यसनहेतौ ॥ माविनश्यत्वऽय भोगोवर्द्धतामुत्तरोत्तरम्। माविघ्ना प्रतिबध्नातुधन्योस्माऽस्मादितिभ्रम ॥ भ्रमणम्। भ्रमुअनवस्थाने। भावे घञ्‌ ॥ नद्यादावधस्थलस्रोर्द्धनिसरणे ॥ भ्रमन्तिजलान्यनेन। हल श्चेतिघञ्‌ । नोदात्तोपदेशस्येति वृद्ध्यभाव ॥ देहेन्द्रियाद्यध्यासे ॥ न्यायमते० भ्रमस्यनामान्तरमप्रमा। भ्रमोद्विविध । विपर्यास ० स शयश्च। आद्योयथा । देहेआत्मबुद्धि ० शङ्खादौपीततामति । सानिश्चयरूपा ॥ द्वितीयोयथा। किंस्विन्नरोवा० स्थाणुर्वेत्यादिबुद्धि । तस्यकारणम्। पित्तदूरत्वमोहभयादिनानाविधदोष । यथा। अप्रमाचप्रमाचेतिज्ञानंद्विविधमुच्यते। तच्छून्येतन्मतिर्यास्यादप्रमासाप्रिकीर्त्तिता ॥ ततप्रपञ्चोविपर्यास सशयोपिप्रकीर्त्तित । आद्योदेहेष्वात्मबुद्धि शङ्खादौपीततामति ॥ भवेन्निश्चयरूपासासशयोथप्रदर्श्यते । । किंस्विन्नरोवास्थाणुर्वेत्यादिबुद्धिस्तुसशय ॥ तदभावाप्रकारा धीस्तत्प्रकारातुनिश्चय । सस शयोभवेद्दाधीरेकत्राभावभावयो ॥ साधारणादिधर्मस्यज्ञानमशय कारणम् । दोषोऽप्रमायाजनक प्रमायास्तुगुणोभवेत् ॥ पित्तदूरत्वादिरूपोदोषोनानाविध स्मृत । इ० भा० प० ॥
भ्रमणम्। न० अनवस्थितौ ॥ गमनविशेषे । पर्यटने ॥
भ्रमणी। स्त्री० कारण्डिकायाम्। जलौकायाम् ॥ अधीशितु क्रीडाव्यायाम्। अधीशितु क्रीडादौ॥
भ्रमत्कुटी। स्त्री० तृणादिच्छत्रे ॥ कावार्याम्। जङ्गमकुट्याम् ॥
भ्रमर । पु० कीटविशेषे । मधुपे मधुव्रते। द्विरेफे। चञ्चरीके ॥ कामुके ॥ वेधनशस्त्रे । वर्मा० इ० भा०॥ भ्रमति। भ्रमु०। अर्तिकमिभ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चिदित्यर ॥
भ्रमरक । पुं० भृङ्गे । मधुलिहि ॥ गिरिके। कालमूषिके ॥ चूर्णकेशे। अलके। ललाटलम्बितचूर्णकुन्तले ॥ जलभ्रमे ॥ भ्रमरइव। इवेप्रतिकृताविति कन् ॥ भ्राम्यतिवा। भ्रमु० अर्तिकमीत्यर । स्वार्थेकन् ॥
भ्रमरकीट पु० कीटान्तरे। कुम्भारी० इ० भा० ॥
भ्रमरच्छली। स्त्री० लताविशेषे। भृङ्गाह्वायाम् ॥ भृङ्गच्छल्लीचकटुका

तिक्तादीपनरोचनीति० रा० नि० ।
भ्रमरप्रिय । पु० धाराकदम्बे ॥
भ्रमरमारी । स्त्री० मालवदेशप्रसिद्धपु
ष्पवृक्षविशेषे । मासपुष्पिकायाम् ।
भ्रमरविलसितम् । न० भ्रमरविलसिता
याम् । म्भौन्लौग स्याद्भ्रमरविल
सितम् ॥
भ्रमरविलसिता । स्त्री० त्रिष्टुप् ११
छन्द प्रभेदे । यथा । मौगोनौगो
भ्रमरविलसिता ॥ य० मुग्धे मा
नपरिहरनचिरात्तारुण्यंते सफल
यतु हरि । फुल्लावल्लीभ्रमरविलसि
ताभावेशोभाकलयतिकिसुताम् ॥
भ्रमरा । स्त्री० भ्रमरच्छल्याम् ॥
भ्रमरातिथि । पु० चम्पके ।
भ्रमरानन्द । पु० बकुले । अतिमुक्त
के ॥ रक्ताम्लाने ॥
भ्रमरालक । पु० भ्रमरके । कुरुले ।
ललाटस्थितचूर्णकुन्तले ॥
भ्रमरावलिका । स्त्री० भ्रमरावल्याम् ॥
भ्रमरावली । स्त्री० अतिशक्करीप्रभेदे ॥
भुजसङ्गतशङ्खसुवर्णलसद्वलया० कर
पुष्पसुगन्धवतीरसनारुचिरा । कन
कद्युनूपुरचारुतराजयतिभ्रमराव-
लिकाभुजगाधिपदुर्ललिता ॥ यथा
। सखिसम्प्रतिकम्प्रतिमौनमिदंवि
हितम्० मदनैनधनु सशरसुकरे
निहितम् । नतिशालिनिकिंवनमा
लिनिमानकथा० रतिनायकगायक

टु खमुपतिष्ठथा ॥
भ्रमरिका । स्त्री० बालानाक्रीडाविशे
षे । येनभूरपिभ्रमतीवभाति । भ्रा
म्भीमाञ्जी० इ० भा० ।
भ्रमरी । स्त्री० भ्रमरयोषिति । भौरी०
इ० भा० ॥ षट्पद्याम् ॥ जतुका
याम् ॥ पुत्रदाल्याम् ॥ भ्रामया स्थाने॥
भ्रमरेष्ट । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥
भ्रमरेष्टा । स्त्री० भूमिजम्ब्वाम् भार्ग्याम्॥
भ्रमरोत्सवा । स्त्री० माधवीलतायाम् ॥
भ्रमासक्त । पु० शस्त्रमार्जके ॥
भ्रमि । स्त्री० भ्रमणे ॥ जलनि
सरणमार्गे ॥ यन्त्रविशेषे ॥ भ्रमण
म् । भ्रमु० । कृषिकृष्यादिभ्य ॥
भ्रमे सम्प्रसारणञ्चेतीन् । बाहु
लकात् सम्प्रसारणाभाव ॥
भ्रमित । त्रि० घूर्णिते । भ्रमणका
रिते ॥
भ्रमी । त्रि० भ्रमविशिष्टे ॥
भ्रष्ट । त्रि० गलिते । च्युते । ह्रसा
दित, पतिते ॥ मर्यादभ्रष्टातीर्थ
यात्रास्तुगच्छेत्तस्माद्भ्रष्टोरौरववै
व्रजेच्च । योगभ्रष्ट सत्यधृतिश्चग
च्छेद्राज्याद्भ्रष्टोमृगयावैव्रजेच्च ॥
भ्राज । पु० कात्यायनप्रणीतेश्लोके ॥
भ्राजानामश्लोकाइतिमहाभाष्यम् ॥
भ्राजथम् । न० पित्ते ॥
भ्राजमान । त्रि० दीप्यमाने ॥
भ्राजिष्णु । त्रि० अलङ्कारादिनादी

भियुक्ते ॥ दीप्तिशालिनि । विभ्रा
जि ॥ भ्राजते । तच्छील । भ्राजृ
दीप्तौ । भुवश्चेतिचकारात्० भ्राजे
रपिडुप्रत्ययः ॥ स्वप्रकाशचिद्रूपे ॥

भ्राता । पु० सहोदरे ॥ भ्राजते० वि
भर्ति वा । भ्राजृ डुभृञ्० । वा ।
नप्तृनेष्टृत्वष्टृहोतृपोतृभ्रातृजामातृ
पितृदुहितृ । इतिसाधु ५

भ्रातरौ । पु० २०० सहोक्त्याभ्रातृभ
गिन्यौ । भ्राताचस्वसाच । । भ्रा
तृपुत्रौस्वसृदुहितृभ्यामित्येकशेष
स्वसाचभ्राताचेतिवा ॥

भ्रातृकम् । त्रि० भ्रातुरागतेधनादौ
॥ ऋतष्ठञ् ॥ ङीपि० भ्रातृकी ॥
भ्रातृयोग्ये ॥

भ्रातृज । पु० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातुर्जात
। पञ्चम्यामितिड ॥

भ्रातृजा । स्त्री० भ्रातुष्पुत्र्याम् । भ्रात्री
यायाम् ॥ टाप् ॥

भ्रातृजाया । स्त्री० भ्रातृपत्न्याम् ।
प्रजावत्याम् ॥ भ्रातु जाया ॥

भ्रातृपत्नी । स्त्री० प्रजावत्याम् ॥ भ्रा
तापतिर्यस्याइतिविग्रहे० नित्य स
पत्न्यादिष्विति० भ्रातृपतिशब्दस्य
नान्तादेशे० ऋन्नेभ्यइतिङीप् ॥

भ्रातृपुत्र । पु० भ्रातृजे ॥

भ्रातृभगिन्यौ । स्त्री० भ्रात्रौ ॥ भ्रा
ताचभगिनीच ॥

भ्रातृवल । त्रि० भ्रातृमति ॥ भ्रा
ताऽस्यास्ति । अन्येभ्योपिदृश्यतइ
ति० वलच् । सञ्ज्ञामित्यनुवृत्तेर्वल
इतिनदीर्घं ॥

भ्रातृव्य । पु० भ्रातृपुत्रे ॥ भ्रातु
रपत्यम् । भ्रातुर्व्यच्च ॥ शत्रौ ॥
व्यन्सपत्ने ॥

भ्रातृश्वशुर । पु० पतिज्येष्ठभ्रात
रि । जेठ० भाशुर० इ० भा० ॥

भ्रातृस्थानम् । न० सहोदरगृहे ॥ लग्ना
त्तृतीयभवने ॥ भ्रातु स्थानम् ॥

भ्रात्रीय । पु० भ्रातृजे ॥ भ्रातुरपत्य
म् । भ्रातुर्व्यच्चेति० चाच्छ ॥

भ्रान्त । पु० मत्तद्विपे ॥ राजधुस्तू
रे ॥ न० भ्रमणे ॥ त्रि० भ्रमान्वि
ते ॥ भ्रान्तिमापन्ने ॥ अद्वितीय-
ब्रह्मतत्त्व नजानन्तियदातदा । भ्रा
न्ताएवाखिलास्तेषाक्वमुक्ति क्वह
वासुखम् ॥ भ्रमे कर्त्तरिक्त ।
अनुनासिकस्यक्विझलोः क्ङितिः
इ० दीर्घं ॥

भ्रान्ति । स्त्री० भ्रमे । मिथ्यामतौ
। अतस्मिंस्तज्ज्ञाने ॥ युक्तिहीनप्र
काशत्वाद्भ्रान्तेर्नह्यस्तिलक्षणम् ।
यदिस्याल्लक्षणकिञ्चिद्भ्रान्तिरेवन-
सिध्यति ॥ भ्रान्तिभाजिभवतिक्वावि
वेक ॥ भ्रमणे । अनवस्थितौ ॥
भ्रमणम् । भ्रमु० । क्तिन् । अनुना
सिकस्येतिदीर्घं ॥

भ्रान्तिदर्शनम् । न० असाधनेसाधनत्व

दुर्धी ॥ साधर्म्यसाधनत्वबुद्धौ ॥ भ्रान्त्यादर्शनम् ॥ शुक्तिकायारजतवद्विपर्ययज्ञाने ॥

भ्रान्तिमान् । त्रि॰ भ्रान्तिविशिष्टे ॥ भ्रान्तिरस्यास्ति । मतुप् ॥ ङीपि॰ भ्रान्तिमती ॥ पु॰ अलङ्कारविशेषे ॥ भ्रान्तिमानन्यसंवित्तत्तुल्यदर्शने । तदिति॰ अन्यद्प्राकरणिकानिर्दिश्यते॰ तेनसमानम्धर्मादिप्राकरणिकमाश्रीयते । तस्यतथाविधस्यदृष्टौसत्यांयदप्राकरणिकतया-संवेदनम्॰सभ्रान्तिमान् । नचैवरूपकम्प्रथमातिशयोक्तिर्वा॰तत्रवस्तुतोभ्रमस्याभावात् । रूपचार्थानुगमनेनसत्त्वाया प्रवृत्तेस्तत्रस्पष्टमेव प्रतिपन्नत्वात् । उदाहरणम् । कपालमार्जार पयइतिकराङ्ल्लेढिशशिमस्तरुच्छिद्रप्रोतान्बिसमितिकरी सङ्कलयति । रतान्ते तल्पस्थान्हरतिवनिताप्यंशुकमितिप्रभाममत्तश्चन्द्रो जगदिदमहोविप्लवयति ॥

भ्रान्तिहर । पु॰ मन्त्रिणि ॥ त्रि॰ भ्रमनाशके ॥

भ्रामक । पु॰ जम्बुके । फेरौ ॥ धूर्त्ते ॥ सूर्यावर्त्ते ॥ अश्मप्रभेदे । चुम्बक॰ इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ त्रि॰ भ्रमजनके ॥

भ्रामर । पु॰ चुम्बक॰ इ॰ प्र॰ पाषाणे । भ्रामके ॥ न॰ शुक्लवर्णेम धुनि ॥ भ्रमरैः कृतम् । क्षुद्राभ्रमरेत्यादिनाऽञ् ॥ किञ्चित्सूक्ष्मं प्रसिद्धं च षट्पदैर्योलिभिश्चितम् । निर्मलस्फटिकाभंयत्तन्मधुभ्रामरसंज्ञितम् ॥ भ्रामरंरक्तपित्तघ्नं मूत्रजाड्यकरंगुरु । स्वादुपाकमभिष्यन्दिविशेषात्पिच्छिलंहिमम् ॥ रतबन्धान्तरे । यथा । तत्कटिमस्थिकृत्यकरभ स्याङ्घ्र्यादिपशुमस्थि-तिस्थित । चक्रवद्भ्रमतिकुञ्चितचिकोभ्रामरनिगदितमसुरतम् ॥ नृत्यविशेषे । रासे । मण्डलनृत्ये । हल्लीसे ॥ त्रि॰ भ्रमरसम्बन्धिनि ॥ अण् ॥

भ्रामरी । त्रि॰ अपस्मारिणि । इति कुल्लूकभट्ट ॥

भ्रामरी । स्त्री॰ पार्वत्याम् ॥

भ्रामित । त्रि॰ आघूर्णिते ॥

भ्राष्ट्र । पु॰ भर्जनपात्रे । अम्बरीषे । भड्सां॰ इ॰ भाड॰ इ॰ भा॰ ॥ भृज्ज्यतेऽत्र । भ्रस्जपाके । भ्रस्जिगमिनमिहनिविश्यशांवृद्धिश्चेति॰ष्ट्रन्॰ वृद्धिश्च ॥

भ्रियमाण । पुं॰ पोष्यमाणे ॥

भ्रुकुस । पु॰ भ्रूकुसे ॥ भ्रूकुसे । स्त्रीवेशधारिणिनर्त्तके । नचनिआ॰ इ॰ भा॰ ॥ भ्रुवाकुसोभावगमस्य । कुसोष्पुत्वोऽङ्गोगावस्य तिसूत्रे॰ भ्रुयकुवडभाविनामव्ययानाम्वेति

वक्तव्यमितिनिषेधोत्तरपठितेन । अभ्रुकुसादीनामितिवक्तव्यमिति वार्त्तिकेनतन्निषेधाद्ध्रस्व ॥ एवं भ्रुकुटिशब्देपिबोध्यम् ॥

भ्रुकुटि । स्त्री० भ्रकुटी । भ्रूकुट्या म् । क्रोधादिनाललाटसङ्कोचने ॥ कुटेरिगुपधात्किदितीन । भ्रुवो कुटि । भ्रुकुसवत्प्रक्रिया ॥

भ्रुकुटी । स्त्री० भ्रुकुटी । भ्रुवो कौटिल्ये ॥ कुटेरिगुपधादितीन् । क्रुदिकारादितिङीष् । भ्रुवो कुटी ॥ अभ्रुकुसादीनामितिवा र्त्तिकाद्ध्रस्व ॥

भ्रू । स्त्री० नेत्रोपरिभागस्थरोमराज्यां चिल्लिकायाम् । भौ० द्व० भा० ॥ भ्रमु० ।भ्रमेश्चडू । टिलोप ॥यद्वा। भ्रमति । भ्रमुचलने । भ्रमेश्चडू ॥ यद्वा । भ्राम्यति । क्विप् । जङ्ग मादीनामिति० गम । क्वाविच्यत्र वार्त्तिकेन०मलोपऊङ्चादेश ॥

भ्रूकुस । पु० भ्रूकुसै । भ्रूकुसे । नचनिआ० द्व० भा० ॥ भाषणा र्थकचुरादिण्यन्तात कुसेरेच् । भ्रुवाकुसोभाषणमस्य । इकोह्रस्वो ऽङ्योगालवस्येतिसूत्रे०इयङ्०वङ् भाविनाम" धानाम्नेतिवार्त्तिका द्ध्रस्व नषेध ॥

भ्रूकुटि । स्त्री भ्रुकुट्याम् ॥ भ्रुवो कुटि इयङुवङ्भाविनामिति निषेधाद्ध्रस्वोनभवति ॥

भ्रूकुटी । स्त्री० भ्रकुट्याम् । भ्रुकुटी ॥ कुटेरिगुपधादितीन् । क्रुदिका रादितिङीष् । भ्रुवो कुटी । इयङुवङ्भाविनामितिह्रस्व नि षेध ॥

भ्रूण । पु० स्त्रीगर्भे । उदरस्थजन्तौ ॥ डिम्भे । अर्भके ॥ गर्भिण्याम् ॥ श्रोत्रियद्विजे ॥ भ्रूणते । भ्रूण आशाविशङ्कयो । घञ् ॥

भ्रूणहत्या । स्त्री० गर्भस्थबालकहन ने॥ यथा । त्रिविवाह कृत येननकरो तिचतुर्थकम् । कुलानिपातयेत्स प्त भ्रूणहत्याव्रतञ्चरेत् ॥

भ्रूणहा । त्रि० गर्भस्थबालकहन्तरि ॥ भ्रूणहतवान् । हन० । ब्रह्म भ्रूणवृत्रेषुक्विप् ॥ ब्रह्महणि ॥ भ्रूणहा० वरिष्ठब्राह्मणहन्तोच्यत इतिव्याख्यानात् ॥

भ्रूभङ्ग । पु० भ्रूविक्षेपे । भ्रुवः कौटिल्ये ॥ भ्रुवोभङ्ग ॥

भ्रेष । पु० अध पाते । यथोचि तात० भ्रंशे ॥ भ्रेषणम् । भ्रेषृच लने । घञ् ॥ चलने ॥

भ्रेषणम् । न० चलने ॥

भ्रौणहत्यम् । न० भ्रूणघ्नोभावे ॥ ष्यञ् । दाण्डिनायनेतिनिपातना त्तकारादेश ॥

† —*— †

म । पुं॰ मकारे ॥ यमे । समये ॥ विषे ॥ मधुसूदने । चन्द्रशेखरे । शम्भौ । ब्रह्मणि ॥ चन्द्रमसि ॥ मन्त्रे ॥ मङ्गले ॥ त्रिगुरौ॰ऽऽऽ॰ ॥

मह्ह । त्रि॰ महनीये । पूजनीये ॥

मकर । पु॰ नक्रे । यादःप्रभेदे । मगर॰ इतिभाषाप्रसिद्धे ॰ भषाणांमध्ये भगवद्विभूतौ ॥ निधिप्रभेदे ॥ दशमराशौ । चाक्रोविवे ॥ कथाति । कृशिसायाम् । पचाद्यच् । मनुष्याणांकर । पृषोदरादि ' ॥ यद्वा । मङ्कते । मकिमण्डने । अच् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नुम् । मकराति । राढाने । आतोनुपेतिक ' ॥ दर्पणोऽप्युक्त । सारस्वतकोषे ॥ चह्दद्धुजे ॥

मकरकुण्डलम् । न॰ मकराकृतिकर्णाभरणे ॥

मकरकेतन ' । पु॰ कामदेवे ॥ मकर ' केतन यस्य स ॥

मकरध्वज । पु॰ कन्दर्पे । अनङ्गे ॥ मकरोनक्रोध्वजोयस्य स ॥ रससिन्दूरविशेषे । चन्द्रोदये ॥ तस्याकारणप्रकारोन्यत्ररसेन्द्रचिन्तामणौ ॥

मकरन्द : । पुं॰ पुष्परसे ॥ मकरमपि द्यति॰कामजनकत्वात् । दोषवज्जखडने । आतोनुपेतिक ॰ । पृषोदरादि ॰ ॥ यद्वा । मकरमप्यन्दति । अदिबन्धने । कर्मण्यण् । शकन्ध्वादि ॥ कुन्दपुष्पवृक्षे ॥ न॰ किञ्जल्के ॥

मकरमुखी । स्त्री॰ प्रणाल्याम् । पयस पदव्याम् ॥

मकरन्दवती । स्त्री॰ कृष्णवृन्तायाम् । पाटलापुष्पे ॥ मधुविशिष्टायाम् ॥

मकरव्यूह : । पु॰ मकराकृतिवत्सैन्यविन्यासे ॥ वराहव्यूहविपर्यये-णमकरव्यूहोभवति । तेनाऽयं पश्चाद्भोभयपभयेसतिगच्छेत् ॥

मकराकर । पु॰ समुद्रे ॥ मकराणामाकर ॥

मकराकार । पु॰ महाकरञ्जे । षडग्रन्थे ॥

मकराङ्क । पुं॰ समुद्रे ॥ कामदेवे ॥

मकराधिप । पुं॰ शनिपतौ ॥ मकरराशिविशेषस्याधिप ॥

मकरालय । पुं॰ अब्धौ । मकराणां मकरोपलक्षितानांजलजन्तूनामालय : ॥

मकरी । पुं॰ समुद्रे ॥ मकरा सन्त्यस्मिन् । अतइनिठनाविति॰इनि ॥

मकुटम् । न॰ मुकुटे । किरीटे ॥ मङ्कतेऽनेनवा । मकि॰ । बाहुलकादुटः । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्नुम् ॥

मकुति । स्त्री० शूद्रशासने ॥
मकुर । पु० मुकुरे । दर्पणे ॥ वकुलद्रुमे ॥ कुलालदण्डे ॥ कोरके ॥ मङ्कते । मकि० । मकुरदर्दुरावितिसाधु ॥
मकुल । पु० न०मुकुले ॥ वकुलद्रुमे ॥
मकुष्ठ । पु० वनमुद्गे । मोठ०इ०प्र० व्रीहिविशेषे ॥ मकुष्ठोवातलोग्राहीकफपित्तहरोलघु । वातिजिन्मधुर पाकेक्रमिकृज्ज्वरनाशन ॥ चि०म थरे ॥
मकुष्ठक । पु० वनमुद्गे । मयुष्ठके । मकुष्ठे ॥ मङ्कते०मङ् क्वतेवा । मकि० । बाहुलकादुनुमभावश्च । तिष्ठति । ष्ठा० । कुन् । मकुश्चासौस्थकश्च । पूर्वपदादितिष ॥
मकूलक । पु० मुकूलके । लघुदन्त्यामोषधौ ॥ मङ्कते । मकि० । खर्जपिञ्जादिभ्यऊरोलचावितिर०- पिञ्जादित्वादूलच् । स्वार्थेकन् ॥
मक्कल । पु०शूलरोगविशेषे ॥ यथा । सूतायाहृच्छिरोवस्तिशूलमक्कलसञ्ज्ञितम् । यवक्षारं पिवेत्तत्र मस्तुनोष्णोदकेनवा ।
मक्का । स्त्री० खुराशानाभिधेदेशे ॥
मक्कुलम् । न० शिलाजतुनि ॥
मक्केश । पु०) खुराशानदेशस्थे
मक्केश्वर । पु०) शिवे ॥

मक्कोल । पु० शिलाधातौ । सितोपले । मक्का० खडियामाटी०गोलू० इ० भा० ॥
मक्ष । पु० स्वदोषाच्छादने ॥
मक्षवीर्य्य । पु० पियालवृक्षे ॥
मक्षिका । स्त्री० कीटविशेषे । गन्धलोलुपायाम् । वमनीयायाम् । मक्खी० इ० भा० ॥ मशति । मशशब्दे रोषकृतेच । हनिमशिभ्यासिकन् ॥ मक्षतिवा । मक्षरोषसङ्घाते । क्वुन्० वा्लवा ॥
मक्षिकामलम् । न० सिक्थके ॥
मक्षीका । स्त्री० मक्षिकायाम् ॥
मख । पु० यज्ञे ॥ मखन्तिदेवाअत्रअनेनवा । मखइतौ । हलश्चेति० घञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धि ॥ यद्वाक्वचिदपवादविषयेप्युत्सर्गोभिनिविशते० इतिघञ्विषयेपिपुसौतिघ । यद्वा । मह्यते । मह० । नश्चैलोपश्च०मन्मि तिखोहलोपश्च॥
मखत्राता । पु० श्रीरामचन्द्रे॥ मखानान्त्राता ॥
मखवह्नि । पु० प्रणीते । यज्ञाग्नौ॥
मखानल । पु० महावीरे । यज्ञाग्नौ ॥
मखान्नम् । न० पद्मबीजाभे । पानीयफले । मखाना० इ० भा० ॥ मखान्न पद्मबीजस्यगुणैस्तुल्यविनिर्दिशेत् ।

मखासुहृत् । पु० शिवे । मखस्यदक्ष यज्ञस्यअसुहृत्०शत्रु ॥

मगण । पु० त्रिगुरौ०ऽऽऽ ॥

मगध । पु० बन्दिनि ॥ मागधे । वंशपरम्पराशंसके ॥ मगध्यति०या चते । मगधपरिवेष्टने । कण्ड्वादिर्यगन्त । पचत् । यस्यहलइतियलोप ॥ मगधा पु०भूम्नि० कीकटदेशे ॥ यथा । व्यासेश्वरसमारभ्यतस्मकु गडान्तक शिवे । मगधाख्योभवादेशो याचायानहिदुष्यति ॥ दक्षोत्तरक्रमेण वक्रमात्कीकटमागधो ॥ मगधानानिवासोजनपद ० मगधा । निवासेऽणोजनपदेलुप् । लुपियुक्त बद्भाव ॥

मगधा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥

मगधेश्वर । पु० जरासन्धनृपे । मगधदेशाधिपमात्रे ॥ मगधानादेश विशेषाणामीश्वर ॥

मगधोद्भव । त्रि० मगधदेशजाते ॥

मगधोद्भवा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥ मगधेउद्भवोयस्य ॥

मग्न । त्रि० जलान्त प्रविष्टे । आप्लुते । स्नाते ॥ मज्जति । टुमस्जो शुद्धौ । क्त । ओदितश्चेति०निष्ठानत्वम् । तस्यासिद्धत्वात्०स्कोरिति सलोप । चो कु ॥

मघ । पुं०द्वीपान्तरे ॥ देशान्तरे । मग०नामकल्ले च्छस्याने ॥ न० पुष्पविशेषे ॥

मघवा । पु० इन्द्रे । शक्रे ॥ मह्यतेपूज्यते । महपूजायाम् । श्वन्नुक्षन् पूषन्प्लीहन्नित्यादिना०कनिन् । कविरितिमनोरमायाम्पुटम् ॥ निपातनात्०हस्यघोवुगागमश्च । मघवानौ०मघवान ॥ मघवाबहुलमिति मितिश्रादशपर्य्यन्तु० मघवान्मघवन्तौ० मघवन्त ० इत्यादिबोध्यम् ॥ जिनानाद्वादशचक्रवर्त्त्यन्तर्गतचक्रवर्त्ति विशेषे

मघवती । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मघा । स्त्री० दशमनक्षत्रे ॥ अत्रजातस्यफलयथा । कठोरचित्त' पितृमातृभक्तस्तीव्रस्वभावस्त्वनवद्यविद्य च जन्मभ यस्यमघाऽनघ स्यान्मतिसदारातिविनाशदक्षा ॥ बहुवचनान्तोप्ययदृश्यते ॥ यथा नवोढकिनवान्नैश्चयदिश्रकाद्गैतथा । पितर स्म ह्यन्त्यत्रमष्टकामुसघासुर्च ति ॥ मघायांपिण्डदानेनज्येष्ठपुत्रोविनश्य तीत्येकवचनान्तोपि ॥ औषधविशेषे ॥

मघाभव । पु० शुक्राचार्य्ये ॥

मघाभू । पु० शुक्राचार्य्ये ॥

मघी स्त्री० धान्यविशेषे ।

मघोनी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मङ्कुर । पु० दर्पणे । मुकुरे । मङ्कते मण्डि० । बाहुलकादुरच् ॥

मङ्क्ति । त्रि० शठे ॥ मङ्कते । मङ्कि० । वञ्च्यादित्वात्साधु ॥

मङ्खणम् । न० लङ्घनार्थे ॥ इति हारावली ॥

मङ्घु । अ० शीघ्रे ॥ अस्मार्थे ॥ मञ्जति । टुमस्जोशुद्धौ । बाहुलका न्नु । मस्जिनशोरितिनुम् । स्कोरितिसलोप ॥

मङ्घुणम् । न० लङ्घनार्थे ॥ इति त्रिकाण्डशेष ॥

मङ्ग । पु० नौमस्तके ॥ मङ्गति । मगिसर्पणे । पचाद्यच् ॥

मङ्गल । पु० अङ्गारके । कुजे । इतीयमहे ॥ अस्यवारेजातस्यफल यथा । उग्र प्रतापीक्षितिपालमन्त्रीरणप्रियोवक्रवचा सरोष । सत्वान्वित शूरगणप्रणेताकुजस्यवारेप्रभवोमनुष्य ॥ न० कल्याणे ॥ सर्वार्थरक्षणे ॥ अगर्हिताभिप्रेतार्थसिद्धौ ॥ यत्खलुक्रियमाणमेवमन प्रह्लादन समीहितसाधनञ्चतन्मङ्गलमुच्यतइतिव्याख्याकारा ॥ आशीर्नमस्क्रियावस्तुनिर्देशोवापितन्मुखमित्यालङ्कारिकोक्ते . काव्यादिमुखे क्रियमाणे ॥ यथाहभगवान्भाष्यकार . । मङ्गलादीनिमङ्गलमध्यानिमङ्गलान्तानिशास्त्राणिप्रथन्ते वीरपुरुषाण्यायुष्मत्पुरुषाणिचभवन्तिअध्येतारश्चप्रवक्तारोभवन्तीतिमङ्गलानुष्ठानप्रयोजनानि ॥ प्रशस्ताचरण नित्यमप्रशस्तविवर्जनम् । एतद्धिमङ्गल प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभि ॥ लोकेऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ-ब्राह्मणोगौर्हुताशन । हिरण्य सर्पिरादित्यआपोराजातथाष्टम ॥ एतानिसतत पश्येन्नौचेद्दर्व्यादिनार्चयेत् । प्रदक्षिणन्तुकुर्वीततथाचायुर्नहीयते ॥ अपिच । रोचन चन्दन हैमम्मृदङ्गदर्पण मणिम् । गुरुमग्नि तथासूर्यम्प्रात पश्येत्सदाबुध ॥ मङ्गति० दुरदृष्टमनेन । मगि सर्पणे। गतौवा । मङ्गेरलच् ॥ अशुभानिनिराचष्टे तनोतिशुभसन्ततिम् । स्मृतिमात्रेणयत्पुसाम्ब्रह्मतन्मगल विदुरितिविष्णुपुराणम ॥ त्रि० कल्याणवति ॥

मङ्गलग्रहम् । न० मेषराशौ ॥ वृश्चिकराशौ ॥ मङ्गलस्यवृतीयग्रहस्यगृहम् ॥

मङ्गलचण्डिका । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
मङ्गलचण्डी । स्त्री०) यथा। प्रधानाशस्वरूपाचदेवीमङ्गलचण्डिका । प्रकृतेर्मुखसम्भूतासर्वमङ्गलदासदा ॥ सृष्टौमङ्गलरूपाचस हारेकोपरूपिणी । तेनमङ्गलचण्डीसापण्डितै . परिकीर्त्तितेतिभागवतम् ॥

मङ्गलच्छाय । पुं० प्लक्षवृक्षे ॥

मङ्गलपाठक । पु० स्तुतिपाठके । वन्दिनि ॥

मङ्गलप्रदा । पु० दुर्गायाम् ॥ हरिद्रायामितिकश्चित् ॥ त्रि० मङ्गलदातरि ॥

मङ्गलप्रस्थ । पु० भारतवर्षस्थपर्वतान्तरे ॥

मङ्गलमालिका । स्त्री० सखीभेदे ॥ मङ्गलायामालिका ॥

मङ्गला स्त्री० उमायाम् । कात्यायन्याम् ॥ गयायांमङ्गलास्मृतेतिदेवीगीता ॥ सितदूर्वायाम् ॥ साध्व्याम् ॥ करञ्जभेदे ॥ हरिद्रायाम् ॥ नीलदूर्वायाम् ॥ वृत्तार्हन्मातृविशेषे ।

मङ्गलागुरु । न० अगुरुचतुष्टयान्तर्गतागुरुविशेषे ॥ यथा । मङ्गल्यामल्लिकागन्धामङ्गलागुरुवाचका । मङ्गल्यागुरुशिंशिरागन्धाढ्यायोगवाहिका ॥

मङ्गलाचरणम् । न० ग्रन्थाद्यारम्भे मङ्गलकरणे ॥ मङ्गलाचरणशिष्टाचारात्फलदर्शनाच्छ्रुतितश्चावश्यकर्त्तव्यमित्याहुर्व्याख्याकाराः ॥

मङ्गलाह्वा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

मङ्गलिकाक्षीरणम् । न० असाहश्य वाचायाम् ॥

मङ्गल्य पु० त्रायमाणायाम् । अश्वत्थे ॥ विल्वे ॥ मसूरके ॥ जीरके ॥ नारिकेले ॥ कपित्थे ॥ रीठाकरञ्जे ॥ न० दध्नि ॥ चन्दने ॥ मङ्गलागुरुणि ॥ सिन्दूरे ॥ स्वर्णे ॥ त्रि० प्रियकरे ॥ रुचिरे ॥ साधौ ॥ मङ्गलेसाधु । तत्र साधुरितियत् ॥

मङ्गल्यक । पु० मसूरे । स्वार्थे कन् ॥

मङ्गल्यकुसुमा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥ मङ्गल्यानिकुसुमान्यस्याः ॥

मङ्गल्यनामधया । स्त्री० जीवन्त्याम् । शाकश्रेष्ठायाम् ॥

मङ्गल्या । स्त्री० मल्लिगन्धागुरुणि शम्याम् ॥ श्वेतपुष्प्याम् ॥ मिस्याम् ॥ शुक्लवचायाम् ॥ रोचनायाम् । प्रियङ्ग्वाम् ॥ शङ्खपुष्प्याम् । माषपर्ण्याम् ॥ जीवन्त्याम् ॥ ऋद्धिनामौषधौ ॥ वचायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ चीडायाम् ॥ दूर्वायाम् ॥ मङ्गलेसाधु । तत्रसाधुरितियत् ॥ गौर्याम् । शिवायाम् । भवान्याम् ॥ शोभनानिचश्रेष्ठानियादेवीददते हरेः । भक्तानामार्त्तिहरणीमङ्गल्यातेनसास्मृता ॥

मङ्गिनी । स्त्री० नावि । नौकायाम् ॥

मधर्च्चिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ मशम्भुचर्चति । चर्च अध्ययने । ग्वु

ल् ॥ यथा । प्रशस्तोब्राह्मण० ब्राह्मणमचर्चिकादढिशब्दत्वात्० प्रश सावचनैश्चेतिसमास ॥

मच्छ । पु० मत्स्ये ॥

मज्जका । स्त्री० मज्जायाम् ॥ मज्जै वस्वार्थेक ॥

मज्जकृत् । न० अस्थिनि ॥

मज्जा । पु० वृक्षसारे । वृक्षादेरुत्तम स्थिरभागे ॥ फलमज्जगुणायथा । यस्ययस्यफलस्येहवीर्यं भवतियादृशम । तस्यतस्यैववीर्यंस्यमज्ञान मपिनिर्दिशेत् ॥ अस्थिमध्यगते धातौ । अस्थिसारे ॥ मज्जस्वरूप माह । अस्थियत्स्वाग्निनापक्व त स्यसारोद्रवोपन । य स्नेहवत् पृथग्भूत समज्जेत्यभिधीयते ॥ स्थानन्तु । स्थूलास्थिषु विशेषेण मज्जात्वभ्यन्तरेस्थित । इति ॥ अस्यगुणायथा । बलशुक्ररसश्लेष्म भेदोमज्जविवर्द्धन । मज्जाविशेषतोऽस्थ्नाञ्चबलकृत्स्नेहनेहित ॥ मज्जत्यस्थिषु । टुमस्जोशुद्धौ । श्वन्नुक्षिन्निति साधु ॥ शिरोस्थिमध्ये पिण्डितस्नेहे । मस्तिष्के ॥

मज्जनम् । न० स्नाने ॥ मज्जत्यनेन । टुमस्जो० । बहुलमन्यत्रापीति युच् ॥ मज्जायामितिशब्दचन्द्रिका ॥

मज्जसमुद्भवम् । न० वीजे । शुक्रे ॥

मज्जसम्भव । पु० शुक्रे ॥

मज्जा । स्त्री० वृक्षसारे । अस्थिगत धातौ ॥ मज्जते पचाद्यजन्तात् टाप् । मज्जोतामजजयासहेति० द्विरूप ॥

मजजाज । पु० भूमिजगुग्गलौ ॥

मजजारस । पु० शुक्रे ॥

मजजासारम् । न० जातीफले ॥

मजजिका । स्त्री० मज्जकायाम ॥

मञ्च । पु० खट्वायाम ॥ कर्णव शे । माचा०माजा० इ०भा० ॥ उच्चम ण्डपविशेषे ॥ दोलायमान गोविन्द मञ्चस्थ मधुसूदनम् । रथस्थ वामन दृष्ट्वापुनर्जन्मनविद्यते इति पुराणम ॥ मञ्चते । मचिधारणो च्छायपूजनेषु । पचाद्यच् ॥

मञ्चक । पु० इन्द्रकोषे । उच्चमण्डपे ॥ खट्वायाम् ॥

मञ्चकाश्रय । पु० मत्कुणे ॥

मञ्चमण्डप । पु० शस्यरक्षार्थकुटीरे । कुटङ्गे ॥

मञ्चिका । स्त्री० आसन्द्यायाम् ॥

मञ्जर । पु० वल्लरी ॥ मुक्तायाम् ॥ तिलकद्रुमे ॥ वल्ल्याम् । लतायाम् ॥

मञ्जरि । स्त्री० वल्लर्याम् ॥ मञ्जुत्व मृच्छति । ऋगतौ । अचइ । शकन्ध्वादि ॥

मञ्जरी । स्त्री० तिलकद्रुमे ॥ स्थूलमुक्तायाम् ॥ वल्लरी ॥ तुलस्यामृडी ॥

ष् ॥

मञ्जरीनम्र । पु० वेतसवृक्षे ॥

मञ्जा । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

मञ्जि । पुं० मञ्जर्याम् ॥

मञ्जिका । स्त्री० वारसुन्दर्याम् । वेश्यायाम् ॥

मञ्जिफला । स्त्री० कदल्याम् ॥

मञ्जिष्ठा । स्त्री० विकसायाम् । जिङ्ग्याम् । समङ्गायाम् । मजीठ० इ० भा० प्र० औषधौ ॥ मञ्जिष्ठा मधुरातिक्ताकषायस्वरवर्णकृत् । गुरुरुष्णाविषश्लेष्मशोथयोन्यक्षिकर्णरुक् । रक्तातीसारकुष्ठास्रविसर्पव्रणमेहनुत् ॥ मञ्जौशोभनेवर्णे तिष्ठति । ष्ठा० । सुपिस्थश्चेतिक । अम्बाम्बेतिषत्वम् ॥ यद्वा । अतिशायनेतमबिष्ठनौ ॥

मञ्जी । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

मञ्जीर । पुं० मन्थानदण्डरज्जुबन्धनार्थस्तम्भे । कुटरे ॥ पुं० न० नूपुरे ॥ मञ्जति । मजिधुनौ० सौत्र । बाहुलकादीरन् ॥ शुर्वसरे०ऽ, ॥

मञ्जरीया । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥

मञ्जु : । त्रि० मनोज्ञे ॥ मञ्ज्यते । मजि० । बाहुलकादुः ॥

मञ्जुकेशी । पुं० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० मनोज्ञचिकुरविशिष्टे ॥

मञ्जुकेशी । स्त्री० स्वर्गवेश्याभेदे ॥

मञ्जुगमना । स्त्री० हंस्याम् ॥ त्रि० सुन्दरगामिनि ॥

मञ्जुघोष । पु० शिवे ॥ उपास्यदेवताविशेषे ॥ पूर्वजिने ॥ बुद्धाना देवताभेदे ॥ मञ्जु घोष शब्दोऽस्य ॥ शोभनशब्दे ॥ त्रि० शोभनशब्दवति ॥

मञ्जुपाठक । पु० शुके । कीरे ॥ त्रि० सुन्दरपाठकर्त्तरि ॥

मञ्जुप्राण । पु० ब्रह्मणि ॥

मञ्जुभद्र । पु० पूर्वजिनविशेषे ॥ कामदर्पणे । मञ्जुघोषे ॥ शिवे ॥

मञ्जुभाषिणी । स्त्री० अतिजगतीछन्द प्रभेदे ॥ यथा मजसाजगौ जयदिमञ्जुभाषिणी ॥ अमृतोर्म्मिशीतलकरेणलालयस्तनुकान्तिरोचितविलोचनोहरे । नियतकलानिधिरसीतिमञ्जवीमुदमच्युतं व्यधितमञ्जुभाषिणी ॥ सुनन्दिनीतिप्रथमौ॥

मञ्जुमणि । पु० पुष्पराग । पोखराज० इ० भा० ॥

मञ्जुल । पुं० जलरङ्कौ ॥ न० जलाश्रये । शैवाले ॥ निकुञ्जे ॥ त्रि० मञ्जौ ॥ मञ्जु० मञ्जुत्वलाति । ला० । क ॥ मञ्जुमञ्जुलमस्यास्त्रिनवा । सिध्मादित्वाल्लच् ।

मञ्जुवक्त्र । त्रि० सौम्याननयुक्त ॥

मञ्जुवाक् । त्रि० मधुरवचने ॥

मञ्जुश्री । पु० मञ्जुघोषे ॥ म-

अजुर्मनोज्ञाश्रीर्यस्य॥
मञ्जुषा । स्त्री० मञ्जूषायाम् । पिटके ।
मञ्जूषा । स्त्री० पिटके । दार्वादिनिर्मितपेटके ॥ पाषाणे । प्रस्तरे ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ हिरण्यादिनिचे पाधारे ॥ मञ्जत्यचवा । टुमस्जो मस्जेर्नुम्चेत्यूषन् ॥
मटची । स्त्री० मर्दनहेतुभूतेपाषाणवद्दृष्टादौ ॥ अशन्याम् ॥
मटस्फटि । पु० दृपारम्भे ॥
मट्टकम् । न० गृहमस्तके ॥
मठ । पु० छात्रादिनिलये ॥ मठन्ते अत्र । मठमदनिवासयो हलश्चेतिघञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ यद्वा । मठतिनिवासयति । पचाद्यच् ॥ माठ० इतिख्यातेपक्वान्नविशेषे ॥ यथा । समितामर्दयेदाज्येर्जलेनापिचसन्नयेत् । तस्यास्तुवटकान्कृत्वापचेत्सर्पिषिनीरसम् ॥ एलालवङ्गकर्पूरमरिचाद्यैरलङ्कृते । मज्जयित्वासितापाकेतलस्थसमुद्धरेत् ॥ अयप्रकार ससिद्धोमठइत्यभिधीयते ॥ मठस्तुबृंहणोवृष्योबल्यसुमधुरोगुरु । पित्तानिलहरोरुच्योदीप्ताग्नीनासुपूजित । समिताशर्करासर्पिर्निर्मिताअपरेप्रिये । प्रकाराश्चमुनातुल्यास्ते पिचैतद्गुणा स्मृता ।

मठर । पु० मुनिविशेषे ॥ शौण्डे ॥ मन्यते । मनज्ञाने । मनुतेवा । मनुअवबोधनेवा । वचिमनिभ्यां किच्चेतिअरष्ठोन्तादेशश्च ॥
मडक । पु० मडुवा० इ० प्र० शस्ये
मड्डु । पु० वाद्यप्रभेदे मज्जति० मज्जन्तिशब्दाअत्रवा । टुमस्जोशुद्धौ ॥ भृमृशीतृचरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्यउ । पृषोदरादि ॥ डमरुरेवमड्डुरित्युच्यते ॥ चुचुक० इ० गौडेषुयस्यप्रसिद्धि ॥
मड्डुक । पु० मड्डुवाद्ये ॥ स्वार्थे क ॥ मर्दले ॥
मणि । पु० स्त्री० अश्मजातौ । रत्ने ॥ मुक्तादौ ॥ अजागलस्तने ॥ लिङ्गाग्रे ॥ अलिञ्जरे ॥ योन्यग्रभागे ॥ स्तने । मणिबन्धे ॥ मण्यते । मणशब्दे । सर्वधातुभ्यइन् ॥
मणिकम् । न० अलिञ्जरे । माट० इ० भा० प्र० ॥ मणति । मण० । इन् । स्वार्थेयावादित्वात्कन् । सञ्ज्ञायकोवा ॥
मणिकार । पु० मणिकारे ॥
मणिकर्णिका । स्त्री० काशीमन्तर्गतप्रधानतीर्थे ॥ इश्लोविश्वेश्वरोदेवो स्नातव्यामणिकर्णिका ॥
मणिकर्णिकेश्वर । पु० काश्यन्तर्गतशिवलिङ्गविशेषे ॥ मणिकर्णिकाया ० मणिकर्णिकायावाईश्वर

मणिकाननम् । न० कण्ठे ॥ रत्नवने
मणिकार । पु० वैकटिके । मणिघटितालङ्कारादिकर्त्तरि । जोहरी इ० भा० । मणिकार० वृतिच ॥ मणिं करोति । कुञ्ञ्० । कर्मण्यण् ॥ न्यायचिन्तामणिकर्त्तरि ॥
मणिकूट । पु० पर्वतविशेषे ॥ यथा । मणिकूटस्याथगिरेर्गन्धमादनकस्य च । मध्येसवतिलोहित्योब्रह्मपुत्र समाश्रित . ॥ ब्रह्मद्वीपस्थेगिरिविशेषे ॥
मणिखनि । स्त्री० मणेराकरे ॥ मणेः खनिः ॥
मणिगुणनिकर । पुं०अतिशर्करी १५ प्रभेदे ॥ यथा । वसुमुनियतिरिति० मणिगुणनिकर . । यथा । नरकरिपुरवतु० निखिलसुरगति० रमितमहिमभरसहजनिवसति ' धनिबधिमणिगुणनिकरपरिचितिसरिदधिपतिरिवधृततनुविभव ॥
मणिग्रीव । पु० कुवेरात्मजे ॥ मणिरिवग्रीवायस्य ॥ त्रि०रत्नकन्धरे ॥
मणिच्छिद्रा । स्त्री० मेदायाम् ॥ ऋषभाख्यौषधी ॥
मणितम् । न० रतिकूजिते । मैथुनकालीनवाक्ये ॥ रतिकालेस्त्रीणांकण्ठकूजितविशेषे ॥ मणनम् । मण० । भावेक्त . ॥
मणितारक ' । पुं० सारसपक्षिणि ॥

मणिद्वीप । पु० क्षीराब्धिमध्येपद्मरागादिमणिमयान्तरीपे । त्रिपुरसुन्दर्यावासस्थाने ॥ भुवनेश्वर्या स्थानम्०देवीगीता । ब्रह्मलोकादूर्ध्वंभागेसर्वलोकोस्तिय . स्मृत । मणिद्वीप सएवास्तियत्रदेवीविराजते ॥ सर्वस्मादधिकोयस्मात्सर्वलोकस्तत स्मृत । पुरापराम्बयैवाय कल्पितोमनसेच्छया । सर्वादौनिजवासार्थं प्रकृत्यामूलभूतया । कैलासादधिकोलोकोवैकुण्ठादधिकोत्तम ॥ गोलोकादपिसर्वस्मात् सर्वलोकोधिक स्मृत ' । नैतत्समंत्रिलोक्यान्तुसुन्दर विद्यतेक्वचिदित्यादिनादेवीभागवतेद्वादशस्कन्धे १० अध्यायेऽस्यवर्णन द्रष्टव्य ॥
मणिनाग । पु०तीर्थविशेषे ॥
मणिपर्वत । पु० गिरिविशेषे ॥
मणिपुष्पक । पुं० सहदेवाख्यपाण्डवस्य शङ्खे ॥
मणिपूरम् । न० षट्चक्रान्तर्गतनाभिमध्यस्थे दशदलेतृतीयेचक्रे ॥ मणिवद्भिन्नं तत्पद्म मणिपूरं तथोच्यते ॥ देशविशेषे ॥
मणिबन्ध . । पुं० प्रकोष्ठपाण्योः सन्धिस्थाने । करग्रन्थौ । कलाइ०इ० भा० । हस्तमूले ॥ मणिर्बध्यतेऽत्र । बन्धबन्धने । हलश्चेतिघञ् न० ॥ बृहती ९ छन्द . प्रभेदे ॥ यथा ।

आदितुरीय पञ्चमकषष्टमथान्त्य स्या द्गुरुचेत् । इन्द्रियवेदैश्च विरति- स्तन्मणिबन्ध प्राहफणी ॥ मणिमध्य मितिनामान्तरम् ॥

मणिबन्धनम् । न० हस्तमूले ॥

मणिभद्र । पु० जिनालापूर्वं यक्षवि शेषे । जम्भले ॥ कुवेरसेनापतौ ॥

मणिभूमि । स्त्री० कुट्टिमे। रत्नख नौ ॥

मणिमञ्जीरम् । न० रत्नमयनूपुरे ॥

मणिमण्डप । पु० रत्नमयगृहे ॥

मणिमध्यम् । न० बृहती ९ छन्दोभे दे । मणिबन्ध ॥ लक्षणयथा । स्या न्मणिमध्यंचेद्भसभाः । यथा । का लियभोगाभोगगतस्तन्मणिमध्यस्फौ तरुचा । चित्रपदाभोनन्दसुतस्ताण्ड ननर्त्तस्मेरमुख ' ॥

मणिमन्थम् । न० सैन्धवलवणे ॥ पर्व तविशेषे ॥

मणिमान् । त्रि० मणिविशिष्टे । रत्न भूषिते ॥ पु० तीर्थस्थे नवर्णितेप र्वतविशेषे ॥

मणिमन्दिरम् । न० बहुमूल्यप्रस्तरयु क्तगृहे ॥

मणिमाला । स्त्री० हारे ॥ स्त्रीणादन्त क्षतान्तरे ॥ लक्ष्म्याम् ॥ जगती- १२ छन्दोभेदे । यथा । त्यौत्यौम णिमालाछिन्नागुहवक्त्रैः ' ॥ यथा । प्रह्वामरमौलौरत्नोपलकॢप्ते ०जातप्र तिबिम्बाशोणामणिमाला । गोविन्द पदाब्जे राजीनखराणामास्तामममचि त्ते ध्वान्त शमयन्ती ॥ मणीनां०मा ला०मालेवबा ॥

मणिरागम् न० हिङ्गुले ॥

मणिव । पु० नागविशेषे ॥ मणि रस्यास्ति । अन्येभ्योपिदृश्यतइति व ॥

मणिवर । पु० हीरके ॥

मणिबीज । पु० दाडिमवृक्षे ॥

मणिसर । पु० मुक्ताहारे॥

मणी । स्त्री० मणौ ॥

मणीचकम् । न० इन्दुकान्ते । चन्द्र वर्णरूप्ये ॥ पु० मत्स्यरङ्कख गे ॥

मणीव । अ० मणितुल्ये ॥

मणीवकम् । न० पुष्पे । कुसु मे ॥

मण्टपी । स्त्री० क्षुद्रोपोदक्याम् ॥

मण्ठ । पु० पक्वान्नविशेषे । मठे । माठ० इ० भा० ॥ मण्ठते । मठि शोके । शोकदृष्टाध्यानम् । पचाद्य च् ॥

मण्ड । पुं० पञ्चाङ्गुले । एरण्डवृक्षे ॥ शाकभेदे ॥ मस्तुनि ॥ भूषा याम् ॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ दर्दुरे ॥ भक्तादिभवरसे ॥ तल्लक्षणं यथा भक्तैर्विनाद्रवोमण्ड पेय भक्तस मन्वितम् ॥ अपिचास्यलक्षणविधि

गुणाश्चतण्डुलानांसुसिद्धानांचतुर्द
शगुणेजले । रसःसिक्थैर्विर
हितोमण्डइत्यभिधीयते ॥ शुण्ठी
सैन्धवसंयुक्तोदीपनःपाचनःसः
। अन्नस्यसम्यक्सिद्धस्यावस्रावयाम
ण्डस्यसिद्धता ॥ पेयायूषयवागूनां
विलेपीभक्तयोरपि । तस्यगुणाः ।
मण्डायाहीलघुः शीतोदीपनोधा
तुसाम्यकृत् ॥ ज्वरप्रसर्पणोवल्य
पित्तश्लेष्मश्रमापहः । अपिच शुद्धो
धनोवस्तिविशोधनःप्राणप्रदः शो
णितवर्द्धनश्च । ज्वरापहारीकफ
पित्तहन्तावायुंजयेदष्टगुणोहिम
ण्डः ॥ लाजमण्डोग्निजननोदाह
तृष्णानिवारणः ज्वरातीसारशम
नोऽग्निवर्द्धनःपाचनः ॥ वाट्यम
ण्डोग्निजननःशूलानाहविनाश
नः । पाचनोदीपनोहृद्यःपित्त
श्लेष्मानिलापहः ॥ वाट्यमण्डोभृष्टय
वमण्डः ॥ न० मस्तुनि ॥ मण्ड
ने ॥ पु० न० सर्वेषामन्नदध्या
दीनामग्ररसे । मांड० मू० भा०
॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ मण्डयति ।
मडिभूषायाम् । पचाद्यच् ॥ म
ण्डति० मण्ड्यतेवा । अच्० घञ्
वा ॥ मन्यतेवा । मनस्त्वादि ।
अमन्ताड्डः ॥

मण्डक । पु० मांड० माडा० म
ण्डाइतिप्रसिद्धेखाद्यपदार्थे ॥ त

द्विधानं यथा । वारिणाकोमलांकृ
त्वासमितांसाधुमर्दयेत् । हस्त
लालनयातस्यालोप्त्रींसम्यक्प्रसा
रयेत् ॥ अधोमुखघटस्योतद्विस्तृ
तं प्रक्षिपेदृढं । मृदुनावह्निना
साध्यः सिद्धोमण्डकउच्यते ॥
दुग्धेनसाज्यखाण्डेनमण्डकंभक्षयेन्न
रः । अथवासिद्धमांसेनसतकावट
कैनवा ॥ मण्डकोहगुरुहृष्योवल्यो
रुचिकरोभ्रमम् । पाकेपिमधुरोग्राही
लघुर्दोषत्रयापहः ॥ गीतांगवि
शेषे ॥ यथा । जयप्रियः कान्ता
पक्षकमलःसुन्दरस्तथा । मङ्गलो
वल्लभश्चेतिमण्डकाः षट्प्रकीर्त्ति
ता ॥ एषांविशेषः सङ्गीतदा
मोदरेद्रष्टव्यः ॥

मण्डनम् । न० प्रसाधनं । भूषणं ॥
चतुर्थामण्डनशोभाभूषाभ्यानु
लेपनं ॥ मण्ड्यतेऽनेन । मडि०
। ल्युट् ॥ शीतिभूमिभुजांनति
गुणवतांक्षीरङ्गनानांधृतिर्दम्प
त्योः शिशवोगृहस्यकवितांबुधे
प्रसादोगिराम् । लावण्यंवपुषः
स्मृतिःसुमनसःशान्तिर्द्विजस्य
क्षमाशक्तस्यद्रविणंगृहाश्रमवतांस्वा
स्थ्यंसतांमण्डनम् ॥ त्रि० भूष
णकर्त्तरि अलङ्करिष्णौ । मण्ड
नशील । मडि० । क्रुधमण्डार्थे
भ्यश्चेतियुच् ॥

मण्डनता । स्त्री० प्रसाधनत्वे ॥
मण्डप । पु० न० जनाश्रये । जन
विश्रामसद्मनि । मण्डनम् मडि
। घञ् । मण्ड पाति । पारक्षणे ।
धातोऽनुपसर्गेक ॥ देवादिद्सवे
श्मनि ॥ त्रि० मण्डपानकर्त्तरि ॥
मण्ड पिबति । पा० । क ॥
मण्डपी । स्त्री० निष्पाव्याम् ।
मण्डयन्त । पु० नटे ॥ वधूसमूहे ।
चन्ने ॥ अलङ्कारे । भूषणे ॥ मण्ड
यति । मडिभूषायाइर्षेच । तृभूव
ह्विसीत्यादिना० झच० सचषित ।
मण्डयन्ती । स्त्री० योषिति । वधूाम् ॥
नव्याम् ॥ षित्वानृङीष् ॥
मण्डयमान । त्रि० मण्डनकुर्वाणे ॥
मण्डयति० तच्छील । मडि० ।
ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषुचानश् ॥
मडरी । स्त्री० चुर्चुर्याम् ॥
मडल । पु० कुक्कुरे ॥ सर्पभेदे ॥
न० परिधौ चन्द्रसूर्ययोर्वेष्टिवेष्टने
। चन्द्रसूर्ययोरुत्पातजरश्मिमडले ॥
य० वातेनमडलीभूता सूर्या चन्द्रम
सो करा । मालाभाव्योम्नितन्व
न्तेपरिवेश प्रकीर्तितश्चति ॥ चक्र
वाले । मडलाकारेणपरिणतेसमूह
मात्रे ॥ चतुरस्रादौ ॥ यथा । चतु
रस्रचिकोणवावर्त्तुलचार्द्धचन्द्रकम्
। कर्तव्यमानुपूर्वेणब्राह्मणादिषुम-
डलमिति ॥ कोठरोगे । मडलवत्
कुष्ठे ॥ देशे ॥ समन्ताद्विशतियोजने
। चत्वारिंशद्योजनेवादेशश्चान्तिकेचि
त् ॥ द्वादशराजके ॥ द्वादशराजमु
द्वादशराजमडलतुकामन्दकेनोक्तं
। यथा । अरिर्मित्रमरेर्मित्रमित्रमि
त्रमत परम् । तथारिमित्रमित्र
श्चविजिगीषोः पुर स्थिता ॥
पार्ष्णिग्राह स्मृत पश्चात्स्वाक्र
न्दस्तदनन्तरम् । आसारावनयोश्च
वविजिगीषोस्तुपृष्ठत मडलम् ॥
अरेश्चविजिगीषोश्चमध्यमोभूम्यनन्त
र । अनुग्रहेसंहतयो समर्थोव्य
स्तयोर्वधे ॥ म डलाद्वहिरेतेषामुदा
सीनोबलाधिक । अनुग्रहेस हता
नाव्यस्तानाञ्चवधेप्रभु ॥ पञ्चविजि
गीषो पुर सरा । पार्ष्णिग्रा
क्रन्दपार्ष्णिग्राहासाराक्रान्दासारा
श्चेतिपृष्ठतश्चत्वार । मध्यमोदासी
नौद्वौ । विजिगीषुरेकइत्येवद्वादश
राजमडलम्भवति ॥ गोले ॥ चक्रे॥
सङ्घाते ॥ नखाघाते । गदायुद्धेग
तिभेदे ॥ धन्विकास्थानपञ्चकान्तर्ग
तस्थितिविशेषे ॥ यथा । म डला-
कारपादाभ्यामडलस्थानमीरितम्॥
व्याघ्रनखाख्यगन्धद्रव्ये ॥ व्यूहविशे
षे । यथा । तिर्यग्वृत्तिश्चदण्ड स्याद्
भोगोन्वावृत्तिरेवच । मडलसर्वतो
वृत्ति पृथग्वृत्तिरसहत ॥ मडयति।
मडि० । वृषादित्त्वात्कल ॥ मड

भूषांलातिवा । मडते॰ इतिवा ॥ यद्वा । मडमस्त्यस्य । सिध्मादित्वा क्षच् ॥ त्रि॰ निबद्धे । विम्बे ॥

मण्डलकम् । न॰ विंबे ॥ कुष्ठभेदे । मण्डलाकारकुष्ठे । कोठे ॥ दर्पणे ॥ मण्डलाकारव्यूहे ॥ पु॰ कुक्कुरे ॥ मण्डलमिव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥

मण्डलनृत्यम् । न॰क्लीबे । मण्डलाकारनृत्ये ॥

मण्डलपत्रिका । स्त्री॰ रक्तपुनर्नवायाम् ॥

मंडलसप्तम । पु॰ राशिसप्तमे ॥

मडलाग्र । पु॰ कृपाणे । खड्गे ॥ मडलमग्रमस्य ॥

मडलायितम् । न॰ वर्तुले ॥

मडलाधीश । पु॰ मडलेश्वरे । मध्यमे ॥

मंडलिका । स्त्री॰परिधौ ॥ मडलात् स्वार्थेक । कात्पूर्वस्येकार ॥ मडल्याम् ॥ स्वार्थेके॰ केण ॥

मण्डली । पु॰ भुजङ्गे ॥ विडाले ॥ जाहके ॥ गोनासे॰ सर्पे ॥वटवृक्षे॥

मण्डली । स्त्री॰ मण्डलाकारेणपरिणतसमूहे ॥ दूर्वायाम् ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥

मण्डलेश । पु॰ एकजन्मनि । भयापहे । मण्डलेश्वरे ॥ शाण्डक्यादेव्या स्थाने ॥ मण्डलस्येश : ॥

मण्डलेश्वर । पु॰नृपान्तरे ॥भूम्येकदेशाधिपे ॥ चतुर्योजनपर्यन्तमधिकारीनृपस्यच । योराजातच्छतगुण सएवमण्डलेश्वर ॥ मण्डलस्यपरिमितादिरूपस्यदेशस्येश्वर ॥

मण्डहारक । पु॰ शौण्डिके ॥ मण्डसुराग्रसंहरति । हृञ्॰ । कर्मण्यण् । स्वार्थेक ॥

मण्डा । स्त्री॰ आमलक्याम् ॥ सुरायाम् ॥ ॥ मण्डे पचाद्यजन्ताट्टाप् ॥

मण्डित । पु॰ वौद्धगणाधिपविशेषे ॥ त्रि॰ भूषिते ॥ मंडते । मडि॰ क्त ॥

मण्डुक । पु॰ सङ्ग्रहे ॥

मण्डूक । पु॰ गठवर्चसि । दर्दुरे । भेके । शोणके ॥ मुनिविशेषे ॥ न॰ बन्धविशेषे ॥ मण्डयति॰ जलाशयम्॰ मडतेवा । मडि॰ । शलिमण्डिभ्यामूकण् ॥

मण्डूकपर्ण । पु॰ पत्तोर्णे । श्योनाकवृक्षे ॥ शोणके ॥ मण्डूकइवपर्णमस्य ॥ कपीतने ॥

मण्डूकपर्णी । स्त्री॰ मञ्जिष्ठायाम् ॥ ब्राह्मयाम् ॥ गोजिह्विकौषधौ ॥ आदित्यभक्तायाम् ॥ मडूकवत्पर्णमस्या । पाककर्णेतिङीष् ॥

मण्डूकमाता । स्त्री॰ ब्राह्म्याम् ॥

मडूका । स्त्री॰ मञ्जिष्ठायाम् ॥

मडूकी । स्त्री॰ मडूकपर्ण्याम् ॥ धृष्टयो

षिति । भेक्याम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ सूर्यभक्तायाम् ॥
मडूरम् । न० लौहमले । सिंहाणे । शिङ्घाणे ॥ ध्मायमानस्यलोहस्यमलमडूरउच्यते । यल्लोहयद्गुणप्रोक्तं तत्किट्टमपितद्गुणम् ॥ शतोर्द्धमुत्तमकिट्टंमध्यञ्चाशीतिवार्षिकम् । अधमम्षष्टिवर्षीयंततोहीनोविषोपमम् ॥ मूच्छते ।मडि० । खर्जूरादित्वादूर ॥
मडोद्कम् । न० चित्तरागे ॥ चातर्पणे । आलिम्पने ॥
मतम् । त्रि० सम्मते ॥ ज्ञाते ॥ अर्चिते ॥ शिष्टसम्मते ॥ तर्किते ॥ मन्यते । मनज्ञाने । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्चेतिवर्त्तमानेक्त ॥ न० अभिप्राये ॥ निश्चये ॥
मतङ्ग । पुं० मुनिविशेषे ॥ मेघे ॥
मतङ्गकेदार । पु० तीर्थविशेषे ॥
मतङ्गज । पु० गजे । हस्तिनि ॥ मतङ्गात्कर्षे जात । जनी० । पञ्चम्यामजाताविति ड ॥
मतल्लिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ मत० मतिम्० अलति । अलंभूषणादौ । खुल् । पृषोदरादित्वाट्टस्यल । प्रशस्त पुरुष ० पुरुषमतल्लिका । मतल्लिकायारूढिशब्दत्वात्० प्रशंसावचनैश्चेतिसमास ॥
मतानुज्ञा । स्त्री० निग्रहस्थानभेदे ॥ तस्यलक्षणयथा । स्वपक्षेदोषाभ्युपगमात्परपक्षेदोषप्रसङ्गोमतानुज्ञा । इ० गो० सूत्रम् । ६२ ॥ अस्यार्थ । दोषाभ्युपगमात्० दोषमनुकृत्येत्यर्थ । यथाशब्दोनित्य श्रावणत्वादित्युक्ते ०ध्वनावनैकान्तिकत्वेन हेत्वाभासोयमित्युक्तौ० शब्दोऽनित्य कृतकत्वादितिसाधितेध्वनेरपिपक्षत्वान्नदोष इत्युक्तौ० असिद्धत्वात्तवापिहेत्वाभासोयमित्युक्तौ० सोयंमतानुज्ञयानिगृहीत स्यादप्रतिषिद्धमनुमतभवतीतिस्वपक्षे दोषाभ्युपगमात् ॥ इति ॥ ६२ ॥
मति । स्त्री० इच्छायाम् ॥ धियि ॥ बुद्धौ । यस्ययस्य हि जन्मतन्मतिस्तादृशीभवेत् ॥ स्मृत्याम् ॥ श्रुतस्यमनने ॥ मतिकरौषध यथा । पाठाहजौरकेकुष्ठमश्वगन्धाजमोदकम् । वचात्रिकटुकश्चैवलवणाचूर्णमुत्तमम् ॥ ब्राह्मीरसेभावितञ्चसर्पिर्मधुसमन्वितम् । मत्स्याहभक्षितकुर्यान्म ... मतिप्रामितिगरुडपुराणम् ॥ मन्यतेऽनया । मनज्ञाने । क्तिन् ॥ मतिर्मनन तर्कोमन्तव्यविजयश्च इइति छान्दोग्यमहाभाष्यम् ॥ आर्ये ॥ शाकभेदेइत्यजयपाल ॥ अतीतानुस्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमति । शुभाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरैरुदाहृतेतिविशेष ॥

मतिगर्भ । त्रि॰ प्रतिभासारे ॥
मतिदा । स्त्री॰ ज्योतिष्मत्याम् ॥ शि
मृडीक्षुपे ॥
मतिभ्रम । पु॰ भ्रमे ॥ मतेर्भ्रम ॥
मतिभ्रान्ति । स्त्री॰ मतिभ्रमे । मि
थ्यामतौ । मतेर्भ्रान्ति ॥
मतिमान् । त्रि॰ प्राज्ञे ॥
मतिविभ्रम । पु॰ उन्मादरोगे ।
मतेर्भ्रंशोनाशोयेन ॥
मतुवर्थीय । पु॰ मत्वर्थीयेषुप्रत्ययेषु ॥
बाहुलकान्मतुवर्थशब्दाच्छ ॥ शैषि
कान्मतुवर्थीयादितियथा ॥
मत्कुण । पु॰ मकनाद्धृतिख्यातेनि-
र्विषाणेभे । कालेय्यजातदन्ते गजे ॥
नि श्मश्रुपुरुषे ॥ उद्दंशे । रक्त
पायिनि । रक्ताङ्गे । मञ्चाश्रये॰
कीटविशेषे । उडुस॰ मागुण॰
खटमल॰ हृ॰चभाषा ॥नारिकेले॥
जङ्घात्राणे । जङ्घासम्बद्धवाससि ॥
मत्कुणा । पु॰ निर्लोमयोनौ ॥
मत्कुणारि । पु॰ इन्द्राशने । भङ्गा
याम् ॥
मत्त । पु॰ प्रभिन्ने । परम्मदेहस्ति
नि । गर्जिते ॥ धुस्तूरे ॥ कोकिले ॥
महिषे ॥ त्रि॰ हृष्टे ॥ मदिरामत्ते
॥ शौण्डे माद्यतिस्म । मदीहर्षे
; गत्यर्थेतिक्त । नध्याख्येतिननत्व ॥
मत्तकाशिनी । स्त्री॰ अत्युत्तमनार्याम्
। वरवर्णिन्याम् ॥ मत्ता॰ शीवे

वकाशतेभाति । काशृदीप्तौ । कत्त
र्युपमानइतिणिनि ॥
मत्तकासिनी । स्त्री॰ वरारोहायायो
षिति ॥ मत्तेवकासते । कासृशब्द
कुत्सायाम॰ कसगतिशासनयोर्वा
। कर्त्तर्युपमानइतिणिनि ।
मत्तकीश । पु॰ हस्तिनि ॥
मत्तवारण । पु॰ प्रक्षिप्तकाटकुञ्जरे ।
मत्तगजे ॥ न॰ प्रासादवीथीनावर
ण्डे । कोठेकाबरडा॰ हृ॰भा॰ ॥
अपाश्रये । प्राङ्गनावरणे ॥ पूगचूर्णे ॥
मत्तमयूर । पुं॰ अतिजगती १३ छ
न्द प्रभेदे । यथा । वेदैरन्ध्रैर्म्तौस
यगामत्तमयूर । यथा । लीला
नृत्यन्मत्तमयूरध्वनिकान्तम् ॰ नृ
त्यन्नीपामोदिपयोदानिलरम्यम् ।
रासक्रीडाहृष्टमनागोपवधूभि ॰
कंसध्वंसीनिर्जनवृन्दावनमाप ॥
मत्तमातङ्ग । पु॰दण्डकप्रभेदे ॥ यथा ।
आदितोरागणाख्येकयायवदत्ता
सप्तमत्तमातङ्गनामामहादण्डक स
न्मते॰स्वान्तरेनसमादायमोदायचे
तोविवेकिप्रभोभारतीरीतिविश्रान्ति
भूस्त्वयत । विस्फुरत्सङ्करप्राङ्ग
णेनागराजीसचीत्कारफूत्कारधाराकु
लैसावधानोयथा॰ पन्नगाधीशशुद्ध
प्रबुद्धकबुद्धिप्रकाशप्रवृत्तेऽहहत्तथा
स्त्रेऽपिनित्ययथा ॥
मत्तमातङ्गलीलाकर । पुं॰ दण्डकप्र

भेदे ॥ यथा । यत्ररेफ पर स्वे च्छयागुम्फित ॥ सस्मृतोदण्डकोम त्तमातङ्गलीलाकर ॥ हेमगौरे वसानोऽशुकेइन्द्रनीलासितेवर्ष्मणि स्पष्टदिव्यानुलेपाङ्कितो॰हारतारा शुत्रचोनभास्विचमालाञ्चितोभव्यभू षोज्ज्वलाङ्ग समसीरिणा । अञ्ज- नाभाम्बरेणेन्दुकुन्दाभदेहेनलीला परीहासहासोर्मि कौतूहले क सरङ्गाद्रिग्ः पातुनश्चक्रपाणिर्ग ति क्रोडयामत्तमातङ्गलीलाकर ॥

मत्ता । स्त्री॰ मदिरायाम् ॥ मदेनमू ढायाम् ॥ पङ्क्तिच्छन्द १० प्रभे दे ॥यथा।त्त्रयामत्तामभसगस्दृष्टा॥ यथा । पीत्वामत्तामधुमधुपाली॰- कालिन्दीयेतट॰नकुञ्जे । उद्दीव्य त्तीव्रजजनरामाकामासक्तामधुजि तिचक्रे ॥

मत्ताक्रीडम् । न॰ विकृतिच्छन्द , २३ प्रभेदे ॥ यथा । मत्ताक्रीड वखिष्वा शयतिमयुगगयुगमनुलघुगुरुभि ॥ यथा । मुग्धोन्मीलन्मत्ताक्रीड मधुसमयसुलभमधुरमधुरसात्॰गा नेयानेकिञ्चितस्यन्दत्पद्मरुणनयन युगलसरसिजम् । रासोल्लासक्रीड- त्कस्त्रजयुवतिवलयविहितभुजरस म्॰सान्द्रानन्द वृन्दारण्येस्मरजह रिमनवचरणपरिचयम् ॥

मत्तालम्ब । पु॰ प्राङ्गनावरणे । च

पाश्रये । प्रग्रीवे । मत्तवारणे ॥

मत्तेभगमना । स्त्री॰ स्त्रीविशेषे । म त्तगजगामिन्याम् ॥ मत्तेभवद्गम नयस्या सा ॥

मत्पूर्व । त्रि॰ मदीयप्राचीने ॥

मत्यम् । न॰ दात्रादिमुष्टौ । व स्टे । वैटा॰इ॰भा॰ ॥ मतस्यानम्॰तस्य करणम्॰भाव साधन वा । मत जनहलात्करणजल्पकर्षेषु॰इतिय त् ।

मत्वर्थीय । पु॰ मतुवर्थीयेप्रत्यये ॥ मत्वर्थाच्छ । बहुलवचनाट्कार- लोप ॥

मत्स । पु॰ मत्स्ये ॥

मत्सगण्ठ । पु॰ गलघण्टे । मत्सघण्ट इ॰गौ॰दे॰प्र॰व्यञ्जनविशेषे ॥

मत्सर । पु॰ मात्सर्ये । अन्यशुभद्वे षे ॥ क्रोधे ॥ वैरे ॥ त्रि॰असह्यप रसम्पत्तौ।परोत्कर्षासहनपूर्विका शास्त्रोत्कर्षवाञ्छायाम् । स्वप्रयो जनप्रतिसन्धान विनापराभिमतनि वारणेच्छायाम् ॥ अन्यशुभद्वेषव ति ॥ कृपणे ॥ माद्यतिपरवृद्ध्ये । मदीहर्षे । कृधूमदिभ्य किदिति सर ॥ मत्सरहर्षहेतुमितिवेदभा ष्यम् ॥ आत्मविकारविशेषे ॥ य- था । निन्दन्तिमासदालोकाधिग- स्तुमजीवनम् । इत्यात्मनिभवेद्य स्तुधिक्कार सचमत्सर ॥

मत्सरा । स्त्री० मक्षिकायाम् ॥

मत्सरी । त्रि० अन्यशुभद्वेष्टरि । कर्ण्यपि । दुर्जने । पिशुने । सूचके । नीचे । द्विजिह्वे । खले ॥ मत्सरोऽस्त्यस्मिन् वा । इनि ॥

मत्सी । स्त्री० मत्स्यस्त्रियाम् ॥ मत्स्यशब्दात्स्त्रीत्वेच्छायांगौरादित्वान् ङीषि० सूर्यतिष्येतियलोपः सवमत्स्यस्यङ्यामिति ॥

मत्स्य । पु० मीनान्तरे ॥ अभिरूप यादवे । नारायणे ॥ द्वादशराशौ । मीने ॥ अष्टादशपुराणान्तर्गतेचतुर्दशसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥ दशावतारान्तर्गतप्रथमावतारे ॥ मत्स्या भूम्नि । देशविशेषे ॥ पुलिन्दादुत्तरभागेकच्छाच्चपश्चिमेशिवे । मत्स्यदेश समाख्यातोमत्स्यवाहुल्यकारक ॥ मत्स्यानानिवासोजनपद मत्स्या । अणोलुप । लुपियुक्तवद्भाव ॥ देशविशेषे ॥ विराटनगरे ॥ माद्यति । मदी० । ऋतन्यञ्जीति मदे स्यन् । जनिदेत्यादिना० शोवा । स्वरभेद ॥ पु० स्त्री० जलजन्तुविशेषे । पृथुरोम् णि । झषे । मीने । वैसारिणे । अण्डजे । मच्छी० इ० भाषा ॥ रोहिताद्यास्तुये जीवामत्स्या परिकीर्त्तिता ॥ अथैतेषागुणा । यथा । मत्स्या स्निग्धोष्णमधरा गुरव कफपित्तला । वातघ्नाद्वृष्यावृष्यारोचकावलवर्द्धना ॥ अध्वव्यवायसक्तानादीप्ताग्नीनाञ्चपूजिता ॥ शुष्कमत्स्यानवल्या स्युर्दुर्जराविड्विबन्धना । दग्धमतस्योगुणे श्रेष्ठ पुष्टिकृद्बलवर्द्धन ॥ सूक्ष्ममत्स्यास्तु । भर्जितास्तिलतैलेनसर्वसम्भारसम्भृता । सूक्ष्मामत्स्या स्वादुरसादोषत्रयनिवर्हणा । परसूक्ष्मास्तुयेतेषु तेसर्वेपुंस्त्वनाशना ॥ अथकूपादिमत्स्यानागुणा । कौपमत्स्या शुक्रमूत्रकृच्छ्रघ्नाविबन्धदा । सरोजामधुरा स्निग्धाबल्यावातविनाशना ॥ नादेयाह्यवामत्स्या गुरवोनिलनाशना ॥ रक्तपित्तकराश्च्या स्निग्धोष्णा स्वल्पवर्चस ॥ चौड्या पित्तहरा स्निग्धामधुरालघवोहिमा । ताडागागुरवोवृष्या शीतलाबलमूत्रदा ॥ ताडागवन्निर्झरजाबल्यायुर्मतिद्वकरा ॥ अथर्त्तुविशेषे मत्स्यगुणा । यथा । हेमन्तेकूपजामत्स्या ० शिशिरेसारसाहिता । वसन्तेतेतुनादेयाग्रीष्मे चौञ्जासमुद्भवा ॥ तडागजास्तुवर्षासुताखपथ्यानदीभवा । नैर्झरा शरदिश्रेष्ठाविशेषोयमुदाहृत ॥ अपि च । त्रि शल्यानि

न्दितामत्स्याः सर्वे शल्कयुताहिताः । वपुः स्थैर्य्यकरावीर्य्यबलपुष्टिविवर्द्धनाः ॥ ह्रदकुल्याजलनिर्झरतडागवापीजलेषु येमत्स्याः । तेऽतिजडानादेयायथोत्तरं लघुतरास्तुदेयाः ॥ चाराम्बुमत्स्याः गुरवोविदाहिनोविष्टम्भदास्तेलवणाम्बुजाः । नानाश्रिताः स्वादुजलस्थिताश्चपिच्छयाजडास्तेपितथाश्रिताद्रुमे ॥ चुद्रमत्स्याः स्वादुरसादोषत्रयविनाशनाः । लघुपाकारुचिकराः सर्वदातेहितामताः । अतिसूक्ष्माः पुंसत्त्वहरारुच्याः कासानिलापहाः । मत्स्याण्डगुणास्तु । मत्स्यगर्भोभृशंवृष्यः स्निग्धः पुष्टिकरोगुरुः । कफमेदःप्रदोबल्योग्लानिकृन्मेहनाशनः ॥ अथरन्धनप्रकाराः मत्स्यखण्डानिसङ्छिद्यचालयेत्प्रथमं जले । ततोविशनतक्राभ्यांबहुशः चालयेत्पुनः ॥ गन्धनाशनप्रकारस्तु । हरिद्राशुण्ठीधान्याककटुतैलैर्विमर्दयेत् । प्रचाल्यहिङ्गुनालिम्पेद्गन्धस्तेनोपशाम्यति ॥ मत्स्योत्तमरन्धनन्तु । तप्ततैलेक्षिपेद्धान्यकासमर्दसहिङ्गुकम् । भृष्टं सलवणं तक्रे मत्स्यं क्षिप्त्वापुनः पचेत् ॥ अर्द्धपक्वे क्षिपेद्दक्षः सितचूर्णंसनागरम् ।

दग्धहिङ्गुविनिक्षिप्यसाधयेन्मत्स्यमुत्तमम् ॥ मत्स्यपिष्टिकातु । गतत्वक्कण्टकोमत्स्योवेसवारेणसंयुतः । शिलायांपेषितोभूयःप्रोच्यतेमत्स्यपिष्टिका ॥ तैलेविपाचयेत्साम्लंचतुर्थंसाम्लसंयुतम् । वेसवारेणसंयुक्तं शिलायां पेषयेत्पुनः ॥ अनयापूर्ववत्कुर्यान्मांसस्येवप्रकारकाः । वटिकावटकाद्याश्चसूपकारधियाचिताः ॥ मत्स्यपूरणम् तक्रेणस्विन्नमत्स्यस्यखण्डान्प्रक्षाल्यपेषयेत् । बीजपूराद्रमरिचैर्हिङ्गुसैन्धवजीरकैः ॥ संयुक्तकटुतैलाद्यैर्वृतिपक्वायचूर्णयेत् ॥ मत्स्यपुटपाकस्तु । गतत्वक्वालितं मत्स्यं कदलीफलवेष्टितम् । मृदालिप्तंपुटेपक्वंसंस्कृतंदाडिमादिना ॥ यच्चमत्स्यंपुटपक्वंजीरतण्डुललेपितम् । तापिकायांपुनः पक्वं समिश्रमरिचादिना केचिद्वदन्त्यमृतमस्तिपुरेसुराणांकेचिद्वदन्तिवनिताधरपल्लवेषु । ब्रूमोवयंसकलशास्त्रविचारबुद्ध्याजम्बीरनीरपरिपूरितमत्स्यखण्डेद्युतिमणिमिश्रः ॥ मत्स्यभक्षणनिषेधोयथा । योयस्यमांसमश्नातिसतन्मांसादउच्यते । मत्स्यादः सर्वमांसादस्तस्मान्मत्स्यान्विवर्जयेत् ॥ अव्यन्यपश्चिमेभागेमत्स्यभुक्पतितोभवेत् । अन्यत्रकामतोजग्ध्वासोपवा

सस्त्याहवसीत्॥ अज्ञानतस्तद्दर्भम् ॥ मत्स्यभक्षणप्रतिप्रसवो यथा । मत्स्यान्सशल्कान्भुञ्जीतमासरौरवमेव च । निवेद्यदेवताभ्यस्तुब्राह्मणेभ्यस्तनान्यथा ॥ सफरंसिंहतुण्डञ्चतथा पाठीनरोहितौ । मत्स्यास्त्वेतेसमुद्दिष्टाभक्षणायतपोधनैः ॥ प्रोक्षितं भक्षयेदेषामांसञ्चद्विजकाम्यया । यथाविधिनियुक्तश्चप्राणानामपिचात्यये ॥ इतिकौर्मेउपरिभागे १६ अध्याय ॥ अपिच । पाठीनरोहितावाद्यौनियुक्तौहव्यकव्ययो । राजीवान्सिंहतुण्डांश्चसशल्कांश्चैवसर्वश ॥ इतिमनु ॥ अनिवेद्यनभोक्तव्यमत्स्यमासञ्चयद्भवेत् । अन्नविष्ठापयोमूत्र यद्विष्णोरनिवेदितम ॥

मत्स्यकरण्डिका । स्त्री० मत्स्यरक्षणपात्रे । मत्स्याधान्याम् । कुवेण्याम् । खालु इ० इ० गौ० दे० भा० ॥

मत्स्यगन्धा । स्त्री० व्यासदेवस्यमातरि ॥ तोयपिप्पल्याम् । लाङ्गल्याम् ॥ मत्स्यस्यगन्धइवगन्धोस्या । उपमानाच्चेतिइत्वाभावश्छान्दस ॥

मत्स्यगर्भ । पुं० मत्स्याण्डे ॥

मत्स्यघण्ट । पु० मत्स्यघटितव्यञ्जनविशेषे । गलघण्ट ॥

मत्स्यजालम् । न० आनाये । जाले ॥

मत्स्यण्डिका । स्त्री० मत्स्यण्ड्याम् । राव० इ० भा० ॥ मत्स्यण्डिकाखण्डसिता क्रमेणगुणवत्तराइतिवाग्भट । मत्स्यण्डीव । स्वार्थेकन ॥

मत्स्यण्डी । स्त्री० फाणिते राव० इ० काशीभाषा ॥ तन्नामानम् ॥ यथा । इक्षोरसोय सम्यक्पोघनकिञ्चिद्द्रवान्वित । मन्द यतस्यन्दते तस्मान्मत्स्यण्डीतिनिगद्यते ॥ मत्स्यण्डीभेदिनीवल्यालघ्वीपित्तानिलापहा । मधुराच इष्यैवष्यारक्तदोषापहास्मृता ॥ मत्स्याण्डाकारत्वात्० मत्स्यण्डी । शकन्ध्वादि ॥ मदमुदवासन्दते । स्यन्द प्रस्रवणे । कर्मण्यण् । ङीप् । पृषोदरादि ॥

मत्स्यधानी । स्त्री० मत्स्याधान्याम् । कुवेण्याम् ॥ मत्स्याधीयन्ते च । करणाधिकरणयोरितिधाञोल्युट् ॥

मत्स्यध्वज । पु० मत्स्याकारेध्वजे ॥ गिरिकामरूपप्रसिद्धपर्वते ॥ यथा । मणिकूटाचलात्पूर्वेमत्स्यध्वजकुलाचल । निर्दग्धोयचमदनोहरनेत्राग्निनापुनरित्यादिकालिकापुराणे ॥ ८१ अध्यायेऽस्ति ॥

मत्स्यनाशक । पु० कुररपक्षिणि । त्रि० मीननाशकर्त्तरि ॥

मत्स्यनाशन । पु० कुररपक्षिणि ॥

मत्स्यपित्ता । स्त्री० कटुरोहिण्याम् कृष्णभेद्याम् । कटुक्याम् ।। मत्स्यानापित्तमिवतत्त्वादुल्वात् ॥

मत्स्यप्रलेह । पुं० मत्स्यस्यव्यञ्जनान्तरे ।। विषिश प्रलेहे ॥

मत्स्यबन्धी । पु० कैवर्ते । धीवरे ॥

मत्स्यबन्धनी । स्त्री० कुवेण्याम् । मत्स्याधान्याम् ।

मत्स्यमण्डक । पुं० व्यञ्जनान्तरे । मत्स्यस्यपिष्टिकाकृत्वापर्णस्यामण्डलाकृतिम् । आसुरेणसमुत्खिन्ना-सयुक्ताधूलनेनतु । मत्स्यमण्डक-मुच्यते सूदशास्त्रेविचक्षणैः ॥

मत्स्यरङ्ग । पु०)
मत्स्यरङ्गक । पु०) पक्षिविशेषे । मत्स्याशिनि । जलमङ्गी । मणीचकि । माचराङ्गा० इ०गौ०दे०भा० । मच्छरङ्ग० इ०दे०भा० ॥

मत्स्यराज । पु० विराटनृपे । रोहितमत्स्ये ॥ मत्स्यानाराजा । टच् ॥

मत्स्यविन्ना । स्त्री० कटुकायाम् ॥

मत्स्यवेधनम् । न० वडिशे॥ विध्यतेनेन । विधविधाने । करणेतिल्युट् । मत्स्यानावेधनम् ॥

मत्स्यवेधनी । स्त्री० मद्गुपक्षिणि ॥ वडिशे ॥

मत्स्यसन्तानिक । पु० मत्स्यव्यञ्जनविशेषे ॥ यथा । दग्धोङ्गारेसलवणोवेसवारैरुपस्कृत । सार्द्रक कटुतैलेनमत्स्यसन्तानिकोभवेत् ॥

मत्स्यसुता । स्त्री० उत्तरायाम् । परीक्षिन्मातरि ॥ सत्यवत्याम् ॥

मत्स्याक्षी । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् ॥ सोमलतायाम् । ब्राह्म्याम् । यथा ब्राह्मीवयस्यामत्स्याक्षीमीनाक्षीसोमवल्लरी । मत्स्याक्षीग्रिशिराकच्या व्रणदोषचयापहा ॥ इतिराजनिघण्ट ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ हिलमोचिकायाम् ॥ मत्स्यस्याक्षीवपुष्पमस्याः । मत्स्यशब्द स्वाङ्गवयवेगौण । बहुव्रीहाविति षच् । ङीष् ॥ मच्छेछी०इतिलोकप्रसिद्धौषधौ ॥ मत्स्याक्षीग्राहिणीशीताकुष्ठपित्तकफास्त्रजित् । लघुस्तिक्ताकषायाचस्वाद्वीकटुविपाकिनी ॥

मत्स्यातखग । पु० मत्स्यानत्ति । अद० । क्विप् । मत्स्याच्चासौखगश्च ॥

मत्स्यादनी । स्त्री० लाङ्गल्याम् । तोयपिप्पल्याम् । मत्स्याक्ष्याम् ॥ मत्स्यैरद्यते । अद० । ल्युट् । क्विप् । ङीप् ॥

मत्स्याधानी । स्त्री० मत्स्यरक्षार्थपात्रे । कुवेण्याम् । खारयी०खालुइ०इ०गौ०देशभा० ॥ मत्स्याआधीयन्तेऽत्र । डुधाञ० । करणाधिकरणयोरितिल्युट् ॥

मत्स्याशन । पु० मत्स्यरङ्कविहङ्ग मे ॥

मत्स्योण्डरी । स्त्री० मत्स्य इव्यञ्जनान्तरे ॥ कासमर्दं कचूर्णेनमत्स्यपिष्टिर्नियोजिता । भर्जिताकटुतैलेनमत्स्योण्डरीइतीरिता ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० सत्यवत्याम् । व्यासमातरि ॥ काशीस्थतीर्थविशेषे ॥

मथन । पु० गणिकारिकायाम् ॥ न० दध्यादिविलोडने । विलो०ना० इ०भा० ॥ मथति । मथे विलोडने । ल्युट् ॥

मथितम् । न० निर्जलेसरोवर्जितेविलोडितेदधिनि ॥ सरोदकविहीनन्तुमथित कफपित्तनुत । त्रि०आलोडिते ॥ घृष्टे । निघृष्टे ॥ मथ्यतेस्म मथ० । क्त ॥

मन्थ । पु० मन्थानदण्डे ॥ मथ्यतेऽनेन । मन्थविलोडने । मन्थइति० इनि कित । कितत्वान्नलोप ॥ मन्थामन्थानदण्डेचवज्रे वातेपिचस्मृत ॥

मथुरा । स्त्री० मधुपुर्याम । श्रीकृष्णजन्मभूमौ । मधुरायाम ॥ मथति । मथे० । मन्दिवाशिमथिचतीस्युरच ॥ मथुरात्रविलोमेनसध्यमोनयदक्षरम, योनस्मरतिलोकेस्मि सम्बध्य तन्मुखोपरि ॥

मथुरेश । पु० श्रीकृष्णे ॥

मथूरा । स्त्री० मथुरायाम ॥

मद । पु० रेतसि ॥ कस्तूर्याम् ॥ गर्वे । अहङ्कारे ॥ विद्यामदोधनमदस्तथैवाभिजनोमद ।एतेमदामदान्धानातएवहिसताद्मा ॥ हर्षे । आमोदे ॥ इभदाने । गजगण्डजले । दाने ॥ यथा । करात्कटाभ्यामेढ्राच्चनेत्राभ्याञ्चमदस्रुति । करान्नासारन्ध्राभ्याम् ॥ मद्ये ॥ मादकद्रव्यसेवनजन्ये विकारविशेषे ॥ चैव्ये । मत्ततायाम् ॥ यथा । स्वामदात्प्रकृतिमेतिहिसर्व इतिस्वाभाविकधर्म्मप्रकाशन मद धर्म्म उत्कर्षरहितस्वेप्युत्कर्षविशेषाध्यारोपे ॥ अशास्त्रीयविषयसेवनोन्मुखत्वे ॥ मदनम्० माद्यत्यनेनवा । मदीहर्षे । मदोऽनुपसर्गइत्यप् ॥ मदयतिवा । अच् ॥ नदे ॥ कल्याणवस्तुनि ॥ इतिधरणि ॥ बुद्धेमोह समभवदहङ्कागादभून्मद । तस्यलक्षण यथा । अह महात्माधनवान्मत्तुल्य कोस्तिभूतले । इतियज्जायतेचित्तेमद प्रोक्त सकोविदै ॥

मदक । पु० मध्वासवे ॥

मदकट । पु० षण्डे । गोपते ॥

मदकार । पु० आनन्दजनके ॥

मदकल । पु० अल्पमदगजे । मदोत्कटे ॥ त्रि० मदेनव्यक्तवचने ॥ मदेनकलते । कलशब्दसङ्ख्यानयो । अच् ॥ मदेसति० कलोध्वनिर्यस्येतिवा ॥

मदगन्ध । पु० सप्तच्छदवृक्षे ॥ मदसदृशोगन्धोस्य ॥

मदगन्धा । स्त्री० सुरायाम् ॥ अतस्याम् ॥

मदगमना स्त्री० महिष्याम् ॥

मदघ्नी । स्त्री० पूतिकायाम् ॥

मदच्युत् । पु० अमृतरसच्यावयितरि० अमृतरूपेसोमे ॥ मद मदकरमानन्दकर रसममृतरूप च्यावयच्यसौमदच्युत् ॥

मदन । पु० मन्मथे । कामदेवे ॥ वसन्ते ॥ धूस्तूरे ॥ पीण्डीतके । मरुवके । श्वसने । मयनफलइतिभाषा ॥ मदनोमधुरस्तिक्तोवीर्योष्णोलेखनोलघु । वातक्षिद्विद्रधिहर प्रतिश्यायव्रणात्मक ॥ रूक्षकुष्ठकफानाहशोथगुल्मव्रणापह ॥ सिकथके । मधूच्छिष्टे । मैण० मोम० इतिचभाषा ॥ मदन मृदुसुस्निग्ध भूतघ्न व्रणरोपणम् । भग्नसन्धानकृद्वातकुष्ठवीसर्परक्तजित ॥ माषे ॥ खदिरे ॥ लग्नात्सप्तमभवने ॥ आलिङ्गनविशेषे ॥ तत्स्वरूप यथा । नायकोनायिकायाकण्ठे हस्त दत्त्वा० द्वितीयहस्ततस्यामध्यदेशेदत्त्वायदाश्लिष्यति० इतिकामशास्त्रम् ॥ मदयति मदीहर्षग्लेपनयो । ल्यु ॥ न० जले ॥

मदनकाकुरव । पु० पारावते ॥

मदनगृहम । न० लग्नात्सप्तमगृहे ॥ मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा । प्रथमकुरुषटकलमन्ते कुण्डलमिहमध्येवसुतुरगधर सन्तापहरम० दशवसुभुवनाष्टभिरचचरणमभिभवतिविरामीयदिललित कविबलयहितमफणिनायकभणित जगणविरहितचतत्वारि शत्कलकलित भुवनेमहितम० वृत्त रसनिवह तन्मदनगृह नरपतिस सदिलब्धपद गुरुशोकगदम ॥ यथा । विरहानलतप्तासीदतिसुन्नारविततनलिनदलतल्पतले मरकतविमले० करकलितकपोल गलितनिचोल नयथतिसततरुदिते ननिशामनिमेषदृशा । नसखीमभिनन्दतिकजमनुविन्दतिनिन्दतिहिमकरकरनिकर परितापकरम्० मनुतेहृदिभार मुक्ताहार दिवसनिशाकरदीनमुखी जीवितविमुखी ॥

मदनगोपाल । पु० श्रीकृष्णे ॥

मदनचतुर्दशी । स्त्री० चैत्रशुक्लचतुर्दश्याम् ॥

मदनत्रयोदशी । स्त्री० चैत्रशुक्लत्रयो-

दश्याम् ॥
मदनद्वादशी । स्त्री० चैत्रशुक्लद्वादश्याम् ॥
मदनपाठक । पु० कोकिले ॥
मदनभवनम् । न० लग्नात्सप्तमस्थाने ॥
मदनमोहन । पु० श्रीकृष्णे ॥
मदनरस । पु० शृङ्गारे ॥
मदनललिता । स्त्री० अष्टिसप्तकच्छन्द १६ प्रभेदे ॥ म्भौनोम्नौगोमदनललितावेदै षड्ऋतुभि । यथा। विभ्रष्टस्रग्गलितचिकुराधौताधरपुटा॰म्लायत्पत्रावलिकुचतटोच्छ्वासोर्मितरला । राधात्यर्थमदनललितान्दोलाऽलसवपु कंसारातेरतिरसमहोचक्रेऽतिचटुलम्॥
मदनलव । पु० अस्लाग्नि ॥ मदनस्तव ॥
मदनशलाका । स्त्री० कामोद्दीपकभैषज्ये ॥ सारिकायाम् ॥ कोकिलायाम् ॥
मदनसारिका । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । सारिकायाम् । चित्रलोचनायाम् । सालिक्॰ इ॰ गौ॰ भा॰
मदना । स्त्री० सुरायाम् ।
मदनायक । पु० कोद्रवे ॥
मदनाङ्कुश । पु० नखे ॥ लिङ्गे ।
मदनाडी । स्त्री० गजदानशिरायाम् ॥ तात्रसप्तययाहपाल । करात्कटाभ्यामेढ्राच्चनेत्राभ्याञ्चमदच्युतिरिति ॥
मदनायुध । पु० भगे ॥ योनौ ॥
मदनायुष । पु० कामवृद्धिक्षुपे ॥
मदनालय । पु० कुसुमधनुषोमन्दिरे । स्मरागारे । भगे ॥ मदनभवने ॥
मदनावस्था । स्त्री० उद्वेगरूपायाकामावस्थायाम् ॥ कथतश्चालाभोभविष्यतीति ॥
मदनी । स्त्री० सुरायाम् ॥ कस्तूर्याम् ॥ अतिमुक्तके ॥
मदनीय । त्रि० मदकारिणि । मदयति । मदी० । कृत्यल्युटोबहुलमितिकर्त्तरि अनीयर् ॥
मदनीया । स्त्री० धातक्याम् ॥
मदनेच्छाफल । पु० वृक्षरसाले ॥
मदनोत्सव । पु० सुवसन्तके । होलाकायाम् । होली० इ० भा० ॥
मदनोत्सवा । स्त्री० स्वर्गवेश्यायाम् ॥
मदप्रयोग । पु० करिणामदोद्गमे । व्यस्तारे ॥
मदनभञ्जनी । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
मदमूढबुद्धि । त्रि० मदेनविपरीतप्रज्ञे ॥ मदमूढबुद्धिषुविवेकिताकृत ॥
मदयन्तिका । स्त्री० मल्ल्याम् ॥
मदयन्ती । स्त्री० मल्ल्याम् ॥ वनमल्लिकाया ॥

Accession No....
Shantarakshita Library
Tibetan Institute Sarnath

मदयिता । त्रि० मादके ॥ मदयति । मदी० । लट् शत ॥

मदयित्नु । पु० कामदेवे ॥ शौण्डिके ॥ मेघे ॥ न० मद्ये ॥ मदयति । हर्षयति० ग्लेपयतिवा । मदी० । स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्योणेरित्नुजिति० इत्नुच् । णेरयादेश ॥

मदलेखा । स्त्री० उष्णिक् ७ छन्द प्रभेदे ॥ मसगा स्यान्मदलेखा । यथा । रङ्गे बाहुविलग्नाहन्तीन्द्रान्मदलेखा । लग्नाभून्मुरशत्रौकस्तूरीरसचर्चा ॥

मदविक्षिप्त । पु० मत्तहस्तिनि ॥

मदव्यायाम । पु० मदाधिक्ये ॥

मदशाक । पु० उपोदक्याम् ॥

मदसार । पु० तूदवृक्षे । ब्रह्मवाष्टे ॥

मदस्थलम । न०)
मदस्थानम । न०)मद्यपानस्थले । शुण्डायाम् । पानगृहे ॥

मदहस्तिनी । स्त्री० महाकरञ्जे ॥

मदहेतु । पु० धातक्याम ॥ मदस्य कारणे ॥

मदाढ्य । पु० तालवृक्षे ॥ त्रि०मदयुक्ते ॥

मदाढ्या । स्त्री० लोहितभिण्ड्याम ॥

मदातङ्क । पु० मदात्ययरोगे ॥

मदात्यय । पु० मद्यपानजन्यरोगविशेषे । पानात्यये । मदव्याधौ ॥ निदानमानितु । विषस्ययैगुणाहृष्टा सन्निपातप्रकोपणा । तएव मद्येदृश्यन्ते विषेतुबलवत्तरा ॥ तस्मादविधिपीतेनतथामात्राधिकेनच । युक्तेनचाहितैरन्नैरकालेसेवितेनच । मद्येनखलुजायन्ते मदात्ययमुखागदा ॥ अविधिप्रयुक्तमद्यविकारान्तरमप्युत्पादयतीत्याह । निर्भुक्तएकान्ततएवमद्य निषेव्यमाण मनुजेननित्यम् । उत्पादयेत्कष्टतमान्विकारानुत्पादयेच्चापिशरीरभेदम् ॥ इत्यन्तरमप्याह । क्रुद्धेनभीतेनपिपासितेनशोकाभितप्तेनबुभुक्षितेन । व्यायामभाराध्वपरिक्षतेनवेगावरोधाभिहितेनवापि ॥ अत्यम्लभक्षावततोदरेणसाजीर्णभुक्तेनतथाऽबलेन । उष्णाभितप्तेनच सेव्यमान करोतिमद्य विविधान्विकारान् ॥ तेचविकारायन्थान्तरेज्ञातव्या ॥ चिकित्सातु । मद्योत्थानान्तुरोगाणामद्यमेवहिभेषजम् । यथादहनदग्धानादहन स्वेदन हितम् ॥ मिथ्याविहितमद्येनयोव्याधिरुपजायते । मद्येनैवनिपीतेनमद्येनसहशाम्यति ॥ विशेषोन्यत्रद्रष्टव्य ॥

मदामद । पु० परमेश्वरे ॥ आत्मनि ॥ आत्माहिसमदोऽमदश्च०सहर्षोऽहर्षश्च०विरुद्धधर्मवानतोदेशि

कोपदेश विनाऽशक्योज्ञातुम् ॥
मदाम्नात । पु० गजढक्कायाम् । हा थीपरकाडक्का० द्रू० भा० ।
मदाम्बर । पु० मत्तहस्तिनि ॥
मदायुध । पु० चतुर्दन्ते । ऐरावते ॥
मदार । पु० द्विरदे । हस्तिनि ॥ शूकरे ॥ धूर्त्ते । कामुके ॥ मत्तहस्तिनि । गन्धभेदे ॥ नृपान्तरे ॥ माद्यति । मदी० । अगिमदिमन्दिभ्यश्चारन् ॥ बन्धनविशेषे ॥
मदामर्द । पु० मल्लभेदे । राजशौवे ॥
मदालसा । स्त्री० मार्कण्डेयपुराणप्रसिद्धायाम्गन्धर्वकन्यायाम ॥ययापुत्त्रस्तारित ॥
मदालापी । पु० कोकिले ॥
मदाश्रय । त्रि० मदैकशरणे ॥
मदाह्वय । पु० कस्तूर्याम् ॥
मदिर । पु० रक्तखदिरे ॥ मदयति । मदि० । किरच् ॥
मदिरा । स्त्री० मादकद्रव्यविशेषे । सुरायाम् । हलिप्रियायाम् । वरुणात्मजायाम् । गन्धोत्तमायाम । प्रसन्नायाम् । कादम्बर्याम् । इरायाम् । मद्ये । सुप्रतिभायाम् । मोदिन्याम् । महानन्दायाम् । मैरेये । देवसृष्टायाम । अब्धिजायाम् । द्वादशविधेय यथा । माध्वीकपानस द्राक्ष खार्जूर तालमैक्षवम् । मैरेय माक्षिकटाङ्क मधूक नारकेलजम ॥ मुख्यमन्नप्रकारोत्थ मद्यानिद्वादशैव च ॥ ऋतुविशेषेपेयमदिरायथा । गौडीतुशिशिरेपेया०पैष्टीहेमन्तवर्षयो । शरद्ग्रीष्मवसन्तेषुमाध्वीयाद्यानचान्यथा ॥ कादम्बरीशर्करजादिमद्य सुशीतल हृद्यकर मदाढ्यम् । माध्वीसम स्यात्तृणवृक्षजात मद्य सुशीत गुरुतर्पणञ्च ॥ अन्यथाकुरुतेपान मद्य सन्तापशोषदम् । अन्नदोषमदात्याद्विकारक मूर्च्छनञ्चतत् ॥ नवजीर्णमद्ययोगुणास्तु । मद्य नव सर्वविकारहेतुसर्वन्तुवातादिकदोषदायि । जीर्णं तुसर्वं सकलामयघ्नपूर्णप्रद हृद्यकरञ्चदीपनम् ॥ मद्यप्रयोग कुर्वन्तिशूद्रादिषुमहात्तिषु । द्विजैस्त्रिभिस्तुनग्राह्यमद्यप्युक्तोयमेभ्यमृतम् ॥ गौडीपैष्टीतथामाध्वीत्रिविधाचोत्तमासुरा । सैवनानाविधाप्रोक्तातालखर्जूरसम्भवा । तथादेशविभेदेननाना द्रव्यविभेदत । बहुधेय स्मा स्यातापशस्तादेवतार्चने ॥ अन्ये द्वादशधामद्यभेदानाहुर्मनीषिण । उक्तास्यान्तभर्वन्तीतिनान्येपापृथगीरितम् ॥ प्रायशोभिनव मद्य गुरु दोषलमीरितम् । स्रोतसाशोधन जीर्णं दीपन लघु रोचनम् ।

हर्षं च प्रीणनं बल्यं मद्य शोकश्रमा पहम्। प्रागल्भ्यप्रतिभापुष्टिवीर्य तुष्टिस्वरप्रदम्॥ अपिच। सम्यग् विधिविधानेनसुसमाहितचेतसा। पिबन्तिमदिरामर्त्याअमर्त्याएवते चिती॥ आकृतिच्छन्द २२ प्रभेदे॥ यथा। सप्तभकारयुतैक गुरुर्गदितेयमुदारतरामदिरा। यथा। माधवमासिविकस्वरकेशर पुष्पलसन्मदिरामुदितैर्भृङ्गकुलैरु पगीतवनेवनमालिनमालिकलानि लयम्। कुञ्जगृहोदरपल्लवकल्पित तल्पमनल्पमनोजरसत्वभजमाध विकाम्दुनन्दनयामुनवातकृतोप गमा॥ मादास्यनया। मदीर्षे। इषिमदिमुदीत्यादिनाकिरच्॥ मत्तखञ्जने॥

मदिराक्षी। स्त्री० मत्तनेत्रायाम्॥ मदिरावदक्षिणीयस्या सा। यथा। अविदितसुखदुःख निर्गुणं वस्तु किञ्चिज्जडमतिरिहकश्चिन्मोक्षइ त्याचचक्षे। ममतुमतमनङ्गस्मे रतारल्यघूर्णन्मदकलमदिराक्षीनी विमोक्षोहिमोक्ष॥इतिविटोक्तिः॥

मदिरागृहम्। न० गञ्जायाम्। मदास धानगृहे॥ मदिराया गृहम्।

मदिरासख। पुं० आम्रवृक्षे॥

मदिष्ठा। स्त्री० मदिरायाम्॥

मदी। स्त्री० चषकवस्तुनि॥ कृष्यङ्गे॥

मदीयम्। त्रि० मदकरे। हर्षोत्पादके। मदीय सर इतिषेदेदर्शनात्॥ मामके॥ ममेदम्। छ। मपर्यन्तस्यमादेश॥

मदोत्कट। पुं० अन्तर्मदेहस्तिनि। मदकले॥ मदेनदानेनाम्बुना० उत्कट मत्त॥ त्रि० मदमत्ते॥

मदोत्कटा। स्त्री० मदिरायाम्॥ मदेनोन्मत्तायाम्॥ मदेनउत्कटा॥

मदोदग्र। त्रि० मदोन्मत्ते॥

मदोदया। स्त्री० नार्याम्॥

मद्गतप्राण। त्रि० मद्गजनार्थजीवने॥ मद्गता प्राणायस्य॥

मदोद्धत। त्रि० मत्ते॥ मद. पौरुषादिधर्म तेनउद्धत॥

मद्गु। पुं० कारण्डवे॥ जलकाके॥ मज्जति। टुमस्जोशुद्धौ। भृन्त्-शीच्यु। न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वम्। सङ्करजत्वेनद। ब्राह्मणेनवन्दि भार्यायाजनिते॥

मद्गुर। पुं० मगुरी० मागुर० इ० ख्यातेमत्स्ये॥ मज्जति। टुमस्जो० । मद्गुरादयश्चेतिनिपातित॥ यद्वा। माद्यति। मदी०। मद्गुराद यश्चेत्युरच्० धातोर्गुरादेश। मद्गुरोवातहृद्वृष्योबल्य कफकरोलघु॥ मद्गुर खण्डरहित कटुतैलेसुभर्जित। मारिचमत्स्यनिशायुक्तोहिङ्गुनाधूपितैरस। मद्गुरो-

वातश्लेष्मघ्नोरुच्योवृष्योबल प्रद ।। अग्निसन्धुक्षणोहृद्यस्तद्वदुक्ताचमृङ्गिका ॥

मद्गुरक । पुं० मद्गुरमीने ॥

मद्गुरसी । स्त्री० शृङ्गमीने ॥

मद्गुक्त । त्रि० प्रेमभ्यामभ्यनुरक्ते ॥

मद्यम् । न० सुरायाम् ॥ माद्यत्यनेन । मदी० गदमदचरेत्यादिनायत् ॥ अस्यलक्षणादि यथा । मैयय म्मादकं लोके सन्मद्यमभिधीयते। यथारिष्ट सुरासीधुरासवाद्यमनेकधा ॥ गौडीपैष्टीतथामाध्वीचत्रिविधा चोत्तमासुरा। सैवनानाविधाप्रोक्ता तालखर्जूरसम्भवा ॥ तथादेशविभेदेननानाद्रव्यविभेदत । बहुधेयस माख्याताप्रशस्तादेवतार्चने ॥ तद्द्वादशविधयथाहपुलस्त्य । पानसद्राक्षमाधूकखार्जूरतालमैक्षवम् । माध्वीकटाङ्कमार्द्वीकमैरेयनारिकेलिजम् ॥ समानानिविजानीनाम द्यान्येकादशैवतु । द्वादशन्तुसुरा मद्यसर्वेषामधमस्मृतम् ॥ मद्य सर्वंभवेदुष्णं पित्तकृद्वातनाशनम् । भेदनशीघ्रपाकञ्चरूक्षंकफहरपरम् ॥ अम्लन्दीपनरुच्य पाचनवासकारिच । तीक्ष्णसूक्ष्मञ्चविशदंव्यवायि चविकाशिच ॥ मद्य नवमभिष्यन्दि त्रिदोषजनकसरम् । अहृद्य बृंहणं दाहिदुर्गन्धं विशदगुरु ॥ जीर्णं तदेवरोचिष्णुक्रमिश्लेष्मानिलापहम् । हृद्यसुगन्धिगुणवल्लघुस्रोतोविशोधनम् ॥ सात्त्विकादिविभेदेनचेष्टाश्चयामनीषिभि । तैर्भेदास्तु। पर्यायावाग्भवेन्मद्य तामसंराजसप्रियम् । मण्डलावाग्राजसततृतटूद्व सात्त्विकंभवेत् ॥ सात्त्विकेगीतहास्यादिराजसेसाहसादिकम् । तामसेनिन्द्यकर्माणिनिद्राञ्चमदिराचरेत् ॥ विधिनामानयाकालेहितैरन्नैर्यथाबलम् । प्रहृष्टोय पिवेन्मद्य तस्यस्यादमृतयथा ॥ किन्तुमद्यस्वभावेनयथैवान्न तथास्मृतम् । अयुक्तियुक्तरागाययुक्तियुक्तयथामृतम् ॥ मद्य गन्धस्यनाशायउपायोयमुदीर्यते । मुस्तैलवालगदजीरकधान्यकैलाय श्चर्वयन्सदसिवाचमभिव्यनक्ति। स्वाभाविकमुखजमुत्भ्रमतिपूतिगन्ध गन्धञ्चमद्यलशुनादिभवचनूनम् ॥ * ॥ नालिकेरोदकक्वाथे ताम्रपात्रे स्थितमधु । गव्यघृतताम्रपात्रस्थमद्यतुल्य घृतविनैतिकर्म लोचनम ॥

मद्यगन्ध । पु० बकुलद्रुमे ॥

मद्यद्रुम । पु० माडे । ध्वजद्रुमे । वितानके ।

मद्यप । त्रि० सुरापे ॥ सुराव्यतिरिक्तमद्यपातरि ॥

मद्यपङ्क । पु० सुराकल्के । मेदके ॥ जगलै । मेया० हु० गौ० दे० भा० ॥

मद्यपाचनी । स्त्री० धातक्याम् ॥

मद्यपाशनम् । न० उपदंशे । अवदंशे । चषके । पानरोचकभक्ष्ये ॥

मद्यपुष्पी । स्त्री० धातक्याम् ॥

मद्यमण्ड पु० सुराग्रभागे । मद्यफेने । कारोत्तरे ॥

मद्यवासिनी । स्त्री० धातकीवृक्षे ॥

मद्यबीजम् । न० नानाद्रव्यकृतसुराबीजे । किण्वे । नग्नहू । वाखर० इ० गौ हिं०भा० ॥ मद्यस्यबीजम् ॥

मद्यसन्धानम । न० अभिषव । आसुतौ । मद्यचुआवना०इ०भा० ॥

मद्याजी । त्रि० मत्पूजापरे ॥ मांयष्टुंशील यस्य । णिनि ॥

मद्यामोद । पु० बकुलवृक्षे ॥ मद्यस्यआमोदोऽस्मिन् ॥

मद्योर्ग । त्रि० मदेकशरणे । मयि सर्वकर्मसमर्पणे ॥

मद्र । पु० हर्षे ॥ देशविशेषे ॥ वैराटपाण्ड्याेर्मध्येपूर्वदक्षिणेन तु मद्रदेशः समाख्यातोमाद्रीशस्तत्रतिष्ठति ॥ मन्दते । मदिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । स्फायितञ्चीतिरक् ॥

मद्रक । त्रि० मद्रदेशभवे ॥ मद्रेषु जात । कन् ॥

मद्रकार । पु० मद्रङ्करे ॥ मद्रं करोति डुकृञ् । चेमप्रियमद्रेऽण् चेतिअण् ॥

मद्रङ्कर । त्रि० क्षेमङ्करे । शङ्करे ॥ मद्रं करोति । डुकृञ् । क्षेमप्रियमद्रेऽण् चेतिखच् ॥

मद्रसुता । स्त्री० माद्र्याम् । नकुलसहदेवयोर्जनन्यांपाण्डुपत्न्याम् ॥

मद्वान् । पु० विधौ० । वायसे ॥

मद्वती । स्त्री० शिवायाः ॥

मद्वा । पुं० शिवे ॥ माद्यति । मद्दी० । आमदीत्यादिनावनिप् ॥ राजवत्०रूपाणि ॥

मद्वरी । स्त्री० सुरायाम् ॥ माद्यत्यनया । मदी० । वनिप् । वनोरचेति ङीब्रौ ॥

मद्वर्गीण । त्रि०
मद्वर्गीय । त्रि० } मद्वर्गसम्बन्धिनि ॥ शेषिकीष्व
मद्वर्ग्य । त्रि०

र्थेषु०अषब्देयत्खावन्यतरस्यामित्यनेनक्रमात०खछयत्प्रत्यया ॥

मधु पु० मधुद्रुमे । मधूके महुवा०इ०भा० ॥ वसन्तर्त्तौ । दैत्यविशेषे ॥ यद्धन्ता०विष्णुर्मधुसूदनोऽभूत ॥ चैत्रेमासि ॥ जीवाशोके ॥ असुरविशेषे ॥ सचशत्रुघ्नेनहत । यस्यनाम्नामथुरा०मधुपुरीति ख्यातिंगता ॥ मधुयष्ट्याम् ॥ न० क्षीरे ॥ जले । मद्ये ॥ मधुररसे ॥ क्षौद्रे ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । हयमपि । लघुमधु ॥ यथा । रतिमथ । वरतनु ॥ कर्मफले ॥मन्यन्ते-

एतम् । मनस्थाने । फलिपाटीच्छु धश्वाल्लादेश ॥ पु०न०माद्वीकम घे ॥ पुष्परसे । मकरन्दे । कुसुमासवे । चौद्रे । माक्षिके । पुष्पासवे । पवित्रे । पित्र्ये । वरटीवान्ते ॥ मक्षिकावरटीभृङ्गवातपुष्परसोद्भवम् । मधुशीतलघुस्वादुरूक्ष ग्राहि विलेखनम् ॥ चक्षुष्य दीपन स्वर्य व्रणशोधनरोपणम् ॥ सौकुमार्यकर-सूक्ष्म पर स्रोतोविशोधनम् । कषायानुरसह्लादिप्रसादजनकपरम् ॥ वर्ण्य मेधाकरवृष्य विशद रोचन हरेत् । कुष्ठार्शं कासपित्तास्रकफ-मेहक्लमक्रमीन् ॥ मेदस्तृष्णावमिश्वासहिक्कातीसारविग्रहान् । दाहक्षतक्षयास्तत्तु योगवाह्यल्पवातलम् ॥ माक्षिकभ्रामरचौद्र पौत्तिकच्छात्रमित्यपि । आर्घ्यमौद्दालकदालमित्यष्टौमधुजातय ॥ एषास्वरूप विज्ञेय स्वस्वस्थानेमनीषिभि ॥ नवमधुभवेत्पुष्ट्यै नातिश्लेष्महर सरम् । पुराण ग्राहकरूक्ष मेदोघ्नमति लेखनम् मधुन, शर्करायाश्चगुडस्यापिविशेषत, । एकसवत्सरेतीते पुराणत्वस्मृतंबुधै ॥ विषपुष्पाद-पिरससविषाभ्रमरादय । गृहीत्वा मधुकुर्वन्तितच्छीतगुणवन्मधु ॥ विषान्वयात्तदुष्णान्तुद्रव्यं चोष्णेनवा-सह । उष्णात्त ग्रीष्मकालेचस्मृत विषसममधु ॥ मकरन्दस्थमद्यस्थमाक्षिकस्यापिवाचक । अर्द्धर्चादिगणे पाठात्पुन्नपुसकयोर्मधु ॥

मधु । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥

मधुक । पु० खगविशेषे । श्रोवदपक्षिणि ॥ वल्ल्यन्तरे । मधुयष्ट्याम् ॥ व शपरम्पराश सके । मागधे ॥ न० त्रौतके । मधुयष्टिकायाम् । त्रपुणि ॥ मध्विव । इवे प्रतिकृताविति कन् ॥ यद्वा । मधु० मधुर-कायति । कै० आतदूतिक ॥

मधुकण्ठ । पु० कोकिले ।

मधुकर । पु० भ्रमरे । मधुपे । मधु करोति० तच्छील । कृञोहेत्विति ट ॥ भृङ्गराजे । भृङ्गरा० इ० भा० ॥ कामिनि ॥

मधुकर्कटिका । स्त्री० मिष्टबीजपूरे । मधुकर्कट्याम् । मधुकर्कटिकास्वादीरोचनीशीतलागुरु । रक्तपित्तक्षयश्वासकासहिक्काभ्रमापहा ॥ मधुखर्जूरिकायाम् ॥

मधुकर्कटी । स्त्री० मधुकर्कटिकायाम् । मधुकाकरीति०भाषा ॥

मधुका । स्त्री० मधुपर्ण्याम् । मधुपर्ण्याम् ॥ मधुयष्ट्याम् । टाप् ।

मधुकुक्कुटिका । स्त्री०)

मधुकुक्कुटी । स्त्री०) जम्बीरविशेषे । मातुलुङ्गायाम् । सुगन्धायाम् । गिरिजायाम् । पूतिपुष्पिकायाम् ॥

मधुकृत् । पु० भ्रमरे ॥ मधु करोति । डुकृञ्० । क्विप् ॥ मधुकरमक्षिकायाम् ॥
मधुकैटभ । पु० भृङ्गे । भ्रमरे ॥
मधुकोष । पु० मधुमक्षिकाभिकृतेमध्वाधारे । मधुचक्री० इ० भा० ॥
मधुक्रम । पु० मधुपानावृत्तौ । मधुपानक्रमे । मधुवारे । मधुन क्रम ॥
मधुक्षीर । पु० खर्जूरवृक्षे ॥
मधुखर्जूरिका । स्त्री० मधुकर्कटिकायाम् । कोलकर्कटिकायाम् । माध्वीमधुरायाम् ॥
मधुगन्ध । पु० बकुले ॥
मधुगायन । पु० कोकिले ॥
मधुगुञ्जन । पु० शोभाञ्जनवृक्षे ॥
मधुघोष । पु० [illegible] ॥
मधुच्छदा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥
मधुच्छन्दा । पु० ऋषिविशेषे । विश्वामित्रपुत्रे ॥
मधुच्युत् । त्रि० अमृतस्राविणि ॥
मधुजम् । न० सिक्थके ॥
मधुजम्बीर । पु० मधुरजम्बीरे ॥
मधुजा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ मधोर्जाता । जनी० । ड ॥ मत्स्यण्डिकायाम् । सितायाम् ॥
मधुजित् । पु० विष्णौ ॥ मधुदैत्यविशेषम्० अजैषीत् । जि० । सत्सू-

द्विषेतिक्विप् । तुक् ॥
मधुतृण । पु० न० इक्षौ ॥
मधुत्रयम् । न० मधुरत्रये ॥
मधुदीप । पु० कामदेवे ॥
मधुदूत । पु० आम्रवृक्षे ॥
मधुदूती । स्त्री० पाटलावृक्षे ॥
मधुद्रु । पु० भ्रमरे ॥
मधुद्रव । पु० रक्तशिग्रौ ॥
मधुद्रुम । पु० मधूके । गुडपुष्पे । मऊवा० इ० भा० ॥ मधुनामाद्रुम ॥
मधुद्विट् । पु० विष्णौ ॥
मधुधातु । पु० स्वर्णमाक्षिके ॥
मधूलि । स्त्री० खण्डे । खाण्ड इ० भा० ॥
मधुधेनु । स्त्री० दानार्थं मध्वादिनिर्मितसवत्सायागवि ॥
मधुनाडी । स्त्री० मध्वाधारच्छिद्रे ॥
मधुनारिकेल । पु० माध्वीकफले । मधुफले । बहुकूर्चे । दृढफले । मोहानारल० इ० गौ० दे० भा० । एरनारिकेल० इ० कोकणदेशभा० ॥ माध्वीकंनालिकेरफलमतिमधुरदुर्जरंजन्तुकारिस्निग्ध वातातिसारश्रमशमनमथध्वसनवह्निदीप्तं । श्लेष्मप्रकोप जनयतिकुरुतेचारुकान्ति बलस्थैर्यंदेहस्यधत्ते धनमदनकलावृद्धिं नपित्तनाशम् ॥
मधुनी । स्त्री० क्षुपविशेषे । घृतमण्डायाम् । वायसोल्याम् । सुमङ्ग

लायाम् । माकगडइाता॰इ॰माक चाउली॰इ॰च॰गौ॰दे॰भा॰ ॥

मधुनेता । पु॰ भ्रमरे ॥

मधुप । पु॰ भ्रमरे ॥ मद्यपे ॥ मधुपिबति । पा॰ । आतोनुपसर्गे॰इति क । पिबते सुरासीध्वोरिति-नियमान्नटच् ॥

मधुपति । पु॰ श्रीकृष्णचन्द्रे ॥

मधुपर्क । पु॰ षोडशोपचारपूजान्तर्गतषष्ठोपचारे ॥ तस्यप्रमाण यथा दधिसर्पिर्जलक्षौद्र सितैताभिस्तुपञ्चभि । प्रोच्यतेमधुपर्कस्तुसर्वदेवौघतुष्टये ॥ जलन्तुसर्वत स्तुल्प सितादधिघृतसमम् । सर्वेषामधिकक्षौद्र मधुपर्कंप्रयोजयेत् ॥ तद्भवेत्कास्यपात्रे वरीकाम्प्रे तभवेन वा । ज्योतिष्टोमाश्वमेधादौपूर्त्तेचेष्टे प्रपूजने ॥ मधुपर्क प्रतिष्ठोयं सर्वदेवौघतुष्टिद । धर्मार्थकाममोक्षासाधक परिकीर्त्तित ॥ मधुपर्क सौख्यभोग्यतुष्टिपुष्टिप्रदायक ॥ आज्य दधिमधुमिश्र मधुपर्कं विदुर्बुधा । इतिच ॥ न॰दधिसयुक्तमधुनि । महोदये ॥ मधुना पृच्यते । पृची॰ । घञ् ॥

मधुपर्क्य । त्रि॰ मधुपर्कार्हे ॥ मधुपर्कमर्हति । दण्डादिभ्ययइतियत् ॥

मधुपर्णिका । स्त्री॰ गम्भार्याम् ॥ नीलीवृक्षे ॥ मञ्जिष॰मधुराणिवा॰-पर्णान्यस्या । पाककर्णेतिङीष् । स्वार्थेकन् । वृक्ष ॥ सुदर्शनायाम् ॥

मधुपर्णी । स्त्री ॰ गम्भार्याम् नील्योषधौ ॥ गुडूच्याम् ॥ मधुबीजपूरे ॥ वराहक्रान्तायाम् ॥

मधुपा । स्त्री॰ मद्यपायाम् ॥

मधुपाका । स्त्री॰ षडभुजायाम् । खर्बूजा॰इ॰भा॰ ॥

मधुपायी । पु॰ भ्रमरे । त्रि॰मधुपानकर्त्तरि ॥

मधुपालिका । स्त्री॰ गम्भार्याम् ॥

मधुपिपासु । त्रि॰ मधुपातुमिच्छौ । मधुपिपासु । गम्यादिस्वाहितीयासमास ।

मधुपीलु । पु॰ महापीलौ । राजपीलौ । महावृक्षे ।

मधुपुरी । स्त्री॰ मथरायाम् ।

मधुपुष्प । पु॰ मधुद्रुमे ॥ रोध्रे ॥ शिरीषवृक्षे ॥ अशोकवृक्षे ॥ वकुलवृक्षे ॥

मधुपुष्पा । स्त्री॰ दन्तीवृक्षे ॥ नागदन्तीवृक्षे ।

मधुप्रिय । पु॰ बलदेवे । अच्युताग्रजे ॥ मधुमद्यप्रिययस्य स भूमिजम्बाम् ॥ त्रि॰मद्यप्रिये ॥

मधुफल । पु॰ मधुनालिकेरे ॥ विकङ्कतवृक्षे ॥

मधुफलिका । स्त्री॰ मधुखर्ज्जूरिकायाम् ॥

मधुवहुला । स्त्री॰ वासन्तीलतायाम् ॥

मधुभार । पु॰ मात्रावृत्तान्तरे ॥ सगणं विधायजगणं निधाय । सुखसौख्यधाममधुभारनाम ॥ यथा । अयिमुञ्चमानमवटीवधान । भुजपाशकेनभयनाशकेन ॥

मधुभित् । पु॰ विष्णौ ॥

मधुभुक् । त्रि॰ मधुपे ।

मधुमक्षिका । स्त्री॰ सरघायाम् ॥ मधुनोमक्षिका ॥

मधुमज्जा । पु॰ आखोटवृक्षे ॥

मधुमान् । त्रि॰ माधुर्योपेते ॥

मधुमती । स्त्री॰ मूर्वायाम् । काश्मर्याम् ॥ नदीविशेषे ॥ तस्याजलगुणास्तु । चन्द्रभागागुणसाम्यदं जलं किञ्चमाधुमतमग्निदीपनम् । इति ॥ मध्वस्तिअस्याम् । मध्वादिभ्यश्चेतिमतुप् ॥ उपास्यनायिकाविशेषे ॥ यथा । तथामधुमतींसिद्धिर्जायतेनात्रसंशय । देवचेटीशतंशतं तस्यवश्याभवन्तिहि ॥ स्वर्गे मर्त्ये चपातालेसयत्रगन्तुमिच्छति । तत्रैवचेटिका । सर्वान्नयन्ति नात्रसंशय ॥ अपिच । शब्दानेषशृणोतियोजनशतादाविर्भवत्यम्रुतास्तेतिवेदपुराणभारतकथागाथादयोवाङ्मया । यत्नातिस्वयमिच्छयामुचिपटे । शास्त्राणिकाव्यानिवालोकान्भ्रमयतिपश्यतिस्फुट

कुचोरवस्थलीभैरवी ॥ उष्णिक्छन्द ७ प्रभेदे ॥ यथा । ननगिमधुमती । यथा । रविदुहितृतटे॰ वनकुसुमतति । व्यथतमधुमती॰ मधुमथनमुदम ॥

मधुमत् । पु॰ विष्णौ ॥ मधुमथ्नाति । मदे॰ । क्विप्चेतिक्विप् ॥

मधुमथन । पु॰ विष्णौ ॥

मधुमल्ली । स्त्री॰ मालत्याम् ॥

मधुमस्तकम् । न॰ खाद्यविशेषे । परिमाण्डे ॥

मधुमाक्षिकम् । न॰ स्वर्णमाक्षिके ॥

मधुमाध्वीकम् । न॰ मद्ये ॥

मधुमारक । पु॰ भ्रमरे ॥

मधुमूलम् । न॰ आलुके । मौआलुइ॰ गौ॰दे॰भा॰प्रसिद्धे । हिङ्गुले ॥

मधुयष्टि । स्त्री॰ इक्षौ ॥

मधुयष्टिका । स्त्री॰ मधुकायाम् । मधुयष्ट्याम् । मुलहठी॰मुल्हेठी-तिख्यातौषधौ ॥ मधुयष्टीव । इवे-तिकन् ॥

मधुयष्टी । स्त्री॰ मधुयष्टिकायाम् ॥ मधुनोयष्टी ॥ गुणान् पश्ययष्ट्याम् ॥

मधुर । पु॰ मिष्टरसे । गौल्ये । स्वादौ । रसश्रेष्ठे गुल्ये ॥ तस्यगुणा । । मधुर पिच्छलं शीतो- धातुस्तन्यबलप्रद । चक्षुष्योवातपित्तघ्न कुर्यात्स्थौल्यबलक्रमीन् ।

सोतियुक्तोज्वरश्वासगलगण्डादिरोगकृत् ॥ अपिच। मधुरस्तुरसश्चिनोतिकिमान्वपुष स्थौर्यंवलौजवोर्यंदायो। अतिसेवनत प्रमेहश्लेष्मजडतामान्द्यमुखान्करोतिदोषान् जीवकौषधौ ॥ रक्तशिग्रौ ॥ राजाम्रे ॥ रक्तेचौ । गुडे ॥ शालौ हैमन्तधान्ये । न॰ विषे ॥ वङ्गे॥ त्रि॰ रसनाकर्षिणि। स्वादौ। मधुररसयुक्ते ॥ मधुमाधुर्यमस्यास्ति। अभ्रसुखौतिर ॥ मधुमाधुर्यं राति वा। आतोनुपेतिक ॥ प्रिये ॥ दधिमधुरमधुमधुरद्राक्षामधुरासितातुमधुरैव। तस्यतदेवहिमधुरवस्तुमनोयस्यसलग्नम् ॥

मधुरक । पुं॰ जीवकौषधौ ॥ स्वार्थेक ॥

मधुरकण्टक । पुं॰मत्स्यविशेषे। कञ्जलायाम ।

मधुजम्बीर । पु॰ मधुजम्बीरे। रसद्राविणि। शर्करके ॥

मधुरत्वच । पु॰ धवे। पीतफले ॥

मधुरत्रयम्। न॰ दुग्धसितामाक्षिकेषु ॥ सितामाक्षिकसर्पिष्षु ॥

मधुरत्रिफला स्त्री॰ द्राक्षाकाश्मर्यखर्जूरिफलेषु ॥

मधुरनिस्वना। स्त्री॰ मधुरस्वरयुक्तायांनार्याम् ॥ मधुरोनिस्वनोयस्या ॥

मधुफल । पु॰ राजवदरे ।

मधुरमासम। न॰ चीरामृते ॥ तद्विधानयथा। घृताम्बुस्वेदितेमासिशुण्ठीचूर्णंविनि क्षिपेत्। दुग्धञ्चशर्करोपेतपश्चात्सौगन्धिकक्षिपेत्। नातिसार्द्रंनातिशुष्कमिदचीरामृतसंज्ञतम् ॥ चीरमृतवहुरसरोचकचातिशीतलम् । वातपित्तहरबल्य सुस्निग्धमतिकोमल ॥

मधुरवल्ली। स्त्री॰ मधुबीजपूरे ॥

मधुरस । पु॰दूर्वा । मधुर्मधुरोरसोस्याग्निन्वा ॥ तालहचे ॥

मधुरसा। स्त्री॰ मूर्वायाम् ॥ द्राक्षायाम् ॥ दुग्धिकायाम् ॥ गम भार्याम् ॥ मधुरसोस्या ॥

मधुरस्रवा। स्त्री॰ पिण्डखर्जूर्याम् ॥

मधुरा। स्त्री॰ शतपुष्पायाम्। सौफ॰ हु॰ भा॰ ॥ मिश्रेयायाम्। शालेये। शीतशिवे। सलूफा॰ हु॰ गौ॰ दे॰ भा॰ ॥ मधुरोरसोस्यस्या । अर्शआद्यच् ॥ मथुरापुर्याम् ॥ यथा। हत्वाचलवणरचोमधुपुत्र महाबल। शत्रुघ्नोमधुरानामपुरींतत्रचकारवै इति मधुकर्कटिकायाम् ॥ मोदायाम् ॥ मधूल्याम् यष्टिकायाम् ॥ काकोल्याम् ॥ शतावर्याम् ॥ वृहज्जीवन्त्याम् ॥ पालङ्क्यशाके ॥ मनोहरायाम् ॥ टाप् ॥

मधुराकृति । त्रि० सौम्यरूपे ॥
मधुराम्ल । पु०)
मधुराम्लक । पु०) आम्रातके ॥
मधुराम्लफल । पु० रैफले । धारे ॥
मधुरालापा । स्त्री० शारिकायाम् ॥
मधुरालाबुनी । स्त्री० राजालाब्वाम् ।
मधुरिका । स्त्री० मिश्याम । शालेये । शीतशिवे । धनसौंफ० इ० भा० ॥ मधुरीरसोऽस्त्यस्याः अच् । स्वार्थे कन् ॥
मधुरिपु । पु० विष्णौ ॥ मधोरसुरविशेषस्यरिपु ॥
मधुरेणु । पु० काटभीवृक्षे ॥
मधुरोदक । पु० सप्तसमुद्राणामेकस्मिन्समुद्रे । जलसमुद्रे । स्वादूदके ॥
मधुलम् । न० आसवे । मद्ये ॥
मधुलग्न । पु० रक्तशोभाञ्जने ॥
मधुलता । स्त्री० शूलीतृणे ॥
मधूलिका । स्त्री० राजिकायाम् ॥
मधुलिट । पु भ्रमरे ॥ मधुलेढि। लिह आस्वादने । क्विप् ॥
मधुलेही । पु० भृङ्गे । भ्रमरे ॥
मधुलोलुप । पु० भ्रमरे ॥
मधुवटी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
मधुवनम् । न० मथुरायाम ॥ कदाचिन्मधुर्सञ्ज्ञेनदैत्येनाधिष्ठितयत । ततोमधुवनमाख्यातमभवन्महीतले ॥ पुण्यमधुवनतत्रसान्निध्यन्नित्यदाहरे ॥ मधोर्वनम् ॥ किष्किन्ध्यायां सुग्रीवस्यवनविशेषे ॥
मधुवल । पु० कोकिले ॥
मधुवल्ली । स्त्री० यष्टीमधुनि ॥ क्षीतनके ॥
मधुवार । पु० मधुक्रमे । पुनः पुनर्मधुपानपरिपाट्याम् । मधुपानावसरे ॥ मधुनोमद्यस्यवारोऽवसर । मधुपानावृत्तिरितियावत् ॥
मधुवारुणी। स्त्री० मधुरूपायावारुण्याम् ॥
मधुवीज । पु दाडिमे ॥
मधुवीजपूर । पु० मधुरफलायाम् । महाफलायाम् । मधुकर्कट्याम् । मीठाबिजौरा० इ०भा० ॥
मधुवृक्ष । पु० मधुके । महुवा० इ० प्रसिद्धे । मधुनामावृक्ष ॥
मधुव्रत । पु० भ्रमरे मधुव्रतमस्य यस्य ॥ यद्वा मधुमकरन्दव्रतयति भुङ्क्ते । कर्मण्यण् ।
मधुशर्करा । स्त्री० मधुजातशर्करायाम् । सिताखण्ड० इ० गौ० दे० भा० प्र० द्रव्ये यथा । माध्वीसुतामधूत्थामधुजामधुशर्करा । माक्षीकशर्कराचैवक्षौद्रजाक्षौद्रशर्करा ॥ यद्गुणंयन्मधुप्रोक्त तद्गुणातस्य शर्करा । विशेषाद्वलवृष्याचतर्पणक्षीणदेहिनाम् अपिच । मधुजाशर्कराकृष्याकफपित्तहरीगुरु । छर्द्यतीसारतृड्दाहरक्तहृत्तुवराहि

मा ॥ मधुनःशर्करा ॥

मधुशाख पु० मधुष्ठीले ॥

मधुशिग्रु । पु० रक्तशोभाञ्जनवृक्षे । मुनगा० इ० काश्यादौख्याते ॥ मधु मधरः शिग्रुः ॥ मधुप्रधान शिग्रुर्वा ॥

मधुशीर्षकम् । न० समितानिर्मितेप क्वान्नविशेषे ॥

मधुशेषम् । न० सिक्थके ॥

मधुश्रेणी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ मधुन श्रेणिरत्र ॥

मधुश्वासा । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥

मधुष्ठील । पु० मधूकवृक्षे । महुवा इ० विख्याते ॥ मधुष्ठीवति । ष्ठिवु निरसने । इगुपधेतिक । पृषोद रादि ॥ मधुष्ठीले गर्भेऽस्येतिवा ॥

मधुसख पु० कामदेवे ॥

मधुसारथि । पु० कामदेवे ॥

मधुसिक्थक । पु० स्थावरविषभेदे ॥

मधुसुहृत् । पु० कामदेवे ॥

मधुसूदन । पु० भ्रमरे ॥ वनमालिनि । श्रीकृष्णे । वैदिककर्ममार्गके भगवति०दुष्टनिग्रहकर्तरि ॥ मधुनामानमसुरसूदितवान्०सूदयति स्मवा । सूदक्षरणे । नन्द्यादित्वाल्ल्युः ॥ विष्णुकर्णमलोद्भूतमधुनाममहासुरम् । ब्रह्मणोपघातिकुर्वन्तं जघानपुरुषोत्तम ॥ तस्यताव द्वधादेवतदासर्वेविमानवा । मधुसूदनमित्याहुर्ऋषयस्तुजनार्दनमितिभारते ॥

मधुसूदनी । स्त्री० पालङ्कीशाके ॥

मधुस्रव । पु० मधूकवृक्षे ॥ मोरटलतायाम् ॥ न० तीर्थविशेषे ॥

मधुस्रवा । पु० मधूकवृक्षे ॥

मधुस्रवा । स्त्री० जीवन्त्याम् । डोडीतिगुर्जरदेशभाषयाप्रसिद्धायाम् ॥ मूर्वायाम् ॥ हंसपद्याम् ॥ मधुयष्टिकायाम् ॥

मधुस्वर । पु० कोकिले ॥ मधुर्मधुर. स्वरोयस्य ॥ मधौस्वरोयस्यवा ॥

मधुहा । पुं० विष्णौ ॥ मधुदैत्यविशेषं हन्ति । हन० । क्विप्चेतिक्विप् । ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषु क्विबितिनियमस्यप्रायिकत्वात् ॥

मधूक । पु० गुडपुष्पे । मधुद्रुमे । महुवा० इतिख्यातेवृक्षे ॥ अस्यगुणा मधूकपुष्पं मधुरंशीतलंगुरु बृंहणम् । बलशुक्रकरंप्रोक्तंवातपित्तविनाशनम् ॥ फलंशीतंगुरुस्वादु शुक्रलंवातपित्तनुत् अहृद्यं हन्ति तृष्णास्रदाहश्वासक्षतक्षयान् ॥ तन्मज्जगुणास्तत्फलवत् । यथा । यस्ययस्यफलस्यैववीर्यंभवतियादृशम् । तस्यतस्यैववीर्येणमज्जानमभिनिर्दिशेत् ॥ तस्यलक्षणा । मधुस्त्वक्रक्तपित्तघ्नीव्रणशोधनरोपणी ॥ मह्यते० मन्यतेवा । महपूजाया

म० मनस्थाने । उलूकादयश्चेसाधु ॥ न० यष्टीमधुनि ॥ इ० रा० निर्घण्ट ॥

मधूकपुष्पम् । न० मधुद्रुमस्यकुसुमे॥ मधुच्युतस्थूलमधूकपुष्पसशोधितकेसरधूलिवर्जितम्।सम्पाचितशुभ्रसिताघृताभ्यासजीरकजीवनदृष्टिजीविनाम् ॥ वृष्यीयसुमधुरमधूकवातहृद्गुरु । पित्तप्रकोपशमनञ्च दारूच्यमुखप्रियम् ॥

मधूच्छिष्टम् । न० सिक्थके ॥ मधुन उच्छिष्टम् ॥

मधूत्थितम् । न० सिक्थके ॥

मधूत्सव । पु० चैत्रावल्याम् ॥

मधूपघ्न । पु० न० मथुरायाम् । लवणपुरे ॥

मधूल । पु० जलजेमधूके । मधूलके ॥

मधूलक । पु० जलजमधूके जलमहुवा० इतिभाषा । दीर्घपत्रे ॥ मधुलाति । ला० आतोनुपेतिक । अन्येषामपीतिदीर्घ । स्वार्थेकन् । गिरिजातमधूके । गौरशाके । अस्यगुणामधूकगुणतुल्या ॥ मधुरसे ॥ त्रि० तद्वति ॥

मधूलिका । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ प्रत्ययस्थादितीत्वम् ॥

मधूली । स्त्री० क्षीतनके ॥ मधुकर्कव्याम् ॥ आम्रे ॥

मध्य । पु० ग्रहस्फुटसाधकाङ्कविशेषे । पु०न०विलग्ने । देहमध्यभागे । मध्यमे । अवलग्ने ॥ हृदयपुण्डरीकाकाशे ॥ त्रि० न्याय्ये । उत्कर्षापकर्षहीने ॥ यथा० मध्यस्थ ॥ अन्तरे॥ अधमे ॥ मध्यमे ॥ यथा । उत्तमाऽधममध्यानिबुद्ध्वाकार्याणिपार्थिव । उत्तमाधममध्येषुपुरुषेषु नियोजयेत् ॥ माध्यायति । ध्यै० । आतोनुपेतिक । यद्वा । मन्यते । मन्० । माशोभाधर्त्तवा । अघ्न्यादि ॥ मध्येशरीरादेर्भवम् । असाम्प्रतिके०इत्य ॥ सङ्ख्याविशेषे ॥ यथा ॥ १०००००००००००००००० ॥

मध्यगन्ध । पु० आम्रद्रुमे ॥

मध्यत । अ० मध्येइत्यर्थे ॥ आद्यादित्वात्तसि ॥

मध्यदेश । पु० देशविशेषे । मध्यमे ॥ तत्रसीमायथा । हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्ययत्प्राग्विनशनादपि । प्रत्यगेवप्रयागाच्चमध्यदेश प्रकीर्त्तित ॥ मध्यश्चासौदेशश्चेतिकर्मधारय ॥ शास्त्रीयस्नानकर्मसस्नातोजनोमध्यदेशइतिव्याख्याकारा ॥

मध्यदेशीय. । त्रि० मध्यदेशोद्भवे ॥ मध्यदेशीयजनपदायथा । तास्मिन्नेकुरुपाञ्चाला : साल्वाश्चैवसजाङ्गला ।शूरसेनाभद्रकाराबोधका. सपटच्चरा ॥ मत्स्या किराता

कुल्वाश्वकुन्तय कान्तिकोशला । आवन्त्याश्वभुलिङ्गाश्वलोकाश्चैवाम्ब के सह ॥ मध्यदेश्याजनपदा प्रायश परिकीर्तिता ।
मध्यादेश्य । त्रि० मध्यदेशभवे ॥ दिगादित्वात्० यत् ॥
मध्यन्दिन । पु० वन्धूकवृक्षे । मध्यन्दिना० इ० भा० ॥
मध्यपञ्चमूलकम् । न० पाचनविशेषे ॥ यथा । वलापुनर्नवैरण्डसूर्पपर्णीद्वयेनतु । एकत्रयोजितैनैवस्यान्मध्यपञ्चमूलकम् ॥
मध्यम । पु० तनुत्युत्थितेकण्ठोत्थितेचसप्तस्वराणामध्ये पञ्चमे ॥ मध्यदेशे ॥ मृगविशेषे ॥ रागप्रभेदे ॥ शरीरावस्थाविशेषे ॥ यथा । षोडशाब्द समारभ्ययावद्वैसप्ततिर्भवेत् । मध्यम सतुविज्ञेय परतोवृद्ध उच्यते ॥ यथोक्तम् । तद्वदेवोत्थितोवायुरुर कण्ठसमाहत । नाभिप्राप्तोमहानादोमध्यस्थस्तेनमध्यम ॥ क्रौञ्चोनदतिमध्यममिति च ॥ भूपालविशेषे ॥ अरेश्वविजिगीषोश्चमध्यमोभूम्यनन्तर ॥ पु० न० अवलग्ने । देहस्यमध्यसेभागे ॥ त्रि०मध्यजे ॥ उत्कृष्टादधमेचैवापकृष्टादुत्तमेपिच । मध्येभव । मध्यान्म ॥ यद्वाणासामयिक सञ्ज्ञायाम् ॥

मध्यमपाण्डव । पु० अर्जुने ॥
मध्यमभृतक । पु० कृषीवलभृतके । कृषाण० इ० भा० ॥ यथा । उत्तमस्त्वायुधीयोत्रमध्यमस्तु कृषीवल । अधमोभारवाहीस्यादित्येषत्रिविधोभृत ॥
मध्यमलोक । पु० भूमौ ॥
मध्यमसङ्ग्रह । पु० स्त्रीसङ्ग्रहणाख्यविवादविशेषे ॥
मध्यमहलम् । न० षड्गवे हले ॥
मध्यमा । स्त्री० दृष्टरजीनार्याम् । रजस्वलायाम् कन्यायाम् ॥ कर्णिकायाम् ॥ अङ्गुलिप्रभेदे । मध्याङ्गुलौ ॥ त्र्यक्षरछन्दसि ॥ हृदयोत्थितवुद्धियुतनादरूपवर्णे । नायिकाभेदे ॥ लज्जामन्मथमध्यस्थामध्मोदितयौवनेतिलक्षणम् । मध्येजातायाम् ॥ अदन्तत्वाट्टाप् ॥ मध्यमस्य भार्यायाम् ॥ मध्यमस्यस्त्री । पुयोगलक्षण ङीष वाधित्वाऽजादित्वाट्टाप् ॥ बाल्ययौवनयोर्मध्येभवा । मध्यान्म । तयोर्मध्येमाशोभाय स्यावा ॥
मध्यमाग्नि । पु० अकार्यमग्निविशेषे ।
मध्यमिका । स्त्री० मध्यमायाअर्थे ॥ मध्यमैव । कन् ॥
मध्यमीयम त्रि०मध्यम ॥ मध्येभवम् । मध्यमीयोचप्रत्ययौवक्तव्याविति

मीय ॥

मध्यमेश्वर । पु० काशीस्थे शिवलिङ्ग विशेषे ॥ सर्वासोमध्यमाभिधे ॥ अत्रसर्वासीस्थानम् ॥

मध्ययव । पु० षट्श्वेतसर्षपपरिमाणे ॥

मध्यरात्र । पुं० निशीथे । अर्द्धरात्रे ॥ मध्यरात्रे । पूर्वापराधरेतिसू ०० सर्वएकदेश कालेनसमस्य तेनत्वक्लैव० ज्ञापकस्यसामान्यापे क्षत्वादिस्युक्तं समासे० अह० सर्वैकदेश स्वच् ॥

मध्यलोक । पुं० पृथिव्याम् ॥

मध्यलोकेश । पु० नृपे । राज्ञि ॥ मध्यलोकानामर्त्यानामीश ॥

मध्यस्थ । त्रि० निसृष्टे । मध्यवर्तिनि । विवदमानयोरुभयोरपिहिते षिणि ॥ उभयपक्षरहिते ॥ स्वार्था विरोधेनपरार्थघटके ॥ यथा । एके सत्पुरुषा परार्थघटका . स्वार्थस्य बाधेनयेमध्यस्था परकीयकार्यकुश ला . स्वार्थाविरोधेनये । तेऽमीमानु षराक्षसा . परहितयेस्वार्थतोऽन्य ते०येतुघ्नन्तिनिरर्थकपरहिततेकेन जानीमहे ॥ पु० पुरुषे ॥ अवैगुण्या तृप्पुरुषोहिमध्यस्थ । सुखीहिसुखे नतृप्यन्० दुःखीचदुःख विषन्नमध्य स्थोभवति । तदुभयरहितोमध्यस्थइ ति० उदासीनइतिचाख्यायते ॥ म

ध्येतिष्ठति । शा० । क ॥

मध्यस्थलम् । न० कटिदेशे ॥ यथा । कुचौमरिचसन्निभौमुरजमध्यमध्यस्थ लीभवतीतिमिरमञ्जरीसहचरीनरीन् त्यते । इति ॥

मध्या । स्त्री० मध्यमायाम् ॥ त्यचरा याम् वृत्तौ ॥ नायिकाभेदे ॥

मध्याह्न । पु० अह्नोमध्यभागे । त्रिधाविभक्तदिनस्यमध्यभागे । पञ्चधा विभक्तस्याह्नस्तृतीयभागेवा ॥ अह्नो मध्यम् । सङ्ख्याविसायेतिज्ञापका त्समास ॥

मध्येचित्तम् । अ० चित्तमध्ये ॥ मध्य चित्तस्येतिविग्रहे० पारेमध्येषष्ठ्या वेति०अव्ययीभाव० निपातना देदन्तत्वम् ॥

मध्वद । पु० कर्मफलभुजिजीवे ॥ मधुकर्मफलम० अत्ति । अद० । कर्मण्यण ॥ सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्य भाव ॥

मध्वाधार । पुं० सिक्थके ॥

मध्वालु ।) न० कन्दविशेषे । मधु
मध्वालुकम् ।) न० रतायुक्तोगेमाच्वि ते । दीर्घसुषिमीति० भा० । मौआ लु इ० गौ० भा० ॥

मध्वासव । पु० मधूकपुष्पजातमद्ये । माधवके । मधुनि । माध्वीके ॥ मधूकपुष्पमधु । तस्यासव ॥

मध्वासवक्षिक । पुं० शौण्डिके ॥

मध्वजा । स्त्री० मद्ये ॥

मन । पु० जटामांस्याम् ॥

मनश्चाप । त्रि० मनोज्ञे ॥

मनःप्रग्रहवान् । त्रि० प्रगृहीतमनसि । समाहितचित्ते ॥

मनःप्रसाद । पु० विषयचिन्ताव्याकुलत्वराहित्ये ॥ मनस स्वच्छतायाम् ॥ मनस प्रसाद ॥

मनःशिल । पु० मनःशिलायाम् ।

मनःशिला । स्त्री० रक्तवर्णधातुविशेषे । कुनव्याम् । मनोह्वायाम् । नागजिह्विकायाम् । मनसिल्० इ० भा० ॥ मनःशिलागुरुर्वर्ण्यासरो ष्णालेखनीकटु । तिक्तास्निग्धाविषश्वासकासभूतकफास्रनुत् ॥ मनःशिलामन्दवलकरोतिजन्तु ध्रुवशोधनमन्तरेण । मलानुबन्धं किलमूत्ररोधं सशर्करकृच्छ्रगदंचकुर्यात् ॥ तालकस्यैवभेदोस्तिमनोगुप्तैतदन्तरम् । तालकंत्वतिपीतस्यात्सवेद्रक्तामनःशिला ॥ अथशोधनम् । पचेत्त्र्यहमजामूत्रेदोलायन्त्रेमनःशिलाम् । भावयेत्सप्तधापित्तैरजाया सा विशुध्यति ॥ मनःशब्दवाच्याशिला । शाकपार्थिवादि ॥

मननम् । न० बुद्धौ ॥ युक्तिभिरनुचिन्तने ॥ ध्याने ॥ असम्भावनाविपरीतभावनानिरासेनयुक्तैरनुचिन्तने ॥ ऊहे ॥ श्रुतस्यार्थस्याद्वितीयवस्तुनोवेदान्तार्थानुगुणयुक्तिभिरनवरतमनुचिन्तने ॥ केवलपुरुषबुद्ध्योत्प्रेक्षितशुष्कतर्कव्यावृत्त्यर्थंवेदान्तार्थानुगुणेतिविशेषणम् ॥ अर्थाऽसम्भावनोच्छेदीतर्कोमननमीरितम् । वेदशास्त्राविरोधश्चतर्कोयोग्योनचेतर ॥ आत्मन्यतीतेसर्वस्मात्सर्वरूपेथवाततै । कोवन्धकश्ववामोक्षोनिर्मलमननंकुरु ॥

मन । न० ज्ञानेन्द्रियविशेषे । बुद्धीन्द्रियाणाप्रधानेभगवतोविभूतौ । चित्ते । चेतसि । हृदये । स्वान्ते । हृदि । मानसे ॥ अपिचास्यपर्याया यथाभारते । मनोमहान्मतिर्ब्रह्मापूर्बुद्धिः ख्यातिरीश्वरः । प्रज्ञासविच्चितिश्चैवस्मृतिश्चपरिपठ्यते । पर्यायवाचकाः शब्दामनस परिकीर्त्तिता ॥ इति । न्यायमतेऽस्यगुणा । यथा । परापरत्वसङ्ख्याद्या पञ्चवेगाश्चमानसे । मनोग्राह्यसुखदुःखमिच्छाद्वेषोमति कृति ॥ अयौगपद्याज्ज्ञानानांतस्याणुत्वमिहेष्यते । इति ॥ जन्यज्ञानसामान्य प्रतित्वङ्मनोयोग कारणम् । त्वचोयोगोमनसाज्ञानकारणमुच्यते ॥ तस्यनवगुणायथा । धैर्योपपत्तिर्व्यक्तिश्चविसर्ग कल्पनाक्षमा । सद्

मच्चाशुताचैवमनसोनवगुणा ॥ धैर्य्यम् १। उपपत्तिः ऊहापोह कौशलम् २। व्यक्तिः स्मरणम् ३। कल्पनामनोरथवृत्तिः ४। विसर्ग विपरीतसर्गोभ्रान्तिः ५। क्षमा ६। सत्॰वैराग्यादिः ७। असत्॰राग द्वेषादिः ८। आशुता॰अस्थिरत्व म् ९। इत्यर्थः ॥ अन्तःकरणे ॥ अस्यचातुर्विध्ययथा। मनोबुद्धिरह ङ्कारश्चित्तकरणमान्तरम्। संशयो निश्चयोगर्व्वः स्मरणविषयाअमी ॥ तस्याध्यात्मत्वादियथा। अध्या त्म मनइत्याहुः पञ्चभूतात्मधार कम्। अधिभूतञ्चसङ्कल्पश्चन्द्रमाश्चा धिदैवतम् ॥ इति ॥ तत्स्वरूपय-था। अनिरूप्यमहश्यञ्चज्ञानभेदम-न स्मृतमिति ॥ तत्प्राशस्त्या प्राशस्त्यानुमापकानियथा। जना नाहृदयस्य सुव्यक्तवचनेनवै। शिष्यैकलत्रैकन्यायादौहितै बान्ध वैपिच ॥ पुत्रैपौत्रैवचसिप्रतापे यशसिश्रियाम्। बुद्धौवारिणिवि द्यायाञ्जायतेहृदयनृणाम्इतिब्रह्म वैवर्त्तपुराणम्॥ तस्यबन्धमोक्षप्रति हेतुत्वयथा। नदेहोनचजीवात्माने न्द्रियाणिपरन्तप। मनएवमनुष्या णाकारणबन्धमोक्षयोः। बन्धहे-विषयासङ्गिमुक्तंनिर्विषयन्तथेति॥ तच्चशायवीयपरमाणुरूपमितिशिरो मणिमतम्। स्पर्शरहितत्वेसति-क्रियावत्त्वञ्चाश्यलक्षणम्॥ अस्यक्ली बत्वमेव नपुंसकमितिज्ञात्वाप्रिया-यैप्रेषितमनः। तत्तुतत्रैवरमतेह ता पाणिनिनावयम्॥ सुखदुःखा द्युपलब्धिसाधने॰इन्द्रियविशेषे ॥ सङ्कल्पविकल्पात्मिकायामन्तःका रणवृत्तौ ॥ तच्चप्रत्यात्मनियतत्वा-दनन्तं परमाणुरूपनित्यञ्चेतिता-र्किकाः ॥ एकैकस्यात्मनएकैकमन इत्यात्मनामनेकत्वान्मनसोऽनेकत्व म् ॥ प्रदीपज्वालासन्तानवृत्तिसन्ता नरूपेणपरिणममानमन्तःकरणद्र व्य मननात्मकत्वान्मनइत्युच्यते॥ ए कादशेन्द्रियाणामध्येप्रवर्त्तकमनो वासुदेवविभूतिः ॥ उभयात्मकमत्र मनः सङ्कल्पकमिन्द्रियञ्चसाध र्म्यात्। एकादशस्विन्द्रियेषुमध्ये मनउभयात्मकम्॰बुद्धीन्द्रियङ्क र्म्मेन्द्रियञ्च। चक्षुरादीनांवागादी नाञ्चमनोधिष्ठितानांस्वविषयेप्रवृ-त्तेः। तदसाधारणेनरूपेणलक्षय ति॰सङ्कल्पकमत्रमनः। आलो चितमिन्द्रियेणवस्त्विदमितिसम्मु-ग्धम्॰इदमेवनैवमितिसम्यक्कल्प यति॰विशेषणविशेष्यभावेनविवेच यतीतियावत्। यथाहुः। सम्मुग्ध वस्तुमात्रन्तुप्राग्गृह्णात्यविकल्पि तम्। तत्सामान्यविशेषाभ्याक-

स्यथमिममनीषिणाइति ॥ तथा० अ
सिद्धालोचन ज्ञान प्रथम निर्विक
ल्पकम् । बालमूकादिविज्ञानसह
श शुद्धवस्तुजम् ॥ तत पर पुनर्व
स्तुधर्मैर्जात्यादिभिर्यया ॥ बुद्ध्या
वसीयतेसापिप्रत्यक्षत्वेनसम्मतेति॥
सोय सङ्कल्पलक्षणोव्यापारोमा
नस समानासमानजातीयाभ्यां
व्यवच्छिन्दन्मनोलक्षयति॥ इत्यादे
तत् । असाधारणव्यापारयोगिनो
यथामहदहङ्कारौनेन्द्रियम्०एव
मनोप्यसाधारणव्यापार नेन्द्रिय भ
वितुमर्हतीत्यतआहइन्द्रियञ्च०कु
त साधर्म्यात्०इन्द्रियान्तरै ।
सात्त्विकाहङ्कारोपादानत्वञ्चसाध
र्म्यम् । नत्विन्द्रलिङ्गत्वम्०महत्
तत्त्वादीनामपि०इन्द्रलिङ्गत्वेनेन्द्रि
यत्वप्रसङ्गात् । तस्माद्व्युत्पत्तिनिमि
त्तमात्रमिन्द्रलिङ्गत्वनप्रवृत्तिनिमि
त्तम ॥ मनुतेऽनेनेतिविज्ञाननि-
मित्तान्त करणे ॥ युगपज्ज्ञा
नानुत्पत्तिर्मनसोलिङ्गम् ॥ १६ ।
इतिगोतमसूत्रम् । युगपत्एकका
ले०एकात्मनीतिपूरणीयम्०ज्ञाना
नामनुत्पत्तिर्यत सएवधर्मोज्ञानक
रणायुत्व मनसोलिङ्ग लक्षणमित्य
र्थ । तथाहि । चक्षुरादिषु विष
यसम्बन्धे पि०यस्यामत्सभावादेकन
ज्ञान जनयतितत्सम्बन्धादपरञ्चज्ञा
न जनयति०तदेवचायु निखिलज्ञा
नजनकसुखादिसाक्षात्कारासाधा
रणकारण तदेकमिवलाघवात्सिद्ध
मनइत्यर्थ ॥ तस्मान्नवममभवने ॥
मनएवमनुष्याणाकारण बन्धमोक्ष-
यो । बन्धायविषयासक्त मुक्त्यैनि
र्विषयस्मृतम् ॥ यतोनिर्विषयं
नित्य मन कार्यं मुमुक्षुणा ॥ निर
स्तविषयासङ्ग सन्निरुद्ध मनोहृदि
यदायात्युन्मनीभाव तदातत्परम
पदम् ॥ तावदेवनिरोद्धव्य यावद्धृ
दिगतक्षयम । एतज्ज्ञानञ्चध्यानञ्च
शेषोन्यायश्चविस्तर ॥ मन्यतेनेन
मनुतेनेनवा । मनस्नामे०मनुष्यवबो
धनेवाअसुन् ॥ मनसोनैर्मल्यन्त्वत्रघ्यक
रणीयम । यथोक्तंश्रीदेवीभागवते । भ्रम
सूसर्वेषु तीर्थेषुस्नात्वास्नात्वा । पुन
पुन । निर्मलनमनोयावत्तावत्
सर्वं निरर्थकमिति ॥
मनसा । स्त्री० विषहर्याम् । जरत्का
रुमुने पत्न्याम् ॥
मनसादेवी । स्त्री० कद्रौ । मनसा
याम् ॥ अस्या प्रणाममन्त्रोयथा
। आस्तीकस्यमुने माता भगिनी
वासुकेस्तथा । जरत्कारुमुने पत्नी
मनसादेवीनमोस्तुते ॥ अस्याध्या
न यथा । देवीमम्बामहीनांशशधर
वदनांचारुकान्ति वदान्यांहंसारू
ढामुदारामरुणितवसनासर्वदास

वर्द्देव । स्मिरासामखिण्डताङ्गीकन कमणिगणैर्नागरकैरनेकैर्वन्द्देह साष्टनागामुरुकुचयुगलाभोगिनीं कामरूपामितितिथ्यादितत्त्वम् ॥

मनसिज । पु० कामदेवे ॥ शृङ्गाररूपेणमनसिजायते स्म । जनी० सप्तम्याजनेर्ड तत्पुरुषे कृतीत्यलुक् हलदन्तादितिवा ॥

मनसिशय । पु० स्मरे । कामदेवे । मनसिशेते । शीङ् । अधिकरणे शेते रित्यच् । हलदन्तादित्यलुक्॥

मनस्कार । पु० चित्ताभोगे । मनस सुखादौ । एकस्मिन्विषयेचित्तस्थैर्ये ॥ मनस कारोव्यापारविशेष । डुकृञ् । भावे घञ् । अत कृकमीतिसत्वम् ॥

मनस्ताप । पु० मन पीडायाम् अनुतापे । पश्चात्तापे ॥ यथा । परनिन्दानिजोत्कर्षव्यसनायुक्तभाषणम् । अयुक्तकर्मकुर्वाणोमनस्तापैर्विशुद्ध्यतीतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ ब्राह्मणेनयदाद्देवाच्छिन्नयज्ञोपवीतकम् । मनस्तापेनशुद्धि स्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्मुनि ॥

मनस्ताल । पु० दुर्गाया सिंहे ॥

मनस्थ । त्रि० मनसिस्थितवस्तुनि॥

मनस्थनम् । न० चिवत्त्वाबुद्धौ ॥

मनस्वी । पु० शूरे ॥ अभिमानिनि ॥ मनोऽस्यास्ति । अस्मत्वाद्विनि ॥ गरभे ॥ त्रि० सुमनसि । प्रशस्तमनोयुक्ते ॥ प्रश सायाविनि ॥ क्वचिद्भूमौशय्याक्वचिदपिचपर्यङ्कशयन क्वचिच्छाकाहार क्वचिदपिचशाल्योदनरुचि । क्वचित्कन्थाधारीक्वचिदपिचदिव्याम्बरधरोमनस्वीकार्यार्थी नगणयतिदु खञ्चसुखम् ॥

मनस्विनी । स्त्री० प्रशस्तमनसिस्त्रियाम् ॥ नान्तलक्षणोङीप् ॥

मनहंस । पु० अतिशक्करीछन्द १५ प्रभेदे ॥ सगण विधायपयोधरद्वयसुन्दरम् भगण ततोपिविधायचामरतोमरम् । मनहंसहंसमिदस्वपञ्चदशाक्षरम् भणितम्भुजङ्गमनायकेनमनोहरम ॥ यथा । नवमञ्जुवञ्जुलकुञ्जकूजितकोकिले मधुमत्तचञ्चलचञ्चरीककुलाकुले । समयेतिधीरसमीरकम्पितमानसे किमुखण्डमानमनोरथेनविखिद्यसे ॥

मनाक् । अ० अल्पे ॥ मन्दे ॥ मननम् । मनज्ञाने । आक्प्रत्यय ॥

मनाका । स्त्री० करिण्याम् । हस्तिन्याम् ॥ मन्यते । मन० । बलाकादयश्चेतिसाधु ॥

मनाक्करम् । न० मगल्यायाम् । मल्लिकागन्धयुक्तागुरुणि ॥ त्रि० ई

त्कार ॥

मनायी । स्त्री० मनो पत्न्याम् ॥ मनुशब्दपुंयोगे० मनोरौवेत्यैकारा देशस्ततोङीप् च ॥

मनावी । स्त्री० मनाय्याम् ॥ मनो स्त्रीतिपुंयोगेमनुशब्दस्यमनोरौवेत्यौ कारादेशस्ततोङीप् च ॥

मनित । त्रि० बुद्धे । ज्ञाते ॥ मन्यते स्म । मनुअवबोधने । क्त । यस्य विभाषेत्यस्यानित्यत्वादिट् ॥

मनीकम् । न० अञ्जने ॥

मनीषा । स्त्री० बुद्धौ धिषणायाम् शेमुष्याम् ॥ ईषणम् ० ईषा । ईष गतिहिंसादर्शनेषु । गुरोश्चहलइत्य प्रत्यय । टाप । मनसईषा । श- कन्ध्वादि ॥

मनीषिका । स्त्री० मनीषायाम् ॥

मनीषितम् । न० मनीषायामभिनिवि ष्ट मनीषितम् । प्रातिपदिकाद्धात्व र्थेबहुलमिष्ठवच्चेति० णिचि० तद न्तात्० क्त ॥ इच्छायाम् ॥

मनीषी । पु० ज्ञे । प्राज्ञे । धीरे । पण्डिते ॥ मनीषाऽस्यास्ति । व्रीह्या दित्वादिनि ॥ यद्वा । मनसईषी चित्तशुद्धिक्रमेणमनसोवशीकर्त्ता ॥ मनसईषितरिसर्वज्ञईश्वरे ॥ पृषोद रादि । ब्रह्मविदि ॥ अकृतफला भिसन्धौ । सत्वशुद्धिद्वारेणमहावा- क्यजन्यात्ममनीषावति ॥ विवेकि

नि । प्रमाणकुशले ॥

मनु । पु० ब्रह्मण पुत्रे । सचप्र- जापतिर्धर्मशास्त्रवक्ताच ॥ स्वाय म्भुवादिषु ॥ प्रतिकल्पंचतुर्दशम- नवोभवन्ति । तेषानामानियथा । स्वायम्भुव १ सचगायत्र्याब्रह्मणो जात । स्वारोचिष २ । उत्तम ३ । तामस ४ । रैवत ५ । चा क्षुष ६ । सचध्रुवपौत्रातरिपुञ्ज- यातब्रह्मद्रोहिल्यावीरणकन्यायावैरि णयाजात । एतेषडतीता । वैव स्वत ७ । अयञ्चसूर्यात्सञ्ज्ञाया जातोवर्त्तमानएव ॥ सावर्णि ८। सतुसूर्याच्छायायाभविष्यति । द क्षसावर्णि ९ । ब्रह्मसावर्णि १० । धर्म्मसावर्णि ११ । रुद्रसावर्णि १२ । देवसावर्णि १३ । इन्द्रसावर्णि १४ । एतेभ विष्यन्ति ॥ मात्स्येनवमादिमनूना नामान्तराण्युक्तानि । यथा० रौ- च्य ९ असौरुचिप्रजापते पुत्र । भौत्य १० । असौभूतिप्रजाप- ते पुत्र । मेरुसावर्णि ११ अ सौब्रह्मण पुत्र । ऋतु १२ ऋ तुधामा १३ । विष्वक्सेन १४ ॥ इतिमात्स्येनवमाध्यायमारभ्यैकवि शत्यध्यायपर्यन्तचतुर्दशमनूनानि- रूपणमस्ति ॥ ब्रह्मणोदिवसेब्रह्म- न् मनवश्चचतुर्दश । भवन्तिपरिम

यश्चतेषाकालकृतस्मृथ्‌ ॥ सप्तर्षय सुरा शक्रोमनुस्तत्सूनवोन्तृपा । एककाले हिसृज्यन्ते स क्रियन्ते चपूर्ववत्‌ ॥ चतुर्युगाणासख्यातसधिकाह्येकसप्तति । मन्वन्तरमनोकाल सुरादीनाश्चसत्तम ॥ अष्टौशतसहस्राणिदिव्ययासङ्ख्ययास्मृता । द्वापञ्चाशत्‌तथान्यानिसहस्राण्यधिकानिच ॥ त्रिंशत्कोट्यस्तु सम्पूर्णा सङ्ख्याता सङ्ख्ययाद्विज । सप्तषष्टिस्तथान्यानिनियुतानिमहामुने ॥ विंशतिश्चसहस्राणिकालोयमधिकविना । मन्वन्तरस्य सङ्ख्येयमानुषैर्वत्सरैर्द्विज ॥ मन्ते ॥ मनुष्ये० । जिनभेदे ॥ प्रजापतौ ॥ कविविशेषे ॥ स्वायम्भुवप्रणीत स्मृतिविशेषे ॥ मनुते । मनुअव बोधने । शृस्वृस्निहित्रप्यसिवसिहनिक्लिदिवन्धिमनिभ्यसेत्‌ ॥ मन्यते । मनज्ञाने । पूर्ववत्‌० उ ॥

मनु । स्त्री० मनो पत्नाम्‌ ॥ मनोस्त्रीतिविग्रहे० पुयोगे० मनोरौवेत्यौकारैकाराभावे० तत्सन्नियोगशिष्टोङीप्‌ चनभवति ॥ पृक्रायाम्‌ ॥

मनुज । पु० मनुष्ये ॥ मनोर्जात । जनी० । पञ्चम्यामितिड ॥

मनुजपति । पु० नरेन्द्रे । मनुजानापति . ॥ मध्यगुरसञ्ज्ञायाम्‌० । ८ । ० ॥

मनुजी । स्त्री० मनुष्याम्‌ ॥

मनुभू । पु० मनुष्ये ॥

मनुराट्‌ । पु० कुवेरे । निधिनाथे । श्वेतोदरे ॥

मनुषी । स्त्री० मानुषस्त्रियाम्‌ । मनुष्यस्यस्त्रीजातौ ॥ योपधप्रतिषेधे० गवयहयमुकयमनुष्यमत्स्यानामप्रतिषेधइतियोपधाज्जातेर्ङीष्‌ । हलस्तद्धितस्येतियलोप ॥

मनुष्य । पु० मानुषे । मर्त्ये । मनुजे । मानवे । नरे ॥ अयन्तुअर्वाकस्रोतोब्रह्मणोनवम सर्गएकविधश्च । यथा । अर्वाक्स्रोतस्तुनवम रक्तैकविधोनृणाम्‌ । रजोधिका कर्मपराढु खेचसुखमानिन ॥ अपिच । तथापिध्यायत सर्गसत्याभिध्यायिनस्तत । प्रादुर्बभूवचाव्यक्तादर्वाक्स्रोतस्तुसाधक ॥ यस्मादर्वाक्प्रपद्यन्ते ततोर्वाक्स्रोतसस्तु ते । तेचप्रकाशबहुलास्तमोद्रिक्तारजोधिका ॥ तस्मात्ते दु खबहुला भूयोभूयश्चकारिण । प्रकाशावहिरन्तश्चमनुष्यासाधकास्तुते इतिवह्निपुराणम्‌ ॥ शास्त्रीयज्ञानकर्मयोग्योऽयम्‌ ॥ अत्रपशुमनुष्यविभागोवाराहाम्‌ ६७ अध्याये ॥ मनोरपत्यम्‌ । मनोर्जातावञ्यतौषुक्च ॥

मनुष्यतीर्थम्‌ । न० प्रजापतितीर्थे । कनिष्ठामूले ॥

मनुष्यधर्मा । पु० धनदे । श्रीदे । कुवेरे ॥ मनुष्यस्यैवधर्म्म आचार । श्मश्रुलत्वादिर्वास्य । धर्मादनिच्केवलात् ॥

मनुष्ययज्ञ । पु० अतिथिपूजने । नृयज्ञे ॥

मनुष्यलोक । पु० अधिकृतब्राह्मणादिविशिष्टदेहे ॥

मनोगुप्ता । स्त्री० नागजिह्वायाम् । मनःशिलायाम् ॥ मनसागुप्ता । कर्तृकरणसमास ॥ इत्युप्रभेदे । मनोगुप्तावातहरीलक्ष्मामयविनाशिनी । सुशीतामधुरातीवरक्तपित्तप्रणाशिनी ॥

मनोज । पु० कामदेवे ॥ मनसिजायतेशृङ्गारादिरूपेणप्रादुर्भवति । जनी० । सप्तम्याजनेर्ड । तत्पुरुषेकृतिबहुलमितिबहुलग्रहणात्लुगभावः ॥

मनोजन्मा । पु० कामदेवे ॥ मनसोजन्मयस्यस ॥

मनोजव । पु० हरौ ॥ मनसोवेगइवजवोऽस्यसर्वगतत्वात् ॥ हनुमति मनसोवेगे ॥ त्रि० पितृसन्निभे । पितृतुल्ये । अतिशयवेगवति ॥ जवति । जु सौत्र । अच् । मनोजः वेगवद्यस्मिन् ॥

मनोजवस । पु० पितृसन्निभे ॥ मनोजवतेऽस्मिन् । औणादिकोऽस ॥

मनोजवृद्धि । पु० कामवृद्धिक्षुपे ॥

मनोज्ञम् । न० सरलकाष्ठे ॥ त्रि० शोभने । मनोहरे । सुन्दरे । रुचिरे ॥ मनसाजानाति । इगुपधेति क । निवृत्तप्रेषणोत्रजानाति ॥

मनोज्ञा । स्त्री० मनःशिलायाम् ॥ राजपुत्र्याम् ॥ वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥ जात्याम् ॥ मदिरायाम् ॥ स्थूलजीरके ॥

मनोनाश । पु० मनसोलये ॥ मनसोनाशोनामवृत्तिरूपपरिणामपरित्यज्यसर्ववृत्तिविरोधिनानिरोधाकारेणपरिणाम ॥ सहस्राङ्कुरशाखात्मफलपल्लवशालिन । अस्यसंसारवृक्षस्यमनोमूलमितिस्थितम् ॥ संकल्पमेवतन्मन्ये सकल्पोपशमेनतत् । शोषयामियथाशोषमेतिससारपादप ॥प्रबुद्धोस्मिप्रबुद्धोस्मिदुष्टश्चौरोमयात्मन । मनोनामनिहन्म्येनमनसाहचिरहत ॥इतिजनक ॥वशिष्ठोप्याह । अस्यसंसारवृक्षस्यसर्वोपद्रवदायिन । उपायएकएवास्तिमनस स्वस्यनिग्रह ॥ मनसोभ्युदयोनाशोमनोनाशोमहोदय । ज्ञोमनोनाशमभ्येतिमनोज्ञस्यहिशृङ्खला ॥ तावन्निशीववेतालावल्गन्तिहृदिवासना । एकतत्त्वदृढाभ्यासायावन्नविजितमन ॥ प्रक्षीणचित्तदर्पस्यनिगृहीतेन्द्रियद्विष । पद्मि

न्यश्चवहेमन्ते क्षीयन्ते भोगवासना । ॥ हस्तं हस्तेन सम्पीड्यदन्तैर्दन्तान् विचूर्ण्य च । अङ्गान्यङ्गैः समाक्रम्य जयेदादौ स्वकमनः ॥ एतावति भूमितले सुभगास्ते साधुचेतसः पुरुषाः । पुरुषकथासु च गण्यानजिता येचेतसास्वेन ॥ हृदयविलेशयकुण्डलमण्डलवलयकलनाविषो मनोभुजगः । यस्योपशान्तिमागतमुदिततमव्ययवन्दे ॥ इति ॥ द्वौक्रमौ चित्तनाशस्य योगोज्ञानञ्च राघव । योगस्तद्वृत्तिरोधो हि ज्ञानसम्यगवेक्षणम् ॥ असाध्यः कस्यचिद्योगः कस्यचिज्ज्ञाननिश्चयः । प्रकारौ द्वौ ततो देवो जगाद परमेश्वरः ॥ इति च ॥ मनोनाशाभ्यासस्तु॰ अत्यन्ताभावसम्पत्तौ ज्ञातुर्ज्ञेयस्य वस्तुनः । युक्त्या शास्त्रैर्यतन्ते ये तेप्यत्राभ्यासिनः स्थिताः ॥ ज्ञातृज्ञेययोर्मिथ्यात्वधीरभावसम्पत्ति॰ स्वस्वरूपेणाप्यप्रतीतिरत्यन्ताभावसम्पत्ति । युक्तिर्योग । सोयं मनोनाशाभ्यास ॥

मनोन्मनी । स्त्री॰ योगिनोऽवस्थाविशेषे ॥ यथाश्चर्योगतारावल्यां श्रीशङ्कराचार्यैः । नेत्रयुग्मं निमेषशून्ये वायुर्यत्र वर्जितरेचपूरः मनश्च सङ्कल्पविकल्पशून्यं मनोन्मनीसामयि सन्निधत्ताम् ॥ चित्तेन्द्रियाणां चिरं निग्रहेणश्वासप्रवाहे शमिते समस्ते । निवातदीपायुतनिश्चलाङ्गा- मनोन्मनीसामयिसन्निधत्तामिति ॥

मनोभव । पु॰ कामदेवे ॥ मनसिभवोऽस्य ।

मनोभू । पु॰ कन्दर्पे । मनसा॰ मनस मनसिवाभवति। भुव क्विप् ॥

मनोमय । पु॰ पञ्चकोषान्तर्गततृतीयकोषे । इच्छाशक्तिमति॰ करणरूपे मनस्तुकर्मेन्द्रियैः सहितमनोमयकोषोभवतीति ॥ अहन्ताममतादेहेगृहादौ च करोति य । कामाद्यवस्थयाभ्रान्तोनासावात्मामनोमय ॥ आत्मनि ॥ मनोवृत्तिभिर्विभाव्यमानत्वात् ॥ त्रि॰ मन प्राये ॥

मनोयोनि । पु॰ कामदेवे ॥ मनोयोनिरस्य ॥

मनोरथ । पु॰ इच्छायाम् । स्पृहायाम् ॥ मनएवरथोऽत्र । मनसोरथइववा ॥ मनोरथानांनसमाप्तिरस्ति वर्षायुतेनाप्यथवाब्दलक्षै । पूर्णेषु पूर्णेषुपुनर्नवानामुत्पत्तय सन्तिमनोरथानाम् त्रि॰ मनस्तुष्टिकरे। चित्तपरिकल्पिते॰ चित्तपरिच्छेद्येमनस्यन्तर्वर्तमाने ॥

मनोरम । त्रि॰ सुन्दरे। रुचिरे। चारुणि । सुषमे । साधौ । शोभने ॥ मनोरमयति । रम॰ । णयन्त । कर्मण्यण् ॥ दक्षिणपश्चिमदारुणहे ॥

मनोरमा । स्त्री० मनोज्ञायाम् । कामायाम् । मञ्जुलायाम् । मनोहरायाम् । सुदर्याम् ॥ बुद्धशक्तिविशेषे । तारायाम् । लोकेश्वरात्मजायाम् ॥ पङ्क्तिश्छन्द १० प्रभेदे । यथानरजगैर्भवेन्मनोरमा । यथा । तरणिजातटे विहारिणी० व्रजविलासिनीविलासतः । मुररिपुस्तु पुनातु व० सुकृतशालिनाममनोरमा ॥

मनोवती । स्त्री० ब्रह्मणः पुर्याम् ॥ यथा । चतुर्दशसहस्राणियोजनानां स्वयम्भुवः । मध्ये मनोवतीनामपुरीलोकेश्वरवन्दिता ॥ याचकाराद्भुतानुच्चैर्विंशन्मार्गान्महः श्रिया । सावित्र्या . सार्द्धमानिवस्वर्गकामार्तिवर्तिनी ॥ तत्रामुपासतेदेवामुनयश्चमहौजसः । महायोगेश्वरसिद्धायमाद्यैभूतवैधसम् ॥ मध्ये० इन्द्राद्यष्टदिक्पालानामरावत्याद्यष्टपुरीणामध्यवृत्तयर्थं ॥ वृतिमृगेन्द्रसहिता ॥

मनोवित् । पु० लोकायतभेदे । सच्चिभानुत्वामनएवात्मेतिनिश्चिनोति । म

मनोहर । पु० कुन्दवृक्षे ॥ न० सुवर्णे ॥ त्रि० मनोज्ञे ॥ मनोहरति हरतेरनुद्यमने० इत्यच् ॥

मनोहरा । स्त्री० जातीवृक्षे ॥ स्वर्णयूथ्याम् ॥ मनोज्ञायाम् ॥ टाप् ॥

मनोहर्त्ता । त्रि० मनोहरणकर्त्तरि ॥

मनोहारि । न० सुन्दरवाक्ये ॥ त्रि० मनोहरे ॥ प्रिये ॥

मनोह्ला । स्त्री० मनःशिलायाम् ॥ मनः शब्दे ह्लयते । ह्लेञ्शब्दे । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

मन्तव्य । त्रि० ज्ञेये ॥ मननीये । भाव्ये । विभावनीये ॥ मन्तव्यश्चोपपत्तिभि ॥

मन्तु । पु० अपराधे ॥ मनुष्ये ॥ प्रजापतौ ॥ न० मन्त्रणायाम् ॥ मन्यते । मनज्ञाने । कमिमनिजनीत्यादिना० तु ॥

मन्ता । पु० मन्त्रिणि ॥ मन्यते, मन । बहुलमन्यत्रापीति० तृच् ॥

मन्त्र । पु० वेदविशेषे ब्राह्मणभिन्ने वेदभागे । याज्यापुरोनुवाक्यादौ । देवेभ्योयेनोद्दिश्यहविर्दीयतेतत्र ॥ स्वरतोवर्णतोवाहीनस्तुमन्त्रस्यानिष्टफलजनकत्वमुक्तं शिक्षायामहाभाष्ये च । मन्त्रोहीनः स्वरतोवर्णतोवा मिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह । सवाग्वज्रोयजमानंहिनस्तियथेन्द्रशत्रुःस्वरतोपराधादितिशिक्षा । दुष्ट .

शब्दः स्वरतइति भाष्यपाठः । दुष्टान् शब्दान् माप्रयुक्ष्महीत्यध्येयं व्याकरणमिति ॥ अत्र कैयटः । स्वरेणस्वरतः । आद्यादित्वात्तसिः । मिथ्याप्रयुक्तइति । यदर्थप्रतिपादनाय प्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरं स्वरवर्णदोषात् प्रतिपादयन्नाभिमतमर्थमाहेत्यर्थः । वागेववज्रोहिंसकत्वात् यथेन्द्रशत्रुः शब्दः स्वरदोषात् यजमानं हिंसितवानित्यर्थः । इन्द्रस्याभिचारोत्वष्ट्रारब्धः । तत्रेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वेतिमन्त्रऊहितः । तत्रेन्द्रस्य शमयिता शातयिता वा भवेति क्रियाशब्दोऽत्रशत्रुशब्दः आश्रितो न तु रूढिशब्दः । तदाश्रयणं हि बहुव्रीहितत्पुरुषयोरर्थभेदः । तत्रेन्द्रादिमित्त्वे सिद्धे सति इन्द्रस्य शत्रुर्भवेत्यर्थे प्रतिपाद्ये अन्तोदात्तः प्रयोक्तव्य आद्युदात्तस्त्वृत्विजा प्रयुक्तइत्यर्थान्तराभिधानादिन्द्र एव वृत्रस्य शातयिता सम्पन्नः । इन्द्रशत्रुस्त्वस्य विधेयत्वात् सम्बोधनविभक्तेरनुवाद्यविषयत्वादिहाभावः । यथा राजा भव युध्यस्वेति । ऊह्यमानस्य चामन्त्रत्वात् यज्ञकर्मणीति जपादिपर्युदासे मन्त्राणामेकश्रुतिर्विधीयमाना नेह भवतीति ॥ * ॥ मन्त्रान्तं कर्म सन्निपातइतिन्यायः ॥ प्रयोगसमवेतार्थस्मारके वेदभागे ॥ मन्त्राणां तादृशार्थस्मारकत्वेनैवार्थवत्त्वम् । न तु तदुच्चारणमदृष्टार्थं सम्भवति । दृष्टफलकत्वे अदृष्टकल्पनाया अन्याय्यत्वात् । न चादृष्टार्थस्मरणस्य प्रकारान्तरेणापि सम्भवात् मन्त्राम्नानं व्यर्थमिति वाच्यम् । मन्त्रैरेव स्मर्त्तव्यमिति नियमविध्याश्रयणात् ॥ देवादीनां साधने । मायाबीजादौ ॥ गुह्यवादे । रहसि कर्त्तव्यावधारणे । मन्त्रणायाम् ॥ तस्य च पञ्चाङ्गानि भवन्ति । तानि च । कर्म्मणामारम्भोपायः पुरुषद्रव्यसम्पत् देशकालविभागः विनिपातप्रकारः कार्य्यसिद्धिरिति ॥ मन्त्रमूलं यतो राज्यमतो मन्त्रं सुरक्षितं । कुर्य्याद्यथा तन्न विदुः कर्म्मणामाफलोदयम् ॥ गिरिपृष्ठं समारुह्य प्रासादं वा रहोगतः । अरण्ये निःशलाके वा मन्त्रयेदविभावितः ॥ षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुष्कर्णः स धार्य्यते । द्विकर्णस्य तु मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न बुध्यते ॥ मन्त्रि + मन्त्रणं वा । मन्त्रि गुप्तभाषणे । घञ् ॥ पञ्चमराशौ ।

मन्त्रकृत् । पुं० मन्त्रिणि । मन्त्रव्याकारके ॥ मन्त्रान् कृतवान् । सुकर्म्मपापमन्त्रपुण्येषु कृञइति क्विप् ॥ मन्त्रद्रष्टरि ॥ दौत्यकृति ॥ मन्त्राणां द्रष्टरि । प्रयोक्तरि

च ॥

मन्त्रगण्डक । पु॰ विद्यायाम् ॥

मन्त्रगूढ । पु॰ चरे॥ मन्त्रोगूढोयस्मिन् ।

मन्त्रगृहम् । न॰ मन्त्रणागारे ।

मन्त्रजा । स्त्री॰ मन्त्रशक्तौ ॥

मन्त्रजिह्व । पु॰ वह्नौ ॥

मन्त्रज्ञ । पु॰ चरे ॥ त्रि॰ । मन्त्रविदि ॥

मन्त्रज्वाल । पु॰ अग्नौ ॥

मन्त्रणम् । न॰ मन्त्रे ॥ मवि॰ । भावेल्युट् ॥ मन्त्रणायाम् ॥

मन्त्रणा । स्त्री॰ मन्त्रे ॥ रहसिकर्त्तव्यावधारणे ॥ तत्त्ववर्णनीयानि यथा । मन्त्रे पञ्चाङ्गताशक्तिषाड्गुण्योपायसिद्धय । उदयाश्चिन्तनीयास्स्थैर्यौद्यत्याद्यसूक्ष्मय ॥

मन्त्रणागारम् । न॰ मन्त्रगृहे ॥

मन्त्रद । त्रि॰ मन्त्रदातरि ॥

मन्त्रदाता । त्रि॰ मन्त्रप्रदानकर्त्तरि । श्रीगुरौ ॥ अदीक्षितस्यमूर्खस्यनिष्कृतिर्नास्तिनिश्चितम् । सर्वकर्मस्वनर्हस्सनरकेतस्यसंस्थिति ॥ जन्मदातान्नदाताचामातान्येगुरवस्तथा । पारेकर्त्तुन शक्यन्तेचौरेससारसागरे॥ विद्यामन्त्रज्ञानदातानिपुणपारकर्मणि । नशक्त शिष्यमुद्धर्तुमीश्वर सर्वेश्वरो ऽपर ॥

मन्त्रदीधिति । पु॰ अग्नौ ॥

मन्त्रनिर्णय । पु॰ मन्त्रनिश्चये ॥ यथा । मन्त्रमूलयतोराज्यंततो मन्त्रसुरक्षितम् । कुर्याद्यथात-न्नविदु कर्मणामाफलोदयात् ॥ अर्थानर्थौ हियचोभौस शयस्थपरीक्ष्यते । समचद्वतिविज्ञेय प्रेक्षासखलुविभ्रमा ॥ एकमेवविषस्त्रिशस्त्रेणैकश्चवध्यते । सराष्ट्रसम्पद इन्तिराजानंमन्त्रविप्लव ॥ कारिष्यन्नप्रभाषेतकृतान्येवतुदर्शयेत् । धर्मार्थकामकार्याणि तथामन्त्रोनभिद्यते ॥ गिरिपृष्ठमुपारुह्यप्रासादवारहोगत ॥ अपथेनि शलाकेवातन्त्रमन्त्रोविधीयते ॥ तत्रसामप्रयोक्तव्यं कार्येषुगुणवत्स्वपि । दानलुब्धेषुभेदस्सशङ्कितेष्वपिनिश्चय ॥ जडमूकान्धवधिरास्तिर्यग्योनीन्वयोधिकान् । स्त्रीम्लेच्छव्याधितव्यङ्गान्मन्त्रकालेनिषेधयेत् ॥ इतिसम्यक्कृत प्रोक्ताराजनीतिरियमया । यत्त्रिवर्गाविरुद्धस्याद्राजनीतिस्तदुच्यते ॥ इति युक्तिकल्पतरौनीतियुक्ति ॥

मन्त्रपूत । त्रि॰ मन्त्रेणपवित्रीकृते ॥

मन्त्रपूतात्मा । पु॰ गरुडे ॥ त्रि॰ मन्त्रेणपवित्रात्मनि ॥

मन्त्रवित् । पु॰ चरे ॥ मन्त्र

मवी	मथ

वेत्ति । विद० । क्विप् ॥
वि० मवज्ञातरि ॥
मववेश्म । न० मवगृहे । यिन्तो दवसिते ॥
मवशक्ति । स्त्री० राज्ञाशक्ति विशेषे । ज्ञानबले ॥ सन्ध्या दिषड्गुणयथावत्स्थापन ज्ञानबलम वशक्ति । पञ्चाङ्गमवोमवश क्तिरित्यन्ये ॥
मवस्पृक् । वि० मवकरणकस्य र्शकर्त्तरि ॥
मवित । वि० मवेणसस्कृते । अभिमवित ॥
मन्त्री । त्रि० उपदेष्टरि । साधके ॥ पु० मन्त्रजातकर्त्तव्यनिश्चयकर्त्त- रि । धीसचिवे । अमात्ये ॥ कार्य सहाया सचिवाबुद्धिसहायाश्चम न्त्रिण प्रोक्तादूतिभेद । तल्ल क्षणयथा । मन्त्रीभक्त शुचि शू रोऽनुरक्तोबुद्धिमान्चमी । आन्वी क्षिक्यादिकुशल परिच्छेदीसुदेश ज ॥ विद्यादिगुणसम्पन्ना विप्रा कार्याश्चमन्त्रिण । यथोक्त कालिकापु राणे । मन्त्रिणस्तुनृप कुर्याद्विप्रान् विद्याविशारदान् । विशुद्धाश्चकुलीना स्वधर्मार्थकुशलानृजून् ॥ मन्त्रयेत्तै समकालेनात्यर्थबहुभिश्चरेत् एकैकै नैवकर्त्तव्य मन्त्रस्तुविनिश्चयम् ॥ व्य स्तै श्चैवसमस्तैश्चवान्यस्यव्यपदेशत

। स्वयबुद्ध मन्त्रग्रहस्थूलआरुह्यम न्त्रयेत् ॥ अरण्येनि शलाकेवान- यामिन्याकदाचन । शिशून्शाखामृ गान्पण्डान्शुकान्वैसारिकास्तथा ॥ वर्जयेत्मन्त्रगेहेषुमनुष्यान्हता स्तथा । दूषणमन्त्रभेदेषुनृपाणाञ्च जायते ॥ नतत्सम्यक्समाधातुद चैर्नृपशतैरपीति ॥ अपिचमत्स्यपुरा णे । बहुभिर्मन्त्रयेत्कामराजामन्त्र- पृथक्पृथक् । मन्त्रिणामपिनोकुर्यात् मन्त्रीमन्त्रप्रकाशनम् ॥ नक्वचित्कस्य विश्वासोभवतीहसदानृणाम । नि श्चयस्सदाम न्त्रेकार्यएकेनसूरिणा । भवेद्दानिश्चयावाप्ति परबुद्ध्युपजीवनात् । एकस्यैवमहीभर्त्तुर्भूय कार्योविनिश्चय ॥ इति ॥ म न्त्रोगुप्तभाषणमस्यास्ति । अतइनि ॥ यद्वा । अवश्यम न्त्रयते । मन्त्रिगु- प्तभाषणे । आवश्यकेणिनि ॥ य ज्ञादिणिन्यन्तोवा ॥
मन्थ । पु० मन्थानदण्डे ॥ दिवाक रे ॥ सक्तवे । द्रवद्रव्यसंयुक्तेषुसक्तु षु । यथा । सक्तुभि सर्पिषाभ्यक्तै शीतवारिपरिप्लुतै । नात्यच्छोनाति सान्द्रश्चमन्थइत्यभिधीयते ॥ प्रेय- विशेषेयथा । जलेचतुष्पलेशीतेक्षुण्ण द्रव्य पलक्षिपेत । मृत्पात्रे मन्थयेत् सम्यक्तस्माच्चद्विपलपिवेत् ॥ क्षुण्ण चूर्णीकृतमन्थयेत० मृद्नीयात् ॥

नेत्ररोगे। नेत्रमले ॥ मारणे ॥ म थ्यतेऽनेन। मथिर्हिंसासक्लेशनयो। हलश्चेतिघञ् ॥ मन्थने ॥

मन्थजम् । न० नवनीते ॥

मन्थदण्ड । पु० मन्थाने । मन्थानदण्डे । रई० हू० भा० ॥

मन्थनम् । न० विलोडने ॥ कुन्थने ॥ पु० मन्थानदण्डे ॥

मन्थनघटी । स्त्री० दधिमन्थनपात्रे ॥

मन्थनी । स्त्री० गर्गर्याम् । मन्थनपात्रे ॥ मथ्यतेऽस्याम् । मन्थविलोडने। करणेतिल्युट् ॥

मन्थर । पु० कोषे ॥ फले ॥ बाधे ॥ मन्थाने ॥ सूचके मन्दगामिनि । योर्वार ॥ कोपे ॥ केशे ॥ न० कुसुम्भाम् ॥ त्रि० मन्दे ॥ पृथौ ॥ वक्रे ॥ मन्दगामिनि । जडे ॥ सूचके ॥ नीचे ॥ मन्थतिपादौ । मथि० । बाहुलकादरन् ॥

मन्थरा । स्त्री० कैकेय्यादास्याम् ॥

मन्थरु । पु० कुठेरी । चामरवाते ॥

मन्थशैल । पु० मन्दराचले ॥

मन्था । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मन्थान । पु० मन्थदण्डे । वैशाखे रई० हू० भा० ॥ आरग्वधे ॥ न० गायत्रीच्छन्द ६ प्रभेदे ॥ यथा । कर्णध्वजानन्दमाधायनित्यस्य । बर्णैरसैर्यत्तुमन्थानमेतत्तु ॥ यथा । शीतांशुवक्त्रायपाथोजनेत्राय । वन्दस्वनन्दस्यभव्यायपुत्राय ॥ मन्थति । मथि० । बाहुलकादानच् ॥

मन्थानक । पु० तृणभेदे । रहिते । दृढमूले । तृणाङ्घ्रिपे ॥

मन्थिनी । स्त्री० दधिमन्थनपात्रे । गर्गर्याम् । कलश्याम् । मथानी० हू० भा० ॥

मन्द । पु० शनैश्चरे ॥ हस्तिजात्यन्तरे ॥ शीर्षपादे । यमे ॥ प्रलये ॥ त्रि० अतीक्ष्णे । अलसे । शीतके ॥ मूर्खे ॥ स्वैरे ॥ अभाग्ये । भाग्यरहिते ॥ रोगिणि ॥ अल्पे ॥ मदरते ॥ खले ॥ अशुद्धचित्तत्वेनज्ञानाधिकारमप्राप्ते ॥ मन्दते । मदिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । पचाद्यच् ॥ न० ईषदर्थे ॥

मन्दग । त्रि० मृदुगामिनि । अशीघ्रगे ॥

मन्दगति । पु० शनौ ॥ त्रि० मन्दगामिनि ॥

मन्दगामी । त्रि० मन्दगमनशीले । मन्थरे ॥ मन्दं गच्छति० तच्छील: । गम्लृ० । सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये इति णिनि

मन्दजननी । स्त्री०सूर्यपत्न्याम् । शनिमातरि । छायायाम् । तपत्याम् ॥

मन्दट । पु० पारिभद्रवृक्षे ॥

मन्दता । स्त्री० आलस्ये । मन्दत्वे ॥

मन्दनम् । न० स्तोत्रे ॥ मन्दते । मदि । कृपृवृजिमन्दीत्यादिनाक्यु ॥

मन्दप्रज्ञ । त्रि० जडबुद्धौ ॥ मन्दाजडाप्रज्ञाधीर्यस्य ॥
मन्दभाग्य । त्रि० विघ्नाकुले ॥
मन्दभू । पुं० मन्दभूमौ ॥
मन्दर । पु० मन्थशैले ॥ मन्दारपादपे । स्वर्गे ॥ हारभेदे ॥ मेरोर्दक्षिणदिग्भागे तन्वर्णपञ्चाशत् सहस्रोच्छ्रायेविष्कम्भशैले ॥ तत्र योजनसहस्रोन्नतिमान्कदम्बपादपोस्ति । सुराङ्गनाक्रीडाप्रधानोहि मन्दर । न० वर्णवृत्तान्तरे ॥ छन्दसिभोयदि । मन्दरमश्नुते ॥ शङ्करशङ्कर । वैरिभयङ्कर ॥ त्रि० बहुले ॥ मन्दे ॥
मन्दिरहरिण । पु० जम्बुद्वीपोपद्वीपविशेषे ॥
मन्दसान । पु० अग्नौ ॥ जीवे ॥ निद्रायाम् ॥ मन्दते । मदि० । कश्चित्विमन्दिसहिभ्य कित्स्यसानच् ॥ वेदभाष्ययौगिकार्थएवपुरस्कृत ॥
मन्दा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ अजादित्वाट्टाप् ॥
मन्दाकम् । न० स्तवने ॥
मन्दाकिनी । स्त्री० वियद्गङ्गायाम् । स्वर्णदाम् । सुरदीर्घिकायाम् ॥ प्रधानधारायास्वर्गेसाचमन्दाकिनी स्मृता । योजनायुतविस्तीर्णाप्रस्थेनयोजनास्मृता ॥ चीरतुल्यजलाय

ष्वद्दत्युत्तुङ्गतरङ्गिणी । वैकुण्ठात् ब्रह्मलोकस्ततस्वर्गंसमागता ॥ सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ यथा । बुधेसैवसत्त्वेतुमन्दाकिनीसानृपाणान्सुखाय भवेत्तत्रमासे ॥ जगतीछन्द १२ प्रभेदे ॥ ननररघटितातुमन्दाकिनी । यथा । बलिदमनविधौबभौसङ्गता० पदजलरुहियस्यमन्दाकिनी सुरनिहितसिताम्बुजस्रङ्निभाहरतुजगदघ सपीताम्बर ॥ मन्दमकति० तच्छीला । चक्रकुटिलायागतौ । सुपीतिणिनि । ङीप् ॥
मन्दाक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिच्छन्द १७ प्रभेदे ॥ मन्दाक्रान्ताम्बुधिरसनगैर्मोभनौतौगयुग्मम । यथा । प्रेमालापे प्रियवितरणे प्रौणितालिङ्गनाद्यैर्मन्दाक्रान्तातदनुनियतवश्यतामेतिबाला । एवंशिक्षावचनसुधयाराधिकाया सखीनाप्रीत पायात् स्मितसुवदनोदेवकीनन्दनोन ॥
मन्दाक्षम् । न० लज्जायाम् ॥ मन्दमक्षवागाद्यत्र ॥
मन्दाग्नि । पु० अर्कनिष्कासनाद्याग्निविशेषे ॥ कफद्वारात्यजठरानले ॥ तस्यनिदानादियथा । मन्दस्तीक्ष्णोथविषम समश्चेतिचतुर्विध । कफपित्तानिलाधिक्यात्तत्साम्याज्जाठरोऽनल ॥ विषमोवातजान्रोगान्तीक्ष्ण पित्तसमुन्नतान् करो

त्यग्निस्तथाम दीविकारान्कफसम्भवान् ।। समासमाग्ने रक्षितामावा सम्यग्विपच्यते। अल्पापिनैवमदाग्ने विषमाग्ने स्तुदेहिन ॥ कदाचित्प च्यतेसम्यक् कदाचिन्नपच्यते ॥ इति ॥ तस्यौषधंयथा। चित्रकस्याष्टभागानिशूरणस्यचषोडश । शुण्ठ्याश्चत्वारिभागानिमरिचानाद्वय-तथा ॥ पिप्पलीपिप्पलीमूलविडङ्गानांचतुष्टयम् । अष्टौमूषलिभागाश्चत्रिफलायाश्चतुष्टयम् ॥ द्विगुणेनगुडेनैषांमोदकानिह्नकारयेत् । तद्भक्षणमजीर्णं हिपाण्डुरोगञ्चकामलाम् ॥ अतिशोणितमन्दाग्निश्लीहाद्यञ्चनिवारयेत् । वृ० ॥

मन्दायु । त्रि० अल्पायुषि ॥

मन्दार । पुं० सुरद्रुमविशेषे। पारिभद्रे। निम्बतरौ। वकायन० इ० भा० ॥ अर्कपर्णे। आक० इ० भा० ॥ मन्दते० मोदयति। मदिस्तुत्यादौ। अजिसदिमन्दिभ्यआरन्॥ मन्दाअरायस्य॥ यद्वा॥ मन्दाआराधारा अस्यसरलत्वात ॥ मन्दस्मृच्छतिवा ऋगतौ ॥ कर्म्मण्यण् । मन्दानियर्त्ति। अण्। मन्दैरर्यतेवा। घञ्॥ तीर्थविशेषे ॥

मन्दारु । पु० पारिजाते। मन्दते। मदि० । वाहुलकादारु ॥

मन्दिकुक्कुर । पु० मत्स्यविशेषे ॥

मन्दिर । पुं० मकरावासे। समुद्रे॥ जानुपश्चाद्भागे ॥ न० नगरे॥ अगारे। निशान्ते। वस्त्ये। सद्मनि ॥ देवतागृहे ॥ मन्दते० मन्द्यते० सुप्यतेऽत्रवा। मदि० । इषिमदिमुदीतिकिरच् ॥

मन्दिरपशु । पु० बिडाले ॥

मन्दिरा । स्त्री० मन्दिरे ॥ अजादित्वाट्टाप् ॥

मन्दुरा । स्त्री० वाजिशालायाम् ॥ शयनीयार्थवस्तुनि । मादरी० इ० भा० ॥ मन्दन्तेऽत्र। मदिस्तुत्यादौ। मन्दिवासीत्युरच् ॥

मन्देह । पु० राक्षसविशेषाणामसङ्ख्यायाम् ॥ यथा। सन्ध्याकालेतुसम्प्राप्तेरौद्रेपरमदारुणे। मन्देहाराक्षसाघोरा सूर्यमिच्छन्तिखादितुम् ॥ प्रजापतिकृत शापस्तेषांमैत्रेयरक्षसाम् ॥ अक्षयत्वंशरीराणां मरणञ्चदिनेदिने ॥ तत सूर्यस्यतैर्युद्ध भवत्यत्यन्तदारुणम्। ततोद्विजोत्तमास्तोय प्रक्षिपन्तिमहामुने ॥ ओङ्कारब्रह्मस युक्त गायत्र्याभिमन्त्रितम्। तेनदह्यन्तितेपापावज्रीभूतेनवारिणा इत्यादिविष्णुपुराणे द्रष्टव्यम् ॥

मन्दोदरी । स्त्री० रावणस्यपत्न्याम् । मयासुरस्य पुत्र्याम् ॥

मन्दोदरीश । पु० रावणे ॥ मन्दो

दर्या ' ईश ' ॥
मन्दोदरीसुत । पु० इन्द्रजिति ॥
मन्दोष्णम् । न० ईषदुष्णे । म दश्च तदुष्णञ्च ॥ त्रि० तद्वति ॥
मन्द्र । पुं० गम्भीरध्वनौ ॥ मेघादिशब्दे ॥ मन्दते । मदि० । स्फायितञ्चीतिरक् । वाद्यविशेषे । मद इके ॥ त्रि०गम्भीरध्वनिवति ॥
मन्मथ । पु० कामदेवे । कुसुमायुधे ॥ कपित्थे ॥ मननमत्०चेतना । मन० । सम्पदादित्वात्क्विप् । गमादीनामितिनलोप । इन्वस्येतितुक् । मथतीतिमथ । मथि० । अच । मतोज्ञानस्यमथ मन्मथ ॥ मनोमथ्नातिवा । पृषोदरादि । मिथुनलग्ने ॥ वत्सरविशेषे । २९॥ सरोग चतथादेविदाहज्वरसमन्वितम् । अभिभूत जगत्सर्वंमन्मथेसुरपूजिते ॥
मन्मथानन्द । पु० महाराजचूते ॥
मन्मथालय । पु० आम्रे ॥
मन्मन । पु० गद्गदध्वनौ ॥ न०दम्पत्यो शनैर्भाषणे । सुरतेकामसूत्रेषुयन्नदेशीयभाषया । दम्पत्योर्जल्पित मन्दमन्मनतद्विदुर्बुधा ॥
मन्मनस्क । त्रि० मन्मनसि ॥ मय्येवमन सङ्कल्पात्मक यस्य ॥
मन्मय । त्रि० मदेकचित्ते ॥ मापरमात्मान तत्पदार्थत्व पदार्थाभेदे-

नसाक्षात्करणशीले ॥
मन्या । स्त्री० ग्रीवाया पश्चाद्भागे० स्थितायांशिरायाम् ॥ गलपार्श्वशिरायाम् ॥ मन्यतेऽनया । सञ्ज्ञाया समजेतिक्यप् ॥
मन्याका । स्त्री० मन्यायाम् ॥
मन्यु । पु० क्रुधि ॥ दैन्ये ॥ शोके ॥ यज्ञे ॥ मन्यते । मनज्ञाने । यजिमनिशुन्धिदसिजनिभ्योयुच् ॥ मृगय्यादिर्वा ॥
मन्ये । अ० वितर्के ॥
मन्वन्तरम् । न० दिव्यानायुगानामेकसप्ततौ । किञ्चिदधिकैकसप्ततियुगात्मकेमनो कालविशेषे । एवचतुर्युगाख्यानासाधिकाह्येकसप्तति । कृतत्रेतादियुक्तानामनोरन्तरमुच्यते ॥ मनव स्वायम्भुवादयस्तेषामन्तरमवकाश स्थितिरितियावत् ॥ एकसप्ततिरित्यमरोक्ति । अत्रयद्यपिगणनया०षड्युगेनाधिकासङ्ख्यासम्पद्यते० । यत ० दैविकानायुगानान्तुसहस्रब्राह्मणोदिनम् । मन्वन्तर तथैवैक तस्यभागाश्चतुर्दश॥ तत किञ्चिदधिकादिव्ययुगानामेकसप्ततिरिति०नामविधानेसर्वेनारायणेनोक्तत्वात् । तथापि०अल्पत्वादिह तत्रानोक्तमितिबोध्यम् । मन्वन्तरसङ्ख्यातवर्षाणियथा । त्रि श-

क्तोव्यस्तुवर्णानामानुषे यद्विजोत्त-
मा । सप्तर्षिस्तथान्यानिनियुता
न्यधिकानितु ॥ विंशतिस्तुसहस्रा-
णिकालोय साधिकाविना । मन्व
न्तरस्यसङ्ख्येषालिङ्गेऽस्मिन्क-
थिताद्विजा ॥ यथाङ्का ॥
३०६७२०००० । एवं चतुर्दशमन्व
रैर्ब्रह्मदिनं भवति ॥ ब्रह्मणोदिन
मध्ये चतुर्दशमन्वन्तराणिभवन्ति-
। एकोमनुर्यावदधिकारीभवतिस
कालोमन्वन्तरसञ्ज्ञकोभवति । तत्र
मनूनानामानि यथा । स्वायम्भुवो
मनु पूर्वस्तत स्वारोचिषोमनु
। उत्तमस्तामसश्चैवरैवतश्चाक्षुषस्त
था ॥ षडेते मनवोऽतीताश्च
वैवस्वतोमनु । सावर्णा पञ्चरौ
च्यश्चभौत्यश्चागामिनस्त्वमी ॥ पुरा
णलक्षणं ॥ मन्वन्तरं मनुर्देवामनु
पुत्रा सुरेश्वर । ऋषयोंऽशाव
तारश्चहरे षड्विधमुच्यते ॥

मन्वादि । स्त्री० मासविशेषयुतिथि
विशेषे ॥ अश्वयुक्शुक्लनवमी०
कार्त्तिकेद्वादशीसिता । तृतीया
चैत्रमासस्य० तथाभाद्रपदस्यच ॥
श्रावणस्याष्टमीकृष्णा पौषस्यैकाद
शीतथा । आषाढस्यापिदशमी मा
घमासस्यसप्तमी ॥ कार्त्तिकीफा
ल्गुनीचैत्री ज्येष्ठोपञ्चदशीसिता ।
माघमासेकुहूश्चैवकार्त्तिकीचतथै
वच ॥ एतामन्वादयः प्रोक्तादत्त
स्याक्षयकारिका ॥

मपष्ट । पु०)
मपष्टक । पु०) वनमुद्गे ॥
मपुष्टक । पु०)

मम । अ० षष्ठ्यन्तकप्रतिरूपकमव्यय
म् । ममेत्यभिमाने ॥

ममता । स्त्री० मदीयत्वाभिमाने ॥
भावेतल् ॥ ममत्वे ॥

ममतायुक्त । त्रि० कृपणे ॥

ममत्वम् । न० ममतायाम् ॥ भावे
त्व ॥

ममापताल । पु० विषये ॥ मव्य
ति । मव्यबन्धने । मव्यतेर्यलोपो
मश्चापतुट्चालञ्चेतिमव्यतेरालप्र
त्ययस्तस्यापतुट्० आगमोधातोर्यलो
पोमकारश्चान्त्यस्य ॥

मय । पु० दैत्यानांशिल्पिनि । मा
याविनांशिल्पिनाञ्चाचार्ये ॥ वेसरे
। अश्वतरे ॥ उष्ट्रे । करभे ॥
मीनाति० मयतेवा । मीङ्हिंसा
याम्० मयगतौवा । पचाद्यच् ॥

मयट । पु० तृणहर्म्ये । तृणयुक्त
हर्म्ये ॥

मया स्त्री० चिकित्सायाम् ॥

मयु । पु० किन्नरे ॥ मृगे ॥ मिनो
ति । डुमिञ्प्रक्षेपणे । भृमृशीतॄ
चरित्सरितनिधनिमिमस्जिभ्यउ
इत्यु । मीनातीत्यात्वन्तुबाहुल
कात् ॥

मयुराज । पुं० कुवेरे ॥ मयूनाराजा टच् ॥

मयुष्टक । पुं० वनमुद्गे । मकुष्टके । मौठ०इ०भा० ॥ तिष्ठति । ष्ठा० । कुन् । मयुष्वासौष्टकश्च । पूर्वपदादितिषत्वम् ॥

मयूख । पु० किरणे । मौख०इ०-भा० ॥ ज्वालायाम् ॥ शोभायाम् ॥ दीप्तौ ॥ मिमीते । माङ् माने । माङ् ऊखोमयर्च स्यू खप्रत्ययोमया देशश्च ॥

मयूर पु । वर्हिणे । नीलकण्ठे । शिखावले । केकिनि । मोर०इ०-भा० ॥ अस्यमांसगुणा । यथा । मयूर श्रोचनेत्राग्निमेधावर्णस्वरायुषाम् । हितोवल्योगुरुस्रोष्णोवातघ्न. शुक्रमांसदः ॥ हेमन्तकालेशिशिरे-वसन्तेसेव्य हिमायूरसुशन्तिमासम् । उष्णेहिवर्हिविषभोजनेश्ववर्षाशर-द्ग्रीष्मसुखं व्यपथ्य ॥ एतन्मांसमेरण्डतैलभृष्टं विषतुल्यम् ॥ वर्हिचूडाख्यौषधौ । खराश्वायाम् । का-रव्याम् ॥ अपामार्गे ॥ मिनातिरोगम् । मीञ् हिंसायाम् । मिनाते-रूरन् ॥ यद्वा । मयते । मयगतौ । खजादित्वादूर ॥ मह्यांरौतिवा । अन्येभ्योपीतिड । पृषोदरादि ॥

मयूरक । पुं० अपामार्गे ॥ मयूरे ॥ मयूरशिखायाम् ॥ न०तुत्थाञ्जने ॥

मयूरप्रतिकृति ॥ कन् ॥ मयूर कायतिवासादृश्येन । कै० । आ-तश्चेतिक ॥

मयूरग्रीवकम् । न० तुत्थे ॥

मयूरग्रीवा । स्त्री० तुत्थे ॥

मयूरचटक । पुं० गृहकुक्कुटे ॥

मयूरचूडम् । न० स्थौणेयके ॥

मयूरचूडा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥

मयूरजङ्घ । पु० श्योनाके ॥

मयूरतुत्थम् । न० तुत्थे ॥

मयूरपदकम् । न० स्तनादौनखाघाते ॥

मयूरविद्ला । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

मयूरशिखा । स्त्री० वर्हिचूडायाम् । शिखिन्याम् । शिखावलाख्यक्षुपे ॥ मयूराद्याशिखाप्रोक्तासहस्राङ्घ्रिर्मरुच्छदा । नीलकण्ठशिखालघ्वीपित्तश्लेष्मातिसारजित् ॥

मयूरका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

मयूरी । स्त्री० मयूरस्त्रीजातौ । मोरणी०इतिभाषा ॥

मरक । पु० मार्याम् । मारके । मारी०इतिभाषाप्रसिद्धे मरणे ॥ तस्यकारणादिर्यथा । यावन्मार्तण्डसूनुर्गविधनुषिझषेमन्मथे वास्ति-नार्यांतावद्दुर्भिक्षपीडाभवतिचमरकसभयंयातिलोका । हाहाकारातथोर्वौमनुजभयकरीफेरवैश्च भौमे शून्यग्रामाभवेयुर्नरपतिर-हिताभूरिकङ्कालमाला । वक्रगतौ

त्तिरविजोधरणीसुतोवामूलर्क्षगत-
मघरेवतिमैत्रभेषु । छर्योपभङ्गप
तनानिवसे निकानासवं चलोकम
रथ जलधौतदेश ॥ (०*०)
मासार्ध्वौनिसमादायश्मशानाद्गृह
वायसा । श्वाशृगालोथवामध्ये
पुरस्यप्रविशन्तिचेत् ॥ विकिर
न्तिग्टहादौचश्मशानसामग्रीभवेत्
। चोरैयाहन्यतेलोक परचक्रस
मागम ॥ सङ्ग्रामश्चमहाघोरो
दुर्भिक्षमरकस्तथा । अद्भुतानि
प्रसूयन्ते तस्यदेशस्यविद्रव ॥ दे
वीमाहात्म्यपाठे नभैरवस्यस्तवेनच
। चत्रशान्तिर्भवेन्नूनतुलस्याविष्णु
पूजनात् ॥
मरकतम् । न० हरिद्वर्णमणिवि
शेषे । गारुत्मते । अश्मगर्भे-
। हरिन्मणौ । पन्ना० इ० सा
धारणलोकभाषाप्रसिद्धे ॥ अस्य
लक्षणयथा ॥ स्वच्छस्वच्छायस्नि
ग्धगात्रश्चमार्दवसमेतम् । अव्य
ङ्गं बहुरङ्ग शृङ्गारीमरकतशुभविभ्र
यात् ॥ कुलक्षण यथा । शर्करि
लकालिलरूक्षमलिनलघुहीनकान्ति
कल्माषम् । त्रासयुतंविकृताङ्ग
मरकतममरोपिनोपभुञ्जीत ॥ प
रीक्षादिकन्त्वन्यत्रद्रष्टव्यम् ॥ म
रकतरत्नत्वनेन । तु० । अ-
न्यत्रज्ञेयमिति ॥

मरकतपत्रिका । स्त्री०)
मरकतपत्री । स्त्री० पाच्याम् ॥
मरकतम । न० मरकतमणौ ॥
मरणम् । न० वत्सनाभविषे ॥ प
ञ्चतायाम् । कालधर्मे । दिष्टा
न्ते । निधने । मृत्यौ ॥ मर
णचेच्छयाकामदु खितोपिनवा
ञ्छति । रोगग्रस्तोपिदीनोपिन-
मुमूर्षतिकस्यनेतिभागवतम् ॥ अ-
पिच । मरणन्तृषिभि प्रोक्तं सह
रैमङ्गलास्पदम् । यत्तत्समान
बलयोर्योधयोर्युध्यतो क्षितेति ॥
अनुष्ठानासमर्थस्यवानप्रस्थस्यजीर्य
त । भृग्वग्निजलसम्पातैर्मरण
प्रविधीयते ॥ न्यायमतेन० वि
जातीयात्ममन संयोगध्वंसे ॥
उपात्तानांपूर्वासांनिकायविशिष्टा-
नादेहेन्द्रियमनोबुद्ध्यहङ्कारबुद्धिवेद
नानांपरित्यागे ॥ नत्वात्मनोपि
नाश तस्यकूटत्वात् ॥ मरण-
प्रायविच्छेदोनतुनाश सतोम
त । मृङ्प्राणत्यागइत्युक्त स्व
यनष्ट ' कथत्यजेत् ॥ मृङोल्युट्
॥ लग्नाष्टमभवने ॥
मरत । पु० मरणे ॥ म्रियते।
मृङ्प्राणत्यागे । भृमृदृशियजिप
र्विपच्यमितमिनमिहर्यिभ्योऽतच् ॥
मरन्द । पु०)
मरन्दक पु०) मकरन्दे ॥

मरहट्टा । पु॰ मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा । यादौकुरुषट्कलमथचतुष्कलम्‌ स्थानन्दमितोपि॰दृशवसुकादश भवतिवश्यमधिकशुभामवलोपि । वि श्रतिनवसङ्ख्यभणितसुमुख्यन म्दितगुणगणकोटिमरहट्टावृत्तकि लजयक्वत्‌तेक्षतरिपुविनतकरोटि ॥ यथा । अभिमतधनदातासिद्धि विधाताजगदन्तरगतशील॰दुरितद्रु मदाहीविश्वविगाहीकल्पचयक्वत खोल॰भुवनत्रयवदितहरशिरसिस्थि रवास॰दृहदुतवरुणापदेहिदुरापय मुक्ततिमिरविलास ॥

मराकालो । स्त्री॰ वृश्चिकाल्याम् ॥

मराल । पु॰ राजहंसे ॥ कारण्डवे ॥ कज्जले ॥ वारिवाहे ॥ तुरङ्गमे ॥ दाडिमोविपिने ॥ त्रि॰ खले ॥ त्रि॰ मसृणे ॥

मरालक । पु॰ कलहंसे ॥

मरिचम् । न॰ कोलके । कृष्णे । ऊषणे । धर्म्मपत्तने । कालोमि-रच॰ इतिभाषा॰ । मरिचकटुकं तीक्ष्णं दीपनंकफवातजित् । उष्णं पित्तकरंरूक्षंश्वासशूलक्रमीन्हरेत्॥ तदार्द्रं मधुरपाकिनात्युष्णं कटुकगु रु । किञ्चित्तीक्ष्णगुणं श्लेष्मप्रसे-किस्यादपित्तलम् ॥ म्रियतेविषम नेन । मृङ्प्राणत्यागे । बाहुलका दिच ॥ कक्कोले ॥ पु॰ मरुवक वृक्षे ॥

मरिचपत्त्रक । पु॰ अजकर्णे । सा लतरो प्रभेदे ॥

मरिमा । पु॰ मृत्यौ ॥ म्रियते । मृङ्॰ । जनिमृङ्भ्यामिमनिच् ॥

मरिष्यमाण । त्रि॰ आसन्नमरणे ॥

मरीचम् । न॰ वेल्लजे । मरिचे । कृष्णे मरिच॰ इ॰ भा॰ ॥ म्रियतेविष मनेन । मृङ्॰ । बाहुलकादीच ॥

मरीचि । पु॰ ब्रह्मणोज्येष्ठमानस पुत्रे॰ मुनिविशेषे ॥ प्रजापतौ ॥ मरुतामध्येभगवद्विभूतौ ॥ पु॰ स्त्री॰ चन्द्रसूर्ययो किरणे । गभ स्तौ ॥ षट्त्रसरेणुपरिमाणे॰ इति वैद्या । म्रियतेतमोऽस्मिन् । मृ कणिभ्यामीचि ॥ त्रि॰ कृपणे ॥

मरीचिका । स्त्री॰ मृगतृष्णायाम् ॥ ग्रीष्मे मरुदेशसिकतादावर्क्ककरा प्र तिफलिता दूरस्थानाजलत्व ना-भाति॰ तद्यामरीचिकामृगतृष्णिकेति॰ टीकाकार ॥ मरीचिरिव । इवे-प्रतिक्कृताविति कन् ॥

मरीचिप । पु॰ तपोविशेषाख्ये-तिसञ्ज्ञे तापसान्तरे ॥ चन्द्रिकापा यिनि ॥

मरु । पु॰ गिरौ । पर्वते ॥ धन्व-नि । दुष्पीरके । निरुदकदेशे । मा रवाड॰ इ॰ भाषा ॥ गुर्जरात्पू र्वभागेतुद्वारिकातीषिह्वच्चियं । म

रुदेशीमध्यामिवष्टोत्पत्तिपरायण ॥ म्रियन्तेप्राणिनोत्र । मृङ्० । भूमध्येत्यु ॥ मरुवकवृक्षे ॥ सूर्यवंशीयभाविनृपविशेषे ॥
मरुक । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
मरुकान्तारम् । न० रामबाणेनशोषितेदेशविशेषे ॥ वाल्मीका० यु० यु० भा० ॥
मरुज । पुं० नखीनामगन्धद्रव्ये व्याघ्रनखाख्ये ॥ त्रि० मरुदेशजाते ॥
मरुजा । स्त्री० सृगेर्वारौ ॥
मरुटा । स्त्री०)
मरुण्डा । स्त्री०)उच्चललाटायामस्त्रियाम् ॥
मरुत् । पुं० समीरे । वायौ ॥ म्रियतेऽनेन० इष्टेन० विनावा । मृङ्० । मृग्रोरुति ॥ देवे । सुरे ॥ सप्तसप्तकेगणे ॥ मरुवके । न० ग्रन्थिपर्णे ॥ स्त्री० पृक्कायाम् ॥ मरुदग्निप्रदीपयस्तिक्तोष्णा पित्तलोलघु । वृश्चिकादिविषश्लेष्मवातकुष्ठकृमिप्रणुत् ॥
मरुत । पुं० वायौ ॥ अव्युत्पन्नोयम् । मरुत स्पर्शन प्राणइतिविक्रमादित्यादिकोषात् । कोयवातिसदाक्षिणात्यमरुतइतिकविराज ॥ घटापाटलिवृत्ते ॥
मरुत्कर । पुं० राजमाषे ॥
मरुत्त । त्रि० वायुविशिष्टे । मरुतसन्त्यत्र । तप्पर्वमरुद्भ्यामितितप् ॥ चन्द्रवंशीयनृपविशेषे ॥
मरुत्तक । पुं० मरुवके ॥
मरुत्पथ । पुं० आकाशे ॥
मरुत्पुत्र । पुं० हनुमति ॥ भीमसेने ॥ मरुत वायो पुत्र ॥
मरुत्प्लव । पुं० कण्ठीरवे । सिंहे ॥
मरुत्फलम् । न० घनोपले ॥
मरुत्वान् । पुं० इन्द्रे । शचीपतौ ॥ मरुतोदेवता अस्यास्य । मतुप् । भायइतिवत्वम् । तसौमत्वर्थइतिभत्वाज्जश्त्वाभाव ॥
मरुत्वतीयम् । न० मरुत्वत्यहविषि ॥ मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तोष्पतिगृहमेधाच्छचेति० छ० ॥
मरुत्वत्यम् । न० मरुत्वतीये० हविषि ॥ मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवीत्यत्रस्यचकारात्० यत् ॥
मरुत्सख । पुं० इन्द्रे ॥ अग्नौ ॥
मरुदान्दोल । पुं० धवित्रे ॥
मरुदिष्ट । पुं० गुग्गुलौ ॥
मरुद्गण । पुं० आवहप्रवाहादिवायुसमूहे ॥
मरुद्द्रुमम् । न० वाततूले । ग्रीष्मह्रासे । बुढियाकोसूत० इ० भा० ॥
मरुद्भवा । स्त्री० ताम्रमूलाक्षुपे । खिराइ इ० गौ० दे० भा० ॥

मरुद्रथ । पुं० अश्वे । देवरथे ॥

मरुद्द्रुम । पु० विट्खदिरे । अरिमेदे ॥

मरुद्वर्त्म । न० आकाशे ॥

मरुद्वाह । पु० धूमे ॥ वह्नौ ॥

मरुद्विप । पु० उष्ट्रे ॥

मरुन्माला, स्त्री० पृक्कायाम् ॥ मरुद्भिर्मल्यते । मलधारणे । घञ् ॥

मरुप्रिय । पु० उष्ट्रे ॥ मरुदेशविशेष प्रियोऽस्य ॥

मरुभू । स्त्री० दशेरकेमारवाड०-इ० प्र० ॥ निर्जलदेशे ॥

मरुभूरुह । पु० करीरवृक्षे ॥

मरुल । पु० कारण्डवपक्षिणि ॥

मरुला । स्त्री० केरलदेशप्रसिद्धाया नद्याम् ॥

मरुव । पु० मरुवके ॥

मरुवक । पु० समीरणे । प्रस्थपुष्पे । फणिज्झके मरुवा० इ० भा० प्र०पुष्पे ॥ पिण्डीतके । श्वसने । करहाटके । मदनद्रुमे । मयनफल इ० भाषा ॥ मरु वाति । वा० । श्वनुग्भिल्यिसञ्ज्ञयो ॥ व्याघ्रे ॥ राहौ ॥ खरपत्रे ।नागदौना० इ० गौ० दे० भा० प्र० क्षुपविशेषे ॥ त्रि० भयानके ॥

मरुसम्भवम् । न० चाणक्यमूलके ॥

मरुसम्भवा । स्त्री० महेन्द्रवारुण्याम् ॥ क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

मरुस्था । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

मरूक । पु० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥ मर्त्ये ॥ मारयति० म्रियतेवा । मृङ्० । मृकणिभ्यामूकोकणाविल्युक ॥

मरूद्भवा । स्त्री० कार्पास्याम् ॥ यवासे । क्षुद्रखदिरे ॥

मरोलि । पु० मकरे । असिद्दृष्टिके मगर० इ० भा० प्र० यादसि ॥

मरोलिक । पु० मकरे ॥

मर्क । पु० देहे । शरीरे ॥ वानरे ॥ वायौ ॥ मर्चति० मर्चयतिवा । मर्चि सौत्रोधातुरितिवृत्व । मर्चशब्दे० चौरादिकइति० सिद्धौ न्यात्सूचेर्कोयट । इणभीकापाघ ल्यतिमर्चिभ्य कन् । नचैवणिलोपस्यास्थानिवद्भावात्० कुत्वनस्यादितिवाच्यम्० पूर्वत्रासिद्धे तदभावात् ॥

मर्कक । पुं० गलेगण्डखगे । हाडगिल० इ० गौ० दे० भा० ॥

मर्कट । पु० वानरे ॥ लूतायाम् ॥ ऊर्णनाभे ॥ नीकरयान्तरे ॥ गलेगण्डे । हाडगिल० इ० भा० प्र० खगे ॥ मर्कति । मर्क सौत्रोधातु र्ग्रहणे । शकादिभ्योऽटन् ॥ स्थावर विषभेदे ॥

मर्कटक । पुं० शस्यप्रभेदे ॥ वानरे॥ लूतायाम् ॥ मत्स्यविशेषे॥ दैत्यवि

शेषि ॥ सञ्ज्ञायांकन् ॥

मर्कटतिन्दुक । पु॰ कुपीलौ ।

मर्कटपिप्पली । स्त्री॰ अपामार्गे ॥

मर्कटप्रिय । पु॰ क्षीरवृक्षे ॥

मर्कटवास । पु॰ आशावर्म्मे ॥ लूतातन्तौ । मकडीकाजाल॰ इ॰ भा॰ ॥

मर्कटशीर्षम् । न॰ हिङ्गुले ॥

मर्कटास्यम् । न॰ ताम्रे ॥ वानरमुखे ॥ पु॰ म्लेच्छविशेषे ॥ त्रि॰ वानरमुखसदृशमुखविशिष्टे ॥

मर्कटी । स्त्री॰ करञ्जप्रभेदे । मकडाकरैंजुवा॰ इ॰ भा॰ ॥ शूकशिम्ब्याम् ॥ मर्कटीवविविधचेष्टाहेतुत्वात् । अजमोदायाम् ॥ अपामार्गे ॥ वानर्याम् ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥

मर्कटेन्दु । पु॰ काकतिन्दुके ॥

मर्कर । पु॰ भृङ्गराजे ॥

मर्करा । स्त्री॰ निष्फलायाम् ॥ दर्व्याम् ॥ सुरङ्गायाम् ॥ भाण्डे ॥

मर्जू । पु॰ धावके । रजके ॥ पीठमर्द्दे । स्त्री॰ शुद्धौ । मार्ष्टि । मृजूशुद्धौ । मृजेर्गुणश्चेत्यूः ॥ मार्जनवा ॥

मर्त्त । पु॰ मर्त्यलोके ॥ मानुषे ॥ म्रियन्तेऽत्र । मृङ्॰ । हसिमृग्रिण्वामिदमिलूपूधूर्विभ्यस्तन्निति तन् ॥

मर्त्य । पु॰ मनुष्ये ॥ म्रियते । मृङ्॰ । हसिमृग्रिणितितन् । ततस्वार्थेयत् । प्राक्प्रवोधात्॰ सर्वोहिमर्त्य ॥ मध्यलोके ॥ म्रियन्तेऽत्रेतिमर्त्य । हसिमृग्रिणि॰ मृङ्धातोस्तन्॰ मर्त्त । ततोनवसूरमर्त्तयविष्टेभ्य स्वार्थेयत् ॥ मर्त्ते भवोवा । दिगादेराकृतिगणत्वाद्यत् ॥

मर्त्यमुख । पु॰ यक्षे ॥

मर्त्या । स्त्री॰ मानुषस्त्रियाम् ॥

मर्त्येन्द्रा । स्त्री॰ मातरि ॥ अग्निदमन्याम् ॥ राजमातरि ॥

मर्द्दनम् । न॰ अङ्गसमर्द्दने । पादमर्द्दनादौ । सवाहने ॥ मृदक्षोदे । ल्युट् । वदने ॥ चूर्णने॰ । त्रि॰ मर्द्दयितरि ॥ मर्द्दयति । मृदक्षोदे॰ मृदमर्द्दनेवा । हेतुमण्णिजन्तात्कर्त्तरिल्युट् । वहुलमन्यत्रापीतियुक्त्वा ॥

मर्द्दल । पु॰ वाद्यप्रभेदे ॥ मर्द्दलो मादल इति॰ नेपालेख्यातो॰ मृदङ्गसजातीय ॥ मर्द्दमुपमर्द्दंलाति॰ । ला॰ । आतइतिक ॥

मर्द्दित । त्रि॰ चूर्णिते ॥ ग्रथिते ॥

मर्द्दिता । त्रि॰ मर्द्दिनि ॥

मर्द्दी । त्रि॰ मर्द्दितरि ॥

मर्म्मकील । पु॰ भर्त्तरि ॥

मर्म्मज्ञ । त्रि॰ मर्मविदि । तत्त्वज्ञे ॥

मर्म्म । न॰ स्वरूपे । तत्त्वे ॥ यथा ।

मृगयानविगीयतैन्दपेरपिधर्मागम मर्म्मपारगे । स्मरसुन्दरमायद-ष्यलसत्तवधर्मं सदयोदयोज्ज्वला ॥ सन्धिस्थाने ॥ जीवस्थाने ॥ परचे-चेगावरत्तीनवाचत्रीतकस्यचित् । मसवसीत्सूतकेयमकवैमर्ममिस्पृ-शेत् ॥ यकृषि ॥

मर्म्मर । पु० वस्त्रविशेषे ॥ शुष्कप र्णध्वनौ ॥ वस्त्रपर्णानास्वनिते । मर्मर्मरडमरड्० इतिवभाषा ॥ मर्मराति । रा० क ॥ अनुकरण-शब्दोवा ॥

मर्म्मरी । स्त्री० पीतदारुणि ॥

मर्म्मरीक । त्रि० दीनजने ॥ म्रियते । मृङ्० । पर्फरीकादित्वादीकन्०धा तोर्द्वित्वंरुक्चाभ्यासस्य ॥

मर्म्मवित् । पु० मर्म्मज्ञे । कार्पटि-के ॥

मर्म्मवेदी । पु० मर्मविदि ॥

मर्म्मस्पृक् । त्रि० मर्मपीडके । अरु-न्तुदे ॥ मर्म्मस्पृशति। स्पृशउपता पे । स्पृशोऽनुदकइति० क्विन् ॥

मर्म्माविद्०द् । त्रि० सन्धिस्थानवेधक र्त्तरि ॥ मर्म्मज्ञे । मर्म्माणिविध्य ति । व्यधताडने । क्विप् । ग्रहिज्ये तिसम्प्रसारणम् । नहिवृतीतिदी-र्घं ॥

मर्म्मिक । त्रि० मर्मज्ञे ॥

मर्म्मुर । पु० तुषानले ।

मर्य्य । पुं० मरणधर्म्मणि । मनु-ष्ये ॥

मर्य्या । अ० सीमायाम् ॥

मर्य्यादा । स्त्री० सीमनि । अवधौ । तेनविनेत्यर्थे ॥ स्थितौ । धारणा-याम् । सत्पथस्थितौ ॥ अनुल्लङ्घनौ यायाव्यवस्थायाम् ॥ स्थित्यनतिक्र मे ॥ कूलभूमौ ॥ मर्येतिसीमार्थेऽ-व्ययम् । तन्नदीयते । डुदाञ्० । आतश्चोपसर्गेकइत्यङ् ॥

मर्ष । पु० क्षान्तौ ॥ मर्षणम् । मृ-षतितिक्षायाम् ॥ घञ् ॥

मर्षणम् । न० अपराधेसत्यपिकोपा नाविष्करणे । क्षमायाम् । मृष० भ०वेल्युट् ॥

मर्षित । त्रि० क्षान्तियुक्ते ॥ मृषे कर्त्तरिक्त । भावेक्ते क्लीवम् ॥

मर्षितवान् । त्रि० क्षान्ते ॥ मृषे कर्त्तरिक्तवतु ॥

मर्षी । त्रि० क्षमाशीले ॥

मल । पु० न० पापे । किल्विषे ॥ विष्ठि । विष्ठायाम् । यथा । मला यत्त वलपुसाशुक्रायत्तन्तुजीवनम् । तस्माद्यत्नेनतरक्षेत्यक्ष्मिणोमलरे-तसीइति ॥ किट्टे । मण्डूरादौ ॥ स्वेदादौ ॥ वसाशुक्रमसृङ्मज्जामू-त्रविट्कर्णविण्नखाः । श्लेष्माश्रुदू षिकास्वेदोद्वादशैतेन्दृणामलाः ॥ वातादिषु ॥ यथा । शरीरदूषणाद्दो

षामलिनीकरणान्मला । धारणा ज्ञातवस्ते स्युवातपित्तकफास्त्रय ॥ सर्वेषामेवरोगाणानिदानकुपिता- मला । तत्प्रकोपस्यतुप्रोक्ता विवि- धाहितसेवनम् । हरेद्वसन्तेश्लेष्माण पित्त शरदिनिर्हरेत् वर्षासुशमये वायुप्राग्विकारसमुच्छ्रयात् ॥ अत्र- विशेषमाहमाधव ' कफपित्तानि ला पूर्वमध्यान्तेष्वव्यवस्थिता । देहाहोराचिवयसासम्भिष्वपिकफा निलाविति ॥ अस्यार्थ । कफपि- त्तानिला देहाहोराचिवयसापूर्व मध्यान्तेषुयथासङ्ख्यव्यवस्थिता । देहस्यपूर्वभागेशिरआरभ्यवक्षोन्त- कफोव्यवस्थित । मध्येआमाशय- मारभ्यनाभ्यन्तेपित्त व्यवस्थितम् । अन्तेनाभ्यधोभागेवायुर्व्यवस्थित । शिरोमूलत्वात्देहस्येवपूर्वादिक ल्पना । अङ्गस्त्रिधाविभक्तस्यपूर्व- भागेकफोमध्येपित्तमन्तेवायु । एवराचेरपिवयसोपिपूर्वभागेबाल्या वस्थायाश्लेष्मामध्येतरुणावस्थाया- पित्तम्अन्तेवृद्धावस्थायावायु । सन्धिष्विति । देहाहोराचिवयसा- मित्येव । तत्रदेहस्यपूर्वभागमध्य भागयो सन्धौकफोव्यवस्थित म ध्यभागान्त्यभागयो सन्धौपक्वाश- याख्योवायु एतत्त्रयथासङ्ख्यमि त्यतोलभ्यते । अह सन्धौराव्या- साकमह सन्धि प्रात सञ्ज्ञक स्तस्मिन्कफ । अह्नासाकराचे सन्धि सायतस्मिन्वात । वय सन्धौबाल्यतारुण्ययो सन्धौश्लेष्मा तारुण्यवृद्धत्वयो सन्धौवायुरिति ॥ मृज्यतेऽसौ । मृजूशुद्धौ । मृजेष्टि लोपश्चेतिकल ॥ मलयति । मल तत्कृतौ॰ अदन्त । मललेवा । मलधारणे । पचाद्यच् ॥ कर्पूरे ॥ त्रि॰ कृपणे । कदर्य्ये ॥

मलघ्न । पु॰ शाल्मलीकन्दे ॥ त्रि॰ मलनाशके ॥

मलघ्नी । स्त्री॰ नागदमन्याम् ॥

मलजम् । न॰ पूये ॥ त्रि॰ मलोद्भवे ॥

मलदूषित । त्रि॰ मलिने ॥ मलैर्दू षित । कर्त्तृकरणेइतिसमास ॥

मलद्रावी । पु॰ जयपाले ॥

मलधी । पु॰ कामिनि ॥

मलन । पु॰ पटवासे । अशुक्लालये ॥ न॰ मर्द्दने । पीडना॰ मलना॰ चु॰ भा॰ ॥

मलपू : । स्त्री॰ काकोदुम्बरिकाया- म् ॥ मलयूस्तम्भकृत्तिक्ताशीतला तुवराजयेत् । कफपित्तव्रणश्वित्रकु ष्ठपाण्डुर्शकामला ॥ मलात्पापा त् । पुनाति । पूञ्पवने । क्विप् ॥

मलभुक । पु॰ काके ॥

मलभेदिनी । स्त्री॰ कटुकायाम् ॥

मलमास । पु॰ अधिमासे । मलि

मुर्ष ॥ यस्मिन्मासेनसङ्क्रान्ति सङ्क्रान्तिद्वयमेववा । मलमास सविज्ञेयोमासस्त्रि यत्तमोभवेत् ॥ गर्गस्तु । अमावास्याद्वय यत्ररवि सङ्क्रान्तिवर्जितम् । मलमास सविज्ञेयोमास ग्रुद्धाद्युत्तर ॥ तथाचब्रह्मसिद्धान्ते । चान्द्रोमासो-ह्यसङ्क्रान्तोमलमास प्रकीर्त्तित ॥ सत्यव्रतस्तु । राशिद्वय यत्र मासिसङ्क्रमेतद्दिवाकर । नाधि मासोभवेदेवमलमासस्तुकेवलम् ॥ एकचमासद्वितय यद्दिस्यादर्षेऽधि-कतचपरोऽधिमासः । चवोदशस्तु श्रुतिराद्दमास चतुर्दश क्कापिनचा-स्तिदृष्टम् ॥ अय मासश्चान्द्रएवन-सौर । अस्तित्रयोदशोमास सच श्रुत्यानिगद्यते । असौचान्द्रोनसौ र.स्यान्नास्तिसौरस्त्रयोदश ॥

मलमासत्वम् । न० रविसङ्क्रान्त्य भावविशिष्टचान्द्रमासत्वे ॥

मलय । पु० ऋष्यमूकप्रदेशान्तरे स्वनाम्नाप्रसिद्धेऽद्रिविशेषे । भाषा दे । दक्षिणाचले । चन्दनाद्रौ कृतमालाताम्रपर्णीप्रमुखामलयो-द्भवा ॥ शैलाङ्ग ॥ देशविशेषे । मलवार०वृ०भा० ॥ आरामे न-न्दनवने ॥ अष्टादशोपद्वीपान्तर्गतद्वीपविशेषे ॥ मलते । मलधार-णे । अलिमलितनिभ्य कयन् ॥ ऋषभदेवस्यपञ्चमेपुत्रे ॥

मलयगन्धिनी । स्त्री० उमाया सखी विशेषे ॥

मलयज । पु० राहुग्रहे ॥ पु०न० चन्दने ॥ मलयेजात । सप्तम्याञ्जनेड ॥

मलया । स्त्री० त्रिवृतायामोषधौ ॥

मलयाचल । पु० सह्याद्रिसमीप-स्थे०शैलविशेषे । दक्षिणाचले ॥ सतामिसेव्योहिमवान भोगिनाम-लयाचल ॥

मलयानिल । पु० वासन्ते । वसन्त कालिकवायौ ॥

मलयाल । पु० देशविशेषे ॥ यथा। सुराश्चिकांसमारभ्यमलयाद्यन्तग-शिवे । मलयालाभिधोदेशोमन्त्रसि द्धिप्रदर्शक. ॥

मलयू । स्त्री० मलय्वाम् । काकोदु म्बरिकायाम् ॥ मल यवति । युज् गुप्सायाम् । क्विप् । बाहुलका-द्दीर्घ ॥ यद्वा । मलते । मलधा-रणे । बाहुलकादयू ॥

मलयोद्भवम् । न० चन्दने ॥

मलवर्त्म । न० गुदे ॥

मलविलासिनी । स्त्री०शङ्खपुष्प्याम् ॥

मलहन्ता । पु० शाल्मलीकन्दे ॥

मला । स्त्री० भूम्यामलक्याम ॥

मलाका । स्त्री० दूत्याम् ॥ कामिन्या

म् ॥ हस्तिन्याम् ॥

मलापकर्षणम् । न॰ पापमोचने ॥ मलस्यदूरीकरणे ॥

मलापहा । स्त्री॰ नदीविशेषे ॥ यथा। मलापहाभीमरथीचघट्टगायथाचन्द्र ष्याजलसाम्यगागुणे । मलापहा घट्टगयोस्तथापिपथ्य लघुत्वादुत्तर-सुकान्तिदम् ॥

मलावहम् । न॰ मलिनीकरणे । पापविशेषे ॥ यथा । कृमिकीटवयोश्च त्यामद्यानुगतभोजनम् । फलेध. कुसुमस्तेयमधैर्यंच्चमलावहम् ॥

मलारि । पु॰ सर्वक्षारे । सावन॰ टू॰ भा॰ ॥

मलिनम् । न॰ दोषे ॥ टङ्कणे । घोले ॥ त्रि॰ मलयुक्तवस्तुनि । मलीमसे । कच्चरे । मलदूषिते ॥ यथा । यथाभवतिबालानांगगनं मलिनं मलैः । तथाभवत्यबुद्धानामात्मापिमलिनोमलैरिति ॥ मलैः क्लेशकर्मफलैरात्मा । चन्द्रचमलैर्घनरजोधूमादिभिराकाशवृत्त्य र्थ ॥ नित्यनैमित्तिकक्रियात्यागिनि ॥ कृष्णे । दूषिते ॥ मलोस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्रेतिसाधु ॥ यद्वा । मलते । मल॰ । वहुलमन्यत्रापीतीनच् ।

मलिनमुख । पु॰ वन्ही ॥ गोलाङ्गूले॰ मृगे ॥ प्रेते ॥ त्रि॰ क्रूरे । खले ॥

मलिनात्मा । पु॰ कृष्णदेहे ॥ दुष्टचित्ते ॥ नपरिचयोमलिनात्मना प्रधानम् ॥

मलिनाम्बु । न॰ मस्याम् ॥

मलिनास्य । त्रि॰ खले ॥

मलिनिमा । पु॰ कृष्णत्वे ॥ मलिनत्वे ॥ मलिनस्यभाव । इमनिच् ।

मलिनी । स्त्री॰ रजस्वलायांनार्याम् । ऋतुमत्याम् ॥ मलोऽस्त्यस्या । अतइनिठनौ ।

मलिनीकरणम् । न॰ मलावहे ॥

मलिम्लुच । पुं॰ मलमासे ॥ यथा । तमतिक्रम्यतुरवियदागच्छेत् कथञ्चन । आद्योमलिम्लुचोज्ञेयो द्वितीय प्रकृत स्मृत ॥ यदा दर्शान्तमासमतिक्रम्यतत्पूर्वमासान्त्यचणादन्तिराशिस्थ सन्सूर्योऽतिवाह्यगच्छेत् मासान्तरे राश्यन्तरसयोग गच्छेत्॰ तदाद्योऽतिक्रान्तमासोमलिम्लुचोज्ञेय ।मलीसन्म्लोचति॰ गच्छतीति॰ मलिम्लुच । द्वितीयस्तुप्रकृत शुभकर्मार्हत्वात् ॥ चौरे ॥ ज्वलने ॥ वाते ॥ मत्स्यर्ते । मल॰ । सूर्च् । मलिधृत म्लोचति । म्लुच स्तेये । मूलविभुजादित्वात्क ॥

मलिष्ठा । स्त्री॰ ऋतुमत्यानार्याम् ॥

मलीमस । पु॰ पुष्पकासीसे ॥ लौहे ॥ मलिने ॥ मलोऽस्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्रेतिसाधु ॥

मलूक । पु॰ कृमिविशेषे ॥

मल्ल । पु॰ पात्रे ॥ कपोले ॥ मत्स्यभेदे ॥ बलीयसि ॥ झल्ल । निच्छिवौ । बाहुयोधिनि॰ मल्लितिनाम्नाप्रसिद्धे ॥ अयस्त्वव्रात्यात् क्षत्रियात्सवर्णायाजात । यथा मनु । झल्लोमल्लश्चराजन्याद्व्रात्यान्निच्छिविरेवच । नटश्चकरणश्चैव खसोद्रविडएवच ॥ श्रुति ॥ देशविशेषे ॥ यथा । दशार्णानवराष्ट्रञ्चमल्ला शाल्वा युगन्धरा । श्रुति । विराटपर्व्वणि १ अध्याय ॥ वर्णसङ्करजातिविशेषे । माला॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्रसिद्धे ॥ अयञ्च॰ लेटात्तीवरकन्यायाजात । इ॰ ब्र॰ वै॰ पु॰ ॥ तन्तवाय्याकुन्दकाराज्जात । इ॰ प॰ पु॰ ॥ नियुद्धकुशलोमल्लः स्तद्वृत्तिस्तपरायण ॥

मल्लक । पु दन्ते ॥ पुं॰ स्त्री॰ दृपाधारे ॥ कौशिकायाम । नारिकेलफलनिर्मितेचषके । नरेली॰ इ॰ भा॰ ॥ मल्लते । मल्लधारणे । वुल् ॥

मल्लतूर्य्यम् । न॰ वाद्यविशेषे । मल्लस्तने ॥

मल्लनाग । पु॰ अभ्रमातङ्गे ॥ वात्स्यायनमुनौ ॥ कामशास्त्रविशेषे ॥ लेखहारे ॥

मल्लभू । स्त्री॰ मल्लभूमौ ॥

मल्लभूमि । स्त्री॰ रङ्गभूमौ । अच्चबाटे । अखाडा॰ इ॰ भा॰ ॥ देशविशेषे ॥

मल्लयात्रा । स्त्री॰ माल्लव्याम् । मल्लानायुद्धार्थंप्रयाणे ॥

मल्लयुद्धम् । न॰ नियुद्धे । बाहुयुद्धे । मल्लानासङ्ग्रामे ॥

मल्ला । स्त्री॰ नार्य्याम् ॥ पत्रवल्ल्याम् ॥ मल्लिकायाम् ॥

मल्लार । पु॰ षट्सुरागाणामध्येद्वितीयरागे ॥ मेघमल्लाररागस्यगानवर्षासुसर्व्वदा ॥

मल्लारी । स्त्री॰ वसन्तरागस्यरागिण्याम् ॥ यथा । आन्दोलिताचदेशाख्यालोलाप्रथममञ्जरी । मल्लारीचेतिरागिण्योवसन्तस्यसदानुगा ॥ मेघरागस्यरागिण्याम् ।

मल्लि । पु॰ वृत्ताहर्द्विशेषे ॥ स्त्री॰ मल्लिकायाम् ॥ मल्लते । मल्ल॰ । सर्व्वधातुभ्यइन् ॥

मल्लिक । पु॰ मलिनचञ्चुचरणयुक्तहंसविशेषे । किञ्चिद्धूसरवर्णैश्चञ्चुचरणैरुपलक्षितहंसप्रभेदे ॥ मल्लते । मल्ल॰ । इन् । स्वार्थेक ॥

मल्लिका । स्त्री॰ तणशून्ये । भूपद्याम् ।

। शतभीरी । वेल्लि॰ वेला॰ वेल्ली॰ इ॰ प्र॰ पुष्पवृक्षे ॥ मल्लतेगन्ध॰ मल्ल्यतेवा । मल्ल॰ । सर्व्वधातुभ्य इन् । वाङीष् । स्वार्थेकन् । ह्रस्व । टाप् ॥ मल्लिकोष्णालघुर्वृष्याति क्ताचकटुकाहरेत् । वातपित्तास्यदृग्व्याधिकुष्ठारुचिविषव्रणान् ॥ मीनविशेषे ॥ मृत्पात्रविशेषे ॥ पानपात्रे ॥ सवैय्यान्तर्गतवृत्तविशेषे ॥ यथा । अशेषगुणाधिकशोभनशोभन सौरभयुद्धवविशुद्धयगते॰ विधेहिविधेहिविवेकनिधेहिपुरोजगणानिव सप्तलगोसुमते । विशोभयशोभिरुचेतितयेतिविनिर्मितमल्लिकयेशरते॰ निधेहिनिधेहिमुदह्रदयेसदये यशवन्तधराधिपते ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । हारशङ्खकक्रमेणमण्डिताष्टवर्णकेन । वर्णिताकुतूहलेनमल्लिकेपिङ्गलेन ॥ यथा । वेदवेदिबालखिल्यनारदादिसंस्तुताय । वस्तुमेनतिसदैवतुभ्यमम्बुजप्रियाय ॥ भूपदीपुष्पे ॥ मल्लिकाया पुष्पम् । पुष्पमूलेषु बहुलमिति॰ अनुदात्तादेरञोऽणस्यलुप् । लुपियुक्तवत् ॥ वर्णपात्रे ॥ इ॰ श॰ माला ॥

मल्लिकाक्ष । पु॰ किञ्चिद्धूम्रवर्णैश्चञ्चुचरणैरुपलक्षितेहंसविशेषे ॥ शुक्लवर्णवेष्टितचक्षुर्द्वययुक्ताश्वे ॥ मल्लिकाकारमक्षियस्यशुक्लापाङ्गत्वात् । बहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णोरितिषच् ॥

मल्लिकाख्य । पुं॰ मल्लिकाक्षाभिधेहंसे ॥

मल्लिकाख्या । स्त्री॰ मोक्षिन्याम् । त्रिपुरमालीतिगौडदेशप्रसिद्धपुष्पे ॥

मल्लिकागन्धम् । न॰ मल्लिकागुरुणि

मल्लिकापुष्प । पु॰ कुटजवृक्षे ॥ कवफवृक्षे । करुणालेवु॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ ॥ स्वनामख्यातप्रसिद्धपुष्पवृक्षे ॥

मल्लिगन्धि । न॰ मल्लिकागुरुणि ॥ मल्लिकापुष्पस्येवगन्धोयस्य । उपमानाच्चेति॰ इत् ।

मल्लिपत्रम् । न॰ छत्राके ॥

मल्ली । स्त्री॰ मल्लिकायाम् ॥

मल्लीकर । त्रि॰ चौरे ॥

मल्लु । पु॰ भाल्लुके ॥

मवित । त्रि॰ बद्धे ॥

मशक । पु॰ कीटविशेषे । वच्मतुण्डे । सूच्यास्ये । रात्रिजागरदे । मच्छर॰ इतिभाषा ॥ तन्नाशकधूपोयथा । त्रिफलार्ज्जुनपुष्पाणिभल्लातकशिरीषकम् । लाक्षासर्ज्जरसश्चैवविडङ्गश्चैवगुग्गुलु एतैर्धूपैर्मक्षिकाणांमशकानांविनाशनम् ॥ क्षुद्ररोगविशेषे । मशा॰ इ॰ भा॰ प्रसिद्धे ॥ यथा । अवेदनंस्थिरचैववस्तुगात्रेप्रदृश्यते । माषवत्कृष्णमुत्सन्नंमलिनमशकंदिशेत् ॥ स्थिर

म् ०मषलम् ॥ अश्वचिकित्सायथा । चर्मकीलजतुमणिमशकास्तिलका लकान् । उत्कृत्यशस्त्रेणदहेत्तदा राग्निभ्यामशेषत ॥ अपिच । ल शुनानान्तुचूर्णंक्षपर्णमशकनाशन ॥ इति ॥

मशकी । पु० उदुम्बरवृक्षे ॥

मशहरी । स्त्री० चतुष्क्याम् । मशन तिरस्करिण्याम् ॥

मशुन । पु० कुक्कुरे ॥

मसनम् । न० सोमराजीवृक्षे ॥

मसरा । स्त्री० मसूरे ॥

मसार ।) पु० इन्द्रनील

मसारक ।) पु० मणौ ॥

मसि । स्त्री० लिपिप्रयोजनायाम् । पत्राञ्जने । मस्याम् ॥ मस्यति । मसीपरिणामे । इन् ॥ शेफालिका वृक्षे ॥

मसिकूपी ।) स्त्री० मस्या-

मसिधानम् ।) न० धा-

मसीधाना ।) स्त्री० रे ।

मसिकूपिकायाम्

मसिनम् । न० सपिण्डके ॥

मसिपण्य । पु० लेखके ॥

मसिप्रसू । स्त्री० मस्याधारे ॥ मस्या प्रसू ॥ लेखन्याम् ॥

मसिमणि । पु० मस्याधारे ॥

मसिवर्द्धनम् । न० रसगन्धे ॥

मसी । स्त्री० मेलायाम् । लिपिसाधन विशेषे । काली० इ०गौ०भा० । स्याही० इ० भाषा० ॥ शेफालिका वृक्षे । मस्यति । मसो० । पचाद्यच् । गौरादित्वान्ङीष् ॥

मसीजलम् । न० मस्याम् ॥

मसीधानम् । न० मस्याधारे ॥

मसीधानी । स्त्री० मस्याधारे ॥

मसीना । स्त्री० क्षमानाम्यातैधान्ये । उमायाम् ॥

मसीष । पु० कायस्थे ॥ मस्याईश ॥

मसुर । पु० मसूरे । मङ्गल्यके ॥ म स्यति० मस्यतेवा । मसो० । मसे रेश्चुरन् ॥ उपधाने ॥ मसुरा । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ व्रीहिप्रभेदे ॥ टाप् ॥

मसुरी । स्त्री० पापरोगे । मसूर्याम् ॥

मसूर । पु० व्रीहिप्रभेदे । मङ्गल्य- के ॥ मसूरोमधुर पाकेसङ्ग्राही शीतलोलघु । कफपित्तास्रजिद्रूक्षोवातलोज्वरनाशन ॥ मस्यति० मस्यतेवा । मसो० । मसेरूरच्चिति पाश्चमिकऊरन् । उपधाने ॥

मसूरक । पु० उपबर्हविशेषे । चातुरे । चक्रगण्डो । गोलसिर्हा मा०इ०भा० ॥ मसूरे ॥ स्वार्थे क ॥

मसूरविदला । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम् ॥ मसूरवद्विदलमस्या ॥

मसूरा । स्त्री० मसूर०द्र० प्रसिद्धे ब्री
हिभेदे । मदनस्यके ॥ वेश्यायाम् ॥
टाप् ॥
मसूरिका । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥ मदनस्य
कि ॥ मसूरीरोगे । शीतलाख्यरोगे ॥
मसूराकृतिसंस्थाना पिडका स्युर्म
सूरिका ॥ अतीसारे ॥ मशहर्या
म् ॥ यथोक्तं पाथ्याक्रियायोगसारे ।
इ शाश्च मशकास्त्वेवमर्षाकालेनिवार
येत् । मसूरिकाभिः प्राबल्यमस्य
शायिनमुच्यतमिति ॥
मसूरी । स्त्री० पापरोगे । रक्तवट्याम्
। शीतलाख्यरोगे ॥ भिदति ॥ रक्त
भिदति ॥
मसृण । पु० सोमे ॥ त्रि० अकर्कशे
। अकठिने ॥ स्निग्धे ॥ मस्यति ।
मसी० बाहुलकात् ऋण ॥ यद्वा
। समृणोति । ऋणुगतौ ॥ पृषु
पर्येतिक । पृषोदरादि ॥
मसृणा । स्त्री० उमायाम् । अतस्याम् ॥
मस्कर । पु० वेणौ । वंशे ॥ मस्क-
तेऽनेनवा । मस्कगतौ । बाहुलका
दर ॥ यद्वा । मज्जतीमस्मिन्नगुणे ।
अर । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वा-
न्नुम् । मस्करमस्करिणौवेणुपरि-
व्राजकयोरितिसुट् ॥ रन्ध्रवंशे ॥
मस्करी । पु० परिव्राजके । भिक्षौ ।
संन्यासिनि ॥ मस्कनम् । मस्कग
तौ । बाहुलकादर । मस्करोज्ञान
मतिर्वाऽस्यास्ति । मस्करमस्करि-
णावितीनि ॥ यद्वा । मस्करोवे-
णुरस्यास्ति । इनि ॥ यद्वा । मा
कृत कर्म निषेद्धुं शीलमस्य । मस्क-
रमस्करिणावितिसाधु ॥ यद्वा ।
मकुरवद्धवशुद्धमनः करणमस्यास्ति-
। प्राग्वन्निपातः ॥ यद्वा । मज्जते ।
मस्जि० । बाहुलकादर । आगम
शास्त्रस्यानित्यत्वान्नुम् ॥ मस्करो-
भिधिभे दोवाऽस्यास्ति । पूर्ववन्निपा
तः ॥ चन्द्रे ॥
मस्तम् । न० मस्तके ॥ मस्यतेस्म । म
सी० । क्त ॥
मस्तक । पु० न० उत्तमाङ्गे । शिर-
सि । मूर्द्धनि ॥ स्वार्थेकन् ॥
मस्तकस्नेह । पु० शिरोमज्जनि ॥
मस्तकाख्य । पुं० शिखरे ॥ वृक्षशि-
रसि ॥ मस्तकमित्याख्यायस्य ॥
मस्तदारु । न० देवदारुणि ॥
मस्तमूलकम् । न० शिरोधौ ॥
मस्तिष्कम् । न० गोर्दे । मस्तकस्थघृ-
ताकारस्नेहे ॥ मस्यते० मसन वा० ।
मसी० । क्तिन् । मस्ति मस्कते ।
मस्कगतौ । पचाद्यच् । पृषोदरादि ॥
मस्तु । न० दधिभवमण्डे । दधिजले
। तोड० इ० भाषा । दध्नस्तु परि
णोभागोऽम्ल स्नेहसमन्वितः । स
र्वोवीसरस्त्वघ्नोदध्नोमण्डस्तुमस्त्वि
ति ॥ मस्त्वम्लसरकं लघु भुक्ता-

भिलाषघ्नत् । स्रोतोविशोधनश्चा
दिव्रफलदयानिलापहम् । अवश्य-
श्रीयानशीघ्र भिनत्तिमलसञ्चयम्।
अपिच । वण्याऽम्ल रुचिपित्तदश्रम
हरबल्य कषायसरभुक्तिच्छन्दकरद
चोदरगदग्नीहार्शसानाशनम् । श्री
त शुद्धिकरकफानिलहरविद्रव
शूलापहमृपाण्डुश्वासविकारगुल्म
शमनमस्तुप्रशस्त लघु ॥ मस्यते ।
मसी० । सितनौतितुन् ॥

मस्तुलुङ्ग । पु० मस्तकस्थघृताकार
वर्दे । मस्तिष्के ॥

मस्तुलुङ्गक । पु० मस्तिष्के ॥

मह । पु० उत्सवे॥ तेजसि ॥ महि
षे ॥ महनम् । महपूजायाम् । घ-
ञ् । सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभाव ।
चोरा ॥ यथा । महति । अच् ।
यज्ञे ॥

महक । पु० वहुलामोदे । महक०,
दू० भा० ॥

महत् । न० राज्ये ॥

महान् । पु० ज्ञानक्रियाशक्तिमतिम
हत्तत्त्वे । बुद्धितत्त्वे। अध्यवसाय
लक्षणे ॥ यथा । सविकारात्प्रधा
नात्तु महत्तत्त्व प्रजायते । महानि-
तियत ख्यातिर्लोकानांजायतेस
दा ॥ सर्वकार्याविषयाऽधिकत्वात्
कारणे० हिरण्यगर्भे । प्रथमके ॥
दुर्गायाम्॥ महान्व्याप्यस्थितासर्वे

महान्वाप्रकृतिर्मतेतिदेवीपुराणा-
त् ॥ उष्ट्रे ॥ नवधाभक्तियुक्तशीक्त-
अभक्ते० शिवशिषधर्मादौ ॥ त्रि०
वृद्धे । विशङ्कटे । वृहति । विशा-
ले । वङ्के । विपुले ॥ उत्कटे ॥ अ
तिप्रमाणे । अप्रमेये । आपातमधु
रसांसारिकसुखनिस्पृहे ॥ यथा ।
महत्से वाहारमाहुर्विमुक्त स्तमोद्वा
रयोषितासङ्गिसङ्गम् । महान्तस्ते
समचित्ता प्रशान्ताविमन्यव सु
हृद साधवोये ॥ महति । मह०
। वर्त्तमानेपृषद्वृहन्महद्दितिनिपा
तित ॥ मह्यतेवा । महच्छब्दप्रयो
गनिषेधोयथा। शङ्खितैलतथामा
सेवैद्योज्योतिषिकेद्विजे । यात्रायाप
थिनिन्द्रायामहच्छब्दोनदीयते ॥ इ
ति ॥ देशादिपरिच्छेदशून्ये सर्वग
तेपरमात्मनि ॥

महती । स्त्री० नारदस्यवल्लक्याम् ॥
शततन्त्रीवीणामहतीति० स्वामी॥
विततायाम् ॥ वृहत्प्रमाणायाम्
॥ वृहत्याम् ॥ वार्त्ताक्याम् ॥ म-
हाते । मह० । वर्त्तमानेपृषदिति
साधु । गौरादि ॥

महतीद्वादशी । स्त्री० श्रवणद्वादश्याम्
। वामनद्वादश्याम् ॥

महत्तत्त्वम् । न० चतुर्विंशतितत्त्व न्त
र्गतद्वितीयतत्त्वे । प्रकृतेरुत्पन्ने सम
ष्टिबुद्धिरूपे ॥ तत्पर्यायाश्च । म

हाभारते । यथा । महानात्मामतिर्विष्णुर्जिष्णुः शम्भुश्चवीर्य्यवान् । बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्च तथाख्यातिर्धृतिः स्मृतिः ॥ पर्य्यायवाचकैः शब्दैर्महानात्माविभाव्यते ॥

महत्तर । पु॰ शूद्रविशेषे । ग्रामकूटे । महत्ता॰ इ॰ भा॰ ॥ इ॰ चि॰ काण्डशेष ॥

महदुक्थम् । न॰ बृहतीसहस्राख्ये यज्ञे ॥

महत्त्वम् । न॰ महतोभावे । यथा । महत्त्वषड्विधेहेतुरिन्द्रियकारणमतम् । इ॰ भा॰ प॰ । महत्त्व षड्विधग्रहे इति । द्रव्यप्रत्यक्षेमहत्त्वसमवायसम्बन्धेनकारणम् । द्रव्यसमवेतानां गुणकर्मसामान्यानाम्प्रत्यक्षे॰ स्वाश्रयसमवेतसमवायसम्बन्धेनकारणम् । इ॰ सिद्धान्तमुक्तावली ॥ स्वाध्यस्तसर्वसम्बन्धित्वे ॥ श्रेष्ठतायाम ॥

महत्पुष्पा । स्त्री॰ हस्तिघोषायाम् ॥

महद्ब्रह्म । न॰ अव्याकृते॰ प्रकृतौ॰ त्रिगुणात्मिकायामायायाम् ॥ सर्वकार्यापेक्षयाधिकत्वात्कारणमहत्॰ सर्वकार्याणाम्बृद्धिहेतुत्वरूपात्॰ बृहणत्वाद्वा॰ ब्रह्मणत्वाद्वा॰ ब्रह्मच भवत्यव्याकृतम् ॥ महच्चतद्ब्रह्मचेतिविग्रह ॥

महद्भूतम् । न॰ परमात्मनि ॥ महत्ब्रह्मविद्योत्कर्षेणवर्त्तमानत्वात्॰भूतपरमार्थसत्यम् । महच्चतद्भूतञ्च ॥

महनीय । त्रि॰ पूजनीये ।

महर्घ्यता । स्त्री॰ अधिकन्यूनत्वे ॥

महर्द्धि । स्त्री॰ समृद्धौ । ऋद्धेराधिक्ये ॥

महर्लोक पु॰ भूरादिसप्तलोकान्तर्गतचतुर्थलोके ॥ चतुर्मुखदिनस्यान्तेजगदेतच्चराचरम् । तदादिदस्थितेसर्वेर्लोकभर्भुवादिकम् । जनमयान्तितापार्त्तामहर्लोकनिवासिनः ॥ चतुर्थेतुमहर्लोकेतिष्ठन्तिकल्पवासिनः ॥ अपिच । भर्लोकेकोटिर्यत्रास्तेमरीच्यादिमुनिव्रज ॥ भूपृष्ठादिकोट्युच्छ्रायोमरीच्यादिमुनिवृन्दस्थानमहर्लोकइत्यर्थः ॥

महर्षभी । स्त्री॰ कपिकच्छाम् ॥

महर्षि । पु॰ व्यासादिषु ॥ भृग्वादिसप्तसु ॥ वेदतदर्थद्रष्टृषु॰ सर्वज्ञेषु॰ विद्यासम्प्रदायप्रवर्त्तकेषु ॥ भृगुमरीचिमत्रिञ्चपुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् । वसिष्ठञ्चमहातेजा सोऽसृजन्मनसासुतान् ॥ सप्तब्रह्माणइत्येतेपुराणेनिश्चयङ्गता ॥ महांश्चासौ॰ ऋषिश्च । कृत्स्नस्यवेदस्यदर्शनात् । । अन्येतुवेदैकदेशदर्शनादृषय ॥

महल्लक । पु॰ अन्तःपुररक्षके । सौविदल्ले । कञ्चुकिनि ॥ महतीलाति । ला॰ । क । क ॥

महल्लिक । पुं॰ अन्तःपुररक्षके

अन्त पुरस्थायिजने ॥ तल्लक्षणं यथा । सुप्तशून्योऽनुपस्थोय स्त्री स्वभावोमहल्लिक ॥ इति ॥

मह । न॰ उत्सवे ॥ तेजसि ॥ मह-नम्॰मह्यतेवा । महपूजायाम् । सर्वधातुभ्योऽसुन् ॥

महसम् । न॰ ज्ञाने ॥ महति॰मह्यतेवा । मह॰ । अत्यविचमितमिन मिरभिलभिनभितपियतिपश्चिप-निमहिभ्योऽसच् ॥ प्रकारे ॥

महा । स्त्री॰ गोपवल्ल्याम् । पृश्निप-र्णीविशेषे ॥ धेनौ । मह्यतेपूज्यते । मह॰ । खनोघचेति॰घ ॥

महाकच्छ । पु॰ समुद्रे । प्रचेत-सि । वरुणे ॥ पर्वते ॥ महान्क-च्छोयस्यस । आन्महतइत्यात्व-म् ॥

महाकण्टकिनी । स्त्री॰ क्षुद्रीभेदे । विश्वसारकी । नागफणीथूहर॰इ॰भा॰ । फणिमनसा॰दुर्गो॰दे॰भा॰ ॥

महाकन्द । पु॰ लशुने ॥ चाणक्य मूलके ॥ मूलके ॥ रक्तलशुने । रा-जपलाण्डौ ॥

महाकपित्थ । पु॰ बिल्ववृक्षे ॥ म-हांश्चासौकपित्थश्च । आन्महत ॥

महाकपित्थाख्य । पु॰ बिल्वे ।

महाकरञ्ज । पु॰ हस्तिकरञ्जके ।

महाकर्णिकार । पु॰ आरग्वधे ॥

महाकान्ता । स्त्री॰ पृथिव्याम् ॥

महाकाय । पु॰ वृषाणके । प्रमथ-विशेषे । शिवद्वारपाले ॥ हस्तिकरो रे ॥ त्रि॰तद्दति ॥

महाकार्त्तिकी । स्त्री॰ रोहिणीनक्षत्रयु क्तायाकार्त्तिकपूर्णिमायाम् ॥

महाकाल । पु॰ महादेवे ॥ प्रमथ-विशेषे । महाभीमे ॥ लताविशेषे । किम्पाके ॥ अखण्डदण्डायमान विष्णुस्वरूपसमये ॥ उज्जयिन्याम-हाकाल शङ्करीतन्देवता ॥

महाकाली । स्त्री॰ परदेवतायाम् ॥ म हाकालपत्न्याम् ॥ जिनानाञ्चतु र्विंशतिशासनदेवतान्तर्गतदेवीवि शेषे ॥

महाकाव्यम् । न॰ सर्गबन्धे ॥

महाकुमुदा । स्त्री॰ काश्मर्याम् ॥

महाकुम्भी । स्त्री॰ कट्फले ॥

महाकुल । त्रि॰ कुलीने । आर्ये । सभ्ये । सज्जने । साधौ ॥ महच्चत त्कुलञ्चमहाकुलम् । आन्महतइ त्यात्त्वम् । महाकुलमस्यास्ति । च च् ॥ महत्कुलमस्येतिविग्रहोवा ॥ न॰सत्कुले ॥

महाकुलीन । त्रि॰ महाकुले ॥ म-हाकुलस्यापत्यम् । कुलात्ख इत्यनुवृत्तौ महाकुलादञ्खञौ वितिपक्षेख ।

महाकूप । पु॰ पादावर्त्ते ॥

महाकूल । पु॰ मत्कुले ॥

महाकोशफला । स्त्री॰ देवदालीलतायाम् ॥

महाकोशल । पु॰ देशविशेषे ॥ यथा । गोकर्णेशात्पूर्वभागेआयावर्त्तात्तुचोत्तरे । तीरभुक्तात्पश्चिमे तुमहापुर्य्याश्चसर्वतः । महाकोशलदेशश्चसूर्यवंशपरायणः ॥

महाकोषातकी । स्त्री॰ हस्तिघोषायाम् । नेनुवा॰ घीयातोरई॰ इ॰ भा॰ प्र॰ शाके ॥ महाकोषातकी स्निग्धासरापित्तानिलापहा ॥

महाक्रतु । पु॰ अश्वमेधे ॥ महांश्चासौक्रतुश्च ॥

महाखर । पु॰ अश्वतरे ॥

महागद । पु॰ ज्वरे ॥

महागन्ध । पु॰ कुटजवृक्षे ॥ अम्बुवेतसे । न॰ हरिचन्दने ॥ महान् गन्धोयस्य॰ यस्मिन्वा ॥ बोले ॥

महागन्धा । स्त्री॰ चामुण्डायादेव्याम ॥ केविकापुष्पे ॥ नागवलायाम् ॥

महागज । पु॰ गजे । वनगवे ॥

महागिरि । पु॰ बौद्धभेदे ॥ बृहत्पर्वते ॥

महागुरु । पु॰ मातरि । पितरि ॥ आचार्ये ॥ यथा । मातापितातथाब्रह्मदातामहाश्चगुरव स्मृता । इति ॥ महांश्चासौगुरुश्च । आत्मादितदुच्यात्वम् ॥ स्त्रिया पतिरेवम

हागुरु ॥

महागुल्मा । स्त्री॰ सोमवल्ल्याम् ॥

महागुहा । स्त्री॰ पृश्निपर्ण्याम् ॥

महागोधूम । पु॰ पश्चाद्देशभवेगोधूमविशेषे । वडा॰ गोहूं॰ इ॰ भाषा ॥

महाग्रह । पु॰ सूर्ये ॥

महाग्रीव । पु॰ उष्ट्रे ॥ त्रि॰ बृहत्ग्रीवायुक्ते ॥

महाघूर्णा । स्त्री॰ सुरायाम् ॥ महतीघूर्णायस्मात्तयाषा ॥

महाघोर । त्रि॰ अतिशयभयानके ॥

महाघोष । पु॰ अतिघोषणे । महाशब्दे । न॰ हट्टे । आपणे ॥ त्रि॰ उरच्छब्दयुक्ते ॥

महाघोषा । स्त्री॰ कर्कटशृङ्ग्याम् ॥ कुन्दरुल्याम् ॥

महाङ्ग । पु॰ उष्ट्रे ॥ महान्त्यङ्गान्यस्य । अनेकमितिबहुब्रीहि ॥ गोक्षुरके ॥ महामूषिके ॥ रक्तचित्रके ॥ त्रि॰ बृहदवयवयुक्ते ॥

महाचञ्चु । पु॰ वृहच्चञ्चुमतिखगे ॥ शाकविशेषे । सुचञ्चुकायाम् । दीर्घपत्न्याम् । दिव्यगन्धायाम् ॥

महाचण्ड । पु॰ कालभृत्ये ॥ त्रि॰ प्रचण्डे ॥

महाचीन । पु॰ देशविशेषे ॥ यथा कैलासनीरसमारभ्यसरयूपरितः प

रे । अमरगामहेशानिमहाधीना भिधोभवेत् ॥

महाच्छद । पुं० देवताडवृक्षे । वृहत्पर्वे ॥

महाच्छाय । पुं० वटवृक्षे ॥ त्रि० वृहच्छायायुक्ते ॥ महतीच्छायाऽस्य ॥

महाच्छिद्रा । स्त्री० महासेदायाम् ॥ त्रि० वृहच्छिद्रयुक्ते ॥

महाज । पुं० वृहच्छागे ॥ त्रि० महाकुलोद्भवे । महाश्चासावजश्च ॥ महतोजायतेवा ॥

महाजटा । स्त्री० रुद्रजटायामोषधौ ॥ वृहत्यांजटायाम् ॥

महाजन । पुं० सज्जने । साधौ ॥ यथा । वेदाविभिन्ना स्मृतयो विभिन्नानाऽसौमुनिर्यस्यमत नभिन्नम् । धर्म्मस्यतत्त्वन्निहित गुहाया महाजनोयेनगत. सपन्था ॥ महाजनोपयंनुक्रोशयुक्त सन्नाहरा जाविवेक । यथा । आ पाप महामोहहतकसर्वथाहतस्त्वयाय महाजन । यत. । शान्तेऽनन्त महिम्निनिर्मलचिदानन्दे तरङ्गाव लीनिर्मुक्तेऽमृतसागरेऽम्भसिमना क्मग्नोपिनाचामति । नि सारे मृगतृष्णिकार्णवजले श्रान्तोपिमूढ पिबत्याधावत्यवगाहतेऽभिर मते मज्जत्ययोमज्जतीति ॥ मन्वादौ । यथा । प्रायेणर्षे दतदिदं नम हाजनीय देव्याविमोहितमतिर्यत मायया लम् । अस्याजडीकृतमति मधुपुष्पितार्थैवैतानिकेमहतिक र्म्मणियुज्यमान. ॥

महाजम्बु । स्त्री०)
महाजम्बू । स्त्री०) वृहज्जम्ब्वाम् । राजजम्ब्वाम् ॥

महाजव । पुं० शरभे ॥ श्रीकारिविमृगे ॥ त्रि० अतिशयवेगवति ॥

महाजाति । स्त्री० वासन्त्यामलतायाम् । माधव्याम् ॥ श्वेतवर्णे ॥

महाजाली । स्त्री० पीतवर्णघोषायाम ॥ राजकोषातक्याम् ॥ जालयति । जालमाच्छादनं । बु० । पचाद्यच् । गौरादि । महतीचासौ जालीच ॥

महाज्यैष्ठी । स्त्री० नक्षत्रविशेषादियुक्तायाज्यैष्ठ्यापूर्णिमायाम् ॥ अस्या त्वशब्दकल्पद्रुमम् ॥

महाज्योतिष्मती । स्त्री० लताविशेषे । तेजोवत्याम् । वहुरसायाम् । कनकप्रभायाम् । लवणायाम् । वडीमालकांगणी० इ० भा० ॥

महाज्वाल । पुं० यज्ञवह्नौ ॥ त्रि० ख्याम् ॥

महाज्वाला । स्त्री० जिनानाविद्याधरीविशेषे ॥ वृहद्वह्निशिखायाम ।

महाडीनम् । न० पक्षिण. स्तुद्गपतनेनग्रहण्याम्वृत्तौ ।

महाढ्य । पु॰ कदम्बे ॥ त्रि॰ अतिशयधनवति ॥
महातपा । पु॰ विष्णौ ॥ महत्सृष्टिविषय तपोज्ञानमस्य । ऐश्वर्यं प्रतापोवामहदस्य ॥
महातमप्रभा । स्त्री॰ अतिशयान्धकारमयेनरकविशेषे ॥
महातरु । पु॰ स्नुहीवृक्षे ॥ वृहद्वृक्षे ॥
महातलम् । न॰ पातालप्रभेदे ॥
महातारा । स्त्री॰ जिनानादेवीविशेषे ॥
महाताली । स्त्री॰ पावतश्याम् ॥
महातिक्त । पु॰ महानिम्बे ॥ त्रि॰ अतिशयतिक्तरसयुक्ते ॥
महातिक्ता । स्त्री॰ यवतिक्तायाम् ॥ पाठायाम् ॥
महातीक्ष्णा । स्त्री॰ भल्लातकवृक्षे ॥ त्रि॰ अतिशयतीक्ष्णे ।
महातुम्बी । स्त्री॰ राजालाब्वाम् ॥
महातेजा । पु॰ अग्नौ ॥ कार्त्तिकेये ॥ विष्णौ ॥ यथा । तेजस्विनोयदोयेनतेजसाभास्करादय । तत्तेजोमहदस्येतिमहातेजा नरेश्वर ॥ शौर्यशोर्यादिभिर्धर्मैर्महद्भि समलङ्कृत. । इतिवासान्महातेजा अनुपातनरेश्वर ॥ न॰ पारदे । त्रि॰ अतिशयतेजस्विनि ॥ महत्प्रकृष्टंतेजोयस्य तन्यलमयमस्य ॥
महात्मा । त्रि॰ महामनसि । महाशये ॥ अत्यन्तशुद्धान्तःकरणत्वाज्जीवन्मुक्ते ॥ सर्वोत्कृष्टे ॥ रजस्तमोमलरहितान्तःकरणे । शुद्धसत्त्वे । समुत्पन्नसम्यग्दर्शने ॥ साधूनामभयदायके । परमोदारचित्ते ॥ परमकारुणिके ॥ सर्वेश्वरे॰ सर्वज्ञे॰ परमात्मनि ॥ अथ द्रबुद्धौ ॥ महानुपनैकजन्मसुकृते रक्षत बुद्धकामाद्यनभिभूत ॰ आत्मा ।॰ अन्त करणयस्य । महांश्चासावात्माचेतिवा ॥
महात्यय । पु॰ चतुर्थकी॰ विषमज्वरे ॥ गम्भीरे ॥ मर्मातिकष्टे ॥
महादण्ड । पु॰ यमदूतप्रभेदे ॥
महादन्त । पु॰ गजदन्ते । ईशादन्ते । वृहद्दन्तमात्रे ॥ त्रि॰ तद्वति ।
महादानम् । न॰ श्रेष्ठदाने । तुलापुरुषादिषोडशप्रकारे । यथा । आद्यन्तुसर्वदानानातुलापुरुषसंज्ञितम् । । हिरण्यगर्भदानञ्चब्रह्माण्ड तदनन्तरम् ॥ कल्पपादपदानञ्चगोसहस्रन्तुपञ्चमम् हिरण्यकामधेनुश्चहिरण्याश्वस्तथैवच ॥ पञ्चलाङ्गलकं तद्वद्धरादानन्तथैवच । हिरण्याश्वरथस्तद्वद्धेमहस्तिरथस्तथा ॥ द्वादशविष्णुचक्रञ्चततकल्पलतात्मकम् । सप्तसागरदानञ्चरत्नधेनुस्तथैवच । महाभूतघटस्तथा

तृणोऽस्य परिकीर्त्तितः ॥
महादारु । न० देवदारुणि ॥
महादाह । पु० नरकान्तरे ॥
महादेव । पु० शिवे ॥ महांश्चासौ-
देवश्च । आन्महतइत्यात्वम् । म
हान्देवोन्द्रत्वादिरूपाक्रीडायस्येतिवा
॥ ब्रह्मादीनासुराणाञ्चमुनीनाब्रह्म
वादिनाम् । तेषाञ्चमहतोदेवोमहा
देव प्रकीर्त्तितः ॥ महतीपूजिताविश्वे
मूलप्रकृतिरीश्वरी। तस्यादेवः पू
जितश्चमहादेवः सचस्मृतः ॥ इ०
ब्र० वै० पु० ॥ सर्वदेवानामहनीय
त्वाच्चमहादेवः । तथोक्तं स्कन्दपुरा
णे । पूज्यतेयत्सुरैः सर्वैर्महांश्चैव
प्रमाणतः । धातुर्महेतिपूजायाम
हादेवस्ततस्मृतः ॥ स्कादेपि । म
हतामपिदेवनामहत्त्वमेवमहान्यतः ।
नतुमत्तोमहानन्योमहादेवस्ततोह्य
हमिति ॥ कोटयोब्रह्महत्यानामग
म्यागमकोटयः । सद्यः प्रलयमा-
यान्तिमहादेवेतिकीर्त्तनात्॥ महा
देवमहादेवमहादेवेतिवादिनम् ।
वत्सं गौरिवगौरीशोधावन्तमनुधाव
ति ॥ यथोक्तमथर्वशिरसि । सर्वा
न्भावान्परित्यज्यात्मज्ञानयोगैश्व
र्ये महतिमहीयतेतस्मादुच्यतेमहा-
देवइति । अस्यार्थोविष्णुसहस्रनाम
भाष्यटीकायांद्रष्टव्यः ॥
महादेवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ महतो-
ब्रह्मादीनपिदेवयतिसर्गादिभिर्व्यव
हारयति० इतिमहादेवी। दिवु० ।
अच् । टित्वान्ङीप् ॥ पूज्यतेयासु
रैः सर्वैर्महतीचप्रमाणतः । धातु
र्महेतिपूजायांमहादेवीततःस्मृते
तिदेवीपुराणम् । सर्वहस्यमहादेवी
द्रष्टासाक्षीचसैवहीतिदेवीभागवत
म् । द्रष्टाजीवः साक्षी० ईश्वरः ०
हस्यसर्वंजगत्० इदञ्च सैवभगवती
भवतीत्यर्थः ॥ राज्ञ्याम्। महिष्या
म् । पट्टदेव्याम् ॥
महादैत्य । पु० भौत्यमन्वन्तरीयदै-
त्यविशेषे ॥ उत्कृष्टदैत्ये ॥
महाद्युति । त्रि० ईश्वरे ॥ महती-
बाह्याभ्यन्तरव्यापिनीद्युतिर्यस्तन्य
लक्षणास्यकामादिपराभवेनखण्डित
साधनोन्मुखे० पुरुषर्षभे । महती
द्युतिरस्य ॥
महाद्रिधृक् । पु० हरौमहान्तमद्रिं-
मन्दरंगोवर्द्धनंबाऽमृतमथनेगोरक्ष-
णेवाधृतवानितिव्युत्पत्ति फलिता
र्थकथनपरा । वस्तुतस्तुमहाद्रयेधृ
ष्णोति० धत्तुमुप्रगल्भते । ञिधृ-
षाप्रागल्भ्ये । क्विप् । क्विन्प्रत्यय
स्यकुः ॥
महाद्रुम । पु० अश्वत्थे ॥ महांश्चा
सौद्रुमश्च ॥ इहद्वृक्षे ॥
महाद्रोणा । स्त्री० देवकुरुम्बायाम्। दि
व्यपुष्पायाम् ॥

महाद्रूणी । स्त्री॰ महाद्रोणाक्षुपे ॥
महाद्गनुद । पुं॰ युद्धवाद्ये ॥ अतिक लहे ॥
महाधनम् । न॰ महामूल्ये । बहुमूल्ये वस्तुनि । महगौ॰ हू॰ भा॰ । सुवर्णे ॥ सिल्हके ॥ चारुवाससि । महद्धनमूल्यमस्य ॥ कृषिकर्म्मणि । त्रि॰ अतिशयधनयुक्ते ॥
महाधातु । पु॰ स्वर्णे ॥
महाध्वग । पु॰ उष्ट्रे ॥
महानट । पु॰ महादेवे ॥
महानद । पु॰ नदविशेषे ।
महानदी । स्त्री॰ पुरुषोत्तमक्षेत्रान्तर्गतनदीविशेषे । चित्रोत्पलायाम् ॥ गङ्गायाम् ॥ यथा । अम्बुजमम्बुनिजातनजातुनजायतेम्बु जादम्बु । सुरहरतवविपरीतपदाम्बुजाद्यन्महानदीजाता ॥
महानन्द । पु॰ मुक्तौ ॥ अधिकाह्लादे ।
महानन्दा । स्त्री॰ अमृतायाम् ।सुरायाम् ॥ माघशुक्लनवम्याम् ॥ नदीविशेषे । देवीविशेषे । अट्टहासमहानन्दादेवी ॥
महानन्दि । पु॰ नन्दिवर्द्धनाख्यराजपुत्रे ॥
महानरक । पु॰ अतिशयनानाप्रकारयातनास्थाने ॥
महानल । पु॰ वृहदग्नौ । देवनले ।

महानवमी । स्त्री॰ आश्विनशुक्लनवम्याम् ॥
महानसम् । न॰ पाकस्थाने । रसवत्याम् ॥ तत्र रन्धनीयजनामाख्येऽत्ता । यथा । सूदशास्त्रविधानज्ञा पराऽभेद्याः कुलोद्गता । सर्वमहानसेधार्या ऋ प्रवीणनखाजना ॥ इति ॥ पुंस्त्वमप्ययमिति कश्चित् ॥ महच्चतदनश्च । अनोश्मायसरसाजातिसञ्ज्ञयोरितिसंज्ञायाटच् ॥
महानसाधिकृत । त्रि॰ पौरोगवे ॥ महानसेऽधिकृत ॥
महानाटकम् । न॰ हनुमन्नाटके ॥ नाटकविशेषे ।
महानाडी । स्त्री॰ कण्डरायाम् ॥
महानाद । पु॰ कुञ्जरे ॥ वर्षुकाब्दे ॥ महाशङ्खे ॥ ध्वनिराङ्गे । कर्णे ॥ सिंहे ॥ उष्ट्रे ॥ शङ्खे ॥ कोहलायाम् ॥ महान्नादोयस्य ॥
महानिद्रा । स्त्री॰ मरणे ॥
महानिम्ब । पुं॰ प्रवर्णेष्ट । पार्वते । वकायन॰ ट्रेक॰ ऊँक॰ हू॰ भाषा । महानिम्बोहिमोरूक्षस्तिक्तोग्राहीकषायक । कफपित्तक्रमिच्छर्दिकुष्ठहल्लासरक्तजित् ॥ प्रमेहश्वासगुल्मार्शोमूषिकाविषनाशन ॥
महानिशा । स्त्री॰ निशामध्यभागे । निशीथे ॥ रात्रेर्मध्यस्थप्रहरद्वये ॥

यथा । महानिशातुविज्ञेयामध्यस्थप्रहरद्वयम् । तत्रस्नाननकुर्वीत काम्यनैमित्तिकादृते ॥ स्मृत्युक्तमहानिशासार्द्धप्रहरोपरिप्रहरद्वयमितिरघुनन्दन । देवलोक्तामहानिशारात्रिमध्यमदण्डद्वयात्मिकासाद्वितीयप्रहरशेषदण्डतृतीयप्रहरप्रथमदण्डरूपा ॥

महानीच । पु॰ रजके। अतिशयहीनवर्णे ॥

महानील । पु॰ भृङ्गराजे । नागविशेषे ॥ सिंहलद्वीपाकरोद्भूते॰ मणिविशेषे ॥ सिंहलस्याकरोद्भूतामहानीलास्तुतेस्मृताइत्यगस्त्योक्तेः। तल्लक्षण यथा । यस्तुवर्णस्यभूयस्त्वात् क्षीरेशतगुणेस्थित । नीलतातनुयात्सर्वंमहानील सउच्यते ॥ इतिगारुडे॰ ७२ अध्याय ॥

महानीला । स्त्री॰ महाजम्ब्वाम् ॥

महानीली । स्त्री॰ नीलापराजिताथाम् ॥ वृहन्नील्याम् । श्रीफलिकायाम् । केशार्हायाम् ॥

महानुभाव । पु॰ श्रेष्ठे ॥ महाशये । सुकृतिनि । महामाहात्म्ये ॥ महान्श्रुताध्ययनतपश्चाचारादिनिबन्धनोऽनुभाव प्रभावोयस्यस ॥

महान्तक । पु॰ महेन्द्राचलपीठस्थेशिवे । स्त्री॰ देवीविशेषे ॥ महेन्द्रेचमहान्तका ॥

महापक्ष । पु॰ बहुपुत्रादिपरिजने ॥

महापञ्चमूलम् । न॰ वृहत्पञ्चमूले । तद्यथा । बिल्वोग्निमन्थ श्योनाक काश्मर्यं पाटलातथा । सर्वैस्तुमिलितैरेतै र्ज्ञान्महापञ्चमूलकम् ॥

महापञ्चविषम् । न॰ वृहद्विषपञ्चके ॥ तद्यथा । शृङ्गीचकालकूटश्चमुस्तको वत्सनाभक । शङ्खकर्णीतियोगोयमहापञ्चविषाभिध ॥

महापद्माङ्गुल । पु॰ स्थूलैरण्डे

महापत्र । पु॰ शाकवृक्षे ॥ मानके । मानकचू॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ कन्दे ॥ त्रि॰ वृहत्पर्णयुक्ते ॥ महान्तिपत्राणियस्यस ॥

महापत्रा । स्त्री॰ महाजम्ब्वाम् ॥

महापथ । पु॰ प्रधानेऽध्वनि । घण्टापथे । राजवर्त्मनि ॥ आकाशे ॥ विस्तीर्णपथि ॥ श्मशाने ॥ महताप न्था ॰ च ॥

महापथगम : । पु॰ मरणे ॥

महापद्म । पु॰ अष्टनागान्तर्गतनागविशेषे । अतिशुक्ले । दशबिन्दुकमस्तके ॥ कुबेरस्यनवनिध्यन्तर्गतनिधिविशेषे ॥ शतकोटिसङ्ख्यायाम् । १०००००००००००० ॥ न॰ सितपद्मे ॥

महापातकम् । न॰ ब्रह्महत्यादिषु ॥

यथा । ब्रह्महत्यासुरापानस्तेयगुर्वङ्गनागमः । महान्तिपातकान्याहुः संसर्गश्चापितैः सह ॥ महापातकजं चिह्नं सप्तजन्मसु जायते । बाधते व्याधिरूपेण तस्य कृच्छ्रादिभिः शमः ॥ महच्च तत्पातकञ्च ॥

महापातकी । स्त्री॰ ब्रह्महत्याद्यन्यतमपातकयुक्ते ॥ वीरहननाद्यन्यतममहापातकयुक्ते ॥ यथा । वीरघाती तथा पापी गुरुदारगामी तथा । स्तेयी महापातकिनस्तत्संसर्गी च पञ्चमः ॥ स च पतितः ॥ यथा । महापातकिनो ये च पतितास्ते प्रकीर्त्तिताः । पतितानां न दाहः स्यान्नान्त्येष्टिर्नास्थिसञ्चयः । न चाश्रुपातः पिण्डौ वा कार्यं श्राद्धादिकं क्वचित् ॥ एतानि पतितानाञ्च करोति विमोहितः । तप्तकृच्छ्रद्वयेनैव तस्य शुद्धिर्नैवान्यथा ॥ इति शुद्धितत्त्वधृतविष्णुपुराणवचनम् ॥ महापातकिनो जीवत एव तस्योदकक्रियावश्यमाचरेत्स्वामपिण्डैः समानोदकैश्च यथा मात्रहिर्गत्वाच्चाद्य ऋत्विग्गुरुसन्निधाने रिक्तायां नवम्यां तिथौ दिनान्ते कर्त्तव्यं श्राद्धमतु ॥ पतितस्योदककार्यं सपिण्डैर्बान्धवैर्बहिः । निन्दितेऽहनि सायाह्ने ज्ञात्यृत्विग्गुरुसन्निधौ ॥ दासीघटमपां पूर्णं पर्यस्येत्प्रेतवत्पदा ॥ अहोरात्रमुपासीरन्नशौचं बान्धवैः सह ॥ निवर्त्तयेरंस्तस्मात्तु सम्भाषणसहासने । दायाद्यस्य प्रदानञ्च यात्राचैव हि लौकिकी ॥ ज्येष्ठता च निवर्त्तेत ज्येष्ठावाप्यञ्च यद्धनम् । ज्येष्ठांशं प्राप्नुयाच्चास्य यवीयान् गुणतोऽधिकः ॥ प्रायश्चित्ते तु चरिते पूर्णकुम्भमपां नवम् । तेनैव सार्द्धं प्राश्येयुः स्नात्वा पुण्ये जलाशये ॥ स त्वप्सु तं घटं प्रास्य प्रविश्य भवनं स्वकम् । सर्वाणि ज्ञातिकार्याणि यथापूर्वं समाचरेत् ॥ एतमेव विधिं कुर्य्याद्योषित्सु पतितास्वपि । वस्त्रान्नपानं देयन्तु वसेयुश्च गृहान्तिके ॥ महापातकमस्यास्तीत्यर्थे इन् ॥ पारिभाषिकमहापातकी यथा ॥ कृतप्राणप्रतिष्ठाञ्च नीचैर्या प्रतिमा द्विज दुर्गान प्रणमेद्यस्तु स महापातकी स्मृतः ॥ अपि च पितरं मातरं भार्य्यां गुरुपत्नीं गुरुं परम् । यो न पुष्णाति का पश्चात् स महापातकी भवेत् ॥ इति ब्र॰ वै॰ पु॰ ॥

महापाप्म । न॰ महापातके ॥ अत्युत्कटपापे ॥

महापाप्मा । पु॰ अत्युग्रे ॥ कामे ॥ महत पापस्य हेतुत्वात् ॥

महापारेवतम् । न॰ बृहत्पारेवते । द्वीपखर्जूरे ॥

महापाश । पुं॰ यमदूतविशेषे । बृहत्पाशे ॥

महापासक । पु॰ गोमिनि । चेलुकी । बुद्धभिक्षुशिष्ये ॥

महापिण्डीतक । पु॰ कृष्णवर्णमदनद्रुमे । वाराहे ॥

महापिण्डीतरु । पु॰ वृक्षविशेषे । श्वेतपिण्डीतके । अश्मकोषतरौ । शरे । पिण्डीतरौ । पेंडिरा॰ इ॰ भा॰ ।

महापीठम् न॰ एकपञ्चाशत्पीठे ॥

महापीलु । पु॰ वृहत्पीलुवृक्षे । महाफले । मधुपीलौ ॥

महापुराणम् । न॰ एकादशलक्षणयुक्ते व्यासप्रणीतेऽष्टादशसङ्ख्यकपुराणविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । सृष्टिश्चापिविसृष्टिश्चस्थितिस्तेषाञ्चपालनम् । कर्मणांवासनावार्त्तामनूनाञ्चक्रमेणच । वर्णनं प्रलयानाञ्चमोक्षस्यचनिरूपणम् । उत्कीर्त्तनं हरेरेवदेवानाञ्चपृथक्पृथक् ॥ दशाधिकंलक्षणञ्चमहतापरिकीर्त्तितम् ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्ते कृष्णजन्मखण्डे १३२ अध्याय ॥

महापुरुष । पु॰ नारायणे । श्रेष्ठनरे । लक्षण वाराह्या ६७ अ॰ ॥ ब्रह्मात्माभेदज्ञानिनि॰ जीवन्मुक्ते ॥ महांश्चासौपुरुषश्च । सन्महदिति समास । आन्महतइत्यात्वम् ॥

महापुरुषदन्ता । स्त्री॰ शतमूल्याम् ॥

महापुरुषदन्तिका । स्त्री॰ महाशतावर्य्याम् ॥

महापुष्पा । स्त्री॰ अपराजितायाम् ॥

महापृष्ठ । पु॰ उष्ट्रे त्रि॰ वृहत्पृष्ठे ॥

महापौरुषिक । पु॰ वैकुण्ठनाथानुचरे ॥

महाप्रकृति । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥

महाप्रपञ्च । पु॰ स्थूलसूक्ष्मकारणप्रपञ्चानांसमष्टौ ॥ यथाऽवान्तरवनानांसमष्टिरेकं महद्वनम्॰ यथाऽवान्तरजलाशयानांसमष्टिरेकोमहान् जलाशयोभवति॰ तद्वत्स्थूलसूक्ष्मकारणशरीरप्रपञ्चानामपिसमष्टिरेकोमहान्प्रपञ्चोभवतीति ॥

महाप्रभ । त्रि॰ अतिशयदीप्तियुक्ते ॥

महाप्रभाव । त्रि॰ अतिशयतेजः शक्तिविशिष्टे ॥

महाप्रभु । पु॰ जगन्नाथे ॥

महाप्रलय । पु॰ सर्वसंहारे । एककालिकसमस्तजन्यपदार्थनाशे ॥ महांश्चासौप्रलयश्च ॥ न्यायमते जन्यभावानधिकरणकालोमहाप्रलय॰ सचचरमध्वंसरूप. ॥

महाप्रसाद । पु॰ विष्णुनैवेद्यादौ ॥ यथा । पादोदकञ्चनिर्माल्यं नैवेद्यञ्चविशेषत । महाप्रसादइत्युक्त्वाग्राह्यं विष्णो प्रयत्नत ॥ब्राह्मणस्यापिस्वभक्ष्यमपिदानेऽवसाने । दासस्याप्युच्चस्वस्सतुजराद्याकारस्यत्सलाकेन्द्रता । तन्माहात्म्यं महानिर्वाणतन्त्रेसम्यक्

निरूपितम्
महाप्रस्थानम् । न॰ शास्त्रीयदेहत्या गविशेषे ॥ महत्॰ आवृत्तिशून्यप्र स्थानम्॰ सर्पव्याघ्रसिंहकसि ह्व्याघ्रादि विषमभूम्याद्यपरिहारेणगमन याव च्छरीरपात तन्महाप्रस्थानम्॰ मुच्यते ॥
महाप्राण । पुं॰ द्रोणकाके ॥
महाप्रेत । पु॰ ब्रह्मादिषु ॥ यथा । ब्रह्माविष्णुश्वरुद्रश्चईश्वरश्चसदाशि व । एतेपञ्चमहाप्रेताभूताधिपतयो मता ॥ चत्वारोमञ्चचरणा' पञ्चम प्रच्छद पट । सच्चित्प्रकाशरूपेणशि वेनाभिन्नविग्रहा ॥ तत्रासनेसमा सीनानिर्भरानन्दरूपिणीति ॥
महाफल । पु॰ मालूरे । विल्वे ॥ त्रि॰ उत्कृष्टफले ॥ न॰ बृहत्फले ॥
महाफला । स्त्री॰ इन्द्रवारुण्याम् ॥ राजजम्ब्वाम् ॥ तुम्ब्याम् ॥ महा कोशातक्याम् ॥ मधुवीजपुरे ॥
महाफेना । स्त्री॰ अब्धिफेने । हिण्डी रे ॥
महाबल । पु॰ वायौ ॥ बुद्धे ॥ न॰ सीसके ॥ त्रि॰ बलोत्कटे । बलीय सि ॥ महासामर्थ्ये ॥ महत्प्रकृष्ट बलमस्य ॥
महाबला । स्त्री॰ अतिबलायाम् । पी तपुष्प्याम । पीतवाट्यालके ॥
महाबोधि । पु॰ बुद्धे ॥

महाब्राह्मण । पु॰ निन्दितब्राह्मणे । कट्या॰ अचारज॰ बृ॰ भा॰ ॥
महाभद्रा । स्त्री॰ काश्मर्याम् ॥ गङ्गा याम् ॥
महाभट । पु॰ अतिशययोद्धरि ॥
महाभाग । त्रि॰ अतिधन्ये ॥ दयाद्य ष्टगुणयोगोमहाभागता॰ तद्विशिष्टे । महान्भागोभाग्यमस्य ॥ महान् असाधारणोभागऐश्वर्यादिभगसमु दायोयस्यवा ॥
महाभागा । स्त्री॰ महालयतीर्थस्थाया देव्याम् ॥
महाभारतम् । न॰ व्यासप्रणीतेतिहास शास्त्रे ॥ तन्नामकारण यथा । एक तश्चतुरोवेदाभारतञ्चैतदेकत । पुराकिलसुरै सर्वै समस्यतुलया धृतम् ॥ चतुर्भ्य सरहस्येभ्योदेवे भ्योभ्यधिकंयदा । तदाप्रभृतिलोके स्मिन्महाभारतमुच्यते ॥ महत्वा द्भारतत्वाञ्चमहाभारतमुच्यते ॥
महाभाष्यम् । न॰ पातञ्जलेव्याकरण भाष्ये ॥
महाभिलाष । त्रि॰ महेच्छे ॥ महा नभिलाषोस्य ॥
महाभिष. । पु॰ राजर्षिविशेषे । प्रा तीपे । शन्तनौ ॥ यथा । महाभि षोनृपोजात प्रतीपस्यसुतस्तदा । शन्तनुर्नामराजर्षिर्धर्मात्मासत्यसङ्ग रइति ॥

महाभीता । स्त्री॰ लज्जालुवृक्षे ॥ त्रि॰ अतिशयभययुक्ते ॥

महाभीम । पु॰ शान्तनुनृपे ॥ भृङ्गिनामकशिवद्वारपाले ॥ त्रि॰ अतिशयभयानके ॥

महाभीरु । पु॰ कीटविशेषे । गोपालिक॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ प्र॰ ॥ ग्वाली॰ इ॰ दे॰ भा॰ ॥ अतिशयभयशीले ॥

महाभीष्म । पु॰ शान्तनुनृपे ॥

महाभूतम् । न॰ व्योमादिपञ्चसु । भूम्यादिपञ्चसु ॥ महाभूतानिपञ्चैव खानिलाग्न्यम्बुभूमय ॥

महाभृङ्ग । पु॰ नीलभृङ्गराजे ॥

महाभैरव । पु॰ शरभरूपिशिवे ॥

महाभोग । त्रि॰ नारायणे । अति सुखिनि ॥ महान्भोग सुखरूपोऽस्य ॥

महाभोगा । स्त्री॰ दुर्गायाम् । महार्थसाधिनीदेवीमहाभोगाततः स्मृता ॥

महामण्डूक । पु॰ पीतमण्डूके ॥

महामति । त्रि॰ अतिशयबुद्धिविशिष्टे ॥

महामद । पु॰ मत्तगजे ॥ त्रि॰ अतिशयहर्षयुक्ते ।

महामना । त्रि॰ सदन्त करणे । उत्कटे । महेच्छे । उदारे । महाशये । अक्षुद्रचित्ते ॥ सर्वश्रेष्ठोहमितिमन्यमाने ॥ महद्भिरन्यैरसममानमन्यमानमनोयस्स ॥ परमेश्वरे ॥ सृष्टिस्थित्यन्तकर्माणिजगतांमनसैवकरोतीतिमहामना । मनसैवजगत्सृष्टिं स हारञ्चकरोतिय इतिविष्णुपुराणम् ॥ मनसैव॰ सङ्कल्पमात्रेणैव ।

महामाघ । पु॰ योगविशेषे ॥ माघीचमघस युक्तामघायाञ्चगुरुर्यदा । महामाघस्तदाप्रोक्तोव्रतोद्वाहादिवर्ज्जयेत् ॥

महामात्र । पु॰ प्रधाने । अमात्ये । सेनान्यादौ ॥ समृद्धे । हस्तिपकाधिपे । हस्तिशिक्षाजीविनि ॥ महतीमात्रापरिच्छेदोऽस्य ॥

महामात्री । स्त्री॰ आचार्यपतन्याम् ॥ महामात्रयोषायाम् ॥

महामानसी । स्त्री॰ जिनाननाविद्यादेवीभेदे ॥

महामाय । पु॰ हरौ ॥ मायाविनामपिमायाकारित्वात् ॥ महतीप्रकृष्टामायास्य। महामायात्वञ्चमायाविनामपिमयशम्बरप्रभृतीनाविविधप्रपञ्चविभ्रमकारिमायाप्रयोक्तृत्वात् ।

महामाया । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥ ईश्वरशक्त्याम् ॥ विसदृशप्रतीतिसाधनमाया॰ तस्याश्चमहत्त्वसर्वविषयत्वमितिव्याख्यानात् तस्या स्वरूपयथा । कालिकापुराणे । गर्भाज्ञानसम्पन्न प्रेरितसूतिमारुते

। उत्पन्न ज्ञानरहितस्तुरतैयानिरन्त रम् ॥ पूर्वातिपूर्वसम्बन्धसंस्कारेण- नियोज्यच । आहाराद्रोततोमोह ममत्वज्ञानसंशयम ॥ क्रोधोपरोध लोभेषुक्षिप्त्वाक्षिप्त्वापुनः पुनः । प श्चात्कामेनसयोज्यचिन्तायुक्तमहर्नि शम् ॥ आमोदयुक्तं व्यसनासक्तं ज- न्तु करोतिया । महामायेतिसाप्रो क्तातेनसाजगदीश्वरी ॥ इति ।

महामायी । पु॰ ईश्वरे ॥

महामायी । स्त्री॰ दुर्गायाम् ।

महामारी । स्त्री॰ महाकाल्याम् ॥ अमर्षभूतायामहाजनक्षयकर्यादेव तायाम् । संहारशक्तौ ॥ महतोमा रयतीतितथा । महतीचासौमारी चेतिवा ॥ व्याप्तमयैतत्सकलब्रह्मा ण्डं मनुजेश्वर । महाकाल्यामहा कालिमहामारीस्वरूपया ॥ सैवका- लेमहामारीसैवसृष्टिर्भवत्यजा ॥ स्थि तिकरोभूतानांसैवकालेसनातनी तिमार्कण्डेयपुराणम् ॥ अतिशय मारके ॥

महामार्ग । पु॰ राजमार्गे ॥

महामालिनी । स्त्री॰ नाराचाभिधेछ- न्दोविशेषे ॥ यदिहनयुगलततोविरेफै र्महामालिनीतिलक्षणम् ॥

महामाष । पु॰ राजमाषे । चौरा॰ लोबिया॰ इ॰ भा॰ ॥

महामुख । पु॰ कुम्भीरे ॥ बृह

न्मुखे ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

महामुण्डी । स्त्री॰ महाश्रावणिका- याम् ॥

महामुनि । पु॰ नारायणे ॥ अग स्त्ये ॥ बुद्धे काले ॥ कृपाचार्ये ॥ व्यासे ॥ महांश्चासौमुनिश्च । सन्म हदितिसमासः । आन्महतइत्या त्वम् ॥ ब्रह्मविदि ॥ तुम्बुरुवृक्षे ॥ न॰ कुस्तुम्बुरुणि । धन्याके ॥

महामूर्ध्ना पु॰ शिवे ॥ त्रि॰ बृहन्मस्त कयुक्ते ॥

महामूल । पु॰ राजपलाण्डौ ॥ त्रि॰ लिङ्गिष्टे ॥

महामूल्य । पु॰ पद्मरागे ॥ न॰ म हार्घे ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

महामूषिक । पु॰ बृहद्दुन्दुरौ । महा खौ ॥

महामृग । पु॰ हस्तिनि ॥ शरभे ॥

महामृत्युञ्जय । पु॰ मृत्योर्मृत्युक रे शिवमन्त्रविशेषे ॥ नित्यमष्टशत जप्त्वामृत्युमृत्यु पथ नयेत् ॥

महामेघ । पु॰ अतिशयमेघे ॥

महामेद । पु॰ अष्टवर्गाङ्गौषधे ॥ पुरोडवे । बृहन्मेदे ॥

महामेदा । स्त्री॰ अष्टवर्गाङ्गौषधविशे षे । वसुच्छिद्रायाम् । जीवन्याम् । पाण्डुरागिण्याम् ॥ महामेदाभिध॰ कन्दोमोरङ्गादौप्रजायते । शुक्लार्द्र कनिभ कन्दोलताजातःसुपाण्डुरः ।

महामेदाभिध प्रोक्तोदन्यं भावप्र काशके । मेदागुण गुरुस्वादुवृष्य स्तन्यकफापहम् । हृषशीतल पित्तरक्तवातज्वरप्रणुत् ॥ तस्याच लाभ चसा स्थानेशतावरीदेया ॥
महामैष । पु० वृक्षभेदे ॥ ॥
महामोह । पु० भोगेच्छारूपाज्ञाने ॥ महामोहस्तुविज्ञे योयाम्यभोगसु खैषणा ॥ रागे । विषयविशेषे सदमविध । शब्दादिषुपञ्चसु दिव्यादिव्यतयादशविधेषुविषयेषु रञ्जनीयेषुराग • भासक्तिर्महा मोह • सचदशविधविषयत्वा दशविध ॥
महामाडो पु० शिवप्रिये धत्तूरे ॥ स्त्रि० महामोहैमिष्टे ॥
महाम्बुज । पु० नरकान्तरे ॥
महाम्लम् । न० तिन्तिडीके । वृक्षा म्ल ॥
महारक्त । पु० इन्दुपासक्तविशेने ॥
महायज्ञ । पु० अध्यापनादिपञ्चसु ॥ पाठोहोमश्चातिथीनासपर्यातर्प णबलि । एतेपञ्चमहायज्ञाब्रह्म यज्ञादिनामका ॥ अध्यापनब्रह्म यज्ञ पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो दैवोबलिर्भौतोनृयज्ञोऽतिथिपूज नम् ॥ अहुतञ्चहुतञ्चैवतथाप्रहुत मेवच । ब्राह्म्यहुत प्राशितञ्चप ञ्चयज्ञान्प्रचक्षते ॥ जपोहुतो हुतोहोम प्रहुतोभौतिकोबलि । ब्राह्म्यहुतद्विजाग्र्यार्चाप्राशित पि तृतर्पणम् ॥ पञ्चैतान्योमहायज्ञा न्नहापयतिशक्तित । सदृष्टेपिव सन्नित्य सूनादोषैर्नलिप्यते ॥ दे वताऽतिथिभृत्यानापितॄणामात्म नश्चय । ननिर्वपतिपञ्चानामु च्छ्वसन्नसजीवति ॥ अपिच । एते पञ्चमहायज्ञाब्रह्मणानिर्मितापुरा । ब्राह्मणानाहितायायेतरेषाच तन्मुखा ॥इतरेषाचवर्णानाब्राह्मणै कारिता शुभाः ॥एवकृत्वानरो भुक्त्वाऽप्यावरितौविशुद्ध्यति । अन्य थात्रीहयोषितेएकोकल्पगच्छति ॥ मन्तव्यादातभोक्तृणामहामासतुत द्भवेत् ॥ इ० वराहपुराणे ॥
महायशा । पु० भूताद्द्विशेषे ॥ न० कल्पभेदे ॥ त्रि० लोकेवेदेच प्रसिद्धविभवे ॥ अतिशययशोयुक्ते ॥
महायशस्क । त्रि० अतिशययुक्ते ॥
महायोगी । पु० अद्रिकूटपीठस्थे शिवे ॥
महारजतम् । न० स्वर्णे । धुस्तूरे ॥ वृहद्रौप्ये ॥ महच्चतद्रजतच । स न्महदितिसमास । आन्महतइ त्यात्त्वम् ॥
महारजनम् । न० कुसुम्भे । वसु भा० इ० भा० ॥ शातकुम्भे । स्वर्णे ॥ रज्यतेऽनेन । रञ्जराने ।

ल्युट्। रजकरजनरञ्जनरजस्सु प सङ्ख्यानान्नलोप ।॥ रञ्जे क्युन् वा ॥ महच्चतद्रजन च। सन्महदिति समास ।।

महारण्यम्। न॰ अरण्यान्याम् ॥ मह च्चतदरण्यञ्च। सन्महत्परमोत्तमो त्कृष्टा पूज्यमानैरितिसमास । आन्महतइत्यात्वम् ॥

महारत्नम्। न॰ मुक्तादिनवसु ॥ मु- क्ताफलहीरकञ्चवैदूर्यंपद्मरागकम्। पुष्परागञ्चगोमेदनीलगारुत्मत त- था ॥ प्रवालयुक्तान्युक्तानिमहार- त्नानिवैनव ॥

महारथ । पु॰ रथिकविशेषे । अयु तधन्विभि सहयोद्धरि ॥ यथा। एकोदशसहस्राणियोधयेद्यस्तुधन्वि नाम्। शस्त्रशास्त्रप्रवीणश्चमहा रथइतिस्मृत ॥ अपिच। आत्मा न सारथिञ्चाश्वान्रक्षन्युद्ध्येत योनर । समहारथस ञ्ज स्यादि त्याहुर्नीतिकोविदा । शिवे ॥ वि ष्णौ । महान्महात्मा॰नन्दी॰गरु ड्वोवारयोयस्स ॥

महारम्भम्। न॰ गण्डलवणे। साभ र॰द्रु॰भा॰ ॥

महारस । पु॰ खर्जूरे ॥ कोशका- रे। इक्षु विशेषे। कौसियार॰द्रु॰ भा॰ ॥ कशेरुणि ॥ पारदे। रसे न्द्रे ॥ न॰काञ्जिके ॥

महारसाष्टकम्। न॰ हिङ्गुलाद्यष्ट सु ॥ यथा। दरदपारद स॰ीवे क्राम्ल कान्तमभ्रकम्। माक्षिक वि मलश्चेतिस्युरेतेष्टौमहारसा ॥

महाराज । पु॰ बुद्धभेदे। मञ्जुघो- षे ॥ असपत्नराज्यइति । नृप- श्रेष्ठे ॥

महाराजचूत । पु॰ उत्तमाम्रे। म न्मथानन्दे ॥

महाराजद्रुम । पु॰ आरग्वधे

महाराजिक । पु॰ गणदेवताविशे- षे ॥ सत्यसुधन्यसवनाद्योवि श- त्यधिकशतद्वयसङ्ख्यातागौरवा- द्यदर्शिता । महाराजिकनामानो द्विशतेविंशतिस्तथा ॥ महतीराजि पङ्क्तिर्येषामितिविग्रहेशिञादिभा- षेतिकन्॥

महारात्रि । स्त्री॰ महाष्टम्याम्। अर्द्धरात्रात्पर मुहूर्तद्वये ॥ ब्रह्म लयोपलक्षितायामहाप्रलयरात्रा- म् ॥ ब्रह्मणस्तुनिपातेचमहाकल्पो भवेन्नृप। प्रकीर्त्तितामहारात्रि साएवचपुरातनैरितिब्र॰वै॰पु॰ ।

महाराष्ट्र । पु॰ देशविशेषे ॥ विप- श्चकसमारभ्यमथ्वेचोज्जयिनीशिवे। मार्जारतीर्थराजेन्द्रकोलापुरनिवा- सिनी ॥ तावद्देशोमहाराष्ट्र. क- र्णाटस्वामिगोचर । इ॰शक्तिसङ्ग मे ७ पटल ॥ अपिच। नैऋतेद्व

विडानत्त महाराष्ट्राख्यरैवत । जवन पह्लव सिन्धु पारसीकाद थोमता । इ॰ज्योतिषतत्त्वे कूर्मचक्र ।

महाराष्ट्री । स्त्री॰ जलपिप्पल्याम ॥ शाकविशेषे । मरैठी॰इ॰भा॰ ॥ भाषाप्रभेदे ।

महारिष्ट । पुं॰ महानिम्बे । गिरिनिम्बे ।

महारुद्र । पु॰ महादेवे ।

महारूप । पु॰ शिवे

महारूपकम् । न॰ नाटके ॥

महारोग । पुं॰ पापरोगे ॥ सचाष्टविधोयथा । उन्माद १ । त्वग्दोष २ । राजयक्ष्मा ३ । श्वास ४ । मधुमेह ५ । भगन्दर ६ । उदर ७ । अश्मरी ८ । इति ॥

महारोगी । त्रि॰ महारोगयुक्ते ॥

महारौरव । पु॰ नरकान्तरे ॥ महारौरवसत्त्वन्तुअधोर्ध्वं तामसम्पुटम् । धम्यतेखदिराङ्गारैर्गुरुदारापनाय च ॥ देवद्रव्यापहारीचपच्यतेकालमक्षयम् ॥ महान्रौद्रोरवोऽत्र । शकन्ध्वादित्वाद्रलोपः । यद्वा । रुरुभीरमृगस्तत्रोमृग महतोरुरोरयम् । अण् ॥

महार्घ । पु॰ लावकाख्यखगे ॥ त्रि॰ महामूल्ये ॥

महार्णव । पु॰ महासमुद्रे ॥

महार्थ । पुं॰ परमार्थे ॥

महार्द्र । पु॰ ह्यवशेषे । महाजा इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ ॥

महाद्रुम् । न॰ चन्दने ॥

महार्द्रकम् । न॰ वनार्द्रके ॥

महार्बुदम् । न॰ दशार्बुदे । शतकोटि १०००००००० सङ्ख्यायाम् । अब्जे ॥

महार्ह । पु॰ त्रिष्वौ ॥ मह पूजा॰ तामर्हति । अर्हइतिसूत्रात्तुअर्हते कर्मण्युपपदेअच्प्रत्यय ॥ न॰ श्वेतचन्दने ॥

महालक्ष्मी । नारायणशक्त्याम् । राधायाम् ॥ यन्मायामोहिताब्रह्मविष्णुशिवादय । वैष्णवास्ता महालक्ष्मींपराराधावदन्तिते ॥ यद्वांह्यामहालक्ष्मी प्रियानारायणस्यचेति ब्र॰ वै॰ पुराणम् ॥

महालय । पु॰ विहारे ॥ तीर्थमहाभागादिव्याश्रये ॥ परमात्मनि ॥ पितृणामुत्सवाश्रयेकन्यागतापरपक्षे कन्यागत॰ इ॰ भा॰ ॥

महालसा । स्त्री॰ देवीविशेषे ॥ दक्षिणदेशे॰ महादिस्थानमितिविख्याते॰ देवीस्थाने ॥

महालिकटभी । स्त्री॰ श्वेतकिणही वृक्षे ॥

महालीलसरस्वती । स्त्री॰ तारादेव्याप्रभेदे ॥ लीलयावाक्प्रदाचेतितेन

लीलसरस्वती ॥
महालोध्र । पु० लोध्रे । पटियाली ध० द्र० भा० ॥
महालोल । पु० काके ॥ चि० अतिचञ्चले ॥
महालोहम् । न० अयस्कान्ते ॥
महावनम् । न० महारण्ये ॥ वृन्दावनस्यचतुरशीतिवनान्तर्गतवनविशेषे ।
महावप । पु० महामेदे ॥
महावरा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥
महावराह । पु० आदिवराहे ॥ महाश्वासौवराहश्च । महत्त्वञ्चास्यातिविपुलशरीरधारणात्पृथिव्युद्धरणाय ॥
महावरोह । पु० प्लक्षवृक्षे ॥
महाबलि । पु० नरबलौ ॥
महावल्ली । स्त्री० माधवीलतायाम् ।
महावस । पु० शिशुमारे ॥
महावाक्यम् । न० परमार्थबोधकवेदिकोपदेशवाक्यविशेषे । सद्धस्यापरपर्यायेप्रतिष्ठाद्यावुत्सर्गवाक्ये ॥ योग्यताकाङ्क्षासन्नियुक्तिवाक्यसमूहे ॥
महावारुणी । स्त्री० तिथिविशेषे । सायथा । शनिवारसमायुक्तासामहावारुणीस्मृता । गङ्गायायदिलभ्येतकोटिसूर्यग्रहैः समा ॥ सा० वारुणीत्यर्थं ॥ महामहावारुणी तु । यथा । शुभयोगसमायुक्ताशनौशतभिषायदि । महामहेतिविख्या

ताश्विकोटिकुलमुद्धरेत् ।
महावार्ह । पु० स्कन्दे ॥ वीरासने ॥
महावीर्यावाह्नस्य । अस्त्रबाधोर्मेहत्वञ्चोक्तं युद्धकाण्डे । विधातान्द्रानवान्यक्षान्पृथिव्यायेचरक्षसा अङ्गुल्यग्रेणतान्हन्यामिच्छन्हरिगणेश्वरेति ॥
महाविद्या । स्त्री० देवताविशेषे ॥ यथा । कालीतारामहाविद्या षोडशीभुवनेश्वरी । भैरवीछिन्नमस्ताचविद्याधूमावतीतथा । बगलासिद्धविद्याचमातङ्गीकमलात्मिका । एतादशमहाविद्या सिद्धविद्या प्रकीर्त्तिता ॥ तासादशावतारत्वयथा । प्रकृतिर्विष्णुरूपाचपुरुषश्चमहेश्वर । एवप्रकृतिभेदेनभेदास्तुप्रकृतेर्दश । कृष्णरूपाकालिकास्याद्रामरूपाचतारिणी । बगलाकूर्ममूर्त्तिःस्यान्मीनोधूमावतीभवेत् ॥ छिन्नमस्तानृसिंह स्याद्वराहश्चैवभैरवी । सुन्दरीयामदग्न्य स्याद्वामनोभुवनेश्वरी ॥ कमलाबौद्धरूपास्याद्दुर्गास्यात्कल्किरूपिणी । स्वयभगवतीकालीकृष्णस्तुभगवान्स्वयम् ॥ स्वयभगवान्कृष्ण कालीरूपोभवद्गुणे ॥
महाविराट् । पु० महाविष्णौ ॥
महाविलम् । न० नभसि हृच्छिद्रे ॥
महाविष । पु० द्विमुखसर्पे । काल

सर्पे ॥
महाविषम् । न० मेषसङ्क्रान्तौ ॥ मसूर निम्बपाताभ्यां योऽत्ति मेषग तेरवौ। अपिरोषान्वितस्तस्य तक्षकः किं करिष्यति ॥
महाविष्णु । पु० महाविराजि ॥
महावीचि । पु० नरकविशेषे । महावीचिर्य्यमहाकल्लोलैसतुनीय ते ॥
महावीध्यम् । न० विटपे । मुष्कव ङ्क्षणयोरन्तरे ॥
महावीरः । पु० गरुडे ॥ शूरे ॥ सिंहे ॥ मखानले । यज्ञाग्नौ ॥ वज्रे ॥ श्वेततुरङ्गे । अन्तिमजि ने ॥ कोकिले ॥ लक्ष्मणे । हनुम ति ॥ एकवीरवृक्षे ॥ सन्नामविह गे । जराटके ॥ कामदेवे । मारे ।
महावीरा । स्त्री० क्षीरकाकोल्याम् ॥
महावीर्य्य । पु० ब्रह्मणि । महदु त्पत्तिकारणमविद्यालक्षणं वीर्य्यम स्य ॥ बुद्धभेदे ॥ वाराहीकन्दे ॥ त्रि० महाप्रभावे । अतिशयबलयुक्ते ॥
महावीर्य्या । स्त्री० संज्ञायाम् । सूर्य्य पत्न्याम् ॥ वनकार्पास्याम् ॥ महा शतावर्य्याम् ॥
महावृक्ष । पु० स्नुहीद्रुमे ॥
महावृहती । स्त्री० वार्त्ताक्याम् ॥
महावेग । त्रि० अधिकवेगवति ॥
महाव्याधि । पु० कुष्ठादिमहारोगे ॥
महाव्रणम् । न० दुष्टव्रणे ॥
महाव्रतम । न० द्वादशवार्षिकव्रते ॥ यथा । तेनवधकालादूर्ध्वं विंशत्य ऽधिकशतस्य यावद्वत्सरं तावत्प रिमाणमहाव्रतानुरूपार्धे नवोदात व्या शरत्कालिकदुर्गापूजने ॥ य- था । महाव्रत महापुण्य शङ्कराद्यै रनुष्ठितम् । कर्त्तव्यं सुरराजेन्द्रदे वीभक्तिसमन्वितै ॥ अरुणोदय कालिकमाघस्नाने ॥ अष्टियोग शास्त्रे ऽवस्थाविशेष । सयथा । अहिं सासत्यास्तेयब्रह्मचर्य्यापरिग्रहाय मा ॥ ३० ॥ एते जातिदेशकाल समयाऽनवच्छिन्ना सार्वभौमाम हाव्रतम् ॥ ३१ ॥ येचाहिंसाद्या श्च यमाउक्तास्तएवजात्याद्यनवच्छे देन दृढभूमयोमहाव्रतशब्दवाच्या तत्राहिंसाजात्यवच्छिन्नायथा० मृग योरेवगातिरिक्तान्नहनिष्यामीति ० सैवकालावच्छिन्नायथा० नचतु र्द्दश्यानपुण्येऽहनीतिसैवप्रयोजन विशेषरूपसमयावच्छिन्नायथा० क्ष- त्रियस्यदेवब्राह्मणप्रयोजनव्यतिरे केणनहनिष्यामीति० युद्धंविनानह निष्यामीतिच । एवविवाहादिप्र योजनव्यतिरेकेणानृत नवदिष्या मीति । एवमापत्कालव्यतिरेकेण सुहृदाद्व्यतिरिक्तस्तेय नकरि ष्यामीति । एवमृतुकालव्यतिरिक्त

काशीपत्तीं नगमिष्यामीति । एव गुर्वादिप्रयोजनमन्तरेणनपरिग्रही ष्यामीति॰यथायोग्यमवच्छेदोद्रष्ट व्य । एतादृशवच्छेदोपरिहारेण यदासर्वजातिसर्वदेशसर्व्वकाल सर्वप्रयोजनेषुभवा सार्वभौमा अहिंसादयोभवन्तिमहताप्रयत्नेन परिपाल्यमानत्वात्॰तदातेमहाव्र तशब्देनोच्यते । एव काष्ठमौना दिव्रतमपिद्रष्टव्यम् । एतादृशव्रत दार्ढ्यंच॰कामक्रोधलोभमोहानाच तुर्णामपिनरकद्वारभूतानांनिवृत्ति। तत्राहिंसमयाक्षमयाचक्रोधस्य॰ब्रह्म- चर्य्येणवस्तुविचारेणचकामस्य॰च- स्तेयापरिग्रहरूपेणसन्तोषेणलोभ- स्यसत्येनयथार्थज्ञानरूपेणविवेके- नमोहस्य॰तन्मूलानाञ्चसर्वेषांनिवृ त्तिरितिद्रष्टव्यम्। इतराणिचफला निसकामानांयोगशास्त्रेकथितानि॥

महाव्रती । पु॰ शिवे ॥ हरस्कन्दे ॥ त्रि॰महाव्रतयुक्ते ॥

महाशक्ति । पु॰ कार्त्तिकेये ॥ हा- रौ ॥ महतीशक्ति, सामर्थ्यमस्य॥ अतिशयपराक्रमे ॥ स्त्री॰मायाशब- लब्रह्मरूपिण्याम् । निर्गुणायाम् ॥ त्रि॰ तद्युक्ते ॥

महाशङ्ख । पु॰ नरास्थनि । कर्ण नेत्रयोर्मध्यगतास्थ्नि ॥ कर्णनेत्रान्त- रालास्थिमहाशङ्खप्रकीर्त्ति- त' ॥ दशनिखर्वे १००००००००००००० निधिप्रभे दे । अलिके । ललाटे ॥ वृहच्छङ्खे ॥ यात्रायोगान्तरे । यथा । स्त्री स्वस्थेलाभगेशुक्रे चिषष्ठे देवपूजिते । महाशङ्खाद्वयोयोग प्रतिप- च्चापमानद' ॥

महाशठ । पु॰ राजधत्तूरे ॥ त्रि॰अ तिधूर्त्ते ।

महाशणपुष्पिका । स्त्री॰ वृहच्छणपु- ष्पयाम् । वृत्तपर्ण्याम् । श्वेतपुष्पा याम् ॥

महाशता । स्त्री॰ महाशतावर्याम् ॥

महाशतावरी । स्त्री॰ सहस्रवीर्याया- म् । सुरसायनम् । शतवीर्यायाम् ॥ महाशतावरीमेध्याहृद्यावृष्यारसाय नी । शीतवीर्यानिहन्त्यर्शोग्रहणी- नयनामयान् ॥

महाशन । पु॰ विष्णौ ॥ कल्पा- न्तेसर्वग्रसनात्महत्अशनसंहारोऽ- स्य । महाभैरवे । कामे ॥ मह- दशनविषयजातं यस्य' ॥ बका- सुरे । त्रि॰अतिभक्षणशीले ।

महाशफर । पु॰ पक्कसाख्यमत्स्ये ॥ महाशफरसञ्ज्ञस्तुतिक्त पित्तकफा पह । शिशिरोमधुरोरुच्योवात- साधारण स्मृत ॥

महाशय । त्रि॰ श्रेष्ठे ॥ महान्- आशयोयस्य ॥ पु॰समुद्रे ॥

महाशय्या । स्त्री० राजतल्पे । बहु-
कष्यायाम् ॥
महाशर । पु० स्थूलशरे ॥
महाशल्क । पु० चिङ्गटमत्स्ये ॥
महाशाक । पु० शाकवृक्षे ॥
महाशाखा । स्त्री० नागबलायाम् ॥
महाशाल । पु० महागृहस्थे । विस्ती
र्णाभि शालाभिर्युक्ते । सम्पन्ने ॥
महतीविस्तीर्णाशाला०गृहयस्यस ॥
महाशालि । पु० स्थूलशालौ ।
सुगन्धिके ॥ महान्श्रेष्ठ शालि ॥
महाशिव । पु० महादेवे ॥
महाशीता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
महाशुक्ति । पु० मुक्तामातरि ॥
महाशुक्ला । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ त्रि०
अतिशुक्लवर्णयुक्ते ॥
महाशुभ्र । त्रि० अतिशुभ्रवर्णयु
क्ते । न०रजते ॥
महाशूद्र पु० आभीरे ॥
महाशूद्रा । स्त्री० महत्यांशूद्रायाम् ॥
महतीशूद्रेतिविग्रह ॥
महाशूद्री । स्त्री० आभीर्याम् ॥ महा
शूद्रस्यस्त्री०जातीयावा । पु०योगा
दिति०जातेरितिवाङीष् ॥
महाशोणी । स्त्री० श्वेतकिणिहीवृ-
क्षे ॥
महाशौषिर । पु० दन्तरोगविशेषे ॥
दन्ताश्चलन्तिवेष्टाश्चतालुचाप्यवदी
र्यते । दन्तमासानिपच्यतेमुखञ्चप-
च्यते ॥ यस्मिन्ससर्वजोव्याधिर्म
हाशौषिरसञ्ज्ञित ॥
महाश्मशानम् । न० आनन्दवने । का
श्याम् ॥ महान्त्यपिचभूतानिप्रलये
समुपस्थिते । शेरतेऽत्रशवाभूत्वाश्म
शानन्तुततोभवेत् ॥ वाराणसीति
विख्यातारुद्रावासइतिद्विज । म
हाश्मशानमित्येवप्रोक्तमानन्दका
ननम् ॥
महाश्यामा । स्त्री० शिशपावृक्षे ॥
श्यामल्याम् ॥
महाश्रम । पुं० तीर्थविशेषे ॥
महाश्रमण । पु० बुद्धभेदे । शाक्य
मुनौ ॥
महाश्रावणिका । स्त्री० कदम्बपुष्प्या
म् । महामुण्डाम् ॥
महाश्री । स्त्री० बुद्धशक्त्यन्तरे । ता
रायाम् ॥
महाश्रोत्रिय । पुं० महत्त्वेसतिश्रुता
ऽध्ययनव्रतसम्पन्ने ॥ महाश्चासौश्रो
त्रियश्च ॥
महाश्वेता । स्त्री० शुक्लभूकूष्माण्डे ।
कटुगन्धिकायाम् ॥ क्षीरभूमिकू-
ष्माण्डे ॥ सरस्वत्याम् ॥ श्वेताप-
राजितायाम् ॥ सितायाम् ॥ मधुजा-
याम् । श्वेतकिणिहीवृक्षे ॥ दुर्गायाम् ॥
महतीचासौश्वेताच ॥
महाषष्ठी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
महाष्टमी । स्त्री० आश्विनशुक्लाष्टम्याम्

॥ शरत्कालोद्भवायातुसैवप्रोक्तामहाष्टमी। महारात्रिरितिख्यातातस्यामभ्यर्चयेत्सुधी ॥ अष्टम्यारुधिरैर्मांसैर्महामांसै सुगंधिभि । पूजयेद्बहुजातीयैर्बलिभिर्भोजनैः शिवाम् । सिन्दूरै पट्टवासोभिर्नानाविधविलेपनैः । पुष्पैरनेकजातीयैः फलैर्बहुविधैरपि॥ उपवासमहाष्टम्यां पुत्रवान्नसमाचरेत् । यथातथैवपूतात्मात्रतीदेवीप्रपूजयेत् ॥ पूजयित्वामहाष्टम्यानवम्याबलिभिस्तथा । विसर्ज्जयेद्दशम्यान्तुश्रवणे तावरोत्सवैः तनार्द्धरात्रपूजा यथा । कन्यासस्थेरवाविषे शुक्लाष्टम्याप्रपूजयेत् । सोपवासोनिशार्द्धेतुमहाविभवविस्तरैः । पूजासमारम्भे ह्व्यानचर्ववारुणे पिबा । पशुघातश्चकर्त्तव्योगवलावधस्तथे तिदेवीपुराणे वाक्यपदेनपुर्वाषाढोच्यत इतिरघुनन्दन ॥ महाष्टम्युपवासे पारणन्तु । अष्टम्यासमुपोष्यैवनवम्यामपरेऽहनि। मध्यमासोपहारेणदद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ॥ तेनैवविधिनान्नन्तुस्वय भुञ्जीतनान्यथे ति ॥

महासन्न । पुं॰ कुवेरे । त्रि॰अतिनिकटे ॥

महासमङ्गा । स्त्री॰ ब्रह्मबलायाम् । खिरहिट्व्याम् । बलायाम् । कगहि या॰कंघी॰खरैटी॰हू॰भा॰ ॥

महासर्ज्ज । पु॰ असनवृक्षे ॥ पनसे ॥

महासह । पु॰ कुब्जकवृक्षे ॥ त्रि॰ अतिक्षमे ॥

महासहा । स्त्री॰ माषपर्ण्याम् । अम्लाने । काठसरेय्या॰हू॰भा॰ ॥ महतीचासौसहाच । सन्महदितिसमास । आन्महतइत्यात्वम् ॥

महासान्तापनम् । म॰ व्रतविशेषे ॥ अत्रयाज्ञवल्क्य । कुशोदकञ्चगोक्षीर दधिमूत्र शकृत्घृतम् । जग्ध्वापरे ह्न्युपवसे तकृच्छ्र सान्तपन चरन् ॥ हारसाध्यसान्तपनमुक्तम् । पृथक्सान्तपनद्रव्यैः षडह सोपवासक । सप्ताहेनैवकृच्छ्रोय महासान्तपन स्मृतम् ॥ महासान्तपन धेनु षट्कदानसमम् ॥

महासार । पु॰ दुष्खदिरे । त्रि॰ युक्तियुक्ते ॥

महासाहसम् । न॰ अतिबलात्कारकृतकार्ये । अतिशयदण्डे ॥

महासाहसिक । त्रि॰ अतिसाहसयुक्ते ॥ प्रसह्यापहारिणि । महाश्चासौसाहसिकश्च ।

महासिंह । पु॰ शरभे । पर्वताश्रये ॥ देव्या सिंहे ॥ यथा । तीक्ष्णदंष्ट्रकरालास्य शटाशोभितकन्धर ॥

चतुरङ्गिर्वेत्त्रनखोमहासिंह : प्रकीर्त्तित इति ॥

महासुख । पु॰ बुद्धे ॥ न॰ क्रीडारत्ने ॥ प्रचुरसुखे ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

महासुगन्धा । स्त्री॰ गन्धनाकुल्याम् ॥ त्रि॰ अतिसुगन्धयुक्ते ॥

महासूक्ष्मा । स्त्री॰ वालुकायाम् ॥ त्रि॰ अतिशयसूक्ष्मे ॥

महासेन । पुं॰ कार्त्तिकेये ॥ महासैन्यपतौ ॥ बौद्धभेदे ॥ महतीसेनाऽस्य ॥

महास्कन्ध । पु॰ शरभे ॥ त्रि॰ उन्नतस्कन्धयुक्ते ॥

महास्कन्धा । स्त्री॰ जम्बूवृक्षे ॥

महास्कन्धी । पु॰ शरभे ॥

महास्थली । स्त्री॰ पृथिव्याम् ॥ श्रेष्ठस्थाने ॥

महास्नायु । पु॰ काण्डरायाम् ॥

महास्रग्वी । पु॰ शिवे ॥

महास्वन । पु॰ वाद्यप्रभेदे । मल्लतूर्ये ॥ विष्णौ ॥ महानूर्ज्जितस्वन नादोऽस्य । यद्वा । महान् स्वन श्रुतिलक्षणोनादोस्य ॥ सम्महदितिसमासे॰ आत्त्वम् ॥ उच्चशब्दे ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

महाहनु । पु॰ शिवे ॥ हनूमति ॥ त्रि॰ उच्चहनुयुक्ते ॥

महाहवि । न॰ गोघृते ॥ ब्रह्मणि ॥ महच्च तद्धविश्च॰ब्रह्मात्मनिसर्वंजगत्तदात्मतयाहूयतेइतिमहाहवि । यद्वामहाग्निहुतविधिवाज्यपुरोडाशपशुसोमादिरूपाख्यस्य॰ इन्द्रादिदेवताकुरूपस्ययजमानरूपस्यचेतिमहाहवि . ॥

महाहास । पुं॰ अट्टहासे ॥

महाहिगन्धा । स्त्री॰ गन्धनाकुल्याम् ॥

महाह्रस्वा । स्त्री॰ कपिकच्छ्वाम् । शूकशिम्ब्याम् ॥ त्रि॰ अतिखर्वे ॥

महि । अ॰ महिमनि ॥

महि । स्त्री॰ भूमौ ॥ मह्यते । मह पूजायाम् । चुरादिरदन्त । सर्वधातुभ्यइन् ॥

महिका । स्त्री॰ हिमे ॥ मह्यते । मह॰ । कृन्मिक्षिपसहयो ॥

महित । त्रि॰ पूजिते ॥ मह्यतेस्म ॥ मह॰ । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्चेति क्त ॥

महिनम् । न॰ राज्ये ॥ त्रि॰ पूजनीये ॥ मह्यते । मह॰ । महेरिनण्चेति पचेद्र्नन् ॥

महिमा । पु॰ शिवैश्वर्ये । ऐश्वर्यातिशये । भूतिप्रभेदे ॥ महान्भवति॰ येनसमस्तब्रह्माण्डेपिनसमवेति ॥ विभूतिविस्तारे ॥ आत्मन कर्मनिमित्त उच्चयराहित्ये ॥ महतोभाव । पृथ्वादिभ्यइमनिच् ॥ उत्कर्षे ॥

महिमभृत् । त्रि॰ ऐश्वर्यवति ॥

महिर । पु॰ मौर्ये । मिहिरे । सूर्ये ॥

इतिविकाण्डशेष ' ॥

महिला । स्त्री॰ फलिन्याम् । गुन्द्रायाम् । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियाम् । योषिति ॥ रेणुकानामगन्धद्रव्ये ॥ मदमत्तायाम्योषायाम् ॥ महति॰ मह्यतेवा । मह॰ । सलिकलोति॰इलच् । टाप् ॥

महिलाह्वया । स्त्री॰ श्यामायाम् । प्रियङ्गौ ॥ महिलायाआह्वयोयस्या : ॥

महिष । पुं॰ तुलाये । कासरे । यमवाहने । भैंसा॰ इ॰ भा॰ ॥ महिषस्यामिषस्यातुस्त्रिग्धोष्णवातनाशनम् । निद्राशुक्रबलस्तन्यतनुदार्ढ्यंकर गुरु ॥ दृष्यसृष्टिविण्मूत्र वातपित्तास्रनाशनम् ॥ महति॰ मह्यतेवा । मह॰ । अविमह्योष्टिषच् । यद्वामहतेमहिष्वलीटिषच् । आगमशासमस्यानित्यत्वान्नुम् ॥ अर्हद्ध्वजविशेषे ॥ असुराधिपविशेषे । महिषासुरे ॥ ऋस्युधारिणिऋत्विग्जातिविशेषे ॥ पुरायच्चवियत्रासीत्सगरेणाश्वमेधादयनधिकारोविशान्यत्वं धर्मनाशश्चकृत ॥

महिषकन्द । पु॰ महाकन्दविशेषे । शुभ्रालौ ॥

महिषघ्नी । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥

महिषध्वज . । पु॰ यमे ॥ अर्हद्विशेषे ॥ महिषोध्वजेयस्य ॥

महिषमर्दिनी । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥

महिषवल्ली । स्त्री॰ लताविशेषे । सोम्यायाम् ॥

महिषवाहन । पु॰ यमे ॥

महिषाक्ष । पु॰)

महिषाख्य । पु॰) गुग्गुलौ । भृङ्गाञ्जनसमप्रभे ॥

महिषाक्षादि । न॰ महिषाक्षादिपञ्चानागणे ॥ यथा । महिषाक्षस्तथा ' राल निर्यास सर्जकश्च । कृष्णागुरु कदम्बश्चमहिषाक्षादिपञ्चकम् ॥

महिषासुर । पुं॰ महासुरविशेषे । रम्भासुरात्मजे ॥

महिषासुरसम्भव । पु॰ भूमिजगुग्गुलौ ॥

महिषासुरहन्त्री । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥

महिषी । स्त्री॰ कृताभिषेकायाराज्ञपत्न्याम् ॥ मह्यते । मह॰ । अविमह्योष्टिषच् । टित्वान्ङीप् ॥ औषधीभेदे ॥ सैरिभ्याम् । मन्दगमनायाम् । महाधीरायाम् । भैंस॰ इ॰ भा॰ ॥

महिषीगोष्ठम् । न॰ महिषीशालायाम् । भैंसवाड़ा॰ इ॰ भा॰ ॥ महिषीणास्थानम् । गोष्ठच् ॥

महिषीदुग्धम् । न॰ महिषीक्षीरे । सैरिभ्या स्तन्ये ॥ माहिष मधुरगव्यात्स्निग्धं शुक्रकर गुरु । निद्राकरमभिष्यन्दि क्षुधाधिक्यकर हिमम् ॥

महिषीप्रिया। स्त्री॰ तृणविशेषे। शूल्या भू। शूलपल्याम्। अलाब्वायाम्॥
महिष्मान्। पु॰ देशविशेषे॥ महिषा सन्त्यस्मिन्। महिषाश्मेति मत्वर्थमिति॰ ड्मतुप्॥
मही। स्त्री॰ भूमौ। पृथिव्याम्॥ मह्यते। मह॰। चुरादावदन्त। ण्यन्तादच्। कृदिकारादिति ङीष्॥ यद्वा। महीयते। महीङ् पूजायाम्॰ कण्ड्वादियगन्त। क्विप् चेति क्विप्। यलोपयलोपौ। कृदिकारादितिङीष्। तदभावे विसर्गकुलश्याम मालवदेशवि हारिणामधाम्॥ महीजन्मसुखादुवल्ल पित्तहर गुरु। गवि॥ हिलमोचिकायाम्॥ वया हस्व स्थुल्याप्रभेदे॥ यथा। लघुर्गुरु। महीस्मृता॥ यथा। हरोऽस्तुमे। मनोमुदे॥
महीक्षित्। पु॰ नृपे। राजनि॥ महीं॰ क्षयते॰ ईष्टे। क्षिनिवासगत्योः। मह्यांक्षयतिवा। क्षि ऐश्वर्ययो। क्विप्। तुक्॥
महीज। पु॰ भौमे। मङ्गलग्रहे॥ न॰ आर्द्रके॥ त्रि॰ भूमिजाते॥
महिदुर्गम्। न॰ मृदापाषाणैरिष्टकैर्नवाविस्ताराद्विगुणोच्छ्रायेणाद्दश हस्तादुच्छ्रितेनगुप्तार्थसुपरिभ्रमणयोग्येनसौवर्णगवाक्षादियुक्तेनप्राकारे

णावेष्टितेराज्ञांवासस्थाने॥
महीधर। पु॰ विष्णौ॥ महीगिरिरूपेणाधत्ते। धरति। धृञ्॰। मह्याधर॥ अच्॥
महीध्र। पु॰ शिखरिणि। पर्वते॥ महींधरतिधारयतिवा। धृञ्॰। मूलविभुजादित्वात्क॥
महीपाल। पु॰ राजनि॥ महींपालयति। पाल॰। कर्मण्यण्॥
महीप्राचीरम्। न॰ समुद्रे॥
महीभृत्। पु॰ पर्वते। नृपे॥
महीमय। त्रि॰ मृत्तिकानिर्मिते मह्याविकारे॥
महीयान्। त्रि॰ महत्तरे॥
महीरुह। पुं॰ शाखिनि। पादपे। वृक्षे॥ शाकवृक्षे॥ मह्यारोहयति। स्ववीजजन्मनिप्रादुर्भवे। रुहजन्मनि॥
महीलता। स्त्री॰ किञ्चुलुके। केंचुवा॰ इतिख्याते॥ आयत्वदीर्घत्वाभ्यामह्यालतेव॥
महीसुत। पु॰ मङ्गलग्रहे। लोहिताङ्गे॥ मह्या सुत॥
महेच्छ। त्रि॰ महाशये। महाभिलाषे॥ महतीइच्छाऽस्य॥
महेन्द्र। पु॰ कलिङ्गदेशस्थेकुलपर्वतविशेषे॥ सिद्धपीठोयमद्रि। यथा। महान्तकोमहेन्द्रेचपार्वती चमहान्तकीति॥ त्रिसामास्थषिकुल्यायामहेन्द्रप्रभवा स्मृता॥

इन्द्रे । महांश्चासौ इन्द्रश्चमहान्वा चशमभूयोत्वचमवधीदितिश्रुते । ईश्वरे । विष्णौ ॥
महेन्द्रकदली । स्त्री० कदलीप्रभेदे ॥
महेन्द्रतनया । स्त्री० सरिद्भरे ॥
महेन्द्रनगरी । स्त्री० चमरावत्याम् ॥
महेन्द्रपर्वत । पुं० तीर्थविशेषे ॥
महेन्द्रमदभित् । पु० श्रीकृष्णे ॥
महेन्द्रवारुणी । स्त्री० लताविशेषे । चित्रवल्ल्याम् । महाफलायाम् । वर्षीमाकाल० इ० गौ० दे० भा० ॥
महेन्द्राणी । स्त्री० इन्द्रयोषिति । पुलोमजायाम् ॥ महेन्द्रस्यस्त्री । महतीचासाविन्द्राणीचेतिवा ॥
महेन्द्रियम् । त्रि० माहेन्द्रे ॥ महेन्द्रो देवताऽस्य । महेन्द्रादृघाणौचेतिघ ॥
महेन्द्रीयम् । त्रि० माहेन्द्रे ० हविरादौ ॥ महेन्द्रोदेवताऽस्य । महेन्द्रादृघाणौचेतिचकाराच्छ ॥
महेरणा । स्त्री० कुन्दुरुक्याम् । शल्लकीवृक्षे ॥ महदीरणमस्याः ॥ मह मुत्सवमीरयतिवा । ईर० । ल्यु ॥
महेला । स्त्री० महिलायाम् ॥ वामायाम् ॥ महस्यउत्सवस्य० इला भूमिः ॥ यद्वा । महति० मह्यतेवा । सलिकलीतीलच् । पृषोदरादि ॥ माया ० ईलाक्रीडावा । परमहे लारतोप्यपारदारिकइतिदमयन्ती काव्यम् ॥
महेलिका । स्त्री० महेलायाम् ॥ स्वार्थेकन् ॥
महेश । पु० शिवे ॥ महेशान्नापरो देव ॥
महेशबंधु : । पु० श्रीफलवृक्षे । विल्वे । महेशस्यबन्धुरिव ॥
महेशिता । त्रि० परमेश्वरे । परदेवतायाम ॥ महाश्चासावीशिताच । सन्महदितिसमास ॥
महेश्वर । पु० शिवे । महादेवे ॥ महेश्वरत्र्यम्बकएवनापरइतिरघु ॥ विश्वस्यानाद्यसर्व्वेषामहतामीश्वर स्वयम् । महेश्वरस्ततेनैमप्रवदन्तिमनीषिणः ॥ महाश्चासावीश्वरश्च । सन्महदितिसमास ॥ त्रि० अधीश्वरे ॥
महेश्वरी । स्त्री० महेश्वरपत्न्याम् । भगवत्याम्परदेवतायाम् ॥ अपराजितायाम् ॥ पित्तलप्रभेदे । कपिलायाम् । ब्रह्मरीत्याम् ॥ राजरीत्याम् । महतीचासावीश्वरीच ॥
महेष्वास । पु० हरौ ॥ शिवे ॥ महान्‌वितथइष्वासइषुक्षेपोयस्य ॥ त्रि० उत्तमधानुष्के ॥
महेरण्ड । पु० स्थूलैरण्डे ॥
महेला । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥
महोक्ष । पु० हद्वृषे । वृषभे ॥ महांश्चासावुक्षाच । अचतुरेति साधु ॥

महोटिका । स्त्री०)
महोटी । स्त्री०) वृहत्याम् ॥

महोत्पलम् । न० पद्मे । नलिने । अरविन्दे ॥ महच्चतत्उत्पलञ्च ॥

महोत्सव । पु० अतिशयितसुखजनककर्म्मणि ॥ यथा । दुर्गातन्त्रेयामलेचकुर्याद्दुर्गामहोत्सवम् । महानवम्याश्चरद्विबलिदानन्दपादय ॥

महोत्साह । पुं० राज्याङ्गप्रामराजपुरुषे ॥ अतिशयोद्यमे ॥ त्रि० अतिशयोत्साहयुक्ते । महोद्यमे ॥ दुःसाध्यकार्य्येपिसाधनपरे ॥ महान् उत्साहोस्य ॥ परदेवतायाम् ॥ जगदुत्पादनाद्यर्थंमुद्युक्तत्वात् ॥

महोदधि । पु० समुद्रे ॥

महोदधिशय । पुं० नारायणे ॥ प्रलयेसर्वभूतानिसंहृत्यैकार्णवजगत् । कृत्वाऽधिशेते । शीङ्स्वप्ने । अ ॥

महोदय । पु० कान्यकुब्जदेशे ॥ आधिपत्ये ॥ अपवर्गे । मोक्षे ॥ सदाकृतयुगश्चास्तुसदाचास्तूत्तरायणम् । सदामहोदयश्चास्तुकार्य्याणिवसतासताम् ॥ महात्मनि । स्वामिनि ॥ दध्यक्तमधुनि ॥ न० पुरविशेषे । कान्यकुब्जे । गाधिपुरे । कनौज० इतिमहोवाइतिचभाषा ॥ महानुदयोवैभवंयस्य० यद्वा ॥

महोदया । स्त्री० मेरोरुत्तरकवाटाख्योपू मेखलायाउदग्दिशिसोमस्यपुर्याम् । यथोक्तम्ब्रह्मेन्द्रसंहितायाम् । महोदयाचन्द्रमस स्वेतायुक्तादिनिर्मिता । द्विजसङ्घसुताभातिपुरैर्हिमगिरिप्रभैरिति ॥ नागवल्लायाम् ॥

महोदर । पु० वृहदुदरे ॥ त्रि० तद्वति ॥

महोदरी । स्त्री० रवेः सङ्क्रमणविशेषे कुजाहेवरयैयदासङ्क्रमस्यान्महोदर्यशीतस्करायासुखाय । महाशतावर्य्याम् ॥

महोद्यम । त्रि० महोत्साहे । दुःसाध्यकार्य्येपिसाधनपरे ॥ महानुद्यमोऽस्य ॥

महोन्नत । पु० तालागमे । त्रि० महोन्नतिविशिष्टे ॥

महोन्नति । स्त्री० अतिशयवृद्धौ ॥ यथा । भूयात्तेमहदैश्वर्य्यंपुत्रादीनामहोन्नति । अव्याधिनाशरीरेणचिरञ्जीवसुखीभव ॥

महोन्माद । पुं० फलक्याम् । फलुइ० माचइ० गौ० दे० भा० प्र० मीने ॥

महोपसर्ग । पु० मार्य्यादिषु ॥

महोरग । पु० वासुकिसर्पे ॥ वृहत्सर्पे ॥ महांश्चासावुरगश्च ॥ न० तगरमूले ॥

महोल्का । स्त्री० क्रूरग्रहे ॥ उल्काविशेषे ॥ उल्कालक्षणन्तु । वृश्चिकस्वावसूक्ष्मायारक्तनीलशिखोज्वलापी

रुषीषप्रयाणे मञ्जनानाविधासु ता ॥

महौजा । त्रि॰ वीर्यवति । महानुभावे । महत्योजोयस्येतिविग्र-ह॰ ॥

महौषधम् । न॰ शुण्ठ्याम् ॥ विषायाम् । अतिविषायाम् । अतीस॰ इ॰ भा॰ । लशुने ॥ भूम्याहुल्ये ॥ वाराहीकन्दे ॥ वत्सनाभे । पिप्पल्याम् ॥ सुरायाम् ॥ महौषध य-ज्जीवानांदु खविस्मारकमहत् । आनन्दजनकयच्चतदाद्यातत्त्वपञ्चयाम् ॥ महच्चतत्पौषधञ्च ।

महौषधि । स्त्री॰ दूर्वायाम् ॥ लज्जालुक्षुपे ।

महौषधिगण । पु॰ पृश्निपर्ण्यादिषु । यथा । पृश्निपर्णीश्यामलताभृङ्गराजशतावरी । गुडूचीसहदेवाचमहौषधिगण . स्मृत ।

महौषधी । स्त्री॰ छिलमोचिकायाम् ॥ श्वेतकण्टकार्याम् । कटुकायाम् । अतिविषायाम् ।

महौषध्यष्टकम् । न॰ महास्नानीयद्रव्यविशेषे । यथा । सहदेवीतथाव्याघ्रीबलाचातिबलातथा । शङ्खपुष्पीतथासिंहीअष्टमीचसुवर्चला । महौषध्यष्टकप्रोक्तमहास्नानेनियोजयेत् ।

मा । अ॰ वारणे । विकल्पे ॥

मा । स्त्री॰ लक्ष्म्याम् । प्रमाणवायाम् ॥ विद्यायाम् ॥ माने ॥ मातरि ॥ मानम् । माधातो सम्पदादित्वात्क्विप् ॥

मासम् । न॰ पिशिते । तरसे । पललि । आमिषे । क्रव्ये । रक्तजधातौ । मांस॰ इ॰ भा॰ ॥ मांसवातहरसर्वंच हृद्यबलपुष्टिकृत् । प्रीणनंगुरुहृद्यञ्चमधुररसपाकयो . ॥ मांसवर्गोद्विधाप्रोक्तोजाङ्गलाऽनूपभेदत. । तत्रसद्योहतादिमांसेषुविशेषश्च सचोच्यते । यथा । सद्योहतस्यमांसस्याद्व्याधिघातियथामृतम् । वयस्थ हृद्यसात्म्यमन्यथा तद्विवर्जयेत् ॥ स्वयंमृतञ्चाबल्यमतीसारकरगुरु ॥ दुष्टामांदोषलमांस बालानांबलदंलघु ॥ त्रिदोषकृद्व्याधिदुष्टं शुष्कशूलकरगुरु ॥ विषाम्बुवह्निमृतस्यैतन् मृत्युदोषकरम् ॥ छिन्नमुत्क्लेदजनकाक्षयवातप्रकोपनम् ॥ तोयपूर्णशिराजालमृतमप्युचिदोषकृत् ॥ स्त्रियश्चतुष्पदजातिषु पुमान्श्रेष्ठ स्त्रीचतुष्पदजातिषु । पराश्च लघुपुंसांस्यात्स्त्रीणांपूर्वांर्धमादिशेत् ॥ देहमध्य गुरुप्रायसर्वेषांप्राणिनांस्मृतम् । पश्चात्पक्षिणांपश्चिमानांतदेवलघु कथ्यते ॥ गुरुपय उानिसर्वेषांगुर्वीशीषाचपक्षिणाम् । उरस्कन्धोदरमूर्धापाणीपादौकटिस्तथा । पृष्ठत्वगयकृद

मांसम्

चारिणगुरूणीव्ययथोत्तरम् ॥ लघुवा
तहर मांस खगानांधान्यचारिणा
म् । मत्स्याशिनापित्तकर वातघ्न
गुरुकीर्त्तितम् ॥ फलाशिनांश्लेष्म
हर लघुरूक्षमुदीरितम् । दृंहण
गुरुवातघ्न तेषामेवफलाशिनाम् ॥
तुल्यजातिष्वल्पदेहामहादेहेषुपूजि
ताः । अल्पदेहेषुग्राह्यन्ते तथैवस्थू
लदेहिन ॥ चेष्टावतांपरं मांस
गुरु रुच्य लघुस्मृतम् । येमृताबि
षगाद्यैश्चदूरावासप्रचारका । तै
षामभिष्यन्दिच सर्वं विपरीतम
तोन्यथा ॥ जलानूपचरा सर्वे त
थास्थलचराश्चये । गुरुमुक्त्वागुरुतर
र तेषामांससमुदीरितम् ॥ धान्योत्प
त्तिप्रचारोत्था लघुश्चालघुपक्षिणा
म् । ग्राम्य मांस वनजमथवानूपज
वाबिलोत्थ प्रवे त पीत हरितमरुण
याचित सूपकारै । तच्च शल्य
सरसमधुरस्वेदित वह्नित वायव्य-
प्रायोयदभिरुचित स्मृ यतैतेनतद्वि॥
अपिच । मांसन्तुत्रिविध ज्ञेय मृदु
लकठिनंघनम् ॥ पारावताजचटक
कपिञ्जलशुकरटिट्टिभा । क्षुद्रमत्
स्यादिका सर्वे मांसेषुमृदुला ,
स्मृता ॥ मृगरोहितकाद्याश्चमत्
स्या मकरिकम्बरा .। एतेकठि
नमांसा स्यु . पक्षिणोजलचारि
ण । गजकुम्भीरखड्गाद्या सग

मांसम्

व्याघ्रश्वाराद्य । गोधागोश्वालुला
याद्या घनमांसा प्रकीर्त्तिता ॥एकत्र
सर्वमांसानिविरुद्ध्यन्ते परस्परम्॥
वैद्यशास्त्रोक्तविधिनामांसस्योक्तागु-
णाइमे । मनूक्तविधिनावच्म्ये विधि
भक्षणवर्जने ॥ प्रोक्षितभक्षयेन्मांस
ब्राह्मणानाञ्चकाम्यया । यथाविधि
नियुक्तस्तुप्राणानामेवचात्यये ॥ प्रा
णस्यान्नमिदसर्वंप्रजापतिरकल्पयत् ।
स्थावरजङ्गमञ्चैवसर्वंप्राणस्यभोजन
म् ॥ चराणामन्नमचराद ष्ट्रिणाम
प्यदष्ट्रिण । अहस्ताश्चसहस्ताना-
शूराणाञ्चैवभीरव ॥ नात्तादुष्य
त्यदन्नाद्यान्प्राणिनोऽहन्यहन्यपि
। धात्रैवसृष्टाह्याद्याश्चप्राणिनोऽत्ता
रएवच ॥ यज्ञायजग्धिर्मांसस्येत्ये
षदैवोविधि स्मृत । अतोन्यथा
प्रवृत्तिस्तुराक्षसोविधिरुच्यते ॥ क्री
त्वास्वयवाप्युत्पाद्यपरोपकृतमेववा।
देवान्पितृश्चार्चयित्वाखादन्मांसन
दुष्यति ॥ नाद्यादविधिनामांसवि
धिज्ञोऽनापदिद्विज । जग्ध्वाह्यवि
धिनामांसप्रेत्यतैरद्यतेऽवश ॥
नतादृशभवत्येनोमृगहन्तुर्धनार्थिन
। यादृशभवतिप्रेत्यवृथामांसानि-
खादत । नियुक्तस्तुयथान्यायंयो
मांसनात्तिमानव । सप्रेत्यपशुता
यातिसम्भवानेकविंशतिम् ॥ अस
स्कृतान्पशून्मन्त्रैर्नाद्याद्विप्र क

मांसम्

दाचन । अन्नेष्वसुसम्भूतानद्याच्छा स्त्रविधिमास्थितः ॥ कुर्याद्घृतपशुं सङ्गे कुर्यात्पिष्टपशुं तथा । नत्वेवतु वृथाहन्तु पशुमिच्छेत्कदाचन ॥ यावन्ति पशुरोमाणि तावत्कृत्वोह मारणम् । वृथापशुघ्नः प्राप्नोति प्रेत्यजन्मनि जन्मनि ॥ यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयम्भुवा । यज्ञोऽस्य भूत्यै सर्वस्य तस्माद्यज्ञे वधोऽवधः ॥ ओषध्यः पशवो वृक्षास्तिर्य्यञ्चः पक्षिणस्तथा । यज्ञार्थं निधनं प्राप्ताः प्राप्नुवन्त्युच्छ्रितीः पुनः ॥ मधुपर्के च यज्ञे च पितृदैवतकर्म्मणि । अत्रैव पशवो हिंस्या नान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः ॥ एष्वर्थेषु पशून् हिंसन् वेदतत्वार्थविद्द्विजः । आत्मानञ्च पशुञ्चैव गमयत्युत्तमां गतिम् ॥ गृहे गुरावरण्ये वा निवसन्नात्मवान्द्विजः । नवेदविहितां हिंसामापद्यपि समाचरेत् ॥ या वेदविहिता हिंसा नियतास्मिंश्चराचरे । अहिंसामेव तां विद्याद्वेदाद्धर्म्मो हि निर्बभौ ॥ योऽहिंसकानि भूतानि हिनस्त्यात्मसुखेच्छया । स जीवंश्च मृतश्चैव न क्वचित्सुखमेधते ॥ यो बन्धनवधक्लेशान्प्राणिनां न चिकीर्षति । स सर्वस्य हितप्रेप्सुः सुखमत्यन्तमश्नुते ॥ यद्ध्यायति यत्कुरुते धृतिं बध्नाति यत्र च । तदवाप्नोत्ययत्नेन यो हिनस्ति न किं

चन ॥ नाकृत्वा प्राणिनां हिंसां मांसमुत्पद्यते क्वचित् । न च प्राणिवधः स्वर्ग्यस्तस्मान्मांसं विवर्ज्जयेत् ॥ समुत्पत्तिञ्च मांसस्य वधबन्धौ च देहिनाम् । प्रसमीक्ष्य निवर्त्तेत सर्वमांसस्य भक्षणात् ॥ न भक्षयति यो मांसं विधिं हित्वा पिशाचवत् । स लोके प्रियतां याति व्याधिभिश्च न पीड्यते ॥ अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी । संस्कर्त्ता चोपहर्त्ता च खादकश्चेति घातकाः ॥ स्वमांसं परमांसेन यो वर्द्धयितुमिच्छति । अनभ्यर्च्य पितॄन्देवांस्ततोऽन्यो नास्त्यपुण्यकृत् ॥ वर्षे वर्षेऽश्वमेधेन यो यजेत शतं समाः । मांसानि च न खादेद्यस्तयोः पुण्यफलं समम् ॥ फलमूलाशनैर्मेध्यैर्मुन्यन्नानाञ्च भोजनैः । न तत्फलमवाप्नोति यन्मांसपरिवर्ज्जनात् ॥ ५४ ॥ मांस भक्षयितामुत्र यस्य मांसमिहाद्म्यहम् । एतन्मांसस्य मांसत्वं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ न मांसभक्षणे दोषो न मद्ये न च मैथुने । प्रवृत्तिरेषा भूतानां निवृत्तिस्तु महाफला ॥ अपि च । श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे । मांसन्तु त्रिविधं प्रोक्तं जलभूचरखेचरम् । यस्मात्तस्मात्समानीतं येन केन विघातितम् ॥ तत्सर्वं देवताप्रीत्यै भवेदेव न संशयः । साधकेच्छा बलवती देये वस्तुनि दैवते ॥ य

दादात्मप्रियद्रव्यतत्तदिष्टायकल्प येत ॥ बलिदानविधौदेवविहि- त पुरुष पशु । स्त्रीपशुनंचहन्त व्यस्त्वशाभवशासनात् ॥ मध्यते- देवादिप्रीत्यर्थम् । मनस्त्राणे । म मेदोवंश्चेतिस ॥

मांस । पु॰ काले । कीटे ॥

मांसकारि । न॰ रक्ते । रुधिरे ॥

मांसच्छदा । स्त्री॰ मांसरोहिणीविशे षे । माखाम् । सुलोमायाम् ॥

मांसजम् । न॰ मेदसि ॥

मांसतेज । न॰ मेदसि ॥

मांसदलन । पु॰ ग्रीष्मद्रुमे ॥

मांसद्रावी । पु॰ अम्लवेतसे

मांसपचनम । न॰ मांसपाके ॥

मांसपेशी । स्त्री॰ गर्भस्थावयवविशेषे॥ यथा । बुद्बुद सप्तरात्रेणमांसपेशी भवेत्तत । द्विसप्ताहात्भवेत्पेशी रक्तमांसचिताद्दढा ॥ बीजस्यैवा- ङ्कुराः पेश्यः पञ्चविंशतिरन्त- त ॥

मांसप्रलेह । पु॰ प्रलेहविशेषे ॥ प- थ्यप्रलेहम् ॥

मांसफला । स्त्री॰ वार्त्ताक्याम् ॥

मांसभक्ष । त्रि॰ मांसभक्षणकर्त्त- रि ।

मांसमाषा स्त्री॰ माषपर्ण्याम् ॥

मांसरस पु॰ झोल॰ रसा॰ इति ख्यातेमांसस्यजले ॥ सिद्धमांसरसो रुच्य श्रमश्वासक्षयापहः । प्रीण नोवातपित्तघ्नः क्षीणानामल्परेत- साम् ॥ विश्लिष्टभग्नसन्धीनाशुष्का- णाशुक्राङ्क्षिणाम् । स्मृतोजोब लक्षीणानाञ्ज्वरक्षीणक्षतोरसाम् ॥ क्षतेक्षरक्षीणानानाहच्छायु अवया थिनाम् ॥

मांसरोहिणी । स्त्री॰ सुगन्धिद्रव्यविशे षे । अग्निरुहायाम् । चर्मकषाया म् । विकषायाम् ॥ स्यान्मांसरो हिणीद्व्यासरादोषत्रयापहा ॥

मांसलम् न॰ काव्यस्यगौडीरीत्यन्त र्गतस्यौजोगुणस्याङ्गविशेषे ॥ यथा । योज समासभूयस्त्व मांसलपदड म्बरम् ॥ त्रि॰ असले । बलवति ॥ स्थूले ॥ यथा । निस्त्रिंशक्षुरेखा स्तुनिंद्रव्याप्तिवृते क्षणे । मां सलेक्षधमोपेतात्ववक्रेरघनैर्न्यपा ॥ मांसमस्त्यस्य । सिध्मादित्वाल्लच् ॥ पु॰ माषे ॥

मांसलफला । स्त्री॰ वृन्ताक्याम् ॥

मांसविक्रयी । त्रि॰ वैतंसिके । कौ- टिके ॥ सकृदपिमांसविक्रयकारि- णि ॥ सद्यः पततिमांसेनलाक्षया लवणेनच ॥

मांसव्यध । त्रि॰ मांसखण्डने ॥ मां सस्यव्यधनम् ॥ व्यधजपोरनुपस र्गे॰ इत्यप् ॥

मांसशृङ्गाटकम् । न॰ मांसप्रकारवि

ग्रंथे । मासकाचिखूट० इतिभाषा ॥ शुष्कमासतनूकृत्यकर्त्तितस्वेदितं जले । लवङ्गहिङ्गुलवणमरिचार्द्र-कसयुतम् ॥ एलाजीरकधान्याकनिम्बूरससमन्वितम् । घृतेसुगन्धितम् ष्टपूरणप्रोच्यतेबुधै ॥ शृङ्गाटकसमितयाकृतपूरणपूरितम् । पुनसर्पिषसम्भृष्ट मासशृङ्गाटकवदेत् ॥ मांसशृङ्गाटकवच्य हृद्य बलकृद् गुरु ॥ वातपित्तहर हृष्यकफघ्न वीर्यवर्द्धनम्

मांससार । पु० मेदसि ॥ मांसस्य सार ॥

मासस्नेह । पुं० मेदसि ॥

मांसहासा । स्त्री० चर्मणि ॥

मासिक । त्रि० मासविक्रयजीविनि । वैत सि० ॥ मास पण्यमस्य । तदस्यपण्यमितिठक् ॥ यद्वा । मास नियुक्तदीयतेऽस्मै । श्रावणामांसौदनादितिटिठन् । टित्वान्ङीप् ॥ इकारउच्चारणार्थं ॥

मासिका । स्त्री० मांस्याम् ॥ मन्यते । मनज्ञाने । मनेदीर्घश्चेतिस । गौरादि । स्वार्थेकन् ॥

मासिनी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

मांसी । स्त्री० ककोल्याम् ॥ मांसच्छदायाम् ॥ तपस्विन्याम् । जटामांस्याम् ॥ मांसीतिक्ताकषायाचमेध्याकांतिबलप्रदा । स्वाद्वीहिमाचि दोषास्रदाहवीसर्पकुष्ठनुत ॥ मन्यते । मन० । मनेर्दीर्घश्चेतिस । गौरादि ॥

मासिष्टा । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । वल्गुलायाम् । दिवाधायाम् बादुड इ०भा० ॥

मांसौदनम् । न० मांससयुक्तौदने । पलौदने ॥

मांसौदनिक । त्रि० मांसौदनार्हे ॥ मांसौदनमियुक्तदीयतेऽस्मै । श्रा-णामांसौदनाट्टिठन् । टोक्तीवर्थं । इकारउच्चारणार्थं ॥

मास्यादि । पु० जटामांस्यादिसमानांगणे । जटामासीनखपर्णीचन्द्-तगरंरसः । मिलयागन्धपाषाण सप्तमास्यादिकागमी ।

माकन्द । पु० सहकारे ॥

माकन्दी । स्त्री० आमलकीफले ॥ नगरविशेषे ॥ बहुमूल्याम् । मादन्याम् । गन्धमूलिकायाम् । माद्राणी०मागनी०इ०भा० ॥ पीतचन्दने ॥

माकरी । स्त्री० माघशुक्लसप्तम्याम् ॥ यद्यज्जन्मकृतपापमयासप्तसुजन्मसु । तन्मेरोकञ्चशोकञ्चमाकरोहन्तु सप्तमीतिपठित्वाज्ञायात् ॥ एषसप्तमीतिनामाक्षरम् ॥ रीकल्पद्रुम ॥

माकिम् । अ०)

माकिर् । अ०)वर्जने ॥

माक्षीम् । अ० वर्ज्जने ॥

माकोट । पु मुकुटेश्वर्य्यास्थाने ॥ माकोटे मुकुटेश्वरीतिदेवीगीता ॥

माक्षिकम् । न० मधुनि ॥ मक्षिकाभि कृतम् । सञ्ज्ञायामित्यण् ॥ तैलवर्णमधुनि ॥ मक्षिका . पिङ्गवर्णास्तु महत्योमधुमक्षिका । ताभि कृततैलवर्णमाक्षिकपरिकीर्त्तितम् ॥ माक्षिकमधुश्रेष्ठ नेत्राम यहरलघु । कामलार्श क्षतश्वास कासक्षयविनाशनम् ॥ धातुमाक्षिके । स्वर्णमाक्षिके ॥ तापिच्छे । पीतमाक्षिके माक्षिकद्विविध प्रोक्तहेमाख्य तारमाक्षिकम् । भिन्नवर्णविशेषत्वाद्रसवीर्यादिक पृथक् ॥ तारपादादिकेतारमाक्षिक मुपशस्यते । देहहेमाभकंयस्त रोगघ्नहस्तपुष्टिदम् ॥

माक्षिकजम् । न० सिक्थके ॥

माक्षिकधातु । पुं० माक्षिके । स्वर्णमाक्षिके ॥

माक्षिकफल । पु० मधुनालिकेरके ॥

माक्षिकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥

माक्षिकाश्रयम । न० सिक्थके ॥

माचीकम् । न० मधुनि ॥

माचीकशर्करा । स्त्री० सिताखण्डे ॥

मागध । पुं० वैश्यत : क्षत्त्रियायामुत्पन्ने वर्णसङ्करजातिविशेषे । भाटस्तुतिख्याते । शुक्लजीरके ॥ जरासन्धनृपे ॥ कीकटदेशान्तर्वर्त्तिदेशविशेषे । मगधे ॥ पार्थिवस्तनके ॥ वंशक्रमेणमहत्त्ववेदिनिराजायस्तुतिकारिणि । मधुके । वन्दिनि । स्तुतिपाठके । तस्योत्पत्तिर्विष्णुपुराणे यथा । ततोऽस्यदक्षिणहस्त मन्युस्ते तदाद्विजा । मथ्यमानेच तस्याभूत्पृथर्वैन्य प्रतापवान् ॥ तस्यैवजातमात्रस्ययज्ञे पैतामहेशुभे । सूत सूत्यासमुत्पन्न सौत्येऽहनिमहामते । तस्मिन्नेवमहायज्ञे जज्ञे प्राज्ञोथमागध । प्रोक्तातदामुनिवरैस्तावुभौसूतमागधौ । स्तूयतामेषनृपति पृथुर्वैन्य प्रतापवान् ॥ सूत्यामिति०सूति ० अभिषूति ० अभिषूयतेकण्डूतेसोमोऽस्यामितिसूति सोमाभिषवभूमिस्तस्याम् । सौत्येऽहनि०तस्मिन्नेवदिने० इत्यर्थ ॥ वशपरम्पराप्रशंसकोऽयम् ॥ मगध्यतियाचते । मगधपरिवेष्टने कण्ड्वादियगन्त । अच् । यस्यहलइतियलोप । प्रज्ञाद्यण् ॥ मागधावंशशंसका । वशोदीरणे नयेयाचन्ते ० तैमागधाइत्यर्थ ॥ त्रि० मगधोद्भवे ॥

मागधादेवी । स्त्री० राधिकायाम ॥

मागधी । स्त्री० कणायाम् । पिप्पल्याम् ॥ यूथ्याम् । भाषाप्रभेदे ॥

उक्ताङ्गिभरतसूत्रे । भिचुकचपण
कराचसात्त पुरावासिचेटकादी
नांमागधीति मगधे॰देशेभवा ।
तचभवइत्यण् ॥
मागमा । स्त्री॰ कर्कव्या ॥
माघ । पु॰ मासविशेषे । तपसि ॥
घनचातस्यफलम् । यथा । विद्या
विनीतस्वकुलप्रधानसदासदाचारयु
त प्रवीण । योगानुरक्तोविषयेपुसक्तो
माघे यमासे मघवानिवेश इति॥
माघीपौर्णमास्यस्मिनपौषमासो
ऽण् ॥ श्रीदत्तकसूनौशिशुपाल
बधमहाकाव्यकर्त्तरि ॥ तस्यनाम्ने
बख्याते महाकाव्ये ॥ यथा । पुष्पे
षुजातीनगरेषुकाशी नारीषुरम्भा
पुरुषेषुविष्णुः । नदीषुगङ्गानृप
तौचराम काव्येषुमाघ कवि
कालिदास ॥ इत्याधुनिक क-
श्चित्
माघवती । स्त्री॰ पूर्वदिशि ॥
माघवनम् त्रि॰ इन्द्रसम्बन्धिनि ॥
मघवतइदम् । अण् ॥
माघी । स्त्री॰ तपोमासस्यपूर्णिमाया
म् ॥ मघयायुक्तापौर्णमासी ।
नक्षत्रेणयुक्तः । ततोङीप् ॥
माघोनी स्त्री॰ पूर्व्वदिशि ॥
माध्यम् न॰ कुन्दपुष्पे ॥ माघेसा
धु । तत्रसाधुरितियत् ॥ माघेभव
म् । दिगादित्वाद्यत् ॥

माङ् । अ॰ निषेधे ॥ आशङ्कायाम्॥
माङ्गलिक । पु॰ प्रणवे अथशब्दे ॥
प्रणवश्चाथशब्दश्चद्वावेतौब्रह्मणः पु
रा । कण्ठं भित्वाविनिर्यातौतस्मा
न्माङ्गलिकावुभौ ॥ मङ्गलार्थक्रिय
माणे तूर्यादिवाद्ये ॥ स्वर्गाङ्गनाभी
ष्टार्थसिद्धिर्मङ्गलम् । मङ्गलप्रयोज
नमस्य । प्रयोजनमितिठक् ॥ यथा
माङ्गलिकमाचार्य्यइति ॥
माङ्गल्यम् । न॰ मङ्गलक्रियायाम् ॥
मङ्गलायहिते ॥ यथा । माङ्ग
ल्यं शुविवाहेषुकन्यासवरणेषुच ।
दशमासा प्रशस्यन्ते चैत्रपौषविव
र्जिता ॥ इतिराजमार्तण्ड ॥
मङ्गलस्यभाव । भावेष्यञ् ॥
माङ्गल्यार्हा । स्त्री॰ त्रायमाणायाल
ताया ॥
माच । पु॰ पथि ॥
माचल । पु॰ बन्दिचौरे ॥ रुजि ॥
ग्राहे ॥
माचिका । स्त्री॰ मक्षिकायाम ॥ अ
म्बष्ठायाम् ॥ मोरवा॰ इ॰ पश्चि
मदेशप्रसिद्धायामौषधौ ॥ माचिका
क्षारसे पाकिकषायाशीतलालघु
। पक्वातीसारपित्तास्रकफकण्ठाम
यापहा ॥
माचिरम् । अ॰ शीघ्रे ॥
माचीपत्रम् । न॰ सुरपर्णे ॥
माजल । पु॰ चाषपक्षिणि ॥

माञ्जिष्ठम् । न॰ लोहितवर्णे ॥ त्रि॰ तद्वति ॥ मञ्जिष्ठयारक्तम् । तेनरक्त रागादित्यण् ॥

माटामक । पु॰ वृक्षविशेषे ॥

माठार । पु॰ ब्रह्मणो पार्श्विके । सूर्यानुगे ॥ व्यासे विप्रे ॥ मठन्त्यनेन । मठमदनिवासयो । पुंसीतिघ । मठ राति । रा॰ । क । मठरस्यापत्यम् । विदादित्वात् ॥ गर्गादित्वात् माठर्यं ॥

माड । पु॰ वृक्षविशेषे । धूजवृक्षे । वितानवृक्षे । मध्यद्रुमे । माडर्यनौ • द्रु॰ कोकणप्रसिद्धे ॥

माडव । पु॰ जाति सङ्करजातिविशेषे यथा । लेटस्तो वरकन्यायाजनयामासषण्णरान् । माल मल्लमाडवस्य भल्लकोल कलन्दर ॥

माड्डक । पु॰ माड्डिके ॥ मड्डुवादनशिल्पमस्य । मड्डुकझर्भ राद्वान्यतरस्यामित्यण् ॥

माड्डुकिक । पु॰ माड्डुके ॥ मड्डुकवादनशिल्पमस्य मड्डुकझर्झरादितिपक्षे ठक् ॥

माढि । स्त्री॰ पत्रभङ्गे ॥ पत्रशिरायाम् ॥ दैन्यप्रकाशने ॥ देशविशेषे ॥ अर्चायाम् ॥ मङ्गमनयाचा । मह॰ । क्तिन् । ढत्वष्टुत्वढलोपदीर्घा ॥

माढी । स्त्री॰ दन्तशिरायाम् ॥

माणक । पु॰ वृक्षविशेषे । स्थलपद्मे । वृहच्छदे ॥ न॰ कन्दविशेषे । मानकचू॰ द्रु॰ गौ॰ दे॰ भा॰ ॥

माणव । पु॰ बालके ॥ अपत्येकुत्सितेमूढे मनोरौत्सर्गिक स्मृत । नकारस्य चमूर्धन्यस्तेनसिद्ध्यतिमाणव ॥ मनोरयम् । तस्ये दमित्यण् । ब्राह्मणमाणवेतिनिपातनाण्णत्वम् ॥ षोडशयष्टिकहारे ॥

माणवक । पु॰ विंशतियष्टिकाभिर्निर्मितेहारविशेषे ॥ बालके । षोडशवर्षपर्यन्तप्रथमवयस्के ॥ कुपुरुषे ॥ माणवोबाल • सद्वुव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥ यथा । अल्पोमाणव ॥ अल्पवृत्तिश्च ॥ न॰ अनुष्टुप्प्रभेदे ॥ माणवकगामावकम् ॥ यथा । अश्वत्थकुचप लैवंमाकुले केलिपरम् । ध्यायत खेलं रमुख नन्दसुत माणवकम् ॥

माणवक्रीडम् । न॰ अनुष्टुप्छन्दोविशेषे । माणवके ॥ भादिगण कर्णधर सान्नमिद वृत्तवरम् । पन्नगराजे गदित माणवकक्रीडमिदम् ॥ यथा । कोमलबध्रोकहर पल्लवनीबोधकरम् । गाढतमोनाशकर गोमिलरासुख्यकरम् ॥

माणवीनम् । त्रि॰ माणवसम्बन्धिनि ॥ माणवायहिते ॥ माणवचरकाभ्यां-

खञ् ॥

माणव्यम् । न० माणवहन्दे ॥ माण-वानासमूह । ब्राह्मणमाणववाड वाद्यन् ॥ माणवत्वे ॥ माणवस्यक-र्मभावोवा ।ब्राह्मणादित्वात्ष्य-ञ् ॥

माणिका । स्त्री० अष्टपलपरिमाणे ॥

माणिक्याम् । न० रत्नविशेषे । शोण रत्ने । रत्नराजि । रविरत्नके । पद्म रागे । कुरविन्दे । माणिक० माण क० इतिभाषा ॥ तस्यलक्षण यथा स्निग्ध गुरुगात्रयुत दीप्त स्वच्छ सुर-ङ्गद समाङ्गम् । इतिजात्य माणि-क्यकल्याण धारणात्कुरुते ॥ तस्य-दोषायथा । द्विच्छायमभ्रपिहित क र्कशमाकरिल भिन्नधूम्रम् । विरूप रागविमल लघुमाणिक्य नधारयेद्धी मान् ॥ तस्यचतुर्विधाजातिर्यथा तद्रक्त यदिपद्मरागमथसत्पीतातिरक्त त्रिधाजानीयात्कुरुविन्दकयद्रुण स्यादेवसौगन्धिकम् । तन्नील यदिनीलगन्धिकमितिज्ञेय चतु-र्धाबुधैर्माणिक्यकषघर्षणेप्यविक-लरागैवजात्यलघु ॥ विशेषोन्यत्र युक्तिकल्पतरौद्रष्टव्य ॥ मणिक-मेव । चतुर्वर्णादीनास्वार्थेउपसङ्-ख्यानमितिष्यञ् ॥

माणिक्या । स्त्री० ज्येष्ठाम् । मुस-ल्याम । गृहगोधायाम् । पल्ल्या

म् ॥

माणिमन्थम् । न० सैन्धवलवणे ॥ म णिमन्थाख्ये पर्वतेभवम् । तत्रभव इ० अण् ॥

माण्डलिक । पु० ग्रामस्यराज्ञि ॥ मण्डलस्यव । मङ्गुल्यादिभ्यष्ठक् ॥

माण्डूक्यम् । न० उपनिषद्विशेषे ॥

मातङ्ग । पु० श्वपचे । गजे । हस्तिनि ॥ अर्हदुपासकविशेषे ॥ मतङ्गस्याय-म् । तस्येदमित्यण् ॥ मतङ्गस्याप-त्यम । शिवाद्यण्वा ॥

मातङ्गनक्र । पु० मातङ्गाकारेग्रा-हे ॥

मातङ्गमकर । पु० महामत्स्यप्रभेदे। मातङ्गाकारेनक्रे ॥

मातङ्गी । स्त्री० महाविद्याविशेषे ॥ मतङ्गस्यमुनेः कन्यामातङ्गीसाप्रकी र्तिता ॥

मातरपितरौ । पु० द्विवचनान्तोयम् । सहोक्त्यामातापित्रो ॥ माताच पिताच । मातरपितरावुदीचामि तिपूर्वपदे० ऋकारस्यारङादेशोनि पातनात् ॥

मातरि । अ० अम्बायाम् ॥ सप्तम्यन्तप्रति रूपकमव्ययम् ॥

मातरिश्वा । पु० वायौ । सर्वप्राणभृ तांक्रियाहेतुभूते ॥ मातरि० अन्त-रिक्षेश्वयतिवर्द्धतेगच्छति । टुओश्वि गतिवृद्ध्योः । यद्वा । मातरि०

ञ्जनन्याम् ॰ श्वयतिवर्द्धते॰ सप्तस-
म्भवात्वात्॰ गर्भस्थएवायमर्श्चीन
पञ्चाग्याग्राग मृतवृत्य्पाव्यायते।
श्वयग्यन्निमितसूत्रे॰ कनिप्रत्ययोधा
तोरिकारलोपश्चनिपातनात्॰ सप्त
म्याश्चलुक्च ॥ मातरीतिसप्तम्यन्त
प्रतिरूपकमव्ययवा ।

मातलिः । पु॰ इन्द्रस्यसारथौ ॥ मत
लाति । चातोनुपेतिक । मतल
स्यापत्यम । चतइञ् ॥

मातापितरौ । पु॰ द्विवचनान्तोय
म्॰॰ पित्रोः । मातरपित्रो. ॥
माताचपिताच । चानङ्ऋतोद्वन्
द्वे ॥ अभ्यर्हितत्वात्पूर्वंनिपात ।
चतुर्दशगुणमातागौरवेणातिरिच्य
ते ॥

मातापुरम् । न॰ सह्याद्रौरेणुकाधिष्ठि
तेचम्बिकास्थाने ॥

मातामह । पु॰ मातु पितरि ॥
मातु पिता । मातृपितृभ्यापित-
रिडामहच् ॥

मातामही । स्त्री॰ मातुर्जनन्याम् ॥ मा
तुर्माता । मातरिषिच्चेतिडामहच् ।
षित्त्वान्ङीष् ॥

माति । स्त्री॰ माने ॥ अवच्छेदे ॥
मानम् । माङ्॰ । क्तिन् ॥

मातुल । पु॰ मातुर्भ्रातरि । पितृ-
व्यादि । मातुर्भ्राता । पितृव्यमातु-
लेतिनिपातनात्॰ मातुर्डुलच् ।

औषधिप्रभेदे ॥ मदनद्रुमे ॥ सर्पविशे
षे ॥ धूस्तूरे ॥ मास्ति॰ नास्तितुला
यस्य ॥ मा॰ श्री तुलाऽस्येतिवा॰
कनकनामकत्वात् ॥

मातुलक । पुं॰ धूस्तूरवृक्षे ॥

मातुलपुत्रक । पुं॰ धतूरस्यफले ॥
मातुलस्यपुत्रएव । कन् ॥ मातुल
सुते ॥

मातुला । स्त्री॰ मातुलान्याम् ॥

मातुलानी । स्त्री॰ मातुलस्यस्त्रिया-
म् ॥ मातुलस्य स्त्री । इन्द्रवरुण-
स्यादिनामातुलशब्दात्पुयोगे॰ मा
तुलोपाध्याययोरानुक्॰ ङीष्च ॥
कलाये ॥ भगायाम् ॥ मायास्तु
ला॰ मातुलामानयति । अनप्राण
नेगर्भेवा । कर्मण्यण् । ङीप् ॥
मातुलस्यधत्तूरस्यस्त्रीववा । पूर्व
वन्ङीषानुकौ ॥ शणे । प्रियङ्
गुवृक्षे ॥

मातुलाहि । पु॰ चित्रसर्पे । मातु
धाने ॥ मातुलयति । मूलविभुजा
दित्वात्क । मातुलश्चासावहि-
श्च । मालुयासाप॰ फेयुयाटी॰ इ-
तिचयद्गौडदेशेप्रसिद्धि । चय
खट्वाकृतिरायतदेहोदीर्घलाङ्गूलश्च-
तुष्पादितिकेचित् ॥

मातुली । स्त्री॰ मातुलान्याम् ॥ मातु
लस्यस्त्री । मातुलोपाध्याययोरानु
ग्वेत्यानुगागमाभावे॰ इन्द्रवरुण

तिङीष् ॥ भङ्गायाम् ॥

मातुलुङ्ग । पु० बीजपूरे । छोलङ्ग । टाबालेबु० गौ० दे० भाषा ॥ मिनात्यरुचिम् । मीञ् हिंसायाम् । बाहुलकात्तुन् । लुङ्ग्यते । लुजि भासार्थः । घञ् । चजोरिति कुत्वम् । न्यङ्क्वादित्वाद्वा । मातुलश्चासौ लुङ्गश्च ॥

मातुलुङ्गक । पु० छोलङ्गवृक्षे । फलपूरे । बीजपूरे । रुचके ॥ स्वार्थे कन् ॥

मातुलुङ्गा । स्त्री० मधुकर्कट्याम् ॥ यथा । मातुलुङ्गा सुगन्धान्या गिरिजा पूतिपुष्पिका । मध्वक्षादेवदूती च साक्षचिन्त्यभुकुटी ॥ इति रत्नमाला । मखुर० इ० मदूर० इ० गौ० देशभाषा० ॥

मातुलुङ्गिका । स्त्री० वनबीजपूरे ॥

मातुलेय । पु० स्त्री० मातुलस्यापत्ये । शुभ्रादित्वात् ढक् ॥

माता । त्रि० प्रस्थादिना धान्यादिमातरि ॥ मिनोति । डुमिञ्० तृच् । पु० साधिष्ठानबुद्धिस्थचिदाभासरूपे प्रमातरि ॥

माता । स्त्री० जनयित्र्याम् । प्रस्वाम् । जनन्याम् । सवित्र्याम् । मा० इ० भाषा ॥ आपदि मातेव शरणम् ॥ षोडशप्रकारा मातरो यथा । स्तनदात्री गर्भधात्री भक्ष्यदात्री गुरुप्रिया । अभीष्टदेवपत्नी च पितुः पत्नी च कन्यका ॥ सगर्भजाया भगिनी पुत्रपत्नी प्रियाप्रसूः । मातुर्माता पितुर्माता सोदरस्य प्रिया तथा ॥ मातुः पितुश्च भगिनी मातुलानी तथैव च । जनानां वेदविहिता मातरः षोडश स्मृताः ॥ तस्या गौरवं यथा । जनको जन्मदानत्वात् पालनाच्च पिता स्मृतः । गरीयान् जन्मदातुश्च योऽन्नदाता पिता मुने ॥ विनान्नं ध्वस्तदेहोऽयं नित्यश्च पितुरन्नतः । तयोः शतगुणं माता पूज्या मान्या च वन्दिता ॥ गर्भधारणपोषाभ्यां सा च ताभ्यां गरीयसी । इति ब्र० वै० पु० । अन्यच्च मनुर्यथा । उपाध्यायान् दशाचार्य आचार्याणां शतं पिता । सहस्रन्तु पितॄन् माता गौरवेणातिरिच्यते इति ॥ न पितुर्वचनं कार्यं यथा । मातुः सुतेन च । पिता च पतितस्त्याज्यो न माता सत्सुतैरपि ॥ गर्भधारणपोषाभ्यां तेन माता गरीयसी । इयं विप्रानुपाध्यायो गौरवेणातिरिच्यते ॥ तेभ्यः पिता दशभ्यश्च माता चैव गरीयसी । मातृतोऽन्यो न देवोऽस्ति तस्मात् पूज्या सदा सुतैः ॥ मातुश्च यद्धितं किञ्चित् कुरुते भक्तितः पुमान् । तद्धर्मं हि विजानीयादेव धर्मविदो विदुः ॥ पितुर्भगिन्यां मातुश्च ज्यायस्यां स्वसर्यपि

मातृवत्त्वत्समातिष्ठे नृमातातान्भो
गरीयसीतिमनु ॥ त्वमाद्येजगतां
मातापिताब्रह्मपरात्परम् । युव-
योः प्रीयनंयस्मात्तस्मात्किंगृष्टि
चातप ॥ स्वभावतोभवेन्माता-
पुत्रे तिकरुणावती । तेनभक्तौष्ठता
यान्तुवक्तव्य किंतत परम् । धि
गस्तुजन्मतेषांवैकृतघ्नानान्तु पापि-
नाम् । येसर्वमातरंदेवींस्त्रोपास्या-
मभजन्तिवै ॥ नशिवोपासनानि-
त्यानविष्णूपासनातथा । नित्योपा
स्ति पुरादेव्यानित्याश्रुत्यैवचोदि
ता ॥ किमयावहुवक्तव्यंस्थानेसंश
यवर्त्तिते । सेवनीयापदाम्भोजभग
वत्यानिरन्तरम् ॥ गवि ॥ भूमौ ॥
दुर्गायाम् ॥ लक्ष्म्याम् ॥ रेवत्याम्
॥ आखुकर्ण्याम् ॥ इन्द्रवारुण्या
म् ॥ महाश्रावण्याम् ॥ जटामां
स्याम् ॥ गौर्यादिषु ॥ यथा । गौ
रीपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाज
या । देवसेनास्वधास्वाहाशान्ति पु
ष्टिधृ ति क्षमा । आत्मनोदेवता-
चैवतथैवकुलदेवता ॥ ब्राह्म्यादिषु ।
यथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैन्द्रीवारा-
हीवैष्णवीतथा । कौमारीचैवचामु
ण्डाचर्च्चिकेत्यष्टमातरः ॥ सप्तमा
तरोयथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमा
रीवैष्णवीतथा । वाराहीचतथेन्द्रा
णीचामुण्डासप्तमातरः ॥ मान्य

तेः पूज्यन्ते लोकमातृत्वादितिमा-
तर । मानपूजायाम् । नप्तृने
ष्टृ॰ इत्यादिसूत्रेण निपाति
त ॥ माम्तिशिवपरिवारत्वेनस
माविशन्तीतिवा ॥ मातिगर्भोऽस्यां
वा ॥ विभूतौ ॥

मातृकम् । त्रि॰ मातुरागते ॥ तत-
आगतइत्यधिकारे॰ ऋतठञ् ॥

मातृका । स्त्री॰ धात्र्यायाम् । उप-
मातरि ॥ मातरि । जनन्याम् ॥
देवीप्रभेदे ॥ वर्णमालायाम् । आ
दिवान्तवर्णे ॥ कर्णे ॥ खरे ॥ ई-
श्वर्याम् । गृहावरे । मातेव ।
स्वार्थेतद्धित ॥

मातृकेशट । पु॰ मातुले ॥

मातृतुल्या । स्त्री॰ । मातु समाना
सु । तायथा । मातृष्वसामातुला
नीपितृव्यस्त्रीपितृष्वसा । श्वश्रूः पूर्व
अपत्नीचमातृतुल्या प्रकीर्त्तिता.
॥ मात्रातुल्या ॥ मातृशब्दसज्ञा
यामातृतुल्यस्त्वयथा । मातरित्ये
वशब्देनयासुसज्ञाप्यतेनर सा
मातृतुल्यासत्येमधर्म . साध्वी-
सतामपि ॥

मातृनन्दनः । पुं॰ कार्त्तिकेये । म-
हासेने ॥

मातृबान्धव । पुं॰ मातुर्माद्यादिषु ॥
मातुर्मातापिताभ्रातामातुर्भ्रातु .
सुतास्तथा । मातु पितु. सोदरा

अधिर्मुर्यामातृबान्धवा

मातृभोगीण । चि॰ मातुर्हिते ॥ मातुर्भोग शरीरम्॰ तस्मै हित । आत्मविश्वजनेत्यादिनाख ॥

मातृमुख । चि॰ जडे ॥ इतिचिका शङ्गेष ॥

मातृयोग । पुं॰ यात्रायोगान्तरे ॥ यथा । अधिमात्रांशगेसौम्येसितेवा प्यसुरार्चिते । लग्नेमातृयोगोयश नूणासन्निरुत्सदा ॥

मातृवाहिनी । स्त्री॰ वक्लुलायाम् । मांसिष्टायाम् । पक्षिविशेषे ॥

मातृशासित । पु॰ मूर्खे ॥

मातृष्वसा । स्त्री॰ मातुर्भगिन्याम् ॥ मातु स्वसा । मातृपितृभ्यांस्वसेति षत्वं ॥

मातृष्वसेय । पुं॰ मातृष्वसृसुते । मातृष्वसीये ॥ मातृष्वसुरपत्यम् । ढकिलोप । अतएवस्त्रापकाड्ढक् ॥

मातृष्वसेयी । स्त्री॰ मातुर्भगिनीसुतायाम् ॥ ङीप ॥

मातृष्वस्रीय । पुं॰ मातृष्वसृसुते ॥ मातृष्वसुरपत्यम् । मातृष्वसुश्चेतिछण् ।

मातृष्वस्रीया । स्त्री॰ मातुर्भगिन्या कन्यायाम् ॥ टाप् ॥

मातृश्री । स्त्री॰ वासके ॥

मात्रम् । न॰ कात्स्र्न्ये ॥ यथा । जीवमात्र नहिंसेत ॥ अवधारणे ॥ यथा । पयोमात्र भुङ्क्ते ॥ मीयते॰ अनयावा । मति॰ मिमीतेवा । मामाने । माङ् मानेवा । हुयामा शुभसिभ्यस्त्रन् ॥ स्वार्थे ॥

मात्रा । स्त्री॰ कर्णभूषणे ॥ वित्ते । द्रव्ये ॥ माने ॥ अक्षप्रस्थादौपरिच्छेदे ॥ अवराऽवयवे ॥ स्वल्पे ॥ काले । अकारादिलघ्वक्षरकाले ॥ वृत्ते ॥ कालविशेषे ॥ यथा । स्वाधिनयावतापाणि । पर्येतिजानुमण्डली । सामात्राकविभि प्रोक्ता स्वदीर्घप्लुतेमता ॥ अपिच । वामजानुनितस्त्रमण यावताभवेत् । कालेनमात्रासाप्रोक्ता मुनिभिर्वेदपारगे ॥ पुनश्च । स्वजानुन करावर्त्त कुर्याच्छोटिकयायुतम् । एषामात्राभवेदेकासर्वत्रैवैषनिश्चय ॥ याथात्म्ये ॥ विषयेषु ॥ मीयन्ते॰ इ॰ मात्रा विषया: ॥ उपभोगयोग्यविशेषे ॥ इन्द्रियवृत्तिषु ॥ इन्द्रियेषु ॥ मीयतेऽनया॰ इतिमात्रा॰ परिच्छित्ति ॥ मियन्ते विषयाआभिरितिमात्रा ॰ इन्द्रियवृत्तय ॥ मीयते॰ अनयावा । माति॰ मिमीतेवा । मामाने॰ माङ् मानेवा । ष्ट्रन् । अनित्य षित्तां ङीष् । टाप् ॥ हुयामेतिवाचन् ॥ पञ्चलघ्वक्षरेकाले ॥ अंशे ॥ यथा । नयोर्मिश्र । पृथग्द्व्यादवसानदिनाद्दते । स्वभत्तं पिण्डमात्राभ्यस्तु

घिरासायत मनु.रैति । पिण्डेभ्य
स्त्वल्पिकामाषामितिच ॥
माषाकाल । पु॰ कालविशेषे । नि
मेषानन्तर यावताकालीनस्तभावत-
उन्मेषोभवतितावतिकाले । निमे
षोन्मेषयोर्माषाकालोलव्यन्तरतथे-
तिपुराणम् ॥
माषायाम् । अ॰ अल्पपरिमाणे ॥
माषीय । त्रि॰ माषेहिते ॥ तस्मै
हितमितिच्छ ॥
मात्सर्य्यम् । न॰ अन्यशुभद्वेषे ॥
मत्सरएव । ष्यञ् ॥
मात्स्यिक । त्रि॰ मत्स्यघातिनि ॥
मत्स्यान्हन्ति । पक्षिमत्स्यमृगान्
हन्तीतिठक् । मत्स्यस्यङ्यामिति
परिगणनात्॰ सूर्य्यतिष्येतियलो
पोन ॥
माथ । पु॰ अध्वनि । पथि ॥
माथुर । त्रि॰ मथुरायांजाते ॥ तत्र
जातइत्यण् ॥ शेषिकेष्वर्थेष्वणेव ॥
माद । पु॰ दर्पे॥ हर्षे ॥ मदे॥ मद
नम् । मदीहर्षे । सधमादयोरिति
ज्ञापकात्॰ क्वचिदपवादेनिन्याया
द॰ घञ् ॥
मादक । पु॰ दात्यूहपक्षिणि ॥ त्रि॰
मत्तताजनके ॥
मादन । पु॰ कामदेवे ॥ मदनवृ-
क्षे । धत्तूरे ॥ न॰ लवङ्गे॥ त्रि॰
हर्षकारयितरि ॥

मादनी । स्त्री॰ भङ्गायाम् । विजया
याम् ॥ माकन्द्याम् ॥
मादृश । त्रि॰ मत्सदृशे ॥ अहमिव
दृश्यते । त्यदादिष्वित्यादिनाकञ् ।
आसर्वनाम्न ॥
माद्री । स्त्री॰ अतिविषायाम् ॥ न
कुलसहदेवयोर्मातरि । मद्रपुत्र्या
म् । भर्गादित्वात्तद्राजस्यनलु-
क् ॥
माद्रीपति । पु॰ पाण्डुनृपे ॥
माद्रीसुत । पु॰ नकुले॥ सहदेवे ॥
माधव । पु॰ विष्णौ । नारायणे ।
लक्ष्मीपतौ ॥ मधुविद्ययाऽवबुध्यते॰
इतिमाधव । शैषिकोऽण् । आ
दिवृद्धि गुणाभावेदेशौ ॥ मायाल-
क्ष्म्या॰ विद्यायावा॰ धव प-
ति ॥ यद्वा । यदोर्ज्येष्ठ पुत्रोम
धु॰ तस्यापत्य माधवस्तद्वंश्यत्वा
त् । मधोर्वंशेतिवा । शेषे॰ इत्य
ण् । ॥ माधवब्रह्मस्वरूपायामूलप्रकृ-
तिरीश्वरी । नारायणीतिविख्याता
विष्णुमायासनातनी । महालक्ष्मी
स्वरूपाचवेदमातासरस्वती । राधा
वसुन्धरागङ्गातासांस्वामीचमाधव
॥ मधौ । वसन्ते ॥ राधे । वैशाखे ॥
मधुमकरन्द॰ सोऽस्मिन्नस्ति । म-
धोर्ञ्चेतिञ ॥ यादवे । मधूकवृ
क्षे ॥ कृष्णामुद्गे ॥
माधवक । पु॰ मधूकपुष्पमद्ये । म

ध्वासवे ॥ मधूकपुष्पमधु । मधुना क्रत सञ्चित: । क्षुद्राभ्रादिभ्यो- वुञ् ॥

माधवद्रुम । पुं॰ आम्रवृक्षे ॥ माधवस्यवसन्तस्यद्रुम ॥

माधवप्रियम् । न॰ पीतचन्दने ॥

माधवि । पु॰ प्रद्युम्ने ॥ माधवस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

माधविका । स्त्री॰ माधवीलतायाम् ॥ सङ्कृतिवृत्ति २४ प्रभेदे ॥ यथा । भवन्तिपुरोजगणावदिसगल- तीयगवोधिसदाकरयन्न ' प्रकाम मतीवमुदेननुमाधविकामितिताक ययन्यतिसन्त । तुषारधराधरराजसुतापरिवारकभूमिपतीयमवन्तमानयमानयहसमदोतिमदोहत गर्वहरस्तकमन्त ' ॥

माधवी । स्त्री॰ मिसौ ॥ मधुशर्करायाम् । सिताखण्डे ॥ कुट्टन्याम् ॥ मदिराया प्रभेदे ॥ यथा । पीत्वा च्यमाधवीमिष्ठांमातयामिरणाङ्गने॰ इतिमव्यिष प्रसिद्धे ... भागवते ॥ गोमक्षिकादिसम्पत्तौ ॥ दुर्गायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ सुभद्रायाम् ॥ पुष्पलताविशेषे । अतिमुक्ते । पुण्ड्रके । वासन्त्याम् । लतायाम् ॥ माधवीमधुरामीतालच्चीदोषयापहा ॥ मधौपुष्प्यति । कालात्साधुपुष्प्यत्पच्यमानेष्वितिपुष्प्यर्थेऽ-

ण् । ङीप् ॥ उर्व्याम् । भूमौ ॥ त्वमयाद्यत्वद्वाधारात्वत्सृष्टात्वामुपाश्रिता । माधवीतिचलोकोयमभि धत्तेततोहिमामितिविष्णुपराणम् ॥

माधवेष्टा । स्त्री॰ वाराहीकन्दे ॥

माधवोचितम् । न॰ कक्कोलके ॥

माधवोद्भव । पु॰ राजादन्याम् ॥

माधुक । पु॰ वर्णसङ्करजातिविशेषे ॥

माधुपर्किकम् । न॰ मधुपर्कदानकाले पूज्यतयाल्भ्येधनादौ ॥

माधुमत । पु॰ काश्मीरदेशे ॥ काश्मीरास्तुमाधुमता सारस्वतास्तुविकर्णिका' ॥ इतिहेमचन्द्र ॥ मधुमदभिजनोस्य । सिन्धुतक्षशिलादिभ्योण् आभिजन्यण् ॥

माधुरम् । न॰ मल्लिकायाम् ॥ त्रि॰ मधुरसम्भवे ॥

माधुरी । स्त्री॰ मद्ये ॥ माधुर्ये ॥ चित्तकृष्णपदारविन्दरसिकांसामाधुरी माधुरी ॥

माधुर्य्यम् । न॰ निसर्गसौम्यत्वे ॥ रामणीयके ॥ रसिकतायाम् ॥ काव्यगुणभेदे ॥ यथा । आल्हादकत्वमाधुर्यंशृङ्गारेद्रुतिकारणम् । शृङ्गारे॰ अर्थात्सम्भोगेद्रुतिर्गलितत्वमिव । श्रव्यत्वपुनरोज ' प्रसादयोर॰ पि । करुणे विप्रलम्भे तच्छान्ते चातिशयान्वितम् । अस्मन्द्रुतिहेतु

स्यात् ॥ मधुरस्यभावः । दृढादित्वा
त्ष्यञ् ॥

माधूकम् । त्रि॰ मधूकस्यावयवे ॥ त-
द्विकारे कोपधाच्चे त्यण् ॥ मधु-
रभाषिणि ॥

माध्यन्दिन । पु॰ यजुर्वेदीयशाखा-
विशेषाध्यायिनि ॥ त्रि॰ मध्यमे ॥
मध्येभव । मध्यमध्यन्दिनण्चा-
स्मादितिवृत्ति ॥

माध्यमम् । त्रि॰ मध्यमीये ॥ मध्येभ
वम् । मध्यान्मण्॰इतिवृत्ति ॥

माध्यमिक । पु॰ बौद्धावान्तरभेदेशू-
न्यवादिनि ॥ विज्ञान क्षणिक ना-
त्माविद्युद्घनिमेषवत् । अन्यस्या
नुपलब्धत्वाच्छून्य माध्यमिकास्
तु ॥

माध्यस्थ्यम् । न॰ मध्यस्थत्वे ॥ यत्रै
गुण्यात्पुरुषस्यमाध्यस्थ्यम् ॥ मध्य
स्थस्यभाव । ष्यञ् ॥ मध्यस्थक-
रणे ॥

माध्याह्निक । पु॰ बन्धूके । त्रि॰
मध्याह्नभवे ॥ ठञ् ॥

माध्वकम् । न॰ माध्वीके ॥

माध्वी । स्त्री॰ मद्ये ॥ मध्वादिकृत-
सुरायाम् । मधुरकण्टकमत्स्ये ॥

माध्वीकम् । न॰ मधूकपुष्पकृते-
मद्ये । मध्वासवे । माधवके ॥ मृ
द्वीका॰द्राक्षा॰तत्कृतविकार । त-
स्यविकारइत्यण् । अनुदात्तादेश-
त्यञ् वा । पृषोदरादि॰ ॥ मधुन
प्रभेदे ॥

माध्वीकफल । पु॰ मधुनारिकेरके ॥

माध्वीमधुरा । स्त्री॰ मधुखर्जूरिका-
या ॥

मान । पु॰ चित्तसमुन्नतौ ॥ चित्त
स्यसमुन्नतिरक्षुद्रतामान । धना-
द्युत्कर्षेणात्मनिचित्तोन्नतिर्मान ।
मत्समोनान्योऽस्तीतिमननमान ॥
गर्वे । अपूज्यत्वेपिपूज्यत्वख्या
पने ॥ आत्मनिपूज्यत्वाध्यासे ॥
पूज्यत्वे ॥ यथा । अधमा क-
लिमिच्छन्तिसन्धिमिच्छन्तिमध्यमा
। उत्तमामानमिच्छन्तिमानोहिम-
हताधनम् ॥ मानोहिमूलमर्थस्यमा
नेम्लानेधनेनकिम् । प्रभ्रष्टमानदर्प
स्यकिंधनेनकिमायुषा । सत्कारे ॥
आत्मन्यविद्यमानगुणारोपेणोत्कर्ष
बुद्धौ ॥ प्रत्युत्थानाभिवादनादौ ॥
गुणवतिनिर्गुणत्वधीरूपश्रमयोपि
मानेनत्वभवति ॥ ग्रहे ॥ आदरे ।
सन्माने । कोपविशेषे ॥ स्त्रीणामी
र्ष्याकृत कोपोमानोन्यासङ्गि-
निप्रिये । प्रियापराधसूचिकाचे-
ष्टामान ॥ अनुरक्तयोर्दम्पत्योर्भा
वविशेषे ॥ यथा । दम्पत्योर्भावएव
सतोरप्यनुरक्तयो । स्वाभीष्टा
श्लेषवीक्षादिनिरोधोमानउच्यते ॥
न॰प्रमाणे । प्रस्थादौ ॥ अवुध

बोधकमानमितिमानलक्षम् । भागानाख्वविषयावभ.सकत्वनिरपेक्षमितितार्किका । मात्मसापेक्षमिति वैदिका । मानाधीनामेयसिद्धिर्मानसिद्धिश्चलक्षणादिभ्याइ ॥ प्रस्थाद्यैपरिमाणे । यौतवे । द्रुवये । पाय्ये ।' तत्तुतुलाङ्गुलिप्रस्थैस्त्रिविध भवति । तत्रतुलायइर्ण मोमानाद्युपलच्यते । पङ्गुल्याहस्तादि । प्रस्थेनद्रोणादि ॥ ऊर्द्ध्वमानकिलोन्मानपरिमाणन्तुसर्वत । भायामस्तुप्रमाण स्यात्सङ्ख्याबाह्यातुसर्वत ॥ मननम् । मनुअवबोधे । घञ् ॥

मानक । पु० न०कच्वीप्रभेदे । महापत्र । मानकचू०मानसागर०दू० भा०प्रसिद्धकन्दे । मानक शोथघ्न शीत पित्तरक्तहरोलघु ' ॥

मानग्रन्थि ' । पु० अपराधे ।

मानधन ' । त्रि० अभिमानवति ।

मानधानिका । स्त्री० कर्कट्याम् ॥

मानना । स्त्री० हनने मामे ॥ मनसत्कारे चुरादि । ततोयुच । स्त्रियोलुक् ॥

माननीय त्रि० मान्ये पूजनीये ।

मानफलम् । न० अज्ञातार्थप्रकाशने ।

मानभाक् । त्रि० अभिमानवति ॥ मान्ये ॥ यथा तेषाञ्चसमवेता नांमान्यौज्ञातकपार्थिवौ । राजसा तत्कयोश्च वत्सातकोमृपमानभागिति ॥

मानरन्ध्रा । स्त्री० ताम्याम् । तांबी० द्रु० गौ० दे० भा० प्र० वाद्यविशे ॥ यथा । यामघोषोऽथताम्रीस्यान्मानरन्ध्राधिकालिकेति०त्रिकाण्डशेष ॥

मानव । पु० मनुष्ये । मनुजे ॥ मनोरयम् । तस्येदमित्यण् ॥ यद्वा । मनोरपत्यम् । ब्राह्मणमाणवेतिज्ञापकादण् ॥ त्रि० मनुप्रोक्ते ॥ न० उपपुराणविशेषे ॥

मानवक । पु० बाले ॥

मानवर्जित । त्रि० मानरहिते ॥ नीचे ॥

मानवान् । त्रि० सत्कारवति ॥ स्त्री पर्वति । मानोविद्यतेऽस्य । मतुप् ॥ स्त्री० उगितत्वान्ङीपि० मानवती ॥

मानवी । स्त्री० मनो कन्यायाम् ॥ मानुष्याम् ॥ शासनदेवीविशेषे ॥ मनुप्रोक्तायाम् ॥ मनोरियम् । तस्येदमित्यण् । ङीप् ॥ विद्यादेवीविशेषे ॥

मानस । पु० जपविशेषे ॥ यत्रजिह्वोष्ट मनागपिनचलतिसमानस लिखियस्माज्जपयज्ञोविशिष्टोदशभिर्गुणै । उपांशु स्याच्छतगुण सा हस्रोमनस ' स्मृतइतिमनूक्ते ' ॥

न॰ स्वान्ते । मनसि ॥ यथागुणा यथा । परापरत्व सङ्ख्याद्या प स्ववेगश्चमानसे । इति॰ भा॰ प॰ ॥ मानसतापोयथा । कामक्रोध भयद्वेषलोभमोहविषादजः । शोकासूयावमानेर्ष्यामात्सर्यादिभयस्त था मानसोपिद्विजश्रेष्ठतापोभ वतिनैकधा । इ॰वि॰पु॰ ॥ मा नसत्रिविध कर्म यथा । परद्रव्येष्व भिध्यान मनसाऽनिष्टचिन्तनम् । वितथाभिनिवेशश्चत्रिविध कर्ममा नसम् ॥ सरोविशेषे ॥ यथोक्तमा र्षेरामायणे । कैलासपर्वते राम मनसानिर्मितपरम् । ब्रह्मणानरशा र्दूल तेनेदमानससर ॥ तस्मात् सुस्त्रावसरस साऽयोध्यामुपगूहते । सर प्रवृत्तासरयू पुण्याब्रह्मस रश्च्युता ॥ इति॥ मृगेन्द्रसंहिता यान्तु॰मेरोर्याम्ये गन्धमादनोनाम विष्कम्भशैलस्तस्यमूलेनन्दनाख्यमु पवनमस्ति॰तत्रमानसनामसरइत्यु क्त यथा । याम्याद्रिमूलेगन्धर्वेसुरसि द्धाप्सरोवृतम् । नन्दन मानसतत्रस रोमानसतस्करम् ॥ इति ॥ चि॰ मनोभवे ॥ यथा । विषयेष्वतिस रागोमानसोमलउच्यते ॥ अनूढा नङ्गपीडेवममेय मानसीव्यथा ॥ सङ्कल्प्य कर्ममानसमिति ॥ न॰ गिरिविशेषे ॥ मन्यतेऽनेन । मन स्त्रामे । असुन् । तत प्रज्ञाद्यण् ॥

मानसतीर्थम् । न॰ रागादिरहिते मनसि ॥ मनोनिर्मलतीर्थंहिरागा द्विभिरनाविलमिति ॥

मानसपूजा । स्त्री॰ मनोरचितद्रव्यक रणकसपर्यायाम् ॥

मानसयाग । पुं॰ यागेषुप्रथमे । अ कृत्वामानस यागयोन्य याग समा- रभेत् । अभिव सतुविज्ञेयोनमो ध्यायविधीयते ॥ आत्मयागेकृतेचे- वदेहशुद्धि प्रजायते ॥

मानसवासना । स्त्री॰ कामक्रोधदम्भ दर्पाद्यासुरसम्पदि ॥ काम्यमानत्व इष्याजन्यसंस्कारे ॥

मानसव्रतम् । न॰ अहिंसादौ ॥ यथा । अहिंसासत्यमस्तेयब्रह्मचर्यमक ल्पता । एतानिमानसान्याहुर्व्रता नितुवराधरे ॥ इ॰ वराहपुराण म् ॥

मानसालय । पुं॰ हंसे ॥ मानस आलयोऽस्य ॥

मानसिकम् । न॰ मन कल्पिते ॥

मानसी । स्त्री विद्यादेवीविशेषे ॥ म- न कल्पितायाम् ॥

मानसूत्रम् । न॰ स्वर्णादिनिर्मितक टिसूत्रे ॥

मानसोत्तर । पुं॰ मेरो प्राकारवत् परित स्थितेमहापर्वते ॥

मानसौका । पुं॰ हंसे॥ मानससर

षोऽस्त्यस्य ॥

मानाथ । पु० लक्ष्मीकान्ते । नारायणे ॥

मानार्थकम् । न० पीतवे ॥ मानम र्थोयस्यतत् ॥

मानास । त्रि० पराहङ्कारहारिणि ॥ मानमस्यति । असु० । कर्मण्यण् ॥

मानिका । स्त्री० मद्ये ॥ शरावे । सेर० इतिभाषा ॥ इतिवैद्यकपरिभाषा

मानित त्रि० पूजिते ॥ मान सञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥

मानिता । स्त्री० अभिमानितायाम् । मानिनोभाव । तल् ॥

,, नित्वम् । न० विद्यमानैरविद्यमानैर्वागुणैरात्मन श्लाघने ॥ भावेत्व ॥

मानी । पु० सिंहे ॥ त्रि० मानविशिष्टे ॥ अहङ्कारिणि ॥ मननशीले ॥ मानोस्यास्ति० अस्मिन्वा । इनि । अनात्मवस्तुष्वात्माभिमानोमान । सोऽस्यास्तीतिमानी ॥

मानिनी । स्त्री० फल्याम् । प्रियङ्गौ ॥ मानवत्याम् । स्त्रीविशेषे ॥ उत्तमयोषिति । मानविद्यतेऽस्याः । इनि । ङीप् ॥ कोपनायाम् ॥ स्त्रीणामीर्ष्याकृत कोपो मानोन्यासङ्गिनिप्रिये० इतिलक्षणात् ॥

मानिषाद । पु० श्रीरामे ॥ मा० लक्ष्मीरस्मिन्विष्णौनिषीदति० तिष्ठति । षद्लृ० । इगुपधेतिकः । सदिरप्रतेरितिषत्वम् ॥

मानुष । पु० मनुष्ये ॥ मनोरपत्यम् । मनोर्जातावञ्यतौषुक्च ॥ आसुरविवाहे ॥ शुल्केनासुरइति हारीतसूत्रात् ॥ त्रि० मनुष्यसम्बन्धिनि ॥ मनुष्याणामयम् । तस्येदमित्यण् । आपत्यस्येतियलोप ॥ येऽब्धामन्दमतयोविधिनामुषिताश्रये । तेप्राप्यमानुषजन्मपुनर्बन्धविमन्व्युत ॥

मानुषतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

मानुषवित्तम् । पुं० शरीरपाटवे ॥ गोभूहिरण्यादिसाधनसम्पत्तौ ॥ मानुषस्यतद्वित्तञ्च ॥

मानुषी । स्त्री० नरभार्यायाम् ॥ मनोरपत्यस्त्री । मनोर्जातावञ्यतौषुक्च । टिड्ढेतिङीप् ॥ जातिविवक्षायांपरत्वान्ङीन् ॥ पुंयोगे तुङीष् ॥ चिकित्साप्रभेदे ॥ यथा आसुरीमानुषीदैवीचिकित्सासा-त्रिधामता ॥

मानुष्य । पुं० त्रिविधभौतिकसर्गे ॥ सर्वेकविध ० ब्राह्मणाद्यवान्तरजातिभेदाविवक्षया० सस्थानश्च

चतुर्व्वं पिवर्णेष्व्वविशेषात् चैतन्यो त्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्यामूह्यापोह ध्यमानेनचैविध्यबोध्यम् ॥ न० मनुष्यत्वे ॥ मनुष्यशरीरे ॥ मानु ष्येवारस्त्रीसम्भवि स्वासरोरमार्ग णम् ॥

मानुष्यकम् न० मानुषसं घे । मनु ष्याणांसमूह । गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याजाद्बुञ् । प्रकृत्याकीराजन्यमनुष्ययुवान इतियलोपोन ॥ मनुष्याणाभावेयो पधाद्गुरूपोत्तमाद्बुञ् ॥

मानोज्ञकम् । न० मनोज्ञतायाम् ॥ मनोज्ञस्यभाव । द्वन्द्वमनोज्ञादि भ्यश्चेतिवुञ् ॥

मान्त्रार्थिकम् । न० मन्त्रार्थो॰ ब्रह्मणि ॥

मान्द्यम् । न० मन्दत्वे । मन्दस्यकर्म भावयो ॥ पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् ॥ रोगे ॥

मान्धाता । पु० युवनाश्वनृपात्मजे । सौवनाश्वराजनि ॥ मामयधास्य तीतिशक्रवचनात्० मान्धाता नामतोऽभवत् । यावत्सूर्यउदेति स्मयावच्चप्रतितिष्ठति। सर्वंसद्यौवना श्वस्माम्धातु क्षेत्रमुच्यते ॥

मान्य । वि० पूज्ये । मन्तव्ये । मानार्हे ॥ मानपूजायामस्मास्वाद्यु रादिण्यन्तादर्हार्थे यत्प्रत्यय ॥

मान्यस्थानम् । न० पूज्यत्वकारणे॥ ॥ यथा । वित्तंबन्धुर्वय कर्म वि द्याभवतिपञ्चमी । एतानिमान्य स्थानानिगरीयोयद्यदुत्तरम् ॥ प ञ्चानांत्रिषुवर्णेषुभूयांसिगुणवन्ति च । यत्रस्यु सोऽत्रमानार्ह शू द्रोऽपिदशमींगत ॥

मान्या । स्त्री० पूजायाम् । मरुन्मा लायामौषधौ ॥

मापक । पु० प्रमापके । प्रमाणमके । शब्दे ॥

मापत्य । पु० कामदेवे ॥

मापन । पु० तूले ॥ न० परिमा णे ॥

मापित । वि० परिच्छिन्ने ॥ माते म०चौरा०द्यमात्कर्म णिक्त । अत्तिह्रीत्यादिनापुगागम ॥

माभी । स्त्री० अभये ॥ नञर्थमा शब्दस्यभीशब्देन सुप्सुपेतिसमा स ॥

माभीद । वि० अभयप्रभेदे ॥ माभीं ददाति । सुदाञ्० । आतश्चोप क ॥

मामक । पु० मातुले ॥ कृपणे ॥ वि० मदीये ॥ ममतायुक्ते ॥ ममा यम् । अण् । ममकादेश ॥

मामकीन । वि० मदीये। मामके । ममाऽयम् ।युष्मदस्मदोरन्यतरस्या खञ्चेति खञ् । तवकममकावेक

अचनेइतिमसक्त।देश ॥

मामिका । स्त्री॰ ममस्वस्विन्याम् ॥ ममेयम् । युष्मदस्मदोरित्यण् । तवकममकावितिममकादेश । आदित्वत् । केवलम मकेत्युक्ता दिनास त्वाच्छन्दसोऽरिवांत।नयमा क्लोप्।मामकनरकयोरुपसह्ख्या नादित्वम् ॥

माय । पु॰ पीताम्बरे । पीतदग्धे ॥ असुरे इ॰ मेदिनी ॥ अम्बरेष्ठ तिरमचन्द्र ॥ माति॰ मिमाते वा । मामानि॰ माङ्मानेशब्दे च । माच्छासससिभ्योय ॥

माया । स्त्री॰ इन्द्रजालादौ । शाम्बर्याम् ॥ अवरदेत्येनप्राङ्निर्मित त्वात् ॥ बुद्धौ कृपायाम् ॥ दम्भे ॥ शठतायाम् ॥ यथा । मायातुशठ ताशाठ्य कुरुतेनिकृतिश्चसात ॥ राज्याचुद्रोपायविशेषे ॥ यथा । मा यैपिस्त्रीन्द्रजालानिक्षुद्रोपाय इमे त्रय । इति ॥ लक्ष्म्याम् । बुद्ध मातरि ॥ दुर्गायाम् । यथा । दुर्गे शिवेऽभयेमायेनारायणिसनातनि । जयेमेमङ्गलं देहिनमस्ते सर्वमङ्गले ॥ राजन्श्रीवचनोमाश्चयाश्चप्रापणवा चक । ताप्रापयतियासद्य सामायाप रिकीर्त्तिता ॥ माश्चमोहार्थवचनोया श्चप्रापणवाचक । ताप्रापयतिया नित्य सामायापरिकीर्त्तिता ॥ इ॰

ब्र॰वै॰पु॰ ॥ अपिच । विचित्रकार्य कारणाचिन्तितफलप्रदा । स्वप्ने न्द्रजालवल्लोकेमाया तेनप्रकीर्त्तिता इतिदेवीपुराणम् ॥ सगुणानिर्गु णामाया द्वैत शास्त्रेषु विदिता । तत्रसगुणा॰एकैकगुणविशिष्ट महा- लक्ष्म्या ऽऽद्या । निर्गुणागुणत्रय साम्यावस्था रूपेतिविवेक । तत्र मास्यावस्थायां ब्रह्मणोऽपि निर्गुण पदेनागतशक्तिशक्तिमतोरभेदात् ॥ विमलप्रतीतिसाधनस र्वोत्तगो चीभट्ट ॥ युक्तिहीन व्यापारतान्त्रा मायेतिकथ्यते ॥ अघटनघटनापटी यसी म् ॥ विपरीतदर्शने । इदमेऽ न्यथ तत्त्व...शिरसाश्राव्यवहृदर्शं । कपटे । पर...नम् ॥ ईश्वर शक्तौ । प्रकृतौ । अविद्यायाम् ॥ अज्ञाने । प्रधाने । प्रज्ञौ । अजा- याम् ॥ शुद्धसत्त्वप्रधानामाया ॥ मलि नसत्त्वप्रधानाचाविद्येतिभेद ॥ सृ ष्टिकालेभगवानादौमायाप्रकाशयामास । सात्रिगुणा त्रयात्मकस्वरूपा॰कार्यकारणरूपाच । सत्त्वरज स्तमोगुणमयी॰तस्या शक्तिद्वयम् । आवरणशक्तिर्विक्षेपशक्तिश्च । तस्मामायायामहत्तत्त्वंजातम्॰तस्मा दहङ्कार ॰तस्मात्पञ्चभूतानि॰ती भ्योब्रह्माण्डम ॥ विष्णुमायास्वरू- पमनुवाराहपुराणेद्रष्टव्यम् ॥ तत्त्व

प्रतिभासप्रतिवर्न्धनातत्त्वप्रतिभास
हेतुरावरणविक्षेपशक्तिद्वयवत्यविद्या
॰सर्वप्रपञ्चप्रकृति । विद्यमानवस्तु
रूपमाच्छादयति॰अविद्यमानञ्चकिञ्चि
द्दर्शयति॰या॰सा॰माया । निस-
त्त्वाकार्यगम्यास्यशक्तिर्मायेतिविश्रु-
ता । निखिलप्रपञ्च प्रतिमायाया
कारणत्वम् । मूलोच्छेदविनाका-
श्चित्प्ररोहन्तिपुन पुन । यथा-
लतातथाविभ्रमज्ञानप्रथम विना ।
अतोस्यामूलमज्ञानमेव । अतएव ।
पूर्वीशतसहस्रन्तुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्त
का । दशमन्वन्तराणीहतिष्ठन्ती-
न्द्रियचिन्तका । भौतिकास्तुशत
पूर्णसहस्र त्वाभिमानिका । बौ
द्धादशसहस्राणितिष्ठन्तिविगतज्व-
रा ॥ पुरुष निर्गुण प्राप्यकालस
ङ्ख्यानविद्यते । इतिपुराणे ऽव्य
क्तादीन् पुरुषबुद्धोपासितवतांपुनर्ज
न्माभिधाय॰ पुरुष निर्गुणमित्या॰
दिनामूलाज्ञाननिवर्त्तितवत पु
रुषसाक्षात्कारेणपुनर्जन्माभाव
प्रतिपादित । ॥ तुच्छाऽनिर्वचनी
याचवास्तवीचेत्यसौत्रिधा । ज्ञेया
मायात्रिभिर्बोधै श्रौतयौक्तिकलौ
किकै । अस्यास्वरूप स्पष्टमुक्तं श्री
देवीभागवतस्यसप्तमस्कन्धे देवीगी
तायांभगवत्या । यथा । तस्याका
चित्स्वत । सिद्धाशक्तिर्मायेतिविश्रु

ता ॥ ॥ काचित्॰अनिर्वचनीया॰
तस्यममात्मरूपस्य॰स्वत सिद्धा॰
अनादिभूताशक्तिरस्ति॰सामायेत्या
दिपदै सर्वश्रुतौविश्रुताप्रसिद्धा
स्ति । मायान्तु प्रकृतिंविद्यात्॰मा-
यावाएषानारसिंहीत्यादिश्रुतिषु ॥
साकीदृशीवर्त्ततेतदाह । नसती॰
सानासती॰ सा॰ नोभयात्माबि-
रोधत । एतद्विलक्षणाकाचिद्-
वस्तुभूतास्तिसर्वदा ॥ अत्रविरो-
धतइत्यावृत्त्या॰ स्थानत्रयेपियोज्य
म् । ब्रह्मवत्कालत्रयाबाध्यास-
ती॰नवर्त्तते॰ ब्रह्मज्ञानेनबाध्यत्व
रूपविरोधात् । नापिवन्ध्यापुत्रवत्॰
असती॰व्यावहारिकसत्तावत्त्वविरो
धात् । नाप्युभयात्मा॰सत्त्वासत्त्व
विशिष्टविरुद्धधर्मयो सत्त्वासत्त्व
योरेकत्रसहावस्थानविरोधात् । अ
तएतत्त्रयविलक्षणाकाचिदनिर्वच
नीयावस्तुभूतास्तिसर्वदा॰अनादि-
यावन्मोक्षस्थायिन्यस्तीत्यर्थ ।
तथाचतापनीयश्रुति । मायाचत
मोरूपानुभूतेस्तदेतज्जडं मोहात्मक
मनन्तंतुच्छमिदंरूपमस्याव्यञ्जि-
कानित्यनिवृत्ताविमूढैराप्तैर्दृष्टा-
ऽप्यसत्त्वमसत्त्वञ्चदर्शयति ॥ त-
द्दृष्टान्तमाह । पावकस्येति ॥
॥ पावकस्योष्णतेयमुष्णांशोरिवदी-
धिति । चन्द्रस्यचन्द्रिकेवेयममै

यसङ्गजाभुवा ॥ सङ्गजाऽमादि० भुशयावन्मोचस्थायिनीमायामस्ति मंमास्तीत्यर्थं । एतेन मायामख्या सद्वितीयत्व ब्रह्मणोस्तीति० कथंजगत्सृष्टे पूर्वंब्रह्मसजातीयभेदशून्य मितिशङ्कापरास्ता० मतो अज्ञानतिरेकात्० नहिवह्निशक्तिर्वह्ने पृथक्त्वेन० क्वचित्कदाचि दृश्यते । किन्त्वद्वितीय' सत्यपदार्थोनास्तीत्यर्थे कमेवाद्वितीयब्रह्मेति श्रुतेरर्थं । तथाचासत्यामायया सद्वितीयत्वे विरोधाभावात्० इति ॥ विश्व माध्यस्याम्० मिमीतेवा । मामाने० माङ् मानेवा । माच्छा ससिभ्योय । मायातिवा । आतो युपितिक ' ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ तत्र यथम् । कृत्वाकर्णौकुण्डलयुक्तौकुररम दत्त्वापादनूपुरयुक्तशुक्रधारम् । मायाव्रतपिङ्गलनागोदितमेतज् जानीताऽद पण्डितवक्त्राम्बुजसारम् ॥ यथा । उद्यद्धाधासम्प्रतिराधामधुमासी० मङ्क्ष्वङ्क्ष्व । तत्प्रतियाताकिमुदासे । केलीकुञ्ज शून्यम वेक्ष्यास्तरमात्राप्राणपाण भाविकथ यावदस्या ॥

मायाकार । चि० ऐन्द्रजालिके । प्रातिहारिके । मायां० स्वजनता दौर्बल्यस्वादिमाकरोति । कुञ् अ० । कर्मण्यण् ।

मायाकृत् । पु० मायाकारे । प्रातिहारिके ॥

मायाजीवी । पु० प्रातिहारिके । बा जीकार इ० भा० प्रसिद्धे ॥

मायाति । पु० नरपतौ ।

मायाद' । पु० कुम्भीरे ॥

मायादेवी । स्त्री० शाक्यमुनेर्जनन्याम् ॥

मायादेवीसुत । पुं० शाक्यमुनौ । शाक्यसिंहे । गौतमे । अर्कबन्धौ । बुद्धभेदे ॥ मायाचासौदेवीच । तस्या सुत ॥

मायाधमन । पुं० मायाशमने० भगवति ॥

मायाफलम् । न० फलविशेषे । छिद्राफले । मायिफले । माइफल० इ० गौ० भा० ॥

मायामय । चि० मायाविनाकृते ॥ न० 'जगति ॥ नवियघयितु शक्या विस्पष्ट भासतेयया । सामायेतीन्द्रजालादौलोका सम्प्रतिपेदिरे ॥ स्पष्ट भातिजगच्चेदमशक्यतन्निरूपणम् । मायामयजगत्तस्मादीक्षस्वापक्षपातत ॥

मायामोह । पु० बर्हधर्मप्रवर्त्तके० भगवदंशेऽसुराणांमोहायोत्पन्ने ॥

मायारसिक । चि० परप्रतारके ॥ मायायारसिक ।

मायावान् । चि० मायासंयुक्ते । मा

यावित्वि ॥ मायास्यास्मिन्वाम तुप् ॥

मायावती । स्त्री॰ कामदेवपत्न्याम् । रत्याम् ॥ उगित्त्वान्ङीप् ।

मायावी । पुं॰ कंसासुरे । बिडाले ॥ त्रि॰ मायाकारे । व्यसके । ऐन्द्र जालिके ॥ मायास्त्यस्ति॰ अस्मि-न्वा । अस्मायामेधास्रजोविनि ॥

मायाविनोद । पु॰ दैत्यदानवादौ ॥ मायायामायायावाविनोदश्चमत्का रविशेष क्रीडावायस्येतिविग्रह ॥

मायाशक्ति । स्त्री॰ आवरण विक्षेप शक्तिसम्पन्नायाम् ॥

मायासीता । स्त्री॰ योगेनाग्निकृत सीताप्रकृतौ ।

मायासुत । पु॰ बुद्धे ॥ मायाया सुत ॥

मायिक । पु॰ मायाकारे ॥ माया-स्तिअस्य । व्रीह्यादिपाठाटठन् ॥ न॰ मायाफले ॥ त्रि॰ मृषात्मके ॥

मायी । पु॰ मायाकारे । धूर्त । जालिके ॥ मायाविनि । मायाशक्तिम-ति॰ महेश्वरे । मायाया प्रकृते र्नियामके ॥ मायान्तुप्रकृतिंविद्या-न्मायिनन्तुमहेश्वरम् । समाख्यक जतीत्याह श्वेताश्वतरश्रुतिः ॥ मायाअस्य॰ अस्मिन्वाअस्ति । व्री ह्यादिपाठादिनि ।

मायु । पु॰ पित्ते ॥ मिनोति॰ प्र-क्षिपतिदेहेऽश्माणम् । डुमिञ्प्र-क्षेपणे । कृवापाजिमीत्युण् ॥

मायुराज । पु॰ कुवेरात्मजे । कवौ ॥

मायूरम् । न॰ मयूरसमूहे ॥ मयूराणां समूह । अनुदात्तादेरञ् ॥ मयू-रमांसे ॥ मयूरस्यावयवोविकारो-वा । प्राणिरजतादिभ्योऽञ् ॥ मायू रपाचित मासघृतेचोपस्कारान्विते । ईषल्लवणसयुक्त मरिचैलासमन्वित-म् ॥ कषायमुष्ण मायूरकफानिल-हरगुरु । वर्षाकालेनतत्सेव्य दुष्ट-कीटादिभक्षणात् ॥

मायूरिक । पु॰ मयूराक्षिणिशाकु-निके ॥ मयूरान्हन्तिपक्षिमत्स्यमृ-गान्हन्तीतिठक् ॥

मायूरी । स्त्री॰ अजमोदायाम् ॥

मार । पु॰ अनङ्गे । स्मरे । मारय-ति॰विरहिणम् । पचाद्यच् ॥ मृ-तौ ॥ विघ्ने ॥ धत्तूरे ॥ मारणे ॥ म्रियतेऽनेन । मृङ्॰ । करणे-घञ् ॥

मारक । पु॰ मरके । उत्पाते ॥ प-क्षिविशेषे । घातपक्षिणि । बाज॰-इ॰भा॰ ॥ त्रि॰मारणकर्त्तरि ॥

मारजित् । पुं॰ जिने । बुद्धे ॥ मार कामजयति । जि॰ । सत्सूद्विषेति क्विप् । तुक् ॥

मारणम् । न॰ प्रतिघातने । वधे ॥

अभिचारविशेषे ॥ प्राणिनांप्राणहर या मारण समुदायम् ॥ मृहिंसायाम । स्वार्थण्यन्त: । ल्युट् ॥
मारि । स्त्री॰ मारणे । वर्षे ॥ अन चये । मरके ॥
मारिचिक्रम् । त्रि॰ मरिचे संस्कृते ॥ संस्कृतमितिठक् ॥
मारित । त्रि॰ नष्टीकृते ॥ भस्मीकृते ॥
मारिव्यसनवारक । पुं॰ राजर्षिवि शेषे ॥
मारिष. । पु॰ नाट्योक्त्या॰आर्ये । मान्ये । श्रेष्ठे ॥ मर्षणात्॰संज्ञा स्मारिष.। पृषोदरादि ॥ मर्षा॰ न॰प्र॰शाकविशेषे ॥ श्वेतरक्तप्रभेदेनद्विविधोमारिष स्मृत ॥ मारिषोमधुर ' शीतोविष्टम्भीपित्तनुद्गुरु ' । वातश्लेष्मकरोरक्तपित्तनुद्विषमाग्निजित् ॥ रक्तमार्षोगुरुर्नातिसक्षारोमधुर सर: । श्लेष्मल : कटुक पाकेस्वल्पदोषउदीरित । रक्तनाडादयश्चान्ये तज्जातीयाश्च तद्गुणा ॥
मारिषा । स्त्री॰ दक्षाम्बायाम । वाच्याम । प्रचेतसाभार्यायाम् ॥
मारी । स्त्री॰ चण्डयाम् ॥ जनक्षये ॥ मारीनामयुगपदनेकलोकक्षयहेतुरुत्पातोविशिष्टदेवताधिष्ठान । । सावदेवताप्रेतपतिनाम्नम् ।यचत्र-
चित्कार्यंकरोति ॥ मारिश्रयंश्रध्नी ॥
मारीच । पु॰ राक्षसविशेषे । ताडकाराक्षसीपुत्रे । रावणानुचरे ॥ अयश्चसीताहरणकालेमायामृगरूप: श्रीरामेणहत ॥ कक्कोले ॥ याजकद्विपे ॥ याजकद्विजइतिपाठ ॥ राज्ञोगजे ॥ ऋषिपे ॥ मरीचेर पत्यम् । तस्यापत्यमित्यण ॰इतिकाशिका । वस्तुतस्तु॰बाह्वादिभ्यश्चेति॰इञाभाव्यम् । तथाच॰ मिदचोन्त्यात्परइतिसूत्रभाष्यम् । मरीचिशब्दोबाह्वादिषुपठ्यतइति। न॰मरीचानावने ॥
मारीची । स्त्री॰ देवताविशेषे । मायादेव्याम् । पीठिरथायाम् । विसुखायाम् ॥
मारुण्ड । पुं॰ भुजङ्गाण्डे ॥ पथि । मार्गे ॥ गोमयमण्डले ॥
मारुत । पुं॰ श्वसने । स्पर्शने । वायौ ॥ म्रियन्तेऽनेनबिना॰विना वा । मृङ्॰ । मृग्रोरुति । मरुदेव॰प्रज्ञाद्यण् ।
मारुतव्रतम । न॰ राज्ञोव्रतविशेषे ॥ यथा । प्रविश्यसर्वभूतानियथा चरतिमारुत । तथाचारै प्रवेष्टव्यव्रतमेतद्धिमारुतम् ॥
मारुतात्मज । पु॰ हनुमति ॥ मरुतस्यात्मज ॥

मारुतापह । पुं॰ वरुणवृक्षे ॥ त्रि॰ वायुनाशके ॥

मारुताशन । पु॰ पवनाशने । सर्पे ॥ त्रि॰ वायुमात्रभक्षके ॥

मारुति । पु॰ हनूमति ॥ भीमसेने ॥ मारुतस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

मार्कण्ड । पु॰ मार्कण्डेयमुनौ ॥ मृकण्डस्यापत्यम् । अण् ।

मार्कण्डिका । स्त्री॰ लताविशेषे । मृदुरेचन्याम् । भुत्रिखखसा॰ इ॰ भा॰ ॥ मार्कण्डिकाकुष्ठहरीऊर्द्ध्वं च कायशोधिनी । विषदुर्गन्धकासघ्नीगुल्मोदरविनाशिनी ॥

मार्कण्डी । स्त्री॰ मार्कण्डिकायाम् ।

मार्कण्डीयम् । न॰ भूम्याहुल्यौ महौषधे ॥

मार्कण्डेय । पुं॰ मुनिविशेषे ॥ सप्तकल्पावस्थोऽप्ययंमुनिः । यथोक्तम् । चतुर्दशेन्द्रावच्छिन्नोब्रह्मणोदिनमुच्यते । तावतीब्रह्मणोरात्रिः साचब्राह्मीनिशानृप । तारात्रिशसार्द्धं यावेदेषुपरिकीर्त्तिता । एवं सप्तकल्पजीवीमार्कण्डेयोमहातपा ॥ इ॰ ब्र॰ वै॰ पु॰ ॥ मृकण्डस्यापत्यम् ॥ शुभ्रादित्वाड्ढक् । शुभ्रादिषूकारान्तपाठे तु ॰ढ ज्ञोपोबोध्य ॥ त्रिभुजलटिन्नसौम्यसुवृत्तंचिरजीविनम् । मार्कण्डेयनरोभक्त्यापूजयेच्चिरायुषम् ॥ न॰ नवसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥ यथा । चतुर्दशसहस्रञ्चमत्स्यमाद्यं प्रकीर्त्तितम् । तथानवसहस्रन्तु मार्कण्डेयमहाद्भुतमितिदेवीभागवतम् ॥

मार्क्व । पु॰ भृङ्गराजे । भंगरा॰ इ॰ भा॰ ॥ मारयति । क्विप् । मारि॰ केशशौक्ल्यनाशनं॰ कूयते । कुङ्शब्दे । ऋदोरप् ॥

मार्ग । पु॰ मृगमदे ॥ मार्गशीर्षमासे ॥ अन्वेषणे ॥ सौम्यर्क्षे । मृगशिरोनक्षत्रे ॥ पायौ । गुदे । अपाने ॥ लग्नात्सप्तमभवने ॥ गानप्रकारे । देशविशेषनैरपेक्ष्येण शास्त्रप्रतिपादितसार्वत्रिकरागप्रकारे ॥ अध्वनि । पथि ॥ तत्परिमाणं यथा । त्रिंशद्धनूंषिविस्तीर्णोदेशमार्गस्तुतैः कृतः । विंशद्धनुर्याममार्गः सीमामार्गोदशैवतु ॥ धनूंषिदशविस्तीर्णःश्रीमान्राजपथःकृतः । नृपाजिरथनागानामसम्बाधःसुसञ्चरः ॥ धनूंषिचैवचतुर्बा रिशाखारथ्यासुनिर्मिता । त्रिकराश्चोपरथ्यास्तु द्विकराप्युपरथ्यका ॥ जङ्घापथश्चतुष्पादस्त्रिपादश्चगृहान्तरम् । वृतीपादस्त्वर्द्धपादः प्राग्वंशः पादकः स्मृतः ॥ अवकरः परीवारः पादमात्रः समन्ततः । प्राग्वंशकालेतुप्राप्तीकम्

व्याख्यानम् ॥ इति त्रैलोक्याभ्युदयेगोपुरद्वारलक्षणाध्याय ॥ मृगशिरायुक्तापौर्णमासी मार्गी सास्मिन्नस्ति। अण् ॥ मृज्यते विक्रयार्थं क्रियते पाटे । मृजशुद्धौ । मार्ग्यते वा । मृगअन्वेषणे । घञ् ॥ मार्गोहिजातिभिरानूपाटविकविषयस्थं देनचित्रंविधायाञ्चय ॥ सम्प्रदाये ॥ त्रि॰ मृगसम्बन्धिनि ॥

मार्गक । पु॰ अश्रद्धायण ॥

मार्गण । पु॰ शरे ॥ न॰ अन्वेषणे । सवीक्षणे । याच्ञायाम । याचने ॥ त्रि॰ अर्थिनि । याचके ॥ मार्गअन्वेषणे । इतिकुलमन्त्रपौरीतियुच् ॥ मार्ग॰ ल्युट् ॥ मार्गयति । मार्ग्यते वा । ल्यु कृत्यल्युट इति ल्युट् वा ॥

मार्गणक । पु॰ याचके ॥

मार्गनु । पु॰)

मार्गधेनुक (। न॰) योजनपरिमाणे ॥

मार्गव । निषादात्आयोगव्यामुत्पन्ने दाशपरनामनि ॥ निषादोमार्गवंसूतेदाशंनौकर्मजीविनम् । कैवर्त्तमितियम्प्राहुरार्यावर्त्तनिवासिनः ॥

मार्गशिर । पु॰ मार्गमासे ॥

मार्गशीर्ष । पु॰ सहसि । मार्गे । आग्रहायणिके । मगसिर॰ इ॰ भा॰ । द्वादशमासानामध्ये॰ अभिनवशालिवास्तूकशाकादिशाली॰ शीतातपशून्यत्वात् नचसुखहेतुर्मार्गशीर्षोभगवद्विभूति । मासानांमार्गशीर्षोहमितिभगवद्वचनात् ॥ अत्रजातस्यफलयथा । यस्यप्रसूति खलुमार्गमासेतीर्थेप्रवासेसततमति स्यात् । परोपकारीधृतसाधुवृत्ति सद्वृत्तियुक्तोललनाभिलाषी । मृगशिरसायुक्तापौर्णमासी । नक्षत्रेणयुक्त कालइत्यण । ततोङीप । मार्गशीर्षीपौर्णमासीत्यण ॥ त्रि॰ मृगशिरसिजाते । सन्धिवेलित्यण ॥

मार्गिक । पु॰ शाकुनिके । मृगहन्तरि । मृगान्हन्ति । पक्षिमत्स्येतिठक् ।

मार्गित । त्रि॰ अन्वेषिते ॥ मार्ग्यतेस्म । मा॰ । क्त ॥

मार्गीपथी । स्त्री॰ दक्षिणमार्गेनक्षत्रविशेषादासूद्राविशेष ॥ दशा । श्रवणधनिष्ठाचमार्गीति ॥

मार्ज । पु॰ विष्णौ ॥ अज्ञानादिनिर्मलीकरणे । मार्जने । रजके ॥

मार्जन । पु॰ लोध्रवृक्षे न॰ प्रोक्षणादिनाङ्गनिर्मलीकरणे । मार्ष्टौ । मांजना॰ इ॰ भा॰ ॥ स्नानकालेयतोमार्जनगुणा यथा ।

दौर्गन्ध्य गौरवकण्डूत्वक्कुमलमरी चकम् । खेदवीभत्सताहन्तिभ्रयी रपरिमार्जनमिति ॥ देवीग्टहमार्ज नफलंयथा । देव्याग्टहान्तुय सुम्र्ग्नं सम्मार्जयतिनित्यश । सभवेद्दलवा नसौख्यसर्वसम्पत्तिसयुत इति ॥ मर्द्दनानाध्वननार्थमस्मद्दिताश्च सापुष्करलिप्तनि ॥ मार्ष्टि चनेन । मृजूशुद्धौ । ल्युट् ॥

मार्ज्जना । स्त्री॰ मलस्यापकर्षणे । मा र्ष्टौ । मार्जने । मांजना॰ इ॰ भा॰ ॥ मार्जनम् । मृजू॰ । मृजूशौ चालङ्करणयोर्वा । चुरादि । ण्यास श्रन्थोयुच् ॥ मुरजध्वनौ ॥

मार्ज्जनी । स्त्री॰ सम्मार्जन्याम् । शो धन्याम् । सोहनी॰ इ॰ भा॰ ॥ मार्ज्यतेऽनया । मृजू॰ । करणे ल्युट् । वृद्धि॰ । ङीप् ॥

मार्ज्जनीय ः। त्रि॰ सङ्करे चवक रे ॥ मार्ज्जितुयोग्य । अनीयर् ॥

मार्ज्जार॰ । पु॰ खट्टाशे । रक्तचित्र के ॥ चोतौ । विडाले । चस्य स्पर्शनेदोषोयथा । अभोज्यसूति काषण्ढमारजाराखु श्वकुक्कुरान् । पतितापविद्धचण्डालमृतहारांश्च धर्मवित् । संस्पृश्यशुध्यतेस्नाना दुदक्यायामथूकरौ ॥ मार्ष्टिमु खम् । मृज॰ काश्मिमृजिभ्यांचि दित्यारन् । मृजेर्वृद्धि॰ । मारि

भाषिकमार्जारोयथा । दस्रार्थजर तेयश्चतष्यतेयजतेतथा । मरप्रचार्थं मुद्युक्तोमार्जार परिकीर्त्तित ॥

मार्ज्जारक । पु॰ मयूरे । सिताषा ङ्गे ॥

मार्ज्जारकरणम् । न॰ रतबन्धान्तरे ॥ यथा । प्रसारितैपाणिपादेशय्यायां भिमुखीरसि । उन्नताया स्त्रिया: कथ्यामार्ज्जारकरणं विदु ॥

मार्ज्जारकर्णिका । स्त्री॰ चामुण्डादे व्याम् । चर्म्ममुण्डायाम् ॥

मार्ज्जारकर्णी । स्त्री॰ चामुण्डायाम् ॥

मार्ज्जारगन्धा । स्त्री॰ मुद्गपर्णीविशे षे ॥

मार्ज्जारगन्धिका । स्त्री॰ मुद्गपर्ण्या म् ॥

मार्ज्जारव्रतिक । त्रि॰ वैडालव्रति के ॥

मार्ज्जारी । स्त्री॰ मार्ज्जारस्त्रियाम् ॥ कस्तूर्याम् ॥ जन्तुविशेषे । पूतिका याम् । गन्धचेलिकायाम् । गन्ध गोकुला॰ खाटाशी॰ इ॰ गौ॰ देशभा षा ॥

मार्ज्जारीय । पु॰ मार्जालीये ॥

मार्ज्जाल । पु॰ मार्जारे ॥

मार्ज्जालीय । पु॰ शूद्रे ॥ विडाले ॥ कायशोधने ॥ मार्ष्टि । मृजू॰ । ज्ञाचतिमृजेराचच्चालज्ञालीय च इतिसूत्रेरालयच् ॥

मार्ज्जित । त्रि० कृतमार्ज्जने । मृजक्त ।

मार्ज्जिता । स्त्री० रसालायाम् । शिखरिण्याम् ॥ त्रि० शोधिते ॥ मार्ज्जितस्म । मृजूशौचालङ्कारयोः । क्त । टाप् ॥

मार्त्तण्ड । पु० तरणौ । सूर्य्ये ॥ मृताण्डेभव । अकम्वादि ॥ क्रोडे । शूकरे ॥

मार्त्तण्डवल्लभा । स्त्री० सूर्य्यपत्न्याम् । आदित्यभक्तायाम् ॥

मार्त्ताण्ड । पु० सूर्य्ये । मृताण्डेभव । अण् । क्रोडे । शूकरे ॥

मार्त्तिक । पु० शरावे ॥ त्रि० मृत्तिकारचिते । मृत्तिकायाविकार । तस्यविकारइत्यण् ॥

मार्द्दङ्गम् । न० पत्तने ॥

मार्द्दङ्गिक । त्रि० मौरजिके । मृदङ्गवादके । मृदङ्गवादनशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् । अत्र०मृदङ्गवादने०प्रकृतिलक्षणा । मुख्यार्थस्तेस्त्वनभिधानात् ॥

मार्द्दव । पु० वर्णसङ्करजातिविशेषे । न०मृदुतायाम् । परदुःखप्रहर्षेन तपीडनं ॥ अक्रूरत्वे । इथ पर्यायादिकाश्चापिशिष्यादिषु०अप्रथमादिव्यतिरेकेणवो भावत्वक्त्व । चित्ताकाठिन्ये । मृदोभावः । पृथ्वादिभ्यइमनिज्वा इत्यण् ।

मार्द्वीकम् । न० मधुनि । द्राक्षामद्ये ॥ मृद्वीकाद्राक्षा०तस्याविकार । तस्यविकारइत्यण् ॥ अनुदात्तादेश्चेत्यञ्वा ॥

मार्ष । पु० मारिषमार्षे ॥ मान्यो नाट्योक्त्या ॥ मर्षणात्सहनात्०मार्षः ॥

मार्षिका । पु० मारिषमार्षे ॥

मार्ष्टि । स्त्री० प्रोक्षणादिनाङ्गस्यनिर्म्मलीकृतौ । मार्ज्जनायाम् ॥ मार्ज्जनम् । मृजूशुद्धौ । मृजूशौचालङ्करणयोर्वा०चुरादि । क्तिन् । तितुत्रेतिनेट् । णिलोप ॥

माल । पु० उन्नतभूतले०क्षेत्रे । म्लेच्छजातिविशेषे ॥ यथा । मालाभिल्लाः किराताश्च सर्व्वेपिम्लेच्छजातय ॥ देशविशेषे ॥ सच० मेदिनीपुरप्रदेशे मालभूमित्वेनख्यात ॥ न० कपटे ॥ वने ॥ उन्नतभूतले ॥ क्षेत्रे ॥ माति । माम।ने । अत्यन्द्राग्यवज्रबिरकुत्रचुत्रक्षुरखुरभद्रोग्रभेरभेलशुक्रशुक्लगौरवत्रेरामालाः । इतिरन् । निपातनाल्लत्वम् ॥

मालक । पु० निम्बवृक्षे । मलते । मलधारणे । ण्वुल ॥ न० स्थलपद्मे ॥

मालका । स्त्री० माल्ये ॥

मालकौश । पु० कौशिके । रागवि

शेषे । षड्जगानसमयोराविशे
ष

मालचक्रकम्। न० सक्थ्यूरुपर्वसन्धौ
। मालाङ्कचाक्रि० इ० गौ० भा०॥

मालतिका। स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ यथा
। आदिगुरु पुनरन्त्यगुरुर्यदि चान्त
रगा सगणमुनिमाना मालति
काकथिताखिलसत्कृतिभिर्विदित
श्रुतिभिः कृतमाना। गौडकुले
कधरन्धरदीनदयाकरसत्कविभि
कृतगाना श्रीयशवन्तनरेशनिशा
मपशामयमानवदानविधाना ॥ मा
लव्य त्र्य ॥

मालती। स्त्री० युवती ॥ काचमाल्या
म् । शल्यायाम ॥ ज्योत्स्नायां
म् ॥ निशि ॥ नदीविशेषे ॥ जा
त्याम्। चवेली० इ० प्रसिद्धाया
पुष्पलतायाम् ॥ वर्णवृत्तान्तरे
आदौ चत्वारो स्याकर्णाजानन्ते शेषे
यत्रारामन्द्रारारोजन्त । रुद्रेर्वर्णैः
पादैः पादैर्विख्याता मालत्यप्यार्या
भूषा विख्याता । यथा। पायान्मा
यामोनोर्लीनः कल्पान्ते प्रागादि
क्षोणीभर्तु पादक्रोडे । व्याप्ता
म् भोधेस्तस्मिन्नकैर्लीलाभि स
व्यक्त सर्वैर्व्याख्यातरघुप्रेष्ठन् ॥
जगतीछन्दोभेदेऽपि ॥ तल्लक्षणं
यथा। भवति नजावथ मालती जरौ
॥ यथा। इह कलयाच्युत केलिका

ननमधुरमसौरभसारलोलुप ।
कुसुमकृतस्मितचारुविभ्रमामलिर
पि चुम्बति मालतीसुन्दरी ॥ मालति
का छन्दसि ॥ मालत्यी लतति ।
अति सौचोवेष्टन थः। मूलवि
भुजाः उतत्याल्वः । गौराद्दि ॥
मालातनीतिवा। तनु० । अन्येभ्यो
पीतड ॥

मालतीतीरज । पु० टङ्कणे । सुहा
गा० इ० भा० ॥

मालतीतीरसम्भवम् । न० स्वर्णं तटङ्क
णे ॥

मालतीपत्रिका । स्त्री० जातीपत्र्या
म ॥

मालतीफलम् । न० जातीफले ॥

मालय । पु० चन्दनवृक्षे ॥ त्रि०
मलयसम्बन्धिनि ॥ न० पद्मे ॥

मालव । पु० अवन्तिदेशे । माल
वा० इ० भा० ॥ अवन्तीत पूर्व
भागे गोदावर्यास्तथोत्तरे । माल
वाख्यो महादेशो धनधान्यपरायण
॥ रागविशेषे ॥

मालविका । स्त्री० त्रिवृति ।

मालवी । स्त्री० कैशपुष्पवृक्षे वाला
ख्य म् ॥ रागिणीविशेषे । मालव
रागस्य पत्न्याम् ॥ मतान्तरे मेघ
रागस्य भार्यायाम् अस्यागानसम
यो यथा। इन्द्रोत्थानात समारभ्य
यावद्गामिकोत्सवम् । गेयाभवेत्

धैनिर्त्य मालसीसामनोहरा ॥ अपिच । गान्धारीदीपिकाचैवकर्याणीपूरवीतथा । अभ्रावरीकानडाचगौरीकेदारपाहिडा ॥ माधवीमालसीनाटीभूपालीसिन्धुडातथा । सायान्हेरागिणीरेता । प्रगायन्तिचतुर्द्दश ॥

माला । स्त्री० स्रजिपुष्पादिदामनि । माल्ये ॥ मूर्द्धिन्यस्तपुष्पादिदामनि ॥ श्रेण्याम् । पङ्क्तौ ॥ गलाभरणे ॥ पुक्कायाम् ॥ मल्यते । मलधारणे । घञ् । टाप् ॥ मां० लक्ष्मींशोभांवालाति । ला० । कातोनुपतिकोवा ॥ यद्वा । माति । मामाणे । ऋज्रेन्द्राग्र्येत्यादिना० रन् । निपातनाल्लत्वम् ॥ मालावृत्तविशेषे ॥ तल्लक्षणोदाहरणे यथा । द्विजवरनवगणमिहकुरुतदनुरगणमपिकलय कमलमुखिभवतिललितमपिकर्णवृत्तेशेषे । अपरदल गाथायामालावृत्तविचित तत् ॥ यथा । खरनखरमुखदलितदितितनयकठिनहृदयरुधिरनिवहभवदभिनवसुखितमानसोवन्यात् । भवदशोनरसि शोदितिनसुमहोपसङ्घात ॥ लघ्वादिचिह्नाले० । ऽ ॥ पु० जपसाधनभूतायाम् । गणनिकायाम् ॥ सान्त्विविधाया । मालातुत्रिविधादेविवर्णाचपर्वभेदतद्गतिमक्ष्यसूत्रम् ॥

मालाकण्ठ । पु० अपामार्गे ॥

मालाकन्द । पु० कन्दविशेषे । नाविलकन्दे । त्रिशिखदलायाम् ॥

मालाका । स्त्री० मालायाम् ॥

मालाकार । पु० वर्णसङ्करजाति-विशेषे । मालिके । वनावर्के । पुष्पाजीविनि । माली० इ० भा० ॥ अयन्तुशूद्रायांविश्वकर्म्मणोजातइति ब्र०वै०पु० ॥ तैलिक्यांकर्म्मकारा-न्मालाकारस्यसम्भवः । इ० परा-शरपद्धति । मालांकरोति । डुकृञ्० । कर्म्मण्यण् ॥

मालाग्रन्थि । पु० मालादूर्वायाम् ॥

मालातृणम् । न० भूस्तृणे ॥ अति-च्छत्रतृणे ॥ मालाकाराणितृणानि ॥

मालादीपकम् । न० अर्थालङ्कारविशेषे ॥ तल्लक्षणादिकयथा । मालादीपकमाद्यञ्चेद्यथोत्तरगुणावहम् । पूर्वेणपूर्वेणवस्तुनोत्तरमुत्तरं चेदुपक्रियते०तन्मालादीपकम् । यथा । सङ्ग्रामाङ्गणमागतेनभवताचापेस-मारोपितेदेवाकर्णयर्येनयेनसहसायद्यत्समासादितम् । कोदण्डेन शराः शरैरिरिशिरस्तेनापिभूमण्डलम् तेनत्वं भवताचकीर्त्तिरतुला-कीर्त्त्याचलोकत्रयम् ॥

मालादूर्वा । स्त्री० दूर्वाविशेषे । ग्रन्थिलायाम् । पर्ववल्ल्याम् । गोण्ठि-

याटूबद्द०भा० ॥

मालाधर । पु० वर्णवृत्तविशेषे ॥ द्विजवरगणान्वितोगजपति पुनस्तूर्यंवाम् ०करतलपरिस्फुरत्कनककुण्डलेमान्वित । सुरपतिगुरुश्रियापरिगत समततात्सर्वे०जयतिभुविवृत्तभूपतिरयन्तुमालाधर ॥ यथा।क्वचिदपिवयस्ययासहविनोदमातन्वती० कतिपयकथारसैर्मयतिवासरौयांरुनम् । सुभगतवकामिनीसमधिगम्यसायामिनी मनुभवतिभामिनी मदनवेदना मन्तत ॥

मालारिष्टा।स्त्री० पाच्याम्। मरकतपत्र्याम् । हरितलतायाम् ॥

मालालिका । स्त्री० पृक्कायाम् ॥

मालाली । स्त्री० पृक्कायाम् ॥

मालि । पु० सुकेशराक्षसपुत्रे ॥

मालिक । पु० मालाकारे ॥ पक्षिविशेषे ॥ मालाशिल्पमस्य।शिल्पमितिठक् ॥ मालास्यास्तिवा । व्रीह्यादिभ्यश्चे तिठन् ॥

मालिका । स्त्री० सप्तलायाम् ॥ दुहित्याम् ।। ग्रीवालङ्करणे ॥ पुष्पमाल्यं ॥ नदीविशेषे ॥ सुरायाम् । मद्ये ॥ टाप् ॥

मालिकी । स्त्री० मालिकयोषिति । मालिन्० इ० भा० ॥ टिड्ढे ति ङीप् ॥

माली । पु० मालावति॥ मालास्त्यस्य ।सुखादिषु०मालाचेयं ०इतिपाठादिनि ' ॥ व्रीह्यादित्त्वाद्वा०इनि । सतुर्च पाद्म्यचापि ॥ सुकेशराक्षसपुत्रे ॥

मालिनी । स्त्री० मालकायाम् ॥ मालिकयोषिति ॥ गौर्याम् । उमायाम् ॥ चम्पानगर्याम् ॥ मन्दाकिन्याम् ॥ नदीविशेषे ॥ मालाअस्ति अस्या : अस्याबा । व्रीह्यादित्वादिनि । ङीप् ॥ यद्वा। मलती। मल धारणे । णिनि । ङीप् । अग्निशिखायाम्॥ दुरालभायाम् ॥ अतिशक्वरीच्छन्दो १५ भेदे ॥ यथा । ननमयययुतेयं मालिनीभोगिलोकैः ॥ मृगमदकृतचर्चापीतकौशेयवासारुचिरशिखिशिखण्डाबद्धधम्मिल्लपाशा । अनृजुनिहितमंसेव शमुत्क्षाणयन्तीच्युतमधुरिपुलीलामालिनीपातुराधा ॥

मालिन्यम् । न० मलिनत्वे ॥

मालेय । त्रि० मालायाम्भवे।। ढञ् ॥

मालु । स्त्री० पत्रलतायाम् । पत्रवल्ल्याम् ॥ नार्याम् ॥

मालुधान । पु मातुलाहौ। चित्रसर्पे ॥ मालुरोषधी०तत्रधानमस्य ॥ महापद्मे ॥

मालुधानी । स्त्री० लताम्भरे ॥

मालूक । पु० कृष्णार्जके ॥

मालूर । पु० शाण्डिल्यवृक्षे । श्रीफले । बिल्वे । बेल० इ० भा० ॥ मालभ्यौंपरेषालुनाति । लूञ्छेदने । बाहुलकादूरक् ॥ कपित्थवृक्षे ॥

मालेया । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

माल्यम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ मालायांसाधुमाल्यं पुष्पमितिविवरणम् यथा । यथाचाल्पे भमाल्ये भवासितं तिलसर्षपम् । भसुम्नातिस्वकगन्धं तद्वत्सूक्ष्मस्यदर्शनम् ॥ पुष्पमालायाम् ॥ मूर्द्धिन्यस्तपुष्पदामनि ॥ केशकलापादिषुमाल्यधारणनिषेधोयथा । नविगर्ह्यकथांकुर्याद्बहिर्माल्यं नधारयेत् । गवाञ्चयानं पृष्ठेन सर्वथैव विगर्हितम् ॥ रत्नमयस्रजि ॥ मालामात्रे ॥ मल्यते । मल धारणे कर्मणोण्यत् ॥ यद्वा । मालैव । चतुर्वर्णादिभ्यःस्वार्थेष्यञ् ।

माल्यपुष्प । पुं० शणवृक्षे ॥

माल्यपुष्पिका । स्त्री० शणपुष्प्याम् ॥

माल्यवान् । पु० पर्वतविशेषे । मेरुतः प्राच्यामानीलनिषधयाम्योत्तरायतो द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णः केतुमालेलावृतवर्षयोर्मर्यादाद्रिः ॥ माल्याकारतास्यास्तिमतुप् ॥ राक्षसभेदे ॥

माष । पु० लेटात्तीवरकन्यायामुत्पन्ने० सङ्करजातौ ॥

माषवी । स्त्री० मसूरयाषायाम् ॥

माशब्दिक । त्रि० प्रतिषेद्धरि । निषेधके ॥ माशब्द इतियश्चाह स । तदाहेतिमाशब्दादिभ्यउपसंख्यानमितिठक् ॥

माष । पु० व्रीहिप्रभेदे । कुरुविन्दे । धान्यवीरे । वृषाकरे । मांसले । बलाढ्ये । पित्र्ये । भोजने । माष०उडद० इ० भा० ॥ माषस्यफलमाष । अवयवेचप्राण्योषधिवृक्षेभ्यइत्यण् । तस्यफलपाकशुषामिति लुपि०युक्तवद्भाव ॥ माषोगुरुःस्वादुपाकः स्निग्धोरुच्योऽनिलापहः । उष्णः सन्तर्पणोबल्यः शुक्रलोबृंहणः परः ॥ भिन्नमूत्रमलस्तन्यमेदःपित्तकफप्रदः । गुदकीलार्दितश्वासपक्तिशूलानि नाशयेत् ॥ कफपित्तकरामाषाः कफपित्तकरंदधि । कफपित्तकरामत्स्या वृन्ताकंकफपित्तकृत् ॥ शूलकृन्माषसूपेनमक्कुनाचनभक्षयेत् ॥ रूप्यपरिमाणविशेषे ॥ द्विकृष्णलैसमधृते विज्ञेयोरूप्यमाषकः ॥ परिमाणविशेषे । माषके ॥ सचमागधमानेसुश्रुतमते ५ गुञ्जाचरकमते ६ ८ गुञ्जापरिमाणम् । कालिङ्गमानेसुश्रुतमते ५ ७ ८ गुञ्जापरिमाणम् । वै

ग्रन्थान्तरे १० गुञ्जापरिमाणम् । यथा। गुञ्जाभिर्दशभिर्माष माषो माषचतुष्टयमितिवैद्यकपरिभाषा । मासाइति भाषा। ज्योति स्मृ तिमते १२ गुञ्जापरिमाणम्। यथा। पलन्तुलौकिकैर्मानैः साष्ट रक्तिद्विमाषकम्। तोलकञ्चितय ञ्चैय ज्योतिश्च स्मृतिसम्मतमि तितिथ्यादितत्त्वधृतवचनेनपलमष्ट रक्तिकाधिकमाषद्वयाधिकतोलकत्र यम्। एतेनमाषकपरिमाणं द्वादश रक्तिकभवति ॥ मूर्खे ॥ त्वग्दोष भेदे। मस्याइति भाषा ॥

माषक । पु॰ पञ्चरक्तिकपरिमाणे ॥ गुञ्जा प चाद्यमाषकइत्यमर ॥ दशार्द्धगुञ्जप्रवदन्तिमाष माषाह्व यैः षोडशभिश्चकर्षमितिलीलाव तीच ॥ षड्भिस्तुरक्तिकाभि । स्यान् माषकोहेमधान्यकौ । माषोगुञ्जा् भिरष्टाभि सप्तभिर्वाभवेत्क्वचिदि तिभावप्रकाश ॥

माषपर्णी । स्त्री॰ महासहायाम्। व यपुच्छौषधौ। काम्बोज्याम्। वन माषे। माषाणीति॰ गौ॰दे॰मा॰ ॥ माषपर्णीहिमातिक्ताद्रूक्षाशुक्रब लासकृत। मधुराग्राहणीशोषावात पित्तज्वरास्रजित् ॥

माषवर्द्धक । पुं॰ स्वर्णकारे ॥

माषवटी स्त्री॰ वटिकाविशेषे । उ डदी॰ बड़ी॰ इ॰ भा॰ ॥ माषा णापिष्टिकाहिङ्गुलवणार्द्रकसंस्कृ ता। तयाविरचितावस्त्रेवटिकासा धुशोषिता ॥ तलितास्तप्ततैलेता थवासुप्रलेहिता । वटकस्यगुणा युक्तास्तान्व्याकचिदाभृशम् ॥

माषश । त्रि॰ प्रतिमाषम्॰ दृत्य र्थे ॥

माषाद । पु॰ कच्छपे ॥ त्रि॰ माष भक्षके ।।

माषादि । पु॰ शमीधान्यगणे । मा षश्चादिय स्यगणविशेषस्य । मा षोमुद्गोराजमाष कुलत्थश्चयकस्ति ल । काकाण्डश्चीवरइतिशमीधा न्यगण स्मृत ॥

माषीणम्। न॰ माषक्षेत्रे । माष्ये ॥ माषाणांभवनक्षेत्रम्। विभाषा तिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यइतिपक्षेख ञ् ॥

माषोण्डरी । स्त्री॰ इण्डरे॰ इन्दरे॰ स फ॰ इतिहिमप्रदेशप्रसिद्धखाद्य द्रव्ये ॥

माष्यम्। न॰ माषीणे । माषक्षेत्रे ॥ माषाणांभवनम्क्षेत्रम्। वि भाषातिलमाषेतिपक्षेयत्। माषे भ्योहित वा। खलयवमाषेत्यादिना यत् ॥

मास । पु॰ चन्द्रे ॥ मासं ॥ मिमीते आनन्दमितिमा । बाहुलकात्के

वलादथसि . ॥

मास । पु० आमे । वर्षांशे । शुक्लकृ ष्णपक्षद्वयात्मकेकाले ॥ मासोद्विवि ध शुक्लादि कृष्णादिश्च । तत्र चैत्रशुक्लप्रतिपदमारभ्यामावास्यापर्यन्तशुक्लादि .। कृष्णपक्षप्रतिपदमारभ्यपूर्णिमापर्यन्त कृष्णादि ॥ माश्चन्द्रस्तस्यायम् । अण् । सौरादिषु । यथा । मासश्चतुर्विध प्रोक्त सावनादिप्रभेदत' । त्रिंशद्दिनात्मकस्तत्रसावन . परिकीर्त्तित ॥ एकस्मात्सङ्क्रमादासङ्क्रान्ति सौरोभिधीयते । शुक्लपक्षादिकृष्णान्तश्चान्द्र स्यादन्यथापिवा ॥ सर्वनक्षभुक्त्यातुनाक्षत्रोमासउच्यते॥ तत्र । आब्दिकेपितृकृत्येचमासश्चान्द्रमस स्मृत' । विवाहादौस्मृत' सौरोयज्ञादौसावनोमतइतिभिवेक ॥ मस्यतेपरिमीयतेचन्द्रवृद्धिक्षयाभ्याय । मसीपरिमाणे । कर्मणिघञ् ॥

मासजात । त्रि० जननादूर्द्ध्वंयस्यमासोगतस्तत्र॥ तत्रैवव्यवहारात् । मासोजातस्ययस्यस । काला परिमाणिनेतिसमास ' ॥

मासज्ञ । पुं० दात्यूहे ॥ त्रि० मासविदि ॥

मासतम .। पु० मासस्यपूरणे ॥ नित्य शतादीतिडटस्तमडागम ' । अतएवस्रापकाट्डट् ॥

मासनम् । न० सोमराज्याम् ॥

मासमान । पु० वत्सरे ॥ न० मासपरिमाणे ॥

मासर । पु० निस्रावे । भक्तसमुद्भवे मण्डे । माड० पीच० द्रू० भा० ॥ मास्यते । मसीपरिणामे०घञन्त । बाहुलकादरन् ॥ यद्वा । मा० श्री . सरत्यत्र । सृ० । पुंसीति घ ।

मासवर्त्तिका स्त्री० सर्पपोपक्षिविशेषे ॥

मासान्त । पु० अमावास्यायाम् ॥ सङ्क्रान्तिदिने ॥

मासिकम् । न० अन्वाहार्ये । दर्शश्राद्धे ॥ पितॄणांमासिकं श्राद्धमन्वाहार्यंविदुर्बुधा । तच्चामिषेणकर्त्तव्यप्रशस्तेनप्रयत्नत ॥ मासेभवम् । कालाट्ठञ् ॥ प्रेतस्य० संवत्सराभ्यन्तरे० प्रतिमास मृताहेक्रियमाणे श्राद्धे ॥ मासोदेवताऽस्यवा। कालेभ्योभववत ॥ कर्ण ॥ मासेदेय । देयमृणं । ठञ् ॥ त्रि० माससम्बन्धिनि । मासेमनिर्वृत्तम् । ठञ् ॥ मासेभववा ॥

मासुरी । स्त्री० श्मश्रौ ॥

मासूर । त्रि० मसूरविकृतौ ॥ मसूरस्यावयवोविकारोवा । बिल्वाद्यण्॥

मास्र । अ० अलम् । वारणे ॥ माचस्मच । अनयो समाहार ॥

माहाकुल । त्रि॰ महाकुलीने ॥ महाकुलस्यापत्यम् । महाकुलादञ् खञाविति पक्षे अञ् ॥

माहाकुलीन । त्रि॰ महाकुले ॥ महाकुलस्यापत्यम् । महाकुलादिति पक्षे खञ् ॥

माहाजनिक । त्रि॰ महाजनायहिते ॥ महांश्चासौजनश्च । महाजनाट्ठञ् बहुव्रीहिस्तु । महाजनीय ॥

माहात्म्यम् । न॰ महात्मत्वे ॥ प्रभावे ॥ महात्मनोभाव । ष्यञ् ॥ अनतिशयैश्वर्य । निग्रहसम्यादिकर्तृत्वेप्यविकारित्व । शुभाशुभकर्मकारयितृत्वेप्यवैषम्य । बन्धमोक्षादिफलदातृत्वेप्यसङ्गौदासीन्ये ॥

माहाराजिक । पु॰ गणदेवताभेदे । महाराजोदेवतैषाम् । महाराजप्रोष्ठपदाट्ठञिति॰ठञ् ॥ महाराजोभक्तिर॰स्य वा । महाराजाट्ठञ् ॥

माहाव्रती । स्त्री॰ पाशुपतव्रतसम्बन्धिन्यापद्धती ॥

माहिनम् । न॰ राज्ये ॥ महतेऽस्मिन । मह॰ महेरिनण्चेतीनण् त्रि॰महनीये ॥

माहिर । पु॰ देवराजे । इन्द्रे ॥

माहिषम् । न॰ महिष्याधर्मे । षण्महिष्यादिभ्य॰ ॥ त्रि॰ महिषसम्बन्धिनि ॥ महिषोपजीविनि । महिष्या॰ महिषस्यवा॰इदम् अण् ॥

माहिषमस्तक पु॰ शालिग्रभेदे ॥

माहिषिक । पु॰ महिषजीवने ॥ महिषीपतौ । व्यभिचारिण्यनुरक्तपतौ ॥ यथा । महिषीत्युच्यतेनारीयाचस्याद्व्यभिचारिणी । तादृष्टाकामयतियःसवैमाहिषिकः स्मृतः ॥ भगद्वारोपार्ज्जितस्त्रीधनोपजीविनि ॥ यथा । महिषीत्युच्यते भार्याभगेनोपार्जितधनम् । उपजीवतियस्तस्याः सवैमाहिषिकः स्मृतइति ॥

माहिष्मती । स्त्री॰ शिशुपालनगर्याम् ॥

माहिष्य पु॰ वर्णसङ्करजातिविशेषे । वैश्यायाम्क्षत्रियादुत्पन्ने ॥ नक्षत्रजीवननृत्यगीतसस्यरक्षणम् माहिष्याणाशुभावृत्ति प्रोक्ताज्योतिःशास्त्रमयम् ॥

माहेन्द्र । पु॰ शुभदण्डविशेषे ॥ रव्यादिवारेषुवायुवरुणयममहेन्द्राख्यामेकैकदण्डाभवन्ति॰तत्रवरुणमहेन्द्रयोर्दण्डौशुभौ । वायुयमयोर्दण्डावशुभौ ॥ यथा । ख्यातवायुयमासूर्यमावारुणकलानिधौ । वयमावाकुजेज्ञे यामावरुणसुधांशुजे । गुरौवायुयमाचैव॰मावावरुणतयाभृगौ । सूर्यपुत्रे यमावायुघटीयुग्मशु

माशुभम् ॥ माहेन्द्रेविजयोमित्य
पाक्षयं वधमागम । यावोचक्षम
सैनिय यमेपिमरण ध्रुवम् ॥ वि॰
महेन्द्रसम्बन्धिनि ॥

माहेन्द्री । स्त्री॰ गवि ॥ प्राच्याम् ॥ अ
मरावत्याम् ॥

माहेय । वि॰ मह्यापत्ये ॥

माहेयी । स्त्री॰ गवि । सौरभेय्याम् ।
मह्या ॰ गोस्तापत्यम् । स्त्र्योढ
क् ॥ मह्यतेपूज्यते । मह॰ पु सौ-
ति॰ घनोघचेतिबाघ । मह्याया-
अपत्यम् । ढक्॰ इतिस्वामी ॥

माहेशी । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥ यथा ।
महादेवात्समुत्पन्नामहशि प्रेष्य-
सेयत । माहेश्वर्यतिमुर्दस्यामाहे
शीतिनसाम्रुता ॥ (॰) ॥ ॥

माहेश्वर । वि॰ कौशिकि । जीवन्मु
क्ते ॥ यथा । अन्येमाहेश्वरे स्वार्थं
प्रत्यभिज्ञानशालिभि । स्वपरि-
ज्ञानमात्रेणजीवन्मुक्ताभवन्तिहि ॥
अस्माकमेनादितमनसानामाहेश्व
राणादिवसा प्रयान्त्वितिच ॥
महेश्वरसम्बन्धिनि ॥ तस्येदमित्य-
ण् । न॰ उपपुराणविशेषे ॥

माहेश्वरपदम् न॰ तीर्थविशेषे ॥

माहेश्वरी । स्त्री॰ दुर्गायाम् ॥ मातृ-
भेदे । यवतक्तायाम् ॥ विष्णो ॥
यथा॰ आपं ४ ६ ध्याये । अयनारा-
यणाग । राजगन्धातासनातन । वि

अव्यवस्थितोदेव स्वाम्राण बहु-
धेश्वर ॥ मर्मविद्धु , परतत्त्व दे
वाधानमचयं च । एकोह्रदेवदेवा
त्म भवामीविष्णुरेवचेत्यादिवचना
त । शिवशक्त्याम् ॥ महेश्वरस्येद
म् । अण् । ङीप् । तीर्थविशे
षे ।

मित । वि॰ ज्ञाते ॥ मिश्रिते ॥
परिच्छिन्ने । मीयतेस्म । मा॰ माङ्॰
मेङ्प्रणिदानेवा । क्त । द्यतिस्य
तीतीकारान्तादेश ॥ (॰) ॥

मितङ्गम । पु॰ दन्तावले । हस्तिनि ॥
मितङ्गच्छति । गम्॰ । गमे सुपिवा
च्यइतिखच् । खितिमुम् ॥ स्त्री॰
टाप् ॥ वि॰ परिमितगामिनि ॥

मितद्रु । पु॰ समुद्रे ॥ मित द्रवति
। द्रु॰ । हरिमितयोर्द्रुवइतिकु ॥

मितम्पच । वि॰ किम्पचाने ॥
कृपणे ॥ दुर्गते ॥ मितम्पचति ।
मितनखे चेतिमितोपपदात्पचे
र्खश्रित्यच् । मुम् ॥

मिताशन । वि॰ युक्ताहारे । परि
मितभोजिनि ॥ मितमशनयस्य
स ॥

मिति । स्त्री॰ पैशच्ये । परिच्छेदे ॥
मा॰ मे ॥ ज्ञाने ॥ मानम् । मा
ङ्॰ । क्तिन् । द्यतिस्यतीतीत्व
म् ॥

मित्र । पु॰ द्युमणौ । सूर्ये ॥ न॰

सुहृदि । सख्यौ । मौल० इ० भा० ॥ यथा । सार्थं प्रवसतोमित्र भार्यामित्र गृहेसत । आतुरस्यभिष ङ्मित्र दानमित्र मरिष्यत ॥ सु हृदि । अपिच, सम्यग्गासक्तनोबन्धु सदैवानुगत सुहृत् । एकक्रियो भवेन्मित्र समप्राण सखाभवेत् ॥ स्मृतिभेदस्त्वविमचित ॥ स्नेहे नो पकर्त्तरि । प्रौतिकारके ॥ तच्चतु र्विधं यथा । सम्बार्थीभजमानस्य सहज कृतृमिमस्तथे तिभेदात् ॥ नकश्चित्कस्यचिन्मित्र नकश्चित् क स्यचद्रिपु । कारणादेवजायन्ते मित्राणिरिपवस्तथा ॥ सामीर्यान मद कुर्यात्ससुखीत्यायोज्झित । तन्मित्र यस्यविश्वास पुरुष सजितेन्द्रिय ॥ सर्वथासुकर मि त्र दुष्कर परिपालनम् । अनित्यत्वा विचित्तानांप्रीतिरल्पे पिभिद्यते ॥ मध्यो दरस्मिन् । स्वदेशाऽव्यवहित राजात परस्मिन् ॥ विषयानन्तरो राजाशत्रुर्मित्र मत मरमित्य मरोक्ते ॥ हिरण्यभूमिसम्प्राप् त्यापार्थिवोनतथै धते । यथा मि त्र ध्रुवलब्ध्वाकृषमप्यायतिक्षमम् । धर्मज्ञञ्चकृतज्ञञ्चतुष्टप्रकृतिमेवच । अनुरक्त स्थिरारम्भ लघुमित्र प्रशस्य ते ॥ मेद्यति । ञिमिदास्नेहने अमिचिमिद्दिशसिभ्य क्त्रचदूर्तिक

च० ॥ यथा । मित्रात्प्राप्यत ॥ पङ्कपाणि । सुपौतिक ॥ अनु राधाराम् ॥ अनुराधानक्षत्रे ॥ सर्वभूतात्मकेतातजगन्नाथे जगन्म यि । परमात्मनिगोविन्दे मित्रामि त्रकथाकुत ।

मित्रद्रोही । त्रि० नरकाधिकारिविशे षे । मित्रद्रुहि ॥ यथा । मित्रद्रोही कृतघ्नश्चयेचविश्वासघातका । ते नरानरकं यान्तियावच्चन्द्रदिवाकरा विति संसे मिरोपाख्यानम् ॥

मित्रध्रुक् । पु० मित्रद्रोहिणि । मित्र स्यापकारके ॥ मित्रद्रुह्यति । द्रुहे सत्सूद्विषे तिक्विप् ॥

मित्रयु । पु० लोकयात्राभिज्ञे ॥ । त्रि० मित्रवत्सले ॥ क्याच्छन्दसी त्यु ॥ यद्वा मित्रयाति । या० । मृगय्वादित्वात्कु ॥

मित्रयुद्धम् । न० मैत्रेयिकायाम् । सु हृत्स्व यामे ॥

मित्रलब्धि । स्त्री०)

मित्रलाभ । पु०) सुहृत्प्राप्तौ ॥

मित्रवत्सल । त्रि० मित्रप्रिये । मित्र घ्ने ॥ मित्रवत्सान त्यास ॥

मित्रा । स्त्री० सुमित्रायाम् । लक्ष्मण मातरि ॥

मित्रावरुणीयम् । न० मित्रावरुणसम्बन्धि त स्तवविशेषस्य कर्मभ.वयो ॥ छो प्राग्भृश ॥

मिथ । अ॰ अन्योन्यस्मिन् । सहार्थे ॥ रहोर्थे ॥ मेथति । मथृमङ्गमे । असुन् । पृषोदरादित्वात् ह्रस्व ॥

मिथि । पु॰ निमिराजपुत्रे । जनके ॥

मिथिला । स्त्री॰ जनकपुर्याम् ॥ विदेहायाम् ॥ देशविशेषे । तेरभुक्त । तिरहुत॰ इ॰ भा॰प्र॰ ॥ यथा । गण्डकीतीरमारभ्य चम्पारण्यान्तकं शिवे । विदेहभूः समाख्याता तैरभुक्ताभिधः सतु ॥ मथ्यतेरिपवोऽत्र । मथे विलोडने । मिथिलादयश्चेतीलच् । अकारस्येत्वनिपातनात् ॥

मिथु । अ॰ द्वाविस्यर्थे

मिथुनम् । न॰ स्त्रीपुंसयोर्युग्मे । द्वन्द्वे । युगले ॥ जुगल॰ जोडी॰इ॰ भा॰ ॥ द्वयो ॥ सुरते ।, द्वन्द्वमिति सुखे ॥ तृतीयराशौ । मिथुने ॥ मिथुनलग्नजस्यफलं यथा । मिथुनोदयसञ्जातोमानीस्वजनवत्सल । त्यागीभोगीधनीकामीदीर्घसूत्रीरिमर्दनः मेथति । मिथुसङ्गमेच । क्षुधिपिशिमिथिभ्य कित् इत्युनन् उपसर्गविशिष्टधातौ । सम्बन्धे ॥

मिथुनाधिप । पु॰ बुधग्रहे ॥

मिथो । अ॰ रहसि ॥ सहार्थे । अन्योन्यस्मिन् ॥ मेथति । मेथृ॰ । बाहुलकादी । पृषोदरादित्वाद्ह्रस्व ॥

मिथ्या । अ॰ अनृते । वितथे ॥ प्रागभावयुतत्वेमत्यत्विसंसारवत्ताख्य मिथ्यात्वमितिमिथ्यालक्षणम् ॥ यद्सद्धासमान तन्मिथ्यास्वप्नगजादिवदितिच ॥ स्त्री॰ अधर्मपत्न्याम् ॥ यथा । अधर्मपत्नीमिथ्यासासर्वधूर्तप्रपूजिता । ययाविनाजगत्सर्वमुच्छिन्न विधिनिर्मितम् ॥ मिथ्ययाविनाधूर्तसमुदाय रूपमुच्छिन्न भवति । मिथ्याभावश्चाभावेधूर्तलक्षाभावात् इत्यर्थ । सर्वं चादर्शनायाश्च तायाम् आरूपिणी । सर्वावयवरूपाचद्वापरेचसङ्गता ॥ कलौमहाप्रगल्भाचसर्वत्रव्यापिकावलात् । कपटेनसमभ्रात्राश्रमत्य बगृहेगृहेस्थिति ॥ मयते । मय॰ । अघ्न्यादित्वात् साधु. ॥

मिथ्याचार वि॰ पापाचारे ॥ सत्वगुणभावेनफलायोग्यतत्वात् ॥

मिथ्याज्ञानम् । न॰ भ्रं इत्यादयपूर्वकं अत्यस्मान्यात्मताभ से ॥

मिथ्यादर्शनम् । न॰ शास्त्रोपपांसवाद्यहेतदर्शने ॥

मिथ्यादृष्टि । स्त्री॰ कर्मफलापवादरूपायाम् । नास्तिकतायाम् । मिथ्येत्यपवृत्त॰ तद्विषयिणीदृष्टिर्ज्ञानम् । असत्यदर्शने ॥

मिथ्याध्यवसिति । स्त्री॰ मिथ्याध्यवसाये ॥

मिथ्यानिरसनम् । न॰ अपथे ॥

मिथ्याप्रयुक्त । त्रि॰ यदर्थं प्रतिपादनायप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तर स्वरवर्णदोषात्प्रतिपादयति । शब्दे ॥

मिथ्याभियोग । पु॰ अभ्याख्याने । शत मेधारयसीत्यादिमिथ्योद्भावनरूपे॰ मिथ्यापवादे ॥ मिथ्याचासावभियोगश्च ॥

मिथ्याभिशंसनम् । न॰ अभिशापे । । स्वर्णं स्तेय त्वयाकृतमित्यादिमिथ्याख्यायादिसाधनरूपे मिथ्यारोपवाक्ये ॥ अभिशंसे भावे ल्युट् ॥

मिथ्याभिशाप । पु॰ मिथ्यापवादे ॥ यथा । शुक्लपक्षे चतुर्थ्यान्तुसिंहे चन्द्रस्यदर्शनम् । मिथ्याभिशापं कुरुते नपश्येत्तत तत ॥

मिथ्यामति । स्त्री॰ भ्रान्तौ । भ्रमे ॥ मिथ्याचासौमतिश्च ॥

मिथ्याविनीत । त्रि॰ कपटेनविनयिनि ॥

मिथ्यासाक्षी । त्रि॰ कूटसाक्षिणि ॥ तस्यज्ञानप्रकारमाहयाज्ञवल्क्य । उक्तेपिसाक्षिभिः साक्ष्येयद्यन्ये गुणवत्तमाः । द्विगुणावान्यथाब्रूयुः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः ।

मिथ्योत्तरम् । न॰ चतुर्थोत्तरान्तर्गतोत्तरविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । अभियुक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्यादपह्नवम् । मिथ्यातत्तुविजानीयादुत्तरं व्यवहारतः ॥ तच्चतुर्विधं यथा । मिथ्यैतत्॰नाभिजानामि ममतत्रनसंनिधि । अजातश्चास्मितत्काले॰ इतिमिथ्याचतुर्विधम् ॥ इतिव्यवहारतत्त्वं ॥

मिथ्योपलब्धि । स्त्री॰ मायागन्धर्वनगरादिज्ञाने ॥ मिथ्याचासावुपलब्धिश्च ॥

मिद्धम् । न॰ चित्ताभिसङ्कोचे ॥ आलस्ये ॥ चित्ते ॥ निद्रायाम् ॥

मिम्मिन । त्रि॰ सानुनासिकवाग्विशिष्टे । गुन्गुना॰ इ॰ भा॰ ॥ खोना॰ इ॰ गौ॰ दे॰ भा॰ । मीमणा इ॰ पर्वतीयभाषा ॥ अस्यनिदानन्तु । आवृत्यवायुः सकफोधमनीःशब्दवाहिनीः । नरान्करोत्यक्रियकान्मूकमिम्मिनगद्गदान् ॥

मिमङ्क्षु । त्रि॰ मङ्क्तुमिच्छौ ॥ मस्जेः सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

मिमन्थिषु । त्रि॰ मथितुमिच्छौ ॥ मथेः सन्नन्तादुः ॥

मिमान । त्रि॰ मानङ्कुर्वाणे ॥ माङोलटः शानजादेशः । अभ्यासेत्वादिर्भवे ॥

मिम्मिण । त्रि॰)
मिम्मिन । त्रि॰) मिम्मिने ॥

मिश्रित । त्रि० सङ्कटे । युक्ते । मिश्रिते ॥ श्लिष्टे । सम्बन्धविशिष्टे ॥ मिलसंश्लेषे । कर्त्तरि क्त ॥

मिश्रि । स्त्री० जटामांस्याम् । मधुरिकायाम् । धानसौंफ० इ० भा० ॥ मिश्रति । मिश्र० । इन् ।

मिशी । स्त्री० जटामांस्याम् । मधुरायाम् । धानसौंफइतिभाषा । मिश्रति । मिश्र० इन् । कृदिकारादितिङीष् ॥

मिश्र । पु० गजजातिविशेषे । यथा । भद्रोमन्द्रोमृगोमिश्रश्चतुर्नागजातय ॥ न० विशेषनवनसज्ञायाम् । यथा । हिट्वाकृत्तिकाद्वेवमिश्र साधारण बुध । एतु मिश्राखिकार्याणिवृषोत्सर्गादिकं तथा ॥ चायक्यमूलके ॥ मिश्रफले ॥ त्रि० आर्य्ये । श्रेष्ठे ॥ संयुक्ते । सम्पृक्ते । मिश्रिते ॥ मिश्रयति । मिश्र० । अच् ।

मिश्रकम् । न० तीर्थविशेषे । देवोद्याने ॥ औषरलवणे ।

मिश्रकावणम् । न० इन्द्रस्योद्याने । नन्दनवने ॥ मिश्रकाचावनम् । वनगिर्य्यां स ज्ञायांकोटरकिंशुलुकादीनामितिदीर्घः । वन पुरगामिश्रकासिध्रकासारिकाकोटराग्रेभ्यइतिणत्वम् ॥

मिश्रज । पुं० अश्वतरे । खेस

मिश्रचम । न० एकचीकरणे । स यो जने ॥ मिश्र० । ल्युट् ॥

मिश्रपुष्पा । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मिश्रफलम् । न० इष्टानिष्टसयुक्ते मानुष्यलक्षणे पापपुण्ययुगलजफले ॥ मिश्रस्यतत्फलञ्च ।

मिश्रवर्णम् । न० कृष्णागुरुणि ॥ त्रि० नानावर्णयुक्ते ॥

मिश्रवर्णफला । स्त्री० वार्त्ताक्याम् ॥

मिश्रशकुनम् । न० शुभाशुभयो सूचकेनिमित्ते । यथा । वदन्तिवामकृदितंप्रशस्तमङ्गदेशेयदिरोदिता स्यात्निन्द्यवामपथिसर्वकामान् शुभविधत्तेकृदितंरजन्याम्मृत्युसुतानांकृदितेनपृष्ठेकाभोभवेत्तत्र निवर्त्तनेन । मृत्युस्तथाग्रेकृदितेन गन्तु सिद्धि विधत्तेकृदितंरिपूणाम् ॥ ऊर्ध्वभवेद्रोदनमग्रभागेभयभवेद्भूमिविभागभूते । नैकत्यकोणेरमणागरोधोवायव्यकोणे कृदितस-स्थता ॥ पृष्ठाग्रयोर्दक्षिणवामयोश्च सिद्धि सदातोरणरोदनेन । शुभोपिसव्यायदिरोदमार्योज्ञातोत्रिभाव्य सपुनस्तथापि ॥ यद्वालकैनोक्तमन दितेनतत्स्यादसत्य नयुगान्तरेपि । सुतनकार्य्ये क्वचिदेवशस्तश्चवांसुतम्प्रायशरमतन्तु ॥ निषेधमपेऽक्षिविदक्षिणे च धनक्षयदक्षिण-

कर्णं देशे । ततपृष्ठभागेकुरुतेऽरिष्ट-
विचुतक्कक्रान्याशुभमादधाति ।
भोगायवामश्रवणपृष्ठे कर्णं च
वामेकथितजयाय । सर्वांग्रामा
षधवामनेत्रेजातचुतस्यात्क्रमतोऽ
ह्यवेव ॥ क्रमान्निषेधगमनस्यविघ्न-
कालसन्निधिचुतसुपरोगम् । करो-
तिरोगक्षयमर्थलाभदौत्यादिदिचुचु
तमुन्नतसत् ॥ औषधेवाहनारोहेवि
वादेशयनेऽशने । विद्यारम्भेबीज-
वापेचुतंसम्यक्शुभम् ॥
मिश्रशब्द । पु० अश्वतरे ॥
मिश्रा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ भू
मौमिश्रमेसाभवेदेवमिश्रापञ्चनासु
ख तत्रविद्भिरुक्ताम् ॥
मिश्रिका । स्त्री० मिश्रायाम् । मिश्रे
यस्यार्थेक ॥
मिश्रित । त्रि० गौरविते ॥ मिलिते
। युक्ते ॥ (*) ॥ ॥
मिश्रिता । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ।
मिश्रायाम् । मिश्रिताचेवविज्ञेया
मिश्रितर्क्षेसुसङ्क्रमे ।
मिश्रेया । स्त्री० मधुरिकायाम् । सौ
फ० धनसौ फ० धनसाधा० इ० भा० ॥
शतपुष्पायाम् । तालपर्ण्याम् । ब-
नजायाम् । अवाक्पुष्प्याम् । स-
हितपुष्पिकायाम् । सलुफा० इ० ।
गौ० दे० भा० ॥ मिश्रेयातद्गुणाप्रो-
क्तविशेषाद्योनिशूलनुत् । अग्निमा
न्द्यहरोरुच्यावह्निविट्क्रमिशुक्रहृत् ।
रुक्षोष्णापाचनीकासवमिश्लेष्मानि
लान्हरेत् ॥ तद्गुणा० मधुरिका-
पर्यायशतपुष्पागुणा ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । अच् । ईयते । ईङ्० ।
पचाद्यच् । मिश्राचासावेयाच ।
शकन्ध्वादि ।
मिष । पु० स्पर्द्धने । न० व्याजे ।
मिषति । मिष० । क ॥
मिषन् । त्रि० पश्यति ॥
मिषि । स्त्री० मधुरिकायाम् । शत
पुष्पायाम् । जटामांस्याम् ॥
मिषिका । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
मिषी । स्त्री० मिस्याम् ॥
मिष्ट । पु० मधुररसे ॥ नूतनसर्पि-
षश्चाकनसौदन पिच्छिलानिचदधी
नि । अल्पव्ययेसुन्दरियास्यजनो-
मिष्टमश्नाति ॥ त्रि० मधुररसवि-
शिष्टे ॥
मिष्टनिम्बुकम् न० मीठा० नीम्बू०
इतिप्रसिद्धे फले । मिष्टनिम्बफल
स्वादुगुरुमारुतपित्तनुत् । गरारग
विषध्व सिकफोत्क्लेशिचरक्तहृत् ।
शोषारुचिवृषाच्छर्दिहरबल्यस्तथ्य
णम् ॥
मिष्टान्नम् । न० मधुरद्रव्ये ॥ मिष्टान्न
पानदातायसततश्रद्धयान्वित । दे
वपूजापरोनित्यं नप्रेतोजायतेस्फु-
त ॥

मिसि । स्त्री॰ मधुरायाम् ॥ जटामांस्याम् ॥ शतपुष्पायाम् ॥ अजमोदायाम् ॥ मस्यति । मसीपरिणामे । सर्वधातुभ्यइन् । बाहुलकादत स्थानेइ ॥ उशीर्याम् ॥

मिसी । स्त्री॰ मिसी । तपस्विन्याम् । जटामांस्याम् ॥ मस्यति । मसौ॰ । इन । कृदिकारादितिङीष् । पृषोदरादि ॥

मिहिका । स्त्री॰ अवश्याये । नीहारे । तुषारे । मेहति । मिहसेचने । क्वुन् शिल्पिसञ्ज्ञयोरितिक्वुन् ॥

मिहिर । पु॰ विकर्त्तने । अर्के । मार्त्तण्डे । सूर्ये ॥ मेघे ॥ बुधे ॥ मेहति । मिह॰ । इषिमदिमुदिखिदीतिकिरच् ॥ वायौ ॥ वृद्धे ॥

मिहिराण । पु॰ जगद्योनौ । शिवे ॥

मीढ । त्रि॰ मूत्रिते । मिह्यतेस्म । मिह॰ । क्त ॥ सिक्ते ॥

मीढुष्टम । पु॰ शिवे ॥

मीढ्वान् । पु॰ शिवे ॥ मीढ्वांसौ॰मीढ्वांस इत्यादि ॥

मीत । त्रि॰ हते ॥ मीयतेस्म । मी अहिंसायाम् । गत्यर्थेतिकर्त्तरिकर्मणिवाक्त ॥

मीन । पु॰ मत्स्ये ॥ राशिविशेषे । चन्द्रभे । यथजातकफल यथा । मीनलग्ने समुत्पन्नो रत्नकाञ्चनपूरित । अल्परोमामहाप्राज्ञोदीर्घकालपरीचक । मीनाति॰मीयतेवा । मञ्॰ फेनमीनाविति निपातित ॥ भगवतीविष्णो प्रथमावतारे ॥ प्रकृतिविष्णुरूपाच पुरूपश्चमहेश्वर । एव प्रकृतिभेदेनभेदास्तुप्रकृतेर्दश ॥ कृष्णारूपा कालिकास्याद्रामरूपाचतारिणी । बगलाकूर्ममूर्त्तिं स्यान्मीनेनाधूमावतीभवेत् । छिन्नमस्तान्नृसिंह स्याद्दराहश्चैवभैरवी । सुन्दरीजामदग्न्य स्याद्दामनोभुवनेश्वरी ॥ कमलाबौद्धरूपास्यान्मातङ्गीकल्किरूपिणी । स्वयभगवतीकालीकृष्णस्तुभगवान्स्वयम ॥ स्वयञ्चभगवान कृष्ण कालीरूपीभवद्व्रजे ॥

मीनकेतन । पु॰ प्रद्युम्ने । कन्दर्पे ॥ मीनशब्दोजलचरोपलक्षणार्थ । मीनोमकर केतनंध्वजोयस्य ॥

मीनगोधिका । स्त्री॰ जलाशये ॥

मीनघाती । पु॰ बके ॥ त्रि॰मत्स्यघातके ॥

मीननेत्रा । स्त्री॰ गण्डदूर्वायाम् ॥

मीनर । पु॰ जलरूपे । मकरे । अतिदष्टके ॥

मीनरङ्क । पु॰ पक्षिविशेषे । मत्स्याशने ॥

मीना । स्त्री॰ उषाकन्यायाम् । कश्यपस्यभार्यायाम ॥

मीनाक्षी। स्त्री॰ देवीविशेषे॥ तत्स्था
ने। चिदम्बरे। हालास्ये। मत्स्या
क्ष्याम्। मत्स्यक्ष्यौ॰ ङ॰ भा॰॥
गण्डदूर्वायाम्॥कुवेरकन्यायाम्॥
मीनाण्डी। स्त्री॰ शर्करायाम्।
मीनाधिप। पु॰ बृहस्पतौ॥
मीनाम्बोण पु॰। दर्दुराकौ व्यञ्जनप्र
भेदे। सा च मीनव्यञ्जनेखञ्जन॥
मीमांसक। पु॰ सिद्धान्तिनि। पू
र्वोत्तरमीमांसाशास्त्राभिज्ञे। मी
मांसामधीतेवेत्तिवा। क्रमादिभ्यो
वुन्॥ पूर्वमीमांसासूत्रकर्त्ताजैमि
नि। वृत्तिकर्ताकुमारभट्ट। भा
ष्यकर्त्ताशवरस्वामी। प्रभाकर कु
मारभट्ट श्चाच। सएवगुरुत्वेन
भण्यते। तस्मात्गुरुमतम्। तच्छि
ष्य। प्रभाकर॥ उत्तरमीमांसा
सूत्रकर्त्ताविदव्यास। तेषाभाष्यक
र्त्ताशङ्कराचार्य। वार्त्तिककर्त्तासु
रेश्वराचार्य॥ मीमांसकोजैमिनौ
शैवेदान्तीब्रह्मवादिनि। वैशेषिके
स्यादौलुक्य सौगत शून्यवादि
नि॥ नैयायिकस्त्वाक्षपाद स्या-
त्स्याद्वादिकआर्हत। चार्वाकलौ
कायतिकौसत्कार्येसाङ्ख्यकापि-
लौ॥
मीमांसा। स्त्री॰ वेदविचारणे॥ वि-
चारणायाम्॥ साद्विधा॰पूर्वमीमां
सा॰उत्तरमीमांसाचेतिभेदात्। त
त्रपूर्वमीमांसाद्वादशा। ध्यायात्मि
का॰जैमिनिप्रणीतावेद कर्मसंज्ञा
र्थनिरूपिका। अस्याश्चकाण्डतानि-
लौकव्यवहारनियमार्थंमनुयाज्ञव-
ल्क्यादिभिर्बहूनिधर्मशास्त्राणिकृ
तानि॥ उत्तरमीमांसातु—तुरध्या-
यात्मिकावेदव्यासप्रणीता॰ब्रह्मनि
रूपिकावेदान्तशास्त्रत्वेनप्रसिद्धा॥
धर्मेप्रमीयमाणेहिवेदेनकरणात्मना।
इतिकर्त्तव्यताभाग मीमांसापूरयि
ष्यति॥ प्रमाणादय प्रसङ्गान्तावा
दशपदार्था क्रमाद्द्वादशानामध्या
यानांविषया। यथा। धर्म्मोहान्
प्रलक्षणावु त्पाद्यस्तन्नक्षणे। प्र
माणभेदशेषत्वप्रयुक्तिक्रमसञ्ज्ञका।
अधिकारोतिदेशश्चसामान्येनविशे
षत। ऊहोबाधश्चतन्त्रञ्चप्रसङ्गश्चो
दित क्रमात॥ द्वादशाध्यायोपेत
स्यशास्त्रस्यधर्म्मो वषय। प्रमाणाद
ये ध्यायानांविषया तत्रप्रथमाध्या
येविध्यर्थशब्दादिरूप धर्मप्रमाणनिरू
पितम्। १। द्वितीयेयागदानादिक
र्मभेद। तृतीयेप्रयाजादीनादर्शपू
र्णमासार्थत्वेनतच्छेषत्वम्। चतुर्थेगो
दोहनस्यपुरुषार्थत्वप्रयुक्त्यानुष्ठानन
तुक्रत्वर्थत्वप्रयुक्त्येत्येवमादय। पञ्च
मेक्रमनियतिविधेयत्वादय। षष्ठे
कर्त्तुरधिकारोनान्धादेरित्यादय।
सप्तमेसमानमितरच्छ्येनेनेत्यादिप्र

श्रवणवचनानामिष्टीनादिनाश्चानु-
मितवचनेनचसामान्यतोतिदेशः ।
अष्टमेसौर्य्यञ्चरु निर्वपेदित्यत्रनिर्वा-
पस्तद्धितेनदेवतानिर्द्देशः । ० एकदे
शतत्त्वमौषधद्रव्यकत्वमित्यादिलि
ङ्गैराग्नेयपुरोडाशीतिकर्त्तव्यता
न्यर्थ त्येवमादिर्विशेषतोतिदेशः ।
नवमेप्रकृतावग्नयेजुष्टं निर्वपामीति
पठितेमन्त्रे ० विकृतौसौर्य्यंचरावग्नि
पदपरित्यागेनसूर्य्यपदप्रक्षेपेणसूर्य्याय
जुष्टं निर्वपामीत्येवमादिरूहः ।
दशमेकृष्णलेषुचोदकप्राप्तस्यावघात
स्यवितुषीकरणासम्भवेनलोपइत्ये
वमादिर्बाधः । एकादशेबहूनामा-
ग्नेयादीनाप्रधानानासकृदनुष्ठितेन
प्रयाजाद्यङ्गेनोपकार इत्यादित
न्त्रम । द्वादशेप्रधानस्यपशोरुपका-
रायानुष्ठितनप्रयाजाद्यङ्गेनपश्वङ्गपु
रोडाशस्याप्युपकारइत्यादिप्रसङ्गः ॥
विस्तरः शास्त्रे द्रष्टव्यः ॥

मीमांस्य । त्रि० विचार्य्ये ।

मीर । पु० समुद्रे । पानीये । सी
मनि ॥ पर्वतैकभागे ॥ मिनोति ।
डुमिञ् प्रक्षेपणे । शुसिचिमीनां-
दीर्घश्चेतिक्रन् ॥ स्त्री० जातिभे-
दे ॥ यथा । पञ्चानां सप्तमीरा
नवघाटाहामहाबला ॥

मीलनम् । न० चक्षुर्भिरावरणे ॥ अ
लङ्कारविशेषे ॥ मीलनवस्तुनाव
[illegible] रमित्युच्यते ।

मीलित । त्रि० अप्रफुल्ले । सङ्कुचि-
ते ॥ निद्राणे । मुद्रिते ॥ न० अल
ङ्कारविशेषे ॥ यथा । समेनलक्ष्मणा
वस्तुवस्तुनायन्निगूह्यते । निजेनाग
न्तुनावापितन्मीलितमितिस्मृतम् ॥
सहजमागन्तुकं वा किमपि साधारण
यल्लक्षणं तद्वारेण किञ्चित् केनचिद्व
स्तुस्थित्यैवबलीयश्छायातिरोधीय-
ते तन्मीलितमिति द्विधास्मरन्ति । क्र
मेणोदाहरणम् । अपाङ्गतरले दृशौ
मधुरवक्रवर्णा गिरो विलासभरमन्थ-
रागतिरतीवकान्तंमुखम् । इति
स्फुरितमङ्गकेमृगदृशः स्वतो-
लीलयातदत्रनमदोदयः कृतपदो
पिसलक्ष्यते । अत्रद्वत्तरलतादि-
कमङ्गेषु लिङ्गस्वाभाविकसाधारण-
त्वमदोदयेनतत्रापि तस्य दर्शनात् ॥
कैकन्दरासुनिवसन्तिसदाहिमाद्रे-
स्त्वत्पातशङ्कितधियोविवशाद्विष-
स्ते । अप्यङ्गमुत्पुलकमुद्वहतासक
म्प तेषामहोवतभियामबुधोप्यभि-
ज्ञ ॥ अत्रतुसामर्थ्यादवसितस्य-
शैत्यस्यागन्तुकत्वात्तत्प्रभवयोरपि-
कम्पपुलकयोस्ताद्रूप्यम् ० समानता
भयेष्वपितयोरुपलक्षितत्वात्

मीवा । पु० वायौ । उदरकृमौ । मी
वते । मीव् हिंसायाम् । शेवयह्व-
जिह्वाग्रीवाप्वामीवाः ० इ. तत्र

ञ्जोऽनिपातित ॥

मीवर । त्रि० हिंस्रे ॥ मीनाति । मीञ० । छित्वरछत्वरेत्यादिना ष्वरच् ॥

मु । पु० बन्धने ॥ मर्द्दने ॥

मुकु । पु० मुक्तौ ॥

मुकुटम् । न० शिरोभूषणे । किरीट ॥ मङ्कतेऽनेनवा । मकिमण्डने । बाहुलकादुटप्रत्ययोधातोरतश्च ॥

मुकुटी । स्त्री० अङ्गुलिमोटने ॥

मुकुटेश्वरी । स्त्री० माकोटस्थानस्थायादेव्याम् ॥

मुकुन्द । पु० विष्णौ । गरुडध्वजे ॥ मुकुमव्ययं मोक्षनिर्वाणमोक्षवाचकम । तद्ददातिचयोदेवोमुकुन्दस्तनकीर्त्तितः इ० ब्र० वै० पु० निधिप्रभेदे ॥ रत्नविशेषे ॥ पारदे ॥ कुन्दुरौ ॥ मुक्तिं ददाति । आलोनुपेतिक । पृषोदरादि ॥

मुकुन्दक । पु० षष्ठिकव्रीहौ ॥ षष्ठिक शतपुष्पश्चप्रमोदकमुकुन्दकौ। महाषष्ठिकइत्याद्या षष्ठिका समुदाहृता ॥

मुकुन्दु । पुं० कुन्दुरौ ॥

मुकुम् । अ० निर्वाणे ॥ भक्तिरसे । प्रेमणि ॥

मुकुर । पु० आदर्शे । दर्पणे ॥ बकुलद्रुमे ॥ कुलालदण्डे ॥ कोरके ॥ मुञ्चतिज्योति ॥ मुच्ऌ० । बाहुलकादुरच् ॥ यद्वा । मङ्कते मकि० । मकुरदर्दुरावित्युरच् ० नलोपश्च । बाहुलकात्पर्यायधातोरुपधायाउकारश्च ॥

मुकुल । पु० न० ईषद्विकासोन्मुखकलिकायाम् । कुड्मले । मुञ्चति कलिकात्वम् । मुचलृमोक्षणे । बाहुलकादुलक् ॥ आत्मनि ॥ शरीरे ॥

मुकुलित । त्रि० निमीलिते ॥

मुकूलक । पु० दन्तिवृक्षे । निकुम्भे ॥ मङ्कते । मकि० । पिञ्जादित्वादूलच् । स्वार्थे कन् । आगमशासनस्यानित्यत्वान्नुम् । पृषोदरादि ॥

मुक्त । त्रि० मोचिते ॥ उत्सृष्टे । त्यक्ते व्यपगतपाशे । निमुक्तमोक्षादिबन्धने ॥ असक्तोऽद्विष्टश्चमुक्त ॥ निवृत्ताविद्ये । कर्तृत्वभोक्तृत्वाद्यध्यासशून्ये । कल्पितवियदादिप्रपञ्चनिरासाधिष्ठाने ॥ अस्यलक्षणमपियथा । कपालवृक्षमूलानिकुचेलमसहायता । समताचैवसर्वस्मिन्नेतन्मुक्तस्यलक्षणम् ॥ अस्यानमस्काराभावोभगवत्पूज्यपादैर्दर्शितोयथा । नामादिभ्य परेभूम्निस्वाराज्येचेत्स्थितोऽद्वये । प्रणमेत्कन्तदात्मज्ञोनकार्यं कर्मथातदितिविश्व यनामरूपाणिनित्यं ब्रह्म

थिनिश्चले । परिनिश्चिततत्त्वोय समुक्त कर्मबन्धनात् ॥ नमुक्तिर्जपनाद्धोमादुपवासशतै रपि । ब्रह्मैवाहमितिज्ञात्वामुक्तो भवतिदेहभृत ॥ आत्मासाक्षीविभ पूर्णः सत्योऽद्वैत परात्पर । देहस्थोपिनदेहस्थोज्ञात्वैव मुक्तिभाग्भवेत् बालक्रीडनवत्सर्वं रूपनामादिकल्पनम् । विहायब्रह्मनिष्ठोय स मुक्तो नात्र संशयइतिश्रीमहानिर्वाणतन्त्रे कुलार्णवसंतौचतुर्दशोल्लास ॥ मुच्यतेस्म । मुच्लृ॰ । क्त ॥

मुक्तकञ्चुक । पु॰ निमुक्ते । अचिरत्यक्तनिर्मोकेसर्पे ॥ मुक्त : कञ्चुकोयेन ॥

मुक्तचक्षु । पु॰ सिंहे ॥ त्रि॰ मुक्तनेत्रे ।

मुक्तबन्धन । त्रि॰ त्यक्ताभिमाने ॥ त्यक्तपाशे ॥ मुक्तबन्धन येनयस्य वा ॥

मुक्तरसा । स्त्री॰ रास्नायाम् ॥ त्रि॰ त्यक्तरसे ॥

मुक्तसङ्ग । त्रि॰ त्यक्तफलाभिसन्धौ ॥

मुक्तस्वाप । त्रि॰ त्यक्तनिद्रे ॥

मुक्ता । स्त्री॰ मौक्तिके । कुन्दुरुके । मौक्तिके । मोती॰ इ॰ भा॰ प्र॰ रत्ने ॥ मुच्यतेस्म । मुच्लृ॰ । क्त. ॥ व्यपगतपापायाम् ॥ पुंश्चल्याम् ॥

मुक्ताकलाप । पुं॰ मुक्ताहारे ॥

मुक्तागारम् । न॰ शुक्त्याम् ॥ मुक्तायाआगारम्

मुक्तागारा । स्त्री॰ पुंश्चल्याम् ॥ मुक्तत्यक्तमगार यया सा ॥

मुक्तापुष्प । पु॰ कुन्दवृक्षे । मुक्तेवपुष्पाण्य ॥

मुक्ताप्रसू । स्त्री॰ शुक्तौ ॥ मुक्तायाप्रसूः ।

मुक्ताप्रालम्ब । पु॰ मुक्ताहारे ॥

मुक्ताफलम् । न॰ घनसारे । कर्पूरे ॥ लवलीफले मौक्तिके ॥ गजेन्द्रजीमूतवराहशङ्खमत्स्याहिशुक्त्युद्भववेणुजानि । मुक्ताफलानिप्रथितानिलोकेतेषान्तुशुक्त्युद्भवमेवभूरि ॥ विशेषोन्यत्रगरुडपुराणादौद्रष्टव्य । अथवाराहयुक्त लक्षणादिकयथा। द्विपभुजगशुक्तिशङ्खाभ्रवेणुतिमिसूकरप्रसूतानि । मुक्ताफलानितेषाबहुसाधुचशुक्तिजभवति ॥ सिंहलकपारलौकिकसौराष्ट्रिकताम्रपर्णिपारशवा । कौवेर्यपाण्ड्यवाटकहैमकक्रूत्याकरास्त्वष्टौ ॥ बहुसंस्थाना स्निग्धाहसाभा सिंहलाकरा स्थूला । ईषत्ताम्रा श्वेतास्तमोवियुक्ताश्चताम्राख्या ॥ कृष्णा श्वेता पीता सशर्करा पारलौकिकाविषमा । नस्थूलानात्यल्पानवनीतनिभाश्चसौराष्ट्रा : ॥ ज्योतिष्मन्तशुभ्रागुरवोऽतिमहागुणाश्चपारशवा

सघनमर्दरदधिनिभस्तद्गृहिमस्थान
मपिहैमम् । विषमकृष्णार्थ्वतलघु
कोवियैप्रमाणतैजोवत् । निम्बफल
त्रिपुटधान्यकचूर्णा स्तु पाण्डुरा
टभवा । ६ ॥ एतेषांविशेषमाह ।
अतसीकुसुमश्यामवैष्णवमैन्द्रंशशाङ्क
सङ्काशम् । हरितालनिभवारुणम
सितयमदैवतंभवति ॥ परिणतदा
डिमगुटिकागुञ्जाताम्रञ्चवायुदैवत्य
म् । निर्धूमानलकमलप्रभञ्चविज्ञे
यमाग्नेयम् ॥ ८ ॥ एतेषांमूल्यपरि
ज्ञानार्थमाह । माषकचतुष्टयधृतस्यै
कस्यशताहतास्त्रिपञ्चाशत् । कार्षा
पणानिगदितामूल्यं तेजोगुणयुतस्य
॥ माषकदलहान्यातोशाविंशाद्दश
तिखयोरयच । अष्टौशतानिचशतञ
अत्रिपञ्चाशतासहितम् ॥ पलसंचश
ष्कतमिति॰ चत्वारि कृष्णलानिवति
मूल्या । स द्वौलिखोगुञ्जा सप्त
तिमूल्याष्टतरूपम् । गुञ्जात्रयस्यमू
ल्यं पञ्चाशद्रूपकागुणयुतस्य । रूपक
पञ्चत्रिंशत्त्रयस्यगुञ्जार्धहीनस्य ॥ १२
अन्यनुमूल्यपरिज्ञानमाह । पलदश
भागोधरणंतद्यदिमुक्तात्रयोदशसरू
पा । त्रिशतीसपञ्चविंशारूपकस
ङ्ख्याकृतं मूल्यम् ॥ षोडशकस्यद्वि
शतीविंशतिरूपश्चसप्तति सप्त
दश । यः पञ्चविंशतिधृतस्तस्यशत
मिं शतासहितम् ॥ त्रिंशतिसप्त

मुक्ताफलम्

तिमूल्यंचत्वारि शच्छताङ्गमूल्यञ्च
। षष्टि पञ्चोनानाधरणपञ्चाष्ट
कमूल्यम् । मुक्ताशीत्याश्चि शच्छत
स्यसापञ्चरूपकात्रिहीना । द्विविंश
तुष्यस्वशतस्वाद्शषट्पञ्चकत्रिंशय
म् ॥ १६ ॥ अथत्रयोदशाद्यानांध
रणानांस्वार्थमाह । पिक्का॰पि
चार्घाऽरिखसिक्था त्रयोदशाद्याना
म् । स ज्ञा परतोनिगराद्यचूर्णा
श्चाशीतिपूर्वषाम् ॥ १७ ॥ एता
श्चाकरस्थानेव्यवहारार्थमुपयुज्यन्ते
। अथेतरेषांमूल्यपरिज्ञानार्थमाह
। एतद्गुणयुक्तानांधरणधृतानांप्रकी
र्तितं मूल्यम् । परिकल्प्यमन्तरा
ले हीनगुणानांच्च कार्यं ॥
कृष्णश्वेतकपीतकताम्राणामीषद
पिचविषमाणाम् । त्र्यंशोनं विषम
पीतयोश्चषट्भागदलहीनम् ॥ १८
॥ गजमुक्ताफललक्षणमाह । ऐरा
वतकुलजानांपुष्यश्रवणेन्दुसूर्यदि
वसेषु । येचोत्तरायणभवाग्रहणेचे
न्दोश्चभद्रेभाः ॥ तेषांकिलजा
यन्ते मुक्ताः कुम्भेषु सरदकोशेषु ।
बहवोबृहत्प्रमाणा बहुसंस्थाना
प्रभायुक्ता ॥ नैषामर्घं कार्योन
चवेधोऽतीवता , प्रभायुक्ता ।
सुतविजयारोग्यकरा महापवित्रा
धृताराज्ञाम् ॥ २ ॥ अथवाराहति
मिर्वर्यशलयम् ॥ दंष्ट्रामूलेशशि

कान्तिसप्रभं बहुगुणञ्च वाराहम् ।
तिमिजमत्स्याक्षिनिभं बृहत्पवित्रं
विजयदञ्च ॥ २३ । मेघसम्भूतस्य
मुक्ताफलस्य लक्षणम् ॥ वर्षोपलवत्
जातं वायुस्कन्धाच्च सप्तमाद्भ्रष्टम् ।
ह्रियते किल खाद्दिव्यैस्तडित्प्रभं
मेघसम्भूतम् ॥ २४ ॥ अपि च ।
तक्षकवासुकिकुलजाः कामगमा
ये च पन्नगास्तेषाम् । स्निग्धा नील
द्युतयो भवन्ति मुक्ताः फणप्रान्ते ॥
शस्तेऽवनिप्रदेशे रजतमये भाजने
स्थितं यदि च । वर्षति देवोऽकस्मा
तज्ज्ञेयं नागसम्भूतम् ॥ अपहरति
विषमलक्ष्मीं क्षपयति शत्रून् यशो वि
काशयति । भौजङ्गं नृपतीनां धृत
मकृतार्घं विजयदञ्च । २७ ॥ वेणुज
मुक्ताफलस्य लक्षणमाह । कर्पूरस्फटि
कनिभं चिपिटं विषमञ्च वेणुजं ज्ञेय
म् । शङ्खोद्भवं शशिनिभं वृत्तं भ्राजि
ष्णु रुचिरञ्च ॥ २८ । एतेषां परि
भाषाज्ञानार्थमाह । शङ्खतिमिवेणु
वारणवराहभुजगाभ्रजान्यवेध्यानि
। अमितगुणत्वाच्चैषामर्घः शा
स्त्रे न निर्दिष्टः ॥ २९ । एतेषां प्र
शंसार्थमाह । एतानि सर्वाणि महा
गुणानि सुतार्थसौभाग्ययशस्कराणि
। रुक्शोकहन्तॄणि च पार्थिवानां मुक्ता
फलानीप्सितकामदानि ॥ ३० ॥
मुक्तारचितानामाभरणानां ना

ष्ठ ह । सुरभूषणं लतानां सहस्रम
ष्टोत्तरं चतुर्हस्तम् । इन्द्रच्छन्दो ना
माविजयच्छन्दस्तदर्द्धेन ॥ शतमष्ट
युतं हारो देवच्छन्दो ह्यशीतिरेकयु
ता । अष्टाष्टकोऽर्द्धहारो रश्मिकलाप
श्च नवषट्का ॥ द्वाभ्यां शतातु गु
च्छो विंशत्या कीर्तितोऽर्द्धगुच्छाख्यः
दशभिर्माणवको द्वादशभिश्चा
र्द्धमाणवकः । मन्दरसंज्ञोऽष्टाभि
पञ्चलता हारफलकमित्युक्तम् सप्ता
विंशतिमुक्ताहस्तो नक्षत्रमालेति ॥
अन्तरमणिसंयुक्ता मणिसोपानं सुव
र्णगुलिकैर्वा । तरलकमणिमध्यं
तद्विज्ञेयं चाटुकाकारमिति
एकावली नाम यथेष्टसंख्या हस्तप्रमा
णा मणिविप्रयुक्ता । संयोजिता या
मणिना तु मध्ये यष्टीति सा भूषणविद्भि
रुक्ता ॥ ३६ ॥ इति वाराहसंहि
तायां ७८ अध्यायः ॥ वोपदेवकृते
ग्रन्थविशेषे ।

मुक्तामुक्त । त्रि० क्षिप्ताक्षिप्ते ॥ य
थास्त्रयोगेऽस्त्रे शस्त्रप्रायो वर्त्तते ॥

मुक्तामोदक । पुं० मोतीचूर० मोती
चाड् इतिख्याते ॥ मुक्तानां धू
मसीं सम्यग्घृते लयेन्निर्मलाम्बुना ।
कटाहस्य च तस्योर्द्ध्वं झर्झरं स्थापये
त्ततः । धूमसीं तु द्रवीभूतां प्रक्षिपे
त् झर्झरोपरि । पतन्ति बिन्दवस्त
स्मात् सुपक्वांस्तान् समुद्धरेत् । सि

तापःकेनस यैाव्यकुर्याद्युक्यातुमी द्कान् । लघुर्यांशीचिदोषघ्न स्वादु शीतीरुचिप्रद चक्षुष्यो ज्वरहद्भव्यसर्पखो मुक्तमीदक ॥
मुक्तालता । स्त्री॰ मुक्ताहारे ।
मुक्तावली । स्त्री॰ मुक्तामालायाम् मुक्तानामावलीदीर्घा रुक्ति ॥
मुक्तास्फट । पु॰ शुक्तौ । मुक्तोत्पादिकायाशुक्तौ ॥ मुक्ता स्फुटन्त्यस्फट॰ । इलयेतिघञ् ॥
मुक्तास्फाटा । स्त्री॰ शुक्तौ ॥
मुक्ति । स्त्री॰ कैवल्ये । निर्वाणे । श्रेयसि नि श्रेयसे । अमृते । मोचे । अपवर्गे । स्वरूपावस्थाने । अज्ञाननिवृत्तिलक्षणायामसिद्धौ ॥ मुक्तौतमोतिरेकेणनान्तरायोन्यदृष्यते । यतोतोऽज्ञानविध्वस्तौमुक्त सन्नेवमुच्यते ॥ साचपुण्यैर्विनानलभ्यतेदूत्याहुराचार्या यथा । जन्तूनानरजन्मदुर्लभमत पुंस्त्वं ततोविप्रतातस्माद्वैदिकधर्ममार्गपरतःविद्वत्वमस्मात्परम् । आत्मानात्मविवेचन स्वनुभवोब्रह्मात्मनासंस्थितिर्मुक्तिर्नोशतकोटिजन्मसुकृते पुण्यैर्विनालभ्यतेदूति । मोचनम् । मुच्लृमोचये । भावेक्तियाक्तिन् । मुक्ति पञ्चविधेति पौराणिका । यथा सालोक्य सामीप्य सारूप्य सार्ष्टि सायुज्यमेवच । कै वल्य चेतितावित्धिमुक्ति राघवपञ्चधा ॥ अपिच । साष्टिसारूप्यसालोक्यसामीप्यैकत्वमप्युत । दीयमान नगृह्णन्तिविनामत्सेवन जना ॥ इतिभागवता ॥ मुक्तिस्तुद्विविधासाध्विभुक्तः ।सर्वसक्तता । निर्वाणपददाचैकाहरिभक्तिप्रदानृणाम् ॥ हरिभक्तिस्वरूपःसमुक्तिवाञ्छन्ति वैष्णवा । अन्ये निर्वाणरूपाञ्चमुक्तिमिच्छन्तिसाधव । इ॰ब्र॰वै॰पु॰ ॥ आत्यन्तिकदु खनिवृत्तिरितिनैयायिका ॥ प्रकृतिपुरुषयोर्विवेकपरख्यात्मुक्तिरितिसाङ्ख्या ॥ प्रकृतावुपरतायापुरुषस्वरूपेणावस्थानमुक्तिरितिसिद्धान्त ॥
मुक्तिद । त्रि॰ कैवल्यप्रद ।
मुक्तिदा । स्त्री॰ गुरुबाचि ॥
मुक्तिभाक । त्रि॰ मुमुक्षौ । मुक्ताधिकारिणि ॥ ब्रह्मज्ञानादृतेदैविककर्मसन्न्यसनविना कुर्वन्कल्पशतकर्म नभवेन्मुक्तिभाग्जन ॥
मुक्तिमण्डप । पु॰ काश्याविश्वेश्वरसन्निधिपाश्वस्थमण्डपे ॥ यथा । निमेषमात्र स्थितचित्तवृत्तास्तिष्ठन्ति येदृविधमण्डपेच । अनन्यभावाश्च पिगाढमानसानतेपुनर्गर्भदशामुपरसी ॥
मुक्तिमुक्त । पु॰गन्धद्रव्यविशेषे । तुरुष्के । सिह्लकी । सिलारस॰भाषा

म॰हू॰भा॰ प्र॰ ॥

मुक्तियुक्ति । स्त्री॰ मुक्तिबोधनप्रकारे ॥

मुख । पु॰ छडी । खञ्जुचे । वडस ॥ तु॰हू॰भा॰ ॥

मुखम् । न॰ शरीरावयवविशेषे । वक्त्रे । आस्ये । वदने । तुण्डे । आनने । लपने ॥ तत्स्वरूपयथा । ओष्ठौचदन्तमूलानिदन्ताजिह्वाचतालुच । गलोगलादिसकलसप्ताङ्गमुखमुच्यते ॥ कवयस्तुललाटादिचिबुकान्तेसमुदायेप्रयुञ्जते ॥ निर्गमे । नि सरणे । गृहस्यनिर्गमनप्रवेशनयोर्वर्त्मनि ॥ प्रारम्भे ॥ उपाये ॥ नाटकादे सन्धिविशेषे ॥ शब्दे ॥ त्रि॰श्रेष्ठे ॥ खन्यते । खनुअवदारणे । डिताखनेर्मुट्चोदात्तश्चेत्यच॰आदेर्मुडागम ।

मुखकमलम् । न॰ वदनारविन्दे ॥ मखकमलमिव ।उपमितसमास ॥

मुखगन्ध । पु॰ मुखामोदे ॥

मुखगन्धक । पु॰ पलाण्डौ ॥

मुखघण्टा । स्त्री॰ हुलहुल्याम । मङ्गलकर्मणिस्त्रीणांमुखध्वनिविशेषे । उलूली । हुलु॰हू॰गौ॰भा॰ ॥

मुखचपला । स्त्री॰ आर्याप्रभेदे ॥ आद्यंदलसमस्तभजेत्लक्ष्मचपलागतं यस्या : । शेषेपूर्वंजलक्ष्मामुखचपलासोदितामुनिना ॥ यथा । नन्द

सुतवसुकस्त्वदृढनतिप्रिमगच्छतवेव । यत्रभवतितरोग क पिकगादितिम खचपला ॥

मुखचीरी । स्त्री॰ रसनायाम् । जिह्वायां ॥

मुखतोय । त्रि॰ मुखतोजाताद्यौ ॥ आद्यादित्वाततसौ॰मुखआसन्नेसप्तम्यर्थेतिष्ठ ॥

मुखदूषण । पु॰ पलाण्डौ ॥

मुखधावनम् । न॰ आस्यप्रक्षालने ॥ पटोलनिम्बजम्ब्वाम्रमालतीवनपल्लवे । पञ्चपल्लवज श्रेष्ठ कषायौ मुखधावने ॥

मुखधौता । स्त्री॰ ब्राह्मणयष्टिकायाम् ॥

मुखनिरीक्षक । पु॰ अलसे ॥

मुखपूरणम् । न॰ गण्डूषे ॥

मुखप्रिय । पु ऐरावते । नागरङ्गे ॥

मुखभूषणम् । न॰ ताम्बूले ॥

मुखमण्डनक । पु॰ तिलकवृक्षे । त्रि॰ आस्यभूषणे ॥

मुखामोद । पु॰ शोभाञ्जने ॥

मुखयन्त्रणम् । न॰कविकायाम । खलीने ॥

मुखयोनि । पु॰ आसिक्ये ॥

मुखर : । त्रि॰ दुर्मुखे । अवद्धमुखे । अप्रियवादिनि ॥ निन्दितमुखमस्य । रप्रकरणे खमुखकुञ्जेभ्यउपसङ्ख्यानम् । मुखमव्दोपचा

थयावचनपर ॥ निरन्तरभाषिणि ॥ म ख वागस्यास्ति । पूर्ववद्र ॥ शब्दायमाने ॥ यथा । मुखरमृदु खलकपिं बदृति ॥ पु० काके॥ शङ्के ॥

मुखरता । स्त्री० वाचालतायाम् ॥ भावे तल् ॥

मुखरिका । स्त्री० वचनी ॥

मुखरित । त्रि० कीर्त्तिते ॥ प्रकटिते ॥ यथा । सम्मुखरितम् ॥

मुखरोग । पु० वक्त्रामये ॥ मुखरोगाणांनिदानं यथा । अनूपपिशित क्षीरदधिमाषादिसेवनात् । मुखमध्यगदान्कुर्युः क्रुद्धादोषाकफोत्तरा तत्रासङ्ख्यायथा । स्यु रष्टौओष्ठयोर्दन्तमूलेतुदशपट् तथा। दन्तेष्वष्टौरसनायामपञ्चस्युर्नवतालु नि । कण्ठेस्वष्टादशप्रोक्तास्त्रय सर्वसरा स्मृता । एत्र मुखाम या सर्वे सप्तषष्टिर्मताबुधैः ॥ तद्गुन्तीयकगोक्षुरमूलं पीतं पयोन्वितम् । कामलादिज्वर प्रोक्तं मुखरोगहरं तथा । शुष्कमूलकशुण्ठीनांक्वाथोदृशिकलनागरम् । शुष्कचतुर्गुणं हत्वा तु तेनेन्तं विपाचयेत् ॥ आ शिर्षेकर्णशूलस्यपूयस्रावस्यकर्णयो । पूरणादस्रुतैलस्थक्रमय कर्णयोश्चिता ॥ क्षिप्रं विनाशमायान्ति अयाश्च्छ्रातिरिवरः ॥ आरसे चलिद

श्रेष्ठमुखदन्तामयापहम् ॥

मुखलाङ्गल । पु० शूकरे । कोले । भूदारे ॥ मुखलाङ्गल यस्य ॥

मुखवल्लभ । पु० दाडिमवृक्षे ॥ त्रि० मुखप्रिये ॥

मुखवाचिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

मुखवासम् । न० वक्त्रनासवाद्ये । बांकदृति गौ० भाषाप्रसिद्धे ॥ मुखस्य० मुखेनवत्वाद्ये ॥

मुखवास । पु० गन्धद्रव्ये ॥

मुखवासन । पु० मुखसङ्गन्धकारकद्रव्ये । आमोदिनि । मुखंवासयति । वस० । नन्द्यादित्वात् ल्यु ॥

मुखविलुण्ठिका । स्त्री० अजायाम् । छाग्याम् ॥

मुखविष्ठा । स्त्री० तैलपायिकायाम् ।

मुखशफ । पु० दुर्मुखे ॥

मुखशुद्धि । स्त्री० वक्त्रशोधने । यथा । अभावेदन्तकाष्ठानांप्रतिषिद्धदिनेतथा । अपांद्वादशगण्डूषैर्मुखशुद्धिर्विधीयते ॥

मुखशोधन । पु० कटुरसे ॥ न० त्वचे ॥

मुखशोधी । स्त्री० जम्बीरे ॥

मुखशील : । त्रि० दुर्मुखे ॥

मुखसम्भव । पु० ब्राह्मणे । मुखात्सम्भवोऽस्य ॥

मुखसिद्ध । पु॰ मुखकम्र्मविसिद्धे ध्रुव ॥ अत्रोक्तं रैवतोत्तरे । सुक्षाध रोष्ठसितपक्ष नवलाभिरामफूत्कारवा युपदमुन्नतकन्धरायम । नीत्वोप कण्ठधृतमुखेनवलीहसाक्ष्मभक्ष चतु ष्कसमयेम् खसिद्धिमाहुरिति ॥

मुखसरम् । न॰ तालव्याम् । आरा सवे । ताडी ॰ इ॰ प्रसिद्धमद्ये ॥ गण्डूषमद्ये ॥ मुखासुरा । विभा षासेनासुरेतिक्लीवता ॥

मुखस्राव । पु॰ लालायाम् । ला ल॰ इ॰ भा॰ ॥

मुखाग्नि । पु॰ दावाग्नौ ॥

मुखामय । पु॰ मुखरोगे ॥

मुखार्जक । पु॰ अर्जके । कृष्णतप र्णासे ॥

मुखास्त्र । पु॰ कर्कटे ॥

मुखाल्का । स्त्री॰ दावाग्नौ । भूतस ञ्चारिम्

मुख्य । पु॰ आद्यविधौ । शास्त्रोक्त प्रथमकल्पे ॥ यथा व्रीहिभिर्य जेत । श्रुतिमात्रेण यस्यास्तादर्थ्यं मवसीयते ।त मुख्यमर्थं मन्यन्ते । त्रि॰ श्रेष्ठ । वरे ॥ प्रधाने॥ मुख मिव । शाखादित्वाद्य ॥ मुखे भवम् ॥ मुखेभव । दिगादित्वा द्यत् ॥

मुख्यक्रम पु॰ प्रमाणविशेषे।प्रधान- क्रमेणयोऽङ्गानांक्रम समुख्यक्रम येनहिक्रमेणप्रधानानिक्रियन्ते तेने वक्रमेण॰तेषामङ्गान्यनुष्ठीयन्ते॰ तदासर्वेषामङ्गानांस्वैः स्वैः प्रधा- नैस्तुल्य व्यवधानंभवति । व्युत्क्र- मेणानुष्ठानेकेषाञ्चिदङ्गानांस्वैः प्र- धानैरत्यन्तमव्यवधानम्॰केषाञ्चि दत्यन्त व्यवधानस्यात् । तच्चायुक्त- म् । प्रयोगविध्यवगतसाहित्यबाधा पत्तेः । अत प्रधानक्रमाप्यङ्ग- क्रमेहेतु । अतएवप्रयाजशेषेणाघा रावाग्नेयस्यविधाभिघारणम्॰यथा ऐन्द्रस्यदध्नः । आग्नेयैन्द्रयागयो र्पौर्वापर्यात् । एवञ्चद्वयोर्योरभि घारणयो स्वस्वप्रधानेनतुल्यमेका न्तरितव्यवधानम् । व्युत्क्रमेणाभि घारणे चाग्नेयस्यविरभिघारणाग्ने- ययागयोरत्यन्तमव्यवधानम् । ऐ- न्द्रदध्यभिघारणेन्द्रयागयोर्द्व्यन्त रित व्यवधान॰तच्चायुक्तमित्युक्तमे व । सचमुख्यक्रम ' पाठक्रमाद्दु- र्बल । मुख्यक्रमोहिप्रमाणान्तर- सापेक्षप्रधानक्रमप्रतिपत्तिसापेक्ष- तयाविलम्बितप्रतिपत्तिक । पा- ठक्रमस्तुनिरपेक्षत्वाऽध्यायपाठक्रम मात्रसापेक्षतयानतथेतिसबलवान् । प्रवृत्तिक्रम प्रबलवान् । प्रवृत्तिक्रमे ह्यबहूनामङ्गानाप्रधानसन्निकर्षा त् । मुख्यक्रमेतुसन्निकर्षात् ॥

मुख्यसर्ग । पुं॰ स्थावरसृष्टौ ॥ मु-

स्थसर्गश्चतुर्थस्तमुख्याः स्थावरा स्मृताः इ० वराहपुराणात् ।

मुख्यार्थ । पु० शब्दश्रवणमात्राद्गम्यऽर्थे यथा । श्रुतिमात्रेण यत्रा-स्यतादर्थ्यमवसीयते । तं मुख्यमर्थं मन्यन्ते गौणं यत्नोपपादितम् ॥ प्रतिपाद्यार्थे ॥

मुगूह । पु० दात्यूहपक्षिणि ॥

मुग्ध । पु० भिक्षुकविशेषे ॥ यथा । सान्निध्ये विषयाणाञ्चसमर्थोऽविकलेन्द्रियः । सुप्तवद्वर्त्ततेनित्यं भिक्षुर्मुग्धः स उच्यते ॥ त्रि० रम्ये । सुन्दरे मूढे विवेकविकले विपर्यस्त भ्रुव्यर्थपरिशीलनविधुरे नवे

मुग्धा । स्त्री० नायिकाप्रभेदे उदययौवनामुग्धालज्जाविदितमन्मथा । इ० लक्षणम्

मुचिर । त्रि० दातरि ॥ मुच्यते । मुचन्तृ० । घृषिमदिमुदीत्यादिनाकिरच् ॥ पु० धर्मे ॥ वायौ । देवे ॥

मुचुकुन्द । पु० मान्धाटनृपतेः पुत्र ॥ पुष्पवृक्षविशेषे । क्षत्रवृक्षे । चित्रके । प्रतिविष्णुके । मैचकन्द-फूल० इ० भा० । मुचुकुन्दः शिरःपीडापित्तास्रविषनाशनः ।

मुचुटी । स्त्री० मुकुल्याम् । मुष्टौ । मुट्टीइ० भाषा ॥

मुष्वक । पु० मुष्ककवृक्षे ॥

मुञ्ज । पु० तृणविशेषे । ब्राह्मण्ये । बाणे । स्थूलदर्भे । मूज० इ० भा० ॥ मुञ्जद्वयन्तु मधुरन्तुवरंशिशिरन्तथा । दाहतृष्णाविसर्पास्रमूत्रवस्त्यक्षिरोगजित् । दोषत्रयहरं वृष्यमेखलासूपयुज्यते ॥ मुञ्जद्वयम्० मुञ्जभद्रमुञ्जौ ॥

मुञ्जकेशी । पु० विष्णौ ॥

मुञ्जरम् । न० शालूके ॥

मुञ्जातक । पु० मुञ्जे ॥ पुष्पशाकप्रभेदे ॥

मुञ्जावट । पु० तीर्थविशेषे ॥ यत्रमहादेवस्तिष्ठति ॥ तीर्थान्तरे ॥

मुण्ड । पु० दैत्यविशेषे राहुग्रहे ॥ मुण्डितसमस्तशिर केशेब्रह्मचारिविशेषे ॥ सशिखकेशश्मश्रुरहिते परिव्राजि ॥ नापिते । स्थाणुद्रौ पु० न० मूर्द्धनि न० बोले ॥ मुण्डायसे ॥ त्रि० मुण्डिते ॥ मुण्डाते । मुण्डिखण्डने । घञ् ॥

मुण्डक । पु० नापिते ॥ न० मस्तके ॥ उपनिषद्विशेषे ।

मुण्डचणक । पु० कलाये ॥

मुण्डनम् । न० वपने । परित्राणे । त्राणे । क्षौरे । केशच्छेदने ॥ मुण्डनञ्चोपवासञ्च सर्वतीर्थेष्वयविधिः । वर्जयित्वागयागङ्गाविशालाविरजातथा ॥ मुडि० । ल्युट् ॥

मुण्डफल पु० नारिकेलवृक्षे ॥

मुण्डाकारारायिफलानियस्यस । मुण्डे फलानियस्यवा ॥

मुण्डमांसम् । न॰ मुण्डामिषे । त स्यपाकप्रकारो यथा । समय विदग्धे स्म त्कममनिनास्थूलखेतिना । प्रथा क्यतसपानीये लौमान्यपिच घर्षये त् ॥ खण्डयित्वापचेत्सले घृते वो पस्कारान्विते ॥ मुण्डामिष वातह र स्निग्ध गुरुतर स्मृतम् । पथ्योय स्वपियम्मुण्ड तन्मांसे क गुणावह म् ॥

मुण्डशालि । पुं॰ शालिप्रभेदे । मुण्डनवी । नि ' शूके ॥

मुण्डा । स्त्री॰ मुण्डीरिकायाम् । मुण्डितशिरस्कायांस्त्रियाम् ॥

मुण्डाख्या । स्त्री॰ महाश्रावणिका यां ॥

मुण्डायसम् । न॰ लौहे ॥

मुण्डितम् । न॰ लौहे ॥ त्रि॰ परि वापिते । मुण्डितमुण्डे ॥ मुण्डा मैस्म । मुण्ड॰ । क्त ॥

मुण्डितिका । स्त्री॰ मुण्डीयाम् । क दम्बपुष्पायाम् ॥

मुण्डी । पुं॰ नापिते ॥ मुण्ड करोति । मुण्डमिस्रे तिणिच् । ग्रह्मादित्वा णिनि ॥ नृहश्रीनैम्मगविशेषे । योरुग । गहीन । त्यानसमुण्डी तिनिगद्यते ॥ मुण्डोतुष्वरकासा खंचयक्षासापम्होक्किम ॥

मुण्डिनिका । स्त्री॰ श्रावणयाम् । मु ण्डीयाम् ॥

मुण्डी । स्त्री॰ मुण्डायाम् । गोरख मुण्डीतिख्यातौषधौ ॥ मुण्डीति क्काकट पाकियोर्यौष्णामधुराल्घु । मेध्यागण्डापचीकृच्छ्रकृमियोग्य र्त्तिपाण्डुनुत् ॥ श्रीपदारुच्यपस्मा रप्लीहमेदोगुदार्त्तिहृत् । महामु ण्डीच मुण्डीवद्गुणैरुक्ता महर्षि भि ॥

मुण्डीरिका । स्त्री॰ मुण्डायाम् ॥

मुत् । द् । स्त्री॰ हर्षे ॥ मोदनम्, । मुदहर्षे । सम्पदादित्वात्क्विप् ॥ कृषिनामौषधौ ॥

मुदा । स्त्री॰ हर्षे । सुखे ॥

मुदित । पुं॰ समस्यांभिने ॥ त्रि॰ आनन्दिते । हर्षिते ॥ विहारादि भि सन्तुष्टे । मुद॰ । क्त उदु- पधादिति॰वाकित् ॥ न॰आलिङ्ग नविशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । नायि- कयानायकस्यपामपार्श्वेउपविश्यावा मपादतस्योरुद्वयमध्येस्थापयित्वोर्भी मिलित्वायद्वस्थानमितितन्नामशास्त्र॰

मुदिता । स्त्री॰ हर्षे ॥ पुण्यक्रियेषु मु दिताभावयेत् । पुण्यवत्सुपुण्यानु- मोदनेनहर्षंकुर्यात्॰न तुविद्वेष म- कोपेतास् ॥

मुदिर । पु॰ मेघे । वारिवाहे ॥ मो दनेनेन । मुद॰ । इषिमदिमुदी-

तिखिरच् ॥ कामुके ॥ भेके ॥

मुद्ग । पु॰ शमीधान्यभेदे । सूपप्रधाने । रसोत्तमे । भुक्तिप्रदे । हयानन्दे ॥ मुद्गोरूक्षोलघुर्ग्राही कफपित्तहरो हिम । स्वादुरल्पानिलोनेत्र्योज्वरघ्नोवनजस्तथा ॥ कृष्णमुद्गो महामुद्गोहरित पीतकस्तथा । श्वेतोरक्तश्चतेषान्तुपूर्वं पूर्वोलघु स्मृत ॥ सुश्रुतेनपुन प्रोक्तोहरित प्रवरोगुणे । चरकादिभिरप्युक्तएषएवगुणाधिक ॥ मुद्गस्यफलमुद्ग । बिल्वादिभ्योण । तस्य फलपाकेतिलुपियुक्तवद्भाव ॥ यद्वा । मोदयति । मुद॰ । मुदिग्रोर्गग्गाविति गक् ॥

मुद्गपर्णी । स्त्री॰ वनमुद्गे । काकमुद्गायाम् । सहायाम् । सूर्प्यपर्ण्याम् ॥ मुद्गपर्णीहिमारूक्षातिक्तास्वादुश्चक्रुपाला । चक्षुष्याक्षतशोथघ्नीग्राहिणीज्वरदाहनुत् ॥ दोषत्रयहरीलघ्वीग्रहण्यर्शोतिसारहृत् ॥ मुद्गं पर्णमस्या । मुद्गशब्देनमुद्गपर्णीसदृशलच्यते । पाककर्णेतिङीष ॥

मुद्गभुक् । पु॰ घोटके ॥

मुद्गभोजी । पु॰ घोटके । अश्वे ॥

मुद्गमोदक । पु॰ मुक्तामोदके ॥

मुद्गर । पु॰ लोष्टादिभेदने ॥ कर्मारद्रव्ये ॥ मोगरा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ पुष्पहक्षविशेषे । मल्लसारे । सप्तपर्णे । चतिगन्धे । जनेष्टे । स्वनामख्यातप्रसिद्धे॰ अस्त्रविशेषे । द्रुघणे ॥ कोरके ॥ न॰ मल्लिकाप्रभेदे ॥ गिरति । गृनिगरणे । अच् । मुद्गोगर ॥

मुद्गरक । पु॰ कर्मारद्रव्ये । कामरख इतिभाषा ॥

मुद्गल । पु॰ गोत्रकारकेमुनिविशेषे ॥ हर्यश्वराजपुत्रे ॥ न॰ रोहिषहणे ॥

मुद्गवटक पु॰ । मूगवरा॰ इतिलोकप्रसिद्धे ॥ मुद्गानावटकास्तक्रे मज्जितालघवोहिमा । सस्कारजप्रभावेणत्रिदोषशमनाहिता ॥

मुद्गवटिका । स्त्री॰ मु गौडी इ॰ लोकप्रसिद्धवटिकायाम् ॥ मुद्गानावटिकास्तद्वद्रचितासाधितास्तथा । पथ्यारुच्यास्ततोलघ्व्योमुद्गसूपगुणा स्मृता ॥ तद्वत्॰ माषवटीवत् ॥

मुद्गार्द्रकवट । पु॰ वटकविशेषे । पदेउरा॰ इ॰ भा॰ ॥ आदावडा॰ इ॰ गौ॰ भा॰ ॥ मुद्गपिष्ट्याविरचितान् वटकांस्तैलपाचितान् । हस्तेनचूर्णयेत्सम्यक्तस्मिश्चूर्णेविनिक्षिपेत् । भृष्ट हिङ्ग्वार्द्रकसूक्ष्म मरिचजीरकंतथा । निम्बूरसयुतानीषद्युक्त्यासर्वंविमिश्रयेत् । मुद्गपिष्टीपचेत्सम्यक्स्थाल्यामास्तारकोपरि । तस्यास्तुगोलकानकुर्यात्तन्मध्येपूरण क्षिपेत् ॥ तैलेतानगोलकान्पक्त्वाक्वथितायांनिमज्जयेत् । गोध-

का पाचकी प्रोक्तास्ते स्वाद्रकव
टाश्चपि ॥ मुद्गार्द्रकवटारुच्या
लघवोबलकारका । दीपना
स्तर्पणापथ्या स्त्रिषु दोषेषु पूजि
ता ॥

मुद्रा । स्त्री० प्रत्ययकारिण्याम् । छा
प० इ० भाषाप्रसिद्धायाम् ॥ मोद
तेऽनया । मुद० । स्फायितञ्चीति
रक् ॥ चिन्हे ॥ पञ्चविधलिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे छापाअक्षरइति
भा० प्र० ॥ यथोक्तं वाराहीतन्त्रे
मुद्रालिपि शिल्पलिपिर्लिपिर्ले-
खनिसम्भवा । गुण्डिकाघुणसम्भू
तालिपय पञ्चधास्मृता एता
भिर्लिपिभिर्व्याप्ताधरित्रीशुभदाश्वरे
ति ॥ मुण्डमालातन्त्रे पियथा ।
लेखन्यालिखितविप्रैर्मुद्राभिरङ्कित
श्चयत् । शिल्पादिनिर्मितश्चपा
ठ्य धार्यश्चसर्वदा ॥ इ० ॥ लोकप्र
सिद्धा० स्वर्णरौप्यमुद्रकयो ॥ पु
राणाद्युक्ता० शरीरेधारणीयेभगव
तश्चायुधादिचिह्ने ॥ कृष्णायुधाङ्कि
तदेहगोपीचन्दनमृत्स्नया । प्रया-
गादिषु तीर्थेषु सगत्वाकिंकरिष्य-
ति ॥ यदायस्यप्रपश्ये तदेहशङ्खा
दिचिह्नित । तदातदाजगत्स्वामी
तुष्टोहरतिपातकम् ॥ भवतेयस्यदे-
हेतुयहोरात्रंदिनेदिने । शङ्खच
क्रगदापद्म लिखितसोऽच्युत . स

यन् ॥ नारायणायुधैर्युक्तं कृत्वात्मा
नकलौयुगे । कुरुतेपुण्यकर्माणिमे
रुतुल्यानितस्यवै ॥ शङ्खादिना-
ङ्कितोभूत्वाश्राद्धय कुरुतेद्विज ।
विधिहीनन्तुसम्पूर्णं पितृणाञ्चगया-
समम् यथाग्निर्दहतेकक्षंवायुनाप्रे
रितोभृशम् । तथादहन्तिपापानि
दृष्ट्वाकृष्णायुधानिवै ॥ देवताप्रीति
जनिकाङ्गुलिरचनायाम् ॥ मो-
दनात्सर्व्वदेवानाद्रावणात्पापस
न्तते । तस्मात्मुद्रेतिसाख्याता-
सर्वकामार्थसाधनी ॥

मुद्राङ्कित । त्रि० मुद्रिते । मुद्रया
चिह्निते । मोहरकियो० इ० भा०
प्र० ॥

मुद्रालिपि । स्त्री० पञ्चधालिप्यन्तर्ग
तलिपिविशेषे । छापेकाअक्षर०
इतिभाषा ॥

मुद्रिका । स्त्री० स्वर्णरूप्यादिनिर्म्मि-
तमुद्रायाम् ।

मुद्रित । त्रि० अप्रफुल्ले । अङ्कुचि
ते । निद्राणे । मीलिते । मुद्रा० ।
इ० भा० ॥ मुद्राङ्किते ॥

मुधा । अ० व्यर्थे ॥ मुह्यति । मुह
वैचित्त्ये । काप्रत्यय । पृषोदरा
दित्वात्हस्यध ॥

मुनि । पुं वशिष्ठादौ ॥ वाचयमे
। मौनिनि ॥ ज्ञानातिशयवति ॥
मननशीले । विवेकिनि । सन्न्या

सिनि। परमार्थतत्त्वस्यमननान्मुनिरितिशास्त्रकृताव्युत्पत्तेर्नतरोजन शास्त्रविदपितत्त्वज्ञानाभावात्। सदामननशीलेयोजीवन्मुक्तामुनि सहि। स्थितप्रज्ञादिभिशब्दैर्मोक्षशास्त्रेषुवर्ण्यते ॥ दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषुविगतस्पृहः। वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ मौनान्नमुनिर्भवतिनारण्यवसनान्मुनिः। स्वलक्षणन्तुयोवेदसमुनि श्रेष्ठउच्यते ॥ अगस्त्ये ॥ बुधे ॥ मन्यते। मन ज्ञाने। मनेरुच्चे तीन्० उपधाया उत्त्वञ्च। किदित्यनुवृत्तेनात्रगुणः ॥ वङ्कसेने। अगस्त्यद्रुमे ॥ अर्हति। पियाले किंशुके ॥ दमनकवृक्षे ॥ सप्ताङ्के ॥

मुनिखर्जूरिका। स्त्री० खर्जूरीप्रभेदे ॥

मुनिच्छद। पु० सप्तच्छदवृक्षे ॥

मुनितरु। पु० वकवृक्षे

मुनिद्रुम। पु० वकपुष्पे। वङ्कसेने। अगस्तिया० द्र० भा० प्र० वृक्षे ॥ श्योनाकवृक्षे ॥ मुनिसज्ञकोद्रुम,। शाकपार्थिवादि ॥

मुनिनिर्म्मित। पु० डिण्डिशे। डिङसी० टिडा० इ० प्र० फल शाके। मुनिनानिर्मित ॥

मुनिपित्तलम्। न० ताम्रे ॥

मुनिपुत्र। पु० दमनकद्रुमे ॥ ऋषिसुते ॥

मुनिपुत्रक। पु० भद्रनामनि। खञ्जने ॥

मुनिपुष्प। पु० अगस्तिद्रुमे ॥ न० अगस्त्यपुष्पे।

मुनिपूग। पु० रामपूगे। कामीने ॥

मुनिभेषजम्। न० आगस्त्यहरीतक्याम्। अगस्तिपथ्यायाम् ॥ लङ्घने ॥

मुनिव्रत। त्रि० उपशान्ते ॥ मुनीनांव्रतमस्य ॥

मुनिसुव्रत। पु० सुव्रताख्येबुद्धभेदे ॥

मुनिस्थानम। न० आश्रमे ॥

मुनीन्द्र। पु० श्रीघने। बुद्धे। जिने ॥ मुनिष्विन्द्र श्रेष्ठ ॥

मुन्यन्नम्। न० नीवारादौ ॥ मुनेर्वानप्रस्थस्य अन्नम् ॥

मुमुक्षु। पु० यतौ। ससारान्निर्भेदनैकृतप्रयत्ने। साधनचतुष्टयसम्पन्ने ॥ यथा। काव्यनाटकेतकादीनभ्यस्यतिनिरन्तरम्। विजिगीषुर्यातदन्मुमुक्षु स्वविद्यारयेदिति ॥

मुमुक्षुता। स्त्री० मोक्षेच्छायाम् ॥ ससारवन्धनिर्मुक्तिः कथंस्यान्मेकथाविधे। इतियासुदृढाबुद्धिर्

त्व्यासामुमुक्षुता ॥ मुमुक्षोर्भाव तल् ॥

मुमुक्षुत्वम् । न० मुमुक्षुतायाम् ॥ वैराग्यश्चमुमुक्षुत्व तीव्र यस्यतु विद्यते । तस्मिन्नेवार्थवन्त स्यु फलवन्त शमादय ॥ मोक्षेच्छा मोक्षविषयेच्छा० तद्वत्त्वम मुमुक्षुत्व । भावे तत्व ॥

मुमुक्षान । पु० मेघे ।

मुमुषिष । त्रि० चौरे ।

मुमूर्षु । त्रि० आसन्नमृत्यौ । मर्तुमिच्छौ । सन्नन्तान्मृङ , सनाश सभिचउ ॥

मुर पु० दैत्यविशेषे । मुरति । मुरस वेष्टने । इगुपधत्वात्क ॥ न० वेष्टने ॥

मुरज । पु० मृदङ्गे ॥ मुरयम् । मुर० । तुदादि । घञर्थेकविधानमितिक । मुर वेष्टन जातमस्य ॥

मुरजफल । पु० पनसवृक्षे ॥ मुरजसदृशानिफलानियस्य ॥

मुरजबन्ध । पु० चित्रकाव्यविशेषे ॥

मुरण्ड । पु० लम्पाकदेशे ॥ तद्देशस्थे तुमुरण्डा ॥

मुरन्दला । स्त्री० मुरलानद्याम् ॥

मुरमर्द्दन । पु० विष्णौ ॥

मुररिपु । पं० विष्णौ ॥ मुरस्यरिपु ॥

मुरला । स्त्री० मुरन्दलायांसरिति ॥

मुरली । स्त्री० वशींवाद्ये । वंशिकायाम् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

मुरलीधर । पु० श्रीकृष्णे ॥

मुरहा । पुं० केशवे । विष्णौ ॥

मुरा । स्त्री० स्वनामाप्रसिद्धे गन्धद्रव्ये । तालपर्ण्याम् । गन्धकुट्याम् । मुरातिक्ताहिमास्वाद्वीलघ्वीपित्तानिलापहा । ज्वरास्रगभूतरक्षोघ्नीकुष्ठकासविनाशिनी । मुरति । मुर० । इगुपधत्वात्क टाप् ॥

मुरारि । पु० श्रीकृष्णे ॥ मुरस्यअरि । मुर क्लेशेचसन्तापेकर्मभोगेअकर्मिणाम् । दैत्यभेदेप्यरिस्तेषाम् ऋराेरस्तेनकीर्त्तित ॥

मुरु । पु० लौहविशेषे ॥

मर्भिणी । स्त्री० अङ्गारधान्याम् ॥

मुर्मुर । पु० तुषवह्नौ ॥ मन्मथे ॥ रविवाजिनि ॥

मुलतान । पुं० देशविशेषे ॥ कारतीयासमारभ्यहिङ्गुलाजान्तक शिवे । मुलतानदेशोदेवेशिमन्त्राश्चेच्छपरायण ।

मुशटी । स्त्री० सितकङ्गुन्याम् ॥

मुशल । पु० न० मुसले । मुश्यत्यनेनवा । मुसखण्डने । उज्वलदत्तादयोमुतालव्यमध्यमाहुस्तेषामते वृषादित्वात्कल ॥

मुशलिका । स्त्री० पल्याम् ॥ इतिहलायुध ॥

मुशली । स्त्री० पल्ल्याम् ॥ तालमूल्याम् ॥ इ० राजनिर्घण्ट ॥

मुषल । पु० न० मुसले ॥ मुषत्यनेन । मुषखण्डने० इतिधातोर्द्द न्त्यान्तोपमुर्द्धन्यान्तोपुषचोपदेवा चेयादिभि पठितत्वात्कल ॥

मुषा । स्त्री० मूषायाम् ॥ मुष्णाति । मुषस्तेये । भिदाद्यङ् । टाप् ॥

मुषित । त्रि० वञ्चिते ॥ हृते ॥ खण्डिते ॥ मुष्यतेस्म । मुषस्तेये । क्त ॥ नमुषितास्त्रियप्रेषित । च चमुषितेषमुषिताचौरैर्हृतवस्त्रेच० नमस्त्यर्थं इतिव्याख्येयम् ॥

मुष्क । पु० अण्डकोषे । वृषणे ॥ मुष्णातिरेत । मुष० । स्वहभूशु षिमुषिभ्य कक् ॥ सक्षाते ॥ मोक्षकवृक्षे । मुष्के ॥ मुष्कहत्वसुविविध प्रवेतज्ञघ्नाप्रभेदत ॥ तस्करे ॥ मासले ॥

मुष्कक । पु० घण्टापाटलौ। गोलीढे । मुष्के । भाटले । मोचे ॥ मष्कक कटुकस्तिक्तोग्राहुष्णा कफवातहृत् । विषमेदोगुल्मकण्डू वस्तिरुक्कृमिशुक्रनुत् ॥ मुष्णाति रोगम् । मुष कककन्तात्० स्वार्थे कन् ॥

मुष्कर । पु० समुष्के । प्रलम्बाण्डे ॥ मुष्कोऽण्ड । सोऽस्यास्ति । अष सुषीतिर ॥

मुष्कशून्य । पु० वृषणरहिते । चनुपस्थे । स्त्रीस्वभावे । मक्षक्लिबे । राज्ञोन्त पुररक्षके । खोजा० भाषा ॥

मुष्ट । त्रि० चोरिते । मुषिक्त ॥

मुष्टि । पु० स्त्री० पलपरिमाणे । चारतोला इतिभाषा ॥ बद्धपाणौ । मुट्ठी० इ० भा० । अङ्गुलिसन्निवेशेमुष्टि ॥ यथा । चासमुष्टि परगवेसाग्रहग्रासव सहा । चक्रत्वाखयमाहार स्वर्गलोकगच्छती तिश्रीमहाभारतम् ॥ त्सरौ । मूठ० इतिभाषा ॥ धान्यमानभेदे । कुडव्यष्टभागे । छटाक० इ०भा० ॥ मोषणे । सङ्कोचने । मुष्यतेनया । मुष० । क्षियाक्तिन् ॥ यथा । मुष्णाति । क्तिच् ॥ प्रहारविशेषे । मुक्कोइतिभाषा ॥ पथिक्षुधार्त्तस्य तिलादीनामुष्टिग्रहणेचौर्याभावो यथा । तिलमुद्गयवादीनामुष्टिर्ग्राह्यापथिस्थितै । क्षुधार्त्तैर्नान्यथा विप्रविधिविज्ञैरितिस्थिति ॥

मुष्टिक । पु० कंसासुरस्यमल्लविशेषे ॥ स्वर्णकारे ॥

मुष्टिकान्तक । पु० बलदेवे ॥ मुष्टिकस्यान्तक ॥

मुष्टियूतम् । न० जुवके । यूतप्रभेदे ॥

मुष्टिन्धय । पु० बालके ॥ मुष्टिध

यति । धेट् पाने । नाडीमुष्टी श्चेति० खश् । मुम् ॥

मुष्टिबन्ध । पु० सङ्ग्रहे । मुष्टिब न्धनक्रियायाम् ॥ अहोलक्षस्य मुष्टि बन्ध ॥ मुष्टेर्बन्ध ॥ मुष्टिनाब न्धोदृढग्रहणं वा ॥

मुसल । पु० न० अयोग्रे । काष्ठ मीयदण्डे । मूसर० मूसल० हू० भा० ॥ मुस्यत्यनेनवा । मुसखण्ड ने । वृषादिभ्यश्चेतिकल ॥

मुसली । पु० हलिनि । बलदेवे ॥ मुसलमस्त्यस्य । अतइनिठनावि तीनि ॥ यथोक्तं विष्णुपुराणे जरा सन्धयुद्धोद्योगे । हलञ्चबलभद्रस्य गगनादागत ज्वलत् । मनसोभिम तं विप्रसौनन्दं मुसलं तथेति ॥

मुसली । स्त्री० तालमूल्याम् ॥ ताल मूलीतुविद्वद्भिर्मुसलीतिनिगद्यते ॥ मुसलीचद्विधाप्रोक्ताश्वे ताचाप रमञ्चका । श्वे तात्वल्पगुणोपेता अपराचरसायनी ॥ मुसलीमधुरा वृष्यावीर्योष्णाबृंहणीगुरु' । तिक्ता रसायनीहन्तिगुदजान्यनिलं तथा ॥ आखुपर्ण्याम् ॥ गृहगोधिकाया म् ॥ मुस्यति० मुसतिस ग्रयं वा । मुस० । वृषादिभ्यश्चिदितिकल । जातेरितिगौरादित्वाद्वाङीष् ॥

मुसलीय । त्रि० मुसल्ये ॥ मुसला यहित । विभाषाहविरपूपादि भ्यइतिपक्षे छ ॥

मुसल्य । त्रि० मुसलेनवध्ये ॥ द ण्डादिभ्योयत ॥ मुसलीये । मुस लायहित । अपूपादित्वात्पक्षे यत् ॥

मुस्त । पु० न० मुस्तके । मोथा० हू० भा० ॥

मुस्तक । पु० न० मुस्ते । कुरुविन्दे । मेघनामनि । मुस्तायाम् । मोथा ० हू० भा० ॥ मुस्तं कटु हिमं ग्रा हितिक्तं दीपनपाचनम् । कषायं कफपित्तास्रतृड्ज्वरारुचिजन्तुहृत् ॥ अनूपदेशेयज्जात मुस्तकंतत्प्रश स्यते । तत्रापिमुनिभि प्रोक्तं वरं नागरमुस्तकम् ॥ मुस्तसङ्घाते । वु० । ण्वुल् ॥

मुस्ता । स्त्री० मुस्तके । मोथाख्यतृणे ॥ मुस्तयति । मुस्त० अच् टा प् ॥

मुस्ताद । पु० शूकरे ॥ मुस्तामत्ति । अद० । कर्मण्यण् ॥

मुस्ताभम् । न० मुस्तकविशेषे । कुट न्नटे । नागरमोथा० हू० भा० ॥

मुस्तु । पु० मुष्टौ ॥

मुस्तम् । न० अशुचि ॥ मुस्यति । मु स० । मुसेरक्वाडुलकात् ॥ मुस रे ॥

मुहिर । पु० कामे ॥ मूर्खे ॥ मु ह्यति । मुहश्चित्यै । इषिमदि

मुदीत्यादिर्गा०रच्।

मुहुर्भाषा। स्त्री० पुनःपुनःकथने। अनुलापे॥ मुहुर्भाषणम्। भाव० ल्युट्॥

मुहुः। अ० पौनःपुन्ये। मोहनम्। मुह०। मुहे किच्च उसि॥ पुनरर्थे॥

मुहूर्त्त। पु० न० द्वादशक्षणात्मके काले॥ त्रिंशत्कलात्मके काले॥ द्वदशघटिकात्मके काले॥ मुहूर्त्तं घटिकाद्वयमित्युक्तेः॥ अक्षिपक्ष्मपरिक्षेपो निमेष परिकीर्त्तितः। द्वौ निमेषौ त्रुटिर्नाम द्वे त्रुटी तु लव स्मृतः॥ षोडशाक्षणवद्युक्ता काष्ठा प्रोक्ताष्टधा क्षणः। त्रिंशत्काष्ठा कला प्रोक्ता कलास्त्रिंशन्मुहूर्त्तक॥ पुराणोक्तलक्षणन्तु। रौद्र श्वेतस्तथामैत्रस्ततः सारभटः स्मृतः॥ सावित्रो वैश्वदेवश्चगान्धर्वः कुतपस्तथा। रौहिणस्तिलकश्चैवविजयो निर्ऋतिस्तथा॥ स वरो वरुणश्चैवभग पञ्चदशस्मृतः॥ इति दिनपञ्चदशभागैकभागे॥ यथा। प्रातःकालोमुहूर्त्तांस्त्रीन्सङ्गवस्तावदेवतु। मध्याह्नस्त्रिमुहूर्त्तःस्यादपराह्णस्ततःपरम्॥ सायाह्नस्त्रिमुहूर्त्तः स्याच्छ्राद्धं तत्र न कारयेत्। राक्षसीनामसावेलागर्हिता सर्वकर्मसु॥ हूर्च्छति। हूर्च्छाकौटिल्ये। अस्माल्लिङ्कोर्मोहः किर्कदूर्गनिदिशात्मुहूर्त्त इति निष्पन्नः॥ अल्पकाले॥ दिनमुहूर्त्तविशेषे। लक्षणयातदुपलक्षिते काले॥

मुहिर। त्रि० मूर्खे॥ मुह्यति। मुह०। मूलिरादयश्चेतिसाधु.॥

मुह्यमान। त्रि० अनेकानर्थप्रकारैरविवेकतयाविक्षिप्तचित्ततयाचित्तामापद्यमाने॥

मू। स्त्री० बन्धने॥

मूक। पु० जलशये। मत्स्ये॥ दैत्ये॥ त्रि० अवाचि। वर्णानुच्चारके॥ दीने॥ मूमितिकायति। कै०। आतोनुपेतिक॥

मूढ। त्रि० तन्द्रिते॥ बाले। जडे॥ मूर्खे। यथाजाते॥ स्वाज्ञानकार्यविपर्ययमोहव्याप्ते॥ इदमयं साधनमिदमनर्थसाधनमितिविवेकशून्ये। अविचारके। अविवेकिनि। अनात्मविदि॥ तन्द्रादिग्रस्तचित्ते। तमसाच्छन्ने। मोहयुक्ते॥ चित्तस्यद्वितीयायांभूमौ॥ मुह्यतिस्म। मुह०। गत्यर्थेतिक्त॥ आकाशादिमुख्यलेषुकैचित्तमप्रधानतयामूढा मोहप्रकाशका विप्रमा: गुरव कैचिद्विशेषास्ते मूढा कथ्यन्ते॥

मूढयाह। पु० अविवेकातिशय

क्लतेदुरायहे ॥ याद्दोयद्दणम् । मू
ढ।नायाह ॥
मूढता । स्त्री॰ अकार्यपरिज्ञानत्वे ॥
अविविक्ततायाम् ॥ यथा । यान द्वि
तीयानगतश्चदेहोदेहेपिचान्य पु
रुषोनिविष्ट । ममत्वमुव्या नतथा
यथाऽऽत्मनदेहेऽतिमात्र वतमूढते
षेति ॥
मूढदृक् । त्रि॰ देहमानिनि । देहमा
त्मत्वेनाभिमन्यमाने ॥
मूढयोनि । पुं॰ पञ्चादी ॥
मूढा । स्त्री॰ तामसमनसोहस्ती ॥
मूत । त्रि॰ बद्धे ॥ मूयतेस्म । मूङ्
बन्धने । क्त ॥ आलानपाशे ॥
मूत्रम् । न॰ प्रस्रावे । मूत॰पिसाव॰
इ॰भा॰ ॥ मूत्र्यते । मूत्रप्रस्रवणे ।
घञ् ॥ मूत्रमित्याहुस्तद्दकवस्त्या
शिलनिर्गतम् ॥ यद्दा । मुच्यते
यत् । मुचल॰ । सिविमुच्योष्टेरू
चेतिष्ट्रन् ॥ अथास्यगुणा । गोमू
त्र कटुतीक्ष्णोष्णं क्षार तिक्त कषा
यकम् । लघ्वग्निदीपन मेध्य पित्त
कृत्कफवातहृत् ॥ शूलगुल्मोदरा
नाहकण्डूद्भिमुखरोगजित् । किलास
गदवातामवस्तिरुक्कुष्ठनाशनम् ॥
कासश्वासापह शोथकामलापाण्डुरो
गहृत् । कण्डूकिलासगदशूलमुखा
क्षिरोगान्गुल्मातिसारमरुदामयमू
त्ररोधान् । कास सकुष्ठजठरकृमि
पाण्डुरोगान् गोमूत्रमेकमपिपीत
मपाकरोति ॥ सर्वेष्वपिचमूत्रेषु
गोमूत्र गुणतोधिकम् । अतोविशे
षात्कथनेमूत्र गोमूत्रमुच्यते ॥ प्ली
होदरश्वासकासशोथवर्चोग्रहापह
म । शूलगुल्मरुजानाह कामलापा
ण्डुरोगनुत् ॥ कषाय तिक्ततीक्ष्ण
श्चपूरणात्कर्णशूलहृत ॥ नरमूत्र
गरहरमिसेवित तद्रसायनम् । रक्त
पामाहर तीक्ष्ण सक्षारलवण स्मृ
म ॥ गोजाविमहिषीणान्तुस्त्रीणा
मूत्र प्रशस्यते । खरोष्ट्रेभनराश्वा
नापुसामूत्र हित मतम् ॥ अथमूत्र
परीक्षा । वातेनपाण्डुर मूत्र रक्त
नीलञ्चपित्तत । रक्तमेवभवेद्रक्ता
द् धवलफेनिलकफादिति ॥
मूत्रकृच्छ्रम् । न॰ प्रस्रावघटितरोग
विशेषे । मूत्ररोधे । अश्मर्याम् ।
कृच्छ्रे ॥ मूत्रेकृच्छ्रमत्र ॥ अथास्य
चिकित्सा । त्रिकण्टकारग्वधदर्भ
काशयवासधात्रीगिरिभेदपथ्या
। निघ्नन्तिपीतामधुनाश्मरीञ्चसमी
पमस्थोरपिमूत्रकृच्छ्रम् ॥ त्रिकण्ट
कादिक्वाथ ॥ १ ॥ एलाश्मभेदक
शिलाजतुगोक्षुराणामेर्वारुबीजलव
णोत्तमकुङ्कुमानाम् । चूर्णानित
ण्डुलजले लुलितानिपीत्वाप्रत्यग्र
मृत्युरपिजीवतिमूत्रकृच्छ्री ॥ ए
लादिचूर्णम् ॥ २ ॥ अथोरज

सूक्ष्मपिष्टं मधुना सह योजितम् । मूत्रकृच्छ्रं निहन्त्याशु सलीढं दिवसत्रयम् ॥ ३ ॥ गुडेन मिश्रितं क्षीरं कटुष्णं कामतः पिबेत् । मूत्रकृच्छ्रेषु सर्वेषु शर्करायाश्च निस्रवे ॥ ४ ॥ धात्रीरसं चेक्षुरसं पिबेद्वा कृच्छ्रे सरक्ते मधुना विमिश्रम् । शल्याभिघातोत्थितमूत्रकृच्छ्रे कार्या क्रिया मारुतकृच्छ्रतुल्या ॥ ५ ॥ क्वाथो गोक्षुरबीजस्य यवक्षारसमन्वितः । पीतः प्रशमयत्येव कृच्छ्रं विड्धारणोत्थितम् ॥ ६ ॥ त्रिफलाया सुपिष्टाया कल्कं कोलसमन्वितम् । वारिणा लवणीकृत्य पिबेन्मूत्ररुजापहम् ॥ कोलं बदरम् ॥ ७ । गुडमामलकं वृष्यं श्रमघ्नं तर्पणं प्रियम् । पित्तासृग्दाहशूलघ्नं मूत्रकृच्छ्रहरं परम् ॥ ८ ॥ सपादशाणतुलितो यवक्षारः सितायुतः । भक्षितो नाशयत्येव मूत्रकृच्छ्रं न संशयः ॥ ९ ॥ द्राक्षासितोपलाकल्कं पीतं सर्वमितो नरैः ॥ मस्तुना पलमात्रेण मूत्रकृच्छ्रव्यपोहति ॥ १० ॥ समूलगोक्षुरक्वाथः सितामाक्षिकसंयुतः । नाशयेन्मूत्रकृच्छ्राणि तथैवोष्णसमीरणम् ॥ उष्णसमीरणः उष्णवातम् मूत्राघातविशेषम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥

मूत्रदोष । पु० प्रमेहे ॥

मूत्रनिरोध । पु० मूत्रप्रतिबन्धकरोगविशेषे ॥ यथा । पिष्ट्वैर्वालुकी-मूलं ग्रीष्मकाले समाहृतम् । सिद्धं छागदुग्धेन पीतं शर्करयान्वितम् । हरेन्मूत्रनिरोधं च हरेद्वेगाच्च शर्करा ॥

मूत्रपतन । पु० गन्धमार्जारे ॥

मूत्रपुटम् । न० नाभेरधोभागे । मूत्राशये ॥

मूत्रफला । स्त्री० कर्कट्याम् ॥ त्रपुष्याम् ॥

मूत्रलम् । न० त्रपुषे ॥ त्रि० मूत्रवर्द्धके ॥

मूत्रला । स्त्री० कर्कट्याम् ॥ वालुक्याम् ॥

मूत्राघात पु० प्रस्रावरोधकरोगविशेषे ॥ प्रायो मूत्रविघाताद्यैर्वातकुण्डलिकादयः । जायन्ते कुपितैर्दोषैर्मूत्राघातास्त्रयोदश ॥ मूत्रविघातादैरित्याद्यशब्देन पुरीषशुक्रादिवेगविधारणरूक्षाशनादीनां ग्रहणम् । मूत्रविघाताद्यैः कुपितैर्दोषैरित्यन्वयः । ननु मूत्रकृच्छ्रमूत्राघातयोः को भेदः । उच्यते । मूत्रकृच्छ्रे कृच्छ्रमधिकं विबन्धोऽल्पः । मूत्राघाते तु विबन्धो बलवान् कृच्छ्रमल्पमित्यनयोर्भेदः ॥ अस्य चिकित्सा यथा । नलकुशकाशेक्षुबलात्क्वाथं प्रातः सुशीतलं ससितम् । पिबतो नश्यति नियतं मूत्रग्रहस्तु वाचकवि ॥ कवि शुक्र । कर्पूर-

जसायुक्ताबक्षवर्तिं शनै शनै । मेढ्रमार्गान्तरेन्यस्ताम् त्राघातव्यपोहति ॥ धान्यगोक्षुरक क्वाथ कल्कसिद्ध हितघृतम् । मूत्राघातेमूत्रकृच्छ्रे शुक्रदोषेचदारुणे॥ धान्य गोक्षुरक घृतम् ॥ मूत्रकृच्छ्रेश्मरोरोगेभेषज सत्प्रकीर्तितम् । मूत्राघातेषु सर्वेषुतत्कुर्य्याद्दै शकालवित् ॥

मूत्रातिसार । पु० प्रस्रावातिसरण रोगे ॥ तस्यौषधयथा । बलामूलत्वचश्चूर्णंपीतसक्षीरशर्करम् । मूत्रातिसार हरतिदृष्टमेतन्नस शयइति ॥

मूत्रातीत । पु० मूत्ररोगविशेषे ॥ यथाह । चिर धारयतोमूत्वरया नप्रवर्त्तते । मेहमानस्यमन्द वामूत्रातीत सउच्यते ॥ इति ॥

मूत्राशय । पु० वस्तौ । मूत्र पुटे ॥

मूत्राशयपुट । पु० तस्याम् । मूत्रपुटे ॥

मूत्रित । त्रि० कृतमूत्रोत्सर्गे । मीढे ॥ मूत्र्यतेस्म । मूत्र० । क्त ॥

मूर्खं । पु० पुरीषमे । माषे ॥ गायत्रीरहिते । सार्थं गायत्रीरहिते ॥ त्रि० अज्ञे । वैधये । बालिशे ॥ शास्त्रज्ञानशून्ये ॥ शून्यवादिनि ॥ देहात्मवादिनि अधीत्यवेदशास्त्राणिससारेरागिणश्चये । तेभ्य प

रोनमूर्खोस्तिगधर्म श्वाजशूकरे ॥ समइतिशेष । मानुष्य दुर्लभ प्राप्यवेदशास्त्राण्यधीत्यच । बध्यते यदिस सारेकोविमिच्येतमानव ॥ मुह्यति । मुह० । मुह खोमूर्च मूर्खोवषाप्रवासीसतिनिन्नविभवे सश्चयोनास्तिगेहेनानाधान्यौषधी नासतिपितरिष्टैर्नार्जितायेनविद्या । भार्याश्चकल्वासुरूपारतिमिहकुरुतेभर्त्तमत्याचदासाबाल्यात्रैरा भिलाषीकुमतिजनरुचिर्वल्किराज न्तूखगोयम् ॥ वाल्याम्० गीवाण भाषायाम उत्कृष्टपुरुषार्थलाभे सम्भवत्यधम कामयमानोमूर्ख ॥ मूर्खवसहस्र योगोविषाद्दपिसुदुर्जर । विद्वन्सहस्रयोग सुधारससम स्मृत ॥ अचमूर्खनिन्दादेवीभागवतेद्रष्टव्या ।

मूर्खता । स्त्री० मूर्खत्वे ॥ मूर्खस्य भाव । तस्यभावस्त्वतलाविति तल् ॥

मूर्खत्वम् । न० मूर्खतायाम् । अज्ञत्वे । मूर्खपन्० इ० भा० ॥ मूर्खत्व सुलभ भजस्वकुमत मूर्खस्य चाष्टौगुणानिश्चिन्तोबहुभोजकोति मुखरोरात्रि दिवास्वप्नभाक् । कार्याकार्यविचारणादिरहितोमानापमानेसमोदत्वासर्वजनस्यमूर्द्धिचरणौमूर्खश्चिरम् जीवतु ॥

मूर्च्छनम्। न॰ मूर्च्छायाम्॥ मूर्च्छापित्ततम प्राया।

मूर्च्छना स्त्री॰ गीताङ्गविशेषे। ग्रामस्यसप्तमभागे॥ चतुर्द्दशविधा ग्राम्। षड्जादिस्वरस पूर्णतायाम्। तदुक्तं शाण्डिल्येन। यत्रैव स्युः स्वरा पूर्णामूर्च्छनात्युदाहृतेति॥ अन्यत्रमूर्च्छनालक्षण यथा। क्रमात्स्वराणांसप्तानामारोहश्चावरोहणम्। सामूर्च्छेत्युच्यते ग्रामस्थाएता सप्तसप्त च। ग्रामत्रयेपिप्रत्येकसप्तसप्ततुमूर्च्छना॰इत्येकविंशतिमूर्च्छनाभवति।

मूर्च्छा। स्त्री॰ कश्मले। मोहे॥ सञ्चावहासुनाडीषु पिहितास्वनिलादिभि। तमोऽभ्युपैतिसहसासुखदुःखव्यपोहकृत्॥ सुखदुःखव्यपोहाच्चनर पततिकाष्ठवत्। मोहोमूर्च्छेतितांप्राहु षड्विधा साप्रकीर्त्तिता॥ मूर्च्छनम्। मूर्च्छामोहसमुच्छ्राययो। गुरोश्चहलइत्य। उपधायाश्चेतिदीर्घ। टाप्॥ इन्द्रियै सहमनसउपप्लवोमूर्च्छेतिव्याख्यातार ~॥

मूर्च्छाय। पु॰ मूर्च्छायाम्॥

मूर्च्छाल। त्रि॰ मोहयुक्ते। मूर्च्छते॥ मूर्च्छास्यास्ति। सिध्मादिषु॰ क्षुद्रजन्तूपतापयोश्चेतिपठितात्वच्। प्राणिस्थादातद्रतिनभवति॰ प्राग्घञ्ड गादेवेतिव्याख्यानात्॥

मूर्च्छित। त्रि॰ मूर्त्ते। मूर्च्छायुक्ते। मूर्च्छावति। विचेतने॥ सोच्छ्ये॥ मूढे॥ वृद्धे॥ मूर्च्छितस्म। मूर्च्छा॰। गत्यर्थेतिक्त॥ मूर्च्छासञ्जाताऽस्यवा। तारकादिस्वादितच्॥

मूर्त्त। त्रि॰ मूर्च्छाले। मूर्च्छिते॥ कठिने॥ मूर्त्तिमति। सन्निवेशोनैवद्रव्यायस्तन्मूर्त्तमुच्यते। चित्यस्यूनिवयमूर्त्तममूर्त्तत्वितरद्वयम्॥ मूर्च्छितस्म। मूर्च्छा॰। अकर्मकत्वात्क्त। राष्टोप। नध्याख्येतिनत्वं न॥ न्यायमते॰ पृथिवी॰ जल॰ तेज॰ वायु मनश्च। एषांगुणा रूप॰ रस॰ गन्ध स्पर्श॰ परत्वम्॰ अपरत्वम्॰ गुरुत्वम् स्नेह॰ वेगश्च मूर्त्तामूर्त्तसाधारणगुणा.। सङ्ख्या॰ परिमिति॰ पृथक्त्वम्॰ संयोग॰ विभागश्च इतिभाषापरिच्छेद॰॥

मूर्त्तवित्। त्रि॰ आगमिके॥ त्रिशूलधारीमहेश्वर शङ्खचक्रादिधारीविष्णुर्वापरमार्थोभवतीत्यागमिका कल्पयन्ति। तच्चतेषाकल्पनम्॰ भ्रान्तिमात्रम् अस्मदादिशरीरवत्तत्रापिशरीरस्यप्राप्तभो

तिकत्वातलीलाविग्रहकल्पनञ्च ० दिग्रहाभावे लीलायोगाद्युक्तमेव ॥

मूर्त्ति । स्त्री० काठिन्ये ॥ प्रतिमायाम् । असर्वगतद्रव्यपरिमाणे ॥ शिवस्याष्टमूर्त्तयोयथा । सर्वं क्षिति समुद्दिष्टाभवोजलमुदाहृता । रुद्रोग्निरुग्योवायु स्यात्भीमआकाशशब्दिता ॥ पशो पतिर्यजमानोमहादेव सुधाकर । ईशान सूर्यइत्येतामूर्त्तयोऽष्टौप्रकीर्त्तिता ॥ मूर्त्तिर्हिधर्मस्यपत्नी । यथा । मूर्त्तिः धर्मपत्नीसाकान्तिरूपामनोहरा । कान्तिरूपाशोभारूपा । परमात्माचविश्वौघोनिराधारोययाविना ॥ शोभाविनापरात्मापिनिराधारोनिरर्थकइत्यर्थ ॥ सर्वचशोभारूपाचलक्ष्मीमूर्त्तिमतीसती । श्रीरूपामूर्त्तिरूपाचमान्याधन्यातिपूजितेतिभागवते ८ स्कन्धे १ ध्याय ॥ काये । देहे । जरायुजाण्डजोद्भिज्जादिभेदेनविलक्षणाविविधसस्थानासुतनुषु ॥ मूर्च्छ ति० मूर्च्छयतेवा । मूर्च्छा० । क्तिन् । राल्लोप ॥ रूपे ॥ स्वभावे ॥ लग्ने ॥

मूर्त्तिमान् । त्रि० कठिने । मूर्त्तिविशिष्टे ॥ मूर्त्ति काठिन्यमस्यास्ति । तदस्यास्त्यस्मिन्नितिमतुप् ॥ स्त्रियाम्० मूर्त्तिमती । उगित्त्वान्ङी प् ॥ न० शरीरे ॥

मूर्त्त्युपचय । पु० सौख्ये ॥

मूर्द्धज । पु० चिकुरे ॥

मूर्द्धकर्परी । स्त्री० जलच्छायाभ् ॥

मूर्द्धखोलम् । न० छत्रे ॥

मूर्द्धज । पु० केशे । त्रि० मूर्द्धिजाते ॥

मूर्द्धतैलम् । न० तैलविशेषे ॥ अभ्यङ्ग परिषेकस्यपिचर्वस्तिरितिक्रमात् । मूर्द्धतैलचतुर्धास्याद्बलवत् तद्यथोत्तर ॥

मूर्द्धा । पु० उत्तमाङ्गे । शिरसि । मस्तके ॥ छाचा कारे शिरोभिस्तुनृपानिम्नशिरावनौ । चिपिटैस्तुपितुर्घ्नघ्नंशाख्या परिमण्डलैघटमूर्द्धापापरुद्धिर्धनाद्यै परिवर्ज्जित ॥ मुह्यत्यस्मिन्नाहते । मुह० । श्वन्नुक्षन्निति० मुहे कनिन्० निपातनादुपधादीर्घोधोऽन्तादेशोरमागमस्य ॥

मूर्द्धन्य । त्रि० मूर्द्धनिभवे ॥ शरीरावयवाच्चेतियत् । येचाभावकर्मणोरितिप्रकृतिभावान्नस्तद्धितइति० टिलोपाभाव ॥

मूर्द्धपुष्प । पु० शिरीषवृक्षे ॥

मूर्द्धरस । पु० भक्तफेने ॥

मूर्द्धवेष्टनम् । न० उष्णीषे ॥

मूर्द्धाभिषिक्त । पु० भूपाले । राजनि ॥ क्षत्रिये । राजन्ये । बाहुजे ॥

मूर्द्धि॰ अभिषिच्यतेस्म । क्षिचत्र
र्ये । क्त । राज्यदानसमये॰ मू
र्द्धन्यभिषिच्यते॰ तत्प्रभवत्वात्स
र्वोपिक्षत्रियोमूर्द्धाभिषिक्तउच्यते ।
सन्धिरपि ॥ प्रधाने ॥ मूर्द्धन्यभि-
षिक्त । अर्थ सङ्करजातिविशेषे
विप्रात्क्षत्रियायाम् जाते ॥

मूर्धावसिक्त । पु॰ ब्राह्मणात्परि
णीतक्षत्रियायामुत्पन्ने ॥ अम्बष्ठ-
सिन्धु । हस्त्यश्वरथशिक्षाचमस्त्रा
णांधारण तथा । मूर्धावसिक्तस्य
वृत्तिः प्रोक्ताउशनसाशुभा ।

मूर्व्वा । स्त्री॰ लताविशेषे । देव्याम् ।
मधुरसायाम् । मोरटायाम् । सुर
ङ्ग॥॰ हृ॰ भा॰ प्र॰ । धनुर्गुणोप
युक्ता॰ सुरगा॰ इ॰ गौ॰ भा॰
प्र॰ मूर्वासरागुरु स्वादुस्तिक्ता
पित्तास्रमेहनुत् । त्रिदोषतृष्णाहृ
द्रोगकण्डूकुष्ठज्वरापहा । मूर्वति
। मूर्वीबन्धने । अच् ।

मूर्व्विका । स्त्री॰ मूर्वायाम् ॥ मूर्वैव
। स्वार्थे कन् ॥

मूलम् । न॰ शिफायाम् ॥ बुध्ने ।
अङ्घ्रिनामके । जड॰ हृ॰ भा॰
॥ मूलमाले ॥ यथा । अर्थ स्यमूल
निकृति समाचक्षामस्यमूलस्व
पुर्वं यत्र । धर्मस्ययागादिदयादमस्य
मोक्षस्य सर्वोपरम क्रियाख्य ।
आर्ये । प्रथमे ॥ यथा । मूलप्रकृ

ति॰ । मूलवित्ते ॥ भे ॥ निकुञ्ज
॥ निजे ॥ चरणे । टीकार्हग्रन्थे
॥ शूरणे । पिप्पलीमूले ॥ पुष्कर
मूले । विशेषमूलस्यान्वेषणे निर्व
र्षोयथा । नदीनामग्निहोत्राणामा
रतस्यकुलस्यच । मूलान्वेषोनकर्त्त
व्योमूलाद्दोषोनहीयते ॥ पु॰ न॰
अन्तिके । पार्श्वे । नक्षत्रविशेषे ॥
यथा । हस्तास्वातिश्रवणाश्रलोपेम्ब
गशिरोनपुंसिस्यात् । पुंसिपुनर्व
सुपुष्यौमूलन्त्वस्त्रीस्त्रियाशेषा ॥
निर्ऋतिदेवताकेनक्षत्रे ॥ अस्मि
न्जातस्यफल यथा । मूलर्क्षया
मयत समूलकुजदष्टस्ये स्वदन्नित्य
न्त । चेदन्यथात पुरुषाविशेषा
त् सौभाग्यमायुस्सकुलानुष्ठति ॥
मूलसन्धौ ॥ मूलति । मूलप्रतिष्ठा
याम् मूलरोहणे वा । इगुपधे ति
क ॥ मवते । मूङ्बन्धने । मूल
क्यस्मिन्य क्त ॥

मूलक । पु॰ स्थावरविषप्रभेदे ॥

मूलकम् । न॰ मूलविशेषे । राजालु
के । महाकन्दे । हस्तिदन्तके ।
मूली॰ इतिभाषाप्रसिद्धे कन्दे ॥
अस्यगुणा । मूलकद्विविध प्रोक्तं
तत्रैक लघुमूलकम् । शालामर्क
टक विस्र शाले य मरुसम्भवम् ॥
चाणक्यमूलक तीक्ष्ण तथामूलक
पोतिका । नेपालमूलक चान्यत्

तद्विज्ञवदतच्च ॥ लघुमूलकमु
ष्णमादृच्य नवचपाचनम् । दोष
त्रयहरं स्वर्य्यंज्वरश्वासविनाशनम् ॥
नासिकाकण्ठरोगघ्नं नयनामयना
शनम् । महत्तद्रूक्षोष्णंगुरुदोष
त्रयप्रदम् ॥ स्नेहसिद्धं तदेव स्याद्दो
षत्रयविनाशनम् । तत्पुष्पं कफपि
त्तघ्नं फलं वातकफप्रदमिति । मूल
ति । मूल० । क्वुन् । यद्वा मूलय
ति । मूलरोहणे । चु० । पच ।
ष स्वार्थे कन् ॥ यद्वा । मूलेजात
। मूलादिभ्यश्चेत्याद्यमूलप्रदोषा
दस्कराद्युन् ॥

मूलकदण्ड । पु० गांडर० गडडब०
इ० प्र० मूलकावयवे । सपत्र
एं दलवान्दण्डोमूलकस्यमूलक
। ईरितः शुष्कश्चाल्पोलावणे नवि
मिश्रित । मूलकच्य मूलक शाक
विष्टम्भिकफकारकम् । वातपित्त
हरं शुष्कमूलकं सुगुणावहम् ॥

मूलदापशम् । न० मूलकस्यपत्रं ॥
पाचनं लघुरुच्योष्णं पत्रं मूलकजं न
वम् । स्नेहसिद्धं त्रिदोषघ्नमसिद्धं
कफपित्तकृत् ॥

मूलकपर्णी । स्त्री० शोभाञ्जने ॥

मूलकमूला । स्त्री० क्षीरकस्तूरिका
म् । क्षीरीशवृक्षे ॥

मूलकर्म्म । न० कार्म्मणे । टीका०
इ० भा० प्र० कर्म्मविशेषे । मूले

रोषधीमूलैः कर्म्म० शासनोच्चाट-
नमारणवशीकरणादि० मूलकर्म
। उपपातकविशेषएतत् । यथा ।
सर्वाकरेष्वधीकारोमहायन्त्रप्रवर्त्त
नम् । हिंसौषधीनास्त्र्याजीवोऽ
भिचारोमूलकर्म्म च ॥ इतिमनु ।
मूलकर्म्म० मन्त्रौषधादिनावशीकर
णमितिकुल्लूकभट्ट ॥

मूलकार । पु० मूलग्रन्थकर्त्तरि ।
मूलंकरोति । कृञ् कर्म्मण्यण् ॥

मूलकारिका । स्त्री० चुल्ल्याम् ।
मूलग्रन्थार्थप्रकाशकपद्ये । मूल
धनस्यवृद्धिविशेषे ॥

मूलकृच्छ्र । पु० न० एकादशविध-
पर्णकृच्छ्रतान्तर्गतव्रतविशेषे ।
यदाक्वथितानिमूलानिमासपी-
यन्ते० तदामूलकृच्छ्रव्यपदेशंलभ-
न्ते । यथामार्कण्डेय । फलैर्मा
सेनकथितः फलकृच्छ्रोमनीषिभिः
। श्रीकृच्छ्रः श्रीफलैः प्रोक्तः पद्मा
क्षैरपरस्तथा ॥ मासेनामलकैरेव-
श्रीकृच्छ्रमपरस्मृतम् । पत्रैर्मतः
पत्रकृच्छ्रः पुष्पैस्तत्कृच्छ्रउच्यते ॥
मूलकृच्छ्रः स्मृतोमूलैस्तोयकृच्छ्रो
जलेनतु० इति ॥

मूलज । पु० उत्पलादौ ॥ न० आ-
र्द्रके ॥ त्रि० मूलोद्भवे ॥

मूलत्रिकोणभवनम् । न० सूर्य्यादिग्रहा
णांराशिरूपगृहविशेषे ॥ यथा । सिंह

गोमेषवनिताधनुर्युक्घटास्तथा। मूलत्रिकोणभवनान्याहुः सूर्यादितः क्रमात्॥ एतेराशयः क्रमात् सूर्यादीनां मूलत्रिकोणभवनान्याहुः। यथा। सिंहः सूर्यस्य मूलत्रिकोणभवनम्। एवमृषश्चन्द्रस्य॰मेष॰ कुजस्य॰कन्याबुधस्य॰धनुर्गुरो तु लाशुक्रस्य॰कुम्भ शनेरिति॥

मूलत्रिकोणांश॰। पु॰ रव्यादीनांत्रिकोणभागे॥ य॰। खयुग्मभार्कदिक्पालदिक्पञ्चदशविंशति।मूलत्रिकोणभागाः स्युः सूर्यादीनां यथाक्रमात्। यथा। सिंहराशौसूर्यस्यविंशत्यंशामूलत्रिकोणभागाः स्युः। एवचन्द्रस्यवृषेत्रयमतुर्भागत्रयाद् र्ध्वंसप्तविंशत्यंशाः कुजस्यमेषेद्वादशांशाः बुधस्यकन्यायातुर्दशपञ्चदशांशाद्दूर्ध्वं दशांशाः पञ्चविंशत्यंशपर्यन्तम्॰गुरोर्धनुषिदशांशाः शुक्रस्यतुलायांपञ्चदशांशाः शनेः कुम्भे विंशत्यंशाः मूलत्रिकोणभागाः स्युरिति॥

मूलदेव। पु॰ मूलभद्रे। कंसासुरे॥

मूलद्रव्यम्। न॰ मूलधने॥

मूलधनम्। न॰ वणिक्मूलवित्ते। नीव्याम्। परिपणे। पुंजी॰इ॰ भा॰॥ मूलद्रव्यनाम॥

मूलनगरम्। न॰ राजधान्याम्॥

मूलपर्णी। स्त्री॰ मण्डूकपर्ण्याम्॥

मूलपुष्करम्। न॰ पुष्करमूले॥

मूलपोती। स्त्री॰ शाकप्रभेदे। क्षुद्रवल्ल्याम्। क्षुद्रपोतिकायाम्॥

मूलप्रकृति। स्त्री॰ आद्यायांशक्तौ। प्रधाने॥ प्रकृति प्रधानम्। मूलप्रकृतिरविकृतिरितिसांख्य। विश्वस्याद्यकारणस्यमूलम्॰तस्यामूलान्तरमस्तिचेदनवस्थाप्रसङ्ग। तत्। अनवस्थायामस्तिप्रमाणम्॥

मूलफलद॰। पु॰ पनसे। कण्टकिफले॥ मूले॰फलंददाति। इदाल्॰। क॥

मूलबन्ध॰। पु॰ राजयोगाङ्गविशेषे॥ यम्मूलंसर्वभूतानांयन्मूलंचित्तबन्धनम्। मूलबन्धः सदासेव्योयोग्योसौराजयोगिनाम्॥

मूलभद्र। पु॰ कंसासुरे॥

मूलरस। पु॰ मोरटलतायाम्॥

मूलविभुज। पुं॰ रथे॥ मूलानि विभुजति। भुजोकौटिल्ये। मूलविभुजादित्वात्क॥

मूलशाख। पुं॰ स्थितिहेतौ॥

मूला। स्त्री॰ शतावर्याम्॥ मूलभे॥

मूलाधार:। पुं॰ गुह्यलिङ्गयोर्मध्ये कुलिङ्गमितस्थाने। शरीरस्थषट्चक्रान्तर्गतमूलस्थाने॥ मूलमाधारषट्कनाम्मूलाधारंततोविदुरितिदेवीगीतोक्तं॥

मूलाविद्या । स्त्री० अनाद्यविवेके । अयजीवोनकूटस्थ । अथिनत्तिकदाचन । अनादिरविवेकोयम्मूलाविद्येतिगम्यताम् ॥

मूलाह्वयम् । न० मूलके ॥

मूली । पु० वृक्षे ॥

मूली । स्त्री० ज्येष्ठाम् ॥

मूलेर । पुं० जटायाम् ॥ मूलति । मूल० । मूलेरादयश्चेति साधु ॥

मूल्यम् । न० अवक्रये । वर्ण । मोल० निरख० हू० भा० दर० दाम० इतिसाधारणजनभाषा ॥ भृत्यायाम् । वेतने । मह्हीना० भाडा० हू० भा० । मूलेनआनाम्यम्० मूलेनसम या । नौवयोधर्मेत्यादिनायत् चि० मूलतउत्पाटनयोग्ये मुद्गादौ ॥ मूलमावर्हियस्य । मूलमस्यावर्हीतियत् ॥

मूष । पुं० मूषिके ॥ तैजसावर्त्तन्या ॥

मूषक । पुं० मूषिके ॥ मूषति । मूषस्तेयेदीर्घोपधोप्यस्ति । भ्वादि । ण्वुल्स ञ्छायाकुन्वा ॥

मूषककर्णी । स्त्री० आखुपर्ण्याम् ॥

मूषकमारी । स्त्री० सुतश्रेण्याम् ॥

मूषका । स्त्री० मूषिकायाम् ॥

मूषिकाराति । पुं० ओतौ । बिडाले ॥

मूषली । स्त्री० पक्षा ॥

मूषा । स्त्री० स्वर्णाद्यावर्त्तनपात्रे । तैजसावर्त्तन्याम् ॥ देवताडे ॥ अन्तः शुषिरायाम्मृत्प्रतिमायाम् ॥ मूषति । मूष० । इगुपधेतिक ॥ गवाक्षे ॥ यथा । एकद्वित्र्यादिमूषावहनमितिमस्तोबृहिमेभूमिभर्तुर्हर्म्येरम्येष्टमूर्ध्न चतुरविरचिते शुक्लशालाविशाले । इत्यादिलीलावत्याम्श्छीव्यवहार ॥

मूषाकर्णी । स्त्री० आखुपर्ण्याम् ॥

मूषातुत्थम् । न० कास्यनीले । वितुन्नके । हेमतुल्ये ॥

मूषिक । पु० उन्दुरौ । आखौ ॥ अस्यमांसगुणाः । अहिनकुलशल्यगोधामूषिकमुख्याविशेशयाः कथिताः । श्वासानिलकासहरतन्मांसपित्तदाहकरम् ॥ अन्ये विलेशयायेस्यु कोद्विडोन्दुरुकादय । गर्हितं तन्मांसस्तुमध्यगौरवदुर्नरम् ॥ अपिच । मूषकोमधुरः स्निग्धो-व्यवायीबलवर्धनः । पारिभाषिकोयथा । विभवेसतिनैव।लिनद-दातिजुहोतिच । तमाहुराखुतस्यान्नभुक्त्वाकृच्छ्रेणशुध्यति ॥ मुष्णाति । मुष० । मुषेदीर्घश्चेतिकिकन् ॥

मूषिकपर्णी । स्त्री० जलजद्रव्यविशेषे । चित्रायाम् । उपचित्रायाम् । न्यग्रोध्याम् । मूषाकर्णीविख्याता

याम् । द्रुरुद्राकानीयामा० द्रु० गौ० दे० भा० ॥ मूषिकपर्णमस्या ' मूषिककर्णाकारपर्णत्वात् । पाकक र्णेतिङीष् ॥

मूषिका । स्त्री० मूषिकपर्ण्याम् ॥ मूषकस्त्रियाम् ॥ अजादित्वाट्टाप ॥ मूषायाम् ॥

मूषिकाङ्क । पु० गणेशे ॥

मूषिकाञ्चन । पु० विघ्नहारिणि । गणेशे ॥

मूषिकार । पु० आखौ । उन्दुरौ ॥ मूषिकाया , पुमान् । आरक्पुसो ध्यारक्

मूषिकाराति । पु० विडाले ॥

मूषिकाह्वया । स्त्री० सुतश्रेण्याम् ॥ मूषिकपर्ण्याम् ॥

मूषित । त्रि० मुषिते । चोरिते । मूष्यतेस्म । मूषस्तेये । क्तः ॥

मूषिपर्णिका । स्त्री० मूषिकपर्ण्याम् ।

मूषी । स्त्री स्वर्णाद्यावर्त्तनमात्रे । स्वर्णादिद्रवीकरणपात्रे । मूषायाम् ॥

मूषीक । पुं० उन्दुरौ । मूषिके ॥

मूषीककर्णी । स्त्री० मूषिकपर्ण्याम् ॥

मूषीका । स्त्री० उन्दुरौ ।

मृकण्ड । पु० मृकण्डुमुनौ ॥ अयमद्न्तोऽमृगव्यादयस्चेतिसूत्रे० उज्ज्वलदत्तग्रन्थे स्पष्टः ॥ मृकण्डस्यमुनेस्तीर्थेतद्याख्यामतिनिर्मलमितिस्कान्दोक्तेश्च ॥

मृकण्डु । पुं० मृकण्डमुनौ

मृग । पुं० आरण्यपशुमात्रे । करिविशेषे ॥ मृगशिरोनक्षत्र ॥ यथा मृगेगत्वाशिवेश्लिष्टेत्वाऽहितौग च्छन्जयेद्रिपूनिति ॥ एकदेशप्रयोगात् ॥ अन्वेषणे ॥ याञ्चायाम् ॥ मार्गशीर्षमासे ॥ यज्ञविशेषे ॥ मृगनाभौ ॥ मकरराशौ ॥ मृगयायाम् ॥ स्वनामप्रसिद्धे पशुविशेषे । कुरङ्गे । वातायौ । हरिणे । अजिनयोनौ ॥ अस्यमासप्रकारगुणा । मार्गमासवहुशकलित स्निग्धमौ- ष्णतोयेतमर्का हिङ्गरसहितेपाचित शब्दमुच्चे । साद्रं सार्द्रलवणसहित दाडिमेनातियुक्त खादन खादन्कलयतिशिरश्चन्द्रचूडोपिनूनम् ॥ ऐण मास हिम ग्राहिरुच्य दोषचयापहम् ' षडुसबलदपथ्य हृद्य लघु ज्वरापहम् ॥ मृग्यते । मृगअन्वेषणे । अदन्त । घञ् । मृगोनवविधोयथा । सम्बरोरोहितोन्यङ्कु कुरङ्ग मुद्दश्चोरुरु । एणश्चहरिणश्चेतिमृगा नवविधामता ॥ पाठान्तरयथा । रुमुरुरोहितोन्यङ्कु सम्बरोवभ्रुणोरुरु । ऋश्यो वाहरिणश्चेतिमृगा नवविधामता । हरिणश्चापिविज्ञेय पञ्चभेदोत्र भैरव । ऋष्य खड्गोरुरुश्चैवपृषतश्च मृगस्तथा ॥ एतेवलिप्रदानेचचर्म

दानेचकीर्त्तिता ॥ इतिकालिका पुराणे ६७ अध्याय अथमृगपरी क्षा मृगनाभिसमादातुकौतुका र्थंतथापुन । मृगा पोष्यामहो- न्द्राणांतेषा-ञ्चामिलक्षणम् ॥ पृ थिव्यब्वायुगगनतेजोधिकास्तुपञ्च धा।भिद्यन्ते नै तभेदास्तु मम तान्मृग जातय ॥ तद्यथा। येगम्भिन स्त्री णाशरीरकर्णास्ते पार्थिवागन्धमृगा प्रदिष्टा । सर्वाङ्गमेषासुरभिप्रका म पुण्येप्रदेशेप्रभवन्तितेतु । येवेपि शालागुरुदीर्घशृङ्गाश्चमांसलास्तो ब्बखुर देशा । आप्यास्तुतेवेप्रसर न्तिभूरिसर्वत्रदेशेप्रभवन्तिचैव । ध्य वन्तियेवातमिवान्तरीक्षेदीर्घास्तुते- वातमृगा प्रदिष्टा । तेयत्रयत्रै वभवन्तिशक्तास्तत्रैवसर्वाणिशुभा- निसन्ति । लघुप्रमाणालघुवीर्यस- त्वानिर्गन्धदेहाश्छगलप्रमाणा । तेगागनावेगक्रानराणास्पृश्यानते नापिनिरीक्षणीया ॥ येकृष्णवर्णा गुरुदीर्घशृङ्गा क्रुद्धाभृश यान्ति चवायुवेगा । तेकृष्णसारा खलु तैजसास्तुपुण्यप्रदेशेप्रभवन्तितेतु ॥ भोजोप्याह।पार्थिवादिमृग सर्वे चतुर्जातिर्भवेत्पृथक् । सुशृङ्गास्त नुलोमानोब्राह्मणामृगजातय । क्रुद्धा । पक्षरिस्पृक्षाश्चक्षत्रिया । खरलोमशा । आवर्त्तशृङ्गास्तनवो

हरिणावैश्यजातय कृष्णक्षावाप्य शृङ्गावाशूद्रा खरतनूरुहा । अष्टा नायेगुणादोषा स्तेन्ते याहरिणेष्व पि ॥ तथापिदोषा पञ्चामीवच्य न्तेहरिणाश्रया । नेत्रयोरन्तरेय स्यलोमावर्त्ता सपाण्कृत् ॥ विष सोविकृतौशृङ्गोयस्यसत्वेमनाशन । आवर्त्त पृष्ठतोयस्यप्रानाभिम भिविन्दति ॥ पश्चार्द्धेयस्यवावर्त्त स्तोस्याज्योभयकारको । वर्णनेत्र पदादीनावैकृताङ्गननाशन ॥ गा र्ग्यं । दोषवन्मृगजातीनाविजा तीनामथापिवा। दर्शनात्स्पर्शना च्चैवगन्धादानाच्चपोषणात् ॥ भवे युर्विपद सर्वास्तथाचैवाप्यपोष णात् ॥ अन्योपि। हरिणपोषणतो धरणीभुजानहिभवेन्मृकदुःक्षयपीड नम् । नपविवर्ज्जितजारिपुजंभयत दनत हरिण गणिनमृप ॥ इतिमृग परीक्षा युक्तिकल्पतरौ ॥ चतुर्विध पुरुषेषुपुरुषविशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । वदतिमधुरवाणीदीर्घनेत्रो ऽतिभीरुश्चपलमतिसुदेह शीघ्रवे गोमृगोयम् ॥ शशकीपद्मिनीतुष्टा मृगेतुष्टाचचित्रिणी। वृषभेशङ्खिनी तुष्टाहयेतुष्टाचहस्तिनी ॥ पद्मिनी शशयोर्योनिमेढ्रकौचतुरङ्गुलौ । चित्रिणीमृगयोर्योनिमेढ्रकौचसधा विधौ ॥ इ० रतिमञ्जरी ॥

मृगगामिनी । स्त्री० विडङ्गे ॥ मृगस इवगमनशीलायाम् ॥

मृगचर्म्मजम् । न० जवादिनामकग न्धद्रव्ये ॥ त्रि० मृगचर्मजाते ॥

मृगचेटक । पु० खट्टासे ॥

मृगचेष्टितम् । न० मृगेङ्गिते ॥ तद्य था । सीमागतावन्यमृगारुवन्त स्थिताव्रजन्तोयसमापतन्त । सम् प्रत्यतीतेष्वभयानिदीप्ता कुर्वन्ति शून्य परितोभ्रमन्त ॥ दीप्ता भयकुर्वन्तिआवेदयन्तीतिसर्वचान्व येबोध्य ॥ तेग्राम्यसत्त्वैरनुवाच्य मानाभयायरोधायभवन्तिवन्या । द्वाभ्यामपिप्रत्यनुवाशितास्तेवन्दि ग्रहायैवमृगारुवन्ति ॥ वन्येसत्त्वे द्वारसस्थे पुरस्यरोधोवाच्य सप्रवि ष्टेविनाश । सूतेमृत्यु स्याश्रय सस्थितेचगोहयातेवन्धनसप्रदिष्टम् ॥

मृगजन्तु पु० मृगापत्ये ॥

मृगजालिका । स्त्री० वागुरायाम् ॥

मृगजीवन । पु० व्याधे ॥ मृगा जीवनमस्य ॥

मृगणा । स्त्री० अपह्नतद्रव्यान्वेषणे ॥ मृग० । ण्यासं तियुच् ॥

मृगतृट् । स्त्री० मृगतृष्णायाम् ॥

मृगतृषा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥ मृगाणांतृषाअस्यश्याम् । अर्श आ द्यच् । टाप् ॥

मृगतृष्णा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥ ग्रीष्मे मरुदेशेसिकताखर्करश्मय प्रतिकल्पितादूरस्थानांजलमितिबु द्धिविषयास्तामृगतृष्णाअस्यस्याम् अर्शआद्यच् । टाप् ॥

मृगतृष्णिका । स्त्री० मृगतृष्णायाम् ॥ मृगतृष्णैव । स्वार्थेकन् ॥ रे चित्तचिन्तयचरचरणौमुरारे पारगमिष्यसियतोभवसागरस्य । पुत्रा कलत्रमितरेसुहृद सहाया सर्वविलोकयसखे मृगतृष्णिकाभ म् ॥

मृगदशक । पु० कुक्कुरे ॥ मृगा न्दशति । दश दशने । कर्म्मण्य ण् । क ॥

मृगधूर्त्तक । पु० गोमायौ । शृगा ले ॥ मृगेषुधूर्त्तइव । सज्ञाया कन् ॥

मृगनाभि । पु० कस्तूर्याम् ॥ मृगस्य नाभि ॥

मृगनाभिजा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥

मृगनेत्रा । स्त्री० रात्रिविशेषे ॥ त्व यापुत्रकनाधीतमृगनेत्रासुरात्रिषु तेनत्व विदुषामध्ये पङ्के गौरिवसी- दसि । मृगोनत्रविशेषोनेताय स्या । नेतुर्नक्षत्रे ऽब्वक्तव्य ॥ योषित्प्रभेदे । मृगलोचनायाम् ॥ मृगस्यनेत्रेइवनेत्रेचक्षुषी यस्या ॥

मृगपति । पु० मृगेन्द्रे । सिंहे ॥

मृगपिप्लु । पु० शशाङ्के । चन्द्रे । हि

माशी ॥
मृगप्रियम् । न० पर्वततृणे ॥
मृगवधाजीव । पु० व्याधे ॥ मृगवध माजीवीयस्यस ॥ मृगवधेनाजीवतित्रा । जीव० । इगुपधेतिक ॥
मृगबन्धनी । स्त्री० मृगबन्धनार्थंजालविशेषे । खावलु० इ० पर्वत भा० ॥ वागुरायाम् ॥ मृगोबध्यते ऽनया । बन्धबन्धने । करणेल्युट् । ङीप् ।
मृगभक्ष्या । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
मृगमद पु० कस्तूर्याम् ॥ मृगस्य मद ॥
मृगमदवासा । स्त्री० कस्तूरीमल्लिकायाम् ॥
मृगमातृक । पु० मृगविशेषे ॥ स्वल्प पृथूदरोच्चैय, शरभोमृगमातृक' । गुणे शशिनसदृशोगदितो मृगयमातृक ॥
मृगया स्त्री० आखेटने । मृगव्ये । आखेटे । खेटे । हेडा० इ० भा० । सबलसकुलाशिनोभक्षानिजनीडद्रुमपीडिन खगान् । अनवद्यतृणाहिंनोमृगान्मृगयाचोवनभूभृताम्ताम् ॥ इतिश्रीहर्ष ॥ मृग्यन्ते मृगाअस्याम् । मृग० । यु० अदन्त । परिचर्य्यापरिसर्यामृगयाऽटाव्यानामुपसङ्ख्यानमितिसाधु ॥
मृगयु । पु व्याधे । लुब्धके । इडिया० इ० भा० प्र० । मासविक्रयार्थंमृगादिपशुहन्तरि ॥ मृगान्वधार्थंयाति । या० । मृगव्यादित्वात्कु ॥ गोमायौ । शृगाले ॥ परमेष्ठिनि ॥
मृगरसा । स्त्री० सहदेव्याम् ॥
मृगराट् । पु० सिंहे । मृगेषुराजते । राजृ० । क्विप् ॥
मृगराज . पु० सिंहे ॥ मृगाणांराजा । राजाह सखिभ्यष्टच् ॥
मृगराटिका । स्त्री० जीवन्त्याम् ॥
मृगरिपु । पु० सिंहे ॥ मृगाणांरिपु ॥
मृगरोमजम । न० राङ्कवे । मृगरोमजेवस्त्रे ॥
मृगलाञ्छन । पु० चन्द्रे । शशिनि ॥ मृगोलाञ्छनयस्य ॥
मृगवल्लभ । पु० कुन्दुरुतृणे ॥
मृगवाहन . । पु० वायौ ॥ मृगोवाहनयस्य ॥
मृगव्ययम । न० मृगयायाम् ॥ मृगाव्ययन्त ऽत्र । व्ययगतौ । अन्येष्वपीतिड ॥
मृगशिरा । स्त्री० पञ्चमनक्षत्रे ॥ मृगशिरोऽस्य ॥
मृगशिर । न० मृगशीर्षे । पञ्चमीनक्षत्रे ॥ अत्रजातस्यफलम् । शरासनाभ्यासरतोविनीत, सदानुरक्तोगुणिनांगुणेषु । भक्तानुपक्षेषभरे

णपूर्ण सन्मार्गवर्त्तीमृगजन्मभागी ॥
आक्रम्यामृग शिरोऽस्य ॥
मृगशिरा । स्त्री॰ आग्रहायण्याम् ॥
मृगशिरसि ।
मृगशीर्षम् । न॰ मृगशिरसिनक्षत्रे ॥ आक्रम्यामृग शीर्षं यस्य ॥
मृगशीर्षा । स्त्री॰ मृगशिरोनक्षत्रे ॥
मृगा । स्त्री॰ सहदेवीलतायाम् ॥
मृगाक्षी । स्त्री॰ इन्द्रवारुण्याम् । विशालायाम् ॥ मृगनेत्रायाराक्षी ॥ मृगलोचनायानार्याम् ॥ मृगस्य अक्षिणीइवअक्षिणीयस्याः ॥
मृगाङ्क । पु॰ कलानिधौ हिमांशौ ॥ कर्पूरे ॥ वायौ ॥ मृगचिह्ने ॥ मृगोऽङ्कोयस्यस ॥ यथादर्पणप्राप्य परावृत्तानयनरश्मयोग्रीवास्थमेवमुखदर्पणगतमिवपश्यन्ति॰एवचन्द्रमण्डलप्राप्यपरावृत्तास्तेदूरत्वदोषात्॰पृथिवीमव्यक्तरूपामिवचन्द्रमण्डलगतांपश्यन्ति॰सएवचन्द्रेमृगचिह्नमित्युपचर्यते॰ इतिव्याख्याताः ॥ यक्ष्मरोगस्यौषधविशेषे ॥ यथा। स्यादर्द्दनसमहेममौक्तिकद्विगुणभवेत् । गन्धकस्तुसमस्तेनरसपादस्तुटङ्कण ॥ सर्वंतद्गोलकंकृत्वा काञ्जिकेनविशोधयेत् । भाण्डेलवणपूर्णेपचेद्यामचतुष्टयम् ॥ मृगाङ्कस्संज्ञकोज्ञेयोरोगराजनिकृन्तन । अपिच । रसस्यभस्मनोहेम पिष्टीकृत्यप्रयोजयेत् । गुञ्जाचतुष्टयञ्चाज्यमरिचैर्भक्षयेद्बुध ॥ इति मधुमती ॥
मृगाजीव । पु॰ व्याधे ॥
मृगाण्डजा । स्त्री॰ कस्तूर्याम् ॥
मृगादन । पु॰ तरक्षौ । तेंदुवावाघ॰तरख इ॰ भा॰ प्र॰ ॥ मृगमत्ति । अद॰ । ल्यु॰ ॥
मृगादनी । स्त्री॰ इन्द्रवारुण्याम् । गवादन्याम् ॥ मृगैर्वारी ॥ सहदेव्याम् ॥
मृगारि । पु॰ मार्गशीर्षे ॥
मृगादी । पु॰ सिंहे ॥ मृगानत्तुंशीलयस्य । णिनि ॥
मृगाधिप । पु॰ सिंहे ॥
मृगान्तक । पु॰ चित्रव्याघ्रे । चीता॰ इ॰ भा॰ ॥ मृगाणामन्तक ॥
मृगाराति । पु॰ मृगस्यशत्रौ ॥ कुक्कुरे ॥ मृगस्यअराति ॥
मृगारि । पु॰ कण्ठीरवे । सिंहे ॥ शार्दूले । व्याघ्रे ॥ मृगस्यअरि ॥ कुक्कुरे ॥ रक्तशिग्रौ ॥
मृगावित् । पु॰ व्याधे ॥
मृगास्य । पु॰ मकरराशौ ॥ मृगस्य आस्यमिवआस्यंयस्यस ॥
मृगित । त्रि॰ अन्वेषिते । ढूंढा॰ इ॰ भा॰ ॥ मृग्यतेस्म । मृग॰ । क्त । इट् ॥
मृगी । स्त्री॰ वनिताविशेषे ॥ मृग

र्णा षिकायाम् । मृगीणाजङ्घलोत्था नांछागोर्चिरगुण पय ॥ कश्यपक न्यायाम् । पुलहभार्यायाम् । हरि णादिमृगाणामातरि ॥ मध्यावृत्ति प्रभेदे । रोमृगी० इतिलक्षणलक्षि ते ॥ यथा । सामृगीलोचना । रा धिकाश्रीपतै ॥ हरिण्याम् ॥ सितोदरेपीतपृष्ठे वराटके ॥

मृगेक्षणा । स्त्री० मृगनेत्रायाम् ॥ मृ गेर्वारौ ॥

मृगेन्द्र । पु० सिंहे ॥ नाभिषेको नसंस्कारः सिंहस्यक्रियतेवने । विक्रमार्जितसत्त्वस्यस्वयमेवमृगेन्द्र ता ॥ मृगाणामिन्द्र ॥ वर्णवृत्ता न्तरे ॥ पयोधरधारिमृगेन्द्रमवेहि ॥ यथा । व्रथाविलपानि॥ मध्यलघो पञ्चमात्रापर्याये० ऽ। ऽ० ॥ यात्रा योगान्तरे ॥ लग्नेशुक्रः शशीबन्धौ कर्मस्थानेगुरुर्यदा । मृगेन्द्रयोगो विख्यातोयातु सर्वार्थसाधकः ॥

मृगेन्द्रचटक । पुं० श्येने ॥ चटका नामृगेन्द्र ॥ राजदन्तादि ॥

मृगेन्द्रमुखम् । न० अतिजगती १३ छदोभेदे ॥ भवतिमृगेन्द्रमुखनजौ जरौग ॥ यथा । गुरुभुजवीर्यभर हरिमद्राश्वायुधिसमुपेत्यनदानवा जिजीषु । क्षुधितमृगेन्द्रमुखमृगा उपेत्यवनुखलविभतिजीवनस्ययो गम् ॥

मृगेन्द्राणी । स्त्री० वासके ॥

मृगेर्वारु । स्त्री० श्वेतेन्द्रवारुण्या म् । मृगाख्याम् । श्वेतपुष्पायाम् । मरुजायाम् ॥

मृगेष्ट । पु० मुद्गरवृक्षे ॥

मृग्य । त्रि० अन्वेष्ये । मृगितव्ये ॥

मृज । पु० वाद्यविशेषे । मर्दले । दारुजे । मादल० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥

मृजा । स्त्री० मार्जनायाम् । प्रोञ्छना दिनाङ्गनिर्मलीकरणे । मार्जनम् । मृजूशुद्धौ । मृजूशौचालङ्कारणयो श्चुरादिर्वा । भिदाद्यङ् ॥

मृज्य । त्रि० मार्ज्जनीये ॥

मृड । पु० शिवे ॥ मृडति । मृडसु खने । मृडणातिवा । मृडचचात् चोदे । इगुपधत्वात्क ॥

मृडङ्कण । पु० बालके ॥ मृडति । मृड० । मृड । कीकच्कङ्कणाविति कङ्कण । प्रत्यय । ॥

मृडा । स्त्री० दुर्गायां ॥

मृडानी । स्त्री० चण्डिकायाम् । अ म्बिकायाम् ॥ मृडस्यस्त्री । इन्द्रव रुणेतिङीषानुकौ ॥

मृडी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

मृडीक । पु० मृगे । हरिणे ॥ मृ डति । मृड कीकच्कङ्कणाविति की कच् ॥

मृणालम् । न० नलदे । उशीरे ॥ पु०

न० बसे । पद्मनाले ॥ मृणालमपी तलग्रष्यपित्तदाहास्त्रजिद्गुरु । दुर्जरस्वादुपाकच्च स्तन्यानलकफप्रदम् ॥ सग्राहिमधुरकृच शालूकमपितद्गुणम् । विसाङ्कुराश्चन्द्रकलानुकाराविभाविता सैश्चरनिम्बुकाभ्याम् । विकीर्णखण्डीकृतशृङ्गवेराजलेपिबङ्कि लघुदीपयन्ति ॥ मृण्यते । मृणहिंसायाम् । तमिविश्विभिडिम्मृणीतिकालन् ॥

मृणालिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ मृणालानिसन्त्यत्र । पुष्करादिभ्यो देशइतीनि : ॥

मृणाली । स्त्री० बिसे । बलादिमूले ॥ अपचयविवक्षायामृगौरादित्वान्ङीष् ॥ स्वल्पमृणालजातौ ॥

मृत । त्रि० परासौ । प्राप्तपञ्चत्वे । परेते । प्रेते । संस्थिते । प्रमीते । मरा० कृ० भा० ॥ यथा । धर्मप्रव्रजितस्तप प्रवसित सत्यस्तदूरे गतपृथ्वीमन्दफलाजना कपटिनो लौल्ये स्थिताब्राह्मणा । मर्त्याः स्त्रीवशगा स्त्रियश्चपला नीचा जनाउन्नताहाकष्टखलुजीवितकलियुगेधन्यानरायेमृता ॥ इतिगारुडे ११५ अध्याय ॥ न० मृत्यौ॥ याचिते । मृतन्तुयाचित प्रोक्तमितिमनु । याचनस्तिर्हिमरणमिवदु खजनकत्वान्मृतमुच्यते ॥ म्रियतेस्म । मृङ्प्राणत्यागे । गत्यर्थेतिक्त । तनिमृङ्भ्याकिच्चेति तन्वा ॥

मृतकम् । न० शवे ॥ मरणाशौचे ॥ यथा । यदिस्यान्मृतकेसूतिसूर्तके चमृतिस्तथा । शेषेणैवभवेच्छुद्धिर हः शेषेद्विरात्रकम् ॥

मृतकल्प । त्रि० मृतप्राये ॥ ईषदूनोमृत । ईषदसमाप्ताविति कल्पप्प्रत्यय ॥

मृतकान्तक । पु० शृगाले ॥

मृतजीव । पु० तिलकवृक्षे ॥

मृतमत्त । पु०)

मृतमत्तक । पु०) शृगाले ॥

मृतवत्सा । स्त्री० अजीवत्सन्तानायाम् । मृतापत्यायाम् ॥

मृतसञ्जीवनी । स्त्री० मृतजीवनार्थिकायांविद्यायाम् ॥ गोरक्षदुग्धायाम् ॥ मृत । सञ्जीव्यतेऽनया । जीव प्राणधारणे । ल्युट् । ङीप् ॥

मृतस्नात । त्रि० अपस्नाते । मृतमुद्दिश्यकृतस्नानेजने ॥ मृतेस्नात । सप्तमीतिसमास ॥

मृतस्नानम् । न० अपस्नाने । मृतोद्देशेनस्नाने ॥

मृतसमोक्ष । पुं० राजर्षिविशेषे ॥

मृतामदम् । न० तुत्थे ॥

मृतालकम् । न० तुवरिकायाम् ॥ मृतमालयति । अलभूषणादौ ।

मंख्यण् । स ञ्चायाकन् ॥

मृति । स्त्री० मरणे ॥ मृङ्प्राण त्यागे । स्त्रियांक्तिन् ।' मृति प्राणवियोग स्यान्नतुनाश सतो मत । मृङ्प्राणत्यागइत्युक्त स्वयनष्ट कथ त्यजेत ॥

मृत्कर । पु० कुम्भकारे ॥

मृत्कास्यम् । न० शरावे ॥

मृत्किरा । स्त्री० जलजन्तुविशेषे । घुर्घुर्याम् ॥

मृत्क्षारम् । न० मूलके ॥

मृतखलिनी । स्त्री० सप्तलायाम् । चमकषायाम् ॥

मृत्तालम् । न० तुवरिकायाम् । सुराष्ट्रजमृत्तिकायाम् ॥ मृदितालं प्रतिष्ठाऽस्या ॥

मृत्तालकम् । न० मृत्ताले ॥ स्वार्थेकन् ॥

मृत्तिका । स्त्री० मृदि ॥ माटी० इ० भा० ॥ मृदेव । स्वार्थे० मृदस्तिकन् । प्रत्ययस्यादित्त्वं वसिष्ठे ०तकारोच्चारण प्रक्रियालाघवार्थम् । टापोलुक्यपिश्रवणार्थश्च । पञ्चभिर्मृत्तिकाभि क्रीत पञ्चमृत्तिक पटः ॥

मृत्फली । स्त्री० कुष्ठौषधे ॥

मृत्यु । पु० मरणे । पञ्चतायाम् । निधने । शरीरायारम्भककर्मचय निमित्ते । सर्वमर्मच्छेदनरूपे० शरीरादिविच्छेदे ॥ सचसर्वेषाम्ब्रह्मादीनाकालप्राप्यावश्यमेवभवति । तथाहि । प्राप्तेकालेस्वयब्रह्मापरार्द्धद्वयसम्मिते । निधन यातितरसा जगत्कर्तास्वयप्रभु । चतुर्युगसहस्रेषुब्रह्मणोदिवसे किल । पतन्ति भवनात्पञ्चनवचेन्द्रास्तथापुन तथैवद्विगुणेविष्णुर्मरणायोपकल्प्यते ॥ तथैवद्विगुणेकालेशङ्करशान्तिमेतिच ॥ काचिन्तामरणेमूढानिश्चलेदैवनिर्मिते । मही मही धराणाञ्चनाश सूर्यशशाङ्कयो ॥ जातस्यहिध्रुवोमृत्युर्ध्रुवजन्मम्मृतस्यच । अध्रुवेस्मिन्शरीरेतुरक्षणीययश स्थिरम् ॥ इतिश्रीदेवीभागवते ५ स्कन्धे २१ ऽध्याय ॥ आसन्नमृत्युर्लोकोयध्रुवादीन्नहिपश्यति ॥ तथाहि । अरुन्धतीध्रुवञ्चैवविष्णोस्त्रीणिपदानिच । आसन्नमृत्युर्नोपश्येच्चतुर्थं मातृमण्डलम् ॥ अरुन्धतीभवेज्जिह्वाध्रुवोनासायमुच्यते । विष्णो पदानिभ्रूमध्येनेत्रयोर्मातृमण्डलमितिकाशीखण्डे १२ अध्याय ॥ ससारे । 'अविद्याकामकर्मसमुदाये । स्वाभाविकेकर्मणि ॥ स्वाभाविकेज्ञाने ॥ संहारकारिणामध्ये विनाशर्द्धतौ भगवतोविभूतौ । यमे । वैवस्वते ॥ मरणम् । मृङ्० । भुजिमृङ्भ्यां

युक्तौ युक्ताविति च्युक् ॥ योगविशेषे ॥ यथा । रवावनुराधा॰ सोमे उत्तराषाढा॰ कुजे शतभिषा॰ बुधे अश्विनी॰ गुरौ मृगशीर्षम्॰ भृगौ श्लेषा॰ शनौ हस्तनक्षत्रश्चेन्मृत्युयोगे भवति ॥ लग्नादष्टमभवने ॥ यात्रायोगान्तरे ॥ अन्योन्यक्षेत्रगावेकक्षेत्रे वाकविभास्करौ । मृत्युयोगोयमाख्यातो यातुर्मृत्युप्रदायक ॥

मृत्युजरे । स्त्री॰ द्वि॰ प्रज्वारस्यप्रियाप्रिययो ॥ यथा । कालकन्ये मृत्युजरे प्रज्वारस्यप्रियाप्रिये । याभ्याजगत्समुच्छिन्न विधाचानिर्मित विधौ ॥ जरामृत्योरपिकालादुत्पन्नत्वात्कन्यासदृशत्वात्कन्यात्वम् । तेमृत्युजरे कालस्यकन्ये प्रज्वार॰प्रकृष्टज्वरस्यप्रियाप्रियेपत्न्यौभवत । प्रियातोप्रियेऽतिशयितप्रियेद्वन्द्वार्थ ॥

मृत्युञ्जय । पु॰ कृत्तिवाससि । शिवे ॥ मृत्युकन्याजिताशश्वच्छिवेनगुरुणामम । नमृत्युनाजित शम्भु कल्पेकल्पेश्रुतौश्रुतम् ॥ मृत्युजयति । जिजये । सञ्ज्ञायाभृतृवृजिधारिसहितपिदम । इतिखच् । सुम् ॥ यात्रायोगान्तरे ॥ लाभेभौमोगुरुश्छिद्रे षष्ठस्थानेचभास्कर । मृत्युञ्जयसमा

स्योय सर्वशत्रुनिवर्हण ॥

मृत्युनाशक । पु॰ पारदे ॥ त्रि॰ मरणहर्त्तरि ॥

मृत्युपाश । पु॰ अधर्माज्ञानरागद्वेषादौ ॥

मृत्युपुष्प । पु॰ इक्षौ ॥

मृत्युफल । पु॰ महाकालफले ॥

मृत्युफली । स्त्री॰ कदल्याम् ॥

मृत्युभङ्गरक । पु॰ भवकृति । प्रेतपटहे । मरणसमयवाद्ये ॥

मृत्युभृत्य । पु॰ रोगे ॥

मृत्युमान् । त्रि॰ मृते ॥

मृत्युवञ्चन । पु॰ शम्भौ ॥ श्रीफले । द्रोणकाके ॥

मृत्युबीज । पु॰ वंशे ॥

मृत्युसूति । स्त्री॰ कर्कट्याम् । नागमायाम् ॥ मृत्यवेसूति प्रसवो यस्या ॥ यथाकर्कटकीगर्भमाधत्तेमृत्युमात्मन ॥

मृत्सा । स्त्री॰ प्रशस्तमृदि ॥ प्रशस्तामृत् । सस्नौप्रशंसायामितिस । टाप् ॥ तुवरिकायाम् । तूवर॰ इ॰ भा॰ ॥ मृत्साऽस्त्यस्या अचेत्वेन । अर्शआद्यच् । टाप् ॥

मृत्स्ना । स्त्री॰ प्रशस्तायामृत्तिकायाम् । मृत्सायाम् ॥ प्रशस्तामृत् । सस्नौप्रशंसायामितिस्न । टाप् ॥ तुवर्याम् । आढक्याम् । अरहर तूवर॰ इ॰ भा॰ ॥

मृत्०टृ । स्त्री० मृत्तिकायाम् ॥ शौचे मृद्विशेषोयथाविष्णुपुराणे । वल्मीकमूषकोत्खातामृदमन्तर्जलां तथा । शौचावशिष्टं गेहाच्चनादद्याल्लेपसम्भवाम ॥ अन्त प्राण्युपपन्नाश्चहलोत्खाताचपार्थिव । परित्यजेन्मृदस्त्वेता सकला शौचसाधनइति ॥ अन्त प्राण्युपमासकीटाम् ॥ मृदति० मृद्यतेवा । मृदक्षोदेसम्पदादित्वात्क्विप् । काल्याम् । तुवरिकायाम् ॥

मृदङ्कुर । पु० हारीतपक्षिणि ॥

मृदङ्ग । पु० स्वनामप्रसिद्धेवाद्ये । मुरजे ॥ अथमृदङ्गादिविवरणम् । मर्द्दल खादिर श्रेष्ठोहीनम्यादन्यदारुज । रक्तचन्दनजो वाद्योगभीरध्वनिरुत्तमे ॥ सार्द्धहस्तप्रमाणन्तुदैर्घ्यमस्यविधीयते । चयोदशाङ्गुलवाममथवाद्वादशाङ्गुलम् ॥ दक्षिणञ्चभवेद्धीनमेकेनाऽङ्गुलेनवा । करणामखवदनोमध्येचैवपृथर्भवेत् । अन्यमासीयोभवेद्धस्तस्तस्यमेकन्या मतम् । मृत्तिकानिर्म्मितश्चैवमृदङ्ग परिकीर्त्तित ॥ पातयेत्खर्ज्जलिवाद्यवादनार्थञ्चमर्द्दले । विभूतिर्गैरिकभक्तकेन्दुकीनचसयुतम् ॥ यद्वाचिपीटकदेयकौविनीसत्त्वमिश्रितम् । सर्वमेव पिष्टतल्लेप खर्ज्जलिरुच्यते ॥ वामास्येपूरिकाक्लृत्वालेप दद्याच्चदक्षिणे । एवमर्द्दलक प्रोक्त सर्ववाद्योत्तमोमत ॥ यस्यसयोगमासाद्यसर्ववाद्यञ्चशोभते । एतद्भेवीजकाष्ठेदलमर्द्धाङ्गुलविदु ॥ इति । विशेष सङ्गीतशास्त्रे द्रष्टव्य ॥ पटहे ॥ घोषे ॥ वशे ॥ मृद्यते । मृद० । विडादिभ्य किदित्यङ्गच् ॥ मृत्भङ्गमस्त्येतिवा ॥

मृदङ्गक । पु० मृदङ्गे ॥

मृदङ्गफल । पु० पनसवृक्षे ॥ मृदङ्गवफलान्यस्य ॥

मृदङ्गफलिनी । स्त्री० कोषातक्याम् ॥

मृदङ्गी । स्त्री० कोषातक्यम् । श्वेतघोषाइतिगौ०दे०भा० ॥

मृदर । पु० विषे ॥ त्रि०विलससति ॥ म्रियतेऽनेन०मृङ्ग्लातिवा । मृङ्मद०वा । क्वदरादयश्चेति० अरप्रत्ययान्तोनिपातित ॥ भये ॥

मृदा । स्त्री० मृत्तिकायाम् ॥

मृदाकर । पु० वज्रे ॥

मृदित । त्रि० अभिनष्टे । विनाशिते ॥ निष्पीडिते ॥ चूर्णीकृते ॥ मृद्यतेस्म । मृद० । क्त । इट् । क्ङितिचेतिनगुण ॥ क्षीणे ॥

मृदिनी । स्त्री० मृत्सायाम् ॥

मृदु । त्रि० कोमले ॥ अतीक्ष्णे ॥ मृदु सर्वत्रबाध्यते ॥ मृद्यते । मृद मर्द्दने । प्रथिम्रदिभ्रस्जामितिकु सम्प्रसारणं च ॥ मृदुशब्दोमृदुत्व-गुणमुक्त्वातद्द्रव्यमविधत्ते वृत्तिगुणवचनोमृदुशब्द । तेनस्त्रियाङीष-भावे०मृदु ॥ न० विशेषनचत्रा-ष्टौ ॥ यथा । चित्रेन्दुमित्रपौष्णा-ख्यमृदुमैत्र तयाभृगु । तत्रगीता-म्बरक्रीडामित्रकार्यंसुशोभनम् ॥ स्त्री०गृहकन्यायाम् ॥

मृदुकृष्णायसम् । न० सीसके ॥

मृदुगमना । स्त्री० हंसाम् ॥ त्रि०मन्दगमने ॥

मृदुचर्म्मा । पु० भूर्ज्जवृक्षे । त्रि०कोमलत्वग्विशिष्टे ॥

मृदुच्छद । पु० भूर्जे ।कुब्जरद्रुमे ॥ शीताले ॥ अक्षोटे ॥

मृदुता । स्त्री० मृदुत्वे ॥

मृदुताल पु० शीतालवृक्षे ॥

मृदुत्वक् । पु० भूर्जपत्रवृक्षे । मृद्वीत्वगस्य ॥

मृदुत्वच । पु० मृदुत्वचि । मृद्वीत्वचायस्यस ॥

मृदुत्वकम् । न० सुवर्णे ॥ वृत्तिशब्दचन्द्रिका ॥

मृदुपत्र । पु० नले॥न०कोमपत्रणे । त्रि०कोमलपत्रवति॥ मृदूनिपत्राणियस्यस ॥

मृदुपत्री । स्त्री० चिल्लीशाके ॥

मृदुपर्वक । पु० वेत्रे ॥ त्रि० कोमलपर्ववति ॥

मृदुपुष्प । पु० शिरीषवृक्षे ॥ त्रि० कोमलकुसुमविशिष्टे । मृदूनिपुष्पाणियस्यस ॥

मृदुफल । पु० मधुनारिकेले ॥ त्रिफङ्कते ॥ त्रि० कोमलफलवति ॥ मृदूनिफलानियस्यस ॥

मृदुरूप । पु० सात्त्विकराजसवृत्ति हये ॥

मृदुरेचनी । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ॥

मृदुल ।त्रि० कोमले मृदुर्गुणोस्यास्ति । सिध्मादिभ्यश्चेतिलच् ॥ न० जले ॥

मृदुलोमक । पु० शशके॥ त्रि०कोमलरोमविशिष्टे ॥

मृदूत्पलम् । न० नीलपद्मे ॥

मृद्वङ्गम् । न० वङ्गे ॥ कोमलावयवे । त्रि०तद्वति । मृदून्यङ्गानियस्य ॥ कर्मधारयोवा ॥

मृद्वी । स्त्री० कपिलद्राक्षायां । कोमलाङ्ग्याम् ॥ मृदुशब्दोमृदुत्वगुणमुक्त्वा०मृदुत्वगुणयुक्त द्रव्यमभिधत्ते वृत्तिगुणवचनत्वे न०वोतोगुणवचनादितिपाणिकोङीष् ॥

मृद्वीका । स्त्री० गोस्तन्याम् । द्राक्षायाम् । मुनक्का० हि० भा० ॥ मृद्नाति । मृदु० । अलीकादयश्चेति-

साधु ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥

मृधम् । न॰ युद्धे ॥ मर्द्दनम् । मृधु हिंसायाम् । बाहुलकात्॰ भावे॰ घञर्थेवाक ।

मृन्मय । त्रि॰ मृदोविकारे ॥ मयट् ॥ स्त्री॰ मृन्मयी ॥

मृन्मरु । पु॰ अश्मनि । पाषाणे ॥

मृषा । अ॰ वितथे । मिथ्या झूठ॰ इ॰ भा॰ ॥ मृष्यते । मृषुसहने । काप्रत्यय ॥

मृषाध्यायी । पु॰ वके ॥

मृषार्थकम् । न॰ आहते । अत्यन्तासम्भवार्थवाक्ये ॥ यथा । एषवन्ध्यासुतोयातिखपुष्पकृतशेखरः । कूर्मक्षीमतनुत्राणः शशशृङ्गधनुर्द्धरः ॥ इ॰ । मृषाऽर्थोयस्यतत् । कप् ।

मृषालक । पु॰ आम्रवृक्षे ॥

मृषावाद । पु॰ मिथ्योदिते । मिथ्यावाक्ये । टट्टयाम ॥

मृषावादी त्रि॰ मिथ्यावादिनि । मृषोद्ये । मृषावादोस्यास्ति । इनि ॥ मिथ्याभियोक्तरि ।

मृषोद्य । त्रि॰ मिथ्यावादिनि ॥ राजसूयसूर्य मृषोद्ये त्यादिनामृषोपपदाद्वदे कर्म्मणिनित्य क्यब्निपात्यते ॥ न॰ मिथ्यावाक्ये ॥

मृष्ट त्रि॰ अपनीतमले । शोधिते ॥ मृज्यतेस्म । मजूशुद्धौ । क्त. ॥ न॰ मरिचे ॥

मृष्टि । स्त्री॰ अन्नादे संस्कारविशेषे ।

मृष्टेरुक । पुं॰ वदान्ये । दानशौण्डे ॥ मिष्टाशिनि ॥ अतिथिद्विषि ॥

मेक । पुं॰ अजे । छागे ॥

मेकल । पु॰ ऋष्यन्तरे ॥ गिरिविशेषे ॥

मेकलकन्यका । स्त्री॰ नर्मदायासरिति । रेवायाम् ॥ मेकलस्यर्षे रद्रेर्वाकन्यका ।

मेकलाद्रिजा स्त्री॰ सोमोद्भवायाम् । रेवायाम ॥ मेकलाद्रेर्जाता । जनी॰ । ड ॥

मेक्षणम् । न॰ यज्ञीयपात्रविशेषे ॥

मेखल । पु॰ मेकलपर्वते ॥

मेखलकन्यका स्त्री॰ रेवायाम् ॥

मेखला । स्त्री॰ खड्गबन्धे । खड्गादेश्चर्मादिनिर्मिते कटिबन्धने ॥ युद्धे हस्तात्पतनवारणायमणिबन्धे प्रक्षिप्यमाणे चर्मादौ ॥ स्त्रीकट्याभरणे । काञ्च्याम् ॥ रशनायाम् ॥ केचित्तु॰ एकयष्टिर्भवेत्काञ्ची मेखलात्वष्टयष्टिका । रशनाषोडशज्ञेयाकलाप पञ्चविंशकः ॥ इतिपठन्ति॰ इदन्तुभेदात्पर्यायता ॥ स्त्रीकट्यावस्त्रबन्धने ॥ श्रोणिस्थाने ॥ शैलनितम्बे । उपनयनकाले

धारणीयमुञ्जनिर्मितसूत्रचये ॥ यथा । मौञ्जीत्रिवृत्समाश्लक्ष्णाकार्याविप्रस्यमेखला । क्षत्रियस्यतुमौर्वीज्यावैश्यस्यशणतान्तवी ॥ मुञ्जालाभेतुकर्त्तव्या कुशाश्मान्तकवल्वजै । त्रिवृताग्रन्थिनैकेनत्रिभिःपञ्चभिरेववा ॥ इ०मनु ॥ होमकुण्डोपरिमृद्घटितवेष्टनविशेषे ॥ यथोक्तवशिष्ठपञ्चराचे । यावान्कुण्डस्यविस्तारःखननं तावदिष्यते । हस्तेकेमेखलास्तिस्रोवेदाग्निनयनाङ्गुला ॥ कुण्डेद्विहस्ते ताश्चैयारसवेदगुणाङ्गुला । चतुर्हस्तेतुकुण्डे तावसुतर्कयुगाङ्गुला ॥ मेखलाब्रह्मचारिमेखलावत्कुण्डवेष्टिताम्मृद्घटिता ताश्चखातदेशाद्बाह्येएकाङ्गुलिकप्रकण्ठं परित्यज्योच्छ्रायेणविस्तारेणचेत्यादिक्रमेणवेदाद्यङ्गुला एतद्विपरीतास्तन्त्रान्तरोक्ताव्यवहारविरुद्धा ॥ पिङ्गलामतेपि । खातादेकाङ्गुलंत्यक्त्वा मेखलानांविधिर्भवेदिति । मखगतिलाति । ला० । आतइतिक । पृषोदरादि ॥ मालक्ष्मीमईखति ०माईखतिवा । माशब्दोनिषेधेईखगतौ । बाहुलकात्कलच् ॥ यद्वा । माईखलति । खलसञ्चयेसिञ्चनेच । मूलविभुजादित्वात्क । अणितु०वृद्धि'स्यात् ॥ नर्मदा

याम् ॥ प्रश्निपर्ण्याम् ॥

मेखलिक' । पु० मेखलिनि ॥ मेखलास्यास्ति । ब्रीह्यादित्वाट्ठक् ॥

मेखली । पु० मेखलावति । मेखलिके । मेखलास्यास्ति । ब्रीह्यादित्वादिनि ॥

मेघ । न० अभ्रे । वारिवाहे । घने । जलदे ॥ मेघास्त्रिविधास्तत्रवह्निजाधूमयोनय । निश्वासजास्तुजीमूतास्तेज्ञेयाजीवरूपिण ॥ पक्षजास्तुघनाघोरा पुष्करावर्त्तकादय । इतिविशेषस्तत्र शब्दार्णवे ॥ मेहतिसिञ्चति । मिहसेचने । अच् । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्वम् ॥ मुस्तायाम् । राक्षसे ॥ षड्रागान्तर्गतरागविशेषे ॥ यथा । भैरवोयवसन्तश्चनटोनारायणस्तथा । श्रीरागोमेघरागश्चषडेतेपुरुषाह्वया ॥

मेघकफ । पु० करकायाम् ॥

मेघकाल । पु० वर्षर्त्तौ ॥

मेघचिन्तक' । पु० चातकपक्षिणि ॥

मेघङ्कर । पु० मेघजनके ॥ मेघान्करोति । मेघर्त्तिभयेषुकृञः खच् प्रत्यय । अरुर्द्विषदितिमुम् ॥

मेघज । त्रि० मेघभववस्तुनि ॥

मेघजालम् । न० कालिकायाम् । मेघावली ॥

मेघजीवन । पु० चातके ॥ मेघेजीवनमस्य ॥

मेघज्योति । पु॰ इरम्मदे । वज्राग्नौ । मेघस्यज्योति ॥ अन्योन्यसङ्घट्टनेनमेघाग्नि स्त्यसच्चादीयो ज्योतिरग्नि पततिस ॥

मेघडम्बर । पु॰ मेघगर्जने ॥ मेघस्यडम्बर ॥

मेघतिमिरम् । न॰ मेघाच्छन्नदिने ॥

मेघदीप । पु॰ विद्युति ॥

मेघध्वनि । पु॰ गर्जिते । मेघनिर्घोषे ॥

मेघनाद । पु॰ वरुणे ॥ रावणात्मजे । इन्द्रजिति ॥ मेघस्यनादइव-नादोयस्य ॥ मेघशब्दे ॥ पलाशवृक्षे ॥ तण्डुलीयशाके ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥ मेघस्यनाद ॥

मेघनादजित् । पु॰ रामानुजे । लक्ष्मणे ॥ मेघनादमजैषीत् । जि॰ । सत्सूद्विषेतिक्विप् । तुक् ॥

मेघनादानुलासक । पु॰ मयूरे ॥

मेघनादानुलासी । पु॰ मयूरे ॥ मेघनादेनअनुलसति॰ तच्छील । लसश्लेषणक्रीडनयो । सुप्यजातावितिणिनि ॥

मेघनामा । पुं॰ मुस्तके ॥ मेघनामानिनामास्य ॥ आदित्यबीपस्तमाचवी॰ ।ऽऽ॥

मेघनायक । पुं॰ आवर्त्ताद्दौ ॥ यथा । चियुतिशाकवर्षेतुचतुर्भि. शोधितेक्रमात् । आवर्त्तश्चिविसवर्त्तपुष्करद्रोणमम्बुदम् ॥ फलयथा । आवर्त्तोनिर्जलोमेघ स वर्त्तस्सबहूदक । पुष्करोदुष्करजलोद्रोण सस्यप्रपूरकइति ॥

मेघनिर्घोष । पु॰ स्तनिते । गर्जिते ॥ मेघस्यनिर्घोष ॥

मेघपर्याय । पु॰ आदित्यबीपस्तमाचकी॰ ।ऽऽ॥ मुस्तके ॥ मेघोमेघवाचक शब्द पर्यायोऽस्य ॥

मेघपुष्पम् । न॰ पिण्डाभ्रे । वर्षोपले ॥ अम्बुनि ॥ नदीजले ॥ पु॰ इन्द्रस्याश्वे ॥ कृष्णस्यघोटके ॥ मेघइपुष्पमिव ॥

मेघप्रसव । पु॰ जले ॥

मेघभव । त्रि॰ मेघोत्पन्नवस्तुनि ॥

मेघभूति । पु॰ वज्रे ॥

मेघमाल । पु॰ प्लक्षद्वीपस्थेगिरिविशेषे । रमागर्भजातकल्किदेवपुत्रे ॥

मेघमाला । स्त्री॰ कादम्बिन्याम् । मेघानामाला ॥

मेघयोनि । पु॰ धूमे ।

मेघराग । पु॰ रागविशेषे ॥ मेघसंज्ञकोराग ॥

मेघवर्णा । स्त्री॰ नीलीवृक्षे ॥ त्रि॰ घनसमानवर्णवति ॥

मेघवर्त्म । न॰ नभसि । गगने ॥

मेघवह्नि । पु॰ वज्राग्नौ । इरम्मदे ॥

मेघवाह । पु० इन्द्रे ॥ यथा । राजा स्वर्थान्समाहृत्यकुर्यादिन्द्रमहोत्सवम् । प्रणीतोमेघवाहस्तुमहतीं वृष्टिमाहरेदितिदण्डनीति ॥

मेघवाहन । पु० इन्द्रे । तुरासाहि ॥ मेघा महामेघागजरूपधारिणऐरावतादयोवाहनमस्य ॥ मेघान्वाहयतिचालयतिवा । ल्यु ॥ इन्द्रोहिमेघानाविश्ववर्त्तीत्यागम ॥

मेघविस्फूर्जिता । स्त्री० अतिधृति छन्द १९ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणोदाहरणं यथा । रसर्त्वश्वैर्य्यौन्मौररगुरुयुतामेघविस्फूर्जितास्यात् ॥ यथा । कदम्बामोदाढ्याविपिनपवना केकिन, कान्तकेका ॥ विनिद्रा कन्दल्योदिशिदिशिमुदादर्दुराहप्तनादा, । निशान्नृत्यद्विद्युद्विलसितलसन्मेघविस्फूर्जिताचेत् प्रियस्वाधीनोसौदनुजदलनोराज्यमस्मात्किमन्यत् ॥

मेघवेश्म । न० खे ॥

मेघसार । पु० चीनकर्पूरे ॥

मेघसुहृत् । पु० मयूरे ॥ मेघ सुहृदस्य ॥

मेघस्तनितोद्भव: । पं० विकण्टक वृक्षे ॥

मेघाकाश । पुं० अभ्राकाशे ॥

मेघाख्यम् । न० मुस्तके ॥

मेघागम । पु० प्रावृषि । वर्षाकाले ॥ मेघस्यागमोयस्मिन् ॥ मेघस्यागमने ॥

मेघानन्दा । स्त्री० बलाकायाम् ॥

मेघानन्दी पु० मयूरे ॥

मेघान्त । पु० शरदि ॥ मेघानामन्तोयस्मिन् ॥

मेघास्त । पु शरदृतौ ॥

मेघास्थि । न० करकायाम्

मेघास्पदम् । न० आकाशे ॥

मेघोदर । पु० अर्हत्पितरि ॥

मेघ्य । त्रि० मेघभवे । दिगादित्वात् यत् ॥

मेचक । पु० मयूरस्यचन्द्रके ॥ मेचकोवर्णोस्त्यस्य । अर्शआद्यच् ॥ श्यामलवर्णे । कृष्णे ॥ मेचक कृष्णनील स्यादतसीपुष्पसन्निभ । इतिशब्दार्णवे । वर्हिकण्ठसम वर्णमेचकन्नुवतेबुधा इतिकाव्य मचतिमिश्रीभवतिवर्णान्तरेण । मच मुचिकल्कने । कृञादिभ्य संज्ञायां वुन् । पचिमच्योरित्त्वोपधाया इतीत्वे लघूपधगुण ॥ धूमे ॥ मेघे ॥ शोभाञ्जने ॥ न० स्रोतोञ्जने ॥ अन्धकारे ॥ नीलाञ्जने ॥ त्रि० श्यामलयुक्ते ॥

मेचकाभिधा । स्त्री० पातालगरुडीलतायाम् ॥

मेटुला । स्त्री० आमलक्याम् ॥

मेठ । पुं॰ हस्तिपके । निषादिनि ॥

मेढ्र पुं॰ मेहने । शिश्ने ॥ मेहन्त्यनेन । मिहसेचने । दाम्नीतिष्ट्रन् ॥ मेहतिवा ॥ मेषे ॥

मेढ्रशृङ्गी । स्त्री॰ मेषशृङ्गीवृक्षे ॥

मेण्ठ । पुं॰ हस्तिपके ॥

मेण्ड । पुं॰ मेठे । हस्तिपके ॥

मेण्ढ । पुं॰ मेषे ॥

मेथि । पुं॰ मेधिकाष्ठे । खलेवाल्याम् । खलेपशुबन्धनार्थकाष्ठे ॥ मेथ्यन्ते पशवोऽत्र । मेथृसङ्गमे । सर्वधातुभ्यइन् ॥

मेथिका । स्त्री॰ मेथिन्याम् । मेथ्याम् । गन्धबीजायाम् । मेथीतिप्रसिद्धशाके ॥ मेथिकावातशमनी श्लेष्मघ्नीज्वरनाशिनी । ततः स्वल्पगुणावन्यावाजिनांसातुपूजिता ॥ अपिच । मेथिकादीपनीरुच्यावद्धविट्क्रमिशुक्रनुत् ॥ तद्बीजाततफलकासानिलश्लेष्मवमीञ्जयेत् ॥

मेथिनी । स्त्री॰ मेथिकायाम् ॥

मेथी । स्त्री॰ मेथिकायाम् । गौरादित्वात्कृदिकारादितिवाङीष् ॥

मेद । पुं॰ मेदसि । वपायाम् । शुक्रमांसस्नेहे ॥ अलम्बुषायाम् ॥ मेद्यति॰ । ञिमिदास्नेहने । घञ् ॥ वैदेहेननिषादभार्यायांजनिते॰ सङ्करजातिविशेषे ॥

मेदःपुच्छ । पुं॰ दुम्बके । दुम्बा॰ दुम्बा॰ इ॰ भा॰ प्र॰ मेषविशेषे ॥ मेदःपुच्छोद्भवमांसहृद्यंवृष्यंश्रमापहम् । पित्तश्लेष्मकरंकिञ्चिद्वातव्याधिविनाशनम् ॥

मेदःसारा । स्त्री॰ मेदायाम् ॥

मेदक । पुं॰ जगलौ । सुराकल्के ॥ मेद्यतिञिमिदा॰ । क्वुन्नादिभ्यो वुन् ॥

मेदज । पुं॰ भूमिजगुग्गुलौ ॥ त्रि॰ मेदोभवे ॥

मेदस् । न॰ शुक्रमांसप्रभवस्नेहविशेषे ॥ वपायाम् । वसायाम् ॥ मेदसस्वरूपयथा । यन्मांसस्वाग्निनापक्वतन्मेदइतिकथ्यते । तदतीवगुरुस्निग्ध नलकार्यंतिदृढहत्याम् ॥ स्थानयथा । मेदोहिसर्वभूतानामुदरेष्वस्थिषु स्थितम् अतएवोदरेवृद्धि प्रायोमेदस्विनोभवेत् ॥ रोगविशेषे ॥ तन्निदानंयथा । अव्यायामदिवास्वप्नश्लेष्मलाहारसेविनः । मधुरोन्नरसः प्रायः स्नेहान्मेदोविवर्द्धयेत् ॥ अन्नरसः॰ आमद्रव अ स्वद्धवैगुण्य यथा । मेदसावृतमार्गत्वात्पुष्यन्त्यनेनधातवः मेदःसञ्चीयतेतस्मादशक्तः सर्वकर्मसु ॥ मेद्यति । ञिमिदा॰ । असुन् ॥

मेदस्कृत् । न॰ मांसे ॥

मेदा । स्त्री॰ अष्टवर्गाङ्गौषधिविशेषे ।

मेदोद्भवायाम् । जीवन्त्याम् । श्वेतायाम् ॥ मणिच्छिद्रायाम ॥ तल्लच्चणादियथा । शुक्लाकन्दोनखच्छेद्यो मेदोधातुमिवस्रवेत् । य सर्मदेतिविज्ञेयोजिज्ञासातत्परैर्जनैः ॥ मेदायुगगुरुस्वादुनृष्यस्तन्यकफावहम् । वृंहणशीतलपित्तरक्तवातज्वरप्रणुत् ॥ मेदायुगम् मेदामहामेदे ॥ मेदामहामेदाम्याने घृतमूलीप्रक्षिपन्ति ॥

मेदिनी । स्त्री० काश्मर्याम् । मेदायाम् ॥ मह्याम् । भूमौ ॥ मेदमस्त्यस्याम् । मतङ्गनि । मलग्नोर्मेदकुष्टङ्गेतिशालिहोत्रेऽदन्तोपिमेदश्चव्दोस्ति ॥ यद्वा । मेद्यति । ञिमिदा० । यच्चादित्वात्क्विनि ॥ मधुकैटभयोरासीन्मेदसैवपरिप्लुता । तेनेयमेदिनीदेवीप्रोच्यतेब्रह्मवादिभिः ॥

मेदिनीद्रव । पु० पांशौ । धूली ॥

मेदुर । त्रि० सान्द्रस्निग्धे । अतिशयस्निग्धे ॥ मेदनशील ॥ ञिमिदा० । भञ्जभासमिदोघुरच् ।

मेदुरा । स्त्री० काकोल्याम् ॥

मेदोजम् । न० अस्थ्नि ॥

मेदोद्भवा । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदोम्नु । पु० वर्णसङ्करजातिभेदे ॥

मेदोवती । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेध । पु० यागे । क्रतौ ॥ मेधति । मेधृसङ्गमे ॥ पचाद्यच् ॥

मेधा । पु० मेधोभिधानेमुनिविशेषे ॥ वसिष्ठे ॥ स्वायम्भुवमनोः पुत्रे ॥

मेधा । स्त्री० धारणावत्याबुद्धौ । अनेकग्रन्थार्थधारणशक्तौ ॥ अतीतानुस्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमतिः । शुभाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरैरुदाहृता ॥ इतिविशेष ॥ साचियज्ञानरूभार्या । यथा । ज्ञानस्मृतिस्तोभार्यास्वबुद्धिर्मेधाधृतिस्तथा । याभिर्विनाजगत्सर्वं मूढमत्तसमंसदेति । मेधतिसङ्गच्छतेसर्वमस्याम् । मेधृ० । गुरोश्चेत्य । टाप् ॥ मेधाकरमौषधयथा । शङ्खपुष्पीवचासोमाब्राह्मीब्रह्मसुवर्चला । अभयाचगुडूचीचअटरूषकवाकुची ॥ एतैरक्षसमैर्भागैर्घृतप्रस्थंविपाचयेत् । कण्टकार्यारसप्रस्थंबृहत्याचसमन्वितम् ॥ एतद्ब्राह्मीघृतनामस्मृतिमेधाकरंपरम् ॥ * ॥

मेधाकर । पु० मेधाजनकेगणविशेषे यथा । सतताध्ययनंतत्त्वज्ञानरूचकथासदा श्रेष्ठानांतत्वशास्त्राणामवलोकनमेवच । सद्द्विजाचार्यसेवाच गणोमेधाकर स्मृतः ॥

मेधाकृत स्त्री० मुनिपत्न्याम् । सिता

बरशाकि । चि॰ मेधाकारके ॥

मेधाजित् । पु॰ कात्यायनमुनौ ।

मेधातिथि । पु॰ मुनिविशेषे । कण्व स्य पुत्रे ।

मेधारुद्र । पु॰ कालिदासे ॥

मेधावती । स्त्री॰ महाज्योतिष्मत्याम् त्रि॰ मेधाविशिष्टायाम् ॥ मेधाना न॰ मेधावत्॰ ङ॰ पुनपुंसक यो ॥

मेधाविक्रम् । न॰ तीर्थविशेषे ॥

मेधावी । पु॰ शुकपक्षिणि ॥ पण्डिते ॥ व्याडौ ॥ मदिरायाम् ॥ चि॰मे धान्विते ॥ प्रज्ञातिशयवति । जहा पोहसमर्थे ॥ शमदमसर्वकर्मोपरम गुरूपसदनादिसम्पदवाप्तिकाङ्क्षयुक्त श्रवणमनननिदिध्यासनाख्यवेदान्तवा क्यविचारेणपरिनिष्पन्न वेदान्तम हावाक्यकरणकनिरस्तसमस्तप्रामा ण्याखण्डाकारचिद्विषयकमहब्र ह्मास्मीतिब्रह्मात्मैक्यज्ञानमेवमेधा॰तयानित्ययुक्त॰स्थितप्रज्ञ॰विप श्चिति ॥ मेधास्यास्ति । अस्मायाः मेधास्रजोविनि ॥

मेधाविनी । स्त्री॰ब्रह्मण पत्न्या म् ब्राह्म्याम् ॥

मेधि । पु॰ खलेशाल्याम् । खलेपशु बन्धनायारोपितेकाष्ठे ॥ पुंसिमेधि खलेदारुन्यस्त यत्पशुबन्धने ॥ मे ध्यन्तेपशवोऽत्र । मेधृ॰ । इन् ॥

मेधिर । त्रि॰ मेधाविनि ॥

मेध्य । पु॰ यवे ॥ छागे ॥ खदिरे॥ त्रि॰पवित्रे । शुचौ । शुद्धे । यज्ञि ये ॥ मेधनार्हम । मेधृ॰ । कृत्यलो ष्यत् ॥ मेधायैहितोवा । ऽगवा दिभ्योयत् ॥ मेधामर्हतिवा । द ण्डादित्वाद्यत् ॥ मेधद्रववा शा खादिभ्योय ॥ स्नात्वैनमेध्यमखि लममेध्य स्नानतोभवेत् । ब्रह्मस्था नेसमुत्पन्नेमेध्यामेध्यनविद्यते ॥

मेध्या । स्त्री॰ रक्तवचायाम् ॥ रोच नायाम् ॥ केतक्याम् ॥ ज्योति ष्मत्याम् ॥ शङ्खपुष्प्याम् ॥ ब्रा ह्म्याम् ॥ मेधायैहिता । यत् । टाप् ॥ योषिति । नायाम् ॥ सो मः शौचं ददौस्त्रीणांगन्धर्वश्च शुभा गिरम् । पावकः सर्वमेध्यत्वं मे ध्यावैयोषितोह्यत ॥

मेनका । स्त्री॰ हिमालयस्यभार्याया म् । अपर्णामातरि ॥ स्वर्वेश्याया म् । शकुन्तलायाजनयित्र्याम् ॥

मेनकात्मजा । स्त्री॰ गिरिजायाम् । दुर्गायाम् ॥ मेनकाया आत्म जा ॥

मेनकापति । पु॰ हिमालये ॥

मेनकापुत्र । पुं॰ मैनाके ॥ मेनका या पुत्र ॥

मेनकाप्राणेश । पु॰ हिमालये ॥

मेना । स्त्री॰ मेनकायाम् । हिमाद्रे

र्भायायाम् ॥
मेनाजा । स्त्री॰ पार्वत्याम् ॥
मेनाद । पु॰ केकिनि । मयूरे ॥ मार्जारे ॥ छगले । छागे ॥
मेनाधव । पु॰ उमागुरौ । हिमालये ॥
मेनासुत । पु॰ मैनाके ॥
मेय । त्रि॰ प्रमेये ॥ मानाधीनामेयसिद्धि ॥ मीयते । माङ् माने । अचोयत् । इत्यति । गुण ॥ मातुपरिच्छेत्तु योग्योवा ॥
मेयाभ । त्रि॰ मेयसमानाकारे ॥ मेघस्यआभेवआभायस्य ॥
मेरक । पु॰ विष्णौ ॥ असुरभेदे
मेरु । पु॰ सुमेरौ । अत्युच्छ्रितानाशिखरिणामध्येभगवतोविभूतौ । हेमाद्रौ । रत्नसानौ । सुरालये ॥ जम्बुद्वीप स्थितनाभिस्थवृत्त लक्षयोजनम् । खाराब्धिनापरिवृतम् परिवृत्तमताश्वता ॥ तस्यमध्येस्थित शैलराजराजोहिरण्मय । तिरस्कताशुभज्योतिर्मेरु सुरनिषेवित सषोडशसहस्राणिस्थितोविष्टोमहीतलात् । तदूनसुन्नतोनच मूलेषोडशविस्तृत ॥ समेरुभूमेरन्त षोडशयोजनसहस्राणिप्रविष्ट । महीतलादारभ्यऊर्द्ध यावच्चतुरशीति योजनसहस्रोन्नति मूलेचषोडश सहस्रविस्तार । ऊर्द्धंतोद्वात्रिंशत्सहस्रविस्तार

क्रतिविस्ताराधिक्येनइ गुच्यम् । उक्तञ्चश्रीमत्स्यतत्त्वे । षोडशैकसहस्राणिबुध्नभागेप्रवेशित । तान्यस्यमूलेविस्तार स्यादूर्द्धं द्विगणस्तुस ॥ समरावाक्रतिर्देविमेरुर्देवाश्रयोद्रिराट् । इति । विष्णुपादान्तरेष्वस्यचतुर्ष्वं चेषुपर्वसु । नेमय कटकाकारानिर्गताद्दीप्तिमत्तरा ॥ एकादशसहस्रातुमनुसाहस्रकोपरा । नेमिर्यामस्तकोपान्तेलोकपालसमाश्रया ॥ चक्रवाटेतितामाहु सर्वरत्नप्रभावतीम् । अस्यमेरो सोच्छ्रायपादेनपञ्चविंशतिसहस्रात्मकेनान्तरयेषातेषु तथाविधेषु सरचतुस सहस्रविस्तृतेषु पर्वसुभागसन्धिषुकटकाकरा सुष्ठदीप्तास्तिस्रोनेमयोमेखलानिर्गता ॰ तदेवेषुविष्णुस्थानेषुचतुर्ष्वस्वदर्शयति । एकादशसहस्रे त्यादिना॰ एकाद्वादशसहस्रप्रमाणा॰ द्वितीयामनुसाहस्रिकाचतुर्दशसहस्रा॰ चतुर्दशत्वोक्ते स॰ तृतीयाऽष्टादशसाहस्रविस्तृता । सानेमिर्यामस्तकसमीपेलोकपालाश्रयभूताचानेकरत्नप्रभाभासुराच॰ तांचक्रवाटोत्याआगमज्ञाआहु । एवम्प्रागुक्तचतुरशीतियोजनसहस्रोच्छ्रायस्यमेरो पर्वत्रयपञ्चसप्ततिसहस्रमानकम् । कटकत्रयन्तुनवसहस्रोन्नत

मेरोरुत्तरतस्त्रिसहस्रमानकतुल्वमित्या-
गमज्ञा । सिद्धगन्धर्वमरुतातद
ध पर्वसुस्थिति । चक्रवाटाध
स्थितेषु त्रिषुपर्वसु सिद्धादीनामास्पे
दम् । यातु चक्रवाटाख्यो ऊर्द्ध मेखला
तस्यामष्टसु शृङ्गेषु पुर्योऽष्टौ समवस्थि
ता । प्राच्यादिष्विन्द्रमुख्याना
नामतस्तानिबोधत ॥ नानारत्नप्र
भाजालमण्डलालङ्कृताम्बरे ।
सिद्धसाध्यमरुज्जुष्टा ह्यमरावती
ती ॥ रक्तपीतमणिप्रायहेमप्राकार
गोपुरा । वह्नेस्तेजोवतीवह्नितुल्य
भूतनिषेविता ॥ कृष्णो संयमनी
तुङ्गलोहप्राकारमण्डला कालपाश
पितृव्याधिप्रेतमारीनिषेविता ॥ क्र
व्यादेश्यपतेस्तूर्ध्वोधामवहैश्यसेविता
। नीलरत्नप्रभाजालवितानवरभूष
णा ॥ शुद्धवत्यम्बुनाथस्य स्फटिकाम
लनिर्मिता । पाण्डुराभोपमैर्यादः
सेविताभातिधामभिः ॥ वायोर्गन्ध
वतीतुङ्गश्वेतपीतध्वजाकुला । बल
वद्भूतसंजुष्टा सर्वरत्नविनिर्मिता ॥ म
होदयाचन्द्रमसः श्वेतामुक्तादिनिर्मि
ता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरे
हिमगिरिप्रभे ॥ ज्वलत्कपाटह-
र्म्यास्य स्वरत्नस्तूपशोभिता । पुरी-
यशोवतीसर्वरत्नजालकसेविता ॥ ज्व
लितसर्वलिङ्गुस्यन्दाचक्रवाटार्द्धविस्तृ-
ता ॥ पुर्योऽष्टावनिलोद्भूतपारि

जातरजोऽरुणा ॥ चक्रवाटार्द्धेन
नवसहस्रात्मकेनविस्तीर्णा ॥ वेध
सानिर्मितालोकपालचक्रानुवर्ति
नाम् । भूतयेस्वर्गहर्म्यैता गीयन्ते
कविभिः क्षितौ ॥ अथब्रह्मणः
पुरी । चतुर्दशसहस्राणियोजना
नाद्युयमभ्युच्च । मध्येमनोवतीनाम
पुरीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारा
रुणानुस्वैर्विश्वम्भागान् महः श्रिया
। सावित्र्या स्पर्द्धमानेवस्वर्गकामा
तिवर्त्तिनी ॥ तस्यामुपासते देवा
मुनयश्चमहौजसः । महायोगीश्व
र सिद्ध्यैयमाद्यैर्भूतैविधसम् ॥ त
त्रीशभागेतस्याद्रेः शृङ्गमादित्य
सन्निभम् । यत्तज्ज्योतिष्कमित्या
हुः सदापशुपतेः प्रियम् ॥ तस्य
सानुषु हेमपुरश्चित्रं गुहस्थिता ।
स्कन्दनन्दिमहाकालगणेशादिगणे
श्वरा ॥ मूर्द्ध्नि देवादिदेवस्य
स्थानत्रिपुरविद्विषः । रुद्रायुतग
णैर्जुष्टं ब्रह्माद्यैरसुरोत्तमैः ॥ इ
ति मृगेन्द्रसंहितायाविद्यापादे भुव-
नाध्वप्रकरणे मेरोर्वर्णनम् ॥ जपमा
लायवर्त्तिन्यां कस्मिन्मणौ ॥ मिनो
ति त्रिपतिज्योतींष्युच्चत्वात् ।
डुमिञ् प्रक्षेपणे । मिपीभ्यारु ॥
माचामा चे । ० । ० ॥

मेरुक । पु० यक्षधूपे ॥

मेरुदेवी । स्त्री० नाभिभूतेःपत्न्याम् ॥

भगवतऋषभस्य जनन्याम् ॥
मेरुसावर्ण । पु॰ एकादशमनौ ॥
मेल । पु॰ सङ्गमे ॥ मेलनम् । मिल सङ्गमे । घञ् ॥
मेलक । पु॰ सङ्गे । सङ्गमे ॥ मेलनम् । मिल॰ । घञ् । स्वार्थेक ॥
मेलकलवणम् । न॰ सौवर्चलवणे ॥
मेलनम् । न॰ मेले । सङ्गमे ॥
मेला । स्त्री॰ मसीजले ॥ मेलवी ॥ अञ्जने ॥ महानील्याम् ॥ टाप् ॥
मेलानन्दा । स्त्री॰ मस्याधारे । मसीपात्रे ॥
मेलाम्बु । स्त्री॰ मेलानन्दायाम् ॥
मेलाम्बु पु॰ मस्याधारे ॥
मेष । पु॰ हुडौ । मेढ्रे । उरभ्रे । उरणे । अर्णायौ । एडके । मेंढा॰ हिं॰ भा॰ ॥ मेषस्यमांसपुष्ट्येस्यात्पित्तश्लेष्मकरगुरु । तत्रैवाण्डविहीनस्यमांसकिञ्चिल्लघुस्मृतम् ॥ अपि चाजमांसगुणा । मेषमांसगुरुस्निग्धबल्यवातकफप्रदम् । मेद्.पुच्छामिष.हृद्य कफवातकरगुरु ॥ मिषति । मिषस्पर्द्धायाम् । अच् । मेषज्य प्रभेदे । राशिविशेषे । क्रियसञ्ज्ञके ॥ लग्नविशेषे ॥ मेषलग्नोत्पन्नस्यफलंयथा । मेषलग्नेसमुत्पन्नश्चण्डोमानीधनीशुभ॰ क्रोधीस्वजनहन्ताचविक्रमीपरवत्सल ॥
मेषक । पु॰ जीवशाके ॥
मेषकम्बल । पु॰ अर्णायौ ॥ मेषलोमकृत कम्बल । शाकपार्थिवादि ॥
मेषलोचन । पु॰ चक्रमर्दे ॥ मेषस्य लोचनमिवलोचनमस्य॰तत्तुल्यपुष्पत्वात् । लोचनशब्दसत्पुष्पेलाक्षणिक ॥ त्रि॰ मेषचक्षुस्तुल्यनेत्रे ॥
मेषवल्ली । स्त्री॰ मेषशृङ्ग्याम् ॥
मेषविषाणिका । स्त्री॰ मेषशृङ्ग्यां ॥
मेषशृङ्ग । पु॰ स्थावरविषप्रभेदे ॥
मेषशृङ्गी । स्त्री॰ मन्दौषधे । मेढ्रशृङ्ग्याम् । मेषविषाणिकायाम् ॥ मेषशृङ्गीरसे तिक्तावातलाश्वासकासहृत् । रूक्षापाकेकटु पित्तव्रणश्लेष्माक्षिशूलनुत् ॥ मेषशृङ्गीफलंतिक्तंकुष्ठमेहकफप्रणुत् । दीपनंस्रंसनंकासकृमिव्रणविषापहम् ॥ मेषशृङ्गमस्या . । मेषशब्दोमेषशृङ्गसहशेलाक्षणिक ॥ गौरादि ॥
मेषा । स्त्री॰ त्रुटौ । क्षुद्रैलायाम् ॥
मेषाक्ष । पु॰ चक्रमर्द्दके ॥ मेषस्याक्षीवाक्षियस्य॰ तत्सदृशपुष्पत्वात् । चक्षुषोदर्शनादिश्च । अक्षिशब्दपुष्पेलाक्षणिक ॥
मेषाक्षिकुसुम । पुं॰ चक्रमर्द्दके ॥
मेषाण्ड । पु॰ इन्द्रे ॥
मेषाधिप । पु॰ भौमग्रहे ॥ मेषस्य मेषराशे अधिप ॥

मेषान्त्री । स्त्री॰ वस्तान्त्रीवृक्षे ॥

मेषालु । पु॰ वर्व्वरावृक्षे ॥

मेषाह्वय । पु॰ चक्रमर्द्दे ॥

मेषिका । स्त्री॰ मेष्याम् ॥

मेषी । स्त्री॰ मेषस्त्रियाम् । भेड॰ भेडी॰ इ॰ भा॰ ॥ तिनिशवृक्षे ॥ जटामांस्याम् ॥

मेसूरणम् । न॰ दशमलग्ने ॥ यथा । कर्मस्थानञ्चदशमखमेसूरणमास्पदम् ॥

मेह । पु॰ प्रमेहरोगे ॥ मेहति । मिहसेचने । पचाद्यच् ॥ मेहनवा । घञ् ॥ प्रस्रावे ॥ मेषे ॥

मेहघ्नी । स्त्री॰ हरिद्रायाम् ॥ मेहहन्ति । हन॰ । अमनुष्यकर्त्तृकेचेतिटक् ङीप् ॥

मेहन् । त्रि॰ मूत्रयति ॥ मेहति । मिह॰ । शतृ ॥

मेहन । पुं॰ मुष्कवृक्षे ॥ न॰ मूत्रे ॥ शिश्ने ॥ मेहन्त्यनेन । मिह॰ । करणेल्युट् ॥

मैत्र । पु॰ ब्राह्मणे ॥ सुधन्वाचार्य्ये ॥ न॰ अनुराधानक्षत्रे ॥ विशेषनक्षत्रादौयथा । चित्रेन्दुमित्रपौष्णाश्च मृदुमैत्रंतथाभृगु । तत्रगीताम्बरक्रीडामित्रकार्य्यञ्चशोभनम् ॥ अष्टमतारायाम् ॥ मित्रदेवताकपायुसम्बन्धान्मूत्रपुरीषोत्सर्गे ॥ अत्रापस्तम्ब : । मूत्रपुरीषेकुर्य्याद्दक्षिणां दिशदक्षिणापरावेति । दक्षिणापरा नैरृतीम्॰ गत्वेतिशेष । तथा अस्तमितेचबहिर्ग्रामाद्दाराद्वासथा न्मूत्रपुरीषयो . कर्मवर्ज्जयेदिति ॥ शुष्कैस्तृणैस्तथाकाष्ठै पर्णैर्वेणुदलैनवा । मृन्मयैर्भाजनैर्वापिअन्तर्द्धायवसुन्धरामितिवायुपुराणम् ॥ मूत्रोच्चारसमुत्सर्गंदिवाकुर्य्यादुदङ्मुख । दक्षिणाभिमुखोरात्रौसन्ध्ययोश्चयथादिवेतिमनु ' ॥ त्रि॰ मित्रसम्बन्धिनि ॥ मैत्रीस्निग्धता॰ तद्वति ॥ मित्रस्यकर्मभावोवा । युवादित्वादण् ॥ मित्रोदेवतास्यवा । सास्यदेवतेत्यण् ॥

मैत्रभम् । न॰ अनुराधानक्षत्रे ॥

मैत्रायणीय । पु॰ यजुर्वेदस्यशाखाभेदे ॥

मैत्रावरुण । पु॰ पुरोनुवाक्यायाव क्तरि॰ ऋत्विग्विशेषे ॥ यथा । मैत्रावरुणोनपुरोवाक्यायामुक्तायातत्प्रकाशितदेवतोद्देशेनाध्वर्युर्होतृपठितयाज्यान्तेवषट्कारेचसोमादिकञ्जुहोतीति ॥ अगस्त्यमुनौ ॥

मैत्रावरुणि ' । पु॰ अगस्त्यमुनौ ॥ मित्रश्चवरुणश्च॰ मित्रावरुणौ । देवताद्वन्द्वेचेत्यानङ् । तयोरपत्यम् । अतइञ् ॥ मीत्त्वागजंन्त्यपत्ये॰ ॥

मैत्री । स्त्री॰ सौहार्द्दे ॥ स्निग्धतायाम्

म् ॥ सर्वप्राणिषु सुखसम्भोगापन्ने षु० साध्वेतन्ममभिवाणासुखित्व मितिमैत्रीभावयेन्नत्वीर्ष्याम् ॥ अण त्वाम्मैवशब्दान्नृलोप् ॥ विहितप तितोन्मत्तवङ्गुवैरातिकीटके । ब न्धकीबन्धकीभर्तृ चुद्रान्ततकथे स ह । तथातिव्ययशीलेष्वपरीवादक रे शठे । बुधोमैत्रीं नकुर्वीत० नैक अत्यन्तकीटवत्वीहक ॥ उत्कृष्टमध्यमनिकृष्टजनेषु मैत्रीयद्व च्छिलामुसिकतासुजलेषु रेखा । वैरक्रमादधममध्यमसज्जनेषुयद्वच्छि लासुसिकतासुजलेषु रेखेत्युद्भट. ॥ उपकारिस्वे ॥ अनुराधाभे ॥

मैत्रीवल । पु० बुद्धे । मैत्रीवलयस्य स ॥

मैत्रेय । पुं० ग्लावाभिधर्षौ । बकौ । चैकितायने । मुनिविशेषे । मि त्राया अपत्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्चे तिढञ् । दाण्डिनायिनेतिनिपात नाद्युलोप. ॥ वैदेहाद्यायोगव्यां जाते० सङ्करजातिविशेषे ॥ मैत्रे यकन्तुवैदेहोमाधूकसम्प्रसूयते । नृ नृप्रशस्त्यजस्त्रं योघण्टाताडोरुणो दये ॥ माधूकमधुरभाषिणम् ॥ भाविबुद्धविशेषे ॥

मैत्रेयिका । स्त्री० मित्रयुद्धे ॥ मित्रयू नांभावे ॥ गोत्रचरणाच्छ्लाघात्या कारतदवेतेष्विति वुञ् । वैत्रयमि

वयुप्रलयानामितियादेश ॥

मैत्रेयी । स्त्री० याज्ञवल्क्यस्यर्षे पत्न्याम् ॥

मैथिल । पु० जनकनृपे ॥ त्रि० मिथिलायाभवे ॥ अण् ॥

मैथिली । स्त्री० जानक्याम् ॥ सीता याम् ॥

मैथिलेय । पु० सीतापुत्र । अप त्ये ढक् ॥

मैथुनम् । न० मिथुनसाध्ये अन्याधा नपुत्रोत्पादनादौ ॥ सङ्गत ॥ रतै । सुरते । धर्षिते । व्यवाये । ग्रा म्यधर्मे । निधुवने ॥ मिथुनमेव । प्रज्ञाद्यण् ॥ मिथुनस्येदंवा ॥ स्मर णकीर्त्तनकेलि प्रेक्षणगुह्यभाषणम् । सङ्कल्पोध्यवसायश्चक्रियानिर्वृत्ति रेवच । एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति मनीषिण ॥ अथास्त्रीयेस्त्रीपुंस व्यतिकरे ॥ शीघ्रमैथुनगामीदीर्घा युरन्यथाल्पायु ॥

मैथुनी । पुं० सारसे ॥

मैथुन्य । त्रि० मिथुनायहिते । त स्मैहितमितियत् ॥ न० मिथुनी भावसुखे ॥

मैनाक । पु० पर्वतविशेषे । हिमा लयस्याज्येष्ठपुत्रे । हिरण्यनाभे । सुनाभे ॥ क्रौञ्चगिरिमतिक्रम्यमै नाकनामपर्वत । मयस्यभवनं तत्र दानवस्यस्वयंकृतम् ॥

मैनानहलता । स्त्री॰ पार्वत्याम् ।
मेनाकसनेनालुजखसा ॥
मैत्रिक । पु॰ माक्षिके । मीनान् हन्ति । पश्चिमस्त्रं तिठक् ॥
मैन्द । पु॰ वानरविशेषे ॥ विष्णु वध्यासुरविशेषे ॥
मैन्दघ्न । स्त्री॰ विष्णौ ॥
मैरेयम् । न॰ मद्यविशेषे ॥ मैरेयधातकीपुष्पगुडधानाम्बुसहितमितिमाधव ॥ आसवे ॥ मिरायादेशविशेष॰ औषधिविशेषे वाभवम् । नद्यादिभ्योढक् ॥ वारुण्येवमैरेयमितिव्याख्यातार ' । तेषांमैरेयदोषेणविषमीकृतचेतसाम् । निर्लोचतिरजावासीदेषूनामिषमर्दनम् ॥ तेषायादवानाम् ॥
मोच । पु॰ पाटलिद्रुमे ॥ मोचने म्लौ । स्त्यु देधापवर्गइतिचार्वाक ॥ प्रचोषसर्वेवरत्वात्स्वातन्त्र्यसम्प्राप्तबुध्येदासादनमोचइत्यगैवान्तवादिन । यदाहु । लोहपञ्जरविच्छेदात्प्रवतेऽलाबुकयथा । आरोहतितथामोक्षजीवोमोहादिसक्षयात् ॥ नित्यबोधसुखाद्यैश्चधर्मैर्युक्त ' सतिष्ठतीति ॥ मुक्तौ । कैवल्ये । निर्वाणे । श्रेयसि । नि श्रेयसे । अमृते । अपवर्गे । तत्त्वज्ञानकृतेऽज्ञानतत्कार्याभावे । निरतिशयानन्दाभिव्यक्तौ । निरवधावीरिद्विर्तो । स्वाविद्याकल्पितानात्मदि स्वात्माभिमानरूपबन्धनिवृत्त्यासस्वरूपावस्थाने ॥ अनात्मन्यदेहादावात्मबुद्धिस्तुदेहिनाम् । साऽविद्यातत्कृतोबन्धस्तन्नाशोमोक्षउच्यते ॥ मोक्षमिच्छन्सदाकर्मत्यजेदेवससाधनम् । त्यजतैवहितज्ज्ञेयत्यक्तु प्रत्यक्परपदम् ॥ यथोक्त निर्णये । यावन्नक्षीयतेकर्मशुभवाऽशुभमेववा । तावन्नजायतेमोक्षोन्दृणाकल्पशतैरपि ॥ यथालौहमये पाशे पाशे स्वर्णमयैरपि । तथावद्धोभवेज्जीव कर्मभिश्चाशुभै शुभै ॥ कुर्वाण सततकर्मकृत्वाकष्टशतान्यपि । तावन्नलभतेमोक्षयावद्ज्ञाननविन्दति ॥ मोक्षणम् । मोक्षअवसानेचुरादि । घञ् ॥ यद्वा । मोक्षयति । मुचेसन्नन्तादकर्मकाण्णिजन्तादच् ॥ मुचेर्वाकुलपातसीवा ॥
मोक्षक । पु॰ मुष्ककाख्ये ॥
मोक्षणम् । न॰ मोचने ॥
मोक्षधर्म । पु॰ शमदमादिषु ॥ महाभारतोक्तप्रकरणविशेषे ॥
मोक्षपरायण । त्रि॰ सर्वविषयविरक्ते ॥ मोक्ष परमयनमस्य ॥
मोक्षमय । त्रि॰ परमानन्दस्वरूपावस्थानरूपे ॥
मोक्षसाधनम् । न॰ ज्ञाने ॥ कर्मणा-

ज्ञवन्त करणशुद्धिद्वाराज्ञानेउपयो
गीनतेषांसाक्षान्मोक्षसाधनत्वम् ।
। यथा । कषायपक्तिः कर्माणिज्ञा
नन्तुपरमागतिः । कषायेकर्मभिः
पक्वे ततोज्ञानप्रवर्त्तत इति । उ
पासनानान्तुचित्तैकाग्र्यम् नकै
वल्यमुपासनात् । तथाचमोक्षप्रा
प्तौद्वयोर्मार्गौ । तत्रज्ञानमार्ग
साक्षान्मोक्षसाधनमितरौचित्तशुद्धि
द्वारेतिविवेकः ।

मोक्षी । त्रि० मोक्षाधिकारिमानवे ।
मोक्षयोग्ये ॥ स्थावराः कृमयश्चा
ब्जाः पक्षिणः पशवोनराः । धा
र्म्मिकास्त्रिदशास्तद्वन्मोक्षिणश्चयथा
क्रमम् ॥ चतुर्विधशरीराणिधृत्वा
मुक्त्वासहस्रशः । सुकृतान्मानवोभू
त्वाज्ञानीचेन्मोक्षमाप्नुयात् ॥ चतु
रशीतिलक्षेषुशरीरेषुशरीरिणाम् ।
नमानुष्यंविनान्यत्रतत्त्वज्ञानन्तुलभ्य
ते ॥ अत्रजन्मसहस्राणांसहस्रैरपि
पार्वति । कदाचिल्लभतेजन्तुर्मानु
ष्यं पुण्यसञ्चयात् ॥ सोपानभूतंमो
क्षस्यमानुष्यंप्राप्यदुर्लभम् । यस्ता
रयतिनात्मानंतस्मात्पापतरोऽत्रकः
॥ नरः प्राप्योत्तमं जन्मलब्ध्वाचे
न्द्रियसौष्ठवम् । नवेत्त्यात्महितं य
स्तुसभवेद्ब्रह्मघातकः ॥ इतिश्रीकु
लार्णवेप्रथमोल्लासः ॥

मोक्षोपाय । पु० विविदिषासन्न्या
सः ॥ साधनचतुष्टयसम्पत्तौ ॥

मोग । पु० जलचरपक्षे ॥

मोघ । पु० प्राचीरे ॥
त्रि० हीने ॥ इ० हे० चन्द्र ॥
हीने ॥ इतिमेदिनी ॥ निरर्थके ।
निष्फले ॥ मुह्यन्त्यस्मिन् । मुह० ।
हलश्चेतिघञ् । न्यङ्क्वादित्वात्कु
त्वम् ॥

मोघकर्म्मा । पु० सकामकर्म्मणि ॥
मोघानिश्रममात्ररूपाणिअग्निहोत्रा
दीनिकर्म्माणियस्यसः ॥

मोघज्ञान । त्रि० कुतर्कज्ञानविशि
ष्टे ॥ मोघम् ईश्वराप्रतिपादककुत
र्कशास्त्रजनितं ज्ञानं यस्य ॥

मोघपुष्पा । स्त्री० वन्ध्यायाम् ॥

मोघवृत्ति । त्रि० व्यर्थव्यापारे ॥

मोघा स्त्री० पाटलावृक्षे मोहयति
। मुह० । पचाद्यच् । न्यङ्क्वादि
त्वात्कुत्वम् ॥ विडङ्गे ॥

मोघाश । त्रि० कर्मिणि ॥ ईश्वर
मन्तरेणकर्माण्येव फलदास्यन्ती
त्येवंरूपामोघानिष्फलैवआशाफल
प्रार्थनायस्यसः ॥

मोघोलि । पु० प्राचीरे ॥

मोच । पु० शोभाञ्जने ॥ मोचयति
। मुच्लृ० । णिच् । अच् । न० क
दलीफले ॥

मोचक । पु० कदल्याम् ॥ शिग्रौ
। मुष्ककवृक्षे ॥ त्रि० निर्मोचके ।

विरागिणि ॥ मोचयति । मुच्लृ॰ । णिच् । अच । स्वार्थे कन् ॥

मोचनम । न॰ मोक्षणे ॥ त्रि॰मोच कर्त्तरि ॥

मोचनिर्यास । पुं॰ मोचरसे ॥

मोचनी । स्त्री॰ कटकार्याम् ॥ मोचकल्याम् ॥

मोचरस । पुं॰ शाल्मलिनिर्यासे । पिच्छिलसारे । शाल्मलीवेष्टे ॥

मोचसार । पुं॰ मोचरसे ॥ मोचस्रावोहिमोग्राहीस्निग्धोवृष्य.कषायक । प्रवाहिकातिसारामकफपित्तास्रदाहनुत् ॥

मोचस्रुत् । पुं॰ मोचस्रावे ॥

मोचा । स्त्री॰ रम्भायाम् । कदल्याम ॥ शाल्मलीवृक्षे । नीलीवृक्षे ॥ मुञ्चतिरसम् । मुच्लृ॰ । पचाद्यच । टाप् ॥ मोच्यते । घञ् वा ।

मोचाट । पुं॰ कृष्णजीरे ॥ रम्भास्थ्नि । कदलीगर्भे ॥ मलयोद्भवे ॥

मोचाफलम् । न॰ कदलीसस्ये ॥ मोचाफलं स्वादुशीत विष्टम्भिकफकृद्गुरु । स्निग्ध पित्तास्रतृट्दाहक्षतक्षयसमीरजित् ॥ पक्वंस्वादुहिमपाकेस्वादुवृष्यञ्चबृंहणम् । क्षुत्तृष्णानेत्रगदहृन्मेहघ्न रुचिमांसकृत् । माणिक्यमर्त्त्यामृतचम्पकाद्याभेदाःकदल्याबहवोऽपिसन्ति । उक्तागुणास्तेष्वधिकाभवन्ति निर्दोषितास्यात्लघुताचतेषाम् ।

मोचिका । स्त्री॰ मत्स्यविशेषे ।मोङ्॰ इतिख्याते ॥ मोचिकावातहृद्बल्यो वृंहणीमधुरागुरु । पित्तहृत्कफकृद्रुच्यावृष्यादीप्ताग्नयेहिता ॥

मोचित । त्रि॰ मुक्ते । मोक्षप्रापिते ॥

मोटकम् । न॰ पितृदानार्थंद्विगुणभुग्नकुशपत्रे ॥

मोटकी । स्त्री॰ रागिणीविशेषे ॥

मोटन । पुं॰ वायौ । न॰ चूर्णीकरणे । चाक्षेपे ॥

मोटनकम् । न॰ त्रिष्टुप्छन्द ११ प्रभेदे ॥ यथा । स्वान्मोटनकंतजजाश्चलगौ ॥ रङ्गेखलुमल्लकलाकुशलश्चाणूरमहाभटमोटनकम् । यश्चैलिलवेनचकारसमेससाररिपुंपरिमोटयतु ॥

मोटा ॥ स्त्री॰ बलायाम् ॥

मोट्टायितम् । न॰ स्त्रीणांस्वाभाविकदशविधालङ्कारान्तर्गतालङ्कारविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । मोट्टायितप्रियस्मृत्त्वासाङ्गभङ्ग विजृम्भणम् ॥ अपिच । कान्तस्मरणवार्त्तादौहृदितद्भावभावत । प्राकट्यमभिलाषस्यमोट्टायितमुदीर्यते ॥ इ॰ ॥ मोटनम् । मुटप्रमर्द्दने घञ् । बाहुलकादयस्तुट् । भृशादित्वात्

माह्वावेत ॥

मोघ । पु॰ शुष्कफले । वाने ॥ नव मल्लिकायाम् ॥ सर्पकरण्डे ॥

मोद । पु॰ हर्षे ॥ सन्तोषे ॥

मोदक । पु॰ क्षत्रियाच्छूद्रायाजा तेवर्णसङ्करजातिविशेषे । मयरा॰ हु॰ गौ॰ दे॰ भाषाप्रसिद्धे ॥ पु॰ न॰ खाद्यविशेषे। लड्डुके । यवासश र्करायाम ॥ शर्करादिद्वारापक्कौष धविशेषे॥न॰ वर्णवृत्तप्रभेदे॥ यथा । पादयुगकृतनूपुरसुन्दरमाशुकर कुसुमहयमाहर । सुन्दरिसर्वजनी नमनोहरमोदकवृत्तमिदंपरिभावय यथा। मानसमेतदनुक्षणमिच्छति गोपकुलेयदिहरिरागच्छति । तत् कारवैप्रणतिमुरविद्विषिसर्वसपत्नज नेविहततृत्विषि ॥ त्रि॰ हर्षके ॥

मोदनम् । न॰ सिक्थके ॥ मोदे ॥

मोदनीय । त्रि॰ हर्षणीये । आत्म नि ॥

मोदमान । त्रि॰ आनन्दावस्थाप्राप्ते ॥ प्रमुदिते ॥ अष्टम्यासिद्धौ ॥

मोदमोदिनी । स्त्री॰ जम्ब्वाम् ॥

मोदयन्ती । स्त्री॰ वनमल्लिकायाम् । कठचंवेली॰हु॰भा॰ ॥

मोदा । स्त्री॰ अजमोदायाम् ॥

मोदाख्य । पु॰ आम्रवृक्षे ॥

मोदाव्य । त्रि॰ हर्षयुक्ते ॥

मोदाव्या । स्त्री॰ मोदिन्याम् । अजमो दाया ॥

मोदित । त्रि॰ सुरभीकृते । हर्षिते । हृष्टे ॥ मुदहर्षे । कर्त्तरिक्त ॥

मोदिनी । स्त्री॰ मल्लिकायाम् ॥ यूथि-कायाम् । मदिरायाम् ॥ कस्तूरि कायाम् ॥ अजमोदाया ॥

मोरट । पु॰ लताप्रभेदे। कर्णपुष्पे । पीलुपर्ण्ये । मधुस्रवे । दीर्घमूले क्षीरमोरटे ॥ न॰इक्षुमूले ॥ अङ्को ठप्रसूने ॥ सप्तरात्रात्परक्षीरे ॥ न ष्टदुग्धभवनीरंमोरट कैय्यटोऽब्रवी-त् ॥ मुरति । मुरसंवेष्टने । शका-दिभ्योऽटन् ॥ अङ्कोठमूले ॥

मोरटकम् । न॰ इक्षुमूले ॥

मोरटा । स्त्री॰ मूर्विकायाम् । मुरह रा॰हु॰भा॰ । टाप् ॥

मोष । पु॰ चौरधने ॥ मुष्यते । मु षस्तेये । घञ् ॥

मोषक । पु॰ तस्करे ॥ मुष्णाति । मुष॰ । ण्वुल् ॥

मोषणम् । न॰ लुटने । मोसना॰लूट ना॰हु॰भा॰ ॥ छेदने ॥ वधे ॥

मोषिता । त्रि॰ चोरे । मोषणकर्त्त रि ।

मोह । पु॰ मूर्च्छायाम् ॥ दुःखे ॥ देहादावात्मबुद्धौ ॥ यच कुणठीभवे दुद्धि समोहइतिलौकिका ॥ चि त्तविभ्रमे ॥ अविद्यायाम् । विपर्य ये । अस्मितायाम् । तम कार्ये ।

भ्रमे । हिताहितविवेकासामर्थ्ये । तमसि । अज्ञानकृतविपर्यये । निर्णयासामर्थ्ये । व्याकुलताहेतावविवेके ॥ मोहेनभवतिभेद क्लेशा सर्वेपितन्मूला ॥ अस्याष्टविधोभेद । देवाद्यष्टविधमैश्वर्यमासाद्यामृताभिमानिन • अणिमादिकमात्मीय शाश्वतमभिमन्यन्तइति •सोयमस्मितामोहोऽष्टविधैश्वर्यविषयत्वादष्टविध ॥ मोहनम । मुह्वैचित्त्ये । घञ् ॥ धर्मविमूढत्वे ॥मोहोधर्मविमूढत्व मानस्वात्माभिमानिता ॥ मोहद्वेषोयथापाप्मे । सुमनोवाच । श्रूयतामभिधास्यामिसर्वसंदेहनाशनम् । स्वरूपसुपदेशस्यसर्वविज्ञानदर्शनम् ॥ लोभ पापस्यबीजोऽयमे ोम्मूलन्तु तस्यहि । असत्य तस्य ऊन्धोमा यामाखासुविस्तर ॥ दम्भ कोटिल्यपत्राधिकुज्ञकुत्यापुष्पि । सदा । पैशुन्य तस्यसौगन्ध्यमज्ञान फलमेवहि ॥ छद्मपाषण्ड चौरास्वकूटा क्रूरास्वपापिन । पक्षिणोमोहवृक्षस्यमायाशाखासमाश्रिता । अज्ञानन्तुफलतस्यरसोऽधर्म फलश्रहि । भाविदकैनसन्नहस्तस्यसत्त्वास्तुप्रिय । अधर्मस्तस्यसुरभिर्मोदस्यमधुरायते । ताद्यैस्वफलैश्चवसुफलोभीभयाद्य ॥ तस्यच्छा

यांसमाश्रित्ययोनर परिवर्त्तते । फलानितस्ययोऽश्नातिसुपक्कानिदिनेदिने ॥ फलानान्तुरसेनैवअधर्मपरितोषित । सुसम्पुष्टोभवेन्मर्त्त्य पतनायप्रयच्छति ॥ इति ॥

मोहकलिलम् । न० अविवेकात्मकालुष्ये । अहमिदं ममेदमित्यज्ञानविलसिते ॥ रजस्तमोमले ॥

मोहन । पु० कामदेवस्यबाणविशेषे ॥ धूस्तूरवृक्षे । गर्वे । न० ग्राम्यधर्मे । सुरते ॥ होममन्त्रौषध्यादिद्वारासुग्धताकरणे । त्रि० मोहकारके ।

मोहनलीला । स्त्री० सुरक्रीडायाम् ।

मोहना । स्त्री० त्रिपुरमालीपुष्पे । मनमालावास् । पृक्कायाम् ।

मोहनी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥ वटपत्र्याम् ॥

मोहपथ । पु० विपर्ययसंशयतर्कमानप्रमादभयशोकेषु ॥ मोहस्यपथ ॥

मोहरात्रि । स्त्री०जन्माष्टम्याम् । कृष्णजन्मतिथिप्रोक्तामोहरात्रिश्चसा मता । अपिच । जन्माष्टमीमहेशा निर्मोहरात्रि (illegible annotation) मप्रलये । यथा । ध्रवपद्मावदष्ट गतेतुब्रह्मणोनृप । दैनन्दिनन्तुप्रलयवेदेषु परिकीर्त्तितम् । मोहरात्रिश्च साप्रोक्तावेदविद्भि पुरातनै । तत्रसर्वेप्रणष्टाश्चचन्द्रार्कादिदिगी

ष्करा ॥ इत्यादिब्रह्मवैवर्त्तपुराण
म् ॥ महाप्रलये० ड० कश्चित् ॥
मोहशास्त्रम् । न० अविद्याजनकग्रन्थे ॥
मोहान्धकार । पु० अज्ञानध्वान्ते ॥
मोहित । त्रि० विवेकायोग्यत्वमा
यान्विते। निर्णयासामर्थ्यप्राप्ते १ मो
ह सञ्जातोऽस्य। तारकादित्वादितच्
॥ अनात्मसुदेहेन्द्रियादिष्वात्माभि
मानरूपयुक्ते पुरुषे ॥
मोहिनी स्त्री० त्रिपुरमालिकापुष्पे॥
पूकायामोषधौ ॥ शास्त्रीयज्ञानभ्रम
हेतुभूतायाप्रकृतौ ॥ समुद्रमथनका
लेदे-ानामसृतपानायासुराणांमोह
नायचभगवदवतारविशेषे॥ स्वर्वे
श्याविशेषे
मौक्तिकम् । न० मुक्तायाम् । सुन्दर
ले । मुक्ता.फल । मे'तो० इ० भा०
॥ मौक्तिकशीतलवृष्य चक्षुष्य बल
पुष्टिदम् ॥ अपिच । मौक्तिकस्त्वम
धुर सुशोनलदृष्टिरोगघ्नमनविषाप
हम् । राजयक्ष्मपरिकोपनाशनक्षी
णवीर्यबलपुष्टिवर्द्धनम् ॥ अथलक्ष
णयथा । नक्षत्राभसुवृत्तमत्यन्तमुक्ता
स्निग्ध स्थूलंनिर्मलनिर्व्रणञ्च । न्य
स्त धत्तेगौरवयत्तु,ल.ांतन्निर्मौल्य
मौक्तिकसौख्यदायि ॥ अथदोषल
क्षणयथा । शक्तिच्छायमौक्तिकञ्च
क्षायशुक्तिस्पर्शंरक्तानांचातिघते ।
मत्स्याक्ष्यच रूक्षमुत्ताननमनैतदायं
धीमतादोषदायि ॥ अष्टधामौक्ति
कयथा । मातङ्गोरगमीनयोत्रिशिर
सत्वक्सारशङ्खाम्बुभृच्छक्तीनामुद
राच्चमौक्तिकमपि स्पष्ट भवत्यष्टधा॥
मौक्तिकविशेषोयथा । छायापाटल
नीलपीतधवलास्तच्चापिसामान्यत
सम्प्रानावहुशोनलब्धिरितिचेच्छौक्ति
यकतुल्यगम् ॥ अथपरीक्षायथा ।
लवणक्षारयोर्दिनिपात्रे ऽजगोमूत्र
पूरितेक्षिप्तम् । मर्दितमपिशालितु
षैर्यदविकृततन्मौक्तिकजात्य । मु
क्तेव । विनयादिभ्यष्ठक् ।
मौक्तिकतण्डुल ।पु० धवलयावनाले॥
मौक्तिकदाम । न० वर्णवृत्तप्रभेदे ॥
यथा । पयोधरमत्रचतुष्कमवेहिवा
लाधरयोर्विलसोडशदेहि । भुजङ्ग
पतेरुदिमौक्तिकदामसुवृत्तमिदंश्रृणु
मौक्तिकदाम ॥ यथा। मयातवकि
ञ्चिदकारिकदापिविलासिनिरास
मनुस्मरतापि । तथापिमनस्तवना
प्रसनायव्रजामिकथभवतीमपहाय॥
मौक्तिकप्रसवा । स्त्री० शुक्तौ ॥
मौक्तिकयोनि. । पु० शुक्तिशङ्खाद्यष्टसु
॥ यथा । शुक्ति शङ्खोगज क्रोड
फणीमत्स्यश्चदर्दुर । वेणुरेतेसमा
ख्यातास्तज्ज्ञैर्मौक्तिकयोनय . ॥
अगस्त्योप्याह । जीमूतकरिमत्स्या
हिवंशशङ्खवराहजा । शुक्त्युद्भवाच्च
विज्ञेयाअष्टौमौक्तिकयोनयः । इति।

मौखर्य्यम् । न० मुखरत्वे ॥
मौञ्जी । स्त्री० मुञ्जनिर्मितमेखलायां॥
मौञ्जीतृणाख्य । पु० मुञ्जे ॥
मौञ्जीनिबन्धनम् । न० उपनयने ॥ मौञ्जीनिबन्धनयत्र ॥
मौञ्जीपत्रा । स्त्री० बल्वजायाम् ॥
मौञ्जीबन्ध । पु० उपनयने ॥
मौञ्जीबन्धनम् । न० उपनयने ॥
मौढ्यम् । न० मौढ्ये ॥ मूढस्यकर्मभावोवा । गुणवचनब्राह्मणादिभ्य कर्मणिचेतिष्यञ् ॥
मौद्गिक । पुं० कान्दविकविशेषे ॥ मोदका पण्यमस्यातदस्यपण्यमितिठञ्
मौद्ग । त्रि० मुद्गावयवे ॥ मुद्गविकारे ॥ मुद्गस्यावयवोविकारोवा । बिल्वादित्वात् अण् ॥ मौद्गादत्
मौद्गल । पु० काके ॥
मौद्गल्य । पु० मुद्गलनिपत्ये गोत्रापत्ये ॥
मौद्गीनम् । न० मुद्गक्षेत्रे ॥ मुद्गानांभवनक्षेत्रम् । धान्यानांभवनेक्षेत्रे खञ् ॥
मौनम् । न० अभाषणे । तूष्णीम् । तूष्णीकाम् । शब्दः । अमरादिस्त्वे ॥ कर्मनिषिद्धभोजनयथा । उच्चारेमैथुनेचैवप्रस्रावेदन्तधावने । स्नानभोजनकालेषुषट्सुमौनंसमाचरेत् ॥ गोप्यानांगोपनहेतुर्मौनं ब्राच यमस्त्वं भगवतोविभूति । नहितूष्णींस्थितस्याभिप्रायोज्ञायते ॥ गुह्यानामध्येसन्न्यासश्रवणमननपूर्वकमात्मनोनिदिध्यासनलक्षणमौनंवाभगवतोविभूति । मौनञ्चैवास्मिगुह्यानामितिभगवदुक्ते ॥ मुनिभावे । एकाग्रतयात्मचिन्तने । निदिध्यासनाख्ये वाङ्मयत्रयमहेतौ ॥ मन स यमोमौनमितिभाष्यम् ॥ मुने कर्म्मणि० ज्ञानाभ्यासतत्त्वे० निदिध्यासनशब्दितं ॥ यस्माद्वाचोनिवर्त्तन्ते अप्राप्यमनसासह । यन्मौनंमौनिभिर्गम्य तद्वेदस्वैदावुध ॥ वाचोयस्मान्निवर्त्तन्ते तद्वक्तुकेनशक्यते । प्रपञ्चायदिवक्तव्य सोपिशब्दविवर्जित ॥ इतिवाततद्वेदेन मौनंसतां सहजमच्छिन्नम् । गिरामौनन्तुबालानाप्रयुक्तं ब्रह्मवादिभि विवाद्‌रूपे । मुने कर्म्मभावेवा । युग तार्णयपूर्वादित्यण् ॥
मौनवर । त्रि० मौनिनि ॥ धरति । धृञ् । अच् । मौनस्यधर ॥ मौनपरतिवा ॥
मौनी । पु० मुनौ ॥ त्रि०मयतवाचि । मौनयुक्ते ॥ यथा । मिनोति ... गासहक ... ात्मकतम् । एतच्चमौनमरुणोदयमारभ्यस्नानपर्यन्तं कार्यंस्नानका समाप्ते । मौनमस्यास्ति । अतइनिठनावितीनि ॥

मौनेय । पु० गन्धर्वगणविशेषे ॥
मौरजिक । त्रि० मार्दङ्गिके । मुरजवादके ॥ मुरज वादनमस्य । शिल्पमितिठक् ॥
मौर्ख्यम् । न० जाड्ये ॥ मूर्खस्यभाव । वर्णदृढादिभ्य ष्यञ्चेतिष्यञ् ॥
मौर्वम् । न० काण्डे ॥ भस्मनि ॥ मूर्वाया विकार अवयवोवा । अण् ॥
मौर्वी । स्त्री० ज्यायाम् । धनुर्गुणे ॥ मूर्वायाविकार । अवयवोवा । पविकार्ये स्यकृत्यण् । ङीप् । अ मर । ज्यामौर्वी । ० द्रूणा०भा० ॥
मौल । पु० वंशपरम्पराक्रमेणतद्देशादस्थायिनि ॥ भूस्यादिसु लब्ध्वा तरि । मौडल०द्रु०गौ०भा० ॥ यथा । यपरम्परयामौला । सामन्ता स्वामिनविदु । तदन्वयसमागतसुरात व्यागोचलैर्महो । तसच्चद यथा । ये तत्रपूर्वं सामन्ता पश्चादेशान्तर गता । तन्मूलत्वात्तु तेमौलाकपिभि परिकीर्त्तिता ॥ मन्विद्रव्ये ॥ मूलादागत । मूलेभवोवा । अण् ॥
मौलि । पु० स्त्री० किरीटे । धम्मिल्ले समतवेशे ॥ चूडायाम् ॥ मूर्द्धनि ॥ पु० अशोकपादपे ॥ स्त्री० भूमौ ॥ मूलस्यादूरभव । सुतङ्गमादित्वादिञ् ॥ यद्वा । मूलस्यापत्यम् । अतइञ् ॥
मौषलम् । न० मुषलतुल्ये ॥ यथा । गङ्गायामौषलस्नानमहापातकनाशनम् । महाभारतस्यपर्वविशेषे ॥
मौष्टा । स्त्री० क्रीडाविशेषे ॥ मुष्टि प्रहरणमस्यांक्रीडायाम् । तदस्मिन् प्रहरणमितिण । टाप् ॥
मौहूर्त । पु० ज्योतिर्विदि । दैवज्ञे । मुहूर्त्तमधीते० वेदवा । तदधीतेत० देत्यण् ॥
मौहूर्त्तिक । पु० गणके । ज्योतिर्विदि । मुहूर्त्तमधीते० वेदवा । क्रतूक्था० दिसूत्रान्ताट्ठक् ॥
म्यक्ष । पु० सदोषगूहने ॥ म्लक्षणे ॥
म्रक्षणम् । न० स्नेहने । अभ्यङ्गे ॥ तैले ॥ स्निग्धतायाम् । प्रयत्नव्याकरणे संयोजने ।
म्रदिमा । पु० मार्दवे । मृदुत्वे ॥ मृदोर्भाव । पृथ्वादिभ्यइमनिज्वा ॥
म्रदिष्ठ । त्रि० अतीवम्रदिनि ॥ मृदुन् ॥
म्रदीयान् । त्रि० अतिशयेन मृदौ । अतिशयेनम्रदी ॥ ईयसुन ॥ ॥
म्लातकम् । न० कौवर्त्तीमुस्तके ॥
म्लियमाण । त्रि० मरणासन्ने ॥
म्लुक्तम् । न० चोरिते ॥
म्लान । त्रि० मलिने । कातरे । मलीमसे म्लैहर्षक्षये । क्त । संयोगादेरातोधातोर्यण्वतइतिनिष्ठातस्यन ॥
म्लाना । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥ म्लायतिस्म क्त० । गत्यर्थेतिक्त । संयोगादेरितितस्यन । टाप् ॥

म्लानि । स्त्री० कान्तिक्षये ॥ म्लायति । म्लै० । वाष्कुलकान्ति ॥

म्लिष्टम् । न० अविस्पष्टे । अस्पष्टवाक्ये ॥ त्रि० अव्यक्तवाचि । अस्पष्टभाषिते ॥ म्लाने ॥ म्लेच्छतेस्म । म्लेच्छअव्यक्ते शब्दे । क्लिष्टम्लिष्टादिनानिपातितम् ॥

म्लेच्छ । पु० किरातशबरपुलिन्दादिपामरभेदे ॥ म्लेच्छानासर्वधर्मराशिव्यमुक्त हरिवंशे । सगरस्ताप्रतिज्ञा ... गुरोर्वाक्य निशम्यच । धर्मं जघानतेषांवेशान्यत्त्वचचकारह । अर्द्धंशकानांशिरसोमुण्डयित्वाव्यसर्जयत् । यवनानांशिरः सर्वंकाम्बोजानांतथैवच ॥ पारदामुक्तकेशाश्च पह्लवाश्मश्रुधारिणः । निःस्वाध्याय वषट्काराः कृतास्तेन महात्मना ॥ शकायवनकाम्बोजा पारदाः पह्लवास्तथा । कोलिसर्पाः समहिषादार्वाश्चोलाः सकेरलाः ॥ वशिष्ठवचनाद्राजन्सगरेणमहात्मना ॥ म्लेच्छदेशेभवानाचजियाणाम् एतयवनादीनाम् ॥ तेचात्मधर्मपरित्यागान्म्लेच्छत्वं ययुरितिविष्णु० पुरा० बौधायन गोमांसभक्षकोयस्तुविरुद्धंबहुभाषते । सर्वाचारविहीनश्च म्लेच्छइत्यभिधीयते ॥ प्रायश्चित्ततत्त्वे ॥ अपशब्दे ... ॥

इतिभाष्यम् ॥ न० हिङ्गुले ॥ म्लेच्छति । म्लेच्छ० । पचाद्यच् ॥

म्लेच्छकन्द । पु० लशुने ॥

म्लेच्छजातीय । त्रि० म्लेच्छप्रकारे ॥ प्रकारवचनेजातीयर् ॥

म्लेच्छदेश । पु० शिष्टाचाररहितखशादिदेशे । प्रत्यन्ते यज्ञियदेशादन्यस्मिन्देशे ॥ चातुर्वर्ण्यव्यवस्थानं यस्मिन्देशेनविद्यते । तम्म्लेच्छविषयंप्राहुरार्यावर्तमतः परम् ॥ ... यत्रमाविष्णावस्तु ... । तम्लेच्छदेशंजानीयाद् ... म्लेच्छकालदेश

म्लेच्छभोजन । पु० गोधूमे ॥ न० यावके ॥

म्लेच्छमण्डलम् । न० म्लेच्छदेशे ॥

म्लेच्छमुखम् न० ताम्रे । शुल्बे । ताम्रा इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ म्लेच्छदेशेमुखमुत्पत्तिरस्य ॥ म्लेच्छस्यमुखमस्मात् ॥

म्लेच्छास्यम् । न० ताम्रे ॥ म्लेच्छदेश आस्यमुत्पत्तिरस्य ॥ म्लेच्छस्यास्यमिवबा ॥

म्लेच्छितम् । न० अपशब्दे । परभाषायाम् ॥ नम्लेच्छितव्यंयज्ञादौस्त्रीषु नाप्राकृतं वदेत् । सङ्कीर्णंनाभिजातेषु नाप्रबुद्धेषु संस्कृतम् ॥ म्लेच्छतेस्म । म्लेच्छ० क्त । इट्

श्रीएकलिंगोविजयते

प्रभुर्जगत्सुखकर प्रभुरेकलिङ्ग
शैलप्रधानशिखरस्थसुशैवपुर्य्याम् ॥
रम्यद्रुपुष्पितलताङ्कुरशोभिताया
सराधितोद्विजगणैरवतात्सुवशम्
॥ १ ॥
सुमेदपाटप्रवरोनृपोय शिवावतार
परिरच्छ्रराज्यम् ॥ करोतितस्म
द्दिरमागतश्चन् शिवार्चनपुत्रवदात
नोति ॥ २ ॥
भूप श्रीसज्जनेशो जगतिगुणगण
वर्द्धयन्राजतेयसर्वाविद्याश्रुत्य
सकलजनमनो गह्वरशोभयन्थ्य
द्रष्टुचक्षुर्नृपाल भवतुसुनगरे
सर्वविद्याप्रधानो यस्मिन्कार्येव
रिष्ठसदखिलसुमत सर्वराज्येप्र
वीण ॥ ३ ॥
श्रीमत्श्रीसज्जनेशस्सकलहितकरो
राज्यकार्ये सुदक्ष स्तीय हस्त
विचिन्वन्निखिलगुणचय वर्द्धयि
ष्णु सक्रिषु । तिष्ठन्गच्छन्स
दायो नयजनसहितोभव्यकर्मप्रव
त्त कोशाद्दैसेतिहासविवरिषति
धियास्वीयवाञ्छानुकूल ॥ ४ ॥

स्ववंशवर्णनम्

श्रीवाप्पो योहि वापा सकल जन
ततौ रावलेति प्रसिद्धो येनेदचित्र
कूट विदित सुनयतोभूपमानाश्च
मौर्यात् ॥ नैस्ततद्वशभूपागणशत
सतमेवं क्रमेरावलीयास्ते सर्वेभाग्य

स्ववंशवर्णनम्

वन्तोवहुवलिगुणिनो राज्यकार्येसु
दक्षा ॥ ५ ॥
श्री विक्रमीय शतके युगचन्द्रवर्षे
श्री राहपो नरपति र्बहुभाग्य
शाली ॥ तेनादि रावल पदाद्धि
धृताद्दिराणातत् संज्ञया नृपतय.
प्रथिता भवन्ति ॥ ६ ॥
तेषांहि वंशे जयसिंह भूप श्रील
क्ष्मणोसावजयो नृपेश ॥ नाम्ना
ऽरि हम्मीर नृपा बभूताम् श्रीखेत
सिंहोऽवनिपोबभूव ॥ ७ ॥
श्रीलक्षसिंहो बहुवीर योद्धावीर-
प्रतापोसकलारिहन्ता । पश्चान्नृपो
मोकल ववीरधर्मा धर्मार्थकामादि
कसर्मकर्ता ॥ ८ ॥
शून्याऽङ्काऽब्धीन्दु वर्षे सचिव
जनहित कुंभकर्णो भिषिक्तो
राज्ये श्रीमोकलीये नयपद रचना
दक्ष वीर प्रतापी ॥ येनस्वीयेन मा
म्ना वरतम नगर कुंभलो मेरुदु
र्गं देशेस्मिन् स्थापितो सौतद
वनिप यश कीर्तयन् भाति
साम्ब ॥ ९ ॥
पञ्चशाब्धिन्दु वर्षे उदय पतिनृपो
राज्यसिंहासनस्थ. सस्तीये नैव
दुष्टा चरण पदहतो भूत्कनिष्ठ.
सितोभ ॥ शून्यवेदाब्धिन्दुवर्षेसक
लजनमतो रायमल्लोवभूव सयाम
लक्षपुत्रोरसक्तुशरचेराज्यसिंहा

सनस्थ ॥ १० ॥
मायाष्टे च्छिन्दुवर्षे भिखुल जन
हितो रत्नसिंहो बभूव नन्दाष्टे
च्छिन्दु वर्षे सुनयन रुधिरो विक्रम
स्तस्यभ्राता । दृग्र्ङ्क च्छिन्दौषि
हत्वा समय नरपतिबाघबीर
कुदासो वेदाङ्के च्छिन्दु वर्षे उदय
नरपति स्तनिराकृत्यभूप ॥ ११
षट् चन्द्र त्विन्दु वर्षे बृहदुदय
महा सागरस्याख्यपुर्या प्रारम्भे
महीप · यम भनतनुत स्तत्पूर्वो
चकार ॥ वेदयुङ्केन्दु वर्षे उदय
नरपतिश्चित्रकूटे उपेत्य चेन्द्रप्रस्थे
धमाही चकबर यवन सजिगा
यातियुत नागयुङ्केन्दुवर्षेनवतपन
सम श्रीप्रतापादिसिंह ॥ १२
श्रीव्वङ्केन्दौमितिब्दे ममरनरपती
राज्यसिंहासनस्थ श्चाम्लाबुङ्केन्दु
वर्षेनव तरणि सम कर्णसिंहो
हितस्थौ ॥ वेदाष्टत्विन्दु वर्षेनय
निपुणजगत्सि हभूपोद्युदारोनन्दा
श्चान्द्रीन्दु वर्षे सकल जनसुहृद्
राजसिंहस्सरेजे ॥ १३ ॥
सुमेदपाटे रचितं सरोवरम् स्वराज
सामुद्रिकनामशब्दितम् ॥ सुराज
सिंहेन कृतार्थं कमंबा सुरम्य
कूलेभवने सुशोभितम् ॥ १४ ॥
सप्तस्यद्रीन्दु वर्षे शुभगुणनिरत
श्रीजया ख्यादिसिंहो येन स्तीयेन

ख्वगवर्णनम्

नाम्ना बहुजल निलये निर्मितं
दिव्यखातम् ॥ षट् पचाद्रीन्दु
वर्षे ह्यपर नरपति राज्यदक्षो
द्वितीय सप्तत्व द्रीन्दु वर्षे सकल
सुखदसयामसिंहोन्यभूप ॥ १५ ॥
शून्या ऽष्टा ऽद्रीन्दु वर्षे ह्यपरनृप
जगत्सिंहभूपस्युतस्थौ । सप्ताभ्याष्टे
न्दु वर्षे सुगुणपरनृप श्रीप्रतापा
दिसिंह ॥ १६ ॥
शून्ये नवष्टेन्दु वर्षे ह्यपरनरपती
राजसिंहो नृपाख्यो नागेनृष्टेन्दु
वर्षे कुजन कुपयहन्तारिसिंहोबद्रा
न्य ॥ १७ ॥
नन्दष्टष्टेन्दुवर्षेऽपरनरपतिहम्मीर
सिंहोनृपालो वेदव्यष्टेन्दु वर्षे बहु
बलचपलोभीमसिंहोनरेश ॥ बा
णाष्टाष्टेन्दु वर्षे रुचिरवचनयुक्
श्रीजवानादिसि ह पश्चाष्टाष्टेन्दु
वर्षेसकलजनहितोभूपसर्दारसिंह
॥ १८ ॥
नन्दाङ्काष्टेन्दु वर्षे प्रबलभटहित
श्रीस्वरूपादिसिंहोभूपोदानीयशस्वी
सकल जनहितो लोक विख्यात
कीर्तिः ॥ श्रीशु त्यागी स्वराज्य
गज हय धनत पूर्णयन् सर्वसा
र सर्वराज्ये प्रबधनयनिपुणधिया
प्राकृतोदार शील . ॥ १९ ॥
नागेनृष्टङ्केन्दु वर्षेगुणिजनसुखद
शम्भुसिंहोबभूव भोगीदानीकृपालु

बहुविध रसिको रूप लावण्य युक्त । अल्पायुर्भोगभोक्तानिखिलजनहितो धर्मशील स्वलोकाच्छभुभूमौखलीलां निखिलसुखकरौंसविधायाप्नुयात ॥ २० ॥

बुन्द्व्यङ्केन्दुवर्षे सकल सुखकरे सर्वंस पन्निधाने श्रीमच्छ्रीसज्जनेश्च जनसचिवयुक् राज्यसिंहासनस्थः । सर्वेकार्येविजानन्सुनयगुणधिया स्वल्पकालेन पूर्वं पश्चाच्चाप्यात्मयोग्यानखिलजनहितान्स्थापयन्राजतेयम् ॥ २१ ॥

ज्ञीयान्राज्यार्थदक्षान् सचिवनयगुणान् सम्यगालोच्य सर्वान राज्यचिन्तानुकूलनिखिल समयकर्मपूर्वानु भावम् ॥ नित्यानन्दप्रकाशकविगुणकविताकर्मस स्फूर्ति भावा भावप्रकार प्रकटयति भरीय समेधास्ति मन्त्री ॥ २२ ॥

भूपालाधातिकिंचित्स्वसुखरसरता स्वार्थभाजश्चभाज केचिद्दित्तानुरक्ता स्वपुरजनधनकर्षयन्तीयतत सम्यगरीत्यासुनीत्या निखलजनपदप्पालयन् लालयन्श्रीमान् श्रीसज्जनेशो भुवनसुखकरोभाति लोकेयमेक ॥ २३ ॥

लोकेकार्येसमस्तं कठिनमतिधिया व्याप्तपूर्वानुकूलन्तन्मध्ये राजकीयं स्वधनजनपदश्च सत्राभैकमूलम् ।

तत्कार्येदक्षभूपोनयनिपुणजनेशो यतेभूपसघात् सोयश्रीसज्जनेशो निखिलमतिमता राजतेमध्यवर्ती ॥ २४ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेशो नवनिधिसहितश्चाष्टसिद्धैकपूर्णे सद्वौमस्मिवर्षेमिहिरविधुनिभौ स्वामिकर्मानुकूलौ ॥ एकश्रीश्यामलाख्योनिखिल जनमनो भारती भावदक्षपन्नालालोद्वितीय सकलविभवयुग् राज्यसर्वाधिकारी २५ (*++*

लोभान्मोहाद्विरक्तो निखिलजनहितो राज्यलाभानुरोधी सपद्यापद्यकृष्टोनयपथकुशलो मन्त्रिमुख्यो द्वियोग्य ॥ देशेऽस्मिन्मेदपाटे रणकरणभटे सर्वशस्याढ्यभूमौसोयश्रीश्यामलाख्यो निपुणकविवरो वर्ततेमचिराज ॥ २६ ॥

काव्यालङ्कारवेत्ता सचिवकविवरश्यामलोवीरसिंह । शास्त्रव्यासंगसक्तोगुणिगणरसिक कोशपूर्णाभिलाषी ॥ कोशंशब्दार्थचिन्तामणिमतिफलद सनिरीक्ष्यासमाप्तहस्तग्रथ्यसर्वंवसुधनविषय पृष्टवान्स्त्रीयमित्रात् ॥ २७ ॥

प्रविशषपादृशातम्

सप्ताष्टाष्टेन्दुवर्षे उदयपुरपुरे श्रीजवानाख्यभूपे स्वर्गाधीशेन्द्रतुल्ये सकलजनपदमासतिख्यातकीर्तौ ।

कोशविषयकप्रश्नो

दैवादागत्यगौड द्विजकुलतिलक
श्रीसुखानन्दनाथ कोशशब्दार्थचि
ता मथितमतिफलद छन्दसख्यवा
न्स ॥ २८ ॥
पश्चाशद्वर्षभागा अतिगहनतरा
शास्त्रग्रन्थस्थनून तेषामेकैकवर्ण
स्वरपदरचने दीर्घकालोव्यतीत ॥
शब्दान्ख्यातान् विचिन्वन्नतिवि
दिततरे कोशसर्वेहिदृष्ट्वा चेत्य
चि शक्तिमताब्दा श्रमसुरचनया
सगता 'कोशपूर्तौ ॥ २९ ॥
(केनप्रकारेणकुत्रकोशस्य भागद्व-
यमुद्रित मित्यथोच्यते)
श्रीमन्यदिपृच्छतिकोशवृत्त विस्ता
रपूर्वन्नमतोयथावत् ॥ वात्सल्यमे
वानुवदेयमेत द्विस्तारत सवद
बोधनार्थम् ॥ ३० ॥
सुखानन्दनाथेन माप्रत्यलेखिभव-
द्भि स्वमुद्रालये कोशएष ॥
सुसमुद्रणीयस्तुत प्रीतिभावात्त
दाचोत्तर तन्मया सम्यलेखि ॥ ३१ ॥
भवच्छ्रीकृपापूर्णपत्र सुलब्धम् पठ
स्तन्निजानन्दपूर्णोलिखामि ॥ मदी
याद्विशक्तिर्नवित्तस्यहद्धा सहाये-
स्तिशक्तिस्ततोदीर्घभूता ॥ ३२ ॥
तदारभ्यचिता सुकोशार्थमेषामदी
येहृदिव्यापिनीभव्यभावा ॥ कथमे
नमस्मिन्न संप्रयाचे जगत्यालिके
पूरिता शेम्वदित्वम् ॥ ३३ ॥

श्रीघासीरामकथनम्

दैवात्सुरम्ये यमुनानिकूले यथा
ट्टिपौरस्थितताजगजे ॥ श्रीघासि
रामस्य सुहृद्वरस्य वंशीधरस्यास्य
समागमोऽभूत् ॥ ३४ ॥
मित्र प्रसन्ना ननभूत्यसैव्य सानन्द
मायान्त ममदगत्या ॥ अस्मामि
दानी भरतस्यभूमौ दृष्टाहिलुब्धा
नहिदानशूरा ॥ ३५ ॥
श्रीमन्सखेकिं कथितभवद्भि सर्वं
स्थितस्वल्पमनल्पमस्याम् ॥ कास्या
पिवाहुल्यमतीव चास्तिन्यूनत्वम
न्यस्य जगत्प्रभावात् ॥ ३६ ॥
श्रीमन्सखेकिं कथितभवद्भि शूरा
नसन्तीदमसत्यवाक्यम् ॥ शौर्येण
कश्चि ज्जनतीहिकश्चित्र वंचित
क कातरोहिशूर ॥ ३७ ॥
शूरधनाद्वेच्छसि कार्यदक्ष मत्तो
यदाज्ञापयतत्करिष्ये ॥ श्रीमत्कृ
पातोधनत समर्थो स्ताविकोनो
निजभृत्यमुख्य ॥ ३८ ॥
जानामिसन्मित्र सुदारभाव स्त्वासा
दरप्राप्यवदामिहृद्यम् ॥ कृन्दस्यपु
र्यांतवमातुलोस्ति विद्वद्वरोधी तस
मस्तविद्य ॥ ३९ ॥
तेनैककोशो रचितोद्गु लोसौ विभ्र
न्मिताब्दे नवहुप्रयासात् ॥ द्रव्य-
व्ययीलोक हितार्थकारिन् तन्मु
द्रणकारयभोसमर्थं ॥ ४० ॥
श्रीमन् सखेस्मिन् सुकृती हिकार्ये

द्रव्यकियत्म मितमत्रयोग्यम् ॥ श्रु-
त्वातदाविंशतिकसहस्र देयभवद्भि
र्नततोधिकञ्च ३९ ॥
एतन्मितद्रव्य सुदानकार्यं शक्तिर्मं
दीयाभवत प्रसादात् । प्रात स
मागत्यमदीयगेहे द्रव्यग्रहीत्वाकुरु
मासनाथम् । ४० ॥
प्रातर्घासीय रामस्त्वमति रमुल
प्राप्यहृष्ट कृतत्रस्त मांसवीच्यशी
घ्रान्निजजनसहितश्चासनादुत्थितश्चा
न् ॥ गाढव्यालिंग्यमोदाददतिनमन
तयास्थापयनदत्रभागेस्थित्वाग्रेवहस्
स्त सगदतिधनदस्तत्रनस गृहाण
॥ ४१ ॥ हस्तगृहीत्वास्वधनस्यकोशे
यत्रस्थिता सन्निधनस्यपेटा ॥
नीत्वाऽवदत्सूीकुरुतद्विवित्तम् वां
छाङ्कनेतद्ग्रहणेनवाञ्छा ॥ ४२ ॥
घासीरामकथनात्पण्डितवंशीधर
स्येन्द्रपुर्य्यागमनम् ॥
इत्थविचारेयन्दिशक्रपुर्य्यां गत्वाभ
वन्तनयग्रन्थकारम् ॥ यास्यामि
स कल्पकरस्तदर्ङ्कि वित्ताङ्कितपत्र
मवाप्ययात । ४३ ॥
इन्द्रप्रस्थेसुरम्येवहुदिनवशतोमुख्य
मित्रैघणाय चायान्तदूरदेशाद्विबु
धवरसुखानन्दनाथोनिरीक्ष्य ॥ च
भ्युत्थानन्दित्त्वानिजजनसहित स्था
पयन्नग्रभागे धन्योस्मित्वीय मित्र
निज भवनगत वीक्षयामि प्रस

न्नम् ॥ ४४ ॥
धन्योस्मिवीक्ष्य कुशलाङ्गसमस्तदे
ह श्रीमन्नमयादयथासहगच्छचा
यम् ॥ कोशस्यमुद्रणविधींकुरुयत्र
माशु वित्तप्रदास्यतिपरतवभागि
नेय ॥ ४५ ॥
सिद्धि कृता भगवता खिलवित्तरू
पा तस्मात्सुगत्य कृपयागमनार्थमे
काम् ॥ पत्रसुप्रेषयततोनिजकर्मकृ
त्वा यास्याम्यहजवतयाभवदग्निकू
लम् ॥ ४६ ॥
कृत्वापत्र स्वपुरतस्तव भागिनेया
यातोस्मिकार्यमभिधायजवाद्व्रजे
यम् ॥ दास्यामिचाग्रदिवसेनिज
हस्तपत्रगच्छामितत्रवहुकालसमा
गम स्यात् ॥ ४७ ॥ घासीयराम
सुहृदस्वसुपत्रहस्त मावीक्ष्यपत्रनि
खिलाशयमाभिगम्य ॥ सानन्दतो
ह्यभिवदन् किमुकार्यं मद्यपत्र
सुप्रेषययतस्त्वबुध प्रयातु ॥ ४८ ॥
पत्र विलिख्य ददतेस्म सुडाकगेहे
ततप्राप्यपण्डितवरस्य समागतोच
सर्वं सुसाधन मयत्वरया गृहीत्वा
कोशस्यकार्यमचलत् प्रतिवासरत
त् ॥ ४९ ॥
दत्ताहना दधिकदान सुशक्त्यभावे
कोशस्यकार्यमरुधत्वितदर्द्धजाते ॥
पश्चाहनी सहिवुधोपि परत्रगन्ता
शोकस्तयो स्वामभवन्नगरस्य मध्ये

॥ ५० ॥
इन्द्रप्रस्थस्थवासीक्षितिपवरजगद्दानन्द
माथोमहात्मातच्छिष्योधीरयुक्ति ।
सकल बुधजनेष्वेविसी शीघ्रगतौ
श्रीयशन्यानुपूर्वेवहुतरजनरेभाव्य
माण प्रयासी ॥ ५१ ॥
तच्छिष्यपण्डितवरी जगद्दाक्षिण
न्द ' सारस्वतौ भिषगुणप्रथितेन्द्र
प्रस्थ । ॥ श्रीमार्त्ण्ड मुद्रणकरेषह
यसकारी द्रव्यव्ययेनकृत्वतेनृपराज
इष्टि ॥ ५२ ॥
यात्रार्थकारण विचार परप्रधाना
श्रीकमलिवशुभगौरवपूर्ण आसा ॥
शक्तार्थसक्षिकठिनपरमदुरु सं-
स्काथतैसुगमल परयाश्चिरण्या ॥ ५३
इहिश्विसन्निवहश्रीखमपान्नपाना
श्रीमस्यपूर्णकरणेक्षतवृधिभिमा ॥
कस्यापिभ्रान्तिरभवन्नचिपूर्ण विसा
पूर्णम्चितस्यासकलधी ' कविराजमं
त्री ॥ ५४ ॥
श्रीयावदार्यकुलपङ्कजसूर्य नृप श्री
श्यामलात्कविवरादिनिभस्यधिपा
न् ॥ श्रीमस्यलोकसुखदस्य समस्त
तत्समास्थादद्दाति कुवलयसमाप्ति
यतम् ॥ ५५ ॥
श्रीसज्जनेप्रियकरे गुणभाजपूर्ण
विद्याप्रचाररसिकेखिलनृपसूर्य ॥
श्रीसूर्य वशतपकीर्तिविभाजमूर्तौ
श्रीमस्य पूर्तिरिह रचिताविधा

वा ॥ ५६ ॥
श्रीश्यामलेनकविराजवरेण सूर्य वं
शीधराङ्घ्रवराभिजतद्वचर्यात् ॥
एव क्रियत्वनमित वहुसाधनाढ्य
नर्थ विचार्य धनत परिपूरि
तञ्च ॥ ५७ ॥
यश्चछ्वावनगरादिजनैवरामाद्दर्शा
दिसासकामय कलकालपौरात् ॥
शाला मनोहर सुदास करावटेप
भिनीय साहिब कराहज मृत्य
मानम् ॥ ५८ ॥
श्रीमच्छ्रीसज्जनेशस्य जनसुखकरी
राज्यसि शासनस्य क्षायनृमासावि
धातानिखिलशुभकरायासरायाभि
नित्यम् ॥ न्यायन्यायप्रसक्ताऽपवि
तमनुचितम्श्रीस्यकुर्वन्तिविस्था
स्थानस्थानविभिन्ननिखिलजनगत
तत्कार्यसम्पूर्ति ॥ ५९ ॥
यंवस्थान सुरम्य सकल विषयकं
तत्रसुद्रालिपच्च दैवीदेशीसुपासौं
मितद्विनर्चिते क्लयडभाषाक्षरा-
णि ॥ श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रप्रतिनिय
तनिदेशानुसंगा चलिच श्रीमच्छ्री
श्यामजाम्नांविरचयतिस्वविचार्थ
वृत्तान्तगामी ॥ ६० ॥
देशेस्मिन्मेदपाटे निखिलनगरकं
वस्तुवायालिसर्वे श्रीमच्छ्री सज्जना
ज्ञाऽप्रतिफलविषया श्रीमुखाश्रिष्
ताया ॥ तस्माद्दाढ्यै ह्विबुद्धासकल

अनगवादिशर्दगात् प्रयान्तिभाग्या नृसर्वेमनुष्या नृपवरविहिताजीविकांसलभते ॥ ६१ ॥

भूपालाभाग्यवन्त स्सुखरसपरा स्वेननाम्नाच्चकार्षू रम्यस्थान सम न्तात् निजमहिमधिया वर्तयन्त स्वदेशे ॥ यत्स्थान नीर्णभूत बहु समयवशात्केनदृष्टिर्नदत्ता तत्सर्वं सज्जनेशो विपुलधनचयान्नव्यवत्स विधत्ते ॥ ६२ ॥

पङ्क्तिन्नार्ति भृष्टोदयपुरनगरीयै- महद्द पुरायस्तस्मिन्सर्वत्रवीथ्यावि विधनगलताहश्यतेसर्वभागे ॥ एच्छा सवाङ्गशुद्धा पुलिस जनगणै र्वीक्ष्यतेसर्वकाले श्रीमच्छ्रीसज्जने न्द्रप्रनियत नियमात्स निरीक्ष्याति हृष्ट ॥ ६३ ॥

दत्तानिपदानि प्रतिष्ठाया श्रीमेदपाट प्रभुणाप्रराज्ञ इवर्ति ना ॥ पददत्तप्रतिष्ठाया कवि श्यामलधीमते ॥ ६४ ॥

कविराजपदचैका मभ्युत्थानद्वितीय कम् । तृतीयस्वर्णेन चाङ्के चतुर्थं पादभूषणम् ॥ ६५ ॥

हैमादिकंचतस्यैबोटीदानंचपञ्च मम् ॥ सुसासनस्यात्करत षष्ठद त्ताहिमुद्रिका ॥ ६६ ॥

मुद्रिकाशय .

राणा श्री सज्जनेन्द्रस्य चरणाब्ज

प्रसादत ॥ कविराज पदख्यात श्यामलश्चैवमुद्रिका ॥ ६७ ।

इत्याद्यन्या पदव्योपि बहुसम्मान सूचिका । दत्ता श्रीसज्जनेन्द्रे णकविश्यामलधीमते ॥ ६८ ॥

श्रीनरेशस्य हिप्रीतिर्यथाश्यामलधी मति । विश्वासभूतासत्याङ्गीनत थान्यत्रदृश्यते ॥ ६८ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रादरनियमवशा त्श्यामलप्रेरणात कीश शब्दा र्थचिन्तामणिगुणनिकर । स्यश क पूर्तिमागात् ॥ अब्धाब्धाङ्के न्दु वर्षे बहरसिकतरेफाल्गु नेशुक्ल पक्षेदेवाचार्येतिथ्यासकलसुख करेसार्द्धवर्षद्वयेन ॥ ६९ ॥

श्रीभूप सज्जनेशो निखिल जन हितेराज्यकर्मप्रवीणः । विद्याशा स्त्रे कदच सुभटसहितयुक् सर्व दाकार्यदर्शी ॥ स्वाद्दीर्घायुर्निरो ग शिवविधिभवणा स्वामितुष्टैर्व बालौ मार्कण्डेयोऽस्य जीवी वर वरदशिवाराधनाद्दीर्घजीवी ॥ ७० ॥

श्रीमच्छ्री सज्जनेशैवदुलवलतया वीरलक्ष्मीश्चनाम्नी जिह्वाया इत्य वाणीस्फुरतुदिननिशनर्तनकारय न्ती ॥ राज्यश्रीद्रव्ययुक्ता सकलवि भवश्रीशगेहेप्रपूर्णाचेत्थधान्यैर्ध नौघैर्निखिलजनचय पूर्णवित्तवि धेहि ॥ ७१ ॥

कोशशब्दार्थचिन्तामणौ तृतीयोभाग

दुग्धाद्रि गौडकुलोत्पन्ना छीऽदाल प्रधानाः पनाम तुलाराम मिश्रात्मज श्रीधनपति मिश्रापरनामा श्रीसद्गुरु कुलावधूत श्रीपरमहंस परिव्राज आचार्य श्री महरिर नन्द नाथ भारती शिष्येण ब्राह्मावधत श्री सुखानन्दनाथा परनामधेयन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ पवर्ग तृतीयोभाग समाप्तिङ्गत

श्रीसुखानन्दनाथ तच्छिष्य श्री जगदीशमिश्रा परनाम ब्राह्मावधूत श्री जगदानन्दनाथ प्रीतिकामे , श्रीमन्महा राजाधिराज रविकुलाव तस महीमहेन्द्र यावदार्यकुलकमल दिवाकरे मेदपाटदेशाधीशे अखिल भूपाल मौलिमणिभि श्री १०८ श्रीयुत सज्जनसिंहे सस्थापिते उदयपुरस्थ सज्जन यन्तालये मुख्यमन्त्रि कविराजिराज श्रीश्यामलदास प्रेरणया पण्डितवाजपेयि यशोधरेण अकिञ्चनाजितदेव शर्मणाचशोधित जीवनराम शम्भूनाथ श्यामसुन्दर गुलाबराम लक्ष्मीनाथ प्राणिनाथ लालसिंघ प्रभृतिभिर्द्विजै वर्णक्रमेणदर्भित सर्दारवेग यवनेन परमानन्द ब्राह्मणेन मुद्रित

एकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १९४० वैक्रमाब्दे राजधा न्युदयपुरे सज्जनयन्त्रालये श्रीमेदपाटेश्वर कोशधनव्ययात् वाजपेयियशोधरस्य प्रबन्धतोमुद्रित

शुद्धाशुद्धविषयकचिन्हानि

०—|—०

॥ नम श्रीगुरवेनम मुद्रीकृता अनेकेषाकाठिन्यात्बुद्धिविभ्रमात् । मनसोऽस्थिरत्वपत्वात्स्यादेवाशुद्धिसम्भव १ अतोमुद्रीकृतेग्रन्थे ह्यपिपण्डितशोधिते । अशुद्धोद्‌घाटकस्यास्यपत्रस्यावश्यकमतम् २ तदेतस्यमुद्रितस्य शब्दार्थचिन्तामणिकोश शुद्धाशुद्धसूचनापत्रलेख तत्राशुद्धिर्द्वेधा । शब्दाशुद्धि १ शब्दव्याख्यानाशुद्धिश्च २ इति ॥ सोभयत्रपञ्चधा । यथा । मात्राशुद्धि १ वर्णाशुद्धि २ न्यूनाक्षरा ३ अधिकाक्षरा ४ वर्णविपर्यासा ५ चेतिभेदात् । अत्रशब्दाशुद्धौसर्वत्रपूर्वस्मिन्नेवचिन्हमेतत्० । व्याख्यानाशुद्धौतुपूर्वत्रचिन्हमिति—ज्ञेयम् । ततोमात्रावर्णाशुद्ध्योस्तु । अशुद्धिलेखपङ्क्तावेकमेवाशुद्धमक्षरलिख्यते । अग्रे । शुद्धलेखेतुसमस्ता शब्दालिख्यन्ते । तत्र । मात्रायांशुद्धाक्षरस्योपरिलक्षणमेव—क्रियते वर्णेतुशुद्धाक्षरस्याधशून्यम् ॥ न्यूनाधिकाक्षराशुद्ध्योस्तु ॥ अशुद्धौपूर्वपर पार्श्ववर्णयोर्वायत्पूर्वपरमुत्थितरेखादिस्यात्तस्यतस्यलेख तन्मध्येलक्ष्मचेति—पतितरेखाया । शुद्धिलेखेतुन्यूनवर्णाधस्ताच्चिन्हमित्यमध —पतितरेखाया । अधिकवर्णाशुद्धौतुपूर्वपरवर्णमध्यलिखिताधिकवर्णस्योर्द्ध्वमेवम ऽ अशुद्धिलेखेचिन्हकृतम् । शुद्धलेखेतुयथार्थस्यैवलेख । ॥ अपिच । न्यूनानेकाक्षराशुद्धौतुपूर्ववदशुद्धलेखेपूर्वपरलेखमध्ये—एतद्रेखालेख । । शुद्धिलेखेतुलिखितन्यूनाक्षराणामधोदेशे देव देवदत्त अनेन प्रकारेण वर्णसमानातावतीदीर्घा

—— ——

रेखाकृष्यते । अनेकवर्णाधिक्येतु । अशुद्धलेखएवाधिकाक्षराणालेख । । नीचैस्तावतीदीर्घारेखाच । शुद्धौतुशून्यादि ॥ वर्णव्यत्यासाशुद्धौतु । अशुद्धलेखेवर्णयोरुपरिष्टात्काङ्कयो ' लेप , २ १ । शुद्धलेखेतुयथायोग्यमेवेति दर्शनीयम् ॥ अग्रे पृष्ठाङ्क प्रथम द्वितीयस्तम्भपङ्क्त्यङ्कानांक्रमेणलेख । तत्र स्तम्भलेखे प्र० द्वि० इतिपूर्ववर्णयोर्लेखयावत्प्रथममधोध ' शून्यमेवलिख्यतेतथायावद्द्वितीयम् ॥ अतोविशेषप्रकाराशुद्धौतु तत्रतत्रविशेषोलेख कृतोदर्शनीय ॥ यदिसज्जिरेकावार पुस्तकवर्ज्ज क्रियेतशुद्धमिदम् ॥ दर्शं दर्शं शुदधा शुद्धा दर्शं भवेत्तदिति सुकृतम् ॥ १ ॥

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
२१ - नृघ्नो । र्भ्वे	धूमवह्न्यो सम्बन्धे		०	७
ष्टा	विशिष्टसिद्ध्यभावे ॥	२	०	२४
- र	रालोककारे	३	प्र०	९
- ध	घञ्	४	०	२६
सु	जल्युक्तपङ्क	४	०	१७
- यि	निशामपि०	४	द्वि०	२१
- बृ	कुञ्ज०	५	०	२४
ड्	अपाङ्क्तये ।	५	०	२५
- न्या	अग्या ।	६	प्र०	४
- ल्पे	अङ्गवैकल्येन	६	०	१३
- र्षि	हर्यिभ्योऽतच्	६	०	२८
स्य	पचस्य चा ।	६	०	९
- ता	समतादेहे	७	०	२८
का	निदिग्धिका	८	प्र०	१८
का ॥	निदिग्धिकाप्य दृष्टा समिलित सु	८	०	१८
- र्च	पलमात्र स्याद्	८	०	२३
भा	भराडे ॥	८	द्वि०	२२
- र्णि	पौर्णमास्याम्	९	०	३
० -	पञ्चपर्णिका } स्त्री० गोरची-	९	०	२२
० -	पञ्चपर्णी } स्त्री० चुपे ॥	९	०	२३
- सो	सरसोरुहम् ।	१०	प्र०	२१

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
षा,	पेषण्युपस्कर	११	०	१०
- र्मों०	वलिर्भौती	११	०	१६
- त्त्व	उष्ट्रादौ ॥	११	०	२४
ता	महत्तिक्त	१२	प्र०	१२
प्य वे	प्यभावेतु०	१२	द्वि०	२
- गु	गड	१२	०	२३
- धा	दाचीसा	१३	द्वि०	६
- पच	पञ्चविंशति	१३	०	११
द्र	द्राविण	१४	०	१०
- श्रा	प्रभंजना	१४	०	२६
- न्ध	सुगन्धिद्रव्ये	१५	०	१८
०पु०	पञ्चस्रोत नं०	१५	०	२९
- हे ॥	गर्दभ्यो	१६	प्र०	१६
-। कौमार	कौमारादिपञ्चसु ॥ कौमार	१८	द्वि०	८
- ची	चत्रञ्चो	१८	०	२६
- च	पञ्चीकरणम्	१९	प्र०	१
- स	सुस्फुटद्युति०	१९	०	२१
- बा	वाग्	१९	०	२७
- पि	०पञ्चराखेट	१९	द्वि०	२४
- ञ्ची	पञ्चीकर	१९	०	२४
- चा	पियालद्रुमे	२०	प्र०	२६

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धलेख	शुद्धलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- पु० सु	पु०न०मुचेलकी	२०	०	२८
च	चित्र०	२०	०	२९
च	क्वचिदपवाद	२०	द्वि०	६
- चा	चितेरा	२०	०	११
का	वलीकि।	२१	प्र०	२९
पु० अ	वस्त्रगृहे॥पटवास पु०अशुका०	२१	द्वि०	४
- प	चचेडाँ	२२	द्वि०	२२
- ही	पट्टाहा	२३	०	१७
- व्यीं	पुण्यद्रव्यं	२५	प्र०	५
- य	पर्याव्यते	२५	०	६
पडा	पराडते	२५	०	२४
त्म ज्ञा	निर्णयात्मकज्ञाने	२५	द्वि०	६
व्य - नि	सम्यग्दर्शिनि	२५	०	१५
- श्य - द	व्यसनिनो	२५	०	१७
को	काटकीले	२७	प्र०	७
मा - र	समाचरन्	२७	०	१७
।पु०,न०	पत्रम्न०	२९	द्वि०	१०
लि का	लिखक	३०	०	२१
- ध	० पत्रघना। स्त्री०	३४	प्र०	२४
दि	स्वर्णकारादीनाम्	३४	द्वि०	९
य	लज्जायां	३४	०	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-र्याम्	कर्तव्याम्	३४	०	१६
-घ	तुलाघटे	३५	प्र०	६
ह-	ह्वारौ	३६	द्वि०	२१
-मृ-त्व	अमृतत्त्व	३७	प्र०	१८
।-वस्तु	। सत्त्वे ।	३८	द्वि०	१०
-।-काय०	उभयमित्याह	३८	०	१२
-ता	उभयथा	३८		१३
र्म	विमर्श	४०	०	९
-॥ प्रतिज्ञा	तन्त्राधिकरणाभ्युपगमसंस्थिति सिद्धान्त इ	४०	०	५
प्रभे	प्रभेदे	४१	द्वि०	२०
क्वा	पिक्कोड्डपच्चिणि	४२	०	२४
-त-ई	वीतकर	४४	प्र०	१२
-रे०	भार्याम्	४४	०	२२
-र	चारिण्याम्	४४	०	२४
-र्त्ता	द्वत्तार्हन्मातरि	४४	०	२८
-पद्म	पद्म	४४	द्वि०	१५
-सु ध्ये	सुरध्ये ह	४६	प्र०	८
-धे.	बुधा	४६	०	१५
-दे-वि	तदेवविष्टम्भि	४६	द्वि०	१४
-तित	पित्तवलापह :	४६	०	१९
-द्वि	द्वीपि ॥	४८	०	६
-ग	पराधीनी ॥	५०	०	३

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पुं०	०परन्तप ' चि०	५१	प्र०	३
-ण	नारायणं ॥	५२	द्वि०	५
चा	सौत्रान्तिकादिमते	५३	प्र०	१०
-क	कारणम् ॥	५३	०	२४
-म	आयोजनं	५३	द्वि०	४
-नाश	नाशात्	५३	०	११
-शि नि	अविनाशित्वनिरति	५४	०	१६
-री त्क	सुतरोत्तरोत्कर्ष०	५४	०	२०
०पुं०	०परमायु ' न०	५४	०	२८
वि	चतुर्विंशति	५५	प्र०	५
०पु०	परमाशक्ति ' स्त्री०	५५	द्वि०	४
-न	दोषानास्कंदिते।	५५	द्वि०	१७
-र-सा	परमस्यासावीश्वरश्च	५५	०	१७
-ति ष्ठा	तिष्ठति, । ष्ठा० ।	५५	०	२६
-ऽउपग	उगवादिभ्योयत्	५७	प्र०	२७
-भ्यो	खनिशृभ्याडिच्चेतिकु	५७	द्वि०	२
-ता।ब-ती	अयं चेतायुगाद्दावबतीर्णं ॥ अशुद्धिद्वयम्	५७	०	११
-य	जमदग्निमं हातपा ।	५७	०	१४
ऽसातस्मात्	००००	५७	०	१८
-द-स्य	पदस्यस्य	५८	प्र०	२५
त	भोजनम्,	५९	०	३
-ऽपराऽजयऽनम्	००००	६०	०	६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-जि	पराचिति ॥	६०	०	११
०धड़।	०पराङीनम । न०	६०	०	१५
-न्तो	जीवन्तोपिचतेस्मृता :	६०	द्वि०	६
-च-न्त	०परान्तकाल । पुं०	६०	०	१६
-तितऽप	प्रतिपत्त्यर्थं०	६२	प्र०	२२
-ससऽसो	ससोग्निमान्	६२	०	२४
-द	पर हैरण्य०	६२	द्वि०	१७
-प	अवरस्यपरावरम्	६२	०	१८
०ह्या '	०पराह्न पु०	६३	द्वि०	२०
-ह्ण	अपराह्ण ॥	६३	०	२०
-त	दोषताभिमानात्	६४	प्र०	१८
-ष्ठा	तथाप्येकनिष्ठत्वेन	६४	०	२१
-य	परिकीर्यते	६४	प्र०	२४
-ष्ठा	अनूढ्ज्येष्ठे०	६४	०	२८
-ष्ठा	कनिष्ठ०	६४	०	२८
-र्मा	परिकर्मा,०भाषाप्रुति'	६४	द्वि०	१८
ष्ठि	वेष्टिते	६५	प्र०	३
-ष्ठ	०रूपविष्टे ने	६५	०	७
-र्मा	पुंसा०	६५	०	२५
-ह्र	विरहे	६५	०	२६
-स्व	शाखाऽनिषिद्ध०	६५	द्वि०	२

अशुद्धिलेख .	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
धा	फलंयया	६५	०	१०
वा	०परिघातन । पृ०	६५	द्वि०	१२
तीत	परिचरतीति	६६	०	१
- र्व्यं	आढ्य०	६७	प्र०	२३
- धि .	साधु .	६७	द्वि०	२
- ना प्रा	गुणान्तरप्रादुर्भावि।	६७	०	२५
- स्य	रूपस्य ०	६८	प्र०	८
- धो - ते	धीयते	७०		१२
- प्र	वर्हंप्राधान्ये ।	७१	द्वि०	२०
- र्त्ति	वर्तुले ॥	७२	०	११
- र्वं	दीर्घं	७३	प्र०	६
ध्य	महत्त्र खमिति	७३	०	६
ख	परिमाणजमुच्यते	७३	०	१५
ट्ठ	ध्रुवम्	७४	द्वि०	२६
व	द्वद्वविश्लघौ	७५	द्वि०	१
- न्तृप्	रूप :पश्येत्	७५	०	६
त	अर्थात	७५	०	१५
- ढ	अनूढिर्व्येति	७६	प्र०	७
- व फ	वस्तुवशेनशुभफलमाह ।	७६	०	२०
- र्णा - वा	प्रहार्णानवधायाबापृथक्	७७	०	१२
- स्य	पार्थिवस्य	७७	०	२१

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क .	स्तम्भ	पङ्क्ति
-हि	दृष्टियुद्ध	७७	द्वि०	५
स्वा	विनाश स्यात्	७७	०	१२
-ढ लि	गाढमालिङ्गितौ	८०	०	७
० ङ्गि	०परिष्वङ्ग	८०	०	८
अ-क्ष	अयथकथन०	८१	प्र०	६
-ग्र-द्दो	अग्निशदोषलयेदोषवर्य	८१	द्वि०	१८
व	सपक्षलोकविख्यात	८३	प्र०	१३
-ट्	कुवप्	८४	०	३
० रि	०परीवार . । पु०	८४	०	५
क्ष णे	उपकरणे	८४	०	६
प	पाचिकोदीर्घ	८४	०	२३
ह	वाङुलकादु ॥	८४	०	२८
-न्त	वदन्ति	८४	द्वि०	१६
-णा च	ब्राह्मणं तिच	८४	०	१८
ष	ईषात्	८४	०	२०
सू	सूतान्तरे	८५	प्र०	१४
० ञ्ज	०पर्ज्जं न्यवर्ष । पु०	८६	द्वि०	५
--पर्य	॥ पुष्पति । पुष्पणीयमेप० यम् ॥ यद्वा । पर्यंयति ।	८६	द्वि०	१०
॥ प	॥ केशसमूहे इति	८७	प्र०	२८
-ष्य	स्वप्नाभिलपवर्ण०	८७	द्वि०	७
त	पितपापण्डा०भाषाशुद्धि	८७	०	६
० ॥	०ष्ठम् ॥	८८	प्र०	२०

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख.	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-व्या-म्	चटाव्यायाम् ।	८८	द्वि०	१०
-स्र	ग्रामस्थानियष्ट ॥	८८	०	१५
-त्तर्मक	शान्तकर्मणि ॥	८९	प्र०	७
-मा	भुज्यमाने	८९	०	२४
-मु	पदृभ्यामुक्ता०	९०	०	११
-क्र । म्	बक्रान तन्नाचार्या०	९०	०	१२
-ष्ठ ज्ये	तिष्ठतिज्ये०	९१	०	२४
-क ।	कालिन ।	९१	द्वि०	१५
०र्व -म्र	०पर्वताग्रयदेश । पुं०	९२	०	१९
-र्व	पव्यर्वेवा ।	९३	प्र०	१४
रथावा	दीश्वारकाल '	९४	०	२८
-नम	नियमत्कम् ॥	९५	०	१९
-शिपी	पीशी०गी०भाषाशुद्धि '	९५	०	२७
-क	शून्यधान्यनाशी ॥	९६	०	५
शा	शब्याम् ।	९६	द्वि०	८
-व्य	परिहाव्यते नेनवा ।	९६	०	२९
-ड्,च	तयड्लाङ्गुशपया०	९८	०	१०
-।-बहु	। पञ्चपवनैवाबहुल०	९८	०	२०
-ष्टो	ज्योतिष्टोमे०	९९	प्र०	२४
-क्ष	क्ष ।	९९	द्वि०	१२
-का	कारकी ॥	९९	०	१५
-च दू	माचकुमपचदूरी	९९	०	२२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-। प	पूयतेनेनपुत्र संज्ञायामितीष यद्वा। पवते	१००	प्र०	१
चो।चौ०	चयि चादिभ्यदूचोची ॥	१००	०	३
२ १ -मद्	दमनवी ॥	१००	०	५
-या	कुर्गाम्ममसा०	१०१	०	२६
व-शु	सएवपशुभावेन	१०१	द्वि०	२१
-स्व प	पश्वसुपर्वसु	१०१	०	३७
-शु	पाशुलातिवा	१०५	०	२
-चि	समुच्चितस्य	१०६	०	६
ना म	ऽविभक्तानांविभक्तानामपि	१०६	०	१२
क्ता	मुक्ता	१०८	प्र०	१६
-सुं	पातिवंसिजुटचेत्यसुन्।	१०८	द्वि०	६
-पा०	पञ्चालिकायाम्	१०८	०	२८
-ण स्य	परिमाणमस्य	१०९	प्र	१
-स्य व	पाटल्याचयवी ॥	१०९	द्वि०	१०
-म क्त	शैमक्तिकमेव	११०	०	२९
-दा ना	पदार्थाना०	१११	प्र०	२
-म	सर्वलोकानां	११२	०	२
-त्य प्य	आयप्रत्ययस्यलुक्च ॥	११२	द्वि०	२५
-य	पर्ण०	११३	प्र०	१९
ऽ -ससम	समस्यतद्गति०	११३	द्वि०	१६
-वी	विद्वद्व्योष०	११४	०	२४
-भू	पाण्डुभूमि०	११५	प्र०	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-म	ह्रष्योदये	११५	•	२८
२ १ मद्	दमनकादचे ॥	११५	द्वि०	२५
अथपाण्डुरोगे पाण्डुरोगाध्यायस्य पाण्डूनामित्यादिपूर्वानूपाण्डुकषट्के यल्लिखितं तच्छोधनीयम्		११६	प्र०	११
-ती। श्रि	आश्रये यस्यस ॥	११७	द्वि०	५
र	पातेडिंत	११७	•	८
-का	कुठेरके ।	११७	•	१९
-भू०	उ पभूपणे	११८	•	१७
-दि०	पायसे घरे ॥	११९	प्र०	११
-वि	बयस्य विच्छेददो	११९	द्वि०	२
॥ प०	। स्तुतिकर्मविघ्नप्रयाते	११९	•	१२
त	पादृच पे ।	१२०	•	१७
घा। पा	पदाती ॥ पदातिरिव ।	१२१	प्र०	२०
ष	असानुषयुदध०	१२१	द्वि०	८
पा	पद ती	१२१	•	१५
ऽ मेनन	कूर्मनमास्य०	१२१	•	२१
२ १ श्विन	उत्तानहि	१२२	प्र०	३
ऽ -तेनन	पदातिनया।	१२२	•	८
द	मेवेद्यमुदरेकरे ।	१२२	•	१४
-क	एकैके०	१२४	•	७
-खे	परश्च षु	१२६	•	५
-ध ते	अन्यके ॥	१२७	प्र०	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
फ	पलम्	१२८	०	२७
-॥ म	॥ पायतेदेहि ऽस्मादवा । पारच्चयो॰ पिवतिदेहंवामनिनृमन्॰	१२८	द्वि॰	८
यो।	रोगस्य	१३०	०	१८
ष्ट	बहुनकुष्ठ॰	१३०	०	२७
पा	योगवाही	१३१	प्र॰	१४
-रा	अलान्विते ।	१३१	०	२२
-न्त	दोलायन्ते	१३१	द्वि॰	१४
-वि	सर्वमलैर्विमुच्यते ।	१३२	प्र॰	४
-क्ष।	क्षणोऽश्लिष्टिट	१३५	०	१
-ण	ठञ्	१३५	०	२९
न्य	परिपन्य	१३७	०	२४
-भे	ग्रीयमेद	१३७	द्वि॰	१७
-ग	गजष्टाड॰गी॰भाषाशुचि	१३८	प्र॰	२८
-ष्टा	प्रकोष्ठाभरणे	१३८	द्वि॰	१७
॰ऽघट	॰पार्चट पु॰	१३९	प्र॰	१९
-म	विधानात्	१४०	०	२
-ती	पृष्ठवर्त्ती	१४१	द्वि॰	१०
-वा-।पा॰	पाल्यतेवाघवानयाबा पाल॰	१४२	०	१५
-र्त्त॰	शूलार्त्त ॥	१४४	प्र॰	२१
ऽखड।	कडार	१४६	०	१७
-तु	तूलि ।	१४७	०	२८
या	अपुर्बि	१४७	द्वि॰	१७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-। श्वन्यं॰	। टीक्वगतीश्वन्यं॰	१४७	॰	१९
॰ ङ्क	॰पिटङ्काग पुं॰	१४९	॰	५
॰ का॰	॰पिटङ्कोकी । स्त्री॰	१४९	॰	६
ऽ -द्धविशे	आद्धशेष॰	१४९	॰	२६
-ते	दृश्यन्ते	१५०	॰	२३
-॥-॥	॥ स्वार्थेक ॥	१५०	॰	२९
-डी	भक्तपिण्डीं॰	१५१	प्र॰	२३
ऽ ॰ रक्त	॰पिण्डीतगर, पुं॰	१५१	॰	२८
-ह॰ ॥	पितामह पितृपिता ॥	१५१	द्वि॰	२६
२ १ -तृप	पितामहपत्न्याम्	१५२	प्र॰	२
-॥ सच॰	॥ मन्त्रदेसच॰	१५२	॰	५
-स्य	समेत्याचु॰	१५२	॰	१२
-म	मन्त्रदमिति	१५२	॰	१६
ऽ -कादिचि	मेष्टकाचिते	१५२	द्वि॰	१२
ते पि	चितेदेवपितॄंस्तर्पयेत्	१५२	॰	१२
ठ	टक्	१५४	प्र॰	२३
का	पिनाकियोगोविज्ञेयो	१५५	॰	१३
-थ	पक्षे दितोश्वत्थ:	१५५	द्वि॰	२७
-लि	बालवैधव्य॰	१५६	प्र॰	८
-चो	गुडोच	१५६	द्वि॰	२
-वा	मुद्गमसूरादिपिष्टे ।	१५८	प्र॰	१९
त्य	क्षतगन्धद्रव्यचूर्णं	१५८	॰	२४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- नी	वासिनीं	१६०	०	१
- वो । ङ्कि	भैरवैङ्किंयते	१६१	प्र०	२६
० क	०पीठकेलि । पुं०	१६१	द्वि०	११
- म	वन्दामहे	१६१	०	२१
- णडो	पिण्डीतक०	१६२	०	१
० - । आ	०पीतपुष्पा । स्त्री० आढक्याम् ।	१६२	०	५
ऽ - पुष्प्याम्	अपुष्याम्	१६३	द्वि०	१०
- या	लक्ष्मणाकन्दे ॥	१६८	०	२
- भू	कोष्ठमूषा ।	१६८	०	२५
- स्य	कात्वा स्य	१६६	०	१२
- व्या	वाङ्गुलिमाचकम्	१६६	०	१५
२१ - मद	दमनकवत्ते	१७०	०	२८
० म	०पुण्यजन । पुं०	१७२	प्र०	१८
- सु	सुखिनतिष्ठति ॥	१७४	द्वि०	१७
भ्या	अध्याय :	१७६	प्र०	१०
- ग्धी	दोग्ध्री	१७६	द्वि०	७
- ना	धनधान्यञ्च	१७६	०	२५
० त्रै	०पुत्रैषणा । स्त्री०	१७८	०	६
० र्भ	०पुनर्नव । पुं०	१८०	प्र०	२
ऽ - नर्नवा - जा	पुनर्वारजाते ॥	१८०	०	२८
- स्त	अरिगृस्ते ।	१८२	०	१८
- स्था	पूर्वस्थावा	१८२	०	२७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- ल्प	•पुराकल्प । पु•	१८३	द्वि•	१२
२ १ ष्यदि	उपदिश्यन्ते ।	१८३	•	२१
- स	सपूर्ण	१८५	प्र•	६
- वे	पचे•	१८५	प्र•	१७
सा	•पुरुदशा । पुं•	१८५	द्वि•	६
त्सु	आपत्सु मूढो•	१८५	•	२२
पु	परलोक	१८६	प्र•	२३
स	सा।श्रोयान•	१८६	द्वि•	८
न्त	दृश्यन्ते	१८७	प्र•	१३
- ष म्र	•पुरुषदघ्न । त्रि•	१८७	•	२६
व	चतुर्वर्ग	१८७	द्वि•	२५
- च	चमाच	१८८	प्र•	५
- मा	•पुरुषोत्तम । पुं•	१८८	•	१३
- वे	वेदेच	१८८	•	२३
ति भा	श्रुतिदेवीभाग•	१८८	द्वि•	११
- शा	पुरूरवा•	१८८	•	१७
मे	अयगी	१८८	•	१६
- प	पुरोधसि ॥	१८९	प्र•	२२
- य	मनोवृत्ति•	१८९	द्वि•	१५
मे	क्रमिर्भवे ॥	१८९	•	२८
- गो	पुष्करेणोपमिते	१९१	द्वि•	३
- ख • पं,•	• पुष्करेत्वास्ली•	१९२	प्र•	१

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
पुष्पघातक पु०	अस्यार्थेमध्ये ऽस्यार्थंशब्दद्वयचो। द्व्य तृतीयशब्दस्यार्थंलिखोयात अवशु द्धम्। यथा वश्चि। त्वक्सारे॥ पुष्प चाप। पु० कामदेवे।पुष्पधामर 'पु	१८३	०	१६
- ल्य	पुष्प धनुरस्य	१८३	प्र०	२७
या	लक्षण	१८४	०	८
- र	रत्न	१८४	०	१०
ने ०	वचनेन०	१८४	प्र०	२१
पु वि	पुष्पविशिष्टे ॥	१८४	०	२८
ष्य	पुष्कर०	१८४	द्वि०	६
ता	पित्त हरी०	१८४	०	२०
ष्य	निष्कलायाम्	१८४	०	२७
- या - र	भ्रमणार्थेरथे	१८५	०	१८
- विपत् रो	देववित्पुरोधोभ्याम्।	१८५	०	२७
- र्मा	कर्मंचि॥	१८६	प्र०	५
- त	सुमनोहरे।	१८६	०	२०
- न्द्रे	द्वन्द्वे।	१८६	द्वि०	६
- स्त्र	शास्त्र	१८७	प्र०	२६
- गे	रोचिष्पदत्र	१८८	०	११
- ण	कर्ण०	१८८	०	२२
- ॥ -	॥ दुर्गस्थवायी ॥	२००	०	६
- सो	गर्न्धेण	२००	०	१५
- या	अग्रहायणी	२००	०	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख.	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
न	दक्षिणनासा॰	२००	द्वि॰	२२
गे	पुरीषाप्यायने	२०१	प्र॰	१
-का दे	कालदेश॰	२०१	॰	२
-स	॰पूरण । पु॰	२०१	॰	४
खि	खिन्नं	२०१	॰	७
शा	विचार॰	२०२	द्वि॰	२३
सावर्णचा	पूर्वाचासावषाढाच ॥	२०५	प्र॰	२
२ १ जिष्ट	सखिभ्यष्टजि॰	२०५	॰	१४
-ष्ट	पृष्ठवर्तिन्याम्	२०५	द्वि॰	५
न॰	तन्	२०६	प्र॰	१
-॥-	॥ अन्येषामितिदीर्घं	२०६	॰	४
-ष	चित्र पर्ण्याम्	२०६	॰	२७
-पृथक्	॰पृथक् । अ॰	२०६	द्वि॰	२१
ऽ म॥त्वङ्।म्-का	महत्याम्त्वक्पत्न्याम्	२०८	॰	५
ऽ रपयु	पयोधरयुता	२०८	॰	१४
-त्वा	वह्देलायाम्	२०८	॰	२४
पु-श	दृशभीरौ ।	२१०	॰	११
-॥-र्वे	॥ दण्डज्वरोनिलदौर्बल्यकुक्षिरोग विनाशिनी	२११	॰	१६
-॥-भ	॥ खङ्गापधाने । मांसपिण्डाम्, नाड	२१२	॰	१८
-म	॰पैत्तिकम् । चि॰	२१३	प्र॰	२८
पा वे	क्लीनिपातने ।	२१५	॰	१८
द-दु	जीमातृमातृपितृदुहितृ	२१५	द्वि॰	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-न॰	पीन पुन्यम् । चा॰	२१७	॰	६
र्भु	पुनर्भूत्वा	२१७	॰	१७
-र्पु	रामकर्पूर॰इ॰ख्याते ॥	२१७	॰	२॰
-नि	पौराणिकोक्ति॰	२१८	प्र॰	११
चि॰-पू॰	चि॰पूर्वाहगतने ॥ पूर्वा॰	२१८	॰	२४
म त्व	पुत्रमहत्त्वे ।	२१८	द्वि॰	३
त् र्षे	उत्कर्षे ॥	२२२	॰	६
श - ना	प्रकाशकस्यन्तरि ॥	२२३	प्र॰	११
ख्ड	भाण्डा॰	२२३	द्वि॰	१
-मध्यमे वर्त॰	रजसिक्कप्रतिशब्दन्नामम स्मृत । त्रिगुणात्मस्वरूपाया । सर्वशक्तिसमन्विता । प्रधानासृष्टिकरण प्रकृतिस्तेनकथ्यते । प्रथमेवर्त॰	२२४	प्र॰	७५
-ऽच्चल	अपराचेचलक्षणा ।	२२५	प्र॰	६
प्र	विकृतिरिति॰	२२५	॰	१८
-वा पृ	धीजादयोवानपृथिव्या॰	२२५	द्वि॰	२
- -। वै॰	लय प्रकृतिमय । वैराग्यात्	२२५	॰	१३
-। प्र	। प्रकृते सरूपम् चि॰प्रकृते	२२६	प्र॰	२
॰म-	॰प्रत्तेपणमन॰ ।	२२६	द्वि॰	२८
-ता	अप्रवतरे ॥	२२७	प्र॰	८
ऽऽऽ त्री प्रकृष्टाया म् ।	॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰	२२७	॰	२६
-श्मी सु	रश्मी सुवर्णा॰	२२८	॰	२१
-त्रणा	सुवर्णालु॰	२२८	॰	२२
ऽ ण्या	तृणादीनां॰	२२८	॰	२८

अशुद्धिलिपि	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
व॰	प्रविशन्ति	२२८	द्वि॰	१०
न्य	प्रवक्ष्यते	२२८	॰	११
-ये पु	निवासयेत्पुरात	२३०	॰	५
-ख्यात	रोगाख्येति।	२३०	॰	१३
पा	सङ्गमाज् ॰	२३१	प्र॰	१९
-ष्ठ	स्वष्ट रि	२३१	द्वि॰	२०
ष्ठी	परमेष्ठी	२३१	॰	२८
घ	दर्व्यादीना॰	२३२	प्र॰	७
-ज्ञा धी	रत्नाप्रज्ञाधीरैरुदाहृता।	२३२	द्वि॰	२८
श्व	मनुष्याश्वगवादिषु	२३३	प्र॰	२१
नि व॰	स्पन्दनानिप्रज्ञानानिघनीभूतानीव	२३३	॰	२५
-णा	पुराणे	२३३	द्वि॰	२५
-श्र	प्रश्रये	२३४	प्र॰	६
-ष्ट	प्रेमविशिष्टे।	२३४	प्र॰	१३
-मै	कार्मणि	२३४	॰	२५
क्ट	क्ष्टदोरप्	२३४	॰	२७
ण	प्रत्यर्पणे	२३५	॰	११
-ति	कृदिकारादितिङीष्	२३५	द्वि॰	२९
व मा	अवर्णसाचेणा	२३६	॰	१६
। षा	प्रापूर्णी। प्रथप्रख्याने थाबाहुल॰	२३७	प्र॰	१२
॰अचप्रतिक्षमं। शब्दार्थे सकलशब्दार्थयोर्विस्मृतिरियमशुद्धि यथा॰ प्रतिकाय। पु॰ शरव्यं। लक्ष्यं प्रतिरूपकं॥ प्रतिकार्ती॥		२३७	॰	२४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- ञ्	क्ष्ञ	२३७	द्वि॰	१४
- णि	घण्टिकायाम् ॥	२३८	॰	१५
- ग	गादाधरी ॥	२३८	॰	२१
- ल्य	ल्युट्	२३९	प्र॰	२२
- क्तं क्ष॰	। ल्युक्त॰ अयमर्थविशेषणत्वेनच परिणामल्य क्तो॰क्ष॰	२३९	द्वि॰	१७
- स	सन्यास	२४०	प्र॰	११
शि	प्रतिवाद्यो	२४०	द्वि॰	२३
क्षर	क्षतक्षतिमनु '	२४१	॰	१९
ध्वप्रतिपदे॰	विश्वदेवादिभिरनु॰	२४१	॰	२१
वे ॥ य	विधेयतया वा॰	२४१	॰	२९
- त - सा	विपरीतसाध्यसा॰	२४२	प्र॰	३
ट - मा	घ टस्यमातंगखविम्ब ।	२४२	॰	२८
- उपप्रति	प्रतिउपपद्यते	२४२	द्वि॰	३
- बो	बोधने	२४२	॰	२१
- मा - र	पालरक्षणे	२४२	॰	२९
- हे	मनोहरी ॥	२४३	प्र॰	२२
॰ का	॰प्रतिभयाकार । पु॰	२४३	द्वि॰	१७
- भ	प्रगल्भे	२४४	प्र॰	६
- दोस्था	प्रतिवादोस्थास्ति	२४५	द्वि॰	२३
- वि	विशिष्टे ॥	२४९	प्र॰	१४
- पुं॰	॰प्रतिहति ' स्त्री॰	२४९	॰	१९
- । नि	। अपेक्षायाम् निष्क्रांत॰	२४९	द्वि॰	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख.	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति.
-प्रा	प्रतिपाद्ये॰	२५०	प्र०	३
-शा	शन्तनुराजपितरि॥	२५०	॰	२६
-न प्रा	,पमानप्रयोजकधूर्वहत्वं नोपमान प्रातिकूल्यात्	२५१	॰	१३
कैतवात	कैतवात्	२५१	॰	१७
॰। अपा रे	॰प्रत्यक्पर्णी। स्त्री॰ अपामार्गे॥	२५२	द्वि॰	६
	प्रसरत्येतत्	२५४	॰	४
-ख्य	तत्त्वोल्लेखपूर्वकज्ञानम्।	२५५	॰	१७
-ख्या	पर्यायाख्यायाम्।	२५६	प्र॰	१५
॰ व	॰प्रत्यवस्थानम्। न॰	२५६	द्वि॰	१४
॰ पु॰	॰प्रत्यासत्ति। स्त्री॰	२५७	॰	१८
-व दे	ऽऽश्रयावेबनदेहमानिने	२५८	॰	१८
-ख्य	प्रथप्रख्याभे	२५९	प्र॰	१८
-दप्रदप्र	तुष्टिदप्रदक्षिणम्	२५९	द्वि॰	२१
दारर	इविदारणे।	२६०	॰	४
-व	दीप वृक्षाश्चा॰	२६०	॰	२५
-धंदेव्या	सार्वदेवै निशामुखे	२६१	॰	१६
-न्न	चन्नालाभा॰	२६२	प्र॰	३
-सा	रथस्य चक्रान्ते॰	२६२	॰	२६
-या	राचार्या॰	२६३	प्र॰	१९
-॥ प	॥ पतितुमिच्छोपतते.॰	२६४	॰	२७
टे द्वि	पश्चाटे॥ द्वि॰	२६४	द्वि॰	३
द	दुग्धे	२६४	॰	१४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क.	स्तम्भ	पङ्क्ति
-र्ष्ये पु	चक्षुर्ष्ये सुपुष्पेषु॰	२६४	॰	१७
त्रि॰	त्रिकला॰	२६४	॰	२६
-य क	अभिधेयस्यकल्पना॰	२६५	प्र	८
-र्भा॰	मार्येयम्	२६६	द्वि॰	१४
स्त	धातुस्तन	२६६	॰	१७
-न	विरतिन॰	२६६	॰	२४
-ष	प्रत्यूषे ।	२६७	प्र॰	११
-लिकाना	माल्लिनाम॰	२६७	॰	२२
श्र	परमेश्वरे	२६७	द्वि॰	२२
त्ये	पत्त्यनुपलब्धिभेदेनषोढा ॥	२६८	॰	२८
र्षो	सन्निकर्षो॰	२७०	प्र॰	११
-नस्यात्त	ज्ञानतद्विशिष्यकम् ॥	२७०	॰	१८
-ष्ट म्	द्रष्टव्यम्	२७०	॰	२८
-। ष्टा	। यथाचास्तिनसुदकम्॰	२७१	॰	१४
। त॰	॰प्रमाणबाधितार्थक पुं॰तर्कवि॰	२७१	द्वि॰	१७
घा	बानरान्तरे	२७२	॰	१४
अ नु	अनुष्ठान॰	२७२	॰	१७
-णि-त्ता	कर्मणिक्तोक्त	२७३	॰	१२
-मू	सूक्ष्मम्	२७४	प्र॰	१२
-मोदक	॰प्रमोक प॰	२७४	॰	१७
सा-र	अहिंसादिरवे	२७४	द्वि॰	२२
-र	शरीरे	२७५	प्र॰	१७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
र्श र्श	स्पर्श यथारेवैषतस्पर्श यथा॰	२७५	द्वि॰	१२
ध्य न्त	रूपाभ्यामाभ्यन्तराभ्यां॰	२७६	प्र॰	१३
- य	रुणायाम्	२७६	द्वि॰	४
- ऽ	प्र ख्यते	२७६	॰	२५
॰अयप्रयुक्ता	श व्दार्गे सकलशब्दार्थयोर्विस्मृतेरियम शुद्धि यथाप्रयुक्ताथे।पु॰प्रता,तत्क्रमोप्र क्षेष युद्धसर्थी थ॥	२७७	प्र॰	१५
- प्राश ऽ	प्रयोगप्राशुभावबोधको	२७७	॰	२५
यप्रप्र	पर्यायप्रयोग ॰	२७७	॰	२८
- कोभाक्षोभा	सात्विकोभावद्धत्य्क्त	२७८	॰	३
- क	विद्यमानस्यैव	२७८	॰	५
त्य	नित्य	२७८	॰	१५
- तु	सिद्धेषु	२७८	द्वि॰	१६
न्य	धान्याकम्	२८०	प्र॰	११
- भा ऽ	भर्जितम्	२८०	द्वि॰	३
- प्रथते	प्रत दे ॥	२८१	प्र॰	२२
- क	वार्ड्स्पत्या	२८१	द्वि॰	३
- र्था	पार्थ था	२८१	द्वि॰	१८
- । आङ्गि	। आङ्गिरसगोत्रस्य आङ्गिरस॰	२८२	प्र॰	५
- यव	आश्वायन	२८२	॰	२४
- म	वक्षर्यीनाम्	२८२	प्र॰	१८
-षष्ठ्यांनासत्वा	ज्येष्ठ्यासमतीतायां-	२८३	प्र॰	२४
- ग्य	ऐन्द्राग्न्याख्ये॰	२८३	द्वि॰	१७
र्व	वायोरुर्द्धे स्थित॰	२८४	प्र॰	५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- भिन्तिरो	नेतिमिरोमणि ॥	२८४	प्र०	१०
- धी - ह	स्त्रियोबन्धनाद्यथानविप्रेषि ।	२८४	०	२३
- प्रा	हिसाद्यानेषु ।	२८४	द्वि०	१
- ज	प्राजापत्येश्वरन्तीतिवाक्ये न०	२८६	प्र०	२४
गा	सीनामंग० भाषाशुद्धि	२८७	प्र०	६
- न्त	निष्क्रान्तं ॥	२८७	द्वि०	८
- । यथ	यद्वृष्यातने।	२८७	०	२७
- ॥ प्रस्तावे ॥	००००००	२८८	०	२१
- प्र	अप्राधान्यम्	२९०	प्र०	११
- वि	प्रधानता	२९०	०	११
न्न - या	प्रसन्नतया०	२९०	०	२५
- कु	कलुषित	२९०	द्वि०	७
- भ्रि	अतिसृभ्रि ०	२९०	०	२८
- त्य	उत्पाद्यमाने	२९१	प्र०	१४
- म	व्याप्यमिह०	२९२	०	२५
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२९३	द्वि०	१२
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२९३	०	२३
० जनम्	०प्रसूतिजम् । न०	२९३	०	२६
- का	वीणाप्रा	२९४	०	१०
- का - र्या	० विदूषकादीनांपरस्पर ०	२९५	प्र०	३४
० र - क	०प्रहरणकलिका । स्रो०	२९७	प्र०	२७
० । - था	०प्रहार । पुं० गाथावि।	२९८	प्र०	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-फ	चोट॰फेट॰ भाषाशुद्धि	२६८	०	२
-डूमि ॥	डूण् ॥ डिच	२६८	०	१०
-म्त	स्वार्न्ते ॥	२६८	०	१६
-ष्टु	प्रसद्र् त्याम्	२६८	द्वि॰	७
-। तु	उदर्ये ।तुर्के॥	२६६	०	१
-चि	हिंसायाम्।	२६६	०	१६
-विग्रति	चोद्रय	२६६	०	२०
धी	दीर्घं॰	३००	प्र॰	१
-म	सयोगएव	३००	०	२५
॰ती	॰प्राखर्यम् । न॰तीच्णतायाम्॰।	३०१	०	२३
-स्ये	विद्यमानस्यैव	३०१	द्वि॰	१
-दोष	देश॰	३०२	०	१५
-क्न्	खलु ल्	३०२	०	२८
-स्वे -ङी	उगितस्वेतिङीप्	३०२	प्र॰	८
-प्रा	प्रति॰	३०६	प्र॰	७
-वर्तते	ह्नाध्ये	३०६	०	२८
-दिकास	पानादिसत्त्वा॰	३०६	द्वि॰	४
-॥ वधि	॥ चनिले ॥ वधे ॥	३ ६	०	१०
-न्तो -पु	उच्यन्ते नपुनरेके॰	३०६	०	२२
-या	प्राणायाम॰	३०८	०	२८
दुव	भगवदुक्तं	३०८	प्र॰	२८
-न्म	जन्मिनि	३०८	द्वि॰	५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
त	मग्नि चित तथा	३१०	प्र०	१४
- ।। - चह	चि० चहमु खे०	३१०	०	२८
स म्वि	सम्वन्धिनि	३११	द्वि०	२६
त्वे र्थे	कृत्वेत्यर्थे	३१२	प्र०	८
- य	०श्वयन्तिगतै०	३१३	०	१४
- मा	प्रामाकरा०	३१३	द्वि०	५
द्वि	अभिहते	३१५	०	१५
- म	देवमन्दिरे ।।	३१७	प्र०	१७
- प्री	पीतसाखतरी	३१८	०	२२
मि इ०	रोमभियुक्तोग्र दूच०	३१८	प्र०	२६
त्र	प्रतने	३२०	द्वि०	७
ष ही	पुषद्दाहे	३२१	०	१२
स	सुखेनजखदाने	३२२	०	६
सी	प्रभासि०	३२२	प्र०	८
मा	दीर्घव्यक्तु ब्धये	३२२	०	१४
- । - ड्रू०	डूषउर्ध्व डूष०	३२४	द्वि०	१२
- । क्ति	प्रैष । पुक्तिधि।	३२४	०	१७
त	त लउच०	३२५	०	१
- शुङ	ग्रन्थ	३२८	प्र०	१६
- स्व	पञ्चकलस्व०	३२८	द्वि०	१
दि	वन्दितम्	३२८	०	५
- ति	श्रुति०	३२६	०	५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- त	जृम्भायाम्	३२९	०	१९
-। फणा	फणाभारी । पु॰ फणाभृति ॥	३३०	प्र०	१८
- णि०	फणिसञ्चक	३३०	द्वि०	३
- भू	कोटादिदूषितम्	३३१	प्र०	१३
एच	एतच्च	३३१	द्वि०	७
न्निधाधा	सन्निव०	३३२	प्र०	२२
- ल तुं	०फलवन्तुं लम् । न०	३३२	०	२४
- ल	फलंवत्ति०	३३२	द्वि०	१
- म	द्राक्षायाम्	३३४	०	१४
-गति ल्गु	मतिवल्गु०	३३४	०	२५
त्वनु	चेत्युनन्	३३५	प्र०	१५
- ल्गु न्यो	फल्गुन्युत्तरफल्गुन्यो	३३५	०	२०
- मे	प्रभेदे ॥	३३५	०	२८
- प	॥ फाण्यते।	३३५	द्वि०	१५
- फा	फाणगतो ।	३३५	द्वि०	१६
भू	धूम्याटविहगे ।	३३६	०	१७
- दमन	कादनं०	३३७	०	६
त्का	कुत्कारणम् ।	३३७	०	१९
टु	कटुणाम् ।	३४२	०	१५
ध्या था। दा	वध्याद्दाथार्थं मुख्यागुरवस्तथैवेति ॥	३४२	प्र०	४
-ध्णा	वृष्णीम् ।	३४२	०	१०
- च	तथासुरसम्पत्	३४२	०	२०

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-प-त्वा	रूपत्वादासुरसम्पदुत्पादकत्वाच्च०	३४३	०	२१
न	चीयमानेषन्न	३४३	द्वि०	६
-सां क्ष	पुंसांसुखक्षरान्नेव	३४३	०	२६
श	कार्श	३४४	प्र०	११
त प्र	तत्त्व प्रकाश०	३४४	प्र०	१०
स	सप्तद्विंशत्सु	३४४	द्वि०	१६
स	सर्पदर्प०	३४५	०	१०
ष्टा । या	स्पष्टामाया	३४६	प्र०	२०
-वि०	पारिभाषिका०	३४६	द्वि०	२६
-स	समासा०	३४८	०	१८
-द	बलात्सनदूषयेत्	३४९	प्र०	२३
स्था	पूर्वपदस्थेन	३४९	द्वि०	२४
-र	शुद्धाङ्कुरे	३५०	प्र	२९
मा	कुन्दवत्त	३५०	द्वि०	२०
-खि	बलीमुखे।	३५१	प्र०	१४
-धें	क्रोधेच्छि	३५१	द्वि०	१८
-नि०	वाल्मीकिमुनौ	३५२	प्र०	९
-पुं० ऽ	०वहुतत्त्वौघ । षि०	३५३	द्वि०	१०
-धावा।	विधार्थेधा॥	३५४	प्र०	३
-।-ष०	॥ विषातिशय०	३५४	०	११
-तुकाका	अतुकायाम्	३५४	द्वि०	३
क्षां०	श्लेषातके	३५६	०	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
चिताऽक्षा म	कुक्षिकायाम्	२५६	०	८
न	स्नानस्य	२५८	०	६
- न्न	नवान्न	२६१	प्र०	१
- ह्वाय	मालय ह्वा०	२६१	०	१८
णि - ति	करणेचेतिक्ति	२६१	०	२६
- भि	भिष्याम्	२६२	द्वि०	२
- ग्र	बालाग्रस्था०	२६२	द्वि०	७
स्त्री - क्षि	स्त्रीक्षिगपष्ठाश्रुसंयोग०	२६२	०	११
बा	बलिग्रम्य	२६३	प्र०	१०
- म	बलीयामाच् गौ०भाषाशुक्ति	२६३	द्वि०	१
- प	कूपिकै	२६३	०	६
मासा	सामाईवम् ।	२६३	०	२१
- द	काद्यादाद्व्य०	२६४	०	१७
पुं०	सगच्छे ॥ ऽ ॥	२६५	प्र०	२
- गगती	सुगती ।	२६६	द्वि०	२५
- ष्ठ - कु	निष्ठप्वकुर्वन्तरूपाख्य	२६७	प्र०	११
- प्रा	प्रबुद्धे ॥	२६७	द्वि०	१
- यो - सा	योबुद्धेस्साधारणव्यापार	२६७	०	२३
- । - म०	। प्रज्ञायाम । शेमुष्याम ॥ मतौ ।	२६८	प्र०	७
। शेमुष्याम् ॥	० ० ० ०	२६८	०	७
त्ति - नि	प्रवृत्तिश्चनिवृत्तिश्च	२६८	०	१२
- मा ॥	व्यवसाय :	२६८	०	२३

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- ॥ - द्द	॥ दृष्टानिष्टविपत्ति दृष्टानिष्टानां॰	२६८	०	२५
- र्ययस्त	विपर्यंस्तम् ॥	२६८	द्वि॰	२५
- ष्व	पश्चैषा	२६९	०	१०
- घ	घटद्भृति	२७	०	११
- ॥ ॥	।मुद्रवार्ताख्याम। मुद्राणाम्	२७१	०	१८
पु॰ पा	पु हिन्ता।क्षि।प्रभृतिता स्त्री पाठायाम्	२७२	प्र॰	१०
म	घण्टा।रय।याम्	२७२	०	२१
ध्या	चरखेऽध्ययनादेतद्वा॰	२७२	द्वि॰	६
ध्य	ध्यूलैलायाम् ॥	२७२	द्वि॰	८
- ब	॰हद्दूनम् न॰	२७२	०	२१
देवब	देवगुरोर्मनुष्य ॥	२७३	प्र॰	२८
२ १ टवा	॰वैनट ।	२७३	द्वि॰	३
- ॥ बो	॥ वैतालिकीनोधकरोति	२७४	प्र॰	१३
थ्यै	मिथ्यैव॰	२७४	द्वि॰	१२
न॰	प्र॰ श्रीक्षणो ।	२७७	प्र॰	१४
-येप्रलयेस्ला	प्रलयेऽस्लात्मनि॰	२७७	०	१६
- सं तम्	सञ्चितम् ।	२७७	द्वि॰	२२
षो	ब्राह्मणचटविंशेषस्य॰	२७८	प्र॰	१०
- खि॰	शिखरान्वित	२७८	०	२२
श्य	दृश्यते॰	२७८	द्वि॰	२
- घ	लक्ष्यते॰	२७९	०	८
- स्लापय	कालापरिच्छिन्न॰	२७९	०	२०

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ज्ञ	सर्वज्ञ •	३७९	•	२३
-त।त्	यत्तच्छब्दोपलक्षित ॥	३८०	•	१६
-र।ख	प्रश्नोत्तरैर्दुतीयोज्ञासिपरब्रह्मो•	३८१	प्र•	१३
र।श	निरतिशयमहत्त्व•	३८१	द्वि•	२
योऽतोक्ता	योजायते	३८२	प्र•	६
ह्म	ब्रह्मैव	३८२	•	२२
ग	सयोर्गपतितैर्गत्वा•	३८३	•	१८
स।यो	सा दैवसहस्रयुगो•	३८३	द्वि•	५
-ग्य।नञ	भोग्यत्वनमीयसञ्जङ्गीयम् ॥	३८४	प्र•	२८
तो ।	उत्पातोऽत्र ।	३८४	द्वि•	१०
र	पराश्रियायाम्	३८५	०	११
स्था	यस्तुस्थामोक्षितोगर्भ	३८८	प्र•	६
द्दा ति	पूर्वपदाद्दितिवत्वे	३८८	•	२०
सर्पंणि	वह्मचिसर्पणो ॥	३८९	•	५
ल	एतेषां गलिकेभागे	३८९	द्वि	२४
॥ ब्र	॥ चैतिक्यपत्र•	३९०	प्र•	९
ब्राह्मणाऽज्ञातो	• • • • • •	३९१	•	२१
-न	मञ्जुतनवम्नु•	३९१	द्वि•	४
य	अध्यापयतिनोशिष्यान्	३९२	•	१५
• च्छ	ब्राह्मणाच्छ सी।पुं•	३९३	प्र•	३
था व	ब्राह्मणमाणवकाडवादान	३९३	द्वि•	७
ध	मधुर	३९४	•	१९

अशुद्धिलेख.	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
न्यस्	चीनकधान्य	३९५	०	११
- पी	घोटकविशेषे ।	३९६	प्र०	२
- ई अ०	॥ पञ्चत्याम् ।। अद्यायाम् ।	३९६	द्वि०	२५
- म्नर	भवेन्नर ॥	३९७	प्र०	१९
- ध्ये	तथान्यो	३९७	०	२५
मा	मध्यमाधिकारिण	३९७	द्वि०	७
- भ	दुर्लभत्वान	३९७	०	९
त्	सुलभत्वान्मा०	३९७	०	२१
र्व - त्र	सर्वसुत	३९९	०	१६
- मा	न्यादि ।	४००	प्र०	२४
- क	मथित	४००	प्र०	२७
- सु०	ब्राह्मणस्य	४००	द्वि०	२८
- शुद्धय	शुद्धयस०	४०२	प्र०	६
त्र	तथायन्न	४०२	०	१०
- क	यथापाक	४०२	०	११
० चि०	०भगवान पुं०	४०२	०	२२
- पा	रनुवादरूपा	४०३	०	१
- इ०	तद्द्वारामूल०	४ ३	द्वि०	१०
- त	स योगाय	४०३	०	२३
:- ष ट्-	बघषघटकी ॥	४०४	प्र०	२९
- श्य	शरीरस्य	४०४	द्वि०	८
- ॥ - भ	चि०भगार्षे ॥	४०५	०	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
सु	यथादिच्च च	४०५	०	१५
-च - व्का	व्यापयोरैक्यकारणात् ।	४०५	०	१८
- ऽराणे	पुराणे	४०५	०	२५
-॥ - मन०	मनक्ति। मङ्क्तो०। ववङ्। मङ्क्तनृषि० वर्तमानमजायि॥ मन	४०६	प्र०	२०
- च वि	चधिचादिभ्यश्चचोवाविति०	४०६	द्वि०	१४
जो०	पूज्ये ॥	४०७	प्र०	२
क्ता	नाव्योक्ता।	४०७	०	७
- जे	पूज्ये।	४०७	०	८
- च०	चादिष्वचारे	४०७	०	१४
- क्ता	नाव्योक्त्या।	४०७	०	१७
- ट	खञ्जरीटे	४०८	०	२२
- , - ।	भपति पुं०	४११	प्र०	६
- ङ्का	भङ्का, र्यम्	४११	०	८
- ऽमकान्द	कामन्दक	४११	द्वि०	८
- याऽभव	यावन्नयमनागतम्	४११	०	१६
- ऽकारी	भयकरीति	४११	०	२१
जे०	जल्ले विलासी०	४१२	०	१८
य्य	भरण्यौ ॥	४१३	प्र०	१०
- त्त्व - भ	ऽधिष्ठानत्त्वे नभरणात् ।	४१४	द्वि०	२८
- गि	भिषग्भिरास्ते०	४१५	०	१०
सु ई०	प्रभृतिषु भर्मंइति०	४१५	०	१२
दि	भेदनम् ।	४१६	प्र०	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
२ १ ष्टिभ	भविष्यकथैषामे	४१८	द्वि०	१२
र	पुराणविशेषे	४२१	०	१
ध	भाजनम् ॥	४२२	०	२२
।-।।	छादिभ्य श्छित्। चमुनासिकस्येति दीर्घ ॥	४२३	प्र०	२४
ऽ तांतागां	तांगांविप्रायद्दाप्यर्थ त्	४२४	०	१०
- भा	भार्नचिताऽचित	४२४	०	२६
ऽ स्वयस्स	भायस्स	४२४	द्वि०	२१
घ	तपस्था	४२६	प्र०	५
मत्स्यपा०	त्का तपोवना	४२६	०	१२
त्य	चित्रोत्पला	४२६	द्वि०	१६
ला	पुष्यजला	४२६	०	२५
मै०	मात्स्यवास्यै व	४२८	प्र०	२३
भा	भरद्वाजस्य	४२९	०	५
प	उपासमीपायसाधर्षि ॥	४३१	प्र०	१९
- ङ्ग	यतीलिङ्ग ० ॥	४३२	०	६
स्व	रागस्यैव	४३२	०	१२
- तृष	तन्वादिष्व ादमसु ॥	४३२	०	२०
ध०	सएवसुरभि काल	४३२	०	२९
ऽ ०तवम०	० भावन्न चि०	४३२	द्वि०	८
याम्	कल्पनायाम्	४३२	०	३२
प	विषयान्तर०	४३२	०	२७
-।- ख्या	। व्याख्या०]	४३३	प्र०	७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ए म	एवमन्यथानुमन्तव्यम् ।	४३३	द्वि०	११
ऽ शीलम्	० ० ० ० ० ०	४३४	०	६
च्च	पाञ्चालमागधी ।	४३५	०	२६
ऽ डीपाया	द्राविड़ीयाढादेशीच	४३५	०	२६
ऽ शाभग०	मागधी ।	४३५	०	२८
भि	भिक्षेधर्मे,	४३८	०	५
र	भैक्षापगतेई०	४३८	प्र०	१३
व्याधिर्भ	नातिबाधीभवेत्	४३८	द्वि०	५
ग्डी	भिण्डाम्लोषा ०	४३८	०	२०
मि	मिदिर०	४४०	प्र०	२६
ऽ दृग्डया	कच्छजात्यन्तरे	४४१	०	१८
-मी वृ	भीमे । वृकोदरे	४४२	द्वि०	२०
क र	कर्पूरस्ये ति०	४४३	प्र०	४
-मु	म्रु ॥	४४३	०	२४
० ज्मि	० भुक्तमनुज्झित ।	४४४	०	२४
मे	रुग्णे ॥	४४४	द्वि०	८
ऽ मौनीनी	वृत्तौमौनीनरेश्वरे	४४४	०	१८
-च	वृजिप्रत्यय	४४६	०	१८
ज्य०	विनाज्य	४४८	प्र०	२०
मु०	सुखनृणीना	४४८	०	२१
ऽ विघेशि	विधेषिषु	४४८	द्वि०	११

उत्तरोत्तरराज्यलक्ष्म्या विद्युगो ॥

॥ भ०	भवनम्०	४५२	प्र०	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
ऽ ऽ नेगहारस्तोप्रवेश मी॥	....	४५५	०	१७
-म भू०	सप्तमभूमिका	४५६	०	१४
-ष्व	वाताक्ष्वे	४५७	द्वि०	६
-यो	अतिशायने	४५८	प्र०	२७
० -वार०	०भूयोभूय । च०वार०	४५८	द्वि०	३
वा	उत्तर्वे लक्षणे॥	४५८	०	१८
ऽ -अ न प	भोजपत्र०	४५९	प्र०	२२
-क्षा	लक्षांप्रति०	४५९	द्वि०	२४
-म त	हिमवत	४६१	०	३
क्ष	घिङ्क्॥	४६१	०	१५
-श्च	अल्पपक्षिविशेषे	४६२	प्र०	१०
-भृ०	भ्रसजपाके	४६३	०	११
घ्य	अभ्य०	४६३	०	१६
-मि०	अमिभ्रमणशील	४६३	द्वि०	२७
॥ शो०	॥ मुहुर्थे ॥ शोभने॥	४६४	प्र०	५
-ति वि	रितिनीतिविदांमतम्	४६५	द्वि०	७
-ष्टा	हिष्टोयद्यपिस्वस्य	४६५	०	१७
-ह्र	भेद्रभये।	४६६	द्वि०	१२
ऽ -यासस	प्रायसम्भारणार्थे०	४६७	प्र०	७
-ष्ठि	पुष्टिवर्द्धनम्	४६७	द्वि०	६
ऽ -या - तत	मनुयातस्य	४६८	प्र०	२६
-च्य	नोच्य।	४६८	द्वि०	२७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
तै०	जीर्यति	४७०	०	४
० पु०	० भोजनपात्रम् । न०	४७१	प्र०	८
- ष्मां	अमावास्या	४७२	द्वि०	२
घचाभ्र	अभ्रंकुसादीना०	४७२	०	२९
गौ	मौगोनौगो०	४७४	प्र०	९
- सु०	सुवर्ण०	४७४	०	२२
ष्टा	०अष्टतीर्थ०	४७४	द्वि०	२१
२००)	०मातरौ । पुं०२	४७५	प्र०	९
क्षा	क्षेत्रवासुखम्	४७५	द्वि०	१७
- का	समार्त्तिमान्	४७६	प्र०	१२
च वा	क्षावित्यचत्वारि०	४७७	०	१९
- सु०	भ्रुकुसि०	४७७	०	२१
- त्वा । त्व	ऽ नित्यत्वान्नसुम्	४७८	द्वि०	२८
- वा	शूल	४७९	प्र०	२२
- द्वि	मखगतौ ।	४७९	द्वि	१५
- ध्य०	बहवीयस्या .	४८०	प्र०	२२
ऽ कविरितिमनोरमायास्पष्टम् ॥	क्वनिन्प्रत्यये ।	४८०	द्वि०	४
० पु०	० मङ्गलप्रदा । स्त्री०	४८२	प्र०	३
॥ य०	॥ प्रत्ययस्यादितोऽन्यथा	४८३	०	१
- का च०	कामचर्चिकायाऋद्धि०	४८३	प्र०	२
- मे	मे,दोमध्यविवर्द्धन ' ।	४८३	०	२०
- । घ०	अतिशयेनमध्य । अति०	४८४	०	१६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- ट	कुठरे	४८४	•	२०
• ञ्जरीरा	० मञ्जीरा । स्त्री०	४८४	•	२२
- ब०	सौम्यानन्दयुक्ते	४८४	द्वि०	२७
- क्षौ	दर्पारम्भे ॥	४८५	प्र०	११
- वृ०	वृ हर्णे ।	४८५	•	२४
- प्रि	अपरेपिये	४८५	•	२७
पं	सर्वलोकास्तिय	४८६	द्वि०	५
- स्य	मणिवर्ण्ये।	४८७	प्र०	१२
ड	मडाते	४९०	द्वि०	१२
- सु	मु निविशेषे ॥	४९०	•	१६
समृता।या॥	सूर्यभक्तायाम् ॥	४९१	प्र०	२
- नो०	ततेहीन	४९१	•	८
- ने	ख्याते ॥	४९१	•	१२
- ग्यमहा मा	इतिच्छान्दोग्यभाष्यम्	४९१	द्वि०	२५
- पु०	• मल्कुणा । स्त्री०	४९२	प्र०	२०
- मा	प्राह्मणावर्णे	४९२	द्वि०	११
२ १ - सय	यसगामत्तमयूर '	४९२	•	१२
- वा	स्मरतहरि०	४९३	प्र०	२७
- ना	प्राह्मणा वर्णे ।	४९३	•	२९
- गी	प्रयी वे	४९३	द्वि०	१
क्या भू०	मक्याः पु० भू०	४९४	प्र०	१५
- सु दे	• सुनादेवा ॥	४९५	प्र०	६

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
न्य	क्षिपेशान्य	४९५	०	२६
-स	मास	४९६	०	३
-स म	तुण्डांसशल्काग्रे२०	४९६	०	१३
-ङ्गौ	जलमङ्गौ० ।	४९७	०	१६
-भ्य	विध्यते	४९७	०	२३
ऽ स्रासाव	स्रावयवे	४९७	द्वि०	१२
रो	सरवर्तिते०	४९८	प्र०	१४
स्रा	स्रामदात्	४९८	द्वि०	१३
स्थ	कामावस्थायाम्	५००	०	९
ऽ लट ग्रह। ॥	वार्त्तिकेष तत्कीलादायस्तुत्वा। ॥	५०१	प्र०	२
-रे श्रो०	यन्यान्तरेभ्योज्ञातव्या . ॥	५ १	द्वि०	१९
दै	दैशिकोपदेश	५०१	०	२९
-र्यो	गर्भोत्तमायाम् ।	५०२	प्र०	२३
र	मारिचीलजम	५०२	द्वि०	२
-ते०	धूपितोरस	५०३	०	२९
-त	वान्तपुष्परसो०	५०६	प्र०	६
-वि य	त्रिजग्रहान्	५०६	०	१५
-द्य	च ध्यंमौद्या०	५०६	०	१८
०म धू	मधुधूलि	५०७	द्वि०	१३
ध	धनमदन०	५०७	०	२६
-ने ऽ	धातोनुपसर्गे०	५०८	प्र०	५
लगर्ग	गलगंडादिरोगक्षत्	५१०	०	१

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-स्थौ	स्थैर्यस्त्वौ॰	५१०	प्र॰	३
-र	चौरामृत	५१०	द्वि॰	७
-कोमल्	कोमलम्	५१०	॰	८
-मे॰	मेदायाम्	५१०	॰	२५
-का	काकोल्याम्	५१०	॰	२६
-टु	मधुर	५१२	प्र॰	५
-र्ग की	मार्गप्रवर्तकी	५१२	॰	२२
-श्चे सा	उलूकादयश्चेतिसाधु	५१३	॰	१
-व्य	हृद्यं कव्यं सुखप्रियम् ।	५१३	॰	१०
-मे- ॥	पञ्चमेस्वरे ॥	५१४	॰	१४
मधध्य-	मध्यमे ॥	५१४	द्वि॰	२८
-द्य	[illegible] ।	५१५	॰	२६
-ग्र-वा	प्रग्रहवान् ।	५१६	प्र॰	४
-गा॰	पञ्चवेगश्च	५१६	द्वि॰	२१
-त्वा	प्राग्गृह्यात्वविना॰	५१७	॰	२८
-तो-वि	यतोनिर्विषयस्यास्यमनसोमुक्तिरिष्यते । यतोनिर्वि॰	५१८	॰	७
-त्का	जरत्कारुमुने.	५१८	॰	२०
-मे	मुनेर्माता	५१८	॰	२४
-न्दा	परनिन्दा	५१६	प्र॰	१६
-म॰	मानुष्याम् ॥	५२१	द्वि॰	१
-नृपय	नृपयः ॥	५२२	प्र॰	६
-था-सं॰	वार्तकर्मेतिसमासः ॥	५२२	॰	११

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-॥-॥०	॥ आवर्तक्याम ॥	५२२	द्वि०	७
तम	मुदितत चाव्ययवन्दे०	५२३	प्र०	६
-सु। रि-स्त०	सुररिपोस्तनु	५२४	प्र०	८
-व्दे-ख	शब्दे नक्षयते	५२४	द्वि०	१०
-र्थं-स्म	नचद्दृष्टार्थंस्मार्थस्मरणस्य०	५२५	०	४
-प्र-का	प्रतीकार	५२५	०	१२
-ल्म	मन्युते	५२५	०	२२
स्तपथे	अरथ्यं नि : शलाकोश	५२६	०	१४
-तु	सम्यतत :	५२६	०	२१
प्य	पिप्पलोमूल'	५३०	प्र०	६
-म	समुद्रे॥	५३०	द्वि०	१
-त-वि	मन्मन तद्विदुर्बुधा :	५३१	प्र०	२५
-स	सञ्ज्ञायाम्	५३१	द्वि०	४
-स	सहसाङ्घ्रिभं०	५३३	०	१५
०र	०मयूरिका । स्त्री०	५३३	०	१८
-ह	ह्रधु वायस	५३४	प्र०	५
-घ-स	लघ्वगुरुसच्छाय	५३४	प्र०	२०
-मा पू०	उपात्तानामपूर्वासा	५३४	द्वि०	१७
-वुवि	चित्त वेदनाना	५३४	०	१८
-ट-त्वा	तस्यकूटस्थनित्यत्वात् ॥	५३४	०	२०
-ग्रा-ष्ट	लग्नादष्टमभवने	५३४	०	२४
-ति-व	भवतिविरतिश्च० ।	५३५	प्र०	४

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति.
द्रि	चन्द्रिकापायिनि ॥	५३५	द्वि०	२४
- ए	भाविन् पविशिषि ॥	५३६	प्र०	४
- तिरटइय	सोऽप्यतिरट्टमेधा०	५३६	द्वि०	१७
- न्म्म्. ०	मथिज्मतौ	५३७	प्र०	१८
ह	मसिदष्ठ वो ।	५३७	द्वि०	८
० सु०	०मथ्य सुख . । पु ०	५३८	०	६
- वा	सुवीतपित्त०	५४०	प्र०	२
यू	मलपू स्तम०	५४०	द्वि०	२३
- चा	चान्द्रमासत्वे	५४१	प्र०	२०
ऽ अलस	रजस्वलायां०	५४२	द्वि०	१०
॥ म०	वि०मलिने ॥	५४३	प्र०	२
द	दीपाधारे ॥	५४३	०	२३
- स्थ	मज्ञातेशा ।	५४४	०	३
ऽऽऽ -द्दथ।ती विधेहिवि	विभ्रगते०विधेहि०	५४४	०	११
का	विवेकिनि	५४४	०	१२
- वी - पि०	मल्लिकीतिपिङ्गले०	५४४	०	१८
- ध्या	लघ्वाभिन्नताथाम् ॥	५४५	द्वि०	२८
॥ म	॥ श्यामलतायाममसूर०	५४५	०	२९
- सु	मच्युतमि०	५४६	प्र०	११
म्य	जलमग्न यान्ति	५४८	द्वि०	१०
- वि	वनगवि	५५०	प्र०	२२
- स्याहा	वर्ष्णावथावा	५५०	द्वि०	११

अशुद्धलिख	शुद्धलिख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
क्	मनाग् मम्नी	५५१	प्र०	२५
- प्रान्तोपि	० स्रा तोविमूढ	५५१	०	२८
- थी मे	स्थयोनमञ्जतीति	५५१	०	२६
शी	शौर्यादिभि०	५५२	०	२५
०द्र	० महाद्रोणी । स्त्री०	५५४	०	१
- को	काश्चलायाम् ॥	५५४	द्वि०	१८
ष्या	लघ्ययवारांष्याम्	५५७	प्र०	२४
० पा	०महापीकविका । पु०	५५७	द्वि०	४
- दि वे (२ १)	वेदेस्यो०	५५८	द्वि०	१७
- प्या	नृपोजात	५५८	०	२७
नामना	जिनानांविद्या०	५५८	द्वि०	१७
- री भू०	स्त्रि'तकरोतिभूतानां०	५६०	प्र०	२०
-। हृ	। बृहण०	५६१	०	३
- हृ र्भ (२ १)	बर्हदुपासकविशेषे ॥	५६१	०	२०
य यु	अतिशययशोयुक्ता ॥	५६१	द्वि०	२०
- स्रा०	प्रशीयश०	५६२	प्र०	१७
थी	पारसीकादयोमता	५६३	०	३
० रा	०महारोग । पु०	५६३	०	१३
० । ना	महालक्ष्मी ।स्त्री०नारा०	५६३	द्वि०	१३
- र्थ	तीर्थमहाभागा०	५६३	०	१८
क्ति	सक्तियुक्तावाक्यसमूहे ॥	५६४	प्र०	२२
विषम्	०महाविषुवम् । न०	५६५	०	२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख .	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ .	पङ्क्ति
- पा	पथाभ्या॰	५६५	॰	२
- ति - सै	मीतिदेशावच्छिन्नानतीर्थेहनिष्यामी ति॰सैव॰	५६५	द्वि॰	१८
ऽ समया	तत्राहिसया॰	५६६	प्र॰	१२
- हा	हरौ ॥	५६६	॰	२२
- ष्टे	विषष्ठे	५६६	द्वि॰	५
गृ - स्थे	गृहस्थे	५६७	प्र॰	७
॰ पुं॰	॰महाशुक्ति । स्त्री॰	५६७	॰	१४
- प तु॰	परितुष्यती	५६७		२८
- श्री॰	ससर्वजोव्याधि॰	५६७	द्वि॰	१
- श्यां	काश्याम्	५६७	द्वि॰	४
ज .	द्रुतिद्विजा	५६७	॰	७
- श्या -ल्या	श्यामवल्याम्	५६७	॰	११
- रेऽवह॰	परेऽहनि ।	५६८	प्र॰	२२
- श्री	भुञ्जीतनान्यथे'ति॥	५६८	॰	२४
॰ सन्ता	॰महासांतपनम् ।	५६८	द्वि॰	१॰
- ॥ ॰	॥ चौरे	५६८	॰	२६
- ष्टि	ह्यप्यसृष्टविण्॰	५७॰	प्र॰	१५
जि॰	मोचिकायाम्	५७१	॰	१६
- सौ॰	सावर्ण्य॰	५७१	॰	२८
ऽ - हयति	मध्यारोहति ।	५७१	द्वि॰	१६
- हा	महोत्सवम्	५७२	प्र॰	७
- या	तदाद्यतत्त्वलक्षणम्	५७४	॰	१२

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
- स	असस्कृतान्	५७५	द्वि०	२८
प्छ	प्राप्नुवन्त्युत्तमां गतीः पुनः ॥	५७६	प्र०	१२
- द	मवेदेवनसशय ।	५७६	द्वि०	२८
- ष्ट	तद्दृष्ट०	५७८	प्र०	६
- ष	सर्पिर्विसम्भृष्ट	५७८	०	८
- क	झङ्कारवत्स्वारवार्थ.	५७८	०	२१
० या	०मार्कोट । पुं०	५७९	०	२
० शु०	०माषीकर्णकारा । स्त्री०	५७९	प्र०	२०
- रा	पुरवासि०	५८०	०	२
- नवरा	जनयामासवपुर्नरान्	५८१	०	१७
त्व - ष्टु	ढत्वधत्वष्टुत्वढलोपदीर्घा .॥	५८१	०	२८
- मा	भासलगामा०	५८१	द्वि०	१७
क्या	०माणिक्यम् । न०	५८२	प्र०	८
- द	सुरक्षदसमाङ्गम् ।	५८२	०	१३
- ल	मार्जारिलभिन्न०	५८२	०	१६
च	पितुर्दर्शगुण	५८३	०	१५
- रा	पुचद्व	५८३	द्वि०	७
-पु	परादेव्या	५८५	प्र०	१२
- या	सेवनीय	५८५	०	१४
- र्यो	कार्य	५८५	द्वि०	१२
- मा	अधिमित्राया०	५८६	प्र०	८
० वो	०मोदयुर्सय । पुं०	५८६	०	१७

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
० स्ते	०माद्यघसे यो । स्त्री०	५८६	०	२०
० त्त	०माधवोचितम् । न०	५८८	द्वि०	६
० स्य	०माध्यस्याम् । न०	५८९	प्र०	१७
- मा	याम्याद्रिमूले	५९१	०	२२
- द्य	विद्याभश्ति	५९३	द्वि०	३
- प्रभेदे	अभयप्रदे	५९३	०	२१
क्त	मायान्तुप्रकृति	५९५	०	५
- तेय	पावकस्रोघातेवेय०	५९५	०	२८
- य - भे०	सजातीयविजातीयस्वगतभेद०	५९६	प्र०	५
- स्त्री	नरस्त्री ।	५९६	द्वि०	५
- या	मायया	५९७	प्र०	१०
म	मारुतस्य०	५९८	द्वि०	२८
रि णं	परिमाण	५९९	०	१६
- र्णं मा	पौर्णमास्यस्मिन्मासि । सास्मिन्पौर्णमासीत्य०	६००	द्वि०	१३
		६००	०	२०
- म	मार्गे	६००	०	२१
० थी	०मार्गीवीथी । स्त्री०			
- त्रा	देव्यास्त्वन्तु य .	६०१	प्र०	४
- क्रो	शुक्र०	६०१	०	४
- मार	मार्जारा०	६०१	०	२४
२ १ र प	नपरचार्थ०	६०१	द्वि०	२
- ल	मृजेरालीयच्	६०१	०	२९
थी	मृणुरीचालका०	६०२	प्र०	५

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-ल्लो	वल्लेरामाला०	६०२	द्वि०	२२
-न्त०	दूगन्तांच त्वया ॥	६०२	०	२८
-स	रामाहारा०	६०३	प्र०	२०
वा	भिन्ने	६०४	०	२६
त्वयानि	त्वयान्यस्तु	६०४	द्वि०	१६
० वा	०माचीय . । चि०	६०५	०	२२
० सा०	०मालु । पु०	६०५	०	२४
ऽ चसस	राक्षसभेदे०	६०६	प्र०	२८
-।-भोज	पितृभोजने	६०६	द्वि०	१०
-ष	माषाणां	६०७	०	२४
या्	महाकुलादृत्र् खजा०	६०८	प्र०	२
-म	मोहेन्द्रयो०	६०८	द्वि०	२३
-क्त	अनुरक्त ०	६११	प्र०	२७
-मिथुने	जितुमे	६१२	०	२०
घू०	विनाधूर्त०	६१२	द्वि०	१०
ये	बीजवापे	६१५	प्र०	११
० ट	०मीढुष्टम । पुं०	६१६	प्र०	२१
त	चोदिता .	६१७	द्वि०	१८
रा	पुरोडाशे	६१८	प्र०	६
-ङ्ग लिङ्ग	मङ्गल्यलिङ्ग	६१८	द्वि०	१७
-सु	निसृंशे ।	६२०	प्र०	१३
-ति	परिणतदाडिम०	६२१	०	८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-टकाका	चाटकारमिति ०	६२२	द्वि०	१४
-गे	प्रयोगोऽस्ते	६२२	०	२२
-स्फ०	० मुक्तास्फोट । पुं०	६२३	प्र०	८
-स्फ०	मुक्तास्फोटा । स्त्री०	६२३	प्र०	११
च	मोचे	६२३	०	१४
त्य	मुत्यु,तासर्व०	६२३	द्वि०	६
० त्मु	यहत्यान्मुक्तिरि०	६२३	०	१३
त्ताप	प्रक्षालने	६२४	०	१०
पु०	०मुखशफ । त्रि०	६२५	०	१९
व्य	व्युत्क्रमेण	६२६	०	१५
घ	कृ षिमर्दि ०	६२७	प्र०	२०
स	निम्बू रस	६२८	द्वि०	२४
-क्वा	क्वथितायां०	६२८	०	२८
-य	सङ्ग्राहे ।	६३४	प्र०	३
० चि ति	वृषादिभ्यश्चिद्वितिकाम :॥	६३४	०	१०
द्वि क	वृषादिभ्यश्चिद्वितिकाम '	६३४	प्र०	२६
-॥ मु०	। मुस्तयतिमुस्त०	६३४	द्वि०	१५
० म०	०मुस्त । पु०	६३४	द्वि०	२४
० षा	० मुस्तभोणा । स्त्री०	६३५	प्र०	२
ड	जडे ।	६३५	द्वि०	१६
-स्थ	स्थूलेषु ०	६३५	द्वि०	२५
-काय	अकायपरिमाणत्त्वं ॥	६३६	प्र०	३

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख:	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ.	पङ्क्ति
दू	वादुष्या	६३७	०	३
वि०	कोविमुच्येतमानव ॥	६३८	द्वि०	४
र्द्धि	मूर्द्धिजाते	६४०	०	६
क्षा । चा	कृचाक्षारे	६४०	०	१२
दा स	राजदानसमये	६४१	प्र०	२
-लि	०मुत्पन्ने ॥	६४१	०	८
धा	मधुरसायाम् ।	६४१	०	१४
मा	वर्त्तनपार्श्वे ।	६४५	०	२०
-च	मृगगिरीनर्चये ॥	६४५	द्वि०	३
-वे	पशुविशेषे	६४५	०	८
द	मर्दति०	६४६	०	२२
ष्या अ०	मृगतृष्णाशब्देनोच्यन्ते । मृगातृष्णाक्ष्य०	६४७	०	३
०मुं०	०मृगनाभि स्त्री०	६४७	०	१८
-गथमा	मृगमातृका ॥	६४८	प्र०	१६
-म	मृगरोमजम् । न०	६४८	द्वि०	१४
-॥ मध्य०	। हरिनभजामि मध्य०	६५०	०	१६
ल०	खलुविभति०	६५०	०	२८
व	बिसे ।	६५१	०	१
-ध	दीपयन्ति०	६५१	०	८
-म	चर्मकाषायाम्	६५२	०	१२
-ष्टौ । धौ	कुष्ठौषधे ॥	६५२	०	२१
-भ	भुजिमृद्भ्यां	६५२	द्वि०	२८

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
गे	मृत्युयोगो॰	६५३	प्र॰	६
रा - मृ	जरायामृत्यो	६५३	प्र॰	१५
-तो प्रि	प्रियातोपिप्रिये	६५३	॰	१६
-जी	रक्तचन्दनजो॰	६५४	॰	१७
-दै	चिपीटकन्दे य	६५४	॰	२८
-दयो	घोषि	६५४	द्वि॰	८
-ग्नि २१	मलस्त्वग्विशिष्टे	६५५	प्र॰	१६
-पल	कोमलपर्णी ॥	६५५	॰	२०
-चि	चिल्लोशाके	६५५	द्वि॰	१
-दु	मृदु॰	६५५	॰	२६
मे	मेघजनके	६५७	॰	२२
ल्	खच्	६५७	॰	२३
-र	पुष्कर	६५८	॰	१
-र्य्यौ	रसस्त्वं प्रवे यर्मौ॰	६६८	प्र॰	१३
श्च ऽ	निकाम्म प	६६॰	॰	२१
-दमस्थ	मेदोस्थ्याम्	६६१	॰	१२
-पि	सामशाथि का॰	६६२	॰	१५
-ध्य - वे	ध्यासनाख्यफणीपकाख्युक्तं नच श्रवणाख्यवे॰	६६२	॰	१६
-॥ मे	। प्रवेतवचायाम् ॥ शम्याम्॥ मण्डवयाम् ॥ मेधा॰	६६२	द्वि॰	१४
-च	मेय,स्र	६६३	प्र॰	१३
श्वे	माषादम ।	६६४	॰	४
-मं	निर्मिता॰	६६४	द्वि॰	३

अशुद्धिलेख	शुद्धिलेख	पृष्ठाङ्क	स्तम्भ	पङ्क्ति
-न्द्र	स्वान्दनन्द्रि॰	६६४	॰	१८
॥ पीत्वागर्जन् च्यपत्ते॰ ॥	॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰ ॰	६६६	॰	२७
-क च॰	नैक पन्थानमाश्रयेत् चतिकीटक चध्य॰	६६७	प्र॰	९
-ल	जलेषु	६६७	प्र॰	१२
-।-ट	।चीभ्योढक॥ यद्वा।।मिचयोरपथ्यम्। पथ्या॰	६६७	॰	१९
-मै का।	मैनाकोनामपर्वत ।	६६७	द्वि॰	२७
॰स्त्री॰	॰ मन्दश ।पु॰	६६८	प्र॰	७
ष्का	निष्का से	६६९	द्वि॰	६
ला द्द	वाहुलकादयमस्तुट्।	६७०	॰	२९
द्दि	मोदिन्याम्।	६७१	प्र॰	२९
या	आपादिते।	६७२	॰	॰
थे।	मोनपे।चि॰	६७२	द्वि॰	२
च्छ	अच्छुत्तोनासु॰	६७३	॰	३
-तद्धं	भुजङ्गपतिह्रदि॰	६७२	॰	१७
-मीनि	योगिभिर्गम्य	६७४	॰	१०

॥ शुभमस्तु ॥

039168
Accession No
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Sarnath